

સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો.

કર્તા-વૈદ્ય જિટાશંકર લીલાધર-“વૈદ્યકલ્પતરુ” ના તંત્રી-અમદાવાદ.

સારી સંતતિ

‘મુદ્દ-મુદ્દ-સદાચારી બાળકો પેદા
કેમ કરવાં ?

શું આવાં બાળકો પેદા કરવાં એ વાત માયાપોના દાખમાં છે? પ્રાચીન અને અર્વાચીન વૈદ્ય શાસ્ત્ર તથા અનુભવ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર દર્શાવે છે. દિલ્હી ધરસંસાર આ વિષયમાં ઘોર અજ્ઞાનમાં પડેલા છે. એ ઘોર અજ્ઞાનથી આગે પડેલા છે તે ખરી જાણ એટલે તમે આ વાત દીવા જેવી દેખી શકશો. પ્રાચીન રૂઝિયા અને અર્વાચીન વિદ્વાન તંત્રીઓનાં પ્રમાણે સાથે લખાયેલાં આ પુસ્તકનો ૫૦ પ્રકરણો દિલ્હી સંસારના ઘોર અજ્ઞાનને પડાવ્યાને તોડી ફાડી નાંખે છે. આ પુસ્તક જેની તો નિર્દોષ, રમગમ અને સરસ શૈલીમાં લખેલ છે કે સ્ત્રીઓ પણ વારૂ પ્રેમથી વાંચી શકે છે. શુદ્ધતાની ભાવના સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકોમાં આ પુસ્તક સર્વથી પ્રથમ પંક્તિમાં મુકવા લાયક હતું છે. દિ. ૩. ૧૫.

ધાત્રીશિક્ષા

પ્રસવ તૈયારી-જન્મતર-સુવાવ
અને બાળરક્ષણ.

એ આ પુસ્તકનાં મુખ્ય વિષયો છે. બાળીમાં જેની અનેક આદતિઓ હાથથી છે તેવા એક અતિ ઉપયોગી પુસ્તકનું આ સરસ શુદ્ધતાની બાધાનતર છે. એક શુદ્ધ સ્ત્રી અને એક શિષ્યેલી અનુભવી દાયણ (Midwife) એ જેની વચ્ચે દેવળ સ્ત્રી જાતિની કામળ સદેહી બાધામાં આવી રહેશે મનોરંજક અને સુરોષક સંવાદ છે. સાધારણ બહેની સ્ત્રી પણ આ પુસ્તકનાં ઉપયોગી પ્રકરણોને અક્ષરે અક્ષર સમજી શકે એવી તેની પ્રયત્ન છે. ગર્ભાવસ્થા, જન્મતર અને સુવાવક સંબંધી ઘોર અજ્ઞાન ઉપર પ્રકાશ પાડીને સ્ત્રીવર્ગને અનેક ઉપયોગી વાતોનું આ પુસ્તક શુભદાન પુરું પાડે છે. જુદાં જુદાં બે પુસ્તકોમાં પૂર્ણ થયું છે. બન્નેનું મળીને કિંમત રૂ. ૧.૫૦ છે.

વૈદ્યકલ્પતરુ.

તંત્રીશ્રીને લખતું આ માર્ગિક ૧૬ વર્ષે થયાં પ્રગટ થાય છે અને તે વાંચતા પુરો નવરા ન દોષ ને. પણ સ્ત્રીઓને જરૂર વાંચવું જોઈએ. વાર્ષિક લેવાનું માર્ગ ૩. ૧-૫-૦. મનો મંગલી બાળી કો. ૧૨ વર્ષે એક વૈદ્ય પુસ્તક બેઠા આપવામાં આવે છે.

તંત્રી વૈદ્ય જિટાશંકર લીલાધર, રીચીરોડ, —અમદાવાદ.

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગીય સાક્ષાત્ત્વ યોગ્યર્થનભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો “શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, સેવકીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબાંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને ઈચ્છામાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચા કલ્યાણ કરવા સક્રિયમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આંતર વિલાસોની ઉર્મિયામાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી દર્શ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અથવા પતિતપાવની સેવાભગિની બની દુઃખતિમિરઘસ્ત ભાન્ડુઓનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધરે અને અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસ્પર્શનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. “શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી ... સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૯ મું.] ઈ. સ. ૧૯૧૧, સપ્ટેમ્બર:-ભાદ્રપદ, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૧ લો.

‘ઉદયગુંજન.

“હું માતું છું કે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિમાં પ્રજાનો ઉન્નતિ રહેલી છે તેથી મહારી હિન્દી જાહેનાના ભલા માટેની તથા ઉન્નતિ માટેની બધી હીલચાલોને દિલ્લોજા-મીંથી વધાવી લઉં છું તદ્દમાર્ કામ ખંતથી-નિરરપણે ચલાવજો, તદ્દમને કૃતેહ મળશે એ મહારી ખાત્રી છે.”

—મહારી ગુલામસાહેબ.

સન્નારીઓ:

આનંદની વાત છે જે મંડળનો ઉદ્દેશ તમેએ ઘણી રીતે પાર પાડ્યો છે. ગુજરાતી સ્ત્રીઓનો પરસ્પર સમાગમ તમે સારી રીતે વધાર્યો છે. ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળે ગુજરાતી મુસલમાનીન અને ગુજરાતી પારસી બાનુઓ વચ્ચે પણ પરસ્પર સમાગમ વધાર્યો છે. હિંદુસ્તાનનું લઘુ આ ત્રણે કોમના સંપર્કમાં જ સમાયેલું છે અને એકમેક તરફ મીઠી નજર એ સંપત્તિ બીજ છે.

સંસારિક સ્થિતિમાં પણ ઠીક રીતે મુધારો શરૂ કર્યો છે. એક બીજાની કુદલી મૂકી ઓટી આગસને તણ અભ્યાસની ઈચ્છા બળી છે. સારા સારા લાખણો થયાં છે, સારા સારા પુસ્તકોનાં લઘુણાં થયાં છે, અને સર્વ શાસ્ત્રોનો.

ભગવાન દાદાભાઈને દીર્ઘાયુ ને આરોગ્ય આપો : ખડેનો ! જે દેવની આજે જ્યંતિ ઉજવો છે તે દેવની જ્યંતિ કહેજો. તમારા પતિઓને અને પુત્રોને ઉજવવાને. મુ'ગધ ઇલાકાના રત્નમણિ, કેંચેના દાદા, ધર્મની મૂત્ત, પરદેશ જઈ ભારતની સેવા કરી મુમ્બઈમાં દરિયા કિનારે શેષ આયુષ્ય ગાળે તે મહાત્મીની જ્યંતિ, ખડેનો ! તમે પુરૂષોને ઉજવવા નહિ શીખવો ? શીખવશોજ : માટે શિખવીશુ, શીખવીશુ એવી ધારણા ધારીને વિસર્જન થજો.

મ'ડળના સભામંદની બાળકીઓને આજ ધનામ આપવાનું રાખ્યું તે એક સાડું પગલું ભર્યું છે. મારી નાનકડી ખડેનો ! તમને આજે ધનામ મળ્યાં સારા સારા પુસ્તકોનાં ધનામ કેવે સારે દહાડે ! તમારી માતાઓના મ'ડળની વર્ષગાંઠે ને આપણી સમસ્ત માતા ભારત દેવીના વીરપુત્ર દાદાભાઈની જન્મ ગાંઠે, મારી હસતી ખડેનો ! તમારાં હારથ ચિરંજીવ રહો. હસતાં હસતાં સંસારના ધર્મ શીખજો ને હસતાં હસતાં સંસારની સેવા કરજો. આજે દિકરીઓ છો, કાલે પરણશે ને ભવિષ્યમાં માતા થશે. તમારી તે દરજનાં બીજ આજના ઉત્સવમાંથી મ'ગજો.

સન્નારીઓ ! છેલ્લું છેલ્લું એટલું જ કહું છું જે દિકરીઓને દિકરા પેઠે મહાજો ને સંસારસાગર તરાવે તેવું પતિનાથ આપજો અને પતિતોની પાવની બને તેવી શુદ્ધિના સંસ્કારવાળી વિદ્યા આપજો. તેની તમારા જીવનમાં ઝાંખી કરાવજો. પગલે પગલે શુદ્ધ ને શૂર રહેજો. મુખ ને દુઃખમાં સરલ રહેજો, ધીરજ રાખજો. આપણા દેશમંત્રી તથા જેવી, ટ્રોપરી જેવી, દમયંતિ જેવી, ને સાવિત્રી જેવી સન્નારીઓ થઈ ગઈ છે. આપણામાં હમણાપણ એવી સન્નારીઓ કેમ ન થાય ?

ખડેનો ! તમારું મ'ડળ આપણી આશાનું ક્ષેત્ર છે ને તે આશાની અમૃત ઝરણી ચંદ્રિકા તમારા મ'ડળની પ્રમુખ સરળ ને વિશાળ હેયાની જમના મેયા છે. પુત્ર વિનાની તે બાઈએ મ'ડળને પુત્ર ગણ્યું છે ને તમને પેટની દીકરીઓ ગણી છે. હમેશાં હસવું, હેયામાં સહુનો સમાવેશ કરવો, પરોપકારમાં પછાત ન રહેવું ને મીઠી મીઠી દવાઓ પાઈ આનંદનાં ઔષધ આપવાં. વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ જાલભાવનો આનંદ ને જીવાનીનો ઉત્સાહ; ને સહુને લાગે કે જમના મેયા મારાં જે સંસારમાં આવું રત્ન પાક્યું છે તે સંસાર માટે સારી આશા જ રાખી શકાય. અને જે મ'ડળનો નાવિક આવો સર્વદેશી છે તે મ'ડળ માટે સારી જ આશા છે. ખડેનો ! તો એસી જતા પહેલાં એટલી જ ઇચ્છા દર્શાવું છું જે મ'ડળમાં બીજી જમના મેયાઓ થાય.*

* મુ'બારકા ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ તરફથી દેસાનાથ મહર્ષિદાદાભાઈની ટકમીજ્યંતિ અને ડળના ૮ મા વાર્ષિક ઉત્સવ પ્રસંગે ગેઝલનાં સુવચણી અ. સો. રાજકંવરના સાહેબે પ્રમુખ રીઠે પી " રામજી દાવસજ ઇન્સ્ટીટ્યુટ "માં આપેલું લાખણ.

કાવ્યકુંજ.

મહારા કંથ.

આજે સાહેલિ ! મુદરે અજવાળાં ઉગિયાં,
ઉગ્યો આધુપ્યનો આનન્દ;

મુખડાને મરકતડે રે.

કીધી અમીની મદને અમૃત પાકને,
વરસ્યો રંગીયો રસચન્દ;

મુખડાને મરકતડે રે.

આધુ' આધુ' હુંદે, ને હેરી હેરી હમ્મે,
જોયે અજોથ કાંઈ જોલ;

મુખડાને મરકતડે રે.

ટફડે વસન્તગીત કીડીની કેલિલા,
ડોલે બહુરિતા હિરણ;

મુખડાને મરકતડે રે.

હેવાને આસ એની ઝમકે છે વીગળી,
પ્રગટે છે પ્રેમના પન્થ;

મુખડાને મરકતડે રે.

પૃથ્વીની પ્રજામાં પ્રભુ જો પ્રભાસનો,
જે જો, સાહેલિ ! મહારા કંથ;

મુખડાને મરકતડે રે.*

—હાનાલાલ દા. કવિ.

એવા શા શોખ, રાજ !

એવા શા શોખ રાજ ! જેડું શું લાગ્યા ?

ક્યાંથી આ રંગરાગ લાધ્યા ?

રસિક નાથ !

સાડી રંગાણું રાજ ! સંસાર નામે,

એનેહી મુખધી સહુ ગાસે,

રસિક નાથ !

એવા શા શોખ રાજ !—એવા૦

મારે સાળુડે રાજ ! કેવડે મુકાવે,

નાગણુ વિભોગણુ લે દલાવે,

રસિક નાથ !

એવા શા શોખ રાજ !—એવા૦

કેસરની ચોળી રાજ ! કમુખસ સાડી,

જગતની છુમે પુલવાડી,

રસિક નાથ !

એવા શા શોખ રાજ !—એવા૦

.. સુલલ દુલલલલ વેદ.

કેયલને !

મીઠાણાં ' બોલો ' રે ! કેયલ બોલને:

ત્હમ વાણીમાં સુદા રસ સમાયને !

• બડીભર આનન્દ દિ'ચોળે દિ'ચોળતાં—

આતિ વાતસલ્ય ઉરમાંથી ઉભરાયને !

મીઠાણાં ' બોલો ' રે ! કેયલ બોલને:

મધુરાં વન ઉપવનનાં તરુઓ ઉપરે—

મધુરી ! વાસ ત્હમરો નિચે થાય ને !

મધુર, મધુર ફળ આરોગે આનન્દથી—

મધુરી વાણી મુખ તેથી જલકાયને !

મીઠાણાં ' બોલો ' રે ! કેયલ બોલને:

અમૃત સમ અંગાગળ પાન કયાં ત્હમે—

આરોગે નિત્ય અમૃત ફળનો આદારને !

• અમૃત સમ ત્હમ લલ્ય અતિ મૃદુલાં ધયાં,

મૃદુલ તેથી ત્હમ મુખે બોલાય ને !

મીઠાણાં ' બોલો ' રે ! કેયલ બોલને:

મીઠું મીઠું બોલી જમ સહુ છનીયું—

પ્રસરાતી મીઠાણ ખજાની માંદી ને !

વાગા બાઈથી શુભ રાખના જેવું કંઈ નથી આજે મને આ દુનિયાપર જન્મ આપનાર મને અસહ્ય દુઝા વીને ઉઠેરનાર અને રાત્રિદ્વિસ મારા સુખને માટે પ્રાર્થના કરનાર મારી પ્રમાળ અત ક્ષણની માતાની મરણતિથિ છે અજે. આજથી બે વર્ષ અગાઉ તે માટે માટે કેટલી સલાહ રાખતી હતી મને કેવું કેવું નીતિના પાઠ રીખવતી હતી, તમારા ભાઈની યોગ્ય ગૃહણી બાઈ રડુ તેટલા માટે કેવું કેવું ઉપદેશ મને તે આપતી હતી આજે તે સર્વ વાત સાભરી આવે છે ત્યારે મને કેણું જાણે શું થઈ જાય છે તેની ખબર પડતી નથી મતા ! માતા ! પ્રમાળ જનની ! તું ગઈ ચાલી ગઈ, પરનોક વાસી થઈ બને તું ત્યાં સુખી રહે જ, પરતુ તારી બાળકીની શી દશા, શો આધાર, શો વિનાયો ! અટવુ બેસતા બેસતા તો તે દયામણું મ્હેં મુરકે મુરકે રડ્યા લાગી

શાંતિકુમારી તો આ દેખાવ જોઈ બાપની શું સ્વ તે સૂઝવું નહિ કારણ કે હજી તે મિચારી બીન અનુભવી હતી દુનિયાના સુખ દુઃખમાં રમદોળાઈ નહોતી ઉઠી મારી મા ત્યારે મરી જશે ત્યારે મારી પછી આવી દગા થશે એ વિચાર આવતા તેવું હૃદય ધમકવા લાગ્યું અને આખમાથી અશ્રુ ખરી પડ્યા

માતા બદારના બાગમાં હમણાં શાંતિ ધી લઈ આવશે એમ મિચાર કરતી હતી જરા વાગ લાગી એટલે એમ ધાર્યું કે શાંતિ દાય પોતાની બાની સાથે જરાનાર આવન વાતો શ્રદાને ઉભી હશે પરતુ સપાય વધારે વ્યતીત થવાથી સાં પાડવાને બદલે પોતાના આસન પરથી ઉઠી જતા નહોતો મોખર્લ બેઠા હતા ત્યાં માતા આવી પહોંચી બારણા આગળ ઉભા રહી અદર બનતો બનાવ આશ્ચર્યચકિત મને જોઈ રહી પોતાની પુત્રવધુનું મોકાતુર વદન અને ત્રિય પુત્રીનું દયામણ સુખ જોઈ માતાના ઉત્થન, પછી જગનાર મોલ થયો પરતુ તરતજ પામે આવી પુષ્પાના મરનપર પ્રેમથી પોતાનો દાય દેરવડા લાગો અને બીજે દાયે શાંતિનો વાસો ચામડી શાન ચિત્તે પૂજારી રાગી 'શાંતિ આજે પુ પા આમ શા માટે વિનગીર છે' શાંતિએ મૃદુ અચાજથી જવાબ આપ્યો 'બા, બા, માતા વગરની પુત્રીના હૃદયને શાંતિ ક્યાથી હાય' આજે પુષ્પા બાનીના માતૃગ્રીની મરણ નિધિ છે અને તેમના સદગુણો સાભરી આવના તે ' છે માતા શાંતિનું બોલવું તરતજ સમજ ગઈ તેના અતરમાં પછી પુષ્પાની સુલીન માતાની યાદની જ્વોત ચમકવા લાગી પરતુ બન્ને બાળકોને શાંતિ આપવાને તથા હમના કરવાને તરતજ માતાના મનને તારે કરીને પુ પાની સાલના મગા રાગી 'બેગ પુ પા જો તું મમતુ છે નહીં છે તે સાગ સા પુત્રકો વાંચ્યા છે માતાના પ્રેમથી તું વિદિન છે પરતુ તારી માતાપર પ્રેમથી નિશ્ચિન્ન જગન્નિયતા પ્રતુના પ્રેમથી તું વિદિન નથી આપજો ખો પિતા માતા, બધું મદાયક, અને સરસ્વ પ્રભુ છે આ જગત કપી ધર્મશાળામાં કર્મોનુસાર બેગ 'યજ્ઞે છીએ અને પાપ માતા કરાજ ચાલ્યા જાય છીએ તું ખેંચરી રીતે તો તારી માતાની પુત્રી નહોતી અને નથી તેમજ યજ્ઞ નહિ પરતુ સર્વ માને માટે પરમેશ્વરની પુત્રી છે તારી માતાને તો તેજે નને યાપવું રૂપે થે તારા સાંપડવા અપી હતી અને તેણી પોતાનું ધર્મ કાર્ય યથાર્થ બજાવી પ્રતુના પ્રેમનું પાત્ર બની છે તે વિ ર્મતિ અત્યારે આ અમિતપર એના સાત કર્મોનાં દુઃશ સ્વર્ગમાં વિરાજતી બાજવતી હશે 'તાગ' નથી તે પવિત્ર માતાને ત્યાં શાંતિ નહિ અજે માત્ર તારી વિગતે જ ને માત્ર મમત પ્રાપ્તવાના ધાણે જ એમાં પડે ૩૫

ક્યાંથી મૃત્યુ પામેલ કંઈ પાછું આવતું નથી પરંતુ ઉદ્ધુ દુઃખી થાય છે આજે તેની મરણ તિથિ છે માટે તે આ જુમિપર તને અમી દષ્ટિથી જોવાને, તારું હસતું મુખ જોઈ શકી શકાને અને તું તેની પુત્રી થોડા નીચડે તેવા આશીર્વાચન દેવા પૂજાવશે. બેટા, આજે તો તારે, ખાસ કરીને શાંત ચિત્તે તારું સર્વદા લક્ષુ ઇચ્છનાર તે આત્માનું વધારે એક કેમ થાય; તે સ્વર્ગમાં રહી પ્રભુના દર્શનામૃતનું પાન કરતી તે લક્ષિતરસમાં ચકચૂર બને અને જ્યારે કાળ ક્રમે પુનઃ આ કમંજીમમાં જન્મે ત્યારે સર્વ જુતપ્રાણિમાનનું કલ્યાણ કરી શકે તેની સક્તિ પ્રભુ પામેથી મેળવે એની એની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. આજે તું પોતેજ શંકી નિર્ભળ અને વૃદ્ધ ભિક્ષુકોને જમાડ; સત્પાત્ર આહ્વાનોની પૂજા કરી તેને શક્તિ પ્રેમાણે દાન આપ અને હરિશ્ચીતન કરી આપણા ઘરમાં દૈવી હવા પ્રસરી રહે એવું તું કર. ”

શાંતિ વચમાં બોલી ઉઠી, “બા, હું પણ લાભીની સાથે પ્રાર્થના કરવા બેસીશ અને આજે તેને દરેક દામમાં સારીરીતે મદદ કરીશ.” માતા મૃદુઅર્ચનાથી બોલી, “જેન, આજે આપણે સર્વે બેઠાં મળી તે પવિત્ર આત્માના એક માટે પ્રાર્થના કરીશું કારણ કે આપણા સર્વેપર તેનો અપૂર્વ પ્રેમ હતો.”

શાંતિ પોતાની લાભીના વદન તરફ દષ્ટિ કરી બોલી, “બા, હજી લાભી હસંતાં નથી અને ત્યાં સુધીં મને એન નહિ પડ્યાવું.” પોતાની પુત્રીના આપો સરળ સ્વભાવ નિરખી માતાએ કહ્યું, “શાંતિ, એકાદું તેને મનભાવતું ગીત ગા અથવા કોઈ સારો સ્લોક બોલ એટલે તેની દિલ્લગીરી તરતજ ઉડી જશે.” શાંતિએ પ્રસન્ન ચિત્તે જવાબ આપ્યો, “હા, એ ઠીક કીધું. ગઈ કાલેજ એમણે મને શીખવેલો સ્લોક હું બોલું:—

મૂકં કરોતિ વાચાલં પંતું લંઘયતે ગિરિમ્ ।

યત્કૃપા તમહં વંદે, પેરમાનંદ માધવમ્ ॥

એનો અર્થ એ થાય છે કે જેની કૃપાથી મુઠું માણસ બોલતું થાય છે. લગ્ન માણસ પર્વતને પણ ઝાળગવાને સક્તિવાન થાય છે, એવા પરમ આનંદરૂપ મધુ દૈવને મારનાર એવા શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને પ્રેમપૂર્વક નમસ્કાર કરે છું; અને પછી મને આ સ્લોક શીખવનાર મારી પૂજનીય લાભી પુષ્પાને નમસ્કાર કરે છું. એમ કહી પુષ્પાના બોળામાં નિર્ભળ હૃદયની શાંતિ ઢળી પડી.

પ્રેમાળ સામુના પવિત્ર ઉપદેશથી પુષ્પાની દિલ્લગીરી ઉડી જતી હતી. જે શાંતિને પોતે સ્લોક શીખવ્યો તેજ આડકતરી રીતે પોતાને શિખવે છે તે જોઈ આનંદ પામતી હતી. હવે તે શુદ્ધ હૃદયથી સામુને માત્ર સમાન અને શાંતિને જોઈ સમાન ગણવા લાગી. તેણે શાંતિને બોળામાંથી ઉઠાડી તેનું સુક્રમળ વેદન પોતાની છાતીમાં દાખી, “શાંતિ-જેન, શાંતિ-જેન, હું હવે શાંત થઈ છું” એમ કહેતી કહેતી, સામુના પવિત્ર ચહેરાને નિરખતાં હર્ષાનુ પાડતી કોઈ અચિંત્ય આનંદના પ્રવાહમાં તણાવા લાગી.

• એટલામાં શાંતિની કોઈ જોઈને પછી તે ઓરડા તરફ આવતી ગાતી જતી હતી કે,

“સાસ મારી પૂર્વ જન્મની માય જો,

“સસદો મારો પૂર્વ જન્મનો બાપ જો,

“નહીં મારી પૂર્વ જન્મની જોઈને જો!”

હરિત.

સ્નેહમાં શંકા.

(લેખક:—એક આર્ય સ્ત્રી.)

“ સુશીલા સાંભળ્યું કે, મને હવે વખત નથી. બારમાં દસ મીનીટ બાકી છે. બાર વાગે કોલેજમાં મારે મારો અવર (કક્કા) લેવોજ નેહ્યે જેથી હું વધારે દોષાર્થ શુદ્ધ એમ નથી, હું પૈસા કાઢી મૂકવાનો હતો, પરંતુ બીજા કામોને લીધે મને ધૂરસદ મળી નહિ તેથી તમે પેટીમાંથી બાર રૂપીઆ કાઢીને આપણા કાપડવાળા આવે તેને આપી દેજો. પણ પૈસા કાઢતી વખતે પેટીમાં એક કાગળ છે તે બરાબર ઢેકણે મૂકજો; બોટાઈ જાય નહિ. હીક, હું જઈ છું. બરાબર ચાર વાગે પાછો આવીશ. ” એમ કહીને બાબુ રજનીકાંત ડાક્ટર ગાડીમાં બેઠાને કોલેજમાં ગયા. ગાડી દ્રષ્ટિથી દૂર થઈ ત્યાં લગણુ સુશીલા ગાડી પાછળ એકી નજરે જોઈ રહી હતી.

રજનીકાંત બાબુ કક્કાવાળી નેશનલ મેડીકલ કોલેજમાં પ્રોફેસર હતા; તેમણે વિદ્યકેતો ધણો ઉત્તમ અભ્યાસ કરીધો હતો. તેમને માસીક રૂ. ૩૦૦)નો પગાર મળતો હતો. તેમની વય આશરે ત્રીસ વર્ષની હતી. કુટુંબમાં પત્નિ પત્નિ રીવાય બીજી કોઈ નહોતું. તેમનો સ્વભાવ ધણો પ્રેમાળ હતો જેથી જેના જેના સહવાસમાં તેઓ આવતા તેઓની પ્રીતી મેળવી શકતા અને તેઓ હંમેશાં નિર્ધન અથવા ઓર્મત, રૂદ્ધ બાળક વા યુવાન, દરેક પ્રત્યે સમદ્રષ્ટિ રાખી સર્જન ઉપયોગી કરવાને પ્રયત્ન કરતા હતા. પોતે જતે પૈસા મેળવીને લગ્ન કરવાં એવો તેમનો દૃઢ નિશ્ચય હોવાથી તેમનાં લગ્ન થવાને ઝાંઝા વખત થયો નહોતો. તેમનાં પત્નિ સુશીલાનાઈની વય આશરે ત્રીસ વર્ષની હતી. તેઓ સુશિક્ષિત અને ખાનદાન કુટુંબનાં હતાં. વાંચન તેમને ઘણું પ્રિય હતું એટલું હોવા છતાં પણ કુદરતી રીતે તેના બેભાષી-સાક્ષર સ્વભાવ હતો તેમાં જરા પણ ફેર પડ્યો નહોતો. પત્નિ પત્નિ ઉભય શાંત, સુશિક્ષિત અને ચોખ્ખા વૃત્તાં હોવાથી તેમનો સંસાર ઉત્તમ રીતે ચાલતો હતો. એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓ હંમેશાં મનુષ્ય માનવું બહુ કરવામાં તૈયાર રહેતાં હતાં આવાં પરમાર્થિ જોઈ આપણા આધુનિક આર્થ સંસારમાં ભાગ્યેજ નેવામાં આવે છે. ઇશ્વર આપાંટવાનાં દરેક યુગ્મમાં આવો નિસ્વાર્થ પ્રેમ અને માણસ જન તરફની દયા ઉપમા કરે એવું કાણ નહિ? હમ્મે ?

બપોરે સુશીલાએ ડાક્ટર સાહેબનાં કહેતા મુજબ પેટી ઉઘાડીને ઉપરનો કાગળ ધાંધેથી બાબુએ મૂકી રૂપીઆ કાઢ્યા. એટલામાં પત્નિથી તે કાગળ કે જે ઘડીબંધ હતો તે ઉઘેર અને ઘડી ઉઘી ગઈ. સુશીલાએ તે કાગળ લઈને જોયો. તેણે શું જોયું ? તે એક સુંદર અક્ષરથી લખાયેલો પત્ર હતો. પત્ર બંગાળી ભાષામાં લખેલો હતો. આશ્ચર્ય સાથે સુશીલાએ તે વાંચવા માંડ્યો, અને “ હે ઇશ્વર ! આશ્ચર્ય ! ” એમ બોલી સુશીલા મૂર્ચ્છાગત થઈ ધરણી પર ટૂંચી પડી. પડવાનો અવાજ નીચે સંલગ્નાથી તેના દામીએ દોડી આવી પાણી ઊંડી સુશીલાને સાંપડ કરી. તેનું શરીર ધૂળનું હતું, મોં ઉપર કાળા પથરાઈ ગઈ હતી, બોલવાનો પ્રયાસ કરવા છતાં પણ તેનાથી બોલી શકાતું નહોતું. સુશીલાની આત્મી સ્ત્રીને જિજ્ઞાસાથી મત્તરાઈને “ બાઈ સાહેબ ! તમને શું થાય છે ? કોલેજમાંથી બાબુસાહેબને તેડી લાવું કે ? ” વિગેરે અનેક પ્રશ્ન પૂછવા માંડ્યા. પરંતુ બાઈ સાહેબની સ્ત્રીને અન્યારે દામી સાંધે વાન કરવા જેવી નહોતી. ઉત્તરમાં તેમણે કંઈક અવાજે “ તું નીચે જઈ તાક ” કામ કર,

મને ત્રાસ ન આપ ” એવો હુકમ કર્યો. નિરૂપાયે દાસીને સુશીલાને એકલી છોડી હુકમને માન આપવાની ફરજ પડી. દાસીના નીચે ગયા પછી સુશીલા કાગળ ત્યાંજ રહેવા દઈને શયનમુદ્રમાં જઈ પલંગ પર પડી. દસ મીનીટમાં તેના મુદ્રાદિત ચહેરા નિસ્તેજ થઈ ગયો. એવું તે પત્રમાં શું હશે, એ જાણવાની ઈચ્છા પ્રત્યેક વાંચકને થાય એ સ્વાભાવિક છે.

વાચકામાંથી કોઈએ તે કાગળને ઝેરની ઉપમા આપી હતી; ઝેરથી માણસને પ્રાણ નષ્ટ છે પરંતુ આથી તેના પ્રાણ ન જતાં માંડ અસહ્ય વેદના થાય છે એવું તેના ચહેરા પરથી સ્પષ્ટ માલમ પડતું હતું. કોઈ કહેશે કે તે કાગળ અગ્નિ સવનો બનાવ્યો હતો. કારણ કે “ પહેલાંથી સુંદર દેખાતી કામગીરી તેના સ્પર્શ થતાં જ કાળી ફીકરા જેવી થાય છે ” તેવી જ સુશીલાની સ્થિતિ થઈ. ગમે તેમ હોય પરંતુ તે કાગળમાં કંઈક સુશીલાથી સહન ન કરી શકાય એવું હોયું જોઈએ. હવે શયનમુદ્રમાં સુશીલા શું બગડે છે તે સાંભળીએ; ચલો. એટલે તે કાગળમાં શું લખ્યું હતું તે જાણીએ. સાંભળો તે શું બોલે છે. “ આજ લગણુ મને એમ લાગતું હતું કે મારાપર એમનો પ્રેમ અચળ છે. તેમના મીઠા સુંદર શબ્દો અને અંદરનો દુષ્ટ બાવ છુપાવવાને ઉપરથી રોહ અને લાગણીભર્યું વર્તન સલામતી જાણે મારા હૃદયના ચુરચુરા થઈ જશે એવું લાગે, છે. કોઈ દિવસ મેં કંઈ માગ્યું અને ન મળ્યું એવું થયું નથી. મારાપર જો તેમનો પ્રેમ ન હોય તો તેમની આવી માયાળુ વર્તણૂક હોઈ શકે કે ? હાં : પણ સમજ, મને તેમના ઉપર જરાપણ સંશય ન આવે એટલા જ માટે તેમણે એવી યુક્તિ રચેલી હોવી જોઈએ. કોઈ દિવસ હું જો તેમની નજર ન પડું તો આખા ઘરમાં ફરીને મને શોધી કાઢે, અને જ્યારે હું એમને જુઠું ત્યારે કહે કે “ તારા શિવાય એક કશું પણ મને ચાલતું નથી. ” હું કોઈ વસ્તુ જો તેમને બતાવવા જઈ તો તે ગમે તેવી સાધારણ હોય તોપણ મને ખુશ કરવાને માટે પોતે ખુશ થઈને તેનાં વખાણુ કરે. શું એ બધાં ટોંગ જ, કે ? હા. હવે તેમાં સંશય શો ! તે પત્ર આજ જો મને ન મળ્યો હોત તો હજી પણ વધુ અને વધુ હું છેતરાતો. રાત દિવસ તન મનથી રોવા છોડી, તેમના સુખે સુખી અને તેમના દુઃખે દુઃખી, એમ માની આ શરીર અને દૃઢમાં મારું સર્વસ્વ તેમને અર્પણુ કર્યું, તે શું આટલા જ માટે કે ? પણ તેમાં દોષ કોનો ! મારો જ ની. મેં જો તેમને પૂર્ણ સતીષ આપ્યો હોત તો તેમને મારા સીવાય બીજી તરફ દ્રષ્ટિ પણ કરવાની જરૂર પડત કે ? પણ મારી ખાત્રી છે કે મારાથી આજ લગણુ તેમના કંઈ પણ અપરાધ થયો નથી, તેમ છતાં પણ પ્રેમપત્રિકા કોને ? અરે ઈશ્વર, શું જગતમાં ખરો પ્રેમ નથી જ કે ? એક તરફથી પ્રેમાળ વિશેષણ વાપરી મને બોલાવે છે અને બીજી તરફ આવી પ્રેમપત્રિકા ! અફસોસ ! અફસર તો તેમના જ છે. એમાં જરાપણ શક નથી. હશે, તેમની મરજી, પરંતુ આ પ્રેમપત્રિકા કોને લખી હતી ? સમજ. પેલા કુલીન બુદ્ધિ જમીનદારની જેમને. મારા લગન થયા પહેલાં તેની જ સાથે એમના લગન થવાનું હતું, પણ કોણ જાણે શા કારણથી તે બંધ પડ્યાં. હવે મારી ખાત્રી થઈ કે એ પત્રિકા એમણે તેને જ લખેલી હોવી જોઈએ, અને જો એમ જ છે તો એ બંનેના સુખમાં કંટક રૂપ મારે શા સાડા થઈ જોઈએ ? હવે એમના મીઠા અને મધુર શબ્દોથી હું મોહ પામી જઈ એમ નથી. અને પતિના શુદ્ધ પ્રેમ શિવાય હું છત્રી શકું એમ પણ નથી. આજ રાત્રે નદીમાં બી દેહ સમર્પણ કરવો એજ નિશ્ચય ” એટલું બોલી સુશીલાએ ઘડીઆળમાં

નેયું. “ ધારવાળે આવીશ એમ કહીને ગયા છે એટલે હમણું આપશે. પોણાચાર થવા આપ્યા. હવે હું તેમને મળવા છાજી નથી.” એમ કહીને સુશીલા બીજે માળે જઈને એક ઓરડીમાં બારણું દબને બેસી બેઠી.

ચાર વાગે ડાક્ટર સાહેબ આવી પહોંચ્યા. હંમેશાં એમના આવવાના ફરતા તરફ દૃષ્ટિ કરી સુશીલા આપેલા વસ્ત્રને ઉઘીત્ર હોય, પરંતુ આજે સુશીલાનાં દર્શન બિચારા ડાક્ટર સાહેબને દુર્લભ થઈ પડ્યાં હતાં. ઉતાવળમાં ગૃહમાં પ્રવેશ કરી સુશીલાની ચોગરદમ શોધ કરવા માંડી. દારૂને છુમાછુમ તે દ્રષ્ટિએ ન પડવાથી કરી મૂકી. પરંતુ સુશીલાનો પતો લાગ્યો નહિ. નાસીપાસ થઈ ડાક્ટર સાહેબ એક ગરીબ દરદીની ખર્ખર લેવા ગયા. સવારના અર્ધ સાંજના અંકેક કલાક આવા અનાથ દરદી પાછળ પોતાનો વખત ડાક્ટર સાહેબ ગાળતા હતા. તે દિવસે એમને પેલાના એક મિત્રને ત્યાં જમવા જવાનું હતું જેથી બહારો બહાર ડાક્ટર સાહેબ ત્યાં જ ગયા. ત્યાંથી ઘેર આવતાં આઠ વાગી ગયા હતા. આજ તેમનો ચહેરો નીરવેજ હતો. કંઈ પવન વાતો હતો પરંતુ તેમના ઉપજુ નિશ્વાસો એક સરખા ચાલુજ દતા. રજનીકાંત કદી પણ કોઈના ઉપર ગુસ્સે થતા નહોતા. પરંતુ આજે તેમનો મહેરો ગુસ્સાથી ક્ષાત્રચોળ દેખાતો હતો. અર્ધ થવાનું કારણ શું? પાસે ઉમેશી બાદને તે શું કહે છે તે સાંભળો. “ કેમ કે સાવિત્રી, ફરીથી જઈને સુશીલાને ઓલાવી લાવવા તને કહ્યું તે તે સાંભળ્યું નથી કે? તું જાય છે કે નહિ? આજ સુશીલાને શું થયું છે? ” દારૂએ ઉત્તર આપ્યો: “ બાપુ સાહેબ, મહેરબાની કરી મુજ ગરીબપર ગુસ્સે થાય નહિ, તમારા દુકમ પ્રમાણે હું બેવાર જઈ આવી. પહેલાંથી તો આખા ઘરમાં બાપુ સાહેબને શોધ્યાં પણ વ્યર્થ; છેવટે બીજા માળના પાછલા ઓરડામાં બારણું બંધ કરીને સુતેલાં માત્રમ પડ્યાં. બારણું ને ફેટા કાઢી મારવા છતાં પણ જવાબ આપ્યો નહિ; છેવટે ચીડવાને “ કાણુ છેડે બહાર! ” બારણું સામાટે ફોડે છે! ” એમ પૂછ્યું. મેં કહ્યું કે “ હું સાવિત્રી છું. બાપુ સાહેબ કણુ વખતથી તમને શોધે છે, માટે મહેરબાની કરી તમે જરા આવી જવ તો સારું. ” ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “ જા, તારા બાપુ સાહેબને કહે કે તે સુંતાં છે અને તેનું માથું દુખે છે, તબીબીક રીતે લાગશે ત્યારે આવશે. મને એકાંતમાં મહેરા દે. બાપુ સાહેબ અતિ પ્રવાસ છતાં પણ બારણું જ ઉપાડનાં નથી તેને હું શું કહું? ” આ સાંભળીને રજનીકાંતને ધણજ અચાચ લાગ્યું. “ પણ ચાર વાર ઓલાવવા બોલ્યું તોપણ આ જવાબ! માથું દુખે છે તેમાં શું થયું? અહીં લગજ પણ આવતું નથી કે! રીક. નીચે જા. ” એમ કદી ડાક્ટર સાહેબ નીગાધ થઈ ફરી કપડાં પહેરી નવી મિનરા તરફ ફરવા ગયું.

દર અમોઆર વાગ્યોને સુમાર થયો હતો, ગત ઘેર અધારી હતી; કાંઈનાના રહેઠા નહી પાસે આવેલા પુત્ર નીચે રજનીકાંત બાપુ નહી મિતરે એક પથરપર વિચારમાં નિમગ્ન થઈ બેઠા હતા. થોડીવારે એક આકૃતિ નીચે પસાર થતી એમણે જોઈ. આ વખતે આવી બપોર જગ્યાએ કેણુ જવ છે એ જાણવાની તેમને જતામા થઈ. જેથી જનાર આકૃતિ તરફ નજર રીખી જોઈ ત્યારે તે આકૃતિ થોડી દુર જઈ નહીમાંના એક ખડકપર ઉભી રહી. જોનારને એમ લાગે કે તે હમણુંજ નદીમાં પડશે. એ જોઈ રજનીકાંત બાપુ મંદ રીખે તે દેખી હતો તેની જાણના એક ગાડામાં જગ્યાને ઉભા રહ્યા. પાસે જતાં તેને કહ

પડ્યો કે એ કાઈ સ્ત્રી હોવી નોંધવું; મુખ ન દેખાય માટે માથાપર શુરખો નોંખ્યો હતો. તેની ઊભા રહેવાની ઢબપરથી તે જીવ આપવાની તૈયારીમાં છે એમ સહજ માલમ પડતું હતું. થોડીવારે હાથ નેડીને તે આકૃતી બોલી “ હે દયાળુ પરમેશ્વર! આ અપાર દુઃખમાંથી હું મને છોડવ. અરેરે આ દુનિયામાં શું ખરો પ્રેમ નહીંજ હોય ? ગમે તેમ હોય હતો મારા પ્રેમમાં નાસીપાસ થઈ. હવે મારે જીવીને શું કામ છે, હે પવિત્ર સરિતા ! તું મારો અગિ-
કાર કર. ” એમ બોલી જેવી નદીમાં પડ્યા ગમ છે તેવીજ બાણ રમ્મનીકાંતે પાછળથી આવો પકડી લીધી. સુશીલાને નેડીને બાણ સાહેબના આશ્વર્સનો પાર રહ્યો નહિ. સુશીલાને પૂછતાં તેણે ખરી હકીકત કહી. એ સાંભળી ડોક્ટર સાહેબને ઘણું દસલું આવ્યું. “ સુશી-
લા એ પત્ર તો એક અગ્રેજી લવમેટર (પ્રેમપત્રિકા) તું ભાષાંતર છે અને તે એક માસિકમાં મોકલવા મેં લખ્યું હતું, ફક્ત આટલાજ માટે જીવ આપવા તમે તૈયાર થયાં એજ કે તમારો પ્રેમ ? ” સુશીલાએ સરમાઈને નીચું જોયું. અને બંને જણાં ગૃહ તરફ પાછાં ફર્યા. પરંતુ તે દિવસથી સુશીલાએ દુષ્ટ સંસારનો ત્યાગ કર્યો.

ગૃહધર્મ.

બાળલગ્ન તથા સ્ત્રીકેળવણી.

(મિસ મેરી ટેનન્ટ નામની અમેરીકન સન્નારીએ વગ્દારમાં શ્રીમંત મહારાજની સમક્ષ ઈંગ્રેજીમાં આપેલું વ્યાખ્યાન મુજબ તા. ૩૦. ૧૯૧૧.)

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ, સન્નારીઓ, તથા સદ્ગૃહસ્થો:—

હિન્દુલોકના રીતરીવાજ વિષે હું વ્યાખ્યાન આપું તે પૂજ્યતા ગણાયે. પરંતુ આ દેશનાં કલ્યાણ માટે હું ધણીજ ઉત્સુક છું. હિન્દુ સ્ત્રીઓનો સંસાર કોઇપણ રીતે સુધરે એ મોટી જીવનની મોટી અભિલાષા છે. અને તેજ ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા અમેરીકાથી અહીં સુધી મેં પ્રયાણ કર્યું છે. હિન્દુસંસારસમાજના ઘણાક વિષયોનું અધ્યયન મેં ગયા બે વર્ષમાં કર્યું છે. મારો બધો વખત તન, મન, અને ધનથી આ દેશની સ્ત્રીઓના લાભાર્થે ગાળવાનો હું પ્રયાસ કરું છું.

આ ચહેરની કન્યાશાળાઓની મેં મુલાકાત લીધી છે તેમાં કુંવારી કન્યાઓની મોટી સંખ્યા નેઈ મને સંતોષ થયો છે. છોકરાઓની હોષરકુલ અને કોલેજ પણ મેં નેઈ છે.

લગ્નની રીતમાં મુધાદો કરવાની આવશ્યકતા અને સ્ત્રીકેળવણી, એ વિષે આજે મારે બોલવાનો વિચાર છે.

બાળલગ્નને લીધેજ હિન્દુ પ્રજાની દિન પર દિન અવનતિ થતી જોવામાં આવે છે. સ્ત્રી પુરુષ બંનેનાં તન અને મનનો વિકાસ નથી થતો તેનું કારણ પણ એજ છે.

છોકરા તેમજ છોકરીઓના લગ્નની વય વધારવા માટે, તેમજ સ્ત્રીકેળવણીની ઉન્નતિ માટે જે જે પ્રયાસ સમસ્ત ભરતપંડમાં થાય છે તેનાથી નિઃસંશય લોકમત કેળવણી અને ભવિષ્યમાં બાળલગ્નમાં કાંઈ ફેર પડશે.

બાળવન નિરોધક ધર્મી સમ્યાઓ સ્થપાય છે. દરેક મોરોબન કોન્ફરન્સમાં આ વિષય ચર્ચાય છે.

અજ્ઞાન, નિર્દોષ બાળકોનું જન્મ એટલે શું તેનું કારણ જાણ પડતું નથી. તેમને એટલી ઉમરમાંથી લગ્નની પુસરીમાં નાખવા એ ધર્મોનું નિર્દોષ આચાર છે દયા અને ન્યાયની ખાતર આપણી આખ ઉપર, અને આવી કુ રૂઢીનો ઉચ્છેદ કરવાનો સર્વોત્તમ પ્રયામ થાય એ શું ઈર્ષ્ટ નથી ?

રાહિત નામે તત્ત્વચિતક કહે છે કે—“ બાળકો માતાપિતાના પ્રતિનિધ છે, તેમના સ્વભાવ, વિચાર, શુભ, દોષ, હુદ્દિ શક્તિ, શરીર શક્તિ, સર્વ તેમને અનુરૂપ જ થાય છે આ વાન માતા પિતાએ ખાસ લક્ષમાં રાખવાની અશ્ય છે.

પ્રાચીન સમયમાં બાળવન થતા નહિ. પુત્રની માફક બી પડતુ વ્યવસ્થા બોગવતી. સ્ત્રીઓ કેળવણીની હતી, અને ગૃહકાર્ય ઉપરાંત જનસમુદાય કાર્યમાં તે ભાગ લેતી. યોગ્ય કેળવણીને પરિણામે જ તેમની અભિનાતા, તેમના વિચાર ઉત્તમ પ્રકારના હતા. અને તેને લીધે યોગ્ય માતાઓ થતી.

બાળવનથી જે દુષ્ટ પરિણામ થાય છે તે પ્રથમ તપાસીએ આ વિષય ઉપર દાક્તરી અભિપ્રાય જાણવો આવશ્યક છે એ લોકોનો મત એવો છે કે આ દેશમાં બાળકોના મૃત્યુની અખ્યાત પ્રમાણ અન્ય દેશ કરતાં ઘણું વધારે છે તેનું કારણ બાળવન છે આ ઉપરાંત મન, તન, હુદ્દિ, નીતિ સર્વનો અપર્થ થાય છે તાણ, ગાયેમીગીસ, અજ્ઞ, હીરેટરીઆ અને બીજા અનેક રોગ, વગી ઉછરતી પ્રજાની રાગીકિ, મોઝ એ સર્વ બાળકને લીધે થાય છે.

સામાજીક સિક્કોએ મને ધર્મીત્વ કહ્યું છે કે ધર્મ બાળકોને ઉપર બતાવ્યા તે રોગ ધર્મોવા દોષ છે.

ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે તેમજ વૈદિકશાસ્ત્ર પ્રમાણે છેક બાલ્યવયમાં જો પ્રજા થાય છે તેમનાં મન, અને તત્ સંપૂર્ણ ખીણી શક્તિ નથી.

સુચુતના અથ-પ્રમાણે પિતાની ઉંમર ૨૫ વર્ષની ના હોય, અને માતા ૧૬ વર્ષની અંદરની વય હોય, ને જો લાગ્ય જોગે તેની સંતતિ જીવે તો તેમના અવયવ નબળા રહે છે, અને શરીર હીમાયત્વાં રહે છે.

અસમાન વયનાં લગ્નથી ધણીજા કુદ આચાર થાય છે અને પરિણામે આત્મધાતુ થાય છે. ન્યુસપેપરોમાં આવાં દષ્ટાન્ત ધણી વાર વાંચવામાં આવે છે.

પચાસ વર્ષનો પુરુષ આઠ દશ વર્ષની બાલિકા સાથે લગ્ન કરે છે. કાઠીઆવાડમાં ૭૦ વર્ષના એક ડોસાએ ૯ વર્ષની છોકરી સાથે લગ્ન કર્યું છે. આવાં દષ્ટાંત અનેક મળશે.

ગયાં દસકાના વસ્તોપત્રકના રિપોર્ટના આંકડા નીચે આપ્યા છે. આ વર્ષના આંકડામાં કોઈક ભુધારો માત્રુમ પડશે એમ આશા રાખીએ છીએ.

પરણેલી છોકરીઓ.

૧ વર્ષની અંદરની પરણેલી છોકરીઓની સંખ્યા. ૧૦,૫૦૭.

૪ વર્ષની અંદરની " " " ૨૫૮,૭૬૦.

૫ વર્ષ થી ૯ વર્ષની " " " ૨,૨૦૧,૪૦૪.

૧૦ વર્ષથી ૧૪ વર્ષની " " " ૬,૦૧૬,૭૫૯.

આમાં પુરુષની વય ગમે તે હશે.

બાળક વયમાં લગ્ન કર્યાથી કન્યાઓની ડેલવણીમાં રખતન થાય છે. કોઈ કોઈ છોકરીઓને ઘરમાં શિક્ષણ આપે છે. પણ તે જુગ. ૧૯૦૧ નાં વસ્તીપત્રકના રિપોર્ટમાં ૫ વર્ષને ૧૫ વર્ષની ૩૫,૪૦૦,૦૦૦ છોકરીઓમાંથી માત્ર ૫૦૦૦૦૦ છોકરીઓ નિચાળે જતી છે.

વળી બાળકઅથી, તથા અસમાન વયનાં લગ્નના પરિણામે બાળવિધવાઓની સંખ્યામાં પણ ઘણો વધારો થાય છે. અનેક નિર્દોષ છોકરીઓ-લગ્ન એટલે શું તેનો ખ્યાલ પણ આવે નહિ તે પહેલાં વૈધવ્યના દુઃખના ખાણમાં પડે છે.

આ દેશમાં બાળવિધવાની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે.

૧ વર્ષની યયેલી વિધવા. ૮૫૯

૧ થી ૨ વર્ષની " ૧૦૩૯

૨ થી ૩ " " ૧૮૮૬

૩ થી ૪ " " ૩૭૩૨

૪ થી ૫ " " ૮૧૮૦

૫ થી ૧૦ " " ૭૮૪૦૭

૧૦ થી ૧૫ " " ૨૨૭૩૬૭

શ્રીઓની સ્થિતિ ઉપરથી દેશની સ્થિતિની પરીક્ષા કરી શકાય છે. શ્રીની સાંસારિક સ્થિતિ તે તે દેશનું 'જેદોમિટર' (સ્થિતિમાપકધ્વજ) છે. આનું કારણ શું ? કારણ શ્વેદનું જ કે તે પ્રગતી માત્રા છે.

હવે આ દેશના યુવકની સ્થિતિનો વિમાર કરીએ. તેનો અભ્યાસક્રમ પૂરો થાય તે પહેલાં તો તેનું લક્ષ્ય થાય. તેના ઉપર કુટુંબના લગણુ પોષણનો યોગ્ય પડે, આ રીતે તેને કેટલાં કષ્ટ ભોગવવાં પડે છે ! જીવનમાં નિરાશ થવાથી, લક્ષ્ય પ્રસંગનાં અત્યંત અર્થથી, બાળકોના લવિષ્યની ચિંતાથી, અને આ પ્રકારના અનેક વિમારથી સંસારનો યોગ્ય એવે અસહ્ય લાગે છે. અને ઘણીવાર તો જીવને પણ હાની થાય છે.

આ પ્રકારના સાંસારિક દુષ્ટ રીવાજોને લીધે સમગ્ર પ્રગતી અવનતિ થાય છે. અને તે સર્વમાં બાળકોની દુષ્ટ રીત પ્રથમ રથાને આવે છે. બાળક સમગ્રનું થાય તે પહેલાં તેને શિર લક્ષનો યોગ્ય નાંખવો એ ખરેખર ઘણી કુર વર્તણૂક છે.

દિન-દુશ્વર તથા પુરાણોમાં જોઈએ તે જાણીને કે પ્રાચીન સમયમાં બાળકોની રીત પ્રગણિત નહોતી. કૃષ્ણ અને રુદ્રિયણી, અર્જુન ને મુખ્ય, નગ અને દમયંતી સર્વનાં લક્ષ્ય પુખ્ત વયે થયેલાં જણાય છે. પ્રમર્શિત રીતે વિવેક વગર વળગી રહેવું એ તો ઘેલી શ્રદ્ધા કહેવાય. જેમ જેમ શુદ્ધિ અને વિવેકશક્તિ ખીણે તેમ તેમ આચાર વિમારમાં ફેર થયેલા જરૂરનો છે. જે રીવાજોથી પ્રગતી નાશ થતો હોય અને જે રીવાજો કુદરતના નિયમની વિરુદ્ધ હોય તેવા રીવાજ દૂર કરવા જોઈએ. બાળકોની રીત દૂર કરીને પ્રગતી ઉભવિ કરવાનો પ્રથમ ઉપાય એજ છે કે શ્રીગણેશી ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવું. શ્રીઓને યોગ્ય કેળવણી આપવી જોઈએ-વિવિધ વિષયોનું જ્ઞાન આપવું જોઈએ-માતાના ધર્મ વિષે સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. અને હાલ જે પશુવત્ જીવન રીતે જાણે છે તેમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. સાંસારિક સુધારાનો પ્રયત્ન સર્વદેશીય થયો જોઈએ. પ્રગતિ એ કુદરતનો નિયમ છે. તેને અનુકૂળ દરેક મનુષ્યને પોતાનાં કર્મવ્યવહાર લાન થવું જોઈએ. સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, સર્વનો લાભ પુરૂષ અને એક સરખો મળવો જોઈએ.

કેળવણીને લીધે શુદ્ધજીવનમાં રસિકતા, રમણીયતા અને સુખની શક્તિ થશે. અજ્ઞાનને લીધે કુટુંબક્રોધ અને બીજા અનેક અનર્થ થાય છે. શુદ્ધિથી તે શુદ્ધની રાણી છે. બાળક ને સત્ય, નીતિને માર્ગ દોરનાર મત્રાજ છે. શુદ્ધની શક્તિનો નાશ થયું અજ્ઞાન માતાને લીધે થાય છે.

બાળકોમાં દુષ્ટ પશુજાતી પુરૂષ વાંકેજ હોય. પરંતુ શ્રીનો એકમત ના થતો હોય. નવ દશ વર્ષની કન્યાનું લક્ષ્ય કરવાનો તેનો દર આશ્રય હોય પુરૂષ ગમે એટલો પ્રયાસ કરે. પણ અજ્ઞાન શ્રીની આગળ તેનું કાંઈ ચડે નહિ અને પોતાના સિદ્ધાર પ્રમાણે વર્તી શકે નહિ. આવા દશાન્ત ધણાં બને છે.

સર્વ કુટુંબમાં આમજ થાય છે એમ મારું કહેવું નથી. જો કુટુંબમાં શ્રીઓને યોગ્ય કેળવણી આપવામાં આવે છે, તેમના સિદ્ધાને ઉત્તર જ હોય છે.

દિન-દુ લક્ષની રીતમાં સુધારો કરવાને માટે શ્રીઓની પાંચ સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં આવો છે. અમેગીશમાં "માનાઓનાં નેશનલ હોમ" નામની સંસ્થા છે તેના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે

શુદ્ધચતુર્થની ઉત્પત્તિ કરવી. બાળકોનાં મન તથા તન બરોબર ખીંચી તેને માટે માતા પિતાને ઉપદેશ કરવો. શાળાના શિક્ષક, તથા છોકરાંના મા આપને અવરજવર પરિચય વધારવો. (આથી છોકરાંની કેળવણીમાં બહુ લાભ છે.) છોકરાંનાં તર્ક, મન, અને શુદ્ધિ ખીંચી એવા સરેકાર આપવા. દેશની ઉત્પત્તિનાં દરેક કાર્યમાં સ્ત્રી પુરુષે એકત્ર થઈને કામ કરવું. હિન્દુસ્થાનમાં " હિન્દુ લગ્ન સુધારાની સમિતિ " ના ઉદ્દેશ્ય પણ આ ધારણા પર રાખવામાં આવ્યા છે.

એ હેતુ સફળ થવાને માટે અનેક ઉપાય યોજવાની જરૂર છે. આ સમિતિના ઉદ્દેશ પુસ્તક, માસિક, વર્તમાન પત્ર ઇત્યાદિ દ્વારા સર્વને વિદિત કરવા.

યુનિવર્સિટી તથા કોલેજમાં એવો નિયમ રાખવો કે અભ્યાસક્રમ ચાલતો હોય જો વળતે છોકરાઓનાં લગ્ન થવા ના દેવાં. તેમજ પ્રેક્ટિસને, દાક્ટરો અને અન્ય શુદ્ધચેત્તિ આ વિષય પર વારંવાર ભાષણ આપવાં અને વિદ્યાર્થીઓ માંહે માંહે આ નિયમની ચર્ચા કરવી.

કેટલાંક કોલેજમાં એવો ધારો છે કે પરભોક્તા વિદ્યાર્થી પાસે એવડી શી લેવી.

વળી એવા વિદ્યાર્થીઓને રકાક્ષરશિષ્ય, આદિ, ઇનામ, તથા સ્પર્ધાની પરીક્ષા આપવાની પરવાનગી આપવામાં આવતી નથી. એનું એટલુંજ કારણ કે એથી રીતે શ્રેયશીલ કાર્યથી આ દુષ્ટ રૂઢીનું બંધન કાંઈક શિથિલ થાય.

જનારસની સંદૂષિત હિન્દુ કોલેજમાં અને પુનાની પ્રગુસન કોલેજમાં માત્ર કુંવારા છોકરાઓની ફી માફ કરવામાં આવે છે. છોકરાંઓને પોતાની ઇચ્છાવિરુદ્ધ મા આપ પરણાવે તે તેમના અભ્યાસમાં આવી આપદા પડે એ બહુ જ દયાજનક છે.

તેથી સર્વ યુવકોને મારી વિનંતી છે કે, તમારો અભ્યાસ પૂરો થાય તે પહેલાં તમે કોઈ લગ્ન કરશો નહિ. ઘણા પ્રેક્ટિસરોનો એવો મત છે કે બાળકોને લીધે વિદ્યાર્થીનાં મગજ મંદ પડી જાય છે.

બરોડા કોલેજમાં ૩૨૩ વિદ્યાર્થીઓ છે અને હાઈકુલમાં ૬૦૦ છે તેમાંના ૨૧૦ વિદ્યાર્થીમાંથી ૬૪ પરભોક્તા વિદ્યાર્થી છે.

કન્યાશાળામાં પરભોક્તા બાળાઓની સંખ્યા ઘોડી છે. અને ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરવામાં આવી છે, ત્યારથી અભ્યાસ કરતી બાળાઓની સંખ્યામાં ઘણો વધારો થયો છે.

હિન્દુસ્થાનસુધારક સમિતિના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે રાખવામાં આવ્યા છે:

૧ છોકરા અને છોકરીનાં લગ્નની વયમાં વધારો કરવો; અને ત્રીકલવણીના વધારે પ્રચાર કરવો.

૨ ભાષણ, પુસ્તક, ચોપાનીઓ, ઇત્યાદિ દ્વારા આ વિષયમાં લોકમન કેળવવો.

૩ લગ્ન પ્રસંગે થતા ખર્ચમાં ઘટાડો કરવો.

અન્ધાપદ્ધતિ, લકનૌ, દાનપુર, મથુરા, અલ્હાબાદ, હિંદો, શીરત, દેરાડૂન, અંબાલા, હુદીઆણા, જાલંદર, અમૃતસર, લાહોર, ફરોઝપુર, સદરામપુર, અન્નમેર, વડોદરા, અને મદ્રાસ, આ સર્વ રજાઓ આ સમિતિની શાખા સ્થાપવામાં આવી છે. આ વિષય એટલા અગત્યનો છે કે તેને માટે જનજીવી ઉપાય લેવાવા જોઈએ. લગ્નકાર્યમાં પુષ્કળ ખર્ચ કરવો, સ્ત્રીઓને અજ્ઞાન રાખવી, પ્રાચીન શારીરિક દીલ્હીના વધારવી. આ સર્વ દુષ્ટ રીવાજોને લીધે થાય છે. તેથી રૂઢીઓનો ઉચ્છેદ કરવાને સર્વનો સંયુક્ત પ્રયાસ થશે તોજ સાચું પરિણામ આવશે.

—શ્રી. શારદા મહેતા.

સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ઉપરથી દેશની સ્થિતિની પરીક્ષા કરી શકાય છે. સ્ત્રીની સાંસારિક સ્થિતિ તે તે દેશનું 'જેનેમિટર' (સ્થિતિમાપકવ્યં) છે. આનું કારણ શું ? કારણ એટલું જ કે તે પ્રજાની માતા છે.

હવે આ દેશના યુવકની સ્થિતિનો વિચાર કરીએ. તેનો અભ્યાસક્રમ પૂરો થાય તે પહેલાં તો તેનું લગ્ન થાય. તેના ઉપર કુટુંબના લક્ષ્ય પોષણનો યોગ્ય પડે, આ રીતે તેને કેટલાં કષ્ટ ભોગવવાં પડે છે ! જીવનમાં નિરાશ થવાથી, લગ્ન પ્રસંગનાં અન્યંત ખર્ચથી, બાળકોના ભવિષ્યની ચિંતાથી, અને આ પ્રકારના અનેક વિચારથી સંસારનો બોલો એને અસહ્ય લાગે છે. અને ઘણીવાર તો જીવને પણ હાની થાય છે.

આ પ્રકારના સાંસારિક દુષ્ટ રીવાજોને લીધે સમગ્ર પ્રજાની અવનતિ થાય છે. અને તે સર્વમાં બાળકોની દુષ્ટ રીતે પ્રથમ ધ્યાને આવે છે. બાળક સમગ્રજીવન યાય તે પહેલાં તેને શિર લમ્બો બોલે નાંખવો એ ખરેખર ઘણી કુર વર્તણૂક છે.

હિન્દુશાસ્ત્ર તથા પુરાણોમાં જોઈશું તો જણાયે કે પ્રાચીન સમયમાં બાળકોની રીત પ્રગણિત નહોતી. કૃષ્ણ અને ઝંઙિમણી, અર્જુન ને શુભદ્રા, નગ અને દમયંતી સર્વનાં લગ્ન પુખ્ત વયે થયેલાં જણાય છે. પ્રયર્જિન' કરીને વિવેક વગર વગળી રહેતું એ તો છેલ્લી શ્રદ્ધા કહેવાય. જેમ જેમ શુદ્ધિ અને વિવેકશક્તિ ખીણે તેમ તેમ આચાર વિચારમાં ફેર થતો જઈતો છે. જે રીવાજોથી પ્રજાનો નાશ થતો હોય અને જે રીવાજો કુદરતના નિયમની વિરૂદ્ધ હોય તેવા રીવાજ ફર કરવા જોઈએ. બાળકોની રીત ફર કરીને પ્રજાની ઉત્થાપના પ્રથમ ઉપાય એજ છે કે સ્ત્રીગતવણી ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવું. સ્ત્રીઓને થોડા જગતવણી આપવી જોઈએ-વિવિધ વિષયોનું જ્ઞાન આપવું જોઈએ-માતાના ધર્મ વિષે સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. અને હાલ જે પશ્ચાત્તર જીવન સ્ત્રીઓ માટે છે, તેમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. સાંસારિક મુદ્ધારોનો પ્રચાર સર્વદૈવીય યથો જોઈએ. પ્રજાને એ કુદરતનો નિયમ છે. તેને અનુકૂળ રીતે મનુષ્યને પોતાનાં કર્તવ્યનું જ્ઞાન થવું જોઈએ. સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, સર્વનો જ્ઞાન પુરૂષ જોને એક સરખો મળવો જોઈએ.

જગતવણીને લીધે શુદ્ધજીવનમાં નિષ્ક્રિયા, અમણીયતા અને સુખની શ્રદ્ધિ થશે. અજ્ઞાનને લીધે કુટુંબવિદેશ અને બીજા અનેક અનર્થ થાય છે. શુદ્ધિથી તે શુદ્ધની શક્તિ છે. બાળક ને સત્ય, નીતિને માર્ગ દોરનાર માતાજી છે. શુદ્ધની શાન્તિનો નાશ પણ અજ્ઞાન માતાને લીધે થાય છે.

બાળકોનાં દુષ્ટ પરિણામથી પુરૂષ વાકેજ દેવ. પરંતુ સ્ત્રીનો એકમત ના થતો હોય. નવ દશ વર્ષની કન્યાનું લગ્ન કરવાનો તેનો દંડ આશ્વ દેવ. પુરૂષ ગમે એટલો પ્રયાસ કરે. પણ અજ્ઞાન સ્ત્રીની આગળ તેનું શર્ક આપે નહિં અને પોતાના વિચાર પ્રમાણે વર્તી શકે નહિ. આવાં દંડાન્ત મર્જાં અને છે.

સર્વ કુટુંબમાં આમજ થાય છે એમ માગ કહેવું નથી. જો કુટુંબમાં સ્ત્રીઓને યેગ જગતવણી આપવામાં આવે છે, તેમના સ્થિતિને ઉજાત જ હોય છે.

હિન્દુ લગ્નની રીતમાં મુખ્યત્વે કરવાને માટે સ્ત્રીઓની પાંચ સરચાઓ રચાવવામાં આવે છે. અમેરીકામાં " માતાઓની નેચરલ કોમ્પેક્સ " નામની સંસ્થા છે તેના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે

દુર્લ્લભિ, અપ્રમાણિકતા, આદિ અનેક ચારિત્ર્યદ્રવ્યો માટે આગળ વધારા વિચારના ઉત્સાહી જીવાનીવાચ્યોને શું અશ્વસાસ ન થાય ? મને તો લાગે છે કે બસે આપણે દેશકાળના કાયદાને માન આપીએ અને આપણું નેષ્ટએ, તો પણ આપણું અંતર તો બળે છે, અને તે બીજા કોઈ કારણસર નહિ, પણ માત્ર જ્ઞાનને લીધેજ. જે આપણને આપું ઉત્તમ જ્ઞાન ન મળ્યું હોત. તે આપણે બીજા સાધારણ માણસોની પેઠે આવી બાજતોમાં દિવસગીર થાત નહિ, પણ જ્ઞાનની સાથે ફરજે વધી છે. અને લખવા બેસવાનું વર્તનમાં ઉતારતાં પડતી મહાભારત મુસ્લીમોને લીધે આપણે આપણા અંતરના શુભ હેતુઓ પૂર્ણ રીતે આચારમાં ઉતારી શકતા નથી અને તેથી એટલે દરજ્જે આપણી ફરજે બળતી શકતા નથી, એ માટે મને અશ્વસાસ થાય છે.

૧૦ બંધુ ! અજ્ઞાનપણને લીધે, જીની રૂઢીઓની શુભામંગીરીઓને લીધે, જીની અને નવી કેળવણીમાં પડના મતભેદને લીધે, જ્ઞાનને લીધે, આપણામાં નવી આશાઓ જન્મત થઈ છે પણ તે આશાઓને જેવું નેષ્ટએ તેવું પોષણ મળતું નથી તેને લીધે, જીઓમાં કેળવણી નથી તેથી વિદ્યાનાં ક્ષેત્રમાં થાય છે તથા માયાપોના સ્વાર્થને ખાતર, સમગ્રજીવિનાના અને પ્રેમ વિનાનાં લગ્નો થાય છે તેને લીધે, જીનો વિચારનાં માયાપો અને નવા વિચારમાં કેળવાયેલા જીવાનીવાચ્યો વચ્ચે જે મતભેદ થાય છે તેને લીધે, પ્રજ્ઞના બાગેવાનોના વિચારોમાં અસ્પર્શ મહાન મતભેદ થાય છે તેને લીધે, આપણા ધરસંસ્કારી રિવાજોમાં ઘણી જલ્પતા જોવાળા ચાલે છે તેને લીધે અને આપણા ધર્મમાં તથા આપણા વ્યવહારમાં દરેક ઠેકાણે જે પોક્ષમપોક્ષ ધુસી ગઈ છે તેને લીધે, આપણે આપણા અંતઃકરણની ઇચ્છા પ્રમાણે— પ્રેરણા પ્રમાણે—ક્રિયાના દુષ્ટમ પ્રમાણે—કુદરતના નિયમ પ્રમાણે અને પ્રકૃતિના સ્વભાવ પ્રમાણે ચાલી શકતા નથી, તેથી જે માનસિક વેદનાઓ હાસના વખતમાં આપણને ભોગવતી પડે છે અને તેમાં પણ સત્યશોધક જીવાઓને તથા જ્ઞાનમાં આગળ વધેલા સેવકોને જે મુશ્કેલીઓ ભોગવતી પડે છે તે વાત પણ કાંઈ જુલાં જવા જેવી નથી. એ દુઃખ પણ બહુ મોટું છે. એ દુઃખ આપણને સૌને થોડું ઘણું વારંવાર ભોગવવું પડે છે.

૧૧ બંધુ ! આપણાં આ બધાં દુઃખો શું થોડાં છે ? નહિ. પણ તેમ જતાં એ બધાં દુઃખો કદાચ ખમાય, પણ જૈરી ખરાબ હોય એ દુઃખ નહિ ખમાય, કારણકે જ્યારે ધરમાં આવીએ ત્યારે આ બધાં દુઃખો થોડા વખત બૂટી શકાય છે, પણ તેને બદલે એ બધાં દુઃખોમાં બળી રહેલો માણસ જ્યારે ધરમાં આવે ત્યારે ત્યાં પણ તેની સામે હોળી સળગતી હોય એ કેમ ખમાય ? બંધુ ! યદ સખજે કે બહારનાં દુઃખો પુરૂષોથી ખમી શકાય, પણ ધરનાં દુઃખો ટેવોથી ખમી શકાતાં નથી. બાઈડીનાં દુઃખોમાં ઘણા માણસો દીવાના થઈ જાય છે, અને ઘણા માણસો આપવાત કરીને મરે છે, તથા ઘણા માણસો જીવાર ધર્મ જાય છે, એ શું તમે નથી જાણના ? આપણાં એજમાણસો દરીલાઈ બાઈડીઓના કંકાસને લીધે રહેલ નીચે કચરાઈને મરી ગયો એ શું તમે નથી જાણના ? બંધુ ! બહારનાં દુઃખો ખમી શકાય, પણ ઉત્સાહી નિમ જાગૃતીવાળા જીવાન માણસોથી બાઈડીઓનાં દુઃખો ખમી શકાતાં નથી. અને તેમ જતાં અશ્વસાસ કે હાસના વખતમાં આપણા ઘણા જીવોને મારી પેઠે એજ જલ્પતાં મુખ્ય દુઃખો હોય છે. એ માટે તમારા લગ્ના લાઈઓએ કાંઈક કરવું નેષ્ટએ અને અમારી જીંદગીમાં એ રેડાનું અડકાવવું નેષ્ટએ.

તમે મને લનામણ ફૂટે છે કે તમે તમારી બેંગીને લજાના, પણ એમાં કંટાના મુરકેવા જે અને એમાં કંટાના બધા કંટાળો છે એ તમે જાણો છો ? તમારી મૂંઝાત અગાઉ જ મેં એ આજનામાં કાંઈ કાંઈ કરી જેથી હવે, પણ તેમાં હું નિર્ણય થયો છું. જેમકે મારા અમુક વખતનો ભોગ આપીને હું તેને સીખવવા બેસતો પણ તે ધ્યાન આપતી નહિ, અને વન્યે વન્યે નમી વાનો કરતી જે વખતે અને કાંઈ નથી વાન મમળવવાની મને પડતી હોય ને મહામા ગબીરના તથા ઉદાણ હોય ત્યારે તે જાણે મહારી મરદારી હોય નેમ સામી દુશ્મી પડતી ને તેને ત્યારે જોનાતુ ત્યારે આવવામાં તે વાન લગાડતી પા અર્થે ક્યાંક તો તેને કાંઈ હિસાબમાં નહી, એટલા વખત તો મહારે એ જાણસાહેબની વાટ જોવા કરવી પડે. હું કાંઈક ઉચી ઉચી વાનો તેને કહું પણ અર્થગ્રામ કે એના તે ઉધાગ અર્થ સમજે. હું તેને સીખતુ તેથી તે ખુશી થતી નહિ, પણ એથી તે કંટાળતી, અને જાણે મહારી ઉપર ઉપકાર કરવા સાં સીખનાં હોય એવો દેખાવ તે જની હું ત્યારે તેને એપડીમાં ધ્યાનગમવાતુ કહું ત્યારે પણ તેને પાચ દલ વખત બારીમાંથી જહાજ જેવું જવાતુ મન થયા કે ને એ પ્રમાણે મહાર નજર નાખ્યા કે, એટલુંજ નહી પણ ત્યારે કાંઈક વાગળ જાળ સાબળે અથવા રૂળીમાં કાર્ડ મેળો અથવા સાબળે કે કાંઈને લગતા સાબળે તો તો એ દાણે ત્યાં મારા વિના અન્ય નહિ એ તો જાણે જાપનો ગગસ જ ક્યાંક બેસતુ પડે તેમાં પણ કાંઈ કાંઈ જહાજ કહાડીને પાચમાન વખત ઉઠે ત્યારે તેને નિગત વગે બધું । થોડા દિવસમાં આવી આવી એકઠા બામનો જેઠને હું જહાજ કટામી નોંધું છું, અને મહારી ધીરજ ખુબી ગાંધ છે, તેથી મેં તો હાવજ કર્યો છે કે કટીપણુ શ્રીએને લજાવવાની માથાકુટ કરવાજ નહિ એ મહાર કામ નથી તમે એ કામ કેમ કરી રહ્યા તે અભયમી બાળે છે. હું તો એક અકાંચીયામાં તોળા તોળા થઈ ગયો છું, મારે દરેક દુશ્મી હું એ અખતો અજમાવવા દબાવે નથી બીજે કાંઈ ઉપાય તમારા બાળમાં હોય તો વખતે, જાણી મહારી બાંધીને લજાવવાનું કામ મહારાથી મની રાંધે તેમ નથી-હાન એજ

તમારો
મોતીલાલ.

પુતળીઓ અને સ્ત્રીપણાવાળી સ્ત્રીઓ.

“ આપણા મંદારમાં હાલ જે સ્ત્રીઓ છે તેમાં ખરેખર સ્ત્રીપણાવાળી સ્ત્રી તો કોઈકે જ ને બાકી તો બધી સ્ત્રીઓના આકારનો પુતળો જેવો છે જા પણ એ સ્ત્રીઓના આકારના પુતળા પણ ત્યારે આપણા પર ચલાવતા આટલી બધી સિત્તા ભોગવે છે ત્યારે દેશની દોરો, પ્રેમની મનિયા, જાનવના બચ્ચો, આનંદના અવતારો, હરનતી સખીઓ, સસરમાં મર્ગ લાવનારી, અને દેવોની પ્રતિબિંબી સ્ત્રીઓ પોતાનું તથા જગતનું કેટલું જહાજ ક્યાંક કરી રાખે અને પોતાના પ્રેમથી પુત્રા ઉપર કેટલી બધી ચતા ચવાતી રાખે એ વિચાર તો કો ? સ્ત્રીઓ પોતાનો અતકજીવની સગનારી જગતમાંથી મળી જનના પાસે જોગ કરી રાંધે, સ્ત્રીઓ પોતાની દેવની વાગજીથી આ દુનિયામાંથી મળી જનના દુખાં જોગ કરી રાંધે સ્ત્રીઓ પોતાના આર્થજીવી તે જાનો રચાવના ઉપરી અર્થે પુરુષને કાજમાં રાખી રાંધે, સ્ત્રીઓ પોતાની મુઠ્ઠી વાણીથી જગતમાં મિત્રતા લાવી રાંધે, સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રેમથી પુત્રમાં પુત્ર થઈ વધારી રાંધે, સ્ત્રીઓ પોતાના નોનર્વના બગીચા જગતને નર મોનર્વ આપી રાંધે ।

અમતવાલ પંડિયાનંદન • સ્ત્રીઓનું મંદાર.

વાલમિત્ર.

અટકચાળાં બિલાડીનાં બચ્ચાં:

એક બિલાડીને ત્રણ બચ્ચાં હતાં. જે બચ્ચાં સાવ કાળાં હતાં. એકલું નામ મોધર ને બીજાનું નામ બાધાપડો. ત્રીજું બચ્ચું કાળરચિતું હતું એનું નામ મિનિ હતું. આ ત્રણે બચ્ચાં માને બહુ પગવનાં, મા બહુ સારી અને ઊંચાં સારાં યાવ એટલા માટે બહુ સંભાળ રાખતી પણ નકામી.

એક મોટા બંગલાના રસોડાના બાગમાં મા અને બચ્ચાં રહેતાં હતાં. ચોરીને ખાતું અથવા બાણામાંથી ઘિપાડી જતું એ ખોટું છે એમ મા સમજતી; એ નહાની હતી ત્યારે એવું શીખી હતી, પણ બચ્ચાં માનું કશું માનતાં નહોતાં.

બધાંમાં મોધર તોશાની હતો. બારીમાં, અટારીયામાંથી અને ફેટલીકવાર યાળીમાંથી એ રાટલી વગેરે ઘિપાડી લેવા ચુકતો નહિ. વારંવાર મા ઠપકો આપતી પણ 'માનું' સાંભળતો જ નહિ.

બાધાપડાને ચોરવાની ટેવ નહોતી પણ વાઙ્ગીમાં દૂધ પીવા આવે કે તરત ઢોળી નાંખે ને ભોંય પડેલું ચાટે. રાટલી એક ઠંકણે બેસીને ન ખાનાં-કકડા કકડા કરી નહાસતાં નહાસતાં ખાય. મા એવી ખરાબ ટેવ ઊંડી દેવા બહુ કહેતી પણ એની કટેવ ગર્હ નહિ.

મીની ઢોળતી ફેડતી નહિ પણ એને કકડે કકડે ખાવાની ટેવ હતી. એક ચાંચલું દૂધ પી અને વળી બહાર જાય વળી આવે ને જાય દહાડામાં ખાંચ છ વખત ખાય.

મોધર બાધાપડા કે મીનીની માફક ધણાં ઊંચરોને ટેવ હોય છે. ફેટલાંકને મોધરની માફક ચોરવાની ટેવ હોય છે, ત્યારે ફેટલાંકે બાધાપડાની માફક ઢોળે ફેડે છે અને ફેટલાંકે મીનીની માફક દુકડાખાઉ અને અરિયર હોય છે. આ ત્રણે ઊંચરોને શી રીતે સુધારવાં એ વિચાર એમની માને હમેશાં આપતો.

એક દિવસ માએ ઊંચરોને કહ્યું "હવે હમે મોટાં યથાં આજ તમને હું ઉપર લઈ જઈશ ને શેઠનાં ઊંચરોએ રહે છે તે ચોરડો જોજો. એ ચોરડામાં રમકડાં વગેરે હશે." બચ્ચાં ત્યાં શું હશે તે જોવાને એટલાં તો આતુર થઈ ગયાં કે મા કપારેલછ જાય એવું થયું.

બચ્ચાં માની પાછળ પાછળ ચાલ્યાં અત્યાર સુધી બચ્ચાં બહાર નિકળ્યાં નહોતાં એટલે યાક લાગ્યો; રસ્તામાં જરા ચારામ લેવા ઉભાં. આખરે દાદરો મ્હડી ઊંચરોએના ચોરડા પાસે આવી પહોંચ્યાં. બારણા પાસે આવી બિલાડીએ 'મી' 'મી' કહ્યું એટલે ઊંડીઆએ બારણું ઘિપાડ્યું. બિલાડી અને બચ્ચાં અંદર દાખલ થયાં. મોધરથી ઉમરો યોગગાયો નહિ એટલે માએ સંભાળથી મ્હોંમાં પકડી અંદર ઊંડીઆની નહાની બેન રેતનના ખોળામાં મોધરને મૂક્યો. રેતન તો મોધરને જોઈ ખુશ ખુશ થઈ અને હાથમાં લઈ પગાવવા રમવા લાગ્યો. નરોતમે બાધાપડાને જોતાં જ ઘિપાડી લીધા અને તેની સાથે દડે રમવા લાગ્યો. નરોતમ દોડે ફેંકે કે બાધાપડો પાછળ દોડે. દડાને મ્હોંમાં પકડે, પંજ માટે, પંજમાં પકડી કરડે અને એમ કપાં કરે. એ જોઈ મોધર અને મીની પણ રમતમાં જાગ લેવા લાગ્યાં. આખરે યાકનાં ત્યારે રમત બંધ રહી. મીની વીળતી પાસે હતી. ઊંચરોએ બચ્ચાં સાથે રમતાં હતાં ત્યાં ડીરીનની વખત થઈ દૂધના મ્હાના ખાસા અને પુરીની તાલેડો આવી; ઊંચરોં ખાવાને બેઠાં, એટલામાં મોધર નજીક ચુકાવી પૂરી લેવા ગયો,

ત્યા પાન ને દેશ વાગવાથી દૂધ ટેળાયું. છોકરાંના કાઠા બગડ્યા બાથડો દૂધ ચાટવા લાગ્યો. મીની પણ ચાટવા ટેડી દૂધ-ચાટથી જમીન અગડી ને છોકરા દિવંગીર થયા
મિનાડીએ બચ્ચાઓને દુધડો આપે.

“હવે આવી ગદી જવામા આવું કેમ અમે? આ લાઇ બહેનોના કપડા મગડ્યા અદી કીડીઓ, માખીઓ થયે આમ કંઈ તે સાડ? તમને ખાવાનું ન મળત? ચોર તુ તો બહુ ઉતાવળીઓ ને તોફાનીગર રહેા.”

છોકરાએ ડીરીન શરૂ કર્યું તો ખડં પણ દીન્ગીમીથી પુગી હેંગ ટોળાયલા ચાદમા પવળી હતી ચાદા ટાંટો થયો હતો, પુરીના કકડા વેરાયા હતા.

મિનાડીએ બચ્ચાને બહાર કાઢ્યા અદરથી છોકરાને અવાજને પાના તાસકનો ખખડાટ આવતો હતો પણ બચ્ચાથી અદર મ્યાય એમ હતું નહિ માંજે હેંગ રમોડામા જવાનું કહ્યું ત્યારે બચ્ચા બોલ્યા—મા હમને અદર જવા દે અને લાઇ બેનો કેરી રીતે જમે છે તે જોવા દે.

મિનાડીએ ફરીને છોકરાને બોલાવ્યા અને માંથી માગી ત્યારે અદર દાખલ થવા દીધા. બચ્ચાને દારમધ બેમાડી મિનાડી આગળ બે.

મિનાડી—લુઓ, નગેનમ તમારા જેવો ઉતાવળીયો નથી કે જે આવે તે ચાટવા માટે યાગીમા બધું પીરસાય ત્યા મુંદી જાનોમાનો બેસી રહે છે.

છોકરા—૧૬

મિનાડી—ઝાગે પ્યાવા હાથમા લઈ આપ્યા ઓગડામા દોડતો નથી સમજ્યા?

છોકરા—હા

મિનાડી—કેરા ગયા છોકરા છે? એમના જેવા ક્યારે થયો?

આમ ૧૭ પંડે બેગીને જમાય એમ અમારાથી થતું મુશ્કેલ છે એમ બચ્ચાં ધારતાં હતાં એટલે આવડો બોલી ઉતરો હું મા' બધા છોકરાં આમ મુગીને ખાતા હશે? માંજે જવાબ દીધો ના પણ સાચા છોકરા તો એમજ ખાય લહમને આ છોકરા જેવા ગયા થયેના જોઈશ ત્યારે હું રાંછ યઈશ આટલા માટે હું વારવાર કપડો આપું.

મીની—મા' તુ અમને બહુજ દહે છે.

મિનાડી—હા હું પણ જાણું છું કે તમને દહકડું પણ તમે મને બહુજ દેરાત કંઈકો ને માગ કહેવા ઉપર જરા પણ ધ્યાન આપના હત તો મારે દહકડું પડત નહિ.

જમ્યા પછી છોકરા થોડી વાર રમ્યા અને સુવાની વખત યઈ એટલે છોકરાએ કહ્યું

આ બચ્ચાં અમારી માં ન સૂયે.

મિનાડીએ કહ્યું. ના' હજી લહમની જોડ સુવાને લાઈક થયા નથી. બચ્ચા આ સાંભળી બહુજ નાખુશો થયા ને ક મને હેંગ ગયા સૂતાં પડેના મિનાડીએ લહમને દારમાં ઉર્માં રાખ્યા ને પૂછ્યું કહ્યો લહમને ત્રણ વાના સલાળી રાખવાનાં કલા હતા તે સાંભળે છે, બોલો કયા ત્રણ માના?

જોયર—ખાસ માટે કડપ મારવી નહિ ને ઉતાવળા ન થના તુ પીરસાઈ રહે અથવા આપણને આવે ત્યા મુંદી વાટજ જોરી.

બાવડા—રોગ દોડ ન કરવી

મીની—ખાતા ખાતા નહમજાગ ન કરી એક દેહાને બેગી નિરાને ખાતુ.

મિનાડી—૧૬! લહમને સાંભળે છે ખર. આજે મુંદર જમ્યા નિગને સુતાં અને સવ ખામા છોકરા જોડે રમતા દોષ અને નુકા દેખ એમ લાગુ.

—બેગીન્ડગવ રતનસાલ દિવેડીયા.

વર્તમાનરંગ.

અમારું ગયું વર્ષ.

પ્રભુજીપાથી સુન્દરી સુખોદયનું નવમું વર્ષ શરૂ થયું છે. બન્ધુસમાજ તરફથી આ પત્ર દ્વારા સાતવર્ષ સુધી ગૂઝરાતી પ્રગત સમૂહની જે સપ્તેમ જેવા કરવામાં આવી છે, તે અમારું વાયક મિત્રોથી અગાત નથી. ગત વર્ષમાં કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોને લઈને સુન્દરી સુખોદયનું રામિત્વ એક સમાસદને સોંપી દેવાનું બન્ધુસમાજને થોડાં લાગ્યું હતું અને તેથી પત્રની સમગ્રી જવાબદારી આપણા વર્ષના પ્રારંભની લગભગથી તે સમાસદને માથેજ છે, છતાં અમારા અંદર તરફની સમાજસેવા યથાશક્તિ ચાલુ છે, એમ કહેવાની જરૂર નથી.*

સુન્દરી સુખોદય માસિક પત્રનો પહેલો અંક ઇ. સ. ૧૯૦૪ ના સપ્ટેમ્બરમાં પ્રકટ થયો હતો. આ સમયે પુણનો પ્રો. કર્વેનો અનાથ બાલિકાશ્રમ, પંદરપુર-અમદાવાદ-નાડિયાદ વગેરે સ્થળોના અનાથાશ્રમો, તથા જૂદી જૂદી સંસારસુધારાસમાજો બહુ સારું કામ કરી રહી હતી: આ સત્ય ઉપકારની લાગણી સાથે રીતરિવાજ પશુ કહેવું પડશે કે, “જાતિની. ખરી જાણ કૂંઠા લોકજિજ્ઞાસા કૂંઠા નહોતી. એટલે નવા સૈકાની શરૂઆતમાં સુન્દરી સુખોદય અને યોગિની પ્રકટ થયાં તે વખતે સૌ બાલકોના ઉદ્ધારની હીક્ષાએ બહુ મન્દ ભાસતી હતી. ”

“ પરન્તુ. તે વસ્તુસ્થિતિમાં બહુજા આનન્દન ફેરફાર થયો નજરે પડે છે. હિન્દી સંસારસુધારા સમાજને અંગે તથા જીજ્ઞા જૂદી જૂદી કોમોના મેલાવણાની સાથે સૌએ દ્વારા જ ચક્રાવવામાં આવતી મહિલા પરિપક્વ સ્થળે સ્થળે મળે છે; સુખોદય સેવાસદન

*બન્ધુસમાજના સમાસદો તરફથી પુસ્તકો તથા પ્રકટ લખાણ વગેરે દ્વારા નીચે મુજબ સાહિત્યરેવા થઈ રાખી છે:

૧. શિવભાઈ બાપુભાઈ-અલક્ય ન્યોતિ, પદનામ, મધુકર, અને કપિલલા. (નવલ કથાઓ)
૨. ભોગીન્દ્રરાવ ૨. દિવેદિયા (ખી. એ.):-કપાકાન્ત, મદુલા, સિતારનો શોખ- (નવલ કથાઓ); તથા રાજમુર્ગનો મુસાફર, જીવનકલા, અને રેલિફેશન- (ન્દાનો નિબંધ).
૩. હાલાભાઈ હરિજીભાઈ: સંસારમાં સ્ત્રીની પદવી- (ધનામી નિબંધ); વડનગરા કલ્પ-ખીની ઉત્પત્તિ- (ભૌતિકાંસિક નિબંધ); ચન્દ્રાનના, સુવાસિની- (ન્દાની નવલકથા-વાર્તા.) અને ‘ દુઃખી વાર્તાઓ-’ (ન્દાનો નિબંધ).

૪. રા. રા. રા. અમૃતરાય: ગીતમાળા, ભાગ ૨- (ગીત, ગરબાનો સંગ્રહ). અને ‘ સંયુક્ત કહેણની સંસ્કૃતિ-’ (ન્દાનો નિબંધ).

૫. કૃષ્ણલાલ હ. પંડિત: નિરૂપણ નામ ૧. (ડિટરૂટિવ નવલકથા).

૬. રા. રામમોહનરાય જસંવતરાય: યોગિની (નવલકથા). વગેરે.

શ્રી બન્ધુસમાજ: ગીતમાળા, ભાગ ૧- (ગીત, ગરબાનો સંગ્રહ.)

સુન્દરીસુખોદયને અંગે રા. દિનકરરાવ બ્હાલાભાઈએ એક ભેટનું પુસ્તક પ્રકટ કરવામાં, તથા રા. દિનકરરાવ અને રા. શિવભાઈએ પત્ર શરૂ કરતી વખત, કરેલી પ્રગળ આર્થિક સહાય, અને બ્હેનો અ. સો. પ્રમીલા તથા અ. સો. અરવિન્દાએ જે વર્ષનું ભેટનું પુસ્તક તૈયાર કરી આપવામાં કરેલી ઉત્સાહી મદદને માટે હૃદયથી પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

તથા અમદાવાદ અને સુરતના વનિતા વિશ્રામની સુવ્યવસ્થિત, આશાજનક સંસ્થાઓ બહુધા સ્ત્રી-સદાય અને સેવિકાઓના દેશપ્રેમી ઉત્સાહના ફળરૂપ સુ-દરતામાં, સામર્થ્યમાં, ઉપયોગિતામાં, -દરેક દિશામાં અસિદ્ધિ પામી નેહ્યે છીએ. વનિતા વિશ્રામની પતિતપાવન ભગિનીઓ તરફથી તે સંપૂર્ણ રીતે સ્ત્રી-લેખકોથી જ લખાતું એક માસિકપત્ર પણ પ્રકટ થાય છે; સ્ત્રીઓ માટેનાં ખાસ પુસ્તકાલયો ઢંકણે ઢંકણે સુરદિ પામવા લાગ્યાં છે; સ્ત્રી-બાલકો માટે ઔપધ્યાયો અને પ્રશ્નતિરૂદ્ધો પણ ધીમે ધીમે વધ્યે જાય છે,.....તથા સ્ત્રીઓને અને બાલકોને મટે ખાસ ચોપડીઓની માગણીઓ જ્યાં ત્યાં થાય છે, તે નેહ દેશોદ્ધારક પ્રવૃત્તિઓનો જાનનિકાળ શરૂ થયો છે એમ માન્યા વિના ચાલતું નથી. જ્યારે આપણી બહેનો દક્ષિણ આફ્રિકામાંની સજારીઓની પેઠે આપણા બંધુઓનાં અનેક કષ્ટમાં જાતે ભાગ લે છે, દેશપ્રેમી માટે ઉપરાંત કંઈક કરવામાં સન્માનપાત્ર સદાય કરે છે, પોતાનાં અનાથ બાન્ધુનાં દર્દ દુઃખ દૂર કરવા સતત પ્રયાસ કરે છે, અને સત્ય જ્ઞાનનો પ્રકાશ પામી અન્યનાં હૃદયઅન્ધારાં ઓર્છા કરવા પ્રવૃત્તિમાં થાય છે ત્યારે દેશોદય સમિપ છે એમ નિઃસંશય શ્રદ્ધા થવા વિના રહેતી નથી. ”* ,

આ ઉપરાંત સેવાસદનની અમદાવાદ અને પુણામાં શાખાઓ ફલાડવામાં આવી છે; અને તેના પૂજ્ય મન્ત્રિપર્યવા પ્રયાસથી દીમાવળનાં ‘ પાઇન ’ યુક્તનાં જંગલોમાં સ્થાપન થયેલા દ્વારોગનિવારકગૃહે પોતાનું ‘ ધર્મકાર્ય ’ બહુ સતિપકારક રીતે શરૂ કર્યું છે; સુબા ધનું સચ્ચું સાહિત્યવર્ધક મિત્રમંડળ તથા પેટલાદનું મિત્રમંડળ ફળવણી અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં સાધનો અને તેટલાં પ્રજા સમસ્તને સુસાધ્ય કરવા મથી રહ્યાં છે; વડોદરા રાજ્યમાં શ્રીમન્ત નામદાર ગાયકવાડ મહારાજ લોકસમુદાયને વધુમાં વધુ સંખ્યામાં ફળવણી આપવામાં મદદ કરે એવાં સાધનો-ગ્રાજાઓ અને ગ્રન્થાલયોની ખોલણે હાથે ખર્ચ કરી અનુકૂળતા કરવા લાગ્યા છે, સુબાઈ જાને દેવલાલીની ઉત્તમ આગોદવામાં પ્રવચનની અભિગતિ કરે અને બાવકોને સારા નાગરિક બનાવે એવા પ્રકારની ફળવણી આપવા પ્રયાસ કરતો એક ગુરુકુલઆશ્રમ આર્યસમાજના ગુજ ઉત્સાહથી અસ્તિત્વમાં આવી ચૂક્યો છે; સુબાઈનું ગુજરાતી-દિ-દુસ્ત્રીમંડળ પણ સુધારણા અને ઉત્થાનનું બહુ સારું કામ કરી રહ્યું છે અને સ્ત્રી ફળવણીની અભિવૃદ્ધિમાં પ્રયત્ન સદાય કરનાર ‘ સ્ત્રીગોષ્ઠ ’ માસિક નવા સંકાની શરૂઆત લગભગથી બાનુ-અધિપતિના તન્નિત નીચે પોતાનું કર્તવ્ય કર્યે જાય છે. હિન્દુ અને જૈન, પારસી, ઇસ્લામી અને ખ્રિસ્તી, -સઘળી કોમોમાં આપણી હિન્દી બહેનોના ઉદ્ધાર અર્થે અનેક દિશાઓમાં મહા પ્રયાસ આરંભાયા છે અને તેનાં પ્રારંભનાં ફળરૂપ કન્યાશાળાઓ અને મદિરા વિદ્યાલયો, અજ્ઞાતમો અને સ્ત્રી-સદાય ફરો, જ્યાં ત્યાં ગ્થાપિત થતાં આપણે નેહ્યે છીએ. બાલકો તેમજ પછાત પડેલી શાંતિ-ઓને પણ આ ઉપમાર્ગની દર્શનપાત્રમાં વિસરી જવામાં આવ્યાં નથી; સુબાઈનું લેડિનયોકાટ હિન્દુ ઓર્ફનજ, તથા વડોદરાનો ફોલ્કલોન્ડરાવ અનાયાશ્રમ આદિ સંસ્થાઓ આ પ્રયત્ન દર્શન કરાવે છે. નવા સંકાની આવી અદ્યતન જાનનિ આઠ દશ વર્ષમાં ફેરવવાના મહામન્દિરમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતીજનનિના ગાયરમાં ઉત્કર્ષનાં જ્ઞાનેરી

* યોગિની (અથવા ગરસ્તનીના દુનનસુવાસ.) -બીજી આરતિના નિવેદન (પ્રવચનના) માંથી.

સ્વસ્તિક ચીતરશે એ સત્ય કાઈ ઉત્સાહી લાવિખવેતાની દૃષ્ટિએ પણ આગેજ ૨૬૩૫' હશે. શ્રદ્ધાનાં સ્વપ્નરાત્રીઓ આગેગીને, પ્રવૃત્તિયુગની લાવિખવાન મૂર્તિઓ ચેતનનો ઉત્સાસ અર્પતી, ભારતીય ધર્મક્ષેત્રમાં વિહરે છે એ સ્વદેશના અસ્પૃશ્યની કામદ અને લક્ષિત, અમૃતઝરતી, હુંકુમ પગલિઓ નહિ, તો બીજું હોય શકે ?

ગત વર્ષમાં મુન્દરી મુખોધ તરફથી સ્ત્રી કેળવણી અને સમાજ સુધારણાને અંગે જે જૂજ સેવા થઈ ચકી છે તેનો ધણો વધારે જટિલ લોક સમસ્તમાં આ પત્ર તરફની વધની જતી પ્રીતિથી મળી ચૂક્યો છે; એટલું જ નહિ પણ તેથી તો ઉત્તરી તન્ત્રીની કર્તવ્ય પ્રદેશની અંદર રહી જતી ન્યૂનતાઓ સુસ્પષ્ટ થાય છે. નવીન વર્ષમાં, ધૃષ્ટિરેખા તો, આ ખામિઓ અને તેટલી આછી કરવા સંકલ્પ છે.

મુન્દરી મુખોધના વિષય વિભાગમાં ઉદયગુંજન અને પત્રમંજુલા વધારવામાં આવ્યાં હતાં. આ બંને નવા વિભાગ વાચકવર્ગમાં પ્રિય થવા હતા એમ મળેલા કાગળો ઉપરથી સમજાય છે. પત્રમંજુલાની ખાસ જરૂરિયાત માટે એટલું જણાવવું બસ છે કે દર મહિને પત્રમાં તે વિભાગ લખાત ન થઈ શકવાથી અમારે તે વિશે અનેક ફરિયાદો પણ સાંભળતી પડી હતી. અંગરસ્ટની આખર સુધીમાં ચાલીસ ઉપરાંત પત્રો ખાતરી સલાહ તથા માહેતીને લગતા કાગળોના જવાબમાં અમારે લખવા પડ્યા હતા એજ તેની ઉપયોગિતા સાબિત કરવાને બસ છે. મુન્દરી મુખોધનું કદ નહાવું હોવાથી ધારેલા કંઈક ફેરફાર અસ્તિત્વમાં આવતાં સ્વાભાવિક રીતે વિલંબ થાય છે. પત્રમંજુલા ને અંગે ગત વર્ષમાં જે બે સવાલ ઉઠ્યા હતા તે બંને મહત્વના હતા. સ્ત્રી-ઉપયોગી સાહિત્યની જે ચર્ચા હાલ આવી રહી છે તે શરૂ કરનાર આ વિભાગનો એક પ્રયત્ન હતો. અમારા વાચકો જેમ શક્યા હશે કે અમે તેને લગતી ચર્ચાને બની શકતી અનુકૂળતા કરી આપી છે. સ્ત્રી-સાહિત્યની એક સમપ્રાણ યાદી અમારા તરફથી પણ દૂકે મુદ્દામાં જ્ઞાત પડશે. " સ્ત્રીના નામની જેમ પતિનું નામ આવે કે પિતાનું ? " આ સવાલે પણ ઉપયોગી ચર્ચા ઉભી કીધી હતી; અને મુન્દરી મુખોધમાં શરૂ થઈ તે ગુર્જરાતી તથા ગુજરાતીપંચ જેવાં શિષ્ટ પત્રોમાં પણ શરૂ રહી હતી. પરંતુ આવી ચર્ચાનું તાકાલિક ખાસ પરિણામ ન આવે એમાં અહુ નવાઈ જેવું નથી.

ગયા વર્ષમાં મુન્દરી મુખોધના બે ખાસ અંક દ્વારવામાં આવ્યા હતા; એક સંપૂર્ણ, દૂકી વાર્તાઓનો અને બીજો સ્ત્રી લેખનો. આમાંથી સ્ત્રી લેખનો ખાસ અંક કદમાં બંધણો (ચોસક પાનાંનો) થયો હતો અને વાચકવર્ગમાં ધણોજ પસંદ પડ્યો હતો એમ અમને સર્વ દિશાઓમાંથી મળેલા ધન્યવાદોએ સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું. આ અંકમાં ત્રીસ ઉપરાંત બહેનોનાં લખાણ પ્રકટ થયાં હતાં; અને મુન્દરી મુખોધે તેના બાલજીવનમાં બીજું કંઈ પણ કૃત્ય ન હોય તો પણ તેણે સન્નારીઓ અને બાલિકાઓમાં લખવા વાંચવા તરફ અભિરચિ તો ઉત્પન્ન કીધી છે, એ સહજ પ્રતીત થાય છે. આઠમા વર્ષમાં નીચે જણાવેલી બહેનોના લેખ આ પત્રમાં પ્રકટ થયા હતા.

સૌ. શારદા બહેન બી. એ.—ગ. સ્વ. કૃષ્ણા બહેન.—સૌ. કૃષ્ણા ગૌરી.—સ્વ. સૌ. મુમતી બહેન.—ગ. સ્વ. શિવગૌરી.—મિસ. હુંકુમ કુમારી.—બહેન ઉર્મિલા.—સૌ. વીરમતી.—સૌ. જ્યોતિર્મયી.—સૌ. સ્નેહમુખા.—એક દુબી ભગિની.—સૌ. સ્વંદન ગૌરી.—બહેન ૨—સૌ. હેમકુમારી.—સૌ. બપો બહેન.—સૌ. પ્રેમીલા.—સૌ. દક્ષા.—સૌ. કલ્યાણતી.—સૌ.

અરવિન્દા—સૌ. વિન્દ્યા સદમી—સૌ. કનુ બહેન.—સૌ. મૃદુલા.—સૌ. સાકર બહેન.—
સૌ. દેવી.—સ્વ. સૌ. કપિલબા.—એક સ્ત્રીગન.—એક બહેન.—બહેન K—બહેન R—
વગેરે.

આ સર્વ બહેનોના અમે આભારી છીએ. આ ઉપરાંત વિદ્વાન લેખક બન્ધુઓના જે કેટલાક
સારા, ઉપયોગી લેખ પ્રકટ થયા હતા તે પૈકી નીચેના પણ હતા; સ્ત્રી-આગકોની ધરગતુ
દવાઓ, સરસ્વતી ચન્દની સેવિકાઓ, રાનાડેના ગૃહધ્યાત્રમ, સરસ્વતી, અયોરકામિની દેવી,
મહેને સ્ત્રી બાઈડી સાથે બનવું નથી, તો શું કરવું ? વગેરે, વગેરે, સ્ત્રી-ઉપયોગી વાચન-
ની અર્થમાં ભાગ લેનાર સર્વ લેખક બન્ધુઓના ઉપકાર મુન્દરી મુખોધ ઉપરજ નહિ,
પણ આખા ગુજરાત ઉપર છે.

ગત વર્ષમાં જે અમારાં વાચક બહેનો અને બન્ધુઓનાં મૃત્યુ થયાં છે તેને માટે
અમે અન્તઃકરણથી દિલગીર છીએ. મિસ ફેલોરેન્સ નાઈટિંગેલનું વૃદ્ધાવધામાં થયેલું
અવસાન, એક પરમ સાધ્વી સન્મારીનું આદર્શરૂપ હવન અને શાન્ત નિર્વિકાર મરણ
દુનિયાને મુખોધ મળે એવી રીતે આપણી દષ્ટિ આગળ ખડાં કરે છે.

અ. સૌ. મુમતી બહેનનું ઐશ્વર્ય મરણ વધારે દુઃખકર હતું. સાર્વિક હવનના પરિ-
ણામ રૂપ હોવા છતાં, તેમનાં સ્નેહી સંબંધી વર્ષમાં અને ગૂજરાતી સાહિત્યના ઉપાસકોમાં
તેથી ઘણાજ શોક થાય એ સ્વાભાવિક છે. મુન્દરી મુખોધ અને અપાનન્દ પત્રોને મુમતી
બહેનના મૃત્યુથી એક ઉસાદી લેખક ભગિનીની ખોટ પડી છે. તેમનાં ધર્મશીલ, પ્રાસાદિત,
મધુર અને સરસ લખાણો વાચકોમાં પ્રિય થયાં છે; અને અમને યદા છે કે આ લેખક-
ભગિનીના અમગ અંશની પ્રસાદી આપણા વાસ્તવ્યમાં નિઃસંશય કાયમ રહેશે. હજીરોમાં વ્યાધિ-
મગ્ન શરીર છતાં, અવકાશની પ્રત્યેક પળ આ ભગિનીએ દેશ સેવા-સાહિત્ય સેવામાંજ અર્પી
હતી અને તેમના જીવનની દૂક મુલતમાં જેટલું—અને જેવું સાફ દામ તેમણે કર્યું છે તે
ઉપરથી પણ ગૂજરાતી ભાષા સાહિત્યને થયેલી મદાન દાન સમજાઈ શકે એમ છે. નાટક,
વાર્તા, દરિતા, પ્રેમ, આદિ વિવિધ વિષયોમાં તેમની કૃત્રમ એક અરખી પ્રતિભા બનાવી
રાહી હતી, અને સર્વથી સુન્દર એ હતું કે તેમનાં સંપર્ગ લખાણોમાં ધર્મ ભાવના અને
પ્રબુદ્ધતાની પ્રેરણા પ્રવરત થતી હતી. કમગઢમાગ, અરવિન્દ કુમાર, શાન્તિના, મધુરી પર-
માર્થની પ્રતિમા, મુરેશ અને યગોધરાદ દક્ષિણાચારા, પ્રજુ પ્રસાદી (પ્રાર્થનાનાં પદ), શ્રી
ગુણરત્નકાં, દિવ્ય મેયપાળ જાવ (દાન) અને શ્રી ગીનાર્થ સંગ્રહ—આ વગેરે ન્દાનાં
ગદ્યોટાં પુસ્તકો વૈકુંઠવાસી સૌ. મુમતીબહેનની નૈસર્ગિક શક્તિની ફક્ત વીસ બાવીસ વર્ષની
ઉંમરમાં ગુજરાતી સાહિત્યને અર્પાયેલી પ્રસાદી છે. પ્રજુ તેમના આત્માને કલ્યાણ અર્પી !
ગયા વર્ષમાં, દક્ષિણ આફ્રિકામાં મિસિમ રંભાખાઈ સોદાએ દુરે વીરત બનાવ્યું હતું
તે ખરેખર આપણે ગુજરાતીઓને માન લેવું છે. સ્ત્રીકળવળીની તીવ્રચાપ તથા સમીન
દક મારેની લડન જે દુનિયામાં સર્વત્ર આવી રહી છે તે દરેક રીતે આગા આપની યવા
સાખી છે એ મેલા યુગની પ્રતિનિધિ પરિણામ છે.

ગુજરાતી પ્રજામાં જની વૃદ્ધી કોમોનાં સ્ત્રીપુરુષોનાં પુનર્જન થયાના અદ્વૈવાલ
અનેની સંસારસુધારાસમજ તરફથી તથા અન્યત્ર પ્રકટ થયા હતા; બહેનો તથા બન્ધુઓને
જે સર્વ અમે મુખ તથા કલ્યાણ ઈચ્છીએ છીએ. આ બધામાં ખાસ આવકારદાયક સેન્ય-

કુંઝમાં થયેલું કાપસ્ય કામના ઉચ્ચ કુટુંબમાં જુદે સૌ તારાગારીનું રા. દર સાથેનું લગ્ન હતું. બંગાળમાં મિસ લલિતા રાયનું એક ઇંગ્લેન્ડ સિવિલિયન સાથે થયેલું લગ્ન પણ આવીજ ઉચ્ચ પક્ષિત હતું. અર્થાત્ નવા જમાનામાં દેશકાળના નવીન વૃત્તિ વિચારને અનુકૂળ થયું ત્યાં ધર્મ્ય મનાય છે, ત્યાં સારામાં સારા ફેરફાર જોવા સંસ્કાર અને ઉત્તમ કેળવણીવાળાં મનુષ્યો દ્વારાજ થઈ શકે છે. શ્રીયુત્ વસુને હિન્દુલગ્નના કાયદાનો અને શ્રીયુત્ ગોખલેનો કેળવણીના કાયદાનો ખરડો-એ વિષયોનું મહત્ત્વ જોતાં અહિં લેખને યોગ્ય ન્યાય આપી શકાશે નહિ એવી ધારતી છે. હવે પછી આ અગત્યના વિષય હાથમાં લેવામાં આવશે.

ગત વર્ષમાં નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહ્યાનુ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સિંહાસન ઉપર પ્રગ્ન સમસ્તના અભિનન્દન વચ્ચે ગિરાજ્યાં હતાં; અને તેથી ઉત્પન્ન થતા આનન્દમાં, આ વર્ષમાં હિન્દુસ્થાન પધારી તેઓથી દિલ્હીના તખ્ત ઉપર સુખરૂપ ગિરાજશે એ આશા મોત્સાહ અભિરુદ્ધિ કરે છે. પ્રભુ લેખને દીર્ઘાયુ રાખો !

—રા. જ.

‘લહાઓ અને સહાય થાઓ !’ (LOVE and HELP !)

ખહેનો અને બન્ધુઓ !

જ્ઞાતિ લાન્ડુઓ ! કૃપાળુ પ્રભુએ જિંદગી લેખને શા માટે આપી છે એ વિચાર કદિય લેખારા દિલમાં આવે છે ? લેખને માનવીનો ઉત્તમ દેહ આપ્યો; આપી દુનિયાનો ઉદ્ધાર કરી શકે એવું મન અને હુદિ આપ્યાં; લેખારા સંસાર સુખમાં-શાન્તિથી ચત્રાથી શોકે એવા લેખને સાધનો આપ્યાં; કુટુંબ કમીનો, રાયરમીલું, વાડી વસ્તાર, અને સંતાન, બધાની ગ્રામ્યતામાં લેખારા તરફ રહેમ નજર કરી છે. લેખે, ચોવીસ કલાકમાં એક મિનિટ પણ, ખરા દિલથી પ્રભુના મહાનું ઉપકારોનું સ્મરણ યાચ છે ! ખીજને જ્યારે હૃદય, દુઃખી, અજ્ઞાન, નિર્જાન, સાધન વિભાનાં બનાવ્યાં, ત્યારે લેખને આટલું બધું મળ્યું છે, તેજ લેખારા દિલમાં આવે છે ?

લેખે કદાપિ એમ કહેશે કે, અમે શું કરીએ ?-અમે પણ દુઃખીજ છીએ ના. ખહેનો અને બન્ધુઓ ! એવું જોડો માં ! ખરું દુઃખ એ શું છે લેખને લેખને ખ્યાલજ નથી. સુખ સંપત્તિ અને કુટુંબ કમીલામાં કાંઈક ન્યૂનતા આવી, કાંઈ મરણ પામ્યું, થોડું આણું થયું કે, લેખે એમજ માનવાનાં, કે ‘અમે પણ દુઃખીજ છીએ ને’ બાપુ ! ખરું દુઃખ શું એ લેખે સમજતીજ નથી. થોડી અગત્ય, થોડી ખામી, થોડો દોલ, થોડી ચિંતા, થોડી ઉપાધિ, આમાંનું કાંઈક થયું કે તરતજ લેખે દુઃખી થઈ ગયાં ?-ખરું દુઃખ શું છે લેખનું પ્રભુ લેખને જ્ઞાન ન કરાવે, એટલીજ અમારી પ્રાર્થના છે. અનપાણી વિના તરફની મરણ પામ્યું; માનવીના ઉત્તમ દેહમાં દોરના જેમ આપુર પૂરું કર્યું; સર્ગો સંબંધીને રનેડીઓથી દૂર, અસહાય, હૃદયથી રીખાયાં કર્યું; પાપત્રાસના અને ક્રોશ ક્રોડોમાં જીવનના સવળા ઉત્તમ સંસ્કાર બાળી નાંખવા; પ્રભુ સ્મરણને દુષ્કર્મ ગણ્યું અને દુટ, મક્કીન વિચારને જીંદગીના નાવિક બનાવવો; આવાં આવાં અનેક મહાઅધિનાં પૂર જગતમાં માણસની જીંદગીને કુઆવી, બાળી નાંખતાં ફેલાય છે, તે તરફ તો જરા દષ્ટિ કરો ! લેખારાં કટની કદાણીઓથી અમે પણ અજ્ઞાન નથી; પરંતુ અમે અમારી જીંદગીનાં સુખની એવી ખામીઓ, અમારા દિલના આનન્દની એવી અપૂર્ણતાઓને પ્રભુનું સ્મરણ કરાવનારા પ્રબુદ્ધ માતીએ છીએ.

અમને પણ જગતનાં કચેરા કસહો, ચિન્તા ઉપાધિઓ, દર્દ દુઃખો, પોતાની અન્ધારી જગમાં ત્યારે ફસાવે છે ત્યારે માત્ર પ્રભુસ્મરણ એજ અમારો ઉદ્ધાર સમજવો જોઈએ; તદ્દમે પણ પ્રિયજનો ! એમ કરી જીવો.

પ્રભુનું સ્મરણ એટલે તહેમના ગુંજનું સ્મરણ; પ્રભુના ગુણ આપણામાં થોડા વધુ પણ ઉતરે ત્યારેજ આપણા જિગરમાં પ્રભુનો પ્રકાશ આવે. હવે આપું ક્યારે અને ? ત્યારે પ્રભુની સૃષ્ટિમાંનાં દુઃખદર્દ અને કચેરા ચિન્તાનાં અધારાં આપણે યથાશક્તિ દૂર કરીએ, ત્યારેજ ! ચોતરફ જિંદગી સફળ કરવાનાં સાધનો આપણે જોઈએ છીએ; દુઃખી, દર્દી, અ-ચાની, પાપી, અનેક રીતે અધારી જગમાં ફરેલાં મનુષ્યો આપણી આસપાસ છે. એક મંદિર શાફ્ટ બોલે, એક કામગ સંકાર્પ કરે, એક મધુરી દષ્ટિ નાંખે, એક અમીભર્યું દિમતહાર્ય કરે ! અનેક નિમિત્તજનને તે અજવાળવા સમર્થ છે, એ નિશ્ચય જાણીએ. પણ-પણ-પણ ખરા અંતરની લાગણીથી તે ધણેનું હોયું જોઈએ. અને પછી પ્રભુજી પણ તદ્દમાથી દૂર નથીજ રહી શકવાનાં !

‘મુંદરી મુખોધ’ મંડળ અને અખલા સહાયક ફંડ; આવા પ્રકારની બેઠી ભાવનાઓ આપણાં હૃદય આગળ હમેશાં જાગ્રત રહે માટે, આપણા દેશનાં અસહાય, અજ્ઞાન સ્ત્રી-બાલકો (જેમને માટે ખાસ મદદની પ્રથમ જરૂર છે,) ને બની શકતી સહાય કરવા આ પત્રને અંગે મુંદરી મુખોધ મંડળ તથા અખલા સહાયક ફંડની ગોઠવના કરવામાં આવી છે, જેને આપ સર્વ તરફથી પ્રબળ મદદ મળશે એમ શ્રદ્ધા છે. અમારા અને તદ્દમારે પ્રભુ કૃપાથી થયેલા મુંદરીમુખોધ દ્વારા સંબંધ સફળ ત્યારેજ થશે, ત્યારે તદ્દમે અને અમે, આપણે સાથે મળી સહકર્મી કરવા જગતના ધર્મસેવકોમાં નીકળીશું. પ્રભુ તદ્દમને શુભ સંકલ્પો અને કલ્યાણ વાસનાઓ અર્પો ! આ સંસ્થાની વ્યવસ્થા વગેરેના નિયમો દુઃક મુદતમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવશે. તથાપિ તહેને મદદ કરવાનું તો દેશપ્રેમી, સહાય બાન્ધુઓ તરફથી શરૂ થશેજ એમ આશા રાખવામાં આવે છે. કોઈ પણ પ્રકારની સહાય સ્વીકારવામાં આવશે અને તહેના સદસ્ય થશે એ આશી રાખવા ચિન્તિત છે. આ સંસ્થાને અંગે એક ફંડ તો ઉત્તુ થયું છે એમ જણાવનાં આનંદ થાય છે.

ચેકુઠવાસી આ. કૈ. મુમતી ખહેન જેમનું આશાગ મરણ અને પૌત્રન પ્રારંભમાં દેહત્યાગ છતાં તહેમણે કરેલી અદ્યતન સાહિત્યસેવાથી પ્રેરણા અમારાં. બન્ધુ રા. શિવભાઈ બાપુભાઈએ અત્રેના ગુજરાતીપંચ તથા મુંબઈના ગુજરાતી પત્રદ્વારા એ સ્વર્ગસ્થ સનારીના સ્મરણાર્થે એક ફંડ ઉત્તુ થાતી જરૂર દર્શાવી છે. અમે પણ આવા ફંડની ઉપયોગિતા સ્વીકારીએ છીએ. અને મુંદરી મુખોધ મંડળને અંગે આપું ફંડ ઉધારી, તે તરફ અમારાં વાયક ખહેને તથા બન્ધુઓનું પ્થાન ખેંચવા રજા ત્રણેયે છીએ. આ ફંડમાં કોઈ પણ પ્રકારની સહાય ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવશે. આપણાં સ્વદેશી સ્ત્રીઓના સન્માન અને ઉદ્ધાર માટે પ્રયાસ કરનાં સર્વ સ્ત્રી અને પુરુષનાં મંડળોને આ સંકલ્પમાં અતુલ યત્ન પ્રાર્થના છે. માત્ર બોલીને નહિ, પણ કામથી ખાતરી કરી આપણે ત્યારેજ આપણી સ્ત્રીઓ તરફની ભાવના ઉઘી યઈ છે, અને ધર્મમાર્ગે વલન કરતી સ્વદેશી બાલકો તરફ આપણી સન્માન ટાંકી છે એમ સિદ્ધ થઈ શકશે. સેવાસદન, વનિના વિશ્રામ અને ગુજરાતી દિન્દુ સ્ત્રીમંડળ, વગેરે, પ્રમુખ સ્ત્રી-સંસ્થાઓને આ વિષયમાં સીધાસાધ કરવા અમારી નમ્ર વિનંતિ છે.

શ્રી લેખનો ખાસ અંક—

શ્રી લેખનો ખાસ અંક ડિસેમ્બરમાં બહાર પડશે, આ અંક માટે ઓક્ટોબરની માખર સુધીમાં લખાણ મોકલવા સર્વ સાહિત્ય પ્રેમી બહેનોને આમન્રણ છે

—તુલ્સી, સુ. સુ.

ગ્રાહકોને ખાસ લાભ !

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને ઓછી કિંમતે મળતાં શ્રીઉપયોગી પુસ્તકો.

નવલકથાઓ	રચના	અસલ કિંમત	ખાસ ઓછું મૂલ્ય
મ્પિન્ડા.	રા શિવભાઈ બાપુભાઈ ૩	૦-૬-૦	૦-૪-૦
અસહ્યબોધિ.	" "	૧-૮-૦	૦-૮-૦
મધુકર.	" "	૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
મૃદુલા. રા ભોળીન્દરાવ ૨ દિવેગિયા બી એ	" "	૦-૮-૦	૦-૬-૦
વાર્તાસહુ. મો પ્રભીના તથા સો અરવિન્દા	" "	૧-૦-૦	૦-૧૨-૦
સુધાહારિની. મો. વિદ્યાગૌરી, તથા સો ચારદાઝી,	" "	૧-૪-૦	૧-૦-૦
પ્રિયકાન્ત. (મનોરંજક અને હિંદી નવલકથા)	પાકુ પુ. ૧-૮-૦ ૦-૧૨-૦	૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
રા રણજીભાઈ વલ્લુભાઈ બી એ	કાચુ પુ. ૧-૪-૦ ૦-૮-૦	૧-૪-૦	૦-૮-૦
ઉપાકાન્ત રા ભોળીન્દરાવ ૨ દિવેગિયા બી એ	પાકુ પુ. ૧-૮-૦ ૧-૦-૦	૧-૮-૦	૧-૦-૦
જ્યોતિષુન્ડ. રા માધુભાઈ બાપાગવ દિવેગિયા	કાચુ પુ. ૧-૪-૦ ૦-૮-૦	૧-૮-૦	૦-૮-૦
સંગ્રહ, જ્વરિજો, વિગેરે —	" "	૧-૮-૦	૦-૮-૦
વહુને શીખામણ. (ખાસ શ્રી ઉપયોગી પેન્ક વગેરેની રચનાઓનું ઉત્તમ પુસ્તક) દામ્બર રીસદર અજરિસા	૧-૦-૦ ૦-૧૨-૦	૧-૦-૦	૦-૧૨-૦
ગીતમાળા (લાગ ૨) રા રાકરચા અમ્બેરચા	૦-૧-૦ ૦-૮-૦	૦-૧-૦	૦-૮-૦
ગીત સંબંધ. (લગ્ન, જનોઈ પ્રસંગે નાચેલા ગવાના ગીત) સો બાળા બેન	૦-૮-૦ ૦-૭-૦	૦-૮-૦	૦-૭-૦
અચોરકામિની દેવી. (અનન્યરિત) રા શિવપ્રસાદ પંડિત	૦-૧-૧	૦-૧-૧	૦-૧-૧
દેવદાસીપ્રાર્થનર. (અજરાની શોર્ટ હેન્ડ) રા માધુભાઈ દિવેગિયા	૦-૨-૦ ૦-૧-૦	૦-૨-૦	૦-૧-૦
પાછલાં સુન્દરીસુબોધ ,			
ચોથો વર્ષના. બધા અક્ષની શરત (ટપાલ ખર્ચ માટે)	૧-૪-૦ ૧-૦-૦	૧-૪-૦	૧-૦-૦
છઠ્ઠો વર્ષ " " " (" ")	૧-૮-૦ ૧-૦-૦	૧-૮-૦	૧-૦-૦
બીજા વર્ષના છુટક અંક-રેખના " "	૦-૨-૦ ૦-૧-૦	૦-૨-૦	૦-૧-૦
(દરેક પુસ્તકનું ટપાલ ખર્ચ બુદ્ધ.)			

‘મળવાનું દેહણ’ ‘સુન્દરી સુબોધ’ મંદિરે અમદાવાદ.

યોગ્ય માતા:-

યોગ્ય માતા સૌ શિક્ષક કરતાં પણ અધિક છે. કુટુંબમાં માતા, એ સર્વેથી વધુ અને સર્વે વધુને આકર્ષણ કરનારી છે. એનું અનુકરણ પ્રતિક્ષણ ધર્માંજીવ છે. કહેવા કરતાં કરવાની રીતિની ધસર માણસ ઉપર સત્વર થાય છે. ઉપદેશ કથવા કરતાં તેમ કરી લેવાયું વધારે ધસારા પેદા કરવાવાળું નીવડે છે... .. બાલકની દૃષ્ટિ નિરંતર તેના માતા ઉપરજ ઢોલી રહે છે. કારણ કે તેજ તેના પિતાના કરતાં તેની પાસે વધારે સમય હોય છે. ઘર છે તે જાનું રાઝું છે; ત્યાં તેનો અધિકાર નિરંકુશ પ્રવર્તે છે. .... બાલકો દ્વારા તેમની માતાજી કરીયાં જીવતી થાય છે. પત્ની વૃત્તિ, વાણી સર્વની છાયા તેમનામાંજ જણાય છે. માતાનો સ્નેહ એ કોઈ રૂઝવરી યોજના છે. ... સ્ત્રીઓનું તે યોગ્ય મુદ્દરાય છે તે સ્વાર્થ રીતે જાણે, તેને તે ઉપરજ આપા દેશની ઉન્નતિનો આધાર છે, એમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ કે અયોગ્યતા નથી. ઉન્નતિનો મુદ્દય અંતઃસ્ત્રી જાતિએ ફેરવેલા મંદસ્થાઈમાંજ ઘેંચાય છે. મનુસ્મૃતિમાં પણ કહે છે કે 'યત્રનાયસ્તુ પૂત્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ'. ૧. યાં સ્ત્રીઓની પૂજા થાય છે, ત્યાં દેવતાઓ રમે છે. આમ કહ્યાણું તાત્પર્ય પણ એજ છે કે સ્ત્રીને પોતાના યોગ્ય વિભાગમાં પૂર્ણ અધિકાર આપી કાર્ય કરવા હીંપું હોય તો યહ સારાં કલ થઈ, આવા દેશની ઉન્નતિ સુધીમાં પણ તેની બસર ફેલાય છે. પ્રતિગૃહની માતાના ઘોડામાં રમતું ગાંનું ચાલક એ અધિષ્ઠની, મૌઢ, પ્રજાનું ચાંજ છે, ને જે રીતે આ ધીંજ ફેલવાશે તે રીતિની આપા દેશની પ્રજાની સ્થિતિ ધસે. માણસની વૃત્તિ થડવાના કામમાં સ્ત્રીની સમાનતા કરી શકે. તેમની, ધીંજો શિક્ષક, નથી. નારિપણું ઔદત્ય પણ દેશોન્નતિનું ચિહ્ન છે. એ ઉન્નતિ કરવામાં સ્ત્રીઓનો મુખ્ય ભાગ છે. જેમ મુદ્દ, વ્યવહાર, દેશ, તેમણે રીપેલાં ચારિત્ર ધીંજથી પાલના મુક્ત કાલે પ્રફુલ્લ અને પારલ્લ થાય છે. તેમ ઉત્તેમ ધર્મ પાલના પેદા થઈ, પરલોક મુદ્ધારવામાં પણ તેના તેજ ચારિત્ર ધીંજ ઉપયોગી છે. આમ-પોતાનું તેમ પોતાના પૂર્વજોનું કે ભાવિ-પ્રજાનું સર્વનું ઔદિક અને આનુષ્ઠિક શ્રેય સ્ત્રી-ઓનેજ હાથ છે. દાણધીનસ્ત્રીના સ્વર્ગીય પિતૃનામાદમનય.

સ્ત્રીઓ નિરંતર પ્રેમહાસ શિશુન આપે છે. પુરુષ એ જનમંદલનું સુહિસ્થાન-મન છે, પણ સ્ત્રી તેનું પ્રેમસ્થાન-હૃદય છે. પુરુષ જનમંદલનો ગિણીતા છે, સ્ત્રી તેને રસાદી કરી પ્રવર્તાવનાર છે, પુરુષ જનમંદલનું ચલ છે, પણ સ્ત્રી તેનું તાવણ, આશુવળ તથા સુખ છે. ... પુરુષ આપણને જે ધાતતી અડા કરાવી શકે છે તે માત્ર ઉપર સ્ત્રી આપણો પ્રેમ બેસાડી આપે છે—આમ સ્ત્રીદ્વારાજ આપણે ચારિત્રના સ્વર્ગ અને નારીય રીય.

માણિસાલ ન. દિવેદી.—ચારિત્ર્ય. (માહિત્યવિચાર.)

સુન્દરી સુબોધ.

યથ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા । મતુ

• (પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યા પામે સન્માન સુન્દરી)

આઠ સ પાઠક

પુસ્તક ૯, અંક ૨. } બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.
ઓક્ટોબર ૧૯૧૧. } પ્રકાશક અને તત્રી — રામભોલનરાય જસવ તગાય.

વિષય-નૂતન.

વિષય વિભાગ,

લેખ , ,

૫૪

ઉદયગુજન

એ વીરનાતાનું લખ મત

વે અ. એ. સુમતી બહેન.

૨૦ ૩૪

કાવ્યકુજ

“ હૃદય મંડળ ”

રા અન્ન

૩૪

એ હિં

રા શીજ

૩૫

‘ હૃદયકુજમા બહાની વાતળી ’

રા તારી

૩૫

સતો અને અર્થ

રા ચાંપરી વિનદાસ ઉદ્દરી

૩૬

વાર્તાઢહરી

દોસ્ત નહિ કે માગક

રા અનિ

૩૭

આનંદસંદિ

રા રીત

૩૮

વિવિધવિહાર

સરસ્વતી

રા વામનરાવ પ્રાણીગોવિંદ, બી એ ૪૮

પરજો નહિ તો કર ભગ

રા શ્રીમ મહાદ એમ એ. એલ એલ બી ૫૪

અગ્રાનના, એક ઘોર અપગથ

રા રમણીયરામ ૫૬

પૂના-સેવાસની

રા શારદા મહેતા બી એ ૫૮

શ્રીઓને વાચના લાયક પુસ્તક.

રા હિરાનાત વિદ્યાગમ રાગ ૬૦

શ્રી-ઉપયોગી પુસ્તક.

સૌ મનોરમા ૬૨

શાન્તસુગન્ધ શ્રી-ઉપયોગી પુસ્તક

રા કૃષ્ણાગૈરી રાગ

વાર્ષિક જવાગમ પોસ્ટેલ માધે અથવા રૂપિયો હિન્દુધ્યાનની બહાર દોઢ રૂપિયો

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવચં ગોવર્ધનમીના શબ્દોમાં કહીએ તો “શ્રીયા પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, ચોખ્ખતાનું પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મુખ્ય દેવતાઓ અને ક્ષેત્રોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખર્ચ કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને રૂઢ વર્ગોની કલ્યાણ વાસનાઓ પૂર્ણ કરે;” પતિભક્તિપરાયણ યથ પતિનું ઇવન ઉચ્ચ કરે અને લેવા અંતર વિચારોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ બેળવી કઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અથવા પતિતપાવની સેવામગિની બની દુઃખતિમિશ્રસ્ત આત્માઓનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે અને અન્ને સ્વદેશમાં ઉદયસ્પર્શનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના ઇવનની સફલતા છે. “શ્રી વિનો શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાગ્ય નથી... સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

પર્થ ૯ મું.] ઈ. સ. ૧૯૧૧, ઑક્ટોબર: આશ્વિન, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૨ ભો.

ઉદયગુંજન : એક વીરબાલાનું લગ્નવ્રત :

આજે જન્મદિન છે; હું હવે છત્ર સેવામાં
ઉમ્મર લાવક, સંમગ્નથી યથ છું.
સર્વની સાક્ષી વચ્ચે
હું પ્રભુને સર્વવ્યાપક, સર્વજ્ઞ, સર્વાન્તર્યામી
લક્ષ્મીને પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે,—
જો વીર પુરુષ આ શુર્યર દેશમાં
—મહારી વહાણી જન્મમુખિમાં—
ધર્મધ્વજન ફેરવશે લેનીજ સાથે.
હું લગ્ન સંબંધથી જોડાશા.
ધર્મ જોડાશે સત્યધર્મ, ખરા પ્રભુની પીઠાણુ.
સાચા સ્વભીમે સંબંધ,
અને જગત્કલ્પનાં વાસ્તવિક કેરવ્ય;
એ વિશુદ્ધ માર્ગનાં જો નેતા થશે,
લેની-હું ત્રિવાદ વિધિથી પત્ની થઈશ.
ત્યાં મુખી, અને તે યિત્રાય મહારે લગ્ન ન કરવાં.
—સ્વ. મૌ. સુમતી કૃત

કાવ્યકુંજ.

“ હૃદયમંડળ ”

(ચાલ-ગરબે રમવાને ગોરી સાંચસરે લોલ.)

હૃદય મંડળેથી હૃદયે નિસર્ચા રે લોલ,

હૃદયમાં હૃદયે સુખધામ,

હૃદય વાસિની રે લોલ;

ચાલો હૃદયગાન ગરબે ગાઈએ રે લોલ.

વરા ક્યાં વળી મંદ દારવથીરે લોલ,

વસથું મન હરી નિશદીન સાથ.

હૃદય વાસિની રે લોલ—ચાલો.

ત્યાંથી પ્રેમ જરણું જરે, પ્રેમગાન એકતાને સરે;

અશ્વ બની પ્રેમે જરે, તેને દિવ્ય હૃદય રસ રેલે,

હૃદય વાસિની રે લોલ—ચાલો.

નાથ વર્ચાં નિય હૃદયમાં રે લોલ,

વરા ક્યાં પ્રેમભાવ સંજ્ઞેમ.

હૃદય વાસિની રે લોલ—ચાલો.

તરયાં પ્રેમનાં આ બાળકો, રનેદે ભ્રમનાં અનેક,

પ્રેમસુધા નિર્મળ રેડીને, તૂમ થયાં નિશદીન

હૃદય વાસિની રે લોલ—ચાલો.

એકથ થયાં હૃદય આ આપણું રે લોલ,

હૃદયે કંઈ સિંગની પ્રેમરમ

હૃદય વાસિની રે લોલ—ચાલો.

નાથ મુજી હૃદય સાગરે, મરી અવન પ્રત્યેક,

રનેદનરમ ઉછળી અને તરી રહે કંઈ એક

હૃદય વાસિની રે લોલ—ચાલો.

વિભગ પ્રેમથી બને આર્થ દંપતીરે લોલ,

સુખે રનેદથી વટે અવન

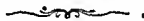
હૃદય વાસિની રે લોલ—ચાલો.

અ ઉર.

(ઉપભતિ—વસંતસિલક)

કેવું દિસે છે ઉર એ રસીકું ! હસે, રમે છે પ્રણયાર્દ્ર વેલું !
 આનન્દધેલાં નયનો સદા એ ચાનાં કૃતાર્થ પ્રણયમૃતપાન પીને !
 મીઠા સ્વરે ગાન કદિ કરે એ, આલાપ મીઠા અથવા કરે છે;
 નિર્દોષ નેત્રા ફરક્યાં કરે છે, અન્ધાર દૂર કરવા પ્રણયે મથે છે !
 કાલક્રમે નૂતન જ્યોતિ પામે, આનન્દ ને રનેહનું ઐક્ય ભમે;
 અધીનતાથી જ વિશુદ્ધ તાને તાલીમ લેતું ઉર એ જ અમેદગાને !
 મિથ્યા ભયો એ ન કદિ ધરે છે, તટ્વીન સ્વાનન્દ વિષે જ રહે છે !
 નિર્દોષતાને ભય ના કરો છે ! દિવ્યામૃત પ્રણયનું ઝરતું રહે છે !
 એ ઉર ખીલું ન કંઈ ય જણો, એ રનેહગાને જ સદા વિરામે !
 વિશુદ્ધ પુરી ઉર એ મરે છે, હ્રાસ્ય ભાવ પથ એ ધરતાં શિખે છે !
 એ આશ્વાસોની પુનીતતાની આનન્દો એ શાન્ત વિવિધ ફેલી;
 એ ઉરની પ્રેમસ, રિનખ દહિ, રહેજે અખંડ જ સદા ચિર કાલ હેલી !
 અધીનતામાં જ દિસે ઝૂકું અજ્ઞાની તોયે ઉર બહાનવાણું !
 એ જોઈઆ યે બૂલી હજી ભાવે આરંભતું હૃદય મૂકે કૃતાર્થ ગાને !
 કૃતાર્થ યારો હજી પૂર્ણ હેયું, આરંભ્યું તો પૂર્ણ તરી જ જવું !
 એ ઉરને અર્પું અર્પું ય છે તો હોજે ચિરાયુ ઉરનાં અનુરક્ત ગાને !

—દીપ.

‘હૃદય કુંજમાં બહાલાની વાંસળી.’

વાગી વાગી રે ! મહારા બહાલાની વાંસળી !
 હૃદય કુંજમાં રે ! પુષ્પ પુંજમાં રે !
 રનેહ સુરમાં રે ! મહારા ઉરમાં રે !
 -વાગી વાગી રે ! મહારા બહાલાની વાંસળી !
 કુંજને ક્યારે ઉમેા મહારા કાંન જો !
 વગારે વાંસળી ને જગાવે મહારા પ્રાણજો !
 હૃદય જુગ અગક્યું ને નવ રજું ભાન જો !
 વાગી વાગી રે ! મહારા બહાલાની વાંસળી !
 વાગી વાગી ને વીધી મહારી વાંસળી રે !
 વીધી વીધી ને ભગી પ્રેમ જ્યોતિ રે !
 ભગી ભગી ને ત્યાગી ઉર ભથ્થુતિ રે !
 આગી વાગી રે માદા બહાલાની વાંસળી !

વાંસળીનાં વેણુ મારા અતગમાં વાગે !
 ઉછળી દેડી ઉરપુરમાં ઉત્થામે !
 પૂણીનદે પ્રફુલ્લે મ્હારું ઉર જો !
 વાગી વાગી રે મ્હારા વ્હાવાની વાંસળી !

હૃદય કુજમાં રે પુષ્પપુજમાં રે !
 ગ્નેહ સુગમાં રે ? મ્હારા ઉરમાં રે !
 વાગી વાગી રે ? મ્હારા વ્હાવાની વાંસળી !

—મિત્રીપ.

સંતોષ અને ઐશ્વર્ય.

(દરી પાત) હું છે વસી દાદિમા મઠિ નીટ આ સંતોષના,
 તદપિ સુવાર્તો પૂણું યાંત્રિયા મધુ સંતોષતા,
 ચીતા મઢી દુઝાડી સુખ કે દહ ઐશ્વર્યતા,
 તો તો હું દેતી કું ચીટા આ કહુ ઐશ્વર્યતા
 ચીતા કં જે મુખ છે તે કાજ તુજ ઐશ્વર્યતા,
 મળનાં વડુ માગે વધુ ઐવી હું છે ઐશ્વર્યતા,
 જનને કરી મરેનન ખરે નીજ ઉદર રહી સંતોષમાં,
 ને સ્વચ્છનીટાથી કં જે કાષે મ્હી સંતોષમાં
 હા ! તે મુખી, હા ! તે મુખી, ના અન્વ કે આ વિશ્વમાં,
 દુષ્ણ અર્પતી ઐશ્વર્યતા, દુષ્ણ દેતી હું સંતોષતા !
 નીર્મળ ઝરાતું જગ ન હું શુ ગી ચોકે સંતોષતા ?
 ફરત તણાં તુજો ગકે શું નાહું લર્થ સંતોષતા ?
 ઐશ્વર્યતા ? નીજ અધુજે જન દહ ખરે ! બીજાતણી
 આ વીશ્વમાં કુર સૌથી જે ચીટા તુ એડી દરાવતી
 જે ભાગ નીજ ચોકે અમાર તણો ખમે સંતોષતી,
 સમજે નથી દહ ભાગ તેને, પણ ખરે છે તે સુખી
 માતી લીરે સંતોષ પુરે જે મગે તેમાં ખરે !
 ને કાષે જો ના દોષ તોપણ અતરે સંતોષ ત,
 હા ! તે મુખી, હા ! તે મુખી, ના અન્વ કે આ વિશ્વમાં,
 દુષ્ણ અર્પતી ઐશ્વર્યતા, દુષ્ણ દેતી હું સંતોષતા !

—ચાંપરી વિહંગદાસ.ઉદેશી,

.. વાર્તાલહરી.

દોસ્ત, નહીં કે માશૂક.

‘ હું ધારું છું કે શોર્ટહેન્ડ અને ટાઇપરાઇટીંગ તો ત્હમે સારી રીતે જાણતાંજ હશે. ’ ધી ઓરિએન્ટલ એમ્પ્લોયમેન્ટ પ્રોફ્યુરિંગ એજન્સીમાં નોકરીની ઉમેદ જાણેલી દીનજીએ ત્હને મેનેજર પુછ્યું. ‘

‘ માય, દીલગીર છું કે એ હુજર તો મ્હને નહીં આવડતો. ’ દીનજીએ શરમાઇ જઈને જવાબ દીધો.

‘ આ નવા હુન્દોસ્તી જાન ધરાયા વગર સેક્રેટરીની જગ્યાને માટે કોશીશ કરવી એ બીલકુલ નકામું છે. ત્હમે શોર્ટહેન્ડ તથા ટાઇપરાઇટીંગ શીખી આપ્યા પછી હમારે ત્હાં અરજી કરજો. ’

દીનજીએ નમ્રતાથી ત્હને પુછ્યું, ‘ માય, ત્હમારા ધારવા મુજબ એ બેઉ કામને શીખતાં કેટલો વખત લાગશે ? ’

‘ જ ધી આઝ મરિના, ’ તરતજ ત્હેણે જવાબ આપ્યો ‘ અને ત્હાર પછી હું ત્હમને એવી નોકરી મેળવી આપવાને મ્હારું બનવું કરીશ. તોપણ મ્હારે ત્હમને ચેતવવાં જોઈએ કે એવી ભારે નોકરી મેળવવી એ ધણુંજ મુશ્કેલ કામ છે. હું તો ત્હેને બદલે ઘર ધધાના કોઇ કામને માટે કોશીશ કરવાની ત્હમને સલાહ આપું છું. ’

‘ આપની નેક સલાહને માટે આભારી છું. ધરકામથી હું કાંઈ કરતી નથી, તેમજ હું ત્હેમાં કાંઈ લીજીપરની બી સમજતી નથી. પણ પધારીઆ કરવામાં અથવા જાદુ કલા-જવામાં જીંદગી ગાળીને મ્હારા આ ઉંચા પ્રકારનાં શિક્ષણને નકામું ફેંકી દેવા નથી માંગતી. હું આપની સલાહ માથે મ્હડાળી શોર્ટહેન્ડ અને ટાઇપરાઇટીંગ શીખી લઉંશ, પણ તે સાથે મ્હારે કાંઈ બીજો કામ ધધા પણ જોઈએ. આઝ મરિના હજી મ્હારે એ શીખવામાં ગાળવાના છે. ’

‘ પણ ઘર ધધાની નોકરી ’ એ મેનેજર બાઈ પાહું કાંઈ જોલવા જતી હતી ત્હેને રોડીને દીનજીએ દડાથી ઉત્તર આપ્યો. ‘ ના. એ નોકરી તો મ્હારે નહીંજ જોઈએ. શરણ કે એ કામમાં હું રોકાઉં તો શોર્ટહેન્ડ અને ટાઇપરાઇટીંગ શીખવાની મ્હને પુરસાદ ન મળે; મ્હારે કોઇ બીજી નોકરી શોધવી પડશે. પછી હવે હું આપને વિશેષ તસ્દી નહીં આપું ’ અને આ પ્રમાણે કહી એકદમ ‘ સાહેબજી ’ કરી દીનજી પાધરી આંશીસમાંથી ધર તરફ રવાના થઈ.

‘ દીનજી આ દુનિયામાં એકલવાઈજી હતી. ત્હેના મુજરાનનું સાધન ત્હેના પિતાએ મરતી વખતે મુકેલી રકમનું લગભગ ૪૫૦) રૂપિયાનું વાર્ષિક વ્યાજ હતું. દીનજી વારે ધરીએ દુનિયા કરતી કે રૂપિયાની અસલ થાપણ મ્હારા કચ્છમાં હોત તો કેવું મળતું ? શોર્ટહેન્ડ, ટાઇપરાઇટીંગ અને એવા બીજા ઉપયોગી હુન્દોસ હું મુખે શીખી રાકત. ’ પણ

‘ અમેજી ઉપરથી, † નોકરી મેળવી આપવાની આશીસ. † † દુકાશરી. વિદ્યા.

તેમના પિતા પોતાના 'વીર'માં એક કરડી સરત કરી ગયા કે જ્યાં સુધી દીનબાઈ કોઈ લાયક સદ્ગુણ સાથે લગ્નની માંગણી જોડાય નથી, ત્યાં સુધી એ રૂપિયા જેટલાં અનામતજ રહે અને તેનું વ્યાજ દર છ મહિને દીનબાઈને પોતાના નીભાવને માટે આપવામાં આવે.

તેનાં સગાં વ્હાવામાં તેમજ ભાઈબધ દેરનદાનેમાં પણ કોઈ એવું ધનવાન ન હોતું કે જેની સદાચલાથી એ પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી શકે. પણ એની અઘ્યજોથી નિર્ગર થઈ જાય એવી દીનબાઈ નહોતી. તેની દલતા અમાધારણ હતી. કોઈ સારા કામ ઉપર તેનું મન રહેતું તો તે પૂઠં ક્યાં વગર છોડતી નહીં, એવી તે ખતીની હતી કોઈ વેપારીના ખાનગી એકેરે તરીકે નોકરી મેળવવાને એને ધખાગે લાગ્યો હતો. એના મગજમાં એવો ખ્યાલ ઘેમી ગયો હતો કે હું એવી નોકરીની પહેલ છું તો ખેરાતગારને લીધે એસી રહેતી મ્હારી બીજી પારતી બહેનને માટે કમાઈતું એમ નવું સાધન પુલશે. આવા વિચારથી ગોઈહેનું અને ટાઈપરાઈગીમના દુખરને ગમે તે પ્રકારે, ગમે તેટલાં દુખ વેડીને પણ લાયક કરવાને તેણે નિશ્ચય કર્યો.

હવે તેને કોઈ એવી જગ્યાની જરૂર હતી જ્યાં થોડો વખત નોકરી કરી આત્માથી તેને શુદ્ધિ અને મજા મળી જાય અને અવકાશના સમયમાં તે નિરાતે પોતાને વિદ્યાભ્યાસ કરે. આવીજ ચિંતામાં મન થયેથી એ ધગ આવી.

દીનબાઈનું ઘર કાંઈ અંધારું નહોતું. પિતાના મૃત્યુ પછી એ પોતાની એક સખી ગતનબાઈને ધર આવી ગઈ હતી. ગતન એક આર્ટિસ્ટ-ચિત્રવિદ્યામાં નિપુણ-મુંદરી હતી અને સચિત્ર પત્રોને માટે ચિત્રો દલાડીને પોતાના નિર્વાહ બહુ સારી રીતે કરતી હતી. આ વખતે પણ એ એવાજ કોઈ ચિત્રો ચીતરવામાં રોગાયેલી હતી. દીનબાઈએ તેનું કામ બધું પાડી તેનો ખર્ચો પડીને એકાએક પ્રશ્ન કર્યો કેમ રનાં, મ્હારી જગ્યાએ તું તેણે તો શું કરે ?

'એટલે તું શું કરેલા માગે છે, તે હું સમજતી નથી.' આશ્ચર્યમળ અરે રતને હિતર આપ્યો.

દીનબાઈએ તેને 'એમ્બોયમેન્ટ મીક્યુરિંગ એજન્સી'ની મેનેજર માથે થયેલી વાતનો અહેવાલ વિગતથી કરી સંજ્ઞાવે.

'દીનબાઈ બીજા કોઈની મયાદ પુઝા અગાઉ પોતાના મનમાં મનમ હસાવ કરીનેજ આવે છે એ કાંઈ મુંદરાથી અજાણ્યું છે.' પુણ્ન છે એને પણ કમ્બુ છે તો પોતાનુંજ ધાર્યું નો. પડી એ જવાબતી કે તેને પોતે શું કરવાનો મન સાથે હસાવ કર્યો છે.' અને દમીને સવાસ પૂછ્યો.

'બહુ પુઝા છે તો મ્હેં તો કાકટો જમશેદજીની પાને જવાને વિચાર કર્યો છે. તું જાણે છે કે એણે મ્હારા ઉપર ધણી મેરગાની રાખે છે. આખરના વખતમાં જાણતી માગવા બોલે તેવજેજ કરી હતી. હું તેવજની પામે જઈશ અને તેવજના કોઈ મિત્રો ઉપર જવામજુની સીટી લખી આપવા વિનવિ કરીશ. કેમ આ વિચાર તને મળ્યો કે નહીં ?'

પછી માથા સુધી દીનબાઈને જાગૈયથી અરગેજન કરીને રતન બોલ્યો 'વાહરે, ધરાશે બો પત્રો મળવાનો કર્યો છે ?' ત્યાં આ છોકરાડીની વાત સંજ્ઞાવે એ પોતેજ ?

નહાસરો. દીનાં, ત્હારામાં હજુ પ્રૌઠતા અને ગંભીરતા આત્માનું નહીં. હજુ તું એક જુવાન
 ઊકારના જેવી ઉદ્ધત છે. પણ એમાં ત્હારો બી શો કમર ? ત્હારાં માપણ ત્હારા બચપણ
 માંજ યુગ્મરી ગયાં, અને બાવાજના દાથે તું પુરોના સદવાસમાં જ ઉછરી એટલે સ્ત્રી
 જાતિની કુદરતી કામગીરી અને લાજ મરમનની ત્હારામાં ખામી હોય તો શું આશ્ચર્ય ?
 પણ એવા ઘેઘા વિચાર ઊડી દે, એક જુવાન રમણી તે શું સેક્ટેરીના કામને લાયક ગણાય ?
 ' રનાં, તું જાણે છે કે હવે મરદો અગાઉના જેવા જુના સાંકડા વિચારનાં નથી રહ્યા.
 એ જમાનાજ આપ્યો ગયો. હવે તો તેઓ ત્વીઓ તરફ ધણ માન અને સમ્બનાધી વર્તે છે.
 તો પછી હું કાંઈ સારા સગજન વેપારીની સેક્ટેરી થઈ વેપારનો અનુભવ મેળવવાની ઇચ્છા
 રાખું તો એમાં ધેનજી રાતી ? યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન, અને આપણા પડોશના જરમામાં
 કેટલીએ ઘેરીઓ પુરોના ઓફીસમાં મ્હોટી મ્હોટી જગ્યાઓ ઉપર નોકર છે. તથા લેખની
 સાથે મળી જઈને વેપાર ધંધો ચલાવે છે. વળી દૂર શાં માટે જાય છે ? આ આપણા કોટમાં
 બી કેટલી અંગ્રેજ ઊંઠરીઓ ઓફીસમાં કામ કરે છે ? આ બધું શું તું તારી આંખ
 આગળ જોતી નથી કે મ્હારા મનસુજાને તું ધેલજગણી કહાડે છે ? '

‘ એ બધી અંગ્રેજ બાનુઓ છે. અને તું તો હજુ વીસ વર્ષની જવાન પારસણ છે. ’
 રતનના વિચાર લેતી સખીને રૂપા નહીં, તેથી જો બોલી ઉઠી : ‘ અંગ્રેજબાનુ, જે
 કાંઈ કામ કરી શકે તે કામ હું કેમ ન કરી શકું ? એ પણ અમળા છે અને હું પણ અમ-
 ળા છું. હું મ્હારો નિશ્ચય નહીં ફેરવું. આજેજ હું જમશેદજી ડાહ્યાને બંગલે જઈશ અને
 મ્હને મદદ કરવાને તેવજુને અરજ કરીશ. ’

વિચારને આચારમાં બદલાતાં કેટલી વાર ? તરતજ દીનજી ત્હાંથી નીકળીને જમશેદજી
 ડાહ્યાને ‘ કનસલ્ટેંગ રૂમ ’ માં જઈ પહોંચી. ડાહ્યા સાહેબ લેને જોઈ ઉભા થયા અને
 ધણા માનપૂર્વક સેક્ટેરિય કરી કહ્યું ‘ દલી, દીનજી, આજ ત્હમે કંઈથી જુતાં પડ્યાં ?
 મ્હારા સરખું કાંઈ કામકાજ ? આ ખુરશી ઉપર બેસો અને મ્હને આજે તરતી મેવાનું કાર-
 ણુ કારણ જણાવો. આપને શી તકલીફ છે ? ’

‘ દીનજીએ હસીને કહ્યું “ સુતારનું ” મન બાવળીએ. તેમ ડાહ્યા સાહેબ આપને
 પણ વેગ દીનાં જ રૂપાનાં આવતાં જણાય છે. હું આપની પાસે કાંઈ ખીમારીનો દયાગ
 કરવા આવી નથી. આપ મ્હારા ઉપર હમેશાં દયા રાખતા આજ ત્હમે આજે આપની પાસે
 એક વધુ મહેરબાનીની વિનંતિ કરવા આવી છું. ”

‘ મ્હારાથી આપને મટિ જે કાંઈ બની શકે તે કરવા આપની મેવામાં હાજર છું. મ્હા-
 રા સરખું કામકાજ બેત્રાસક દરમાવશે. ’

દીનજીએ આ ઉત્સાહી માગણીનો તરતજ જવાબ આપ્યો, ‘ મ્હારે સેક્ટેરીની જગ્યા
 જોઈએ છીએ, અને આપ મ્હને એજગ્યા મેળવી આપવામાં, લગામણુ પગે આપીને મદદ
 કરી શકશે એમ ધારીને હું આપને તરતી આપવા આવી છું. ’

લેખને આખતાં લવાં મ્હયતી આશ્ચર્ય સાથે કહ્યું : ‘ સેક્ટેરીનું કામ, અને પછી
 પ્રેફેસરની પ્રેમવાનાં યુગ્મનું પરિણામ ? કેમ એજ લખારી નેમ છે, દીનમાય ? ’

દીનજીએ પ્રેફેસરની પ્રેમવાનાં વાંચી નહોતી, છતાં પણ તે ડાહ્યા સાહેબનાં વચનનું
 કટાક્ષ સમજી ગયું. તેથી જરા ગંભીર જાતિને જવાબ આપ્યો. ડાહ્યા સાહેબ, આપ મ્હો

છો તે વાનુનો મનનમ દુ જલુતી નથી મ્હારે તો એ નોકરી જોનાજ માટે જનધ્યે છીએ કે એ કામ મ્હને પમદ છે મ્હારી તપ્તીઅનને અનુકુળ છે આપ જણો છો કે મ્હને સાહિત્યનો ઘણો શોખ છે અને તેથી જો વિદ્વાન ગુરુચની સાથે રહી કામ કરાવો લાભ મળે તો દુ પણ ધીમે ધીમે દુરમદનો નખન સાહિત્યગેવા કરવામા જ ગાગી રહુ '

“ ધીમે ધીમે ” એ બહુ લાભ સમય છે ત્હમારે ધીમે ધીમે પુઝ યાજ તે અગાઉ તો વાલ નમ થઇ શકે પણ દીનમાય, ત્હમે રીઝ વખતે આતી પડેલ્યા આજ કાન મ્હને પો તાને કામનુ વણજ દલાણુ છે અને આજ કાન વગી હુ નરી શોધ યોગતા મામમા ગેમા યવો છુ અને તે સમયમા મ્હાર જે મ્હોળા મેસાનાઓ (નિમવા) લખી અમેરિકા મોકલવા છે ત્હમે મ્હને એ કામમા મદદ કરશો ? ”

દીનમાયને ભાવતુ હનુ ને વેઢે કશુ વગર પરિશ્રમે પાતાને ગચિમર કામ મળી ગતુ એટલે ત્હના હરિનો પાર રશેા નહી, ‘ ધણી ખુલીની સાથે ’ ત્હેશે જવામ આપો ‘ આપને એ કામને માટે મ્હારી જગર હશે તો દુ ધણા ઉનટથી હાજર થકરા પણ જો આપ મ્હારે ખાનગજ કામ ઉનુ કરતા હો તો દુ તેમ જનના નહી દેઉ ’

‘ ના બાઈ, એવુ કાછજ નથી દુ ત્હમારે માટે નતુ કામ ક્હાડતો નથી આજ ત્હમે ન આ પા હોત તો મ્હારે એક મલ્લીશને માટે પેપેમા જનુરખજર આપરી પડત શોધયોગતા કામને લગનો મ્હારે આ દેશ તેમજ યુરોપ અને અમેરિકા ના સાપ-ગીમેા સાવ ધણો પનઅવકાર આન છે તેથી કીને મ્હારી તરફથી દેઃ મ્હવરે કાગળોના જવામ લખ વાનુ મામ ત્હમારે મરતુ પડશે ’

કાછર સાહેબને કુત મ્હવારનાજ કામ છે માળીનો નખન દાછપનાછીગ અને શોર્ટ હેન્ડ શીખવાને દુરમદ મળશે, એ વિચારથી દીનમાયની ખુશી અને સતોરનો પાગ રશેા નહી અને વાયો વગર કલેજ સમજી શમશે કે ત્હેમે કા જમશેજની માગણીનો ધણા આભાર સાથે રીમાઈ કરો.

બીજેજ દિવસથી એ કામે નહી ગઈ અને કાર્કવનસાયમા ગેકાઇ ઘડી ભરનો અવમાજ ત્હેને મળેનો નહી રડવારમા કાછર સાહેબને ત્હા મામ કરી આવતી. મરોરે કોમશિંયન કનાસમા જઇ ગોર્હેન્ડ તથા દાછપનાછીગ શીખના જતી અને સાજ પ નાં ચાકી પાખી ધર આવતી, જા હેડી નિરત્તર્થ સખી રતનગાઈ ત્હેને મિનોઃ આપવાને તેમજ ત્હેનો પરિશ્રમ જુ કરવાને, પોતાથી જનનો પ્રાન કરતો

જમશેજનુ કામ દીનમાયને શત્રી ગતુ કારણકે કાછર સાહેબ વણા વિદ્વાન અને હજા વ્યભાવના સાજન દત્તા આમા માણસને ખુશ મરીને મામ કેરી રીને હનરી હેતુ એ તેઓ સાગી રીને જલુના દત્તા તે પડી ગેલા ગુરુચના હાથનીય કામ ગામા કાને આનદ ના પા / નોમરીમા દાખન થના પડેલાજ જમમેજી અને દીનમાય વન્હે રોસતી તેા કીનજ એ મિત્રમાય દરે વિગેા સમાજમને સાર્થ ગરેા થનો ગરેા તેઓ જો પીખના નિમ્મ સમયમા આવના ગયા અને દીનમાયને નિશ્ચય થશે કે એ પુઝ અને એ આ વિાવ વાખના કે દાપવરેમને વેગમન પણ વિચાર ગળ્યા રજર નિોા મિનો તરીકે રહી ગઈ છે

નારી આગળ પણ તે અભિમાન દૂર પોતાનો આ અનુભવ ગેખી સાથ જલાવની. પનુ તે તો દુરે નજે બહુ સામન્યજ મગી અને કાગ સાથે કહેતી કે “ ખુશ થીરાજ વાના કાયમ ગણે ’ અને ત્હાને અનુભવ ખગ કરે ! ’

રતાંની કટાક્ષા અને સંશય ગરેલી હજ ઉપર દીન્યાઈ નારાજ થતી. પણું તેની સાથે વિશેષ દલીલ કરવાની તેની હોંમત આવતી નહીં.

‘કનસસ્ટિગેન્ડમ’ની પાછળના એક ચોરડામાં દીન્યાઈની કામ કરવાની ઓશીસ હતી. ત્યાં તેને દેખત ખુરસી આપવામાં આવ્યાં હતાં. પાસેજ એક ફરતું કપાટ હતું જેમાં ‘ર. ફ્રન્સ લુક્સ’ (૧૩૨ વખતે જેવાની ચોપડીઓ) ગોઠવેલી હતી. આમાંથી દીન્યાઈ ડાકટર સાહેબની સૂચના મુજબ તેમની શોધખોળોને લગતી વિગતો સુઝી કહાડીને સંગ્રહ કરતી.

ટપાલના કાગળોના જવાબ લખવા આપવા માટે અર્થવા તો તપાસને લગતી નવી સૂચનાઓ કરવાને ડાકટર જમસેદજી દરરોજ રહેવારે દીન્યાઈની પાસે આવતા અને એવા ખુશમીનાજ, હસ્તે મ્હેરે, સમ્યક્તાપૂર્વક કામ સોંપતા કે એ કામ ઉત્કટથી કરવામાં દીન્યાઈને અપૂર્વ આનંદ મળતો.

હમેશની માફક એક રહેવારે જમસેદજી કાગળોનું બંડલ લઈને આવ્યા પણ તે કામ આટોપીને તરત પાછા ફરવાને બદલે ચોરડામાં આમતેમ ફરવા લાગ્યા. તેમનું મન ઉપરાસા પરી આવતા વિચારોને લીધે ચક્રોળે મ્હેરેનું સાફ જણાઈ આવતું હતું.

દીન્યાઈ તેમની પરવા નહીં કરતાં પોતાના રોજના કામમાંજ મશગુલ થઈ ગઈ હતી, એવામાં એકાએક ડાકટર જમસેદજીના ગંભીર શબ્દોએ તેનું ધ્યાને કામમાંથી ખીંચી તરફ એચ્યું.

‘દીન્યાઈ, તમે શું કોઈ દિવસ એથી વિચાર કર્યો છે કે સેક્રેટરીના કામ માટે તરફડીઆ મારવા કરતાં, લગ્ન એ વધારે સુખી હાલત છે ?’

જમસેદજીની દષ્ટિ દીન્યાઈ તરફજ ચોંટેલી હતી. દીન્યાઈને હવે રતાંના શબ્દો યાદ આવ્યા. જમસેદજીનો અંતરભાવ એ સચળ રાખી. પણ પોતાની દહતા કાયમ રાખી, નીચે મ્હેંએ સમ્યક્તાથી ઉત્તર આપ્યો. ‘હાજી, એ બાબત ઉપર મ્હેં ઘણી વખત વિચાર કર્યો છે. હું ખી સાધારણ રીતે એમજ માનું છું.’

‘પણુ’ સાધારણ રીતેના શો મતલબ ? જમસેદજીએ ખુલાસો માંગ્યો.

‘સાધારણ રીતે એટલે મ્હારું એમ માનવું છે કે સાધારણ રીતે જેતાં સ્ત્રીઓએ નોકરી કરી કમાવાની મહેનત કરવા કરતાં, પોતાને લાલકના, પોતે જેને શુદ્ધ પ્રેમથી ચાહતી હોય તેવા ગૃહસ્થ સાથે લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી જોડાઈ જવું, અને પોતાનું જ્ઞાન, પોતાનો અનુભવ તથા પોતાની શક્તિ, ઘરસંસારમાં તેને મદદ કરવામાં વાપરવાં. ગૃહરાજ્યના દીવાન, વિદ્વાન પતિના સેક્રેટરી, તથા તેના હોદ્દાઓના શિક્ષક એ ત્રણે ભારે હોદ્દા સાથે મળે તેના કરતાં વધારે સુખ કયું ? પણ સાહેબ. તેને અપવાદ બી હોય છે. જે સ્ત્રીના વિચાર એથી વ્યાગળ વધ્યા હોય, જે પોતાની જીંદગીને વધારે પરાપકારી બનાવી તેનો લાભ મેહોટી સ્ત્રીઓને આપવા માંગતી હોય, તે સ્ત્રી લગ્નની બેડીમાં નહીં જોડાતાં, સ્વતંત્રપણે પોતાની જીંદગી ગુજારવાને માટે જનમભર કુંવારી રહેવા માગે તો તેને તેમ ફરજ દેવું એ શું બહેતર નથી ?’

‘વ્યાગળી છે, પણુ’ જમસેદજીએ હવે પાસે આવી ટેબલ ઉપરનાં કાગળીઆં બાણુ પર ખસેડી દેખને કયું: પણુ આપણે તો ઘણા લાંબા વખતનાં દોસ્તો છીએ. ખરું કે ની ?

દીનગાદિએ નીચેથી ઉચુ જોવાનું વ્યાજમી ન ધાર્યું તે તો પોતાના બેનીગમેપર ઉપર પેનમીનાની ઠીટાઓ કરતી કમ્પી જોવી 'હાથ'

૧ 'અને ત્હમે એમનો ધરીબગને માટે નહીં કહી શકો કે ત્હમે મ્હને સાદના નથી' દીનગાદિના હૃદયને આકુળ આકુળ કરાવનારો સવાલ જન્મમેદનું પુઠો. દીનગાદિ પોતાના મન સાથે વિચારવા લાગી શું આ બેવડું એમનું મમજે છે કે ? ત્હને દોરત છું એટલે મ્હે મ્હારું જીવન બી ત્હનેજ આપું છે ખુદા ! ખુદા ! જન્મને જન્મમેદન, આપનું સીખવેલો વિદ્વાન ડાક્ટર તે પણ એક સ્ત્રીનું હૃદય પારખી ન શક્યો. બહારના પાગ પીછાનવામાં ગમે તેવો દોરિયાર દરે તેથી શું તે અંતર પરીક્ષા પણ કરી શકે કે ? અને તે પણ એક સ્ત્રીનું હૃદય ? હા સ્ત્રીના હૃદયનો ખોલો ભાવ સમજવાનું હજી એવણને સીખવાનું પાડી છે અને તે દુ આજે સીખતીય.

ગમરાગના એ પણ ચિન્હ વગર, ડાક્ટર સાહેબના મ્હારા સામું જોઈ થડે મનેજે દીન ગાદિએ જવાબ આપ્યો 'આપને સાદું છું ? અનમત ? આપને સાદું શા માટે નહીં સાદું ? ત્હમે મ્હારા એક ધણા ભાગ માથાગી દોરત બન્યા છો તો પછી દુ ત્હમાગી ઉપર પ્રીતિ કેમ ન રાખું ? જન્મને સાહેબ રોજક દુ આપને ધણી સાદું છું.'

દીનગાદિ હવે ખુરશી ઉપરથી ઉભી થઈ અને નખતી માથા સુધી ડાક્ટર સાહેબનું અવનોકન કર્યું પ્રેક્ષકની પ્રેમવાની 'તુ જે મમમેદન વાક્ય જન્મમેદન આરભમાજ બોલ્યા હતા ત્હને બે તે આજે સમજી શકી હવે ત્હને માનૂમ પડ્યું કે ડાક્ટર સાહેબનું માનવું એમ હતું કે મેકેરીના કામનો અંત લખમાં આવશે.

ડાક્ટર સાહેબ પોતાનો ઉંચ પાગ પાડવા માટે, નિગરા ન થવા, ગભિરતાથી પ્રેમ ધુકા વાળીએ પ્રશ્ન પુછનાજ ગયા.

'ત્હારો દીના, જે તુ ખરેખર મ્હને ધણીજ મ્હારો છે, તો આપમી દોરતીએ વધારે ગાદારપમા શા માટે બનવાનું નહીં જોઈએ ? દીના—' ડાક્ટર સાહેબનો પ્રેમ હવે ઉભરતો જતો હતો હવે ત્હમણે વિનયને કા બે મુકી, દીનગાદિના ખભા ઉપર હાથ મુકી પોતાની પ્રેમ બીક્ષા માગવા માડી 'દીના, દુ ત્હને મ્હુ તો તુ મ્હારી મહોરતર થવાનું કશું કરીશ ?'

'આપ ત્હારો કહેજો ત્હાણી વાન ત્હારો થઈ પડશે પણ ત્હા સુધી દુ દોરતી ન બીલું કોઈ રૂપ આપવા નથી માગતી મ્હારા સરખી એક અંદા આરત તરફની આપની લાગણી માટે દુ આપનો આભાર માનું છું. જન્મમેદનનો હાથ ખભા ઉપરથી ધીમે સ્ત્રીને વાનમા ને વાનમાજ ખમ્મી નાખવા દીનગાદિએ જવાબ આપ્યો.

આથી વધારે નિરાગા ઉપગમના ઉત્તર બીજી મો જોઈતો હતો જન્મમેદનના ગમ ૧૦ અને અમુકજનો હવે પાગ ન્યા નહીં 'પણ દુ ધારતો દનો કે, ધી નો તું' હતો મ્હા ૧૦ ઉમેદ હતી પુરી ખાલી હતી કે ત્હમ—'

'જુઆ જન્મને સાદું જન્મમેદને બાના પોકીને ધણીજ દિંમત સાથે રૂપ ૧૨ નોમા સખે ધવાનું દીનગાદિએ શરૂ કર્યું 'ત્હમે અન્યાય સુધી લુન લેખા વિચાર ધા ૧૩ છે સ્ત્રી જનનું હૃદય અને સ્ત્રી જનનના અંતરનો ત્હમે સમજી શક્યા નથી ત્હમે મુજ સુધી એમજ માનવા ન્યા પા વાગો ડે કે સ્ત્રીને માગ મી મરવાનીજ શરૂ હા ૧૪,

અને માગણી કરતાં તરતજ એ બીડું ઝડપી લે છે. પણ ત્હમે ખાંડ ખાધી છે, ખાંડ ! ત્હમારા વિચારો તદ્દન જુલ્મ ભરેલા છે. એક સ્ત્રી કોઈ પણ ત્રાહીત પુરુષને દોરત તરીકે માંહી શકે, ત્હેની તરફ મિત્રભાવ રાખી શકે, પણ તેથી એમ કોઈ ન સમજવું કે એ ત્હને પર-
ણી પણ શકે. એટલે બધો મિત્ર ભાવ હોવા છતાં પણ ત્હેની સાથે લગ્નની ગાંઠ બાંધવાની ત્હને જરા ખચુ ઈચ્છા ન હોય, વિચાર સરખો પણ ન હોય એ બનવા બેગ છે. હું ત્હમને ચાહુ છું. હું ત્હમને મ્હારા એક સદાના લલા મિત્ર, ખેરખાદ-અજન્ન તરીકે ગણું છું. પણ હું આપને—”

“ પ્રેમના આવેશમાં દીનબાધના ખભાને ખૂંચ બેઠેથી પકડીને જમસેદજી આતુરતાથી બોલી ઉઠ્યા ‘પણ શું બ્હાલી દીનાં ?’

“ પણ એટલે એજ કે ડાક્ટર સાહેબ હું આપને પરણવા બીલકુલ નથી માગતી. હું આપની દોસ્ત છું, નહીં કે માગક !”

દીનબાધના શરીર ઉપરથી હવે પોતાનો હાથ ખસેડી લેઈ, પ્રેમયાચનામાં નિષ્ફળ નીવડેલા ડાક્ટર નિરાશ વદને બોલ્યા ‘ત્હારે દીનાં, શું ત્હને મ્હારે માટે સુતલગ દરકાર નથી. હું ધારતો હતો કે કદાચ તું—’

‘ ધારતો હતો શું કામ કહો છો ? ત્હમારા મનમાં તો એમજ હતું કે દીનબાધને પુછ-તાંની સાથેજ તે ધણી ઉપકાર સાથે આપનો હાથ કમુલ રાખશે. ’

‘ હા દીનબાય, ખરું કહો છો. હું એમજ માનતો હતો કે ત્હમારો મ્હારા ઉપર એટલો પ્રેમ છે કે ત્હમે મ્હારી સાથે લગ્ન કરવાની આનાકાની નહીં કરો. હું ત્હમને ચાહું છું. મ્હને ત્હમારા સુખને માટે ધણીજ શીકર છે. સેકેટરીના કામમાં ત્હમને જેટલી ધુરસદ તથા જેટલું સુખ મળત ત્હેના કરતાં હું ત્હમને હજારો ગણો વધારે સુખી બનાવન. ’

‘ ડાક્ટર સાહેબ, કોઈ દિવસ આપ કોઈ બીજી સ્ત્રીને મ્હારાં કરતાં પણ વધારે ચાહવા લાગશે. આપ મ્હને માફો છો; તે હું જાણું છું; પણ મિતર જમસેદજી, મ્હારી બેઅદબી માફ કરશો. હું મ્હારા પતિ તરફથી જેવા પ્રેમની આશા રાખી શકું, તેવો શુદ્ધ નિષ્પાત્તસ પ્રેમ હું આપનામાં જોતી નથી. પણ પહેલાં તો હું પરણું કે નહીં તેજ મ્હોટો શક છે. ’

“ ત્હમે એ શું બોલો છો ? કુંવારાં રહેવું છે બહુ સારું રે ’—વગેરે ગાનારી આજકાલની દુકતીઓમાંનાં ત્હમે એક નથી એમ મ્હારી ખાત્રી છે. તો પછી ત્હમે પરણવાની બાબતમાં શંકા શેતી લાવો છો. ”

“ હાજી, હું આપ કહો છો તેવા વિચાર ધરાવનારી, લગ્નના પવિત્ર બંધનને નાપસંદ કરનારી સ્ત્રી નથી. પણ તેથી હું કુંવારા રહેવા કરતાં કોઈની બી સાથે લગ્ન કરવું એમ માનનારી બી નથી. જેની સાથે મ્હારો જીવ મળશે, જેના સુખ, કામ અને સ્વભાવ મ્હને મૌલિક આવતાં દેખીશ, જેને હું સારી લાગણીનો માણસ સમજશ, ત્હેનેજ હું મ્હારો હાથ આપીશ. ત્હેનીજ સાથે હું લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી જોડાઈશ. લગ્નની પવિત્રતા અને ત્હેની ગંભિરતા હું એટલી સારી રીતે સમજું છું કે એ બાબતમાં પ્રેમના ધરીભરના આર્વિચનો બેગ હું કદી નહીં બનું. પણ ડાક્ટર સાહેબ, હવે એ વાત પડતી મુકા. એ વાત ત્હમારા જીવને વધારે દુઃખ પમાડશે. હું આપની સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર કદી નહીં કરું. અને ત્હમે

પણ જો તમારા અંતઃકરણને પુછશો તો તે પણ એજ કહેશે કે ત્હમે મ્હને કેવળ શુદ્ધ પ્રેમની ખાતરજ પરણવા નહોતા માગતા. આપની લાગણી તે સદા કાયમ રહેનારા પ્રેમની લાગણી નહોતી, પણ મ્હારી ખુશસુરતીથી ઉત્પન્ન થયેલો ઘડીભરનો મોહજ હતો.’

હા, દીનજી, ત્હમે જ્યાં બધાં છો. તમારાં જેવાં સાફ જોલનારા બેરાંઓ બી ઘોડાંજ હશે. હું તો બહારની પરીક્ષા કરનારોજ ડાક્ટર છું પણ ત્હમે તો આદમીનું જીવનજી પારખી શકો છો. ત્હમે મ્હને મ્હાત ક્યોલે.’

‘જોમાં મ્હાન કરવાનું કાંઈ નથી. એ તો ત્હમે એક મિથ્યા જમજળમાં ફસાયેલા હતા. મ્હારી દોસ્તીનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ન પીછાની સકતાં ત્હમે એમજ સમજ્યા કે હું તમારી સાથે પ્યારમાં પડી છું, તેથી માંગણી કરતાંવારજ કળુલ કરી દઈશ. પણ એ આપની સગાસર બુલ્લ હતી. હવે એ જુલ આપણે બન્ને સદાને માટે વિસરી જઈશું.’

દીનજીએ આ નિરાશ થયેલા ડાક્ટર ઉપર હવે દયા ઉપજી હતી. તેના હૃદયને વધારે આઘાત કરી શકે એવી કાંઈ દીનજી કુર હૃદયની નહોતી. તેણે પોતાનો હાથ ‘શેકહેન્ડ’ માટે જમમેદજીના હાથમાં આપી કહ્યું ‘આજથી આપણે પાઠાં નીખાલસ દીલના દોસ્ત બની રહીશું. ખુદ આપણી દોસ્તી દમેશાં નીલાવશે.’

દીનજીનો હાથ પોતાના હાથ વચ્ચે જોરથી દબાવી જમમેદજી જોત્યા ‘અહા ! ત્હમે કેવા સલાં ! પણ મ્હને મ્હારી જેવકુરી ઉપર અફમોસ આવે છે.’

‘નહીરે જી, એમાં અફમોસ કરવા જેવું કાંઈ નથી.’

‘અરે દીનજી, હું જેવકુરજ હોયો છું.’

‘ડાક્ટર સાહેબ, હું ખરું કહું છું કે એમાં આપનો કસુર નથી. સોડોના બુલ્લ બરેલા ખ્યાલોએજ ત્હમને પણ બમાગ્યા છે. સોડો એમાં ફસાવવા માગે છે કે બેરીઓ તો પુરેપુરેને પ્રેમ જળમાં ફસાવવાજ રાત દિવમે તૈયાર હોય છે. એ જામને લઈને ત્હમે મ્હારી સાદી નિર્દોષ દોસ્તીને પીછાની નહીં રાક્યા. મ્હારો આપના તરફનો રનેદ તે દોસ્તીનોજ રનેદ હતો અને ને હજી પણ એવોને એવોજ કાયમ રહેશે.’

‘શું દીનજી, ત્હમે ખરું દિવથી કહોહો ?’ જમમેદજી નમ્રતાથી અને નીખાલસ દીલથી જોત્યા ‘શું ત્હમે મ્હારી દોસ્તી તો નહીંજ તોરો ને ?’

‘ના, હરગીજ નહીં. આપ આપના એક સાચા દોસ્તને જોવાની ધાનની રાખના નહીં. પણ ડાક્ટર સાહેબ, મ્હને માફ કરશો, ત્હમે તમારો મેક્ટેરી આજથી જોશો. કામનો ફેર થવાથી મ્હારા જીવને ચેત પડશે અને નવો મેક્ટેરી આવવાથી ત્હમને બી કદાચ વધારે આનંદ મળશે.’

‘કદાચ તમારું કહેવું ખરું પડશે. મ્હારી આવી ગમિર જેવકુરી પછી ત્હમે અહિં વધુ વખત રહેવું સવામની બરેલું ન સમજો એ સ્વાભાવિક છે. મ્હારા ઉપરનો ત્હમને બરેલો સદાને માટે ઉઠી ગયો છે. પણ દીનજી ! ખાત્રી રાખજો કે, હું મૂર્ખ દોષજ પણ પાપી વિચારવાનો નો નથીજ. પણ ખેર ત્હમે મ્હારી નોકરી છોડવા મગો છો તો શુભેથી તેમ કહો. હું ત્હમને કોઈ બીજી સારી જગ્યા મેળવવામાં મદદ કરીશ. પણ દીનજી, મ્હને બેરો વખત, ખરા દીવથી કહો કે માફ કરશો કે નહીં ! મ્હારી સાથેની દોસ્તી એવી ને એવીજ કાયમ ગણજો કે નહીં ?’

દાનપ્રાપ્તિને લાગ્યું કે ડાક્ટર જમસેદજીના હૃદયને ત્રેણે હૃદયી વધારે ધા કપો છે, પણ હવે એ વાતનો વિચાર કરી પોતાના જીવને પણ વધારે દુઃખી કરવો વ્યાજબી નહીં. ધારીને એ ત્યાંથી છુટી પડી.

દાનપ્રાપ્તિને એક માત્ર પારસી વિધવાએ પોતાના ખાખી સ્ટ્રેટ્ટરી તરીકે રાખી લીધી. જમસેદજીની નોકરીમાંથી તો તે કદેગ ચઢે છે. પણ હજી બી તેઓ પહેલાંના જેવાંજ ગાદા દોરતો છે. વારંવાર એક બીજાને ઘેર જાય છે, મળે છે. પૂછુ આ ઉપલો અસંગતો બન્ને કાંઈપણ દિવસ યાદ લાવતા નથી.

—અનિલ:

આત્મસન્ધિ.

જે બનાવ હું આજે મ્હારી શિયળ લેખાનિથી લંબવાનો પ્રયત્ન કરું છું તે બનાવ બન્યાને આજે પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં છે. તેમ છતાં તે ગેબી, ગૂઢ, અસાધારણ દેખાવ મ્હારી આંખોએ રહામે તરવરે છે. ત્હેની ઝીણામાં ઝીણી વાત મ્હારી સ્મૃતિમાં દૃઢ અક્ષરોથી આલેખાયેલી છે. હજી તે ગંગાનાં કાળાં પાણી! અન્ધારી રાત્રિમાં ગંગાના પટને ચીરતી, દશે દિશા ગજવતી, હૃદયને કમ્પિત કરતી, કુદરતના અધુર્વ સૌન્દર્યની મુર્તિરૂપ પ્રતિમા-જ્યોત્સ્નાની કારમી ચીસ! શેં બૂલાય? હજીએ ગંગાનાં પાણી અખણ, અનન્ત વહે છે. હજીએ કાળી રાત્રિનો કાળો અન્ધકાર પૃથ્વીને વીંટી લે છે. ગંગાનાં વિશાળ પટ ઉપર ધબકતે હૈયે માલતી હોડીમાં હજીએ હું ૨૨ છું પણ તે જ્યોત્સ્ના ક્યાં?—કુમાર ક્યાં?

રાત્રિના ત્રણેક વાગ્યાનો શુભાર હતો. ગંગાનાં કાળાં, ઘેરાં પાણીના વિશાળ પટ ઉપર પાણીના હાલવાથી ધબકતી એક ન્હાની હોડીમાં હું બેઠો હતો. આસપાસ દ્રષ્ટિમર્યાદમાં કોઈકે કોઈકે વખત મ્હોટાં વહાણોના ચંદ. અન્ધકારને બેઠો, કદપનાના રાક્ષસોના અચ્ચડ હાથ હોય તેવા દેખાતા હતા. મ્હારી હોડીમાં હલેસાંનાં શબ્દ સિવાય અન્ય સર્વત્ર નિઃશબ્દ, શૂન્ય હતું. કિનારા ઉપરના આસના દિવા અન્ધકારમાં માત્ર આગીવા કીડા જેવા ભાંસતા હતા. હોડી ધીમે ધીમે માર્ગ કાપતી ચાલવા લાગી. હોડીએ કાપેલાં પાણી કળ કળ-ખળ ખળ શબ્દ કરતાં પાર્શ્વ એક એકમાં સન્ધાર્ષ જતાં, ત્હેનો અવાજ કાનમાં વિચિત્ર ત્રણ કરવા લાગ્યો. આગળ માલતાં જમીનદાર ચન્દ્રસેન ગુહાનાં દિલ્લાસાં અચ્ચડ દેખાતાં ભુવનની સ્વેત દિવાલો પાણીમાં ગાદા અન્ધકારને બેઠીને પણ આંખોને બ્હીવરાવવા લાગી. વિશાળ ગુહની બીજી દિશાએ બધી અન્ધકાર મયજ હતી પણ ત્રીજે માળના એક ઔરડમાં અદ્ભૂત પ્રકાશ પડતો હતો. ચારે દિશાના અન્ધકારમાં વિજળીનાં લાષ્ટ જલે ક્યાં તેજ્યુજ હોય તેમ શોભતાં હતાં. નીચે દરવાજા આગળ રામોશીઓના અવાજ શૂન્યતામાં વિદ્ય પાડતા પાણીમાં જળી જતા હતા. હમારી દોહી દિવાલથી બસેકે વાર છેટે આવી. ખલાસી હલેસાં મારતે મારતે નિદ્રાવશ સ્થિતિમાં આવી ગયો હતો એટલે હોડીની ગતિ મન્દ ચઢે ગઈ હતી. હું કુદરતનાં અનેરાં સૌન્દર્યને પીતો આકાશ રહાયું જોષ, રસો હતો. એટલામાં દિવાલોને ચીરીને, ગંગાનાં પાણીને વીંટીને, નિઃશબ્દ શૂન્યતામાં એક ભયંકર ચીસ સંભળાઈ. એક ન્હાનો ધમકો સંભળાયો. ચીસથી કમ્પતાં હોય તેમ શાન્ત ગંગાનાં પાણી ધબકારાથી કમ્પ્યાં. આ ચીસ, આ આતંત્રાદ હજીએ

જેવાને તેવોજ મ્હારી દ્રષ્ટિ સમિપ તમે છે હું આ સ્ત્રીસ સાભળીને સ્વપ્ન થઈ ગયો ખના
 સી જાગી જાવો અને સ્ત્રીસની દિશા શોધવા લાગ્યો રાગેશીનો “ક્યા દુરા” નો અચરસ
 ખનિનો પડ્યા પડ્યો મહેલની જૂદી જૂદી દિશાઓમાં ધીમેધીમે લાઈટ (વીજળીના દીવા)
 થવા લાગ્યા કિનારો ઉપર જમીનદારના અનુચરોની હક જમવા લાગી જૂદાજૂદા હોકા
 રાથી હમે તમ્ આથી શરૂા કે જમીનદારનો એકનો એક છ માસનો પુત્ર પાણીમાં
 પડ્યો હતો હમે તેની તરફ જવાને અપલ કરવા વાઘ્યા પણ પાણીનો વેગ સ્વામો
 હોવાથી હમે તરીત ત્યાં જઈ શક્યા નહિ મિત્રા ઉપર ફાનમો જૂનના બહ
 કાની માફક અદિ તદિ જમવા લાગ્યા દોરડાંઓ નખાયા દેસાક મનુષ્યો અદર પડ્યા
 પૂજુ પાણીમાં ગયેતુ ગ્લ પાછુ નીકળી શક્યુ નહિ દુભાગી હોડી છેક પાંચે જઈ પૂગી
 હતી કિનારા ઉપરની વસ્તુઓ ત્યાંના ધોતેકટ્ટીક પ્રમથમાં સાફ દેખાતી હતી અનેક જાનના
 મૃતિમ પ્રકાશથી ગગાના પાળી પ્રકાશમય થઈ ગયા અનુચરો નિરાશ મતા હતા એટલામાં
 એક યુવાન પુરુષની આકૃતિ મહેલની વાગિકાની દિશા બળીથી ત્વરાથી આવતી દેખાઈ હું
 તેને બગાજા જોઈ શક્યો નહિ તેટલામાં તે પુરો જૂરકો મારો ગગાના પાણીમાં અચરસ
 અગાજ થયો અનુચરો આશ્રયતાથી, બપથી દિગ્મુઠ થઈ ગયા એમ કાણુ ગઈ બીજી કાણુ
 ગઈ પાણી દાઢ્યા પુરુષની આકૃતિ જણાઈ કાચમાં મૃતવત બાગક જણાયુ મિત્રા જોનેના
 દાસ દામીઓમાં દરોહીગાર સભાગ્યો પુરાના દાચમાંથી બાગક લઈ લેવાયુ બીજી માગની
 બારીઓથી જમીનદારનો અગાજ બાગકને અદર લઈ આવવાનો આજ્ઞા મરતો કઈંશ અને
 કુર જણાયો પુરા ત્યાંજ જોમો રહ્યો ફાનમો અને દીવાઓનો સમુદ દરવાજા બળી વડ્યો
 પગમાં દરવાજો મ્હોળા ખનિથી બધ થયો નિસમ્મતા પાછી પ્રસરી ગઈ હું જોયો પુર
 પતી દેવીપ્રમાન આકૃતિ, મોર્ષાંતિ કૃત્ય, ઉવે મરોનો વિચિત્ર બદ્યો વિરોધે બાખનો વિરો
 વિચારમાં પડ્યો પણ મ્હારી આંખોએ તો તે દિશા બળીજ વડેની રતી પુરાની આકૃતિ અને
 ખનિચિત્ર જણાઈ તેથી હોડી મારે જશે અને “તેને મોલાવીશ એ આચારથી મ્હે હોડી હજી
 મિત્રા તરફ દમરવાતુ કહ્યું મિત્રા ઉપર દરે ગાજ એકજ દીવો હતો મિત્રા ઉપર
 ઝરી રહેલા ચન્દ્રમેન ગુદાના બગીચાના મેળના કંઠરા ઉપર તે દીવો હતો પણ તેનો પ્રમથ
 ઘણોજ હતો મ્હારી હોડી પાંચે આવે છે તેનામાં બગીચાના કંઠરા આગળ એમએમ એક
 સ્ત્રીની આકૃતિ જણાઈ દીવાના પ્રમથમાં તેના હુમળા મ્વેન ખુના પગ, કાળા આસની
 આગથી શા કંઠરા ઉપર પ્રતિમિમન પાડના હતા તેના કાળા જમ્મર વાગમાં છુપાતુ લપાતુ
 પુર્ણિમાના ચન્દ્ર સગીપુ મુખ, રંગ પાણીમાં દુગ્ધના મમગથ દેખાતુ હતુ ચરિત્રે ફક્ત એકજ
 ઝીણુ વજ્ર હતુ તેના ઝીણા પોતમાંથી સ્ત્રીના અગતુ અપૂર્વ તેજ અર્જુન તુ કાળાં આકા
 શમાં બગકની વીજળી જેડી, કુસળ ચિત્ત ચાલીના હનુધથી સ્ત્રીન આસના દિવ્ય પુતળાં સની,
 મિત્ર તેજના પુજ્યો એ નવપાવના કોણુ હમે ? પોતાનુ બાગક મ્હેલમાં હતુ તેમ જના
 અદિ આવવાનુ પ્રયોજન શુ હમે ? આજ વિચારથી હું ચક્રિત થઈ ગયો પણ વિચાર કંઈ
 તાજ મને રડી આવ્યુ કે આ દેવીનો જદ, કર કઈંશ જમીનદાર ચન્દ્રમેન ગુદાની પત્ની
 રૂપવતી જોખના જા મ્હારી હોડી પાંચે પાંચે જતી ગઈ મ્હારી આંખો તો તે તરફ જ હતી
 પુરા દિવાલના એળામાંથી મ્દાર આવ્યો જોખનાની આપ્તમાં અદુર તેજ અગાધુ
 શુ આ મ્દારી જમ્મજા તો નહિજ દોષ ? ચાથી તેજ અગાધુ હમે ?

બાળકને પુનઃ જીવન આપ્યું. તેને માટે હશે ? કેણું જાણે સાથી મહારાજ
હૃદય તે વિચાર કષ્ટિત કરી શકતું નથી. મને તો તે અપૂર્વ તેજ અદ્યતન રેનેહનુંજ
લાગે છે. જ્યોત્સ્નાના આંધ કંપા. આંખમાં અશ્રુ ભર્યાં હોય એમ લાગ્યું. અનધકારમાં ધૂ-
પાયલી. આંખાની ડાબમાંથી કાપત ધીમેથી ગાળે તેમ શબ્દ ગાળ્યો, વાક્ય સંભળાયું. પછી
ભણે પ્રાણીમાં વિઝાવાથી સમ્પદો જુદા સંભળાયા હોય પણ મને તો તે વાક્ય એમજ સંભ-
ળાયું કે “કાલે પ્રભાતના છ વાગ્યે પ્રજુના અક્ષય ધામમાં” પુરૂષ અને સ્ત્રી એક એકની
રહામાં જોઈ રયાં. ઉલ્લસના હાથ અડક્યા, ન અડક્યા; પ્રકાશિત ધલેકટ્ટીક દીવો આંખે દખાવ્યા-
થી હોત્રવાયો. ગંગા પુનઃ અનધકારમય યદ્ય ગદ્ય. સ્વપ્ન સરીખડો દેખાવ સ્વપ્નની પેઠેજ.
અદ્યતન યદ્ય ગયો. જો પેલો પુરૂષ કિનારા ઉપર નહિ હોત તો હું તેને સ્વપ્નજ માનત. પણ
પુરૂષને મહે દીવાના પ્રકાશમાં જાળખ્યો. તે મહારાજ જયપણ્ણો-મિત્ર કુમાર હતો. તેણે કે-
મ્મીજમાં અભ્યાસ કર્યો. ચિત્રકળામાં કીર્તિ સમ્પાદન કરી. જગતના અન્ય મહાનક વિજ્ઞાન-
સંગીતમાં પોતાનો સુર મેળવ્યો. બંગાળાની કાવ્ય તાત્તિમાં સૌન્દર્યની દેવી ગણાતી જ્યોત્સ્ના
સાથે રેનેહ બાંધ્યો. અપૂર્વ શુદ્ધિબળથી અકિત કુમાર અને રેનેહમુતિ જ્યોત્સ્ના
સાથે રેનેહ બાંધ્યો. અપૂર્વ શુદ્ધિ બળથી અકિત કુમાર અને રેનેહ મુતિ જ્યોત્સ્નાના રેનેહ સ
સારના અનેક કારણોને લઇને લક્ષમાં સમાપ્તિ ન પામી શક્યો. કુમારના અદ્યતન હૃદય
તાર તૂટ્યો તે ફરીથી નજ સંધાયો. અનેક જૂદાં જૂદાં કાર્યોમાં જીવન ગુપ્તવાનો પ્રયત્ન
કર્યો પણ હૃદય શાન્ત નજ થયું. લગ્ન હૃદયે, સુખથી છલકાતાં સ્વપ્નમાંથી જાગ્રત ધ્યય
ઉન્માદની પેઠે કુમાર પોતાનું જીવન પોતાના ગૃહમાંજ સ્વપ્નની પેઠે ગાળતો હતો. જ્યોત્સ્ના
હિન્દુ સંસારના અનેક ભોગમાં એક ભોગને ઉમેરે યદ્ય બળાકારે વૃદ્ધ અન્નસેન ગૃહાની સાં
લખથી જોડાઈ. મહે કુમારને સાદ માયો. કુમાર આવ્યો અને મહારી હોડીમાં બેઠો. હમે ત
ના ગૃહ લાણી જવા નીકળ્યા.

X

X

X

X

X

ત્રણ વાગી ગયા હતા એટલે સહવાર સૂધી તેનાજ ગૃહમાં રહેવાનું મને તેણે કહ્યું
તે ધણો પૈસાદાર હતો એમ મહે ધણુને મેલિ સંભળ્યું હતું પણ મને તે અતીશયોક્તિ
લાગતી હતી. જ્યારે હું તેના પ્રકાશથી જળતા આરકમાં પેઠા તહારે મને મહારી જા
જણાઈ. સુર્યનું અજવાળું ઝાંખું ઝાંખું આવવા મોંધું હતું તેમ છતાં તેણે દીવા હોલવ્યા નહિ
આરકની શિલ્પકળા અને ફરનીયર ગોઠવવાનો હેતુ જાણે નવા આવનાર મનુષ્યને આપે
કરવાનોજ હોય તેમ લાગતું હતું. રસેલ, વેલાસકેમ, રેખાન્ટ વિગેરે સુરોપીયન ખ્યાતિ-
ચિત્રકારોનાં અમુલ્ય ચિત્રો કીમતી ફેમોમાં જરેલાં ભીંત ઉપર ટીંગાતાં હતાં. પેટીમાં મુકે
વાજાંત્રીમાંથી અનેક પ્રકારના દુઃખ ભરેલાં સુર નીકળતા હતા, તેની સાથે જાણે તાલ દેત
હોય તેમ ભીંત ઉપર ટંગેલા રેશમના પડા પડનથી નાચતા હતા. સીતીંગ ઉપર સુવર્ણ-
કોતરેલી નકશીઓ હતી. આસના અને વીજળીના દીવા લીલા જૂરા કાચના ગ્લેસમાંથી
ભભકતો પ્રકાશ મ્હોટા આરસાઓ ઉપર પાડતા હતા અને તેના પ્રતિબિમ્બોથી સુવર્ણ નક-
શીથી ભરચક યદ્ય ગયલાં ટેબલ પુરશીઓ જાણે અગ્નિથી સળગનાં હોય તેવાં લાગતાં હતાં.

મહારાં ચિત્રો, પુતળાંશો, અને ફરનીયારથી ત્હમે .આશ્ચર્ય થકિત થઇ ગયા હશે! પણ મહારાં વર્તન અન્ય મનુષ્યોના કરતાં કાંઈક ન્યાઈજ છે.” મ્હને ત્હેનો અવાજ કાંઈક અસ્વસ્થ લાગ્યો. પણ રાત્રિના બેનાવથી મહારાં મસ્તક ભમી ગયું હતું એટલે મહારા સાંભળવામાં ગૂંચ્ય હશે એમ તે વખતે મ્હને લાગ્યું. “ મહારી રથીનિ મ્હે કોઈને જણાવી નથી. ત્હમારા સિવાય અન્યને હું જણાવીશ એમ મ્હને લાગતું નથી. મહારાં જીવન પ્રથમથીજ સ્વપ્નમયજ અન્ત સુધી રહેશે. ભણે અન્યને તે ઉન્માદાવચ્ચાનું પરિણામ લાગે પણ મ્હને તો તે સર્વથા પ્રિયજ છે. માળાપના કુર અન્યાથી કૃત્યથી મહારી જ્યોત્સ્ના અન્યની થઇ. પાપાત્મા ચન્દ્રજ્વલના સ્પર્શથી પણ કલંકિત થાય તેવી પવિત્રતાની દેવી ત્હેની પત્ની થઇ. દુનિયામાં ન્યાય છે? ભણે અહિં નહિં ન્યાય હોય પણ પ્રતુના ધામમાં નો દરોજ. ત્હાંતો હું અને જ્યોત્સ્ના પુનઃ એક થઇશુંજ. મહારાં અહિંનું સ્વપ્ન ત્હાં સત્ય નીવડશે. દુનિયાં હમારા માર્ગને વખોડશે, નિન્દશે. પણ ત્હેની મ્હારે શી પરવા? પ્રેમ અને પવિત્રતા એજ હમારી જીંદગીનું સૂત્ર છે. ત્હેને માટે હમે હમારાં જીવન આતન્દ્રથી ત્યાગ કરશું.” આટલું બોલીને કુમાર અચાનક અટકી ગયો. આરઘાની એક દિશામાં આચેલી મખમસના પડદાથી ઢાંકેલી ડાહી પાસે ગયો. પડદો ખસેડ્યો. પડદાની અન્દરથી જાણે જ્યોત્સ્નાની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ મહારી સન્મુખ ઊભી હોય તેમ મ્હને લાગ્યું. મહાસુન્દરી માથે ઉઝાળા મારતું દેહું આ ડાહી જોઈને કાંઈક શાન્ત થયું હોય એમ જણાયું. આંખમાંથી રેનેહ ઝરતો હોય તેમ લાગ્યું. થોડીવાર જાણે એકીટશે જ્યોત્સ્નાના અપુર્વ સૌન્દર્યનું પાન ધરતો હોય તેમ કુમાર તે ડાહી ભણી જોઈ રહ્યો. ગજવામાંથી મુવર્ણ ઉઘડ્યે બાંધેલી એક ન્દાની કુચી કદાડીને ટેંગનાં એક ખાનાંમાંથી ન્દાની શીશી કદાડી, એક સુવર્ણ પ્યાલામાં ઘણવી દીધી. હું હજી તો આશ્ચર્યમાંથી મુકત થઈને કાંઈક પ્રશ્ન પૂછું તે પહેલાં નો પ્યાસો મુખ ભણી ગયો. પી રલા પગી પ્યાસો કાંઈક જ્વરમાં પાડો ફેંક્યો. પ્યાસો પડ્યો ન પડ્યો. પુરૂષના મુખ ઉપર કાંઈ અવનવો વિહાર જણાયો. નેત્ર ચમમ્યાં. રક્ત રહીત મુખ ઉપર લાઘાસ આવી. ડાહી ભણી તીન દ્રષ્ટિથી જોઈ રહીને એક પાશ્વિમાન્ય કવિતાની એક કડી ઉઠાવેને અવાજે ગાઈ.

“ Stay for me there! I will not fail
To meet thee in that hollow vale.”

(મ્હારે માટે ત્યાં વાટ જોજે! હું ત્હને તે
પેઝાણવાળી ખીણમાં મળવાનું બૂધીય નહિ.)

કડીના ચન્દ્રો મહારા જમિન મળકને વધુ ગ્રંથિતમાં નાંખવા લાગ્યા. હું કાંઈએ ન કરી શક્યો. દોડેલી આંખો ડાહીની અનદદ મુંદરતા અને કુમારની ઉન્મત આદર્શ મીરખી રમે. દડી ગર્વાઈ રહી. સરિર આમતેમ મુકવા લાગ્યું. ગળ કરીને સરિર સ્વયં ગળીને કુમારે ડાહીને બાય બીડી. ડાહીના જીવન રહીન એજ, પુરૂષના જોઈ સાથે દયાવા, તરતજ એક આયકાથી ડાહી અને કુમાર મ્હોટા અવાજ સાથે નીચે તૂટી પડ્યાં. તેજ દાયે આરઘમાં બાજણું પણ ઉપડ્યું. એક ગમરાવયો આકર અન્દર દોડી આવ્યો. ચન્દ્રજ્વલ ગુદાનાં પત્ની જોડના મ્હારી દેવી કદાડનાં મેટ્ટી દમજાંજ મુચ પાખાં છે એવી ખબર ડાહી નીચે

પટેલાં મૃત શરિરને કહી, ગંગાને કિનારે અન્ધકારમાં સંલગ્નાયેલ વાક્યનો અને * પાશ્વિમાત્મ કવિની કડીનો ભયંકર પણ સત્ય અર્થ હવે સમજાયો. મ્હારું મરતક ભખી ગયું. જામી નીચે પટેલા કુમારના રાખને ખાતવા હું દોડ્યો.

×

X

X

+

ત્હારાં ખેલાત અવસ્થામાં હું કલાકેક પડી રહ્યો હતો. જ્ઞાતિ શુદ્ધિ આપી ત્હારે તો હું મ્હારા ગૃહમાં હતો. ભલે ત્હેમના જીવનનો માર્ગ શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનીઓથી અપવિત્ર ગણાય પણ મ્હારું હૃદય તો ત્હેને પ્રવિત્રજ માને છે. દુનિયાના માર્ગથી ત્હેમના માર્ગે જૂઠું હતા. ત્હેમનો સ્વર્ગિય રનેહ મૃતુઓના કુલુક પ્રેમના કરતાં ન્યારોજ હતો.

પાંચ વર્ષ તે બનાવ બન્યાને વહી ગયા છે. પણ હજીયે તેજ દેખાય-તેજ અલોકેક આત્મસંધિ મ્હારી દ્રષ્ટિએ જોઈ છું. તેજ જ્યોત્સ્નાની તેજમય દિવ્ય આકૃતિ, તેજ કુમારનું અદ્ભુત ચરિત્ર મ્હારી આંખ આગળ તરે છે.

—“ દીન, ”

વિવિધવિહાર.

સરસ્વતી.

(લેખક:-વામનરાય પ્રાણજોષિન્દ પટેલ. બી. એ.)

(ગયા વર્ષના અંક ૧૨ ના ૫૪ ૪૦૩ થી શરૂ.)

ગિય જહેન સરસ્વતી !

તમારી કુમળી વયમાં આવી પટેલાં એક પછી એક દુઃખો,—કર્તવ્યતત્ત્વર પિતાનું મૃત્યુ, સ્વપ્નભૂમિકાએ આરોપાયેલા તમારો સ્વર્ગીય સંસાર, વૈધવ્યજનિત પતિવિયોગ અને આપોની અનાર્થતાને લીધે યથેચ્છા જુલમો, જાણે મ્હારે માથેજ વીસ મીનીટના ટુંક સમયમાં તે સર્વ એક પછી એક આવી પડ્યાં નુ હોય તેમ, જેમ જેમ તમારો કાળ વધેતો ગયો તેમ તેમ અશુભે હૃદયવ્યથાન વધુને વધુ સૂચ્યો. ઓશીસમાંથી આજ્યો ને મેડીએ જતો હતો એટલામાં આજે તો એક કાળ વેર આજ્યો છે કહી, મ્હારાં પત્ની-ત્રિવેણીઆઈએ મ્હને પત્ર આપ્યો. દાદર ચડી, કપડાં હિતારી, કાળ વાંચવા માંડ્યો અને પૂર્વોક્ત રિચતિમાં હોવા છતાં, કાળ વાંચવામાં તક્લીન યદ જવાથી, ધારા પ્રમાણે મ્હારા મ્હોડા આગળ ચા (Tea) મુકી ઉમેલાં ત્રિવેણીઆઈને પણ મ્હેં જોયાં નહીં. તેથી કારણ મ્હારું મન અને મ્હેરો સ્પષ્ટ અનિયંત્રિત રીતે વર્તનાં હતાં. કાળ વંચાઈ રહ્યો. ઘડીભર કાળ હાથમાંને હાથ માં રાખી કાંઈક વિચારમાં પડ્યો પછી કેટલોક ભામ યુનઃ વાંચી જોવાને કાળ ઉચકાવતો હતો, એવામાં સ્તબ્ધ યદ ઉમેલાં ત્રિવેણીઆઈ પર નજર પડી તંતરજ દંદિયોના અનિયંત્રિત બ્યવહાર બધ પડ્યા, ને ગાંભીર્ય ધારણ કીધું; એટલે ત્રિવેણીઆઈ કાંક દસી બાથ્યાં હવે હુપા.

* Edgar Allan-Poe (એડગર એલેન પો) નામના એક અમેરિકન કવિની

વેા મા. કહો, જેને તમે 'નિર્મળતાનુ' પ્રતિનિધિ કહેતા તેલ્હમારી આખમાથી પડતુ હોય એમ મ્હને કેમ લાગે છે શુ કોઈ બીજા સાક્ષર ગોપાનગમ વા તપોગથી છત્તનગાગના બીજા કોઈ લીનાવતીમ્હેનના દેહ પડ્યા છે ? શુ કોઈ દેશમકાને ઇગ્ન-અપમાન થયા છે ? વગર જરામ આપે ત્હમો કાગળ મ્હાગી પતીને આપેા ત્યાગાદ રૂનિર્પ્રેરક કોવસા (આ Toot) શારીરિક યત્રમા હોમાયા પડી, થોડીરા વિચારમા બેઠો હતો એટલે ત્રિવેણી બાઇએ કાગળ વાચી પાડો આપેા અને બોયા 'આ જેની ત્હમે મ્હારા આગળ વારવા વાતો કરો છો તે સગ્ગતી બ્હેન કે ? 'હા' 'અહા અભયુને એ દુખ ને લાગેવાને એ દુખ, એ તે ઇશ્વરના ધરનો ન્યાય' ?-અને ત્હમે આમ ઉતાવળા થઇ ઇશ્વરને દોષ દો મા એ તો મનુષ્યોને કમી જેના દુખ આપેજ સુખની રેખા ને દુખના ગણિણા વારતે તો આપણે સમજેના બીએ કાનેજ ત્હમને સમગ્નવેતુ મનવલ મનુષ્યાણાં કારણં વન્નમોક્ષયો. "એ વાક્ય એટલામા વીમરી ગયા કે ? ત્રિવેણીબાઇને આ બોનતુ અપ્રાસંગિક લાગવાથી મ્હને બધ પાડી બોલ્યા 'વાર પશુ સગ્ગતી બ્હેનને અને સુસીવાને આપણે ત્યાજ તેડાવે તો કેમ ? મ્હને સગ્ગતી બ્હેન થોડુ થોડુ સગ્ગત ને અગ્રેજી સીખવગે ને આપણા મુરલીને અને સુસી લાને એક એ તી સાથે રમવાની એ હીક બ્હાર આંગે દુ ધડીસર વિચારમાજ એમના મુખ સામે જે રચો હતો એટલે 'વળી બોલ્યા, ત્હમે એ કેવા કે ત્હમારા બ્હેનતુ અને મ્હાડ આગખાણુ પશુ ના રા પુ. એમ કીધુ હોત તો એમને આટલુ દેરાન થતુ ના પડત '— દુ કાઇજ બોની શક્યો નહી તેથી ત્રિવેણીબાઇ નીએ જઇ પોતાના કામમા શુથાયા ત્રિવેણીબાઇ ગયા પશુ 'ત્હમારા બ્હેનતુ આગખાણે ના રા પુ 'એ વાક્યનો રજાકાર મ્હારા કાનમા વાગ્યા કીધો મગે ધર આવવાની, મ્હારા પત્ની, માતા પિતા મિત્રેરની આગખાણુ કરવાની ત્હમારી ઇચ્છા ત્હમે પાકાગામા વારવાર પ્રસિતિ પ્રધની પશુ ત્હમારા જેવા કામારાવરથા વાગાખાતુ મ્હાગી સાથે આવે તો લોખ વાતો મરગે, મ્હારા ધમ્મા કોઈ ત્હમારા જેટલુ લાગેનાં નથી કે જ્યેથી ત્હમના આગખાણીથી ત્હમને હાન કાયદો થરાનો સભવ છે, 'વીગે, કહી ત્હમારી ઇચ્છા માડી વગાનનાર દુજ હતો ત્હમારાથી ધૂપ રાખેતુ એક બીજુ કારણુ વગી એ હતુ કે દુ ત્હમને એ બુદ્ધ તવગર પુરના પુત્રી તગિકે લેખતો તેથી ત્હમારા જેવા સાધારણુ સ્થિતિવાગા માણુગોથી ત્હમા ગોચ આદરસન્ધાર ન થાય એમ પશુ દુ માનતો આ બધુ એક પડી એક વાદ આ પુ અને મ્હાગી જૂન રમ્ય પેડે સાનના માડી વીસમી સડીનાં ખોટા 'બ્હેન' નો જનકા પ્રપચ્ચ મ્હે ર-નો તેથીજ આટલુ દુખ ત્હમને પડવા વખત આવ્યો એમ ત્રિવેણીબાઇ કહે છે તે સત્ય છે પશુ હવે આમ સારના વ્યર્થ છે 'જે વ્યર્થ આસુ ખેરશે તો લોકો કોઈ નહી '—એ વાકય આનનાજ, એ ઉભરાઇ જતા પ્રેમનુ ચિન્હ કહો તો તેને નિર્મળતાનુ વશણુ કહો તો તે બધ પડ્યા પત્ત-અનકા ન નખવાતુ પશુ ધૂપ રાખેતુ મત્તજ દતુ મ્હાગી ત-પગ-વના દરજ્જા કરી, ત્હમે આ બધ લખી જે ઉપમુર કરો છે તેમા ન્દાગ પત્નીએ કીધેલા આમ જબુને મ્તીખર કરી વરાનો કરવા પ્રથમ વિનતી છે દેતુ વગાની આપણા જેવા માણુગાની નેસમિંકી પ્રતિ છે અને ત્હમારી પશુ ત્હમારા કામ કામનું કંજ ઉનાગવાની હોર તે એમા કાઈ આગાં થયા જેવુ નથી ત્હમાગી મિત્રો વચમા જે ચિમનુ-અમવન-દાગ-પ્રેનને ત્હમે આપુ છે તેથી બદો તો કેટલેક

અશે વળી ગયો છે. તથાપિ વ્યાવહારિક દષ્ટિવાળાને તો એ સૂક્ષ્મ ધન તૃણવત ભાસે છે. તેઓને રાત્રિ દિવસ સ્થૂલ ધનનીજ ઝંખના-વાંછના-અપેક્ષામાં રહે છે. યોગ્યઅવસરે બદલો વાળી શકાય તેને વાસ્તે ધનસંચય કરવાનાં હુમારો જેવી ભણેડી સ્ત્રીઓને તો અનેક સાધનો મળી જશે. એની ધારની કરશે નહીં. પરંતુ ત્યાં સુધી હમે હુમારો કાઢાને ત્યાં દરો ત્યાં સુધી આ બની શકવાનો સંભવ નથી. તેથી એમનું ઘર છોડવું એ સત્તાહકારક છે. ચારદા બહેનને ત્યાં હુમારો કાઢાની સામન્ય હકુમન હેઠળજ કામ કરાણે એ ધ્યાનમાં રાખશે. તેથી એમની આશુ ત્યાં પણ વર્તવાની ! કાંઈ પણ કામ કરવાને વાસ્તે હુમારે એ મિથ્યાધર્મી-જુસ્મી રાગની દહ બહાર રહેવું આવશ્યક છે. આ ઉપરથી સરસ્વતી બહેન, હું હુમને હુમારો કાઢાના કુટુંબ સાથે લહડી ધૂટાં પડવાનું કહેતો નથી. શિક્ષિત વર્ગનો કાંઈ બ્યારે આવી રીતે કુટુંબોથી જુદો પડે છે ત્યારે વ્યવહારકુશલ મનુષ્યો તેના તરફ ધિક્કાર-વા દયા કહો તો દયાની દષ્ટિએ જુદો છે, તે મહેને તો ઘણું અશે ખરું લાગે છે. કારણ જે ગ્રમ અને વખતનો ભોગ આપી આપણે વાંધેલા, પીટ, રીઝરાયશી, ગેસ્ટન, સીઝર, શેક્સપીયર, ડાન્ડી, પોપ, મોસ્ટન, ટેનીસન, એડીસન, પ્લેટો, એરીસ્ટોટલ, કેન્ટ, હેબ્બ, એ-સર, વીગેરેના અંતર્ગત ભાવોના અભ્યાસ કરવામાં આપીએ છીએ તેમાંનો એક લક્ષ્યાંસ પણ ભોગ આપી, આપણાં સંસર્ગમાં આવતાં મનુષ્યોની ભાવનાઓનો અભ્યાસ કર્યો હોય તો આવી પ્રસંગ બનતા સુધી આવતો નથી. વ્યાવહારિક સ્થળે ઉત્કટ રીતે ભાન કરાવતી કહેવત—‘જે કામ કર્યો થાય તે બળે ન થાય,’ એનો વસ્તુતઃ ઉપયોગ એ અભ્યાસ વગર સંસારમાં થતો નથી. પણ સરસ્વતી બહેન ! આ બધું નાનાં છોકરાંને જેમ હું સમગ્રવું તેમ હુમને સમગ્રવવાની જરૂર નથી. હમે તો ચતુર છો. આ અભ્યાસ તો હમે ગ્રાસ કર્યો જ દરો. હવે હમે સચેત્રા આ ખગતનાં ધૂટથી વ્યય કરતાં ગભરાશે મા. દરેકની ભાવનાઓને જે કારણ સજગ લાગે તે બનાવી (ધર્મ પર શ્રદ્ધા વાળાને પતિની આજ્ઞા, અસોમ્નદત્તતોમ્નદ્વય-સર્પ રીતે બ્રહ્મ ધયેલા-મનુષ્યો જેઓ વ્યવહારિક કાયદા આગળ ધર્મને છાપડે મૂકે એવાના આગળ, ‘કાઢાને ત્યાંજ કાંઈ આપી છાંડગી રહેવાય ?-સુશીલાનાં મોટી ધયે લગ્ન કરવાં પડશે; મહારાં તો કીધાં, હવે એનાંજ કરે, એટલો બધો ભાર કાઢાપર ન મૂકાય’ એ, પોતાના બનની બહીકણ બહારીઓને કાઢાનીએ વય યથા એમને શો ભરોસો; વીગેરે સમગ્રની) સત્તાહ સંપત્તી રજા મેળવી, હું તો ચતુર ભાવત નામના સોલીસીટરનાં પત્નીની શિક્ષક તરીકે રહેવાની છું કહી, મહારે ત્યાં આપી રહેવાનોજ માર્ગ મહેને તો હુમારે વાસ્તે સત્તાહકારક લાગે છે. વળી એક સ્ત્રી ને પુરૂષ વચ્ચેના નિર્દોષ નિરસ્વાર્થી દેવી પ્રેમનું અસ્તિત્વ ન માની શકનાર હીન્દુભાઈઓને એની સ્થિતિનું ભાન કરાવવાને જે હવાઈ શિક્ષા આપણે પૂર્વે બાંધેલા, તેની આરમાની હવા-આકાંઠાપુષ્પપથ-દૂર કરી, લોકોમાં સારો દાખલો બેસાડવાની ઉમદા તક હુમારે પોતાને હાથે જ નહીં ગુમાવી નાંખવામાં હુમારો ધર્મ છે, એ રહેવાની મહારી ફરજ ધાં છું.

* સ્વર્ગસ્થ વિનાયકશયે અવસાન સમયે ઉદ્દેશ્યો ધર્મ એ સર્વ વિધવાઓનો ધર્મ છે—બધાં પતિઓ એવા હોય તો કેવું સારું ?-કાંઈ શાસ્ત્ર પરમાર્થે વિરૂદ્ધ રચાયાં નથી, અને જો રચાય તો તે ખરા ભક્તને માનનીય થવાનાં નથી. પરમાર્થ કરો, પરમાર્થ કરો, એવા પોકારો દરેક શાસ્ત્રમાં હોય છે—તો ધર્મ સાધવા દેવે જેને મોગ્યેજ માર્ગ કરી આપ્યો છે, જેને સંસાર નિરસ બની ગયો છે, તેવી વિધવાઓને આપણા શાસ્ત્રકરો, સિદ્ધશાસ્ત્ર વિદ્ધિત, રૂઢી

વિહિત, મનુષ્ય નિર્મળતાવિહિત, ધર્મો પાળવા ને જપો કરવા કરમારે, જુના-અર્ધ સમગ્ર્ય એવા પુત્રકો વચાનવાને અને મુદ્ધિભર ધાન્યગળ વાકિચિત્ત ધનદાન કરાવવાની રજા આપે, અને પારમાર્થિક કાર્યોમાં જે શારીરિક મહેનત કરવાની જરૂર પડે છે, જે શારીરિક ઉદ્યોગ અર્જુને ક્યેલાં ચચર, પ્રમાથી ને બગવદ્દ મનને ડુસિત વિચારો કરતા અટકાવવા ઉપરાંત, વિધવાઓને વસ્તુન સન્માર્થેયોત તેમના ગોઠમય હૃવનમા આમઆનદ-સતો-૫-મેં છે, તે શારીરિક મહેનત કરાવના પ્રતિબદ્ધ કરે એમ કંપના કરવી એવો આપણા શાસ્ત્રકર્તાની નિર્દાશ છે તદ્મારા પતિએ વર્તમાન અવસ્થા અવલોકી વિચારીનેજ આ ઉપદેશ કીધો છે-એ ઉપદેશ સર્વરીતે પ્રથમનીવ છે તદ્મારી પતિ પ્રત્યેની લાગણી, કાર્ય કરવાની તીવ્ર-ક્રમ્પા વિગેરે જોઈ હું ધણો પ્રસન્ન થયો છું-અને તદ્મારી તરફ માનની લાગણી-થી જે બાલ્ય મન્દગતિને લીધે હું પડેલેથી બેનો-તે સરકારને તદ્મારા પતિએ વિકાસવા અને એટલે સરખ પ્રયત્ન કીધો છે-જેમ તેમા વધારો થાય એ સ્વાભાવિક છે. તદ્મારાં વૈધ-બ્યથી, વા નિર્ધનતાથી તદ્મે નિરાશ થશે મા, ગીનાના નાહિ કદવાળજીત્ કશિત્ત દુર્ગતિ તાત્ત ગચ્છતિ * એ વચનમા વિશ્વાસ રાખ્યો ઉચ્ચ ઉદેશ અને કાર્યે જોડાવવાની તીવ્ર ક્રમ્પાજ આ મહત્ કાર્યને વાસ્તે બસ છે પરમાર્થ કરામા કાંઈ બહુ ધનની જરૂર નથી, બહુ વિદ્યાએ જોઈએ એવું એ નૃથી, બાલ્ય સ્થિતિ બહુ સારીજ જોઈએ એવું પણ નથી. હૃમ્પની શુદ્ધતા, દદ નિર્મલ અને ક્રમ્પા હોય તો બીજા સાધનો એની મેં મળી આવે છે. મહેન, ન્યાયે ઉચ્ચ શક્તિવાળી અસિદ્ધિન વિધવાઓ પણ ધારે તો દુનરો દેશો-પયોગી, લોકાપયોગી ત્રણે દરી શકે, (જેવા કે ભણના નિગધાર શિષ્યને વાગને રાંધવું, તેમના કપડા સીવવા વીગેરે, અનાથ બાળકોની એવા કરી, ગરીબ લોકોની એવા, શારીરિક મહેનતનાં કામો જેવાં કે મૂત્ત ભણાવનાર શુની શાળા ઝાડી, એમને દરેક કામમાં અને એટલી મદદ કરવી, ન આવેલા છોકરા છોકરી તેડી બાવવા, લોકાપયોગી ત્રણે જેવા કે કાંઈ રૂતો બધાવવો હોય, વધી ગએલો કચરો ન્યુનીયીપાનીગી મ્દગવવા ના પાડી હોય, કાંઈ શાળા આપવાની હોય, એ વીગેરે-વાગને અને એટલો શ્રમ લઈક'ડે એવું કરવું વા પોતાથી અને એમ હોય તે પોને કરવું-વીગેરે) ત્યારે તદ્મારા જેવા ભણેલા બાઈ તો આ બધું મ્ગી શકવા ઉપરાંત સમગ્ર ઓ જનિને-જ કે પુત્ર જનિને પણ-ઉત્તમમા ઉત્તમ વિદ્યાદાન દઈ પ્રજને ઉત્તમ માર્ગે મ્દગવવાયે સમર્થ છે તદ્માગ જેવા રૂતો ન્યાયે આમ પ્રજામયે જોડવા બદાર પડશે ત્યારેજ આધુનિક સુચોલ્ય કામના કેખા રૂયે સ્વચિત્ત-સ્વચિત્ત જગદી દરેક જગ્યા હિન્દના કોઈકો ભાગને પ્રમથનુ જ્ઞાન માન કરાવનાં મિલ્કોનુ, મધ્યાન્દ મગના સમ સ્ત પ્રદેશને ડાખી દેના આદાદ-જીવનદારી, પ્રમથ આપનાં મિલ્કોમા ઉપાનુ ધરો અને આપણા દેગે નિમિર-વચ્ચ તપ્પ, જ્ઞાન-પ્રમથનુ નવુ પરિધાન ધારણ મીઠુ એટલે-તદ્મારા પ્રિયતમના ચન્દોમા એવું તો-લીદનો ઉદય મ્થા આગ છે *

તદ્માગ જેવાં ઉચ્ચ પ્રમથનુ હૃવન ગાગવાની ક્રમ્પા રાખનારને આટલું વાની નિરાશા ઉપજે એ સ્વાભાવિક છે. તદ્મે એમ લાગશે કે કામને ત્યા રહે કે બાળુભાઈ સાથે રહે, જીવમ સદનુ દરી મ્દો કે સન્માન આપનારને ત્યા મ્દો, ઉમથને ત્યા ન્દીને મ્દવાનુ શુર પેટજ બરવનું કની * દા-એમના પત્નીને, શીખવીય પણ તેમા પન્માર્થ રોનો એના બદલામાં તો

* જણ ! જગ પૂજ સાડ કામ કરનાની દુર્મતિ થતી નથી જ,

હું આ દુષ્ટ ઉદર, ભરીશ કની ? પણ સરસ્વતી બહેન ! આવા વિચારોથી તમને અહીં આવતાં પાછાં હડી જશે નહીં. કારણ મ્હારે ત્યાં યોગ્યતાથી હું તમારી સાંકડી સુશિને એવીને એવીજ રાખવા માગતો નથી. હું તેને બનશે એટલી વિશાળ બનાવવાનાં સાધનો પૂરાં પાડીશ; હેતુમાં ચાર વર્ષમાં મ્હારાં ધંધાને લીધે મ્હારું જોગખાણ બહોળું થયું છે—અને હજીએ વધજેજ. આ સર્વજનોને તમારી ઉચ્ચ કેળવણી, ને ઉચ્ચ ઉદેશથી વાકેફ કરીશ. એ સર્વનાં કુટુંબો સાથે તમારું જોગખાણ ધીરે ધીરે થઈ જશે—એટલે તમારી કેળવણીનો લાભ તમે તમારા સંસર્ગમાં આવતા દરેક કુટુંબના સ્ત્રોતરને આપી શકશો. આ કાર્ય ઉપરાંત તમને કાંઈ ત્યાગે, કાંઈ તેટલો વખત, મુલાસદનમાં જઈ કામ કરી શકશો—અરણ્ય મ્હારે ત્યાં કાંઈ તમને કાંઈ રોકનાર નથી. મ્હારે ઘર જેવાંએ મ્હારી પાસે કેટલાંક સારાં સારાં અંગ્રેજી પુસ્તક છે તેનું ભાષાંતર કરી તમારાં ભાઈ બહેનોને તમારા જ્ઞાનનો અપ્રતીમ લાભ આપી શકશો, વા એ કામ નહતું લાગે તો પુરસદની વેળાએ કાંઈ નવું લખવા છુટા થયે તેને જોઈતાં સાધનો પણ હું પૂરાં પાડી શકીશ; એટલે તે પણ બની શકશે. ભવિષ્યમાં તમારી પ્રતિષ્ઠા જામશે એટલે, પરાપકારી વૃત્તિવાળા પુરોના ઉદાર આશ્રયથી તેમજ મ્હારા મદદિત્થિ ધનથી, એક સારી સરેયા, શાળા, મહાશાળા કે ખીણું કાંઈ, દેશ ને રાજ્યનો વિચાર કરતાં વધુમાં વધુ લોકોને કાયદાકારક નીવડે એવું તમારી આગેવાની તમે સ્થાપીશું. મ્હારી પર જોગણપ થઈ પડવાનો ભય તમે જરાએ રાખશો નહીં, કારણ મ્હારી સ્થિતિ સારી છે. તેમજ તમારી પર હું મ્હોટો ઉપકાર કરતો હોઉં તેમ પણ કારણ નહીં. સેની ન હોય છતાં તમારા જેવી દેવીઓને તો મદદ કરવી એ મ્હારો ધર્મજ છે અને આ ધર્મ બાબતે આત્મસંતોષ આપવાનો મ્હારો દક્ષ તમેજ નહીં સ્વીકારો તો ખીજાં કાણ એવી સ્થિતિમાં સપડાયાં હોય તોપણ એ દક્ષ કશુંજ રાખશે ? પૂર્વ પ્રેમની આટલી શી તો મ્હને મળવીજ ન્નેઈએ. એજ. વધુ શું લખું ? પત્રનો ઉત્તર જલદીથી ધેરજ લખશો. સુશીલાને આશીર્વાચન.

સિ. તમારાં ભાઈ ભાનુની આશીય.

પ્રિય ભાનુભાઈ,

અબપર આલ. ૩-૧૨-૧૦.

પરાપકાર વૃત્તિથી ઉભરાઈ જતું, તમારા ઉચ્ચ જીવનનું જ્ઞાન કરાવતું, પ્રેમપૂર્ણ પત્ર મળ્યું. યોગ્ય ઉત્તર લખી, સંતોષ મેળવવાને તો હું અશક્તજ છું. તમારા આદ્યર્ષને લીધે મળેલી તકનો હું સારામાં સારો ઉપયોગ કરી ચકીશ કે નહીં—ત્હોનો મ્હને વારંવાર સંશય રહે છે, તેથી તમે કીધેલા આમંત્રણનો લાભ લેવો કે નહીં તેનો ઉત્તર આપતાં વિચાર્ય થયો; તદ્દપિ એક સાક્ષરનું વાક્ય ‘આત્મજ્ઞાનની ન્યૂનતા એજ ઉદ્દેશનો આધક છે’ એ યાદ આવતાં હું ધર્મકાર્યને વારને સજજ થાઉં છું. પતિપ્રેમ ને હમારા જેવા સુત્રોનો સંસર્ગ, મ્હને ઉત્કર્ષશ્રેણી પરથી અધોગતિએ જતાં અટકાવશે. એ વિશ્વાસથી, તમારા આશ્રય તમે રહેવાનો માર્ગજ સત્તાદકારક છે એમ લાગવાથી તમારી કૃપાનો લાભ લેદર. કાકા કાકીની રજા પ્રેમ, વ્યવહાર અને ધર્મ મિશ્રિત કળાથી મળી છે. ઘરદાખૂંદે તો નાસી ધૂટવાનું પ્રથમથીજ મ્હને કહ્યું હતું. એ વગર ખીજાં કાંઈ સર્ગાં કે સેની નથી—જોગખીતાને તો ગમે તેમ કહી શકાય.

કાર્ય સમય હવે દૂર નથી; પતિના પ્રેમનો તિરસ્કાર વા આત્મભંગ—ઉભય સરખાંજ મ્હને તો લાગે છે.—હવે થકુ વખત લગાવવાનો નથી—એ ખાતરીથી મ્હારું મન પ્રવૃત્તિત રહે છે.

જે ઉચ્ચ ઉદ્દેશને માટે તદ્દમે મહારી આટલી બધી પ્રયત્ન કરે છે-અને જેથી તદ્દમા-
રા કહેવા પ્રમાણે તદ્દમા મહારી પ્રતિ માન વધુ છે-તે સર્વ તો મહારા સ્વર્ગસ્થ પતિને જ ધટે છે
એ નગ્ન મહેને વારવાર કહેતા કે મહાર જીવન સૂત્ર (principle)-કહેના કરતા કરવું
બધું એટલી એક દહેવતમ્મ પર્વામ યથ જાય છે એ નિત્ય પુનઃ જોડે જો મહાર લગ્ન ન
થયુ હોત તો આપણે કોને જમા જે મોળી મોળી વાતો કરતા, તે વાનોમાજ હુતો
રહી જાન, કાળુ કાર્થ કરવામા અને તે ઉપર ભાગ્ય કરવામા કે લખનામા
આકાશ પાતાળ જેટલો ફેર છે તદ્દમારા કાળજમા મહેને તો તદ્દમે બહુજ ઉચે ચક્રાવી
દીધી છે. એ ઉચ્ચ સ્થાનને લાયક હજી હું ક્યા યથ છું ? હજી મહે એવું શું
કીધું છે ? તદ્દમેતો વાક્ય કીધું હશે વા કરતા હશે ક્યા દેવલાક વર્ષોથી વર્તમાન પત્રોએ,
માસિકોએ-અને દુનિઆની નવાણીની જાણનાર દરેક પ્રકારના લખાણોએ-મહારી આથે વેર
બાંધ્યાથી મહેને તેની ખમગ નથી, એટલે એ નિરે કંઈ કહી સમ્મતી નથી, તો પશુ મહારા
જેવી નિર્ધન, અસહાય સ્ત્રીને પૂર્વ પ્રેમ સ્મરી તરસથી ઉત્તર લખી આશ્રય આપવામા કોની ઉચ્ચતા
જાણાય છે ? હુતો ક્ષત પરગુણપરમાણુન પર્વતોદય નિત્ય નિજહૃદિ ચિક્ષન્તઃ
સન્નિઃ સન્નત ક્ષિયન્તઃ † એટલું જ કહીશ ઉચ્ચ ભાવનાવાળી બીઓની દેશાનતિને વારને
જેટલી જગર છે, તેટલીજ તદ્દમારા જિવા પરમાર્થ જીતવાળા વિરય પુરોનીએ છે-એમ કહે
વામાં હું કાંઈ અતિશયોક્તિ વાપરતી નથી ત્યાં મુધી પોતાની બહેનોનાં અચાનતિમિર દૂર
કરવા તૈયાર થઈ બીઓ પોતાની મોં જુદાર નહી પડે ત્યાં મુધી તો આવી સ્ત્રીઓ તૈયાર કર
નાર તદ્દમારા જેવા નરસનોની દેશને બહુજ જગર છે પોતાનું ધર્મકાર્ય ન ઉપાડી લે ત્યાં મુધી
સ્ત્રીને દેવી કહેવી એતો અનુચિત છે પરંતુ એ વર્ષનો પુષિગ ચન્દ-દેવ-તો મહેને આશ્રય
આપી દેીઓ તૈયાર કરવાનું પ્રયત્ન પગલુ ભરનારને જ યોગ્ય છે અ સૌ ત્રિવેણી બાબને મહારા
સપ્રેમ નમન મુરલીધરને આશીર્વાચન

• નિ તદ્દમારી બહેન અરચ્યતીના પ્રણામ

પ્રિય બહેન સરચ્યતી,

તદ્દમા પત્ર મળ્યુ આ પત્ર શાવનાર ગ્રીષ્મકાળે તદ્દમારે જે સામાન દ્રાવ્ય તે જતાનશે,
એ ગાડીમા ભરી વેઇ આપશે કાને રહવારે ઉ-ડા ના શુભારમા હું અને મહારા પતિ
શારદા બહેનને ત્યાં આતી તદ્દમને અને નુરીનાને તદ્દમારી ૨૬ જુ પડી દીપાવરા લેઇ જઇશુ.
ત્રિવેણીમાઇ એમને આનંદ પ્રસિત કરના નમન લખાવે છે (સપૂર્ણ)

નિ તદ્દમારા ભાઇ ભાનુની આશીર્વા

પરણો નંહિ, તો કર ભરો !

હુનાઇટે એટલના દુનીનોસ પગજાની એન્ટ (રાજસભા) મા એક બીત (કાપડો
'કરવાનો ખરો) લાવનામા આ પુ છે કે જે સ્ત્રી અથવા પુત્ર ૩૫ ૫૧ ઉપરાત અવિનાદિત
રહેશે ત્હેને, સતોષકાંક કાળુ નહિ દેખાડે તો, ૨ પૌડ એટલે ૩ ૩૦ વારિક કર ભરવો
પડશે આ કરની આવનાથી વધારે હોશવાળા માનાપને દનામ મગશે પાણુ પાંડી બે

† બીજાના ન્દાનામા ન્દાના શુભને દમ્બેશ અનિશય મટે ટા (પર્વત તુલ) મનનાર,
પોનાના હાજમા વિગમ. પામના મનપુરો દનિયામા દેવા યોગ છે

વર્ષે ૫૪૬ દરેક બાળકે તેની માતાને પૌંડ ૨૦ એટલે ૩. ૩૦૦ તું ઇનામ મળશે, *

પાશ્ચાત્ય દેશોમાં વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો શોખ અતિશય વધી પડ્યો છે. પરિણામે દાંપત્ય જીવન ઉપાધિરૂપ લેખાય છે. પરંતુ તેથી કાંઈ પ્રાકૃતિક નિયમોને જન આપી શકતી નથી. યુવાવસ્થા ખીલતાં મદનતું-સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે તે સ્વાભાવિક છે. કેળવણી માનસિક નિયમન શીખવે છે; છતાં મનુષ્યો મનુષ્યો મરી દેવ થઈ શકતા નથી. દેવને પણ વાસનાઓ ક્યાં નથી હોતી ?-તેથી અનીતિ ઉપજે છે, અને છળી છળીને કુત્રડીમાં વાળ્યા જેવું થાય છે !

વળી ૪૦ વર્ષે પરણતી સ્ત્રી, ૨૦ વર્ષે પરણતારી સ્ત્રી કરતાં, ઓછાં બાળકોને જન્મ આપે એ દેખીતું છે. પુષ્ટ ઉમરે સંસાર માંડવો એ ઠીક; પરંતુ પુષ્ટ ઉમરે તે યુવાવસ્થા નહિં કે ઉત્તરાવસ્થા. આ કુચાત્રને લીધે પ્રજાની સંખ્યા ઘટે છે. ન્હાની પ્રજાઓએ આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી ઘટે છે; ઉદા. પારસીઓ.

આ ઉપરથી એમ કહેવાતું નથી કે બાળલગ્ન કરવાં; અથવા પુષ્ટ ઉમરે લગ્ન કરી પ્રજાની ઉત્પત્તિથીજ જીવનનો ઉદ્દેશ પરિપૂર્ણ માનવો. માત્ર એટલુંજ કહેવાતું કે, જે પ્રમાણે બાળલગ્ન એક જાતની ભુલ છે તે પ્રમાણે અતિ મોડાં લગ્ન બીજી જાતની ભુલ છે. ખેડેલી ભુલ વધારે મંબીર છે તેથી બીજી ભુલ માફ થઈ શકે તેમ નથી.

કુટુંબિક અવસ્થામાં જીવનનો આશય ફક્ત યાય છે; જીવન મધુર લાગે છે; સાંસારિક કર્તવ્ય રહસ્યમય છે; આપણું જીવન બીજાઓને માટે ઉપયોગી કરી પ્રભુના નક્ષત્રમાંથી કંઈક અંશે મુક્ત થઈએ છીએ; જેવડે પેટની વેડ સા માટે, અને કોને માટે કરીએ છીએ એ વિચારી ફિરતારની કસોટીએ ચડી શુદ્ધ બની તેની કૃપાને પાત્ર થઈએ છીએ.

વાંદાની જીંદગીમાં આમાંનું કાંઈ નહિં. સંસાર તે કંસાર કે યુક્તિ-મધુર બરાબર હોય છે ! અર્ધી મજે તો આખાનો લોભ સા માટે ? કોને સાર ? અગ્રહીય ઉન્નતિમાં આ એક અંતરાય છે. દિવસના ખારા ખાટા અનુભવ રાત્રિએ પેટમાં જ સમાય છે, અને અંદરનું વિત્ત બાળે છે. સંસારસાગરના જળને બહાર અવકાશ નહિં મળવાથી તે ખારો થાય છે. ' પરણીને પસ્તાવું પાછું ? ' - એ મોહાવા આચ્છાસનને ' The forbidden fruit ' - ' ના પારેલું ફળ ' ખાવાની લાલસા ડગમગાવે છે. આદમી ફિરિતતા બની શકતા નથી, એટલે અંતરકલહ નિત્યે કાર્યક્રમમાં વિદ્ય નાંખે તો શી નવાઈ ? ન નાંખે તો જ નવાઈ ! એટલે આપણી નૈતિક વા ધાર્મિક પ્રગતિ તો બાલુએ રહી, પણ તેથી ઉચ્ચરી પતિત અવસ્થા આરંભીએ છીએ.

સારાંશ, આના કારણેજ આ બધાં આંતરતત્ત્વોનાં મૂર્તરૂપ બાલ સ્વરૂપ છે. દરેક ધર્મમાં અનેક કર્તવ્યો ફરજવાત ક્યાં છે, પરંતુ તેનાં કારણો માત્ર અધિકારી વર્ગને રહમ-

* ઈન્ડિયન રિંયુ, જુન ૧૯૧૧. ૧. મીરાંબાઈ.-એ લગ્ન સીકવિના ઉદ્ગાર અનુભવ સિદ્ધ અને ખરા અંતરનો હતો. (છતાં તેની જીંદગી અપવાદ રૂપ જ હતી.)

૨. બાઈબલ-કુરાન: આપણાં પ્રથમ માતૃપિતા દાદા આદમ અને બીબી દવ્વા, જન્મ તના બાગમાં હતો ત્યારે પ્રુદાએ એક ઝાડનાં ફળ ખારા હોમને ના પાડી હતી. પરંતુ ના પાડી હતી તે ખાતર જ હોમની જીવાસા સતેજ થઈ અને આખરે જોતાનની શીખવણીથી તે ફળ-હોમને ચાખ્યાં. પ્રુદાએ આ નાફરમાની માટે હોમને દનિવા ઉપર કેડી ના

પૂના-સેવાસદન

હિદુગ્ધાનની સ્ત્રીઓની ગિયતિ જુદા જુદા ઉપાયથી સુધારવી, અને તેમની ઉત્થતિ કરવી,—આ માટે પૂરતી જાગૃતિ થાય નહીં ત્યાં સુધી બેઠાંબેઠાં બસી આ પ્રથમ તરફ દોરાવાનું નથી. આ કાર્યની સફલતા હવેના માટે પુરતી વર્ગોની બેઠાંબેઠાં કરી શકે એવો સ્ત્રી વર્ગ તૈયાર થવાની ઘણી અગત્ય છે અને તે માટે પાનાના વખતનો તેમજ પૈસાનો ચોગ્ર ધલો ભોગ આપી શકે એવી સ્ત્રીઓ થવી જોઈએ.

અહીં ઉદ્દેશથી જ મિ દયારામ શિશુમલ અને મિ મનનાગીના પ્રયામથી પ્રથમ મુખ્યા હંમ ૧૯૦૮ ની સાનમા મેત્રામનની ગ્થાપના થઈ તેની એક શાખા—અગદાનાદમા ૫૪૫ રૂ૩ નરવામા આવી તેજ પ્રમાણે પૂનામા એક શાખા ૧૮૦૮ માં આંગોળગની ૨ ૭ તા રીએ થી ગમાગાઇ રાનડના ધરમા સ્થાપન થઈ

આ શાખાના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે

(૧) શિક્ષણ પ્રસાર, આંગેઅ તાન, માદાની માવજન, અને દયા ધર્મના કામ, ઇલાદિ પ્રકારના પ્રયત્ન કરવાને માટે સ્ત્રીઓ તૈયાર કરવી અને

(૨) સ્ત્રીઓને હનક નિદાણ પ્રસાર અને પટેપમગના કામ કનનવાને માટે વ્યવસ્થા કરવી

આ કાર્ય અમુક એક જાનિગા કે એક ધર્મ સમ્રાપના લોકમા કરવાનું નથી સર્વ ધર્મનાં અને સર્વ જાનિના લોકને માટે કરવાનું છે તેથી મેલિકાઓએ એમ સમજવું જોઈએ કે—(૧) મન મતાનગમા બેદ હોય તોપણ આપણે સર્વે એક ઇશ્વરની જ પ્રજા છીએ, અને (૨) આપણું જીવન તથા આપણું સામર્થ્ય પગમેથે આપેલી એક પવિત્ર અને સંતાતમ બદિસ છે

કાર્યની વ્યવસ્થા—આ સરથામા જૂરી જૂરી કામની મળીને ૮૦ સ્ત્રી-સભાસદ છે તેમાની ૨૦ સ્ત્રીઓને નેગીવમા અને ૮ ને સફરદરોની કમિટીમા સલાહ આપવાનું કામ મેપવામા આ યુ છે

આરંભેનું કામ:

શિક્ષણ કામ—(૧) મામાન્ય શિક્ષણના ૭ વર્ગ રૂ૩ કરવામા આયા છે તેમા મગડી, ગણિત, ઇંગ્લિશ વગેરે વિષય નીખનવામા આવે છે આ વર્ગ મેજર બધેજે ૭ થી ૫ સુધી ચાલે છે આ વર્ગમા નીખનારી સ્ત્રીઓની સખ્યા લગભગ ૪૫ છે આ વર્ગમા થીમાન, મધ્યમ, અને ગરીબ,—સર્વ ગિયતિની સ્ત્રીઓ છે નીખવવાનું કામ સ્ત્રીઓજ હાથર પ્રિત્યંજે કે કોઈ પગા લઈને રૂ છે

ચિત્રણ કામ—એ સિવજી કામને વર્ગ રૂ કરવામા આયો છે નેમા નજી સ્ત્રીઓ નીખવે છે આ વર્ગમા ૧૮, ૧૫ સ્ત્રીઓ નિવમગ આવે છે

આંગેનૈ સિવજી—આ કામને માટે દર અ રાડીએ કાઈ વિગત દાખગ પામે યાખ્યાન અપાવવામા આવે છે તેને માટે એક નવ ૧ વર્ગ છે

૨૮ એ.—(I just All) અમમન થયવી ઇગ માટે ના મલિત ઉપાય ૨૦ નિષાળા ગાઠ મદિનામા ૧૨ આંગેનૈ પરીણ આપીને મર્ગિડિટ ૨ મળ્યા છે

આ ઉપરાંત નર્સિંગ (માંદાની માવજત) અને મિડવિફરી (દાયણુનું કામ) પણ શીખવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. અને તેનું ' પ્રેક્ટીકલ ' (વ્યવહારિક) કામ શીખવા અને અનુભવ મેળવવા માટે સ્ત્રીઓને હોસ્પીટલ (દવાખાના)માં મોકલવામાં આવે છે.

વ્યાખ્યાન માળા—સલાસદ સ્ત્રીઓને વ્યાખ્યાન દ્વારા વિવિધ વિષયોનું જ્ઞાન મળે તે માટે વ્યાખ્યાન માળા શરૂ કરવામાં આવી છે. ગયા વર્ષમાં વિદ્વાન સ્ત્રી પુરૂષોએ મળીને ૪૬ વ્યાખ્યાન ને કીર્તન કર્યા હતાં.

સંમેલન—સ્ત્રીઓમાં અરરપરસ રહેતી રૂઢિ યાવ એ હેતુથી ગયા વર્ષમાં ૭ સંમેલન કરવામાં આવ્યાં હતાં.

સેવિકા—અનાથ, અપંગ, નિરાધાર લોકોને સ્ત્રીઓ મદદ કરવા જાય છે.

સઘણું કામ અદ્ય પ્રમાણમાં છે. બહુ ન્દાના પાંચા ઉપર કરવામાં આવે છે. ઘેરનું બાહુનું બેસતું નથી. તોપણ દર મહિને ૭૫ રૂપીઆ ખર્ચ થાય છે; તો થોડા વખતમાં ૧૦૦ રૂપીઆ થશે એમ સંભવિત છે.

આવકઃ—(૧) મુખાઈ-સેવાસદનમાંથી પ્રથમનાં બે વર્ષમાં દર મહિને ૫૦ રૂપીઆ મદદ મળતી. હાલ તે બંધ કરવામાં આવી છે. (૨) સભાસદો તરફથી વાર્ષિક કે માસિક લવાજમ. (૩) ઉદાર સ્ત્રી પુરૂષ તરફથી જૂટક જૂટક ભેટ. (૪) ધર્માદાની પેટીમાંથી દરમહિને એકઠી થતી રકમ. (૫) અને બીજા કોઈ નિમિત્તે મળેલી દ્રવ્યની સહાય.

ઉપર પ્રમાણે ગયે વર્ષે શુભારે ૨૫૦૦ રૂપીઆ મળ્યા હતા. તેમાંથી જૂદા જૂદા કામના ધધને ૧૨૦૦ રૂપીઆ ખર્ચ થયા હતા. બાકીની રકમ કાપમ ફંડમાં મૂકવામાં આવી છે.

સદનની જરૂરિયાતોઃ—સર્વ લોકોની અંતકરણપૂર્વક સહાનુભૂતિ. (૨) કાર્યમાં અંત ધરાવનાર અને યથાશક્તિ મદદ કરનાર સ્ત્રીઓ. (૩) કાપમનું ફંડ. (૪) સરંચાને માટે સહેરના મધ્ય ભાગમાં એક મકાન. (૫) સરંચાની લાઇબ્રેરીને મદદ. (૬) બક્ષિસફંડને મદદ.

છનામ સમારંભ—તા. ૮ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૦ ને દિવસે છનામ સમારંભ કરવામાં આવ્યો હતો તે પ્રસંગે શિક્ષણના વર્ગમાંથી ૩૫ સ્ત્રીઓને, શિવણના વર્ગમાંથી ૯ સ્ત્રીઓને, અને ફર્ટીલિટીના વર્ગમાંથી ૧૨ સ્ત્રીઓને, -છનામ આપવામાં આવ્યાં હતાં. તેમાં શુભારે ૧૭૫ રૂપીઆ ખર્ચ થયા હતા.

નિરાશ્રિતને મદદ—અત્યંત નિરાશ્રિત કુટુંબની સ્ત્રીઓને મદદ કરવાને પંદોપકારી બાઈ મિર્મીસ એચ. એ. વાડીયાએ ૧૦૦ રૂપીઆની મદદ કરીને ફંડની શરૂઆત કરી છે.

ઈમારત ફંડ—આ ફંડ માટે જોગમાં જોઈ ૩. ૨૦,૦૦૦ ની રકમ જોઈએ. તેમાંથી રાજકોટના જાણીતા એરિસ્ટર મિ. એચ. એ. વાડીયાનાં પત્નીએ ૫૦૦૦ રૂપીઆની રકમ આપેલી છે. આ સહાયતા માટે સરંચા એ બાઈની અત્યંત આભારી છે.

ચાલુ વર્ષમાં કોઈમ (ચિત્રકામ) તથા સંગીત શીખવાની પણ શરૂઆત કરવામાં આવી છે. આ કામ શુક્રવારપેઠમાં થીમતિ રમાબાહરાનેનાં મકાનમાં ચાલે છે.

જે કાર્યક્રમની વિગત ઉપર આપી છે તે પ્રમાણે અગત્યઃ કામ ચાલે છે. આવી સરંચાઓના કામને ખ્યાલ પ્રચલ જોવાથીજ આવી શકે છે. રીપોર્ટના આંકડા વાંચવાથી

યથાર્થિત, ખ્યાસ આપી શકે નહિ. મિત્રીસ રાનડેની કર્તવ્યપરાયણતા, સાદાઈ, ને સાલસપણું, એ સર્વ સદૃશ્યની ડાપ આશ્રમમાં શિક્ષણ લેતી સ્ત્રીઓ ઉપર માત્રમ પડે છે.

આ પ્રકારની લેકોપયોગી રાસ્યાઓની ઉત્પત્તિ ઠરવાને માટે કાંઈક ઊંચી ભાવના ધરાવનાર, નિઃસ્વાર્થી, મુશીસ, કાર્યપરાયણ સ્ત્રીઓનીજ આવશ્યકતા છે. સામાન્ય ઘરરખ સ્ત્રીઓ જેમનું લક્ષ પોતાના અને પોતાના બાળકોના ગુણ અને હિત ઉપર હોય, તેથી સ્ત્રીઓથી આવાં કાર્ય ચલાવી શકાય નહિ. સામાન્ય માતા તરફિનાં કર્તવ્ય બળાવવા એ બેશક દરેક સ્ત્રીની મોટી ફરજ છે, તે છતાં દરે સર્વના સમજવામાં આવ્યું છે કે પોતાના કુટુંબની સંભાળ ઉપરાંત સમસ્ત જનસમાજને પોતાનું કુટુંબ સમજીને તેનું રક્ષણ કરવું, અને પોતાની આસપાસ જગતમાં જે દુઃખ દષ્ટિગોચર થાય તેનું નિવારણ કરવું એ વધારે મોટી ફરજ છે; અને જે સાધવી સ્ત્રીઓ આવા ઉચ્ચ કાર્યમાં ભાગ લે છે તેજ ખરી પૂજ્ય માતા કહી શકાય. જેથી રીતે માતા પોતાના બાળક ઉપર બનતા સૂધી કદી અન્યાય થવા દે નહિ તેજ પ્રમાણે જનસમાજની જનની પોતાની પ્રજામાં જે જે ખામીઓ હોય તે દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરે છે. આ પ્રમાણે જગતની પ્રજાને ઉદ્ધાર થઇને તંદુરસ્ત, ઉપયોગી, મુખી, અને ઉત્સાહી પ્રજા ઉત્પન્ન થઇ શકે, તોજ વર્તમાન રિયતિ મુધરી શકે. આવાં કાર્યમાં યથાર્થિતિ ભાગ લેવા એ સર્વનું કર્તવ્ય છે. આપણું ખૂબ કર્તવ્ય હજી આપણે સમજ્યાં નથી તેથીજ આપણે અન્ય સ્ત્રીવર્ગ કરતાં પછાત છીએ. ઈશ્વર સર્વને કર્તવ્ય શુદ્ધિ આપે !

સૌ. શારદા મહેતા.

સ્ત્રીઓને વાંચવાલાયક પુસ્તકો.

લગભગ વીસ વર્ષ પહેલાં એક વખત એવા પણુ દનો કે, સ્ત્રીઓને વાંચવા લાયક પુસ્તકોની મોટી યોટ જાણતી હતી. કાંઈસારા અનુભવી-ગોધકને પણ તેવાં સ્ત્રી-ગ્રંથયોગી પુસ્તકો માત્ર આંગળીના વેદાપર ગણી શકાય એટલાંજ-ગણ્યાં ગાંધ્યા-મળી આવતાં દતાં. ઇ. સ. ૧૮૯૯માં સૌ. કૃષ્ણગિરી રાવજ તરફથી પ્રકટ થયેલી 'સદૃશ્ય હેમંતકુમારી' ના પ્રકરણ ૧૧ માં સ્ત્રીઓને વાંચવા જેવાં પચાસ પુસ્તકોની નોંધ ડાપેલી છે. ઇ. સ. ૧૯૦૪ ના વર્ષમાં કચ્છ મહારાજ સાહેબના પ્રમુખેટ મેટેરેરી મરદુમ ઊઠાલાલભાઈ સેવકરામને તે અમદાવાદમાં લેખના મકાન ઉપર મળ્યો હતો ત્યાં કેટલીએક વાતચિત થતાં લેખને મને વાતપ્રસંગે પૂછ્યું હતું કે, કચ્છનાં એક કુમારિના રમણાચે અમદાવાદ લોગાનાથ લેડીઝ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં રાત્ર તરફથી એક મોટા જાણસાચે સ્ત્રી-ગ્રંથયોગી ઘણાં પુસ્તકો આપવા વિચાર છે. અને તે કાર્યમાટે લેખને તેવાં પુસ્તકોની એક મોટી ટીપ જોઈએ છે. આવાન ધર્ના મહેં તેમને કેટલાંએક સારાં પુસ્તકો ગળી જનાર્યાં દતાં અને 'વિગેશમાં જણાવ્યું' હતું કે આ બાજન લેખને રા. રા. રમણાચ મહીપતરામની સલાહ લઈ કામ કરવું, કે જેથી તેમને સ્ત્રી, સગવડના મળીજશે.

ઉદ્દેશ એક બે દશકામાં સ્ત્રીજગતની ક્રોધાવે થતાં ગ્રહસાદી ગૂર્જર નિદાનો તરફથી સ્ત્રી-ગ્રંથયોગી પુસ્તકોનો સાગે વધારો થયેલો જોઈ કોના હૃદયને આનંદ નહિ થતો હશે વા?

‘ મુન્દરી સુગોષ ’ માસિકના ઊત્સાહ ભરેલા અપ્તને લીધે આજે સ્ત્રી-ઊપયોગી પુસ્તકોની સારી સંખ્યા આપણી નજર આગળ આવીને ખડી થાય છે, એ સાહિત્યના ઊપાસકોને તથા ટેળવાએલી બહેનોને થોડું ખુશ થવા જેવું નથી.

સ્ત્રી-ઊપયોગી પુસ્તકોની મોટી ટીપ ‘ મુન્દરી સુગોષ ’ ના પુ. ૭, અંક ૧૦-૧૧-૧૨ માં છપાએલ છે. એટલે હવે કાંઈ ઝાઝાં પુસ્તકો લખવાનાં બાકી રહેતાં નથી. માત્ર થોડાં એક પુસ્તકોને ઇન્સાફ આપવાનું કામ સ્ત્રી અંગેલું છે. તો નીચેનાં પુસ્તકો-વધારા તરીકે યોગ્ય લાગે તો પ્રકટ કરશેછ.

ત્રીદિતશિક્ષા.

સગલાં સરંસણ.

મા અને છોકરાં.

બૃહચરિત્ર.

મેરાવલ અરસ.

દુકી કહાણીઓ.

માણેક લટમી.

બાળા-તાનમાળા.

સ્ત્રી-મિત્ર.

કન્યા વાંચનમાળા.

સ્ત્રીઓના ઊપયોગી વાંચન સંબંધમાં થોડી એક વિશેષ સૂચના કરવા છત્તું છું.

‘ મુન્દરી સુગોષ ’ માસિકે સ્ત્રી-ઊપયોગી પુસ્તકોની ટીપ એકઠી કરી એ કાર્ય ધન્ય વાદ આપવા જેવું છે ખરું, પણ હવે આટલેથીજ અટકી ન જતાં તે સંબંધમાં ઊત્સાહથી આગળ વધવા મહારી તહેને નમ્ર લક્ષમણ છે.

‘ મુન્દરી સુગોષ ’ પુસ્તક આદિ, અંક દશ-અઘાર-બારમાં નજીવેલાં અને નહિ નજીવેલાં તમામ સ્ત્રી-ઊપયોગી પુસ્તકો-અમલનોદ રાયપર ‘ મુન્દરી સુગોષ મંદિર ’ ના પુસ્તકાલયમાં સંગ્રહ કરવો જોઈએ. આ વિષે સધળા અંચકારોને વિતતી કરવાથી જોઈતાની પાસે પોતાનાં પુસ્તક સિલિકમાં હરો તેઓ ખુશીથી આ પરમાર્થના મદદ કાર્ય માટે ‘ એટ ’ તરીકે મોકલી આપશે. અને જે પુસ્તક કદાચ અંચકાર પાસેથી ન મળી શકે તે હરકોઈ સ્થળેથી મેળવવા બનતી તજવીજ કરવાથી મળી આવવા સંભવ રહે છે. આવી રીતે કરેલા સંગ્રહમાંથી ‘ મુન્દરી સુગોષ ’ ના શહેરના ગ્રાહકોને વાંચવા છત્તું હોય તો સહીલ પુસ્તક આપવાં. તેમજ બહાર ગામથી જે કોઈ ગ્રાહક વાંચવા મંગાવે તેને મંગાવનારને ખર્ચે ૨૭-૨૮૬ છુકપાટ્ટ પોસ્ટથી વાંચવા-મોકલવાં. વાંચી રહ્યા પછી અમુક મુદતમાં તે ગ્રાહકે પણ ૨૭૨૮૬ છુકપાટ્ટથીજ મોકલવા વડીવટ રાખવો; કે જોથી ધણી બહેનને સંગ્રહ કરેલાં પુસ્તકો ગ્રામ થઈ જાય નહિ. ઊપરની ગ્રાહકલુમાં જરૂર પડે તો ફેરફાર અથવા વધારે સગવડતા ભરેલા સુધારો કરી તે સંબંધમાં અનુક્રમ પડે તેવા થોડા એક સારા નિયમો બાંધી રાકાય. ખીછ એક અગત્યની સૂચના એ કરવાની છે કે, આપણા એક સુપ્રસિદ્ધ શુભરાતી લેખક મરિદુમ વૈદ્યચાત્રી મણિચંદ્ર ગોવિન્દજીએ થોડાં વર્ષ ઉપર ‘ શુભરાતી અંચકારો અને-તે-મના અંચો ’ એ નામનું પુસ્તક પ્રકટ કરેલું છે. તેમાં ‘ અંચકારોનું ’ સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર જાણી તેમના તરફથી પ્રકટ થએલાં પુસ્તકોનાં નામ-તથા તેમાં આવેલી ‘ હકીકતનું ’ દુક વર્ણન-વિવેચન તથા જણાવવા લાયક બધી દહીકત જાણેલી છે. એ પદ્ધતિ ઉપર અથવા તેમાં યત્તા ફેરફાર અને સુધારાસાથે સ્ત્રીઓને વાંચવા લાયક પુસ્તકોની સંપૂર્ણ દહીકન

સાથે એક ડીરેક્ટરી જેવું પુસ્તક પ્રકટ કરવાની ઘણી જરૂર છે. અને એ પુસ્તકમાં ઘણે ભાગે આ સાથેના નમુના મુજબની સઘળી દફતરત આવી જતી જોઈએ. આવું અગત્યનું કાર્ય 'મુન્દરી મુખોધ' ના વિદ્વાન અને બિસાહી પ્રવર્તક અથવા રા. રા. કાન્તીલાલ છગનલાલ પંડ્યા જેવા તરણ બિસાહી વિદ્વાન હાથમાં લઈ પૂર્ણ કરશે તો ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્યમાં તે બિપ્રયોગી થઈ પડનાં દાક્ષની અને ભવિષ્યની બીજીતી દેખાવેલી, બહેનો ઉપર હેમનો મોટો બિપ્રય થશે.

દિરાલાલ વિદ્યારામ રાખળ.

રા. દિરાલાલ તરફથી એમને સૂચવેલી સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તકોની ટિપ્પિકટરી કરવામાં અનુકૂળ પડે એવા પત્રકોને એક નમૂનો અમને મળ્યો છે. તેમાં નીચે મુજબ ખાનાં રાખવામાં આવ્યાં છે:

૧. નંબર. ૨. પુસ્તકનું નામ, ૩. કૃત્તાનું નામદામ, ૪. કિંમત, ૫. ક્યાં પ્રેસમાં છાપ્યું, ૬. પુસ્તક મળવાનું દેહાણું, ૭. દેનામ તથા લાયબ્રેરી જ્યેરે માટે મંત્રુર થયું હોય તો તે, ૮. પુસ્તક માટે વિદ્વાનો તથા પત્રોના અભિપ્રાયો. સદ્મુખી હેમન્ત કુમારી ને લગતી સઘળી દફતરત તેના પ્રકાશક રા. દિરાલાલે લખી મોકલી છે.

બીજાં પુસ્તકોની પણ ઉપર જણાવેલી વિગતો અને તે સાથે નીચેની વધુ દફતરત જણાવવા લેખકોને વિનંતિ છે:—૧. કેટલામી આશિત્તિ, ૨. પ્રકટ થયેલી કુલ સંખ્યા, ૩. પ્રકટ થયાનો મહિનો તથા વર્ષ, ૪. અનુવાદ અથવા ભાષાંતર હોય તો તે, અને ૫. કાંઈ વિશેષ દફતરત અપવા જની હોય તે.

'મુન્દરીમુખોધ' મંત્રિર તરફથી જે મંડળ તથા ફન્ડ સ્થાપવાની યોજના ગયા અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવી છે તેનું દેવુંએ પૈષા એક રા. દિરાલાલ સૂચવે છે તેવો પણ છે. અને તેમ કરવાની કચ્છા અમે 'યોગિની' માંથી જે હતાતે મુન્દરીમુખોધના લુલાઈ, ૧૯૧૧ ના અંકમાં આપ્યો છે તેમાં પ્રદર્શિત છાપી પણ હતી. આશા છે કે રા. દિરાલાલની આ સૂચના મુન્દરી મુખોધના ઉત્સાહી, સ્વદેશપ્રેમી વાચક બહેનો તથા બંધુઓ સત્વર ઉપાડી લેશે.

તન્ત્રી, 'મુ. મુ.'

ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો.

મે. મુન્દરી મુખોધના તન્ત્રી,

અમદાવાદ.

વિનંતિ કે, મુન્દરી મુખોધમાં સ્ત્રીઓને વાંચવા યોગ્ય શોપણોનાં વિસ્ત અને તે બનાવવાને માટે સારી સૂચનાઓ પ્રગટ થઈ છે. આપે પણ આ બાબતમાં સમજાવી આપી છે. આથી બહુ હોવાનું તો રહેતું નથી પણ આશા વાંચકમાં તથા લેખકમાં જે ઉત્તમ શોપણો આવી છે તેનો લાભ મારી બીજી બહેનોને મળે એવા ઇચ્છાથી આ વિસ્ત મોકલ્યું છે. તે યોગ્ય લાગે તો પ્રગટ કરો. આમાં જણાવેલી બધી શોપણો ઉત્તમ નહીં હોય તોય તમારી તમ સમજાવે પ્રમાણે અને જે સારામાં સારી લાગી છે તેજ જાણ કરી છે. આમાંની ધણી તો આપનાં ઉપાદેશાં વિસ્તમાં આવી ગઈ છે. પણ પાસ્ટીઓની રચેલી શોપણો પણ વાંચવાલાયક હોય છે અને તે આપણા દિલ્લોના વાંચકમાં બહુ એકાં આવે છે. એજ વિનંતિ.

સિ. સી. 'મનોરમા' નો પ્રણામ.

આપણી શોપણોના તન્ત્ર મુખ્ય ભાગ થઈ શકે છે. ગદ્ય, પદ્ય, અને નાટકો-જેમાં ગદ્ય ને વધુ જાણે છે. ગદ્યના પેશ વિભાગમાં-વાર્તા-નવલકથા, છવનચરિત્ર ઉત્તિદાસ, નિબંધ અને ત્રીજી ધર્મશી શોપણો નવા વિદ્યાર્થનાં પુસ્તકો આવે છે.

(અ)ગદ્ય: ૧. વાર્તા-નવલકથાની ચોપડીઓ.

૧ ગંગા, એક યુગ્મર વાર્તા.	૨ પ્રમદા અથવા સ્મૃત્યુક્તિ વદુ.
૩ બે બહેનો.	૪ ગુણી ગરીબ.
૫ કુખીયારી બચુ.	૬ વિક્રમની વીસમી-સદી (ભા. ૧-૨)
૭ અરેબિયન નાઈટ્સ. (ભા. ૧-૨)	૮ ભામિનિ બુલબુ. (ભા. ૧-૨-૩-૪-૫)
૯ મુઘાદાસિની.	૧૦ શીરીન મહમ.
૧૧ સરસ્વતી ચંદ્ર ભાગ. ૨	૧૨ સરસ્વતી ચંદ્ર (ભા. ૧.)
૧૩ સીતા.	૧૪ તારા.
૧૭ રાન્તિદા.	૧૫ ચાંદ બીબી. ૧૬ ઘરાવતી.
૧૬ કમળ કુમાર.	૧૮ પરમાર્થની પ્રતિમા અથવા આત્મબોગની પરિસીમ
૨૦ સંન્યાસી.	૨૧ જીવન પ્રમાત. ૨૨ વિરાગભોદન.
૨૩ યોગિની અથવા સારંગીઓના જીવનસુવાસ. ૨૪ અલક્ય જ્યોતિ.	
૨૫ ઉષા કાન્ત.	૨૬ કરણ પેલો. ૨૭ વનરાજી-ચાવડો. ૨૮ સાસુ વદુની લડાઈ.
૨૬ વાર્તા લદરી.	૩૦ હોસનઆરા.
૩૧ મુનશોતની જુની વાર્તાઓ.	૩૨ મુદ્રા અને કુલીન.
૩૩ કાદમ્બરી.	૩૪ અકબર બીરબલની વાર્તા. (બધા ભાગ.)
૩૫ કુસુમાવલી.	૩૬ ગૃહલક્ષ્મી.
૩૭ લતા કુમારી.	૩૮ કથા સરિત્સાગર (ભા. ૧-૨)
૩૮ રત્નપુત્ર બીરસંકલ્પ.	૪૦ રાગનીર કથા.
૪૧ એક પથ્થરના પ્રતાપ.	૪૨ રોહિણીવર નાટક કથાસમાજ.
૪૩ સદનરાજ સુંદરી.	૪૪ દિલ્લી પર દલો.
૪૫ હેલિટંગની રોડી.	૪૬ રાણકેવી. ૪૭. પુરાણની વાર્તા.

૨. નિબંધો તથા નીતિ ધર્મની ચોપડીઓ.

૧ શ્રીમદ્ ભાગવત.	૨ ચંદ્રકાંત (ભા. ૧-૨-૩)
૩ અસ્તોદય.	૪ ધર સત્તા. ૫ બાળ વિદ્યાસ. ૬ નારી પ્રતિષ્ઠા.
૭ શ્રી નીતિ ધર્મ.	૮ નર્મ ગદ્ય. ૯ જીવન પ્રવાસ. ૧૦ વધુ બોધ.
૧૧ સુંદરી ગુણમંદીર.	૧૨ શ્રી શિક્ષણ.
૧૩ શ્રીબોધ (પાઠશાળા પુસ્તકો.)	૧૪ સુંદરી સુબોધ. (પાઠશાળા પુસ્તકો.)
૧૫ વનિતા વિજ્ઞાન (પાઠશાળા પુસ્તકો.)	૧૬ સંસારમાં સ્વર્ગ.
૧૭ શ્રીઓતું સ્વર્ગ. ૧૮ સ્વર્ગવું વિમાન.	૧૯ સાસુ સર્વ. ૨૦ સ્વર્ગની કુમા.
૨૧ સ્વર્ગની સીડી.	૨૨ સંસારમાં શ્રીની પદવી.
૨૩ પુત્રી સીડી.	૨૪ સદ્વર્તન.
૨૫ નવ મહેનત.	૨૬ ચારિત્ર્ય. ૨૭ તળસ્.

૩. વિદ્યાક્રાંતી ચોપડીઓ.

૧ નારી શિક્ષા (ભા. ૧-૨)	૨ ધાત્રી શિક્ષા. (ભા. ૧-૨)
૩ ગુપ્ત કળા (ભા. ૧-૨૧)	૪ સારી સંતવી. (ભા. ૧-૨)
૫ પાકશાસ્ત્ર. (સો. કેરાવળા કૃત.)	૬ પાકશાસ્ત્ર. (વડોદરા રાજ્ય તરફથી પ્રગટ થયેલું.)
૭ વધુને શીખામણ.	

૪. અવન ચરિત્રો તથા ઇતિહાસ.

૧ સતી ચુની.	૨ હિન્દુ સ્ત્રીઓનાં યશોમાન.
૩ મેવાડની જાદુજાદી.	૪ રાસમાળા. (ભા. ૧-૨)
૫ સતીમંડળ.	૫ એનિબિરો'ટનું અવન ચરિત્ર.
૭ કૃષ્ણદેવસ નાઇન્ટિ'ગેવનું અવન ચરિત્ર.	૮ અડક્યા બાઇ દોલકર.
૯ ઝાંસીની રાણી.	૧૦ પરોપકારી અવળાઓ. (ભા. ૧-૨)
૧૧ સદગુણી સ્ત્રીઓ.	૧૨ મહારાણી વિઠ્ઠોરિયાનું અવન ચરિત્ર
૧૩ નામાંકિત નારીઓ.	૧૪ હીલાવતી—અવન કલા.
૧૫ ચરિત્ર ચંદ્રિકા	૧૬ પતિવ્રતા સતીઓ.
૧૭ રાણી રૂપકુંડરી.	૧૮ ગોવર્ધનરામનું અવન ચરિત્ર.
૧૯ બેનલખીન કુંકડીન.	૨૦ મહાદેવ ગોવિંદ રાનારે.
૨૧ એશીયા યુરોપની પતિવ્રતા બાનુઓ.	૨૨ આનંદી બાઇ ભેળીનું અવન ચરિત્ર.
૨૩ દેવી અયોર કામિની.	૨૪ અનરૂપા અબુદય.
૨૫ સાચી ચરિત્ર.	૨૬ એડ્વેન્ટનું અવન ચરિત્ર.
૨૭ પુશ્કાર્કનાં અવન ચરિત્ર.	

(મા) પદ્ય:

૧ છુદ્દહાસ્ય દોહન. (ભા. ૧-૫)	૫ કવિતા.
૩ હાસ્ય કાવ્ય. (ભા. ૧-૨,)	૬ નંબલરામની કવિતા તથા ગરબાવલી.
૫ કુસુમ માળા.	૭ સવિતાકૃત કવિતા.
૭ પ્રેમાનંદ કૃત શ્રીમદ્ ભાગવત.	૮ હાસ્ય વીણા.
૯ લઘુ ભારત (બધા ભાગ.)	૮ કેરાવડી.
૧૧ કાન્ત માધુર્ય	૧૦ સુજોધ ગરબાવાળી.
૧૩ પ્રકાશિકા.	૧૨ સાંતિ સુધા.
૧૫ સાંસારિકા.	૧૪ સુવાસિકા.
૧૬ ગીરધર રામાયણ.	૧૭ ન્દાનાલાલ કૃત ભગવદ્ ગીતા.

(ર) ગદ્ય અને પદ્ય: ૬. નાટકો.

૧. રાકુતલા. (ગેરેશીલાલ અથવા અખ્ખર વાણુ)	૨. 'ચિત્રમેવંશીય. (હીલાભાઈ અથવા અનંત-રિયા વાણુ.)
૩. માલતી માધવ.	૪. હતભરામ ચરિત.
૫. ગીરમની નાટક.	૬. હન્ડુકમાર.
૭. સત્યમામાખ્યાન. (પ્રેમાનંદ કૃત)	૮. ભાઈશંકર મંથમાળા.
૯. રાજસિંહ.	૧૦. લલિતા દુઃખ દરોક.
૧૧. દરિદ્ર.	૧૨. જયકુમારી વિજય.
૧૩. ભટનું બોવાણું.	૧૪. શ્રુતકથિક નાટક.
૧૫. પ્રતાપ નાટક. ૧૬. ગાન્તા.	૧૭. જયકુમારી.

ગ્રાહકોને ખાસ લાભ !

સુન્દરીમુખોધના ગ્રાહકોને ઝાઝી કિંમતે મળતાં સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તકો.			
સુન્દરી મુખોધ મંદિરમાં મળતાં ડાહ્યજી પુસ્તક લેનારને ગીતાર્થ સંગ્રહ વિના મૂલ્યે મોકલવામાં આવશે. તથા નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલનાર સુન્દરી મુખોધના ગ્રાહકને મોકલશમને વિના મૂલ્યે આપવામાં આવશે. (જાનેનું ટપાલ ખર્ચ જુદું પડશે.)			
તલકથાઓ.	સ્વચ્છાર	અસલ કિંમત ખાસ ઝાઝી મૂલ્ય.	
દર્પિજલા.	શ. શિવભાઈ બાપુભાઈ.	૩.	૦-૬-૦ ૦-૪-૦
અંલક્ષ્યજ્યોતિ.	" " " "		૨-૬-૦ ૦-૮-૦
મધુકર.	" " " "		૧-૮-૦ ૦-૧૨-૦
મુદુલા.	રા. શ્રીગીન્દરાવ ૨. દિવેદિયા બી. ઝા.		૦-૮-૮ ૦-૬-૯
વાતાલહરી.	સા. પ્રભાત તથા સા. અરવિન્દા.		૧-૦-૦ ૦-૧૨-૦
મુધાહાસિની.	સા. વિદ્યાગારી, તથા સા. શારદાગારી,		૧-૪-૦ ૧-૦-૦
પ્રિયકાન્તા. (મનોરંજક અને ઉત્કર્ષક નવલકથા)	પાકું પુરું.	૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
	રા. રણછતભાઈ વજુભાઈ બી. ઝા.	૧-૪-૦	૦-૮-૦
ઉપાકાન્ત.	રા. શ્રીગીન્દરાવ ૨. દિવેદિયા બી. ઝા.	૧-૮-૦	૧-૦-૦
	પાકું પુરું.	૧-૪-૦	૦-૮-૦
જ્યોતિપુજ.	રા. માધુભાઈ બાપુભાઈ દિવેદિયા	૧-૮-૦	૦-૮-૦
સંગ્રહ, ચરિત્રો, વિગેરે:—			
વાહુને શીખામણ.	(ખાસ સ્ત્રી ઉપયોગી વેદક વગેરેની સુચનાઓનું ઉત્તમ પુસ્તક) દાકતર સ્વીચંકર અંગરિયા.	૧-૦-૦	૦-૧૨-૦
ગીતમાળા (ભાગ ૨)	રા. ચંકરરાય અમૃતરાય.	૦-૬-૦	૦-૪-૦
ગીત સંગ્રહ.	(લખ, જનોઈ પ્રસંગે નાગરોમાં ગવાતાં ગીત.)	૦-૮-૦	૦-૭-૦
અવોરકામિની દેવી.	(હવનચરિત્ર) રા. શિવપ્રસાદ પંડિત.		૦-૧-૬
કંકાક્ષરીપ્રાર્થમર.	(ગુજરાતી શોર્ટ હેન્ડ) રા. માધુભાઈ દિવેદિયા	૦-૨-૦	૦-૧-૦
પાછલાં સુન્દરીમુખોધ:			
ચોથા વર્ષના.	બધા અંકની શાકલ (ટપાલ ખર્ચ માફ)	૧-૪-૦	૧-૦-૦
છઠ્ઠા વર્ષ	" " " " (" ")	૧-૪-૦	૧-૦-૦
બીજાં વર્ષોના છુટક અંક-દેકના.	" "	૦-૨-૦	૦-૧-૦

(દરેક પુસ્તકનું ટપાલ ખર્ચ જુદું.) મળતાનું હેઠાલું:— 'સુન્દરી મુખોધ' મંદિર અમદાવાદ.

સ્ત્રી લેખનો ખાસ અંક—

સ્ત્રી લેખનો ખાસ અંક દિસેગરની રાહઆતમાં જ્ઞાત પડશે; આ અંક મોટે ઓછાગરની ઓખર મુખીમાં લખાણ મોકલના સર્વ આદિય પ્રેમી જ્ઞેનોને આમન્યજી છે.

—તત્ત્વી, મુ. મુ.

સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો.

કર્ત્તા-વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર-“વૈદ્યકલ્પતરુ” ના તંત્રી-અમદાવાદ.

સારી સંતતિ

૬૬-મુંદર-સદાચારી બાળકો પેદા

કેમ કરવાં ?

શું આવાં બાળકો પેદા કરવાં એ વાત માણેના હાથમાં છે? પ્રાચીન અને અર્વાચીન વૈદ્યક સાત્ર તથા અનુભવ આ પ્રશ્નને તર દર્શાવેલાં આપે છે. હિંદી ઘરસંસ્કાર । વિષયમાં ઘેર અજ્ઞાનમાં પડેલો છે. એ ર અજ્ઞાનરૂપી આગે પડેલો છે તે ખરડી નવ ટલે તમે આ વાન દીવા જેવી દેખી શકો. પ્રાચીન રૂપિયા અને અર્વાચીન વિદ્યાન મીથિલાનાં પ્રમાણે સાચે લખાવડાં આ પુસ્તકમાં ૫૦ પ્રકરણો હિંદી સંસ્કારના ઘેર અજ્ઞાનના પડદાઓને તોડી ફેડી નાંખે છે. આ પુસ્તક જોવી તો નિર્દોષ, રસમય અને સરલ શીર્ષા લખેલ છે કે સ્ત્રીઓ પણ ધણાં પ્રેમી વાંચી શકે છે. ગુજરાતી બાળકોની સ્ત્રીઓ પુસ્તકોમાં આ પુસ્તક સર્વથી પ્રથમ ક્રિતમાં મુદ્રા લાયક છે. કિં. રૂ. ૧.૫૦

ધાત્રીશિક્ષા

પ્રસાદ તૈયારી-જાણતર-મુલાવડ

અને બાળરક્ષણ.

એ આ પુસ્તકના મુખ્ય વિષયો છે. બાળકોમાં જેની અનેક આટલિઓ હોય છે તેવા એક અનિ ઉપયોગી પુસ્તકનું આ સરલ ગુજરાતી ભાષાનું છે. એક મૃદુર સ્ત્રી અને એક શિષ્ટ સ્ત્રી અનુભવી દાયણ (Midwife) એ જેની વચ્ચે રૂબરૂ સ્ત્રી જાનિતી ક્રમમાં સહેલી ભાષામાં આવી રહેલો મનેતરજ અને મુખોધક સંવાદ છે. સાધારણ બહેન સ્ત્રી પણ આ પુસ્તકનાં ઉપયોગી પ્રકરણોને અક્ષરે અક્ષરે સમજી શકે જોવી તેની ખતાર છે. ગર્ભાવસ્થા, જન્મ અને સુવાસ સંબંધી ઘેર અજ્ઞાન ઉપર પ્રકાશ પાડીને સ્ત્રીઓને અનેક ઉપયોગી વાતોનું આ પુસ્તક ગ્રંથગાન પુર પાડે છે. જુદાં જુદાં બે પુસ્તકોમાં પણ થયું છે. બન્નેન મળીને કિંમત રૂ. ૧.૫૦ છે.

વૈદ્યકલ્પતરુ.

તંદુરસ્તીને લગતું આ માસિક ૧૬ વર્ષ પૂર્વે પ્રગટ થાય છે અને તે વર્ષવા પુરો ન હોય તો પણ સ્ત્રીઓએ જરૂર વાંચવું જોઈએ. વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૧-૫-૦. મનો મંગાવી બાળકો દેશે. દર વર્ષે એક વૈદ્યક પુસ્તક બેર આપવામાં આવે છે.

તંત્રી વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર, રીચીરોડ, —અમદાવાદ.

અમદાવાદ—શ્રી સચ્ચિદાનંદ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં સા. સંસ્કાર દરીવારે બા.

દરેક ગ્રાહકને આ સૂચીપત્ર વાંચવા વિનંતિ છે:-

ગ્રાહકને ખાસ લેણ માટે પાછળ લુવો ! બાર રૂપિયાનાં પુસ્તકો અધી કિંમતે !

આવતો અંક વી. પી.

આ ડિસેમ્બર મહિનામાં પરમકૃપાળુ પ્રભુએ રાજબક્ષા દિવસે એક ચિરમંરણીય, અદ્ભુત બનાવ બેવાનું નિર્માણ કર્યું છે; અને તે એ છે કે, નામદાર ચક્રેન્દ્રચાહ પાંચમા ન્યોર્થ મહારાજ દિન્દુરયાનના તખ્ત ઉપર બિરાજશે. આવા મંગલ પ્રસંગે સમસ્ત ભારતીય વાસીઓનાં હૃદયમાં અપૂર્વ, અવર્ણનીય આનંદ પ્રકટ થાય એ સ્વાભાવિક છે. હવેના શુભ સમયમાં સુન્દરીસુમોધ તરફથી પણ ડિસેમ્બરમાં કેરોનેશન (રાજ્યાસીનું) નો ખાસ સચિત્ર અંક, ખુદાર પાંડવા ગોહરજી થઈ છે. આ પત્રનું લવાજમ એટલું જાણું છે, અને હવેના પ્રમાણમાં સુન્દરીસુમોધનું (બેટના પુસ્તક સાથે ગણનાં) કદ એટલું મોટું થાય છે કે, હવેનાથી મોટાં માસિકો અને પત્રોની સાથે ફરીફાઈ થઈ શકે તેમ નથી. તથાપિ ફક્ત નહિં તો ફક્તની પાંખડી તરીકે યથાચકિત અમરા તરફથી જે બૂની શકે તે ગ્રાહક મહાશયો! હિસાબથી સ્વીકારી યેશે એમ શ્રદ્ધા છે.

આ મોટા સચિત્ર અંકમાં, સ્ત્રીલેખ ઉપરાંત, સ્ત્રીવાચનને લગતો ખાસ વધારો પણ આપવામાં આવશે. આ ખાસ અંક ડિસેમ્બરની આખર સુધીમાં ખુદાર પડશે.

ખાસ અંક તૈયાર કરવામાં, બેટનું પુસ્તક પ્રેસમાં આપનાં થયેલા વિજંબને માટે મારી માલીએ છીએ. 'ચોગિની' નામનું નવલકથાનું પુસ્તક જે પેલા વર્ગની બેટ તરીકે આપ્યું હતું હવેના પછીના વિભાગ રૂપે બાકી નામની મોટી નવલકથા ગયા તથા ચાલુ વર્ષની બેટ તરીકે ફેબ્રુઆરીની આખર સુધીમાં ગ્રાહકોમાં વહેંચવામાં આવશે. પરંતુ જે ગ્રાહકોનું લવાજમ ડિસેમ્બર સુધીમાં આવી ગયું હશે અ-

થવા જેમણે ખાસ અંકનું વી. પી. સ્વીકાર્યું હશે તેમનેજ આ બેટ ગ્રાહક-વામાં આવશે. લવાજમ પ્રથમ વસુલ થયા વિના બેટ મળશે નહિ એ ધ્યાનમાં લેવા ખાસ વિનંતિ છે.

ખુદારગામના તેમજ અમદાવાદના ગ્રાહકો-સર તરફ વી. પી. મોકલવામાં આવશે. વી. પી. સ્વીકારવા અનુકૂળતા ન હોય, જેમણે ડિસેમ્બરની ૧૦ થી તારીખ સુધીમાં આ ઓફિસમાં મનિઓડરથી અથવા બીજી કોઈ પણ રીતે લવાજમ ભરી દેવા કૃપા કરવી. ગ્રાહકોનું વી. પી. સ્વીકારવા સહજા ગ્રાહકોને ખાસ વિનંતિ છે.

• સ્ત્રીલેખનો ખાસ મહોટો અંક:-

આ અંકને માટે દરેક લેખક જેનેને જેમ અને તેમ વેળાસર લખાણ 'મોકલવ' વિનંતિ છે. મોડામાં મોકલું તા. ૧૫ મી નવેમ્બર સુધીમાં આવેલું લખાણ પ્રકટ થઇ શકશે.

કેરોનેશન પ્રસંગે ખાસ લાભ!!!

અમારા આદેશને નામદાર શહેનશાહના રાજ્યારોહણના મંગલપ્રસંગે ખાસ લાભ તરીકે સુન્દરીસુખોધ મંદિરમાં વેચાતાં નીચેનાં ખાસ વાંચવા લાયક, સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો અહીં કિમ્મતે આપવામાં આવશે.

યોગિની, (સોનેરી પાકું પકું)-વાર્તાગદરી.-મૃદુલા,-કપિજ્વા,-ગીતમાળા, ભાગ ૨-અલક્ષ્મીપોતિ,-ત્રિવિક્રાન્ત,-સંસાર શા માટે-મેઢનગ્રામ-અધોરકમિનીદેવી- અને સુન્દરી સુખોધની ચોથા, છઠ્ઠા, તથા આઠમા વર્ષની કાષ્ઠલે. (પોસ્ટેજ જુદું પડશે.)

મેનેજર, સુન્દરીસુખોધ.

અમદાવાદ.

સુન્દરી સુબોધ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોવર્ધનભાર્ગના સખદોમાં ઠહીએ તો,--“શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, સરીરે બળવતી, સેગદીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતામાં પ્રમાણમાં કુટુંબઅનંદનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂખ ઉન્નતિ અને ક્ષેત્રોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચ કલ્યાણ કરવા રાક્ષિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને રાક્ષિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની કલ્યાણ વાસનાઓ છૂસકરે;” સાંખી પત્ની યદ્ય પતિનું જીવન ઉચ્ચ રહે, પતિતપાવર સેવાશ્રિની બની દુઃખતિમિશ્રમાં રૂપતાં બાનુનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધાર, માનુષકા પુત્રી તરીકે દિવ્યભવાનાં સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રલયસરૂ જ્ઞાતિ રૂપે સ્વદેશમાં ઉચ્ચસૂચનાં તેજસ્વી, ઉદ્ધાસભરો કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:-એજ આર્યસુન્દરીઓના હવનની સંવત્તા છે. “ સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી ... સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે. ”

વર્ષ ૬૩૦.] ઈ. સ. ૧૯૧૧, નવેમ્બર: આશ્વિન, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૩ જો.

ઉદયગુંજન: નવું વર્ષ મુખારક રહે !

“ બીજા દિવસો કરતાં પણ આજને દિવસે તો ગહારે અભિમાન રાખવાનું કારણ સૌથી ઓછું છે. આજના દિવસથી અમર દેવતાઓની રાક્ષિત્વ. દેવની અરિધરતાનું. ઐશ્વર્યની અનિયતાનું, મનુષ્યની દુર્બળતા અને લપ્પતાનું ગહને લાન થાય છે. ”

“ લેન્ડોરના કાદપનિક સંવાદો. ”

બહાલી બહેનો અને પ્રિય બન્ધુઓ !

નવી સાલ લહમને મુખારક હજો. આજથી શરૂ થતું નવું વર્ષ લહમને સુખશાન્તિમાં, આરોગ્ય અને આત્માદ રાજો. પરમપ્રેમસ્વરૂપ પ્રભુ લહમને દીર્ઘાયુષ અને કલ્યાણ અર્પો ! લહમારાં અન્તઃકરણમાં પ્રીતિ અને લહમારી નિંદન ગીતમાં નીતિ વિજયવાન બનો; લહમારાં મનોવિકાર વિશુદ્ધ અને સાત્વિક થાઓ; લહમારાં વિચાર સન્માર્ગે અને આત્મા પ્રભુધામમ્મિષ, રહે ! એ આજના નવીન વર્ષના અભિનંદન સાથે, અમારી મહાન પિતાજીને નમ્ર પર-નુ સમ્રેમ પ્રાર્થના છે: બહાલાં બાનુઓ !

એક વર્ષ વીત્યું, અનેક લગ્નમગ્ન, સુખદુઃખ, વિજયપરાજય, કંથાણાદિવ્યાણના, - જગત્ત્રિવિધના તરંગો પણ આપણા જીવન ઉજળ્યા, ઢલક આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ ભૂમ્યા અને શમ્યા, ઈર્ષ્યા આત્મજયોતિ પ્રકટયા, આખા થયા અને પુનઃ પ્રિયતામ પામ્યા આ દુનિયાની અર્થોર્થિક લીલામા ગયું વર્ષ કેવા અદ્ભુત બનાવોનો ઉમેરો કરે છે ?

તહામે, પ્રિયજનો ! તહામા મળવા પામેલા સ્નેહીઓ કરતાં એક વાત વધુ જોવા પામ્યા છો, તહેને માટે તહામા કાળ પણ આનંદ કે અભિમાન ધરાવતું. ડાંગણ છે કે દેશ, તે જગ વિચારે તો જગ આપણા પ્રભુધામમા ગયેલા સ્વજન એક રીતે જિંદગીની જવાબદારીમાથી મુક્ત થયા છે, - એટલા એ સુખી છે અને આપણે જ્યાં સુધી આ દેહ ધાગણ પીએ છીએ, ત્યાં સુધી તો હૃદય પણ તે જાણી જવાબદારીમાથી મુક્ત થવાના નથી - એ આપણે હંમેશા યાદ રાખવાનું છે - જાહેનો અને ઇન્દ્રિયો.

આજના નવીન વયના પ્રવચન દિવસે આ પન્થ મત્ય આપણા જિગરમા ઉતાવળ જરૂરનું છે પ્રભુનું સ્મરણ કરવાનો, તહેની મહત્વપાનો ઉપકાર માનવાનો, માનવશક્તિની અપૂર્ણતા અને પ્રભુપ્રેમની અગ્રાધતા સમજવાનો જેમ આ ગુણ દિવસ છે - તેમ જીને આપણે આ જિંદગી કોઈપણ રીતે ઉપયોગી, ઉન્નત્યક બનાવવી જોઈએ, એ નહામત્ય સ્વીકારવાનો પણ આજ મગજ દિવસ છે વિચારો, બહાવા લાગુઓ ! કે જે મનુષ્યજીવનમા આ પદ્ધતિ આપણા અને જગતનું સદાશક્તિ પણ વ્યાપક ન થાય, તો શું તે પદ્ધતિનની અજ્ઞાન અવસ્થામા થઈ ગઈયું ?

પણને કહ્યાણુપન્થે પ્રેરે છે.—તો આપો—એકાદ શુભ સંકલ્પ આજના પવિત્ર, નિર્મળ દિવસે શા માટે ન કરવો ? નિષ્કળ થવાની ભીંતિથી આરંભતાં કરતાં નહિં. ભગવદ્વાક્ય પણ નહિ કલ્પાણશ્વકથિત દુર્ગતિ તાત ગચ્છતિ । (આપુ ! જરાપણ કહ્યાણુ કરનારની દુર્ગતિ થતી નથીજ.) એજ કહે છે ને ?

ઠહેનો અને બન્ધુઓ ! તેમ કરવાની પ્રભુ તહમને સુખુદ્ધિ આપો !

૨૧. ૪૮.

વિ. સં. ૧૬૬૮, કાર્તિક શુદ્ધ ૧.
'સુન્દરી સુખાધ' મન્દિર અમદાવાદ.

એક નવ્ર યાચના:

હે પિતા ! કર્મસેવથી પાછો ફરનાં મ્હને અટકાવ.

મ્હારા નિર્મળ હાથ, સિધિય પગ, ચક્રિયું સરીર, પ્રાસેણું મન,—તું જુવે છે: મ્હને ભીન છે કે જિંદગીનાં મદાન દર્દિદુઃખ આગળ તું દારી જઈશ.

શિતિજ પાર જતું પેરાન રણુ મ્હારે હૃદ્ય જોગજવાનું બાપી છે; સન્માર્ગ નથી જાણુતો, સન્સંગ પણ નથી: પળે પળે નાદિંમત થતું મ્હારું હૃદય ત્યાં રી સદાય કરવાનું ?

બૂખ, તરસ, ચિન્તા, બાધિનાં અધારાં ચોતરફ અટૂમે છે; મર, મોહ, ક્રોધ, લોભ, ઈર્ષ્યા, અસુખાની પાપમૂર્તિઓએ મ્હને ઘેરી લીધા છે !

દૂર-દૂર, વાદળનાં ઉંડાણમાં, આછી ઝાંખી કરાવતું તારારા મન્દિર જેવું કાંઈક જાણે છે: પ્રભો ! —મ્હારા આત્માથી નથી તે જોગખાતું, નથી સમજતું.

હવનનો સંચાર જિગરનાં આંસુથી બીંજાયેલો છે; અંતગ્ને વિકાસ:ગદાત્રાંના વિયોગથી, અભિલાષાઓના વિનાશથી કુદિત થયો છે: પ્રભો !

કર્તવ્યશ્રેયો હાથમાંથી પડી જાય છે, મલીન વાસનાઓથી મન કલુષિત થાય છે, અર્ધમાર્ગે જિંદગી પડતી જાય છે !

હે પિતા ! મન્દ પોકા આ ચેતન ઉપર તારારો અમૃત ઝરતો કોમલ દર ફેરવ; શ્રદ્ધા, શુદ્ધિ, જ્ઞાન, ધૈર્ય વિનાના આ અસદાય આત્મા ઉપર તારારી દરજીદરિયું મીઠું સિંચન કર.

તહને, તહારા દેવાવનને, તહારાં પ્રિયજનને જોગખાત: પ્રભો !—તારારા આ દીન, અન્ધ, અજ્ઞાન બાલકને સદનસીલતા, પ્રકાશ, ભક્તિ આપ; હવનનો સત્યમાર્ગ જનાવ.

કર્મસેવથી—ધર્મપન્થથી પાછો ફરનાં મ્હને અટકાવ: હે પિતા !

૨૧. ૪૯.

કાવ્યકુંજ,

માતૃભૂમિનું પૂજન:

(સ્વામરંગ સમિતે ન ત્વતું મકારે આજ ધરી—એ શબ્દ.)

જન્મભૂમિ પૂજ્યાને જઈએ કે, આ બહેનીઓ !

જનનિભૂમિ પૂજ્યાને જઈએ કે.

દેવર્ગથીય મોલી આ અમોલી સિન્દૂરમેય,

તન-મન-ધન આપી ધન્ય થઈએ કે,—

આ બહેનીઓ !

ગાંધી મંગલા અનેગી માધુમતિદે આ,

આત્મીની જ્યોત લલિત લઈએ કે,—

આ બહેનીઓ !

સત્ય-પ્રેમ, ધર્મ-નીતિ ને પવિત્રતાનાં,

પત્ર-પુષ્પ-રૂપ ધરી જઈએ કે:—

આ બહેનીઓ !

રમે આચરમાં સાધુમાય-વીરમાયા

માની એ પ્રસાદી વસા દેને કે,—

આ બહેનીઓ !

લોકિતનો તુલામ, ત્યાગની મિત્રસ, શીંગા

આ મનન મુનુપદે શ્રદ્ધાએ કે,—

આ બહેનીઓ !

આજીવન તેજ મધુર, આજીવન મેદાપાં

નગતપાઝ હૃદયગન વહીએ કે,—

આ બહેનીઓ !

ધરત્ય, સંખ્યાત, ઉન્નતસત્તા વાગ્યાં,

જનમનિગા સાદ બધે જઈએ કે,—

આ બહેનીઓ !

આતે ! આજીવનમાં આત જીવતાના !

જીવન સકળ જીવનમાં રહીએ કે,—

આ બહેનીઓ !

૨૧. જ.

જમાઈને:

૧) મેં જેન અમન આપીયુ સભાગતે યને તમે,
નામ પંથ પાટી પ્રેમના, દો દિવસ તોને દરે:
પ્રિય દેવળી અંદરને સાથી તમે જેને, મળે !
ધર્મ ચત્રમ રમગતિ સદા તોને અને તરતે તમે !

નામ પંથ પાટી પ્રેમના, અંગના ને શુદ્ધિના,
શ્રદ્ધા અને ગૌરવના સદે પ્રેરતે પત્ની તજા,
બધા મેં છે ત્યાં જે છે, એ જનણીને દાગે તમે,
નહિં મેંને શરે તો અમ રૂન ગણ્યુ આપને.

લયમ સમપદિમાં સંચર્યાં, સંલગ્ન સમયે સાધમાં,
અગણિત પગલાં સચરે આનન્દમાં, ઉત્સાહમાં !
આ લગ્ન કીધાં દેહનાં ને સ્નેહનાં ને ધર્મનાં,
આમા ઉભયના લગ્નને સાધા તમે સદચારમાં.
આદાશને બેઠો તમે વૃદ્ધિ અમીની લાવજ્ઞે,
પાતાલને ખોદી તમે ત્યાં વૈર-કલેશો દાખજ્ઞે;
દશ દિશામંદિ સંચરી, સર્વત્ર પ્રેમ યજ્ઞારજ્ઞે,
રેકાવજ્ઞે, ઝગકાવજ્ઞે: ચૈતન અમર પ્રકટાવજ્ઞે !
સંગીન દેવી-જ્ઞાન અદ્ભુત શિખવજ્ઞે જગ સર્વને,
ઉર ધારજ્ઞે, ઉદારજ્ઞે પ્રિય માતૃશ્રમિ હિન્દને;
જગમાં તમે-જગશે, તમે-જા બૂલશે નિઃશ્વાસે,
ઉત્કર્ષ પામી, અર્પજ્ઞે શુભ દેવરૂપ સંતાનને !

-મંદુલ.

દૃઢયદશા:

(ચાલ-સુંદર સ્થાપ દો તજી અમને રે મધુશાના વાસી.)

સુંદર નિરખી હો ! મન ગોથું તો પ્રિય સખે !

ચાલીશ નદી મુજને;

ગોવત ખીલતું હો ! મન ગોથું તો, પ્રિય સખે !

ચાલીશ નદી મુજને;

શ્રીમંત નિરખી હો ! મન ગોથું તો, પ્રિય સખે !

ચાલીશ નદી મુજને;

(સાખી) ચંદની સમ સંસાર વાટડી, ચરે, કંઈ દુઃખ વાટણી,

સુખ પામીશ જો માનવી, સમજ તું મુજ વાટડી;

સ્નેહે ચાલીશ મુજને;

છંદગાની ચાર દીન ચાંદનરિ,

ત્યાં કાંઈ શાં ભરે માનવીરે;

ચાલીશ નદી મુજને;

(સાખી) સુદૃઢીલા વસંતની; સ્નેહે કરતાં નિરખી,

હમે સ્નેહના સદુ ગાળ, ખીલવું હૃદયે પ્રેમ કળી,

સ્નેહે ચાલીશ મુજને.

—“ ચંદન ”

પ્રાલયવકનાં પ્રતિવચનઃ

(હરિ ૧૧) ઝમ્બુ હવે મહી-અકમા,   ઝીનવા હવે મહી-કુલકા,
 હોયવુ હવે મહી-પારલે,   હસવુ હવે મહી-આગલે,
 આયા ઝમ્બુમવાના નવા રવા દિને યોનનનણા,
 રમીશ અડગા બગવતી હો દોષ પથો અટપટા
 હૃ મરવના રગ-ગ પડે,   લગીર નિર્ભયના વસે,
 હૃ દક્ષિણે સાધન મહુ,   હૃ પગ પળે હિરમા ધરે,
 ધનયોગ જગાથી ભર્ષા   તુષાન દો જગઅર્થવે
 હૃ મત્ય, તારકે ધૈય,   હૃ-સુખન મનિ, મજા નૌકને
 દુષ્ટા પીધા છે માનવા,   પગના પૂજ્યા છે તાનના,
 વિવશા વીલવા છે ભ્રાતન,   દુખના બુનાયા બધુના
 પરમેશ દેરા નામની લગની વગારી હૃ-યમા,
 શ્રી હવ દેરા નામના જનમેવ દરરી જગનમા
 વાયા મુમીએ માન દે,   આયા મુપુષ્પો રશમે
 આપ્યા મુગ આનહના,   મના સદુ દુષ્ટ-ઈશના
 જનની જનકના પુષ્પ ધરા પ્રતાપથી જગપી રવા,
 જ્યોતિ ઈનેરા, આગળે દષ વાનગા જગી રવા ।

—વૈકુણ્ઠ.

“ પ્રેમ એજ ઇશ્વર છે: ”

(મૂલિમત નીતિ-એ રાદ)

પ્રેમે શુદ્ધ ને પુનિત, રંગવળે પ્રીતથી
 દર એક જોડ મદને, ચિન્તુ નિય વીતથી, •
 જ્યન પ્રેમ વિષ્ણુ દેકે ન, પ્રેમ એજ ભગ્નિ છે,
 પ્રેમ એજ ધર્મ ખો, પ્રેમ માહો મજિ છે,
 પ્રેમ ત્યા પરિ વિતાય, પ્રેમ રમજેને રમે
 પ્રેમ ગદિત દેમ દોષ, હર વિમે ન તે એ
 વખાણુવાનુ, જાણુવાનું, વિશ્વ આખે એજ છે,
 સત્ય પ્રેમ પ્રાપ્ત થતા, સમ દમાર્ગિ મેજ છે,
 સપત્તિ માત્ર દેર સુખ, પ્રેમમા પગી રજુ
 દસ પ્રખ્યા પ્રેમમાયી નેદ ગની જો લલ.

રમણીમણિમાલા.

અવવાઈ.

૧.

જ્યાં જ્યાં તામિલ ભાષા બોલાય છે, ત્યાં ત્યાં અવવાઈ નામથી જોગખાની કરીઆણી સુપ્રતિષ્ઠિત છે. તેવું ખરું નામ જાણવામાં નથી આવ્યું. અવવાઈનો અર્થ ' માછ ' થાય છે. સામાન્ય રીતે તે નિરુ વસ્તુવરની બહેન હતી એમ કહેવાય છે. એને નામે ચંદ્રી ધણી કવિતા એના કાળ પછી મોટેથી લખાવતી છે. અવવાઈએ બે શાસ્ત્રાનુચો રચ્યા છે. તે સર્વત્ર પ્રચારમાં છે. તેમાં નીતિ અને હતાપણની શીખામણુ લખિત પણ સંક્ષિપ્ત વાક્યાવલિથી લખેલી છે. દરેક વાક્યાવલિ મળાક્ષરના જૂદા જૂદા અક્ષરોથી રચ થાય છે. 'આસ્તિ-શુદ્ધિ'માં વ્યાવહારિક હતાપણનાં ૧૦૮ અંગો છે. 'કોણ્ટુ-વીન્યન્' નામનો ગ્રંથ એવો જ છે પણ તે ઉપર ૧૬૦૦૦ બાળકોને માટે છે. આ ઉપરાંત પચાસેક મુંદર 'મેઢા' એના રચેલા હશે એમ ખાતરીદાર આધારથી માનવામાં આવે છે. તામિલ લોકોમાં જે વસતા હોય તેમણે અવવાઈની કૃતિનો પરિચય મેળવવો જોઈએ. તેના સંબંધી અનેક દંતકથાઓ પ્રચલિત છે. તેણે કહેલા ગણુતા ચમત્કારોને લગતી ધણીખરી દંતકથાઓ છે. તેના સંબંધની એક રમુછ વાત ઉતારીએ: એક દહાડે આ ચમત્કારી યેસીમા એક ન્હાના મંદિરના આટલાપર પોતાની સામા પગ લાંબા કરીને જોડી હતી. આમ બેસવું એ દેવમંદિરમાં મર્યાદાશીલ નથી ગણાવું. એટલે મંદિરના બ્રાહ્મણ દોડતો આવ્યો ને ધમકાવવા લાગ્યો કે ' રવાળી તરફ પગ લાંબા કરીને બેસતાં શરમાતી નથી ? ' તેણે જવાબ ન્હોતો: ' ખરી વાત; જ્યાં રવાળી ન હોય એવી જગ્યા બનાવો એટલે તે તરફ મ્હારા પગે લખાવું. "

' તેના રચેલા શ્લોકોમાંથી વાનગી લઈએ. એમ કહેવાય છે કે તેને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ વિશે કવિતા કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. નિરુ વસ્તુવરે ધર્મ, અર્થ અને કામ વિશે ૧૩૩૦ શ્લોક રચ્યા હતા. અવવાઈએ નીચે પ્રમાણે જગત્ત આપ્યો:

" દાન એ ધર્મ છે; પાપથી દૂર રહેવામાં જે પ્રાપ્ત થાય છે તે અર્થ છે;

પોષતા અને પોષાઈ, જે હૃદય એક થઈ, પ્રેમમાં રહે તે કામ છે;

આ ત્રણેનો ત્યાગ કરી, મધ્યમાં એકામ ખ્યાતરંધ થવું એ મોક્ષ છે. "

આ શ્લોક એનોગ છે કે કેમ એ સંશયગ્રસ્ત છે. જૂદા સંપ્રદાયના વિચાર આમાં લાગે છે તેમજ એનો કાળ પણ મોંઝા લાગે છે. નીચેના શ્લોક તેનોગ હોય એમ લાગે છે:

" સાધુ પુરુષો પાપમાત્ર યદ જલ તોપણુ સાધુ પુરુષો સાધુ પુરુષોગ છે;

જ્યારે અયોગ્ય પુરુષો પાપમાત્ર થાય ત્યારે તે કેવા રહે છે ?

મોનાનું પાત્ર લાંબી જલ તોપણુ મોનુંજ રહે છે ? પણ જ્યારે

મારીનું વાસણુ કકરે કકર યદ જલ ત્યારે મું રહે છે ? "

મૃચુંદ્ર નામની નેની એક કૃતિ છે. મૃચુંદ્ર એટલે જૂની કહેવનો. એ ગ્રંથમાં ત્રીસ રમણિય શ્લોકો છે અને તે અત્યંત લોકપ્રિય છે. એમાંથી નીચે થોડાક ઉતાર્યાં છે:

આઠ.

જંગલમાં વાંછીચૂકી ડાળીઓ અને ડાંખળીઓ સાથે ઉભાં રહે છે તેજ ફક્ત આઠ નથી. સહામાં ઉભો રહી, પોતાને મળેલો કાચગ વાંછી શકતો નથી તેમજ તેનું હાર્દ પામી શકતો નથી તે આઠ છે. *

દરીઓ અને બહેળીઉં.

દરીઓ મંદોરો છે પણ પાવાને માટે પણ એનું પાણી ઉપયોગનું નથી !

પણ પાસેનું ન્હાનું બહેળીઉં પીવાને મીઠું પાણી આપે છે !

મિત્રો.

પાણી મુકાઇ જાય એટલે તળાવમાંથી ઉઠી જનારાં જલચર પક્ષીઓની પંદ, તમારી પક્ષી દશામાં જેઓ તમારા ત્યાં કંદે છે તે મિત્રો નથી. ઉક્ત તળાવમાં રહેતાં કમળની પંદ જેઓ તે વખતે તમારા સંગે સાચા છે તેજ મિત્રો છે.

૨.

અન્યાયને આદોષિત થયેલો બીજો ગ્રંથ નહ્યારે (સન્માર્ગ અથવા ધર્મપથ) નામનો છે. એમાં ૮૭ શ્લોકો છે. એમાંથી નીચે આપેલા શ્લોક અન્યાયની શક્તિનો લાગે છે:

આ વિશાળ પૃથ્વીના વાસીઓ ! વર્ષો વર્ષો નિરંતર તમે

રોડો છો અને જમીનપર પડકાઓ છો, પણ મરેલાંઓ શું

પાછાં આવશે ? છે તેમ કીક છે ! આપણે પણ એજ માર્ગ છે.

મૃત્યુ ને આપણે ગી લેવા દેવા છે ? એમ કહી, આપણે મરીએ

ત્યાં મુઠી દાન આપીએ અને મોઝાં કરીએ.

પુરૂ-નાન-નુરુરે (ચારસેં જીવનસંગીત) માં અન્યાયને નામે ૩૩ સંગીત આપવામાં આવેલાં છે. તે કદાચ ત્હનાં બનાવેલાં નહિ હોય તોપણ ધણે લાગે અતિશય લક્ષિત છે તેમજ અન્યાયના ખરાં કાખાણો અને કુટુંબની સાથે મળતાં આવે છે. નિરુ-વશ્વુવરની તે બહેન દની એ હકીકતમાં એટલા બધા લનીયા દાખલ થઇ ગયા છે કે તે અનિદાસિક લેખી સકાતી નથી પણ બન્નેની પ્રતિભામાં સાચા જલુષ આવે છે. પોલીનું નહિ પણ પ્રતિભાનું સગવડ લાગે છે.

રાજ્યદરગદોમાં તે જાતી આવતી અને મલ્યાઅપર્યા તે પોતાનો નિર્વાહ કરતી. ત્હનો મુખ્ય આશ્રયદાતા અધિપમાનુ સેટુમાનુ અગિ દતો. એના વિશે એવસ અતિદાસિક દકીકત ઉપસંગ નથી. ઈસુરના એક પરગણુનો તે રાજ દનો એમ કહેવાય છે. ત્હની રાજ્યધાની તમરમાં દની કાનરી ત્યાં લોકભાષા દની ત્યાં તામિલ કવીઆણી આશ્રય પામે એ સંગતિન લાગનું નથી. આ રાજ્યના પૂર્વે પરમ લકનો દના વતમને લક્ષિના કુળ રપે શેક્કી મળી અને તે તેમણે દુનીઆમાં દાખલ કરી. દખ્ખણમાં આ ઉપયોગી આઠ કારે દાખલ થયું એ સમય નથી કરી સકાય તો કદાચ આ દનકથામાંથી અતિદાસિક તત્વ જેવો મહાપ. આ રાજ્યની ગુનિ ગાનાર કિમિ મગ્ગ દનો; એટલે અન્યાય અને એ જાને અમકારીન રાગ.

૩.

ઉપર જણાવેલા સંગીતસંગ્રહમાં અગ્રવાહનું 'હેલુ' સંગીત આ રાગનું વીરત્વ પ્રશસે છે:

હે રાગ્યો ! રણસેવનો ત્યાગ કરો !

• અમારા તરફથી અપ્રતિમ વીર લડે છે.

સુતાર એક દિવસમાં આઠ રથ બનાવે છે;

મહિનો ઘડનાં લાગે એવા રથ ચક્ર જેવો મ્હારો રાગ છે.

દીકાર લખે છે કે રથચક્રથી રાગની અદમનીય શક્તિ અને પ્રભાવ બ્યજિત થાય છે. રણસંગ્રામમાં 'હેલુ' વીરપરાક્રમ અનુભવ્યા પેલાં લેની સાથે ન લડવા લેના દુરમનોને અગ્રવાહ બીજા કાવ્યમાં ચેતવણી આપે છે. વળી તે કહે છે, લેના સેનિકા ગર્જનાથી નનદિ ડરતા સર્પો જેવા છે અને રણદુઃકુલિના નાદથી લડવાને તેઓ ઉત્સુક થાય છે. ગિરિપૃષ્ઠ આવેલા જંગલમાં વાધની ગર્જના સાંભળી હરણો શું કરે ? સૂર્ય પ્રકાશે ત્યાં અધારું ટકી શકે ? પણ ખુપી જાપ એવી રેતીમાં અને વચ્ચે નડતા પહાણો પર ઘડને, ગારામાંથી ભારે વજનથી લાદેલું ગાડું ખેંચતા સદનશીલ બળદને શું શરૂકેલ છે ? તેમજ, મ્હારા બહાદુર નરવરની રહામા કાણ યર્ષ શકે ?

એવી વાત આવે છે કે પહાડી ખડકની દુર્ગમ યુદ્ધમાં 'નેરિક'નું ફળ રાગને મળ્યું. આ ફળ જે ખાય તે અમર થતું. યુવાન રાજવીએ ઉદારતાથી એ ફળ અગ્રવાહને આપ્યું. તે ખાઈ રહી નહીં ત્યાં લગી ફળનો રણ જણાવ્યો નહિ. ઉપકાર પ્રદર્શક કાવ્યમાં રાગને તેની છંદગી કરતાં પોતાની છંદગી મૂલ્યવાન ગણવા માટે અગ્રવાહ ઉપકા આપે છે. અપ્ર-સાસ ! અમર કરનાર 'નેરિક' છતાં આજ હજાર કે વધારે વર્ષો થયાં અનેનાં શરીર લરમીશૂદ્ર થયાં છે !

એક વખત રાગએ લેના સૂરની પ્રશંસા કરી, તે પરથી તે બોલી:

વીણા સાથે સંવાદ રાખતાં નથી, તાલ સાચવતાં નથી,

અર્થ અનુમાની રાકાય એવું પણ બોલતાં નથી, તોપણ

પિતાના કાને લેનાં બાળકોનો કિલકિલાટ મધુર સૂર થાય છે !

એમજ લહે મારો સૂર લાગે છે,

ત્હારા દુરમનોના દુર્ગ જમીનદોસ્ત કરનાર !

ત્હારા વાત્સલ્યને લીધે; હે અન્નિજ નેદુમાન !

આથી તિરુ-વળ્લુવરના લાઘવપૂર્ણ સુંદર શ્લોકનું સખતતઃ રમરણ થાય છે.

વાંસળી મધુર છે, વીણા મધુર છે, તેમનાથી આમહાપૂર્વક કહેવામાં આવશે,

જેમણે પોતાનાં અગ્રવાહોનાં મ્હોમાંથી કાલા બોલ સાંભળ્યા નથી.

નેદુમાનતા વિગ્રહો વિશે અગ્રવાહને ઘણાં કાવ્યો રચ્યાં છે. રાગપુત્રના જન્મનું 'હુડું' મંગલ ગીત ગાતાં તે કહે છે; 'રણસેવર વીરાત્રિથી લગ્નકતી પિતાની આંખ રણસેવમણી પાછાં વળતાં આગક પુત્ર પર પડી એટલે વાત્સલ્યથી વિશેષ પ્રકાશનો લાગી.'

તેની કેટલીક કૃતિમાંથી એમ જણાય છે કે, કાંઈ કોઈવાર પોતાની આધીન અને લગ-
લગ પાચકં છ'દગી હેને ભારુપ લાગતી અને કેટલીકવાર હેને સાંસાં પડતાં. નીચેની
કડીઓ ખાસ હેની છે:—

આ જૂમિ ! સારી રીતે ખેડાયેલી જમીન અથવા પર્વત યા,
ઉડી ખીણોમાં ઉતરી જા, અથવા ઉચા ડુંગર રુપે ઉપર જા;
જ્યાં મરદાની આત્માવાળા સાધુપુરુષો છે,
ત્યાં તું સારી છે, હે જૂમિ !

ખીજા એક ગીતથી પણ કુરેળુ રમરણ થાય છે:

દ્રવ્ય સંગ્રહ કર્યા દો અને ધણા મીઠાના સાથે જમવા દો;
પારાવધિ દોસતનો સંચય તેમની પાસે થવા દો;
પણ જો હેમને નાણુક પગવાળાં, લંબાવેલા ન્હાના હાથથી
અડતાં, પકડતાં અને પંપાગતાં, ચોખ્ખા ને ધી
કાસણુતાં અને આસપાસ ઉછાગતાં બાગેકા ન હોય તો
હેમની જીવનની અવધ નિરુપયોગી અને વેરાન છે.

હેના ખીજા લઘુ કાવ્યમાં ' કીર્તિ' અનુસર છે ' એ સુવિખ્યાત હકીકત કવાયલી છે,
હેનો સખા અને આશ્રયદાતા ગુજરી ગયો-ધણું કરીને લગઈમાં; આ મસગને ઉદ્દેશીને
લખેલાં ધણાં અસરકારક કાવ્યો છે:—

જોકે શરીર રમરાનમાં જાય છે,
ત્યાં કડીઆરાએ નાંખેલી અપરાધે પડે
ચિતાના બળનણુ તરિકે પડે છે,
અથવા સ્વર્ગોની પેલી પાર શુખાવતીના પ્રદેશમાં જાય;
તોપણ જેવું જ રીતરતિમ ચંદ્ર જેવું હતું,
જે સૂર જેવો પ્રતાપી હતો, હેની સુનિ કદી મરશે નહીં.

વળી:—

સવાર સાંજના ફેરફાર નિરાંતરને માટે અટકી જાઓ,
પૃથ્વીપરના જીવનના મ્હારા દિવસો પુરા થાઓ ! કારણ કે અરે !
ઉત્તર પુષ્પો અને ખીંજાની માળા સાથે ખેલો પડ્યો છે.
જે માણુ તેને આપનાર-જેને ભેટ કરેલી વસ્તુ મળતી નથી
હેને ખેલ્યાપર રેડેલી અજબલિયો મળશે ?

પોતાના અગદાના નેડુમાનલે સંભોષિલાં કાવ્યોમાંથી એક ઉતારીએ—

તે દ્રવ્યવાન છે, બોમરી જાણે છે,
અસહના દાનેશરી કરનાં વધારે દાન કરે છે
નેડુમાન અગ્નિ, સરસ સુંદરીના પર્ન,
નુપરીની વળીઓમાં સંતાપથી અગ્નિ પેંડે કરેલાં હેને આપે છે;

યોગ્ય વખતે બહાર આવે છે, લોકકામાં સળગી ઉઠતા પ્રખર અગ્નિની પેઠે તે પોતાનો વખત ભણે છે.

પાડોસના ન્હાના ન્હાના રાગ્નંઓ સાથેનાં વ્યવહારમાં અવ્યવસ્થિત ઘણીવાર એકલી તરિકે મોકલવામાં આવેલી તે પરથી અનુમાન કરી શકીએ કે તે ઘણીજ ચાલાક ને વિચક્ષુ હતી. આવા એક પ્રસંગે તો બહુમાને સવાલ કર્યો, 'મ્હારે ત્યાં જીવે છે એવા સૈનિકા ત્હારે ત્યાં છે ?' તેણે હિતર દીધા:—

હે રાગ્ન, મૃગનયનીના પતિ, સકલગુણસંપન્ન

મ્હારી જૂંમમાં વીર સૈનિકા છે, એવું પૂછો છો ?

ગર્જનાથી નહિ ડરતા સર્પો જેવા સૈનિકા ત્યાં છે,

અને મ્હારો રાગ્ન, દુઢુભિ વગાડવા ડાળીઓ દલાવતા પંથનને સાંભળે છે

એટલે ઉછળી ઉભો થાય છે અને લડવાનાં આમન્ત્રણને વધાવી લેછે.

ત્યાં લગી 'સિરીન તામિલ' રહેશે ત્યાં લગી અવ્વાઈના કાવ્યો ગવાશે, ત્હેનાં કલાપણુઓ શબ્દો પાદ કરારો અને આખાલટ્ટથી 'માથુ' પૂળ પમિશે."

R.

૪.

અનુલેખ: રા. રા. કનકસલાઈ પીલે એમના 'The Tamils; Eighteen hundred years-ago' નામના લેખમાં અવ્વાઈના કાળ ઇ. સ. ૧૦૦-૧૩૦ ના અરસામાં કરાવે છે. એમના લેખમાંથી શોડા ઉતારા આપીએ.

એક કાવ્યમાં અવ્વાઈ પોતાનું વર્ણન કરે છે: "તેજરવી કપાળ, કાળી ભમ્બર અને કેડે રત્નમય મેષમળા વાળી અવ્વાઈ." નેડુમાં અગ્નિ સાથેના પરિચયનું વર્ણન અનેક કાવ્યોમાં છે. ત્હેના મ્હેલના સ્તોત્રોમાં અને શુરજી અનેક વખત અવ્વાઈના કાવ્યોના સૂરથી ઘોરતા એમ એણે ગાયું છે. એક રથને અવ્વાઈ કહે છે:

"નદીમાં સૂર પોતાના ઘોળા દાંત ઘોળા દે છે ત્યારે આંમળાળકાને હાથી જેવો પ્રિય-મોહપ્રદ હોય છે તેવો હે રાગ્ન તું અમને લાગે છે; પણ મેદમાં આવેલી તેજ હાથી જેવો અનુતી હોય છે તેવાજ તું ત્હારા સન્નુઓ પ્રતિ છે." "નદિલ" કળ ખાધા પછી જે કાવ્યમાં આભાર ખતાવ્યો હતો તે નીચે પ્રમાણે છે:

"અધિયરના રાગ્ન ! અગ્નિ ! રણસંગ્રામમાં અપ્રતિષ્ઠ ધૂમનાર ! સુવર્ણ કંઠમાલા ધારણુ કરી ત્હારા શૌર્યપૂર્ણ કેયુર વિમુષિત બાહુમાં વિજયી તલવાર પકડી દુશ્મનોનો રણક્ષેત્રમાં વધ તું કરે છે ! ચંદ્રશેખર અને નીલકંઠ મ્હારેવ જેવો તું પણ દેવ યાઓ ! કારણકે જાયા ગિરિની તમ્બર લાવે એવી કરાડ પર ઉગતા 'નદિલ' આડનું કળ ત્હેં મને મુલ્યથી ખચાવવા આપ્યું છે."

*G.U.Pope, 'Leaves from an old Indian's note-book'—પરથી શાખાંતર છુટથી કર્યું છે.

નેકુમાન ગુનગી ગયો ત્યારે કહાડેલા શોભાદગાર નીચે પ્રમાણે છે

“ જો સુરા થોડી હોય તોપણ તે અમને પાતો અમે એની સન્મુખ ગાતા ત્યારે, સુરા વધારે હોય તો અમારી સાથે આનંદથી તે પીતો સાદુ ભોજન હેઠળ મીઠાનાં હોય તોપણ તે મહેમાનોની નહોતી પગલમા જમના બેસતો ત્યાં જ્યાં હાડકાં અને માંસ પુષ્કળ હતા ત્યાં અમને તે રાખતો, જ્યાં જ્યાં તીર અને જાના તામ્વામા આવતા ત્યાં પોતે ઉભો રહેતો તેના નુગધિ હાથોથી તે મ્હારુ માથુ પંખાળતો અશ્રુમોસ । જે જાનાએ તેની જાતી વીધી તેણે તેના કવિઓના બીજાપાત્ર, તેનાથી ભોજન પામતા ગરીબોના હાથ અને તેના દરનારના વિદ્વાન કવિઓની જીભ પણ વીધી નાખી । તેના આગ્રિતોની આખો દોષ ગ્રાહ્ય નિતેજ છે । હા ! ક્યા છે અમારો વ્હાનો રાગ । હરે ગાનાર કવિઓ નથી કે તેમની કદર કરનાર રાગઓ નથી નહીને કહિં થડકમાં ખીનતા ‘ પદનૈ ’ ધુનને જેમ કાઈ ઉપયોગમા લેતુ નથી તેમ ફુનિઆને નિગપયોગી એવા ધણા આદર્શો છે ”

નેકુમાન દેવ થયા પછી તે ધણી જટળી આખરે પાછી તેના પુત્ર એનિનિ પામેગઈ તેણે અ રાષ્ટ્રનો સાગે સત્કાર કર્યો. એ સકારનુ વર્ણન “ ગ્રાકગમર્પા દેરોડમા, ચદ્રમા ગાએધિ પ્રમથનો હતો ત્યારે અધિયરના રાગ એનિનિના મટેનન દ્વારમા હુ જઈ ઉભી અને હાથમાની ખજગી વગાડી જોતી, ‘ એનિનિ ગીરજીવ રહે । અધિયરના ગાગ ! પોતાના દુરમનોના ખીન્યા સર કરનાર અને તેમના ખેનરો ઉગજીવ કરનાર । ’ તરનજ તેણે આવી મ્હને આરથી સમરી મ્હારો ગદિ પેલા જલ્લાની નવો પોતાક દેરો પેલ સુવર્ણપાત્રમાં જલદ જૂતી સુરા ન્હને પાછ સુગથી મ્હારા લોડીમા રહુનિઆરી અને મ્હને હાથી જમાડી ’

ચોનરાજ પેર-નગ-ગિલિએ મરેલા યદુમા અંત્રાષ દાગર હતી ત્યાં બેઠના નજુ તામિ-લ રાગઓ, ઉમ્પેરુ-વશુધિ પેર-નગ-ગિલિ અને ચર-મ-વેન-ગને તેણે ઉપદેશ આપ્યો હતો

અન્યાદના વખાણોમા જે ઉપદેશ સમાયેલ છે તેમાંથી નમૂનો નીચે આપ્યો છે

૧ દાન કરવાની આજ્ઞા રાખો.

૨ કોષને કમળમા રાખો

૩ તમારાથી જને તેજવી મે કરના વૃક્ષો મા

૪ અપાતા દાનની આડ આરો મા

૫ તમારી પામે હોય તે પ્રકાશ મા

૬ કામ કરવામા ભોગા ન થાએ

૭ સંખ્યા અને અક્ષરને અવગ્નો મા

૮ બીજા માજરી એ શરમ લેલ છે

• ગ્રંથામાર્ષ યનામ્મ પડિનના મિત્રવિતમા પણ અ વાર્તાની ચમકારી દત્તકથા ભરી ંદનીનો અદેશલ આપેલો છે

ગૃહધર્મ.

સ્વધર્મ ૩

(મહાભારત-વનપર્વના અધ્યાય ૨૦૬ થી ૨૧૫ ઉપરના.)

“આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા કર્મના મર્મ લેવા વિચારી”-નરસિંહ મહેતા.

મધ્યાન્હ થયા હતા. સૂર્યનો પ્રચંડ તાપ ચોતરફ સમગ્ર સૃષ્ટિને બાળી નાંખતો હતો. રસ્તાની રેતી પણ અગ્નિથી ઝળઝળી રહી હતી. તે સમયે એક ધર્મશીલ અને તપસ્વી બ્રહ્મદેવ સંયમ કિનારે એક મહાન વૃક્ષની છાયા તળે ત્રિશાન્તિ લેતો બેઠો હતો. થોડો કાળ ત્રિશાન્તિ લીધા પછી બ્રહ્મજી પોતે વેદસંપન્ન હોવાથી પોતાની મેળેજ ઉપનિષદોનો પાઠ કરવા લાગ્યો. જેમ જેમ તે પાઠ કરતો ગયો તેમ તેમ તેણે હૃદય આનંદથી વિશેષ સ્પુર્ષા લાગ્યું પરંતુ તેટલામાં તે મહાન વૃક્ષના ઉપરના ભાગમાં એક બગલી છુપાઇને બેઠી હતી તે તે વેળાએ અચાનક તે બ્રહ્મદેવ ઉપર ચરકી. બ્રહ્મદેવ પોતે ક્ષમાની મૂર્તિ હતા છતાં તે સમયે શાન્તિ અને સહનશીલતા વધાવત કરી ગયાં. વેદ વેદને ઢોકાણે રહ્યો. જ્ઞાન જ્ઞાનને ઢોકાણે રહ્યું અને અત્યંત કોપાગ્નિ વધી પડ્યો. ક્રોધથી બળે સમગ્ર જગતને બાળી નાંખતો ન હોય તેમ તેણે તે પશુની ઘટામાં સંતાઇેલી ગરીબ બગલી તરફ દૃષ્ટિ કરી કે તરતજ તે વેદસંપન્ન અને હૃતેન્દ્રિય બ્રહ્મજીના પૂર્વનાં તપના પ્રભાવથી તરફડતી નીચે પડી. અને તત્કાળ મૃત્યુને વરા થઇ ગઇ! પરંતુ પશ્ચિમભુદિ બ્રહ્મજીની મૃતિ પાછી રહેજ સતેજ થતાં ક્ષમા શબ્દ તરત સ્ફૂરી આવ્યો અને પશ્ચાત્તાપથી તે બ્રહ્મજી બોલી ઉઠ્યો. “અરે! મહે” કેવો અનર્થ કર્યો! તે વિચારી બગલીએ મહારં શું બગાડ્યું હતું! અરે મહે” કેવું પાપા ચરણ કર્યું?”

આટલું મનમાં પ્રાપ્તિ થયાં પછી તે પુણ્ય પવિત્ર બ્રહ્મદેવ ત્યાંથી પાસેના ગામમાં બીક્ષા માગવા ગયા. કારણ કે મધ્યાન્હ થઇ ગયા હતા અને જહરાગ્નિને આદિતિ આપવાનો કાળ અતીત થઇ ગયો હતો. બીક્ષાને માટે કોઇ સારા સંસ્કારવાળા બ્રહ્મજીના ઘર પાસે આવી ઉભા રહ્યા. ઘરમાં બ્રહ્મજીની સ્ત્રી કાંઇ ઘરકાર્યમાં પ્રવૃત્ત હતી નેણે કહ્યું “મહારાજ! લગાર બેસો! હું હમણાં આપને બીક્ષા આપું છું.” પરંતુ દેવેયોગે તેટલામાં તે સ્ત્રીના પતિ બહારથી અત્યંત ક્રુધાતુર થવાથી ઘરમાં આવ્યો. તે સતી સ્ત્રીએ પોતાના પતિને ક્રુધાતુર બોધને ને બ્રહ્મજીને પડતો મુઠ્ઠો સ્નાન કરવા માટે જળ શાદી આપ્યું અને આસન મુઠ્ઠો સ્વાદીય ભોજન પીરસી પોતાના પતિની સેવામાં શુદ્ધાઇ. તે સ્ત્રીને પતિ તેજ પોતાવું દેવત પોતાને પરમધર્મ અને પોતાને પરમ ધૂન્ય ધરતો હતો. તેનામાંજ નેતી વૃત્તિ રમી રહી હતી. એટલે અન્ય કાર્ય કરતા પહેલાં ને પોતાના પતિનાજ કાર્યમાં ધ્યાન આપવા લાગી. આમ કરતાં તેનો ઘણો કાળ જતો રહ્યો અને એટલે બેઠેલા બ્રહ્મદેવની તેને અચાનક સ્મૃતિ આવી. તેથી ઉતાવળી ઉતાવળી ઘરમાંથી બીક્ષા લઇ આવી, ને બ્રહ્મજીને આપવા બહાર આવી. બ્રહ્મજી રહેજ અસહનશીલતાથી કહ્યું “હે સ્ત્રી! આ શું?” હે” મહેને જવાની આતા ન આપી તેમ તરત બીક્ષા પણ ન આપી! નાહક મહેને બેસારી મુક્યો. આ ત્હારા વર્તનથી મહારે શું સમજવું?” આટલું કહેતાં કહેતાં ને બ્રહ્મજી ક્રોધથી લાલ.

છે. એક વેદમાં જણાવેલો પરમધર્મ, બીજાં ધર્મ શાસ્ત્રમાં કહેલો પરમ ધર્મ, અને ત્રીજાં લોકોને આચાર. આ ધર્મ નીતિથી પાળવામાં આવે તો જરૂર મનુષ્યને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. ”

આ પ્રમાણે ધર્મવ્યાધિ સધળો ધર્મ કહી સંભળાવ્યો ત્યારે બ્રાહ્મણે હાથ જોડી નમસ્કાર કરી અને વિનય દર્શાવતાં કહ્યું: “ હે વ્યાધિ ! તમે જે કહ્યું તે નીતિથી ભરેલું છે. ત્હમે જે કહ્યું તે ધર્મના સંપૂર્ણ વિષયોથી પરિપૂર્ણ છે. આપે જે આ સિદ્ધિ મેળવી તે વેદથી કે તપથી કે યજ્ઞ કર્મોથી પણ બ્રાહ્મણને મળી શકતી નથી; તો હે મહાત્મા ! આપે કેવી રીતે મેળવી ? ”

વ્યાધિ બોલ્યો “ મહાત્મા જે પ્રચલ્લ ધર્મ છે તે ધર્મનાંજ આપ દર્શન કરો; કે જે ધર્મોચરણ કરવાથી મૃદુને આ સિદ્ધિ મળી છે. હે મહારાજ ! આપ ઉઠા થાઓ અને મહાગ ધરમાં પધારી મહારાં પ્રચલ્લ ધર્મરૂપ માતા પિતાનાં દર્શન કરો ! ”

આટલું કહી તે વ્યાધિ તે બ્રાહ્મણને અત્યંત શોભાપમાન, હૃદયને આકર્ષણ કરનાર દેવના મંદીર જેવું જે ઘર હતું તેમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. તે વિશાળ ધરમાં સતોપથી ઉત્તમ આસન ઉપર ધર્મવ્યાધનાં માતા પિતા બેઠાં હતાં તેમનાં દર્શન કરાવ્યાં. ધર્મવ્યાધની પત્ની તે માતા પિતાને પંખાથી વાયુ ફેરવતી હતી. અને ધર્મવ્યાધ પોતે લાંબો યજ્ઞ સાષ્ટાંગ દંડ-વત્ર પ્રણામ કરી હાથ જોડી તેમની સામે ઉભા રહ્યો. માતા પિતાએ ત્હને અત્યંત પ્રસન્નતા અને સતોપથી આશિર્વાદ આપ્યો અને આગમનનું કારણ પૂછ્યું. વ્યાધિ તે સર્વ કહી સંભળાવ્યું. તે ઉપરથી તે માતા પિતા અત્યંત રાજ યજ્ઞ તે બ્રહ્મદેવની શરીરસંપત્તિની ખજાર પૂછવા લાગ્યાં. બ્રાહ્મણે રાજ યજ્ઞ તેમને યથોચિત ઉત્તર આપ્યો.

વ્યાધિ બોલ્યો, “ હે ભગવાન ! આ મારાં માતા પિતા મહારાં પરમ દેવતા છે. જે દેવતાઓ મારે હું કામ કરું છું તેજ કામ હું આ માતા પિતા મારે કરું છું. મનુષ્ય જેમ ઇશ્વરની આરાધના કરે છે તેવીજ રીતે તેણે પોતાનાં માતા પિતાની આરાધના કરવી જોઈએ. બ્રાહ્મણો જેમ પૂજનાં સાદીતીથી દેવની પૂજા કરે છે તેવીજ રીતે હું આ મહારાં માતા પિતાની પૂજા કરું છું. વિદાન પુરૂષો જે ત્રણ અગ્નિની વાત કરે છે, તે ત્રણ અગ્નિ, યજ્ઞ તથા ચાર વેદ તે આ મહારાં માતાપિતા છે મહારી સ્ત્રી તથા મહારો પુત્ર તથા મહારી દૃષ્ટ વસ્તુ તે પણ તેમનેજ મારે છે. હું ત્હમને જ્યોતેજ નદવગ્રાણું છું અને જ્યોતેજ બોજન કરાવું છું. તેમને પ્રિય હોય તેવું બોવું છું. તેમની જોડે કંઈય વાક્ય બોલેલો નથી. કાઈ કાર્ય અધર્મનું હોય તે છતાં, તેમ જે પ્રિય હોય તે પણ કરવા હું આનાકાની કરતો નથી. મારે હે બ્રાહ્મણ ! કલ્યાણ ઈચ્છતારા પુરૂષ તો પોતાનાં માતા પિતાનેજ ઇશ્વર ગણી તેમની આરાધના કરવાની છે. કારણ કે તેમની આરાધનાથી મૃદુને જે રૂઝ પ્રાપ્ત થયું છે તે આપે જાણું. મૃદુ અદો જ્યાં બેઠાં પેઢી જગતીનું જુલુ, તે પનિવના સ્ત્રી સાથેનું ત્હમારું સંભાવણું જાણી લીધું. વળી તે ઉપરાંત આપનાં આ જન્મનાં કાર્યની પણ મને ખજાર છે. ”

બ્રાહ્મણ અત્યંત નરમ થઈ ગયો. “ હે ધર્મોમા ! મહારા જન્મનાં કાર્યની ત્હમને શો ખજાર છે ? ”

વ્યાધિ જવાબ આપી. “ ત્હમે વેદાભ્યાસ કરવા મારે માતા પિતાની આજ્ઞાન મન્યા છતાં તેમનો નિરકાર કરી પરમોથી નિકળી આવ્યા છો તે કામ ધણું અયોગ્ય કહ્યું છે. ત્હમારું અધ મામાય મોકળી અર્ચન દ્રુષ્ટી થઈ ગયાં છે તેવું ખાતર ત્હમારે ગીર છે.

તહમારી વિદ્યા ત્હમને કળ નથી આપતી તેવું કારણ પણ તેજ છે. ત્હમે જે જે લખ્યા છે તે માતા પિતાની સેવા વગર નિરર્થક છે. માટે જો આપ ધર્મને પગલે ચાલવા ઇચ્છી રાખના હો અને ત્હમારી વિદ્યાની, ધર્મની અને કર્મની સિદ્ધિ થવાની ત્હમારી ઇચ્છા હોય તો તરત ત્હમારે અઢીથી ત્હમારાં માતા પિતા પાસે જવું અને ત્હમને પ્રસન્ન કરવાં જો તેમ કરશે તો મ્હારા કરતાં પણ વધારે સિદ્ધિ ત્હમે મેળવી શકશો. ”

બ્રાહ્મણ બોલ્યો, “ અહુ સાદું થયું કે હું અહીં આવ્યો. તે પતિવ્રતા સ્ત્રીને હું કેટલો ઉપકાર માતું ? તેણે મ્હારા ઉપર કૃપા કરી મ્હને અહીં મોકલ્યો. મ્હારો સંશય દૂર થયો છે. તેથી હું આપની આદા માતું છું. આપનું કૃપાણુ શાસ્ત્રો અને જેમ મ્હને આ ઉચ્ચ માર્ગે ચલાવ્યો તેમ સમગ્ર જગતને આવા ઉત્તમ માર્ગે ચલાવી જગન્નિ-વંતાની પ્રીતિ સંપાદન કરે તેવી મ્હારી આર્થિક છે. ”

પંડી તે બ્રાહ્મણે ધર્મવ્યાધિની પ્રદક્ષિણા કરી, તેનાં માતાપિતાને પ્રણામ કરી, પોતાના ઘર તરફ પ્રયાણ કર્યું અને ત્યાં જઈ પોતાની ધર્મપત્ની સાથે વૃદ્ધ માતાપિતાની સેવા બજાવવા માંડી. તેમ કરવાથી તેને વ્યાધના જેવીજ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ અને ઉપરે ઉત્તમ પદ પામ્યો.

આધ્યાત્મિક.

વાર્તાલહરી.

સુશીલ અને ભારતી.

“ શુદ્ધ પ્રેમથી સદાય ચાલશે ? ”

“ ભારતી ! મ્હને તું ચાહીશ ને હું નહિં ચાહું ? મ્હારા પ્રેમપર તને અવિશ્વાસ છે ? ”

“ હમણાં તો ચાહો છો, પણ પંડીથી તેમ કરશે કે નહિં તેની મને ખાતરી થતી નથી. પુરૂષના હૃદયનો સાધારણ રીતે વિશ્વાસ રખાતો નથી. હમારાં કરતાં તેમનાં મન વધારે ચંચલ હોય છે. ત્હમેય પુરૂષ છો. તો ત્હમારો પ્રેમ દૃઢ છે એમ ક્યારે જણાય ? ”

“ જો આ કહેવું સત્યજ હોય તો, ભારતી ! એમજ સમજજો કે હું ત્હરી છું. પુરૂષની એ ચંચલતાનો અંશ મ્હારા હૃદયમાં નથી એ કણિકા કરવાને હું સ્ત્રી છું. ભારતી ! હું સ્ત્રીજ છું. ”

“ કોઈક દિવસ સાગ્રીની મળશે અને પરીક્ષા કરીશ. લગ્ન તો તે પછીજ કરીશ. મ્હને ત્હમારા પુરૂષોપર હજી દૃઢ વિશ્વાસ બેસતો નથી. સુશીલરાય ! કોઈક દિવસ પરીક્ષા કરીશ. ”

સંધ્યાકાળ વીતી રાત્રિ પડવા આવી હતી. દેવાલય આગળ ગાડીવાળો ઝોરી થતો હશે અને ઘેર વાટ જોતાં હશે એ સાંભરવાથી, ભારતી ખિન્ન પણ હજી મને ઉભી થઈ.

“ સ્નેહની ખાતરી કરવાને બંધાયા તો ખરા. જોઈશું હવે કેવા ઉત્તર છે ?—તોપણ મ્હારે સાગ્રીની માગરી જોઈતી નહોતી. અશ્રી ! ”

મન્દિરના બાગનો દરનાં બાગો ગાડીમાં બેઠી તે ધર તરફ વળી સુશીરાય સરિત
મિત્રો દેશવા બાગો મન સાથે કંઈક બોલના હતા

“ ભારતિ ! દેવ ! તારી તરફ આ હૃદય કેમ આટલું બધું બેચાલ છે ?
તારી સાથેના થોડા વાર્તાલાપ પછી મને કેમ અવર્ણ્ય સુખ આપે છે ? તારો નિયોગ મને
કેમ અસહ્ય લાગે છે ? પૂર્વજન્મમાં તું તારો હતો ? તું મારી હતી ? શું એ પ્રાસમાં
તારો સંધાય મને થોડાક સમય માટે મળ્યો હશે, તે આ પ્રાસમાં પછી તને
મ્હાકે છું ? ભારતિ ! તારામાં શું અનનુ છે ? મને તું તે જાણ પ્રમાણમાં આશ્ચર્ય છે ?
ત્યારે સામીતીઓ કેમ માગે છે ? તું માથું નહિ-તારાપર જરાપણ અવિશ્વાસ આપ્યું નહિ
અને તું તેથી બિનકુ કરે ? પછી શું તું હોમાં નિશ્ચય નહિ થાકે ? તારી પરીક્ષામાં
સફળ નહિ નીવડે ? પરીક્ષા શું કરીય ? કંઈક માગીય, ન લનાય તેનું-કરાય તેનું-
લાભવાનું-કરવાનું કરીતા ?-હું એમાં પાછો નહિ પડું બનશે તેટલો યત્ન કરીશ ભારતિ !
તારે વાસ્તે હું નહિ કંઈ ? ”

‘ હમારા કરતાં હોમાં મન વધારે ચચન હોય છે, ’ શું ખરું હશે ! પુરોમાં દર
પ્રેમ નથી ? મારાથી બીજાના હૃદય મિત્ર કેમ કહેવાય ! જે મારા હૃદય પ્રમાણે નિયમ બાંધ
તો તો જીવો કરતાં હોમાં પ્રેમ દર હોય છે તે સામીતીઓની ધ્વજા કરતા નથી

“ ‘ હમેય પુરો છે. ’ ‘ હું પુરો તેથી અવિશ્વાસનુ કારણ થયો ’ ભારતિ ! આત્મ
શ્રદ્ધાના કંઈ પછી સત્યનું કંઈ કંઈ જીવો કરતાં મ્હાકે હૃદય વધારે મૃદુ છે તને
છાડીને કોને ચાહું ? ’ ”

“ ‘ સમ તો તે પરીક્ષા કરીતા ’ સમ ! ભારતિ ! સમ હજી કંઈ નથી ? કાંઈ
જાણે તું એ અવધારીક લગને લગન કરેલી હતી તો ?-હું જેને કંઈક તે તો ક્યારેય ચર્ચ
ગયું છે મ્હાર અને તારા હૃદય જોડાયું જવાનું જોડાયા-પછી સમ, હસ્તમેળાપ કર
વાનું, અવિશ્વાસ હોવાને લીધે ગુસ્સાનું, દેવતાઓને સાક્ષી રાખવાનું, તે દેવનું, સાંસારનું, મ્હારનું
લગન ! એ ગમે ત્યારે થાઓને તેની મ્હારે શી પરવા છે ? તું હવે વિયુક્ત નહિ થાય, ચચનતા નહિ
દર્શાવે, તો પછી એ વચનનો શો ઉપયોગ છે ? બનવી રીતે વર્તીશ તો પછી એ સમયાં
શું લાભ છે ? ’ ”

ચંદ્ર ઉગે સમનું જાન થયું સવર ધર તરફ વળ્યો

કંઈક વિચારો વીતી ગયા છે

* * * * *

‘ તું મુખ્ય, આ ? પૂછોને લાઈ ? ક્યા આગ લાગી ? વીરપ્રસાદ વર્માને બાગને ?
દે ? ’ “ કાંઈ જોનું દેવ

સુશીરાય ધર વાગું કરવા હોનો હતો નામ સાબગતા આચિતો ઉદરો જમ
તું રહેવા દીધું હાય માર્ગ નાખ્યા અને આનું પગી અને આગીનું એમનું એમ
બી દોડ્યો

‘ આ લાઈ ? ખાનો તો જ, ” માના દરવાજા

‘ ના મેન, મ્હાર દરે ખાનું નથી પછી આઈય ”

‘ ને પછી અહીં તું તો પીનો જ. ખાનું નામ દીધું એમનું અપમાન થાય ”

પણ તે તો ત્યાં સુધીમાં રસ્તા ઉપર પણ આવી ગયો હતો.

‘પા કલાકમાં પૂલપર અને બીજા પા કલાકમાં બંગલાની લગભગ આવી પહોંચાય તેવું હતું. આંધારી રાત્રિના આશયમાં છેટે પણ પાસેજ દેખાતો ભગ્નકતો અગ્નિ ઉઝાળા મારતો હતો. આતુઆતુની ઝાડીઓ સિંદૂરીયા રંગમાં બદલાઈ ગઈ હોય એમ લાગતું હતું. આગનો ભડકો, અને ઉંચે ઉડતો ધૂમાડો જોઈ સુશીલરાયનું હૃદય અધિક અધિક ધ- બડતું હતું—પગનું બળ વધતું હતું. હમણાંજ જઈ ભારતીને ઉમેડી જોઉં.’

“ઝાલો ભરી છોડો !” “લાવો, પાણી જલદી લાવો !” —“પેલી બહારી પાસેથી ચઢાય એવું હોય તો કાઢને ચઢાવો !” “અરે, એ પણ સગમી ગઈ છે !” —“હમણાં જાપંરાનો ભાગ વૃત્તે...એ વૃ...ટયો !” “હાય, હાય, ઓ બહેન ! કાઢને ઉપર ચઢાવો.” —“અરે, આવી લા- વમાં કાણ ચડે ?” “પણ બહેન હજી અંદર છે. ઓ મહારી ભારતિ ! બહેન ! તું અંદર રહી ગઈ ?”

ગામડાના લોકોના કલગજાનમાં ભારતીની માનાનો અને મોટી બહેનનો સ્વર સંભ- જાનો હતો.

“ભારતી ! ભારતી ? એ રહી ગઈ છે ?” સુશીલરાય આવી પહોંચ્યો.

લોકોને ધ્રુવ મારતો એકદમ આગળ ચર્ચ ગયો. પાંછળના ભાગની બહારી સગમી હતી. અગ્નિટીયું જળીમાં ફેંક્યું—એન્ચું; ભરાઈ ગયું. ફટકો મારી ઉપર ચડી ગયો. અગ્નિ- ટીયું બળ્યું, પગ દાઝ્યા. કંઈ ભાન નહતું. ભારતી બેસતી તે આગમાં ગયો. ધૂમાડો અ- દર ભરાઈ ગયો હતો. કંઈ સૂઝે તેવું નહતું. આગની બહાર જવાનું બારણું સગમી ગયું હતું અને એક આતુથી જાપફે જુદી પડ્યું હતું. પોતે બહારનો આમ તેમ ફર્યો. કંઈ સૂઝ્યું નહિ. દોડતાં દોડતાં પગની સાથે કંઈકે કામળ અથડાયું. ભારતીનું શરીર પ્રાણ વગરનું થઈ ગયું હોય તેમ પડ્યું હતું. હાય ફેરવ્યો—મૃદુ ઠર અડક્યો.

“ભારતિ ! ઓ ભારતિ !” ચાની જોલે ? ધૂમાડો આસમાં લેવાથી તે બેભાન થઈ ગઈ હતી. એકદમ ઉંચડી આરંધ બહાર આગ્યો. અગ્નિટીયું—સગમતે અગ્નિટીયે બાંધી અને બહારીમાંથી ફાંસી. ભારતીનાં વસ્ત્ર સગમી ઉડ્યાં. નીચે ફેટલાક પુડ્યો એકઠા ચર્ચ ગયા હતા, લેમજે ઉંચડી લીધી. જોડેની આરંધીમાં લઈ ગયા.

સુશીલરાયનું પગીયું અને અગ્નિટીયું, દરમ્યાનમાં લગભગ સગમી ગયું હતું. વાળ પણ પ્રજળી ગયા હતા. મુખ પર, હાથ પર, પગ પર અને લગભગ આખા શરીર પર ફેલા પડી ગયા હતા. ફેર આવતા હતા. એકદમ સગમી બહારીમાંથી ફૂંદો, અને બોંપ પર પડ્યો. બેઠાન થઈ ગયો. તેની મદદમાં કાણ હોય ?

વીરપ્રસાદ તેટલામાં આવી પહોંચ્યા. સુશીલરાયને દુઃખી અવસ્થામાં બેસી પડેલા જોયું. ઉંચડાની આરંધીએ લીધી.

બંગલનું હવે ગમે તે યાચો. સર્વે ભારતી અને સુશીલરાયની સેવામાં હામી ગયાં. ફેરફારી સુશીલરાયનાં માન પિતાને બોલાવ્યાં. અપશુકન ખરેખર નડ્યા ! અલગ શોક પ્રસયો.

દાકરે મુક્તમ પડી, ફરી ટીંધી. ભારતીને કંઈક ખુશી હવા મળવાથી ચંતન આવતું

ગયુ દુ ખટ્ટી ધીમી બૂમો પાડતી હતી સુશીલરાયેજ બચાવી પણ એમણે જીવ એખમમા ના મો, એ સર્નીની વાતો પ થી તેને સમજાયુ હતુ

“ મહેને એમની પામે સુરાડેને, આ બહેન ! એમની પામે સુરાડેને ” ભારતી અર્ધ જીવન અવસ્થામા લડી

‘ એમની પામેજ છુ ને જો એ પેના મુના ” મોગી બહેને જવામ દીધા

ધીમી રહી મુજ ગએરી આખ ઉઘાગી સુશીલરાય તેની તરફને ખડખે સુતેનો હતો વારીરપર ઝીણ ધાણુ વચ્ચે આરાધેલુ હતુ લનાટ પર પાગે, બાધી દીધેનો હતો મુખના બીજા ભાગ પર ઘ ના ઉલ્લા દેવાથી મનમ ચોપડેતુ હતુ આરી ગિયતિમાં પોલો જોરે લન એક થઇ ગયુ અર્ધ જીવન અવસ્થા જતી રહી

‘ આ મુનીનરાય ! ” એકએક મુસકો મુસો “ અગે ! આરી ગિયતિ ? કેમ જોઈ શકુ ! સુશીલરાય ! વળી રહી ગઇ “ મહેને એમની પામે લાઇ જાઓ ને એમને શરીરે હાથ ફેરવવા દે. આ બહેન ! ” ઉલ્લાને મલ કયો. મોટાટી બહેને વારી બહેન ભાર તિ ! એમ ન થાય એમને તારો હાથ અડે તો દુ ખે અને કદાચ કોત્તો ફટે તો બમણી પીણ થાય. મોટાટી બહેનની આખમા આસુ આરી ગયા સુશીલરાયના શરીરની પીડા બધાને થઇ

નીજે દિવસે રહવારમા ‘સુશીલરાયને કેક ભાન આ યુ પામું ફેરવવાને અશકત હતો

‘ ભારતિ ! તુ ક્યા પૂ ? ’

શબ્દ સાંભળના હતો પાર રહ્યા નહિ આગિતી જોગી થઇ ગઇ

‘ આ રહી ઉભા મોટા આડુ પામે જવા જઈ મોટાટી બેને સમજાવી રુનાડી

“ ના મહેન ! જવા દો મહેને ! એ જોલાવે છે ને ! ”

“ ભારતિ ! આરી ગાડી ક્યાથી થઈ ? એ તો હજી જાણુનાય નથી કે એ ક્યા મુના છે ને કેને ઘેર છે હજી એમને ભાનજ પૂઝ આ આ ! છે ? મુજ જા, મે વિવસ પછી જવો પમે ત્દને ને એમને કીં થાય ત્યાં ”

મોટાટી બહેનના મે વિવસ પણ વડી ગયા ભારતીની ગિયતિમા કાઠક ફરાર થયો હતો સુશીલરાય પામે એમવા જોટલી, જોગીને પખો નાખવા જોટલી શક્તિ તો આવી પણ નેજાજ પ્રમાણમા સુશીલરાયની અવસ્થા બગડી ગઇ હતી ચો, ચો, બોરી શબ્દો પણ ખાવા પીવાનુ કાઠ તેનાથી બની શકતુ નહિ પછી શકિત ક્યાથી આવે ?

ભારતી ન્દલમા ‘ લનાટે કઠ ‘ મમ્ની અને એનુ દુ ખ ‘ પાડ, ’ પણ થયુ, પણ તે મોગજ અમયને વાગે

‘ હાથ ફેરવની ભાગી-નિર્ધાર ભાગી-મિયની પીડાથી પામે જોગી મેલી-ગાળી યાની ગાની ‘ રજેને એમને ખગર પગી જાવ અને વિવસ થાય ! ’

સુશીલરાય કાઠ અજાગો નડતો રહી તે વખતે તેનો હાથ જાતલો શાનિ આપી પો નો—“ ભારતિ ! જાનિ ! ” બે દુમકા લઈ ભાગી શાન થતી

દાકતર પણ હંમેશ આવી નિરાશ થતો. ભારતી માત્ર તેના મુખપરથી જાણતી; દારણુ કે પદાર જળનેજ વીરપ્રસાદ અને મુશીકરણનાં માત્ર પિતા વિગેરે આગળ બંધી દબીકત હોતો. આવતું સંકટ સદન દરવાને અને એવિતો પ્રદાર ન લાગે એટલા વારને પ્રથમથીજ તેમને જરા જરા નિરાશ કરતો. પણ થોડી આશા આપતો. દાકતરના ગયા પછી ભારતી મુશીકરણ સામું ઈંદ્ર રહતી. એવું બીજું શું ચાલી શકે ?

* * * *

મોટી બહેન સામે ખુરશીપર પડે કરી બેઠી હતી. ભારતી મુશીકરણ તરફ નજર કરી પંખો નાખતી હતી. ધીમે રહી મુશીકરણે પંખાપાગો કર પકડ્યો. “ભારતિ !” તે ધીમેથી બોલ્યો.

મોટી બહેને સાંભળ્યું; સામું જોયું. મુશીકરણે તેના સામું જોયું. સમગ્ર ગઈ. હ્રી ગઈ. “ભારતિ ! કહે હું તને પ્રિય છું ?”

“એમ કેમ પૂછો છો ! તમારા ચિત્ત આંતરે કેમ પ્રિય છે. ?”

“હીક તારે. પ્રિય છું તો કહે તને શું પ્રિય છે ? આ નશ્વર દેહ પ્રિય છે, હૃદય પ્રિય છે, પ્રાણ છે ? કે હું આત્મા અવિનાશી તને પ્રિય છું ?”

થા દારણુથી પૂછે છે તે ભારતી જાણી ગઈ. હૃદય પરથી નહિ. પ્રિયનેજ મુખેથી ? પોતાની શરીર રિયતિપરથી ભવિષ્ય, અને મહારા હૃદયને પણ એ દુઃખ સદન દરવા સગળ કરવાનું એમનેજ મુખેથી ?”

દાકતર કહેતો છતાં સત્ય નહોતું લાગતું. આશા લાગતી કે મોનને સ્વાધીન થએલાંય થયે છે. પણ પોતાને અંતઃકાગ પોતાનેજ ખબર પડ્યો છે—“છત્રીય નહિ” એની ખાતરી છે. ભારતીથી એ કેમ સદન દુઃખ જાય ? કેમ ભારતીથી એ પ્રિય મૃત્યુનો પ્રદાર કેમ ઝીંઝી શકાય ?”

“ઓ નાથ ! એવું ના બોલશો. મહેં મરું આપણું આપણું આપણી હાથરને વિનંતિ કરી છે.”

“ભારતી ! જો હશ્વર તારી વિનંતી સ્વીકારે તો મહેં કેટલું દુઃખ થાય. તારા વિના પછી હું શું કરું ! પણ હશ્વર કાંઈ એમ વિનંતી સ્વીકારના હશે ? ભારતિ ! સ્વીકાર નહિ. મહેં દુઃખ થાય છે. હું કહું તે સાંભળ તારા ભવિષ્યને અવગળા મગરો. તું નથી મુખી થઈશ. જો તું મહારાં કશું માનીશ તો.

“તારી રિયતિ હવે સંપરશે. પાવન દયાએ પડોંચી છું એટલે એકલું રહી શકારો નહિં.—કહે ભારતિ ! તું શરીરને ચાલ છે કે આ આત્માને ?

“ખરી રીતે તો મહારે તમારા આત્માનેજ ચાલશે જોઈએ.”

“આત્મા તો સર્વવ્યાપી છે. બીજાના શરીરમાં પણ વ્યાપેલો છે. પછી અવિનાશી છે. તો તું અન્ય પુરુષમાં મહેં દેખી લગ્ન ન કરે, તેની સાથે શુદ્ધ સ્નેહ ન બાંધે ? હજુ મહેં કાંઈ મહારી સાથે લગ્ન કર્યું છે ? એટલી મહારી વિનંતી—”

“ન બોલશો. એવું ન બોલશો. રત્નદની એટલી હિંમત દારણુદ છ હું પડોંચી નથી.” વાર્તામાં વાર થઈ. બોલવાથી ઉઘડું ગળાને જોર પડોંચશે જાણી મોટી બહેન અંદર આવી.

* * * *

આજ સદવારનો સુશીલરાય બોલ્યો નથી. ભારતી રડતી જતાંય તેનો પંખો પકડ્યો નથી. ક્યાંયે વારંવાર કર સુક્યા જતાંય આનંદની હામિં મુખપર પ્રદર્શિત થઈ નથી. સગાં સનેહીઓ આલુમાળુ શન્ય મુખે બેસી રહ્યાં હતાં ! ભારતી ખિન્ન વદને શરૂજનનું માન રાખ્યા વગર “ સુશીલરાય ! યો સુશીલરાય ! બોલોને-નહિંજ બોલો ? પ્રેમની પરીક્ષા હવે પુરી થઈ. વિજયી નીરડયા ! ” બોલતી હતી વ્હાલમાં મ્હારા સામુંય નહિં જુવો ? ” બારનિ ! ક્યાં છું ? ” એ આજ કેમ પૂછતા નથી ? ”

સુશીલરાય એનાં માતૃપિતાને એકબેજા પુત્ર હોવાથી એ કુટુંબમાં અધિક શોક ફેલાઈ ગયો હતો. આંખમાં આંસુ ગાળનાં સહુ બેસી રહ્યાં હતાં.

ચોડીવારમાં વીરપ્રમાદ તથા દાકતર અદર આવ્યાં. ભારતીને હંમેશ પ્રમાણે પાસે જોઈ. પછી આજેજ એ જણાઈ આવી. દાંતરને એ ગમ્યું નહિ. અત્યંત બપંકર બાપુ, કંઈક યુક્તિ કરે. ભારતીને બીજી ચોરડીમાં લઈ જઈ.

“ જુદેન ભારતિ ! આમ બેસ અને આ દવા આપું તે પી જા. એથી એમને મટશે. ” માદ નિદ્રાનું મિશ્રણ આપું.

“ હે ? ” તરતજ પી ગઈ દમણું બોલશે એમ ધારી સુશીલરાય તરફ જોઈ રહી. આંખ મીચાઈ ગઈ. ભાન જતું રહ્યું. સુરાડી બીજી ચોરડીમાં લઈ ગયા. દાકતર પછી દવા આપતાં અચ્ચ બેગવી ગયો. પછી કલાક પછી સુશીલરાયના પ્રાણ વાયુ શાંત થઈ ગયા.

* * * * *

ભારતી રાત્રે જાગી. “ યો સુશીલરાય ! બોલોને ” સ્વી, કાંઈક સ્ત્રી-ભારતીની મ્હારી જુદેન, દમણુંજ જાગશે ત્યારે એની મિનિ કેવી થશે એ કંઈપી પાસે બેસી રડતી હતી. રાવાનો રત્ન સાંભળ્યો. યોગિતો ધ્રાસકો પડ્યો. હૃદય ફાટી ગયું ! માત્ર

“ ગયા—એકવા—નાથ ! ”

એટલુંજ સંભળાયું. આગળ બોલી નહીં-પુત્ર જાગ્યેન થઈ નથી. સુશીલરાય શિવાય એકસી રહી નથી.

કાંચન.

વિવેધવિહાર.

*બાબુ ભૂપેન્દ્રનાથ બસુનું “ બિલ. ”

જનસમાજના બંધારણને ટકાવી રાખવા માટે લક્ષ્મી સંગ્રાહા અને આવગ્રહ છે. જંગમી મનુષ્યોમાંથી જેમ જેમ આપણે સુધરતા ગયા તેમ લક્ષ્મી સંગ્રાહી આપણી ભારતના

* જનસમાજમાં ચર્ચાના મંદાપ્રશ્નોમાં સ્ત્રીઓ ગસ લઈ પુરુષ વર્ગને સદાય કરી શકે એ ઉદ્દેશથી આ માનિષમાં આ લેખ લખવામાં આવ્યો છે. “ બસુ મિત્ર ” વિધે અત્યાર સુધીમાં બંધી નરકથી એટલી બધી ચર્ચા થઈ ચૂકી છે કે આ લેખમાં નવિન કાંઈ નહિં નામે પડતું એ બંધી ચર્ચા સ્ત્રીઓના વાંચકામાં આવી નહિં હોય એમ ધારી એક રચના એ અગ્રણી વિગત ઉપર અનેક દરિદ્રિ-કુથી, ચર્ચા કરવાને અર્થ પ્રમાણ રહે છે.

ઉંચી થતી ગઈ અને હાલ કોઈપણ પ્રજા સુધરેલી છે કે નહિં તેનો મુખ્ય આધાર તે પ્રજામાં લમની સંસ્થાની અને સ્ત્રી પુરુષના સમ્બંધની રીતિની ઉપર રહેલો છે એમ ગણાય છે. જગતમાં મનુષ્યોના બધા સમ્બંધો કરતાં સ્ત્રી પુરુષનો લમથી થતો સમ્બંધ સહુથી અગત્યનો ગણાય છે કારણકે એ સમ્બંધ દરેક સ્ત્રી પુરુષની જીવનશૈલી પરથી આવે છે એટલુંજ નહિં પણ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારા નરસાપણું એ સમ્બંધની ચોખ્ખાચોખ્ખા ઉપર આધાર રાખે છે.

આપણી જનસમાજમાં હાલ લમની પ્રતિબિંબી બારના ઘણે ભાગે નટ થયેલી દેખાય છે. વય અને ગુણમાં અનુકૂળ સ્ત્રી પુરુષોનાં જામ કરવાની ધર્મશાસ્ત્રોની આજ્ઞા છતાં હાલમાં હિન્દુજનસમાજમાં માળાપ અથવા વડીલ વર્ષના અલ્પ સમયના સ્વાર્થને લીધે, અથવા ન્યાત જાતના રિવાજ પ્રમાણે ગમે તેમ છોકરા છોકરીઓને પરણાવી દેવાય છે. જે માળાપ પોતાનાં સંતાનને થોડા ઉમરે, થોડા જગાએ પરણાવવા છતાં જાણે તેમનાથી પણ હાલના દેટકા સંજોગોને લીધે તેમ બીજી સંસ્કૃતિ નથી. કારણ કે પોતાની ન્યાત જાતનાં છોકરા છોકરી સાથે અનુકૂળ હોય કે ન હોય તેપણું જામ કરવા પડે છે. લમ જેવા અતિ પરિચિત અને વિશ્વ સમ્બંધમાં જન સમાજના અનિષ્ટ બંધનો વચમાં નડે એ ધણું હાનીકારક છે. જ્ઞાતી ન્યાતોમાં અનુકૂળ વર અથવા કન્યાના અભાવે ગમે તેવા વર અથવા કન્યાનાં લમ કરવા પડે છે અથવા તે એક પુરુષને અનેક સ્ત્રીઓ પરણાવવી પડે છે. આ સર્વ પરિણામ માટે માળાપ અથવા આસપાસનાં માણસો કરતાં રૂઢીનાં અનિષ્ટ બંધનો વધારે જવાબદાર છે. ધર્મશાસ્ત્રોની સમ્મતિ છતાં રૂઢી પ્રમાણે એક ન્યાતના પુરુષના અન્ય ન્યાતની સ્ત્રી સાથેનાં લમ ગેર કાયદે ગણાય છે. ખ્રિસ્તી રાજ્યના કાયદામાં હિન્દુસ્ત્રીના ધણા વ્યવહારમાં ધર્મશાસ્ત્ર કરતાં રૂઢીને વિશેષ મહત્ત્વ અપાય છે કારણ કે દરેક ન્યાતમાં અને દરેક પ્રાન્તમાં જૂદી રૂઢી હોવાથી ધર્મશાસ્ત્રને માન આપનાં ઘણી અડચણ આવે તેવું છે. આવી રીતિ હોવાથી સને ૧૮૭૨ માં બ્રાહ્મ કેશવચંદ્રસેન અને બીજા દેટકાક બંગાળી આગેવાન સુધારકોએ સરકાર પાસે લમ સંબંધી એક કાયદો કરાવ્યો તે કાયદા પ્રમાણે લમ કરનાર જોડું જૂદી જૂદી ન્યાતનું હોય તેપણું તેમનું લમ કાયદેસર ગણાય છે. પરંતુ તેઓએ લમ રજીસ્ટર કરનાર અમલદાર પાસે પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક જણાવવું જોઈએ કે તેઓ હિન્દુ, બૌદ્ધ, ખ્રિસ્તી, મુસલમાન, પારસી કે યાહુદી નથી. અર્થાત્ એવાં લમ કરનાર હિન્દુસ્તાનના કોઈ પણ પ્રચલિત મુખ્ય ધર્મ, માનનારા નથી. આ કાયદાનો લાભ માત્ર બ્રાહ્મધર્મના અનુયાયીઓ લઈ શક્યા છે. બ્રાહ્મ જૂએન્દ્રનાથ બક્ષીએ આ વર્ષમાં નામદાર વાઈસરોયની કાઉન્સિલમાં એવો એક કાયદો કરવાની દરખાસ્ત મુકી છે કે ૧૮૭૨ માં ચૂંટેલા કાયદાનો લાભ સર્વ કોઈ લઈ શકે માટે “એમે” હિન્દુ, ખ્રિસ્તી, મુસલમાન ઈત્યાદિ નથી” એવી પ્રતિજ્ઞાના શબ્દો એ કાયદામાંથી દાઢી નાખવા. જૂએન્દ્ર બ્રાહ્મનું કહેવું એવું છે કે હાલના સમયમાં ન્યાત જાતમાંજ લમ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી અથવા ન્યાતના રિવાજ પ્રમાણેજ લમ કરવાની જરૂર નથી એવો માન્યતા ધણા દેશવાસી મનુષ્યોની યદ છે. આવા દેશવાસી માણસો હિન્દુધર્મમાંથી નીકળી જવા રાજી નથી. ધર્મ, આચાર, માન્યતા, સર્વમાં તેઓ હિન્દુજ રહેવા છતાં છે પુરુષ-જાત જાતનાં બંધન તેમને હટ નથી; વળી દુકી ન્યાતમાં થોડા વર અથવા કન્યાના મજાવાથી તેમના સંતાનને અનુકૂળ થયાને લમ કરવાની નેઓને ઘણી અડચણ પડે છે. ૧૮૭૨ના

કાયદા પ્રમાણે જો તેઓ પોતાના સત્તાનું લક્ષ્ય હોય તોનો તેમણે હિન્દુ નથી એવી પ્રતિજ્ઞા
 કરી પડે. માટે જેઓની દૃષ્ટિ હિન્દુ ધર્મમાં નીચે પછી બીજી ન્યાતમાં લક્ષ્ય કરવાની હોય
 તેમને સમજાવે અતુલના કડી અપવી જોઈએ અને તેમને તેમની મરજી ઉપગત હિન્દુ ધર્મ-
 માથી નીચી જવાની ફરજ પાડવી એ યોગ્ય નથી જેઓ આ પ્રમાણે લક્ષ્ય કરે તેને ન્યાયવાળા
 ગતારાક ન્યાય બહાર ને, કારણ કે એ ન્યાતના ગિવાનથી ઉતરુ વર્તન હોવાને લીધે ન્યાતનો ગુન્હો
 છે. પરંતુ ધર્મશાસ્ત્રમાં એના લક્ષ્ય અમત હોવાથી એ કાંઈ હિન્દુધર્મ વિરુદ્ધ આચરણ નથી.
 જોવાયના વર્ગની આ માગણી તરફ સરકાર લક્ષ્ય આપતું જોઈએ એવી ભૂખેડ જાણતી
 માગણી છે. સરકારના મુખ્ય મંત્રીઓએ એવું જણાવ્યું હતું કે આ કાયદા સમજાવે લોકમત
 શું છે તે જોવા પડી સરકાર તે અમજાવે વિચાર કરશે. હાલનો એ વિચાર ઉપર લોકોમાં
 પુષ્ટિ થઈ ચકાસી ચકાસી.

આ મિન ન્યાતથી જાહેરમાં આપેલું ત્યાગી આપા દેશમાં દરેક દરેક વર્તમાન પડે
 માં અને મહાત્મા ગાંધીમાં જાહેર સભાઓમાં અનેક પ્રકારની ચર્ચા થઈ છે આ મિનની વિરુદ્ધ
 અનેક તરફથી મન મોકલવામાં આવ્યા છે તેમજ એ મિનની તરફથી પણ થયે છે કે જે
 મન ઉત્થાપ છે આ મિનની રક્ષાને જે જે વાત મૂકવામાં આવે છે તેના વિચાર કરીએ.

૧ એમ કહેવામાં આવે છે કે આ મિન જે કાયદો કાયદો તો ન્યાય જાનનો અકુલ
 કાંઈ ગણે નહિ. યુવાન સ્ત્રી પુરુષો સ્વચ્છંદે ગમે તેમ લગ કરશે અને આ રીતે અનીનિ વધશે
 હવે આ મિન વિશે બરાબર જાણ ગીતે વિચાર કરીએ તો તરત જણાશે કે ઉપર જણા
 વેનો ભર શખવાત કાંઈ કારણ નથી જે આ અથવા પુરુષ સ્વચ્છંદે વર્તી ગમે તેની સાથે
 બંધ કરવા તૈયાર હશે તે તો આ મિન કાયદો નહીં કાયદો તો પણ ૧૮૭૭ ના કાયદા પ્રમાણે
 અમલ કરી જાહેર કરશે કે તે હિન્દુ, મુસલમાન અથવા હિન્દુસ્તાનના કોઈપણ મુખ્ય ધર્મમાં
 નથી વળી ન્યાય જાનની સત્તા આ મિનથી કાંઈ બીજીથી આવી થતી નથી, કારણ કે ન્યાય
 તેને ન્યાય બહાર મૂકી શકે.

૨ કાંઈક કહેવાયેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે આ મિન પ્રમાણે લગ કરનાર જોડાને કા
 વદામર લગન લગે મશે પણ તેમની સત્તાને વાનસાનો હુકમ મળે. જોઈએ નહિ જરા વિચારી
 જોઈએ તો જણાશે કે આ વાંધો પણ વાજબી નથી. હિન્દુ ધર્મમાં રહીને માન ન્યાયની
 બહાર લગન કરે તેને વાનસાનો હુકમ ન મળે અને જે ધર્મ બદલે-મિલિન અથવા મુમયમાન
 થઈ જાય તેને વાનસા મળે એ અન્યાય નથી ?

કથા પ્રમાણે સમુદાય કુટુંબનો કોઈ માણસ ધર્મ બદલે તોપણ તેનો વડીલોનામિત
 મિલનમાંથી દૂર જતો નથી. દાખલ તરીકે એક જાણીતું સમુદાય કુટુંબનો કોઈ પુરુષ
 મિલિન થઈ જાય અથવા મિલિન કે મુસલમાન બની આવે લગન કરે તો તેના કુટુંબીઓ તેને
 ધરમાં ન રાખે પરંતુ વડીલોનામિત અર્થ મિલન ઉપર તેનો દક્ક કારદા પ્રમાણે ગણાય
 છે. જો આવી રીતે ધર્મ લાગુ કર્યા હતા પણ મિલનનો હુકમ કાયમ રહે છે તો હિન્દુ
 ધર્મમાં તેની માન ન્યાયના ગિવાજ વિરુદ્ધ લગન કરવાથી વારસાનો દક્ક જાય એ
 કેટલો અન્યાય ?

૩ આ મિનથી એવો વાંધો ઉતરવામાં આવે છે કે આ કાયદાથી હિન્દુ ધર્મમાં લગનની જે
 દૃષ્ટિ બાવના છે તેને દાંતી પડે. જાણ કે ૧૮૭૭ ના કાયદા પ્રમાણે થયેલા લગનમાં
 ૫૦ રૂપિયા (1000) કરવાની મર્યાદા છે.

આ વાંધા જરા ગંભીરપણે વિચારવાજોઈ છે. લગ્નની ઉચ્ચ ભાવનામાં કોઈ રીતે આ કાયદાથી ન્યૂનતા આવતી હોય તો બેત્રાસક આ વાંધા સમગ્ર છે પરંતુ પરિણામ એવું થવાનો સંભવ છે કે નહિ તે જોઈએ. એકપત્ની અથવા એકપત્નીયત એ લગ્નની ઉચ્ચ ભાવના છે એ નિર્વિવાદ છે. એક ધણી જીવતાં છતાં ગ્રીષ્ઠ ધણી કરેલો અથવા એક પત્ની દયાન છતાં બીજી પત્ની કરેલી એ આપણને યોગ્ય લાગતું નથી. હવે આપણી દિનું જન સમાજમાં વસ્તુસ્થિતિ શી છે તે જોઈએ. ગુજરાતમાં નાગરોની એક ન્યાન સિવાય અને દક્ષિણી બ્રાહ્મણોની કેટલીક જાતો સિવાય બાકીની જાતિઓમાં આખા દિનું જનમાં અનેક પત્ની પરણવાનો રિવાજ છે. કેટલાં સુવ્રત કારણે આગળ મૂકી એક પત્ની છતાં બીજી પત્ની કરવાનો રિવાજ બ્રાહ્મણો અથવા પાર્સીઓની ન્યાનોમાં છે એ આપણે અજાણ્યું નથી. બહુશ્રિયથી એક પત્ની છતાં બીજી પત્ની કોઈ પુરવથી ધર શકશે નહિ. તેમજ સ્ત્રીથી એક પતિની હયાતીમાં અન્ય પતિ ધર શકે નહિ. આ બાજતમાં માત્ર એક અપવાદ રાખવામાં આવ્યો છે. સ્ત્રી અથવા પુરુષ કાયદાની કોર્ટમાં એક બીજાની અતિ મજબૂત પુરાવાથી સાચીન કરી શકે તોજ-માત્ર એકજ અસાધારણ પ્રસંગે-કાયદાની અદાલત પતિને પત્નીથી અથવા પત્નીને પતિથી છેડાવેલા આવી શકે. હાલમાં એક પત્ની છતાં અનેક પત્ની કરવાનો જે અધમ રિવાજ છે તે એકતરી હોઈ અન્યાય ભરેલો છે અને એવી રીતે સ્ત્રીના કોઈ પણ અપરાધ વિના માત્ર સંતતિ ન હોવાથી અથવા પેસાના મોભથી અગર એવા કોઈ બીજા નિર્માત્ર બંધાનાથી એક સ્ત્રીને ટાળી તેના ઉપર શોક્ય ભાવવાનો દુષ્ટરિવાજ બસુના બિલ પ્રમાણે લગ્ન કરનાર જોડાને માટે બંધ થશે. વંચી ૧૮૭૨ નો કાયદો અમલમાં આવે લગ્ન ભગ માણીસ વર્ષ થયા છતાં બંગાળમાં આગરુથી છેડાવેલાનો એક પણ કાખનો બન્યો નથી એ વાત પણ લક્ષમાં લેવા જેવી છે. કેળવણી મનુષ્યોમાં એક પત્નીયત અને એક પતિયતની ભાવના એટલી દૃઢ છે કે કાયદાથી પરવાનગી મળ્યા છતાં તેનો લાભ અનંત સુધી તેઓ લેતા નથી. આ ઉપરથી ૨૫૯ જાણી કે જોયો " આ બિલથી તો છેડાવેલાના દાખલા ધણી થશે " એવો ભય બતાવે છે, તેઓ કાંતો હાથ પ્રચલિત અનેક પત્ની કરવાનો રિવાજ બંધ પડવાથી પેતાની સ્વાયંશક્તિને ધોડા લાગવાથી જુઓ પાડે છે. અથવાતો છેડાવેલાના કાયદાનો અર્થ અને આવશ્યકતા સમજતા નથી.

૪. વંચી બીજો વાંધા એવો સેવામાં આવે છે કે ધર્મવિધિ સિવાયનાં કામ તે લગ્નજ નથી. માત્ર ૨૪૨૨૨ કરનાર અમલદાર સન્મુખ લગ્ન ૨૪૨૨૨ થાય તે કરાર કહેવાય. ધર્મવિધિથી થયેલાં લગ્ન કહેવાય નહિ. બહુશ્રિય પ્રમાણે અગ્નિસમક્ષ કે એવી કોઈ ધાર્મિક વિધિથી લગ્ન કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી નથી.

આ વાંધા પણ ગેરસમજથી ઉત્પન્ન થાય છે, દિનુંધર્મની ગમે તે વિધિથી લગ્ન કરવાનો બહુશ્રિયમાં કોઈ રીતે અટકાવ કરવામાં આવ્યોજ નથી. જેને જેને જે યોગ્ય લાગે તે ધર્મવિધિથી અગ્નિ સમક્ષ, પુરોહિતો સમક્ષ, રાષ્ટ્રવ્યાપ્તિસાર વેદવિહિત વિધિથી લગ્ન કરી વધારામાં માત્ર એ લગ્ન ૨૪૨૨૨ કરવાનો ઉદ્દેશ છે. આવી રીતે ૨૪૨૨૨ કરવાની જરૂર એ કે જે જે જાણિઓમાં અંદર અંદર ચાલતા આવેલા રિવાજ પ્રમાણે લગ્ન ન થઈ શકે ને ને જાણિઓમાં પણ આવી રીતે ૨૪૨૨૨ કરાવેલું જન કાયદા

પૂર્વક ગણાય અને આવી રીતે લગ્ન કરનારથી ન્યાતમા રિનાજ હોય તો પણ એક બીજાની હયાતીમાં બીજી વાર લગ્ન થઈ શકે નહિ.

આ પ્રસંગે એક વાત યાદઆણવા જેવી છે કે હિન્દુધર્મ પ્રમાણે તો કાંઈ પણ વિધિ શિવાયનાં લગ્ન પણ કાયદાપૂર્વક લગ્ન ગણાય છે. ગાન્ધર્વવિવાહમાં વર કન્યાની પસંદગી ઉપરાંત કાંઈપણ વિધિ કરવાની જરૂર જણાતી નથી જો કે બ્રાહ્મવિવાહ ઉત્તમ ગણ્યો છે પરંતુ બીજા વિધિપૂર્વક અથવા વિધિ સિવાય પણ પરસ્પર સમ્મતિથી કરેલાં લગ્નનો લગ્ન તરીકે સ્વીકાર ધર્મશાસ્ત્રોમાં કર્યો છે.

બાણુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ મુસલમાન અગર બીજી કોમો આ કાયદા રદામે વાધો ઉઠાવે તો માત્ર હિન્દુઓની જૂદી જૂદી ન્યાતોમાજ એનો અમલ દાલ તુરત થવા દેવો એવી દરખાસ્ત મૂકી છે એટલે બીજી કોમોને આ મિન સાથે ઘણો સમ્મતિ નથી હતા બીજી કોમોને પણ આ મિન રદામે ખાસ વાધો ઉઠાવના જેવું નથી એ આપણે હવે જોઈશું.

‘મુસલમાન કોમનો કોઈ પુરુષ અથવા સ્ત્રી આ મિનનો લાલ લાઇ લઈ કરે તો તે ગેરકાયદે સર ગણાવાથી એ કોમને કોઈ રીતનો લાલ નથી, કારણ કે આ મિલની ગેરહાજરીમાં એવી રીતે પરકામમાં લગ્ન કરનાર મનુષ્યો ૧૮૭૨ ના કાયદા મુજબ લગ્ન કરે છે અને પશ્ચિમ એ થાય છે કે એવી રીતે લગ્ન કરનાર મુસલમાની કોમમાંથી બહાર નીકળી જાય છે રાજકીય કારણોને લીધે જે સમયમાં મુસલમાન કોમ પોતાની સંખ્યામાં વધારો કરવા અને ગણાવા ઇચ્છે છે તે વખતે આવી રીતે પોતાની કોમમાંથી થોડા પણ મનુષ્યો લગ્ન કરવા માટે “અમે મુસલમાની ધર્મ નથી પાળતા”-એવું જાહેર કરી કોમની બહાર નીકળી જાય એ એ કોમને ઇચ્છે ન હોયું જોઈએ તેના કરતા બસુ મિલ પ્રમાણે લગ્ન કરી તેઓ પોતાની કોમમાં જ ગણાય એ વધારે યોગ્ય છે.

પારસીઓના લગ્નના અને હેઝાધૂરકાના કાયદાને આ મિલથી કોઈ રીતનો વાધો આવશે નહિ. પારસી કોમે કાયદાથી ઇરાજ્ય છે કે પરકામમાં લગ્ન કરનારને ધાર્મિક દ્વિધામાંથી અથવા કેટલાક ધાર્મિક હકમાંથી ખાતન કરવા પરંતુ વારસાનો હક તેમનો જતો નથી તો આ મિલથી તેથી વિશેષ કાંઈ નુકસાન થવાનું નથી. પારસી ગૃહસ્થ અથવા સ્ત્રી યુરોપની પ્રજાના સ્ત્રી કે પુરુષ સાથે લગ્ન કરે છે તો તેમના લગ્ન ગેરકાયદે ગણાતા નથી તેઓ બંને પોતપોતાનો અથવા બંને પારસીધર્મ પાળે છે. પારસીધર્મના પવિત્ર સ્થાનોમાં પારસીઓને મળતા બધા હક તેમને આપવામાં આવતા નથી પરંતુ તેમની સતતિ ગેરકાયદે થયેલા લગ્નની પ્રજા ગણાતી નથી તો મસુ મિલથી તે કોમને કોઈ રીતનું નુકસાન થવાનો સંભવ નથી.

જૈન કોમમાં ધર્મપ્રમાણે જ્ઞાતિભેદ નથી. હિન્દુઓના સહવાસથી અને હિન્દુ ધર્મના રીતરિવાજના સંસ્કારથી તેઓ જ્ઞાતિભેદ રાખી રહ્યા છે એટલે તેમની જ્ઞાતિમાં અંદર બહાર ચાલતા રિવાજની નિરૂદ્ધ લગ્ન થાય તોપણ ધર્મને બાંધ નહોતો નથી. વળી વારસા ગેરના સર્વ થાય. તેમને હિન્દુ શાસ્ત્રાનુસાર લાગુ પડે છે જોનામાં યજુર્વેદ વણિકો સાથે થાય છે તો તેઓને પણ આ મિલ રદામે ફરીવાર કરવાનું કાંઈ કારણ નથી.

૧૧. ત્રિવિધધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે લગ્ન કરનાર જોડામાં એક ખિતિ હોયું જોઈએ બીજું ત્રિવિધ ધર્મનું હોય. વળી સ્ત્રી પુરુષની સમ્મતિથી ધર્માધ્યક્ષ સમક્ષ થયેલાં ગમે તેના લગ્ન પદેસર ગણાય છે તો તે કોમને પણ આ કાયદાનો અમલ કરવો પડે.

આ જ દલીલ ખીજ કોમોને પણ લાગુ પડે છે.

હવે આ બિલનાં શુભ પરિણામ તરફ દષ્ટિ કરીએ.

૧ અનેક જાતિઓમાં કન્યા અથવા વરની અછતથી થતાં અયોગ્ય લગ્નો કરવાની જરૂર રહેશે નહિ. યોગ્ય વર અથવા કન્યા ગમે તે ન્યાતમાંથી શોધી કેળવણી અને વધુ શુભ વગેરેમાં યોગ્ય જોડાં સંધારી. ઘણાં કામોમાં મા આપ પોતાની કન્યાને યોગ્ય વર મળવાનો સંભવ ન હોવાથી ઉપી કેળવણી આપી શકતાં નથી તેઓ પોતાની જાતિની બહાર લગ્ન કરી યોગ્ય અને અનુકૂળ જોડાં મેળવી શકશે.

૨ જાતિમાં ને જાતિમાંજ પરણાવવાથી પોતાની ઊંચી ઉપર તેના વર ખીજ સ્ત્રી પરણી લાવશે એવા ભય બહુબિલ પ્રમાણે લગ્ન થયા પછી રહેશે નહિ. કારણ કે એવી રીતે એક સ્ત્રી હયાત છતાં ખીજ સ્ત્રી લાવનાર માણસ કાયદેસર ગુન્હેગાર ગણાશે.

૩ હિન્દુ કોમમાં લગ્નના દાલના કડંગા રિવાજને લીધે તે કોમની બહાર નીકળી જઈ લગ્ન કરનારની સંખ્યા બંધ પડશે. ધર્મમાં અને આચારમાં સર્વ રીતે હિન્દુ છતાં જાતિ-બેદ ન માનનારને હિન્દુ નથી એમ કહેવાની ફરજ પાડવી એ જુલમ છે. અને એક રીતે બંધનું તો " અમે હિન્દુ નથી " એમ કહેનાર જોડું માત્ર રજસ્થાનની સમક્ષ એ પ્રમાણે જોડે છે-એ ઉદ્દગાર પહેલાં તે હિન્દુજ હોય છે અને એ ઉદ્દગાર કર્યા પછી તરતજ પણ બંધીજ રીતે હિન્દુ આચાર વિચાર પાળે છે અને પોતાને હિન્દુ તરીકે ઓળખાવે છે, હિન્દુસ્તાનમાં પ્રાચીન સમયથી સુખ્ય જાતિઓમાં અંદર અંદર લગ્ન થતાં આપ્તાના દાખલા ઘણા છે, બ્રાહ્મણ શત્રીપની અથવા અન્ય કોમની કન્યા પરણી શકે તો જાતિ આણું લગ્ન કરનારને ન્યાતબહાર મૂકી શકે પરંતુ તેણું લગ્ન ગેરકાયદેસર ગણાવું અટકશે નહિ. વળી જોડું તો હિન્દુ ચાલ્યું એટલે વિચારાળ અર્થવાળો છે, કે કોને હિન્દુ કહેવો અને કોને ન કહેવો તે સુસ્તેલ છે. વનસ્પતિનો આહાર કરનારને જ હિન્દુ ગણીએ તો દાલ ગણાતી હિન્દુ પ્રજાની અડધા ઉપરની સંખ્યાને હિન્દુ એ નામ આપી શકાય નહિ. અમુક જ દેવ કે દેવીની ઉપાસના કરનારને જ હિન્દુ ગણીએ તોપણ કેટલી બધી સંખ્યાને હિન્દુ નામ લાગુ પાડી શકાય નહિ? અમુક જાતના જ આચાર પાળનારને હિન્દુ કહેવા એવો પણ નિયમ થઈ શકે એમ નથી કારણ કે આખા દેશમાં એકજ પ્રકારના આચાર વિચાર પ્રચલિત નથી. વળી હિન્દુ નામ પણ આપણને પરદેશીઓએ આપેલું છે. હિન્દુ પ્રજાની દાલની બંધી જાતો શુદ્ધ આર્ય જાતિના જ વંશજો નથી એમ ઇતિહાસથી સાબિત થયું છે. પ્રાચીન સમયમાં હિન્દુ ધર્મમાં સર્વ કોષ્ટનો સમાવેશ થતો. હજી પણ આપણી આ જાતની ઉદાર, લાવના છેક નટ નથી થઈ. સરકારના વસ્તીપત્રકના અમલદારે અંતજ-ટેક, મહાર વગેરે-વર્ગોને હિન્દુમાં ન ગણવા એવું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું ત્યારે કારી જેવા પવિત્ર તીર્થસ્થળના જૂના વિચારના પડિતો અને શાસ્ત્રીઓએ સલાહ લીધીને આ રહામે પોતાનો વાંધો દર્શાવ્યો હતો. ત્યારે આવા અંતજ વર્ગને હિન્દુ ગણવાની આપણે ઉદારતા બતાવી શકીએ છીએ, તો માત્ર ન્યાતના ચાલતા આવેલા રિવાજથી વિરુદ્ધ લગ્નસંબંધ કરનારને " હું હિન્દુ નથી " એમ કહેવાની ફરજ પાડવી એ કેટલું સારુંકું મન બતાવે છે? જૂના વિચારવાળા માણસોને આ દાખલાથી કોઈ રીતે વાંધો લેવાતું કારણ નથી કારણ કે આપણે જોયું તેમ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે તેમાં કોઈ વિરુદ્ધ નથી. આપણી પ્રાચીન લગ્નની ઉચ્ચ લાવનામાં અવરોધ કરે એવું પણ તેમાં

કાંઈ નથી અને તે ઉપરાંત ન્યાતની સત્તા એ કાયદાથી કાંઈ રીતે ઓછી થતી નથી. વળી એ કાયદો માત્ર (permissive) અનુસાદાયક જ છે, ફરજિયાત નથી. જેની હજી એ પ્રમાણે લગન કરવાની હોય તેને કાયદાનો વાંધો નહિ નહિં એટલી જ એ કાયદાની મતલબ છે. સને ૧૯૫૬ માં વિધવાયું પુનર્લગ્ન કાયદેસર લગન ગણાયો એવું સરકારે ઠરાવ્યું ત્યારે જે હેતુ હતો એટલે કે જે વિધવા ન્યાત જાતના રિવાજથી વિરુદ્ધ પણ ધર્મશાસ્ત્રની આગ્રા-તુસાર લગન કરે તેવું લગન કાયદેસર ગણાય અને વારસાના તેના હકને કોઈ પ્રકારની કાની પહેાંચે નહિં, તેજ આ કાયદાનો પણ હેતુ છે. હિન્દુ જનસમાજની હાલની સ્થિતિ અને લોકમનની રિગ્દતા જેતાં જેમ વિધવાનાં લગનની, સંખ્યા પ્રમાણમાં ઘણી જૂજ થાય છે તેમજ આવાં લગન પણ બહુજ જૂજ સંખ્યામાં થયે. પરંતુ કોઈ પણ મનુષ્યને લગનજેવી બાબતમાં ધર્મવિધિથી લગન કરવા છતાં અને અમુક ધર્મ અંતઃકરણપૂર્વક માનવા છતાં “ હું એ ધર્મ માનતો નથી, ” એમ કહેવાની ફરજ પાડવી એ ભુત્તમજ છે. વળી બીજી રીતે જોઈશું તો જે વાંધા હાલ એ બિલ રદામે સેવામાં આવે છે તે સર્વ વાંધા અસલના ૧૮૭૨ ની સાક્ષના નિલ વિરુદ્ધતા છે. “ બચુનિલ ” રદામેના ખાસ નવા નથી. ૧૮૭૨ નો કાયદો તો યદ્યથો છે અને તે અમલમાં આવે છે. તો પછી આ કાયદારદામે એના એજ વાંધાનું કાંઈ પ્રયોજન જણાયું નથી.

બાકી બુદ્ધેન્દ્રનાથનું બિલ કાયદો થાય કે ન થાય, પરંતુ એ કાયદાની ચર્ચાથી લોક મત ધણો ફેળવાયો છે; અને એ કાયદો કાંઈ ઓછો નથી. વળી ૧૮૭૨ ના કાયદા વખતે તમાં સમ્મનિયમના કાયદા વખતે જે પદ્ધતિથી વિરુદ્ધ પક્ષ તકરાર કરતો, જે જાતના નિર્દોષ અને અસલ લખાણો તે વખતે થતાં, તેમાં હાલ ધણો દૃષ્ટ ફેરફાર થયો છે એ આનન્દની વાત છે. વળી આગિલના પક્ષમાં જૂના વિચારનાં ગણાતાં કેટલાંક વર્તમાનપત્રોએ પણ પ્રુટિ આપી છે એ શુભ ચિન્હ છે. હિન્દુ જનસમાજ ધણો ધીમે આગળ વધે છે પરંતુ સર્વ પ્રજાઓ કરતા આપણા સમાજમા એકદર રીતે ઉદારતાની લાગણી, બીજાના મત માટે સદિયક્ષતા ધણીજ છે એ નિર્ણય છે; અને ગમે તે પ્રકારે જનસમાજ દષ્ટી રહે એ કાળજી પ્રાપ્તિના કાળથી આપણી પ્રમળતાવતી આવી છે તે પ્રમાણેની વૃત્તિ હજી પણ આપણો સમાજ બતાવ્યા કરે છે એ ખરેખર આનન્દની વાત છે. જનસમાજના જૂદા જૂદા પક્ષના માણ-સોના આવા મહત્વના વિષય ઉપર શા અભિપ્રાય છે તે જણાવના અને તે ફેળવવાનો બાકી બુદ્ધેન્દ્રનાથે જે પ્રસંગ આપ્યો છે તે મળે તેમતો સમસ્ત ઉદ્દેશ કિપૂરત છે. ૩]

લગનનો નવો ખરડો.

કલકત્તાની વાઇસરોયની કૌન્સીલમાં આ. બિ. ભુવેન્દ્રનાથ બસુએ લગન સંબંધી એક નવો ખરડો રજૂ કર્યો છે. ઇ. સ. ૧૮૭૨ માં સમાજરડો માટે સરકારે એક લગન સંબંધી કાયદો દર્શો હતો. તે કાયદામાં સ્ટેજ ફેરફાર કરી તહેને સર્વેને લાયક પડે તહેવા બના-

II આ દરખાસ્ત છે. જે હિન્દી કેટલીક પ્રજા—મુમયમાન, પારસી, ખ્રીસ્તી ઇ-વાંધો તો હિન્દુઓને તો આ નવો કાયદો લાયક પાડવો, એમ લલામણ છે.

નવો ખરડો શું કહે છે ૧- (૧) કોઈ પણ જ્ઞાતિનાં સ્ત્રી પુરૂષ લગન કરી કે; (૨) તે લગન કાયદેસર અભ્યાય; (૩) તે લગનની પ્રજાને વારસાના રખા હક મળે. •

સુધારાને હવે કંઈ હદ છે ? આ સુધારામાં તો સમાજ અને ધર્મનું સંમિશ્રણ થયું છે. બન્નેને એકજ સપાટી કુદાવ્યા છે. સર્વદેશીય ધર્મ જનાવવો છે. ધર્મનાં બંધન તો સમાજની શૃંખલાનો શો દિસાય ! જિન્ન જાનિની પ્રજા તન અને મનમાં માથાપ કરનાં ચડિયાતી થાય, એ અર્થિનના નિયમના સૂર સંભળાય છે. લગ્નપત્ની પ્રજા-કીય ઝાંઝા વધારે, અને એ દ્વારા દિનની ઉન્નતિ થાય છે.

અભિજ્ઞાઓ તો ધણા મ્હેટા ! પણ દયાના ગોળા !! મુસ્લિમોના કેટલા દગ ખસે-ક્યા ? ઉપરના ત્રણ મુદ્દા વિગતવાર લેખ્યો:—

(૧) કેામ પણ જ્ઞાતિમાં સ્ત્રી પુરૂષ લગ્ન કરી શકે: અત્યારના હિન્દુ કાયદા પ્રમાણે તેમ થતું નથી. કન્યા ભિન્ન જાતની પણ એક જ જ્ઞાતિની જોઈએ, પ્રાચીન લગ્ન રીતિઓમાં ગાંધર્વ, રક્ષસ, અને પૈશાચ વિવાહ હતા, પરંતુ હાલના લોકાચાર પ્રમાણે સરકારે એ ત્રિવિધી યતાં લગ્ન રદ કર્યાં છે. થોડા વખત ઉપર એક રજપૂતે કેાઈ બ્રાહ્મણ કન્યા સાથે ગાંધર્વ રીતિએ લગ્ન કર્યું હતું તે ખ્રીષ્ટકાલગીત્રે કથુલ કરવા ના પાડી હતી.

મુસલમાની કાયદો એટલો મર્યાદિત નથી, જનાં નેમાં પણ બંધન તો છે જ. એવું લડીન — revealed religious — શ્રુતધર્મ: યાદુદી, ખ્રીસ્તી અને મુસલમાની ધર્મનાં સ્ત્રી પુરૂષ કાયદેસર પરણી શકે. જેમાંથી એક મુનિપૂજક. હોય, ઉદા, પારસી, હિન્દુ ઇત્યાદિ, તો લગ્ન ગેરકાયદેસર ગણાય. તત્ત્રાક, મ્હેર, અને વારસામાં ફેર પડે.

પારસી અને ખ્રીસ્તી લગ્નના શુચવાદ નેટલાજ છે. એક હિન્દુ દંપતી ખ્રીસ્તી થાય, તો તેનાં તે જ દંપતીને ફરી લગ્ન ક્રિયા કરવી પડે. ખ્રીસ્તી ધર્મ એક પત્નીવત્ત પગાવે છે એટલે બે સ્ત્રીને પતિ અવનવા શુચવાદમાં આવી પડે છે. એ જ પ્રમાણે ખ્રીસ્તી પતિ અનેક પત્ની મેળવવા મુસલમાન થઈ શકે, પણ ફરી ખ્રીસ્તી થાય તો વળી નવો શુચવાદો !

તે લગ્ન કાયદેસર ગણાય : ઉપરનાં લગ્ન કાયદેસર શી રીતે ગણાય ? કદાચ મુસલમાન, પારસી, ખ્રીસ્તી, યાદુદી—જેમાં છુટાછેડાનો દિવાજ છે, તેમાં લગ્ન એ કટક કરારરૂપ લાગે છે. જતાં એ લગ્ન એક જ વેપારી કરાર તો નથી જ. લગ્ન ક્રિયામાં ધાર્મિક તત્ત્વ ભળેલું છે, અને એ રીતે એ અસાધારણ કરાર રહ્યરહત થાય છે. તેથી ઉલટું હિન્દુ લગ્ન તો માત્ર ધર્મક્રિયા જ છે. કચરનો રપથ સરખો નથી. સમપત્ની એ મુખ્ય અંગ છે. સાતમે પગલે લગ્નની સિકામ્હેર થાય. અગ્નિદેવ સાક્ષી થાય.

નવા ખરડામાં આ ધર્મ અને કરારનો ઝગડો શી રીતે પતશે ? ધાર્મિક તત્ત્વ અરપ થનાં મુખ્ય ભાવના નાશ પાગશે. છુટાછેડા, પુનર્લગ્ન ઇત્યાદિ પ્રવેશ કરશે. સુધારાવાળાઓને તે તો જોઈએ છે; પરંતુ એક આટલો સુધી તો નહિં જ. ધર્મને રજા મળવાથી નીતિ શિથિલ થશે. અમૂર્ત કર્તવ્ય અગમ્ય રહેશે. છુટાછેડાની સગવડ દંપતીને સ્વતંત્રતા સૂચવશે. અનેક પુનર્લગ્ન એટલે સુધરેલો બ્રહ્મચાર નહિં તો બીજું શું ? લગ્નનો સુધારો નહિં પણ આ તો કુધારો થશે. સ્ત્રી પુરૂષ નિરંતર નવીનતાનાં રસિક થશે. ત્યારે મનુષ્ય અને પશુમાં કંઈ ફેર રહેશે ? !

તેમ જતાં આવી જનતામાં લગ્ન પણ કાયદેસર ગણવા અને ગણાવવા સરકારને કુલ સત્તા છે. સરકાર સિરતાજ છે. લગ્ન કરનાર દંપતી તે જાન્યવાળાઓ; પણ સમાજ તો આનાકાની

હૃદય તરફ સદૃશ આકર્ષણ નહોતે હોતે બાવમ મઠે પણ તેમણે એક ન્દાનુ, સુમધુર ભાષામાં, વાર્તાઓનું 'પુસ્તક લખ્યું છે. આપણે ખરેખર આ હોદ્દાના બહુ ઉપકાર નીચે હોતે પ્રજા તેમના આત્માને શાન્તિ અને કલ્યાણ આપે. !

શ્રીયુત્તમ બાપુના ખીચુ વિશે ભિન્નિય રાનાટે- મુળાઈ પ્રાર્થના સમાજ ગન્દિશમા આર્ય મહિલા સમાજની એક મીઠિયામાં, સૌ વિદ્યાનેરી નીલકંઠ બી અ ના પ્રમુખપદ નીચે, મિસિસ રાનાટેએ જણાવ્યું હતું કે— 'તમે હોદ્દાએ આ મિ બાપુએ વડી ધારૂસમામા હિન્દુ લગ્નના કાયદાને લગતું જે બીલ લખવ હતું તે તે વિશે સામજીય દરો આ બીલ આપણી હોદ્દા કેમની કેડ પછ રીતે વિરુદ્ધ નથી, તેમ કેમવાયલા અને સમજી વર્ગનું માનવું છે તમે જણતા હોશ કે બાપુ બીલ ગમે તે મેમો વચ્ચે લગ્ન કરવાની છૂટ આપે છે હોદ્દાએ તેમજ બીજા કેમવાળાઓની સખ્યા દર સાથે ધટ્ટી નવ છે અને તેથી તે સખ્યા ઘટે નહી અને દરેક કેમ પોતાનું બજ ટપાડી રાખે, તેથી અરમ્પરસ લગ્નની ગાંઠમા દરેક કેમે છૂટથી જોડાવાની જરૂર છે આ બીલ ખાસ કરીને હોદ્દા બાપુઓના છૂટાપણાના હકનો એક અગત્યનો સચાસ રજી કરે છે હાલના કાયદાની રૂએ પતિ ગમે તેવો દુરાચારણી, અચાન, દારૂઓ અને નાશાચક હોય, તેમજ હોદ્દા સ્ત્રીને પોતાની છઠ્ઠી સુવામગીરી જેવી કાલતમા પસાર કરવી પડે છે એક મરદ ગમે તેટલી સ્ત્રીઓ પરણી રાકે છે, પણ સ્ત્રીથી કાઈકણ બની શકતું નથી " પતીવ્રતા-પતીવ્રતા " કરીને તેઓની છઠ્ઠીને કચરી નાખવામા આવે છે આમ હોવાથી વખત હવે આરી પદોગરો છે કે, હોદ્દા સ્ત્રીઓને રક્ષણ મળવું જોઈએ છે અને તે રક્ષણ બાપુ-બીલની રૂએ મળી શકશે સરકાર માળખ છે અને જે તે આ સવાલને ઠેકા આપશે તેા હોદ્દા સ્ત્રીવર્ગનું ભદ્ર યથ ગરો, પણ તેજ વેળાએ આપણે સ્ત્રીઓએ પણ જાગૃત થવાની કાઈ જોણી અગત્ય નથી

અ સૌ વસન્તી હોદ્દાનું અકાળ મરણ વડોદરાના એક સાધક અધિમરી વર્ગના પત્રોમા તથા મુન્દરી મુખોપમા " અવમતી "ની સહીથી લખનાર અ સૌ વસન્તીબહેન, (રા કુર્વમશામ જ્યેષ્ઠાશામના પત્ની અને રા મગનજીવ જાણરા કરના પુત્રી-)ના બહુજ ન્દાના વયમા થયેલા હું ખદ મરજીની નોધ લેના અમને અત્યંત દિલગીરી ઉપજે છે બહેન વસન્તી એક સરલ હૃદયની બાલ હતા, અને સાળાની કેળવણીનો બહુ લાભ ન મળ્યા છતા, તેમણે શુદ્ધશિક્ષણ દ્વારા સારા અભ્યાસ વધાયા હતો એમનો સ્વગવાસ આપણી સાહિત્યપ્રેમી બહેનોના અમળ મરજીથી વધતી જતી જોડમા હમેરો મે છે, એમ એમના લખાણના વાચકને લાગ્યા વિના રહેશે નહિ પ્રજા એમના આત્માને કલ્યાણ અને મોક્ષ માર્ગે પ્રેરે !

જે જ્યેષ્ઠાબહેનને મુખપ્રાપ્ત—વડોદરાના નામદાર મહારાણી અને શ્રીયુત્તમ એસ એમ મિત્રે લખેલા " હિન્દુસ્થાનમાં સ્ત્રીઓની યદ્યરી " (" પોઝીશન ઓફ વિમેન ઇન ઇન્ડિયા ") નામના પુસ્તકનું ભાષાન્તર, ના મહારાણીશ્રીની પરવાનગીથી, વિદુષી બહેનો સૌ વિદ્યા રમણ ભાઈ નીલકંઠ અને સૌ શારદા સુમન્ત મહેતાએ કરવા માડ્યું છે

ભાવનગરનાં રાજકુમારીને મળેલા ચાંદ લખનગર રાજ્યના કુંવરી શ્રી મનહર કુંવરબાને તેમના ભરત, રીવણ, ગ્રયણ આદિ કેસઓના ઉત્તમ નમૂના રજી કરવા મઠે સાત ખોલા પ્રદર્શનો તરફથી સેનાના ચાંદ મળેલા છે, અને તેમના નમૂના સર્વે પ્રશસા પામ્યા છે છેલ્લો ચાંદ તેમને આ વર્ષે લંડનમાં નામદાર શહેનશાહના રાજ્યાભિષેકના મગવ પ્રસંગે ફેસ્ટીવ મેસમા ભરવામા આવેલા પ્રદર્શનમા આપવામા આવ્યો હતો

હોદ્દા અનન્યયાનો ધગ્ગલ પ્રવાસ અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ રોક અ બાલાલ સારાભાઈના બહેન અનસૂયા વેદકનો અભ્યાસ કરવાને વિરાચત ગયા છે તેમને આ પ્રવાસ સપર્ષ રીતે સફળ થાય

દરેક ગ્રાહકને આ સૂચીપત્ર વાંચવા વિનંતિ છે:-

ગ્રાહકને ખાસ લાભ માટે પાછળ લખ્યો ! આર રૂપિયાનાં પુસ્તકો અધીં કિંમતો !

આવતો અંક વી. પી.

આ ડિસેમ્બર મહિનામાં પરમકૃપાળુ પ્રભુએ રાજભક્ત દિન્દને એક ચિરસ્મરણીય, અદ્ભુત મનાવ જોવાનું નિર્માણ કર્યું છે; અને તે એ છે કે, નામદાર સહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ મહારાજ દિન્દુરથાનના તખ્ત ઉપર બિરાજશે. આવા મંગલ પ્રસંગે સમસ્ત ભારત વાસીઓનાં હૃદયમાં અપૂર્વ, અવર્ણનીય આનન્દ પ્રકટ થાય એ સ્વાભાવિક છે. હોના શુભ સ્મરણમાં સુન્દરીમુખેષ તરફથી પણ ડિસેમ્બરમાં કોરોનેશન (રાજ્યારોહણ) નો ખાસ સચિત્ર અંક જહાર પાડવા ગોઠવણ થઈ છે. આ પત્રનું લવાજમ એટલું આણું છે, અને હોના પ્રમાણમાં સુન્દરીમુખેષનું (બેટના પુસ્તક સાથે ગણતાં) કદ એટલું મોટું થાય છે કે, હોનાથી મોટાં માસિકો અને પત્રોની સાથે દરીદ્રાઈ થઈ શકે તેમ નથી. તથાપિ 'કુન્દ' નહિં તો 'કુન્દની પાંખડી' તરીકે વ્યાસક્રિત અમારા તરફથી જે જની શકે તે ગ્રાહક મહારાણે ઉત્સાહથી સ્વીકારી લેશે એમ અદા છે.

આ મોટા સચિત્ર અંકમાં, સ્ત્રીવાચનને લગતો ખાસ વધારો પણ આપવામાં આવશે. આ ખાસ અંક ડિસેમ્બરની આખર સુધીમાં જહાર પડશે.

ખાસ અંક તૈયાર કરવામાં, બેટનું પુસ્તક પ્રેસમાં આપતાં થયેલા વિવંચને માટે મારી ચાલીએ છીએ. 'ચોગિની' નામનું નવવ્રકથાનું પુસ્તક જે મોટા વર્ષની બેટ તરીકે આપ્યું હતું હોના પછીના વિભાગ રૂપે બાકી નામની મોટી નવવ્રકથા ગયા તથા ચાલુ વર્ષની બેટ તરીકે ફેબ્રુઆરીની આખર સુધીમાં ગ્રાહકોમાં વહેંચવામાં આવશે. પરંતુ જે ગ્રાહકોનું લવાજમ ડિસેમ્બર સુધીમાં આવી ગયું હશે અ-

થવા જેમણે ખાસ અંકનું વી. પી. સ્વીકાર્યું હશે તેમનેજ આ બેટ મોકલવામાં આવશે. લવાજમ પ્રથમ વસુલ થયા વિના, બેટ મળશે નહિં એ ધ્યાનમાં લેવા ખાસ વિનંતિ છે.

જહારગામના તેમજ અમદાવાદના ગ્રાહકો-સર્વ તરફ વી. પી. મોકલવામાં આવશે. વી. પી. સ્વીકારવા અનુકૂળતા ન હોય તેમણે ડિસેમ્બરની ૧૦ મી તારીખ સુધીમાં આ ઓફિસમાં મનિઓર્ડરથી અથવા બીજા કોઈ પણ રીતે લવાજમ ભરી દેવા કૃપા કરવી. મોકલેલું વી. પી. સ્વીકારવા સંબંધી ગ્રાહકોને ખાસ વિનંતિ છે.

શ્રીલિખનો ખાસ મહોટો અંક:-

આ અંકને માટે દરેક લેખક પહેલને જમ બને તેમ વેળાસર લખાણ મોકલવા
વેનંતિ છે. મોડામાં મોકલું તા. ૧૫ મી નવેમ્બર સુધીમાં આવેલું લખાણ પ્રકટ થઇ શકશે.

કેરોનેશન પ્રસંગે ખાસ લાભ!!!

અમારા માહકેને નામદાર રહેનશાદના રાજ્યારોહણના મંગલ પ્રસંગે ખાસ લાભ
તરીકે સુન્દરીસુબોધ મંદિરમાં વેચાતાં નીચેનાં ખાસ વાંચતા લાવક, ઓ ઉપયોગી પુસ્તકો
અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવશે.

યોગિની, (સોનેરી પાકું પૂકું)-વાર્તાસદરી.-મૃદુલા,-કપિજ્જા,-ગીતમાળા, ભાગ ૨-
અસહ્યજ્યોતિ,-પ્રિયકાન્ત,-સંસાર શા માટે-મેઢનગુપ્ત-અધોરકામિનીદેવી- અને સુન્દરી
સુબોધની ચોથા, છઠ્ઠા, તથા આઠમા વર્ણની કાષ્ઠમે. (પોસ્ટેજ નૂદું પડશે.)

મેનેજર, સુન્દરીસુબોધ.

અમદાવાદ.

સ્ત્રી લેખનો ખાસ અંક—

સ્ત્રી લેખનો ખાસ મહોટો સચિત્ર અંક હિન્દુસ્તાની આખર સુધીમાં બહાર પડે; આ અંક માટે નવેમ્બરની તા. ૧૫ માં સુધીમાં લખાણ મોકલવા સર્વ સાહિત્ય પ્રેમી બહેનોને આમંત્રણ છે. —તસ્ત્રી, સુ. સુ.

સુંદરી સુબોધના બાહુકોને ખાસ અધધી કિંમતે !

સંસાર શા માટે ! ?

લેખક—હાથલિપિ ઉત્તમરામ ભટ્ટ—અમદાવાદ.

એક અદ્ભુત રસમય બોધક નવલકથા. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

સ્ત્રી, પુરુષ, બાળ, યુવાન, વૃદ્ધ, હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ક્રિશ્ચિયન. આદિ તમામ વર્ણના હાથમાં મૂકવા લાયક, એક મનહર નવલકથા છે. નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનાં યથાર્થ સ્વરૂપની; તેમજ નીતિ ધર્મના અનેક સિદ્ધિતાની દિવ્ય સંકલના કરી પુરતક મંથવામાં આગ્યું છે. જ્ઞાન, ખ્યાન અને જ્ઞાનમાર્ગનું અતુલ્ય તેમાં રસપૂર્ણ રીતીમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આગ્યું છે. એકવાર હાથમાં લીધા પછી તે છોડવું મનનું નથી આવ્યા ઉત્તમ પુસ્તક શુભગર્વ લાપમાં ધણીય થોડાં છે. પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં નીચે પ્રમાણે—

અમદાવાદ— કર્તા પાસેથી—સારંગપુર સરકીવાડ.

સુંદરી સુબોધ મંદિર—રાયપુર.

સુંદરી સુબોધના બાહુકોને ખાસ લાલ !

રાહુનશાહના પગલાંના પ્રતાપ !

આવો પ્રસંગ કદી આવ્યો નથી ને આવવાનો પણ નથી.

મરજી મુજબ પસંદગીનાં, જાણીતા લેખકોનાં, લાઇબ્રેરીને શોભાવે તેવાં, દત્તિદાસ, કાવ્ય, કળા, વિજ્ઞાન, ધર્મ, જીવનચરિત્ર, નાટક, નવલકથા વગેરે વિષયોનાં પુસ્તકો રૂ. ૧૫ નાં રૂ. ૧૦ નાં, રૂ. ૨૫ નાં રૂ. ૧૫ નાં, રૂ. ૩૫ નાં રૂ. ૨૦ નાં, રૂ. ૪૫ નાં રૂ. ૨૫ નાં અને અર્ધી કિંમતે મેળવવાં હોય તો અર્ધાં આનાની ટીકોટ ગોઠવી સવિસ્તર હકીકત મંગાવો.

ખાસ બોધી કિંમતે મળતાં ઉપર જણાવેલાં પુસ્તકોની યાદી સુંદરી સુબોધ મંદિર—અમદાવાદમાં લખ્યેથી પણ મળી શકશે.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે ! !

“ હૃદય કુજ ”

(કુજનાં કાવ્યોનાં સંગ્રહ. ટીકા તથા સાગરે લખેલા ઉપોદ્ધાન સાથે; ૨૫ ફોર્મ, ખાડું શોનેરી પુઠું. કીમત એક રૂપિયા.)

“ કલાપી અને રહેની કવિતા. ”

કલાપીનાં કાવ્યો ઉપર સાગરનું વિવેચન. કીમત આર આના.)

મળવાનું } જીવનકાલ અમરેશી મહેતા.

ઠેકાણું— } ધનામુખારની યોગ—અમદાવાદ.

વાર્ષિક લવાજમ પોસ્ટલ સાથે સવા રૂપિયે; હિન્દુસ્તાની બહાર દોઢ રૂપિયે.

જ્ઞાનસુગન્ધ :

દેશાંદયમાં સ્ત્રીસહાય —

શ્રેનો ! સન્નારીઓ ! અત્યારે આપને વિલક્ષણ દેશકાલમાંથી પસાર થાવ છીએ તે તમારું અજાણ્યું નથી. હેઠ્ઠાં પચીસ પચાસ વર્ષથી તે દેશકાલ તમે પણ સમજાવો છે 'દેશનું આર્થિક જીવન છિન્ન મિન્ન થઈ ગયું છે, રાજ્યજીવનમાં અનેક વિપમતાઓ ઉત્પન્ન થતી આવે છે, અને સંસારનાં કષ્ટો તો આપને માં ચોંટલાં છેજ આર્થિક જીવનની છિન્નમિન્ન સ્થિતિને લીધે સ્વદેશી માલ વાપરવાનું સ્વદેશમાં આપણા સપનો માલ પતાવવાના ઉદ્દેશો કરવાનું યત્ન લેવાની અમને જરૂર જણાઈ છે. આવી જરૂર છે તે તમે પણ સમજો છો અને તે પ્રસંગમાં અમારાથી યત્ન કરવાની સાથે અમે તમારી પણ સહાયતા માંગીએ છીએ. સારાં મનોહારી વસ્ત્રાભૂષણો અર્પણે તમને સંતુષ્ટ કરવાં એ અમારો ધર્મ છે અને સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં તો પાતાલમાંથી પણ રૂઝ વસ્તુ લાવી તમને અર્પણ કરવી એ અમે અમારું કર્તવ્ય સમજીએ છીએ. પણ અત્યારના પ્રસંગોમાં અમે જાપાન કે ફ્રાન્સની વનાઘટનાં રેશમનાં ઘર તમારે માટે ન લાગીએ, અને ડેવીડ સાસુન કે સુરત સિરક મીલસમાં યત્નથી દેશી સાડીઓ તમારે માટે સરીદી તમને અર્પણ કરીએ અને તેજ માલ સરીદવાનો તમને પણ આગ્રહ કરીએ, તેમાં તમે અમને દોષ દેશો નહિ પટ્ટલું નહિ પણ જે દેશકાલમાં તમારા મોજશોષમાં કંઈ ન્યૂનતા લાગવાની અમને વૃત્તિ થઈ છે તે દેશકાલની ધરાયર તુલના કરી તેમાં આપણા જનમંડળનું કર્તવ્ય શું છે તે ધરાયર સમજી અમે સ્પર્ધન કરતા હાથ તો અમને ધારવા પટલે સુધી પણ અમે તમારી સહાયતા માંગીએ છીએ. સાંસારિક જીવનમાં પણ તમને પ્રસન્ન રાખવાં એ અમારી ફરજ છે, છતાં લાંબા કાલથી ચાલતા આવેલાં ક્રમથી અન્યથા વર્તન કરવાના પ્રસંગોમાં તમારી અનુકૂલતા મેલવવાની અમને ધારવાર જરૂર પડે છે તમારી પ્રસન્નતા સિદ્ધ કરવા અમારે તમને સરી વસ્તુ સ્થિતિ સમજાવીને તમને અનુકૂલ કરવાં જોઈએ; વારણ કે તમારા ઉપર અંમલ કરીને તમને અનુકૂલ કરવા કરતાં તમને અમારા જેવા વિચારનાંજ કરીને અનુકૂલ કરવામાં તમારા અમારા પૂજ્યપૂજક સંબંધનીજ પુષ્ટિ થાય છે. અને આ સાર તમને ઊંચી ફેલવણી આપવાનું, અમ્મરી વિપમતાઓ સમજવાની માનસિક શક્તિ તમારામાં અવતારવાનું, અને અમારી વિપમતાઓની અનુભવ લેવા અમારા જેવાં કાર્યોમાં થોડે થોડે તમને દોરવાનું પણ અમને પ્રાપ્ત થાય છે

તમને અજ્ઞાન રાજવામાં અમને કંઈજ લાભ નથી; તમને નવલ્લાં રાજવામાં અમને કંઈજ લાભ નથી, તમને અનુનવહીન રાજવામાં અમને કંઈ લાભ નથી. ડલટું અત્યારના દેશકાલમાં તમને વિગ્ના, ઘલ અને અનુભવ સપન્ન કરવામાં અમારો પણ સ્વાર્થ રહેલો છે હવે અમારી આંખ ઓઘડી છે તમને જ્ઞાન, ઘલ અને અનુભવ વિવિધતાનાં રાજવામાં અમે અમારું અને અમારા જગતનું અકલ્યાણ કર્યું છે પણ અમને હવે સમજાયું છે

૫. ઉચ્ચમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદી.

• (મુંવાઈ-ગુજરાતી હિન્દુસ્ત્રીમંડલ સમક્ષ કરેલા વ્યાસનામાંથી -)

સુન્દરી સુખોદ.

ડિસેમ્બર-જાન્યુઆરી: ૧૯૧૧-૧૨.

અંક, ૧૦૦-૧૦૧.

SUNDARI SUKOD.

Dec—Jan 1911-12.

No 100-101.

Ahmedabad.

Special Coronation Number—All Contributions by Lady—Writers

જ્ઞાનસુગન્ધ.

નામદાર શહેનશાહવાનુ અને હિન્દી સ્ત્રીઓ:

નામદાર ગવર્નર જનરલનાં પત્ની લેડી હાર્ડિન્જે હિન્દી સ્ત્રીપ્રતિનિધિમંડલ તરફનું ધોલો સાટીન ઉપર સોનેરી છીક ચઢકપો ભરેલુ માનપત્ર નામદાર શહેનશાહવાનુને અર્પણ કર્યું. એ માનપત્ર સાથે એક હીરામાં જડેલુ મોટું ચોરસ લીલમ અને હીરામાં જડેલા સાત મોટા લીલમના ચકતાવાળો તથા વચમાં લટકતા લીલમવાળો હાર એ વે વાનાં પતીયાળાનાં મહારાણીએ તે નામદારને અર્પણ કર્યા એ જવાહીરો મોમલાદ જાહોજલાલીના નમુના રુપ છે. હિન્દી સ્ત્રીઓની ભેટનો સ્વીકાર કરી તેને પડયે મુકીએ એ નામદારે તેનો લાગળી ભરેલો ઉત્તર ઘાઢયો હતો.

“ તમારા આવકારના મનહર ઉત્સાહે મારા ઉપર ગંભીરપણે અસર કરી છે, અને હું એવો વિશ્વાસ રાખું છું કે, જેઓ મને મઢવાને આજે અહીં આવેલી છે, તેઓ પોતાના ધિનયાં જુદા અને અંતઃકરણની કલ્પાનઘરદારી માટેના માથા આતુર આમારનો પોતે જાને સ્વીકાર કરશે અને આ શહેનશાહની સ્ત્રીઓને જંગ વશે, રક્ષણ દેઢઢ રહેતી સ્ત્રીઓના મુખ અને કલ્યાણ માટેની મારી સતત ધધતી જતી ઝંકડાની તમે સઘડાની હું યાત્રી કરી આપવાને રૂચું છું. હિન્દી સ્ત્રીઓ પોતાનાં ગૃહોમાં કેવી કલ્યાણકર મધ્ય અસરો કરી શકે એમ છે, એ વાત ઇતિહાસનાં પાનાં દર્શાવી આપે છે, અને તેની ઉમ્મદા કોમોની તથાગીયો પોતાનાં છોકરાનાં હૃદયો અને મન માતાઓએ ભરેલા શિશ્યામળના પાટોના કઢ તરીકે, ચુસી રાખ્યોને અને મધ્ય સેવાનાં કાર્યોથી રંગાયલી છે.

પડદામાં રહેનારી સ્ત્રીઓમાં પણ ધીરે ધીરે પરંતુ સ્વચીત્ત જે વિકાસ થયે જાય છે, એ વાત મેં ઉદા-સંતોષથી જાણી લીધી છે. અને મારી એવી યાત્રી થાય છે, કે તમારી છોકરીઓ પોતાના મધિપ્યના પતિઓની કેળવણી અને ઉપયોગી સહચારીનીઓ થઈ શકે તે માટે તેમને કેળવણી લેવાનું ઉત્તેજન આપવાને તમે સઘડા રૂચો છો.”

“ તમે મને જે હીરાજડીત ભેટ આપેલી છે, તે સદા મારી નજર સમીપમાં મતીજ રહેશે, અને ડ્યારે ડ્યારે હું તેને ધારણ કરીશ, ત્યારે ત્યારે જાં કે જમીન અને સમુદ્રનું હજારો મૈલનું અંતર આપણે છૂટું પાડે છે, તથાપિ મારા વિચારો હિન્દના તમારાં ગૃહો પ્રતિ ચઢશે અને વારંવાર આ આનંદી મેઢાવડાનો રવાલ ડમે કરશે તથા તમારાં અંતઃકરણોએ દર્શાવેલા રહેનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરાવશે.

“ તમારી હીરાજડીત ભેટ વંશપરંપરા શહેનશાહી વારસા તરીકે મધિપ્યના રાજ્ય કુટુંબને મઢતી જશે અને તે હિન્દની સ્ત્રીઓ સાથે રૂપેજી રાણીના થયેલા પહેલા સમાગમના ચિન્હ તરીકે સદા જઢવાઈ રહેશે.

“ તમારાં અભિનંદનો માટે તથા મારી તેમજ રાજા શહેનશાહ પ્રતિ દર્શાવેલી મલી રૂચાઓ માટે હું તમારો આભાર માનુ છું, અને શહેનશાહના ચલ, ચલ્લા અને કલ્યાણ માટે હું પ્રમુખાર્થના કરવામાં સામેલ થાઉં છું.”

(—ગુજરાતી ઉપરથી)

વાર્ષિક લવાજમ, રૂ. ૩૦ સવા રૂપિયા. હિન્દુસ્તાન બહાર દેશ રૂપિયા ૩૦ મેગેશન અઢી કિંમત, અધી રૂપિયા

Gods pleasure dwell, Where women are honored."

—Manu

'SUNDARI SUBODH'

Or The Enlightenment of Women

**A High-Class Gujarat Illustrated Monthly Magazine for Women,
and Family Journal**

“Welcome! A Million Welcomes
“Offers to day All-India's land.
“We hail you, Gracious Sovereigns!
“And Key to our Hearts we hand,—
“To you and yours, uniting
“Bonds no mortal ever shall break,
“Bonds of Love and Loyalty, —
“Bonds no Power ever shall shake.”

LONG LIVE OUR BELOVED

**Emperor & Empress,
India's August Sovereigns.**

“May You rule us long,
“And leave us Rulers of Your blood,
“As noble till the latest day!
“May children of our children say:
““He wrought His people lasting good.””

“O King! Thou art the Sovereign of our Country. Be Thou
the Lord of our Hearts. Occupy Thou the Throne, eternal and
immoveable. May all Thy People love Thee. May never Thy
Empire go from Thee!

"O, King ! Do Thou rule this Land and.....Be Thou immoveable thoro' like a mountain. Be Thou unchangeable like God Indra Wear Thou the Kingship of this Land ! .....

"The sky is fixed, the earth is fixed, these mountains are fixed, this universe is fixed, this world is fixed; even so be Thou firmly seated Lord of the People ! .....

"We offer to Gods the eternal sacrifices with constant application. May God make Thy People solely devoted to Thee!"...
(-From the Rig Veda.)

"May He protect us two together !

"May He make us two enjoy together !

"May we two perform duties together !

"May it be full of Light what we learn together !

"May we two not hate each other !"

(-From the Kathopanishad.)

Readers of the 'Sundari Subodh' and its Editor and Proprietor beg to tender their most humble, respectful, and dutiful homage, in Love and Loyalty, to India's Gracious Rulers; and pray God to grant, unto their Beloved Sovereigns and all Members of the Royal Family, the best happiness and enjoyments, long life and ever-increasing prosperity. They pray also that, it be ordained for the present eminent Successors to the Throne of Rama and Yudhisthir,—Asoka, and Akabar,—Victoria the Good and Edward the Peace-maker, long to continue the paternal work of helping India's uplift and the fostering of its National Ideals and Aspirations. May the All-Loving Lord bestow His tenderest Mercies and choicest Gifts on Their Imperial Majesties, the first to be crowned in India's ancient land and the Dawn of whose Sovereignty is consecrated by the heart-prayers of millions and millions of their subject-peoples, of all ~~ages~~ and creeds. Amen !

Ahmedahad,   }
12th December, 1912.   }

Ram Mohanray J. Desai,
Editor and Proprietor,
'Sundari Subodh'

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ.
(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ન્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.)

પુસ્તક ૯ અંક ૪-પં.]

ડિસેમ્બર-જાન્યુઆરી, ૧૯૧૧-૧૨.

આવૃત્તિ પાંદ, બન્ધુસંભાળ, અમદાવાદ.

પ્રસન્ન અને તંત્રી. - રામભોલનરાય જસવંતરાય.

સુન્દરી સુબોધનું, ત્રેતા આલોક અને પ્રકાશક-તંત્રી તરફનું, નામદાર શહેનશાહ ન્યોર્થ મહારાજ તથા શહેનશાહખાતુ ખાતુન્દ્રી સેરી મહારાણીના દિલ્લીમાં રાજ્યાદે-લેખના મંગલ પ્રસંગે નમ્ર-પરન્તુ પ્રેમ પૂર્ણ અને વફાદારી બધું હૃદય વન્દન.

વિષયમૂલ્ય.

વિષય વિભાગ. લેખક.

૫૪. વિષય વિભાગ. લેખક.

૫૪.

ડિસેમ્બર-૧૯૧૧.

ઉદયગુંજન.

મહાદેવ પ્રિયતમ સ્વ. સિસ્તર નિવેદિતા.	૬૭	ધર્મધ્વાજ. સ્વ. સો. સુમતી બહેન.	૬૯
કાવ્યકુજ.			
કુમળું પુષ્પ. સો. પ્રગિલા.	૬૯	ત્રિભુવનનો બાળ. સો. હરિસુખ ગૌરી.	૧૯૦
ઋષિનો આશ્રમ. બહેન નિર્મળા.	૧૯૦	હૃદયના હૃદયાર. સો. કપીલા.	૧૦૧
પ્રેમયોગિની. સો. કાન્તા.	૧૦૨	નવાવર્ષની પ્રાર્થના. સો. મણિભાઈ મહેતા	૧૦૩
પ્રસાદ. સો. ન્યોતિર્મયી.	૧૦૩	શ્રદ્ધા સો. વિન્યાસદમી ત્રિવેદી.	૧૦૪
તનુ મન્દિરમાં દર્શન. સો. વિરમતી પંડ્યા	૧૦૪	દિવ્ય દાદ. મિસિસ નિર્મલ.	૧૦૫
દીન પ્રાર્થન. મિસિસ નિર્મલ.	૧૦૫	રોહમસ્તપ્રિયા. સો. જ્ઞાનમણી.	૧૦૬
માતાજીને કંઠોત્તરી. સ્વ. સો. કપિલબા.	૧૦૬	આક વાર. સો. સાદર બહેન.	૧૧૦
શ્રીઓનું કર્તવ્ય. સો. સાદર બહેન.	૧૧૦	નિમંત્રણ. મિસિસ નિર્મલ.	૧૧૧
“બહેનોનું સ્નેહસંમેલન” સો. મંત્રી.	૧૧૧	ગરબો. સો. વીરમતી પંડ્યા.	૧૧૨
પતિની આરતી. સો. ગવરી.	૧૧૩	પુત્રનો વિયોગ. સો. વી-પં.	૧૧૩
દુઃખી માતાનો પોકાર. સો. કનુબહેન	૧૧૪	વધો વર્ણન. સો. બબીબહેન.	૧૧૭

ગૃહધર્મ.

સદનશીલતા. ગં. સ્વ. કૃષ્ણાબહેન.	૧૧૮	કર્તવ્ય. સો. કાન્તિદામોરી. ઈ. હોરા.	૧૨૨
સુપ્રભાતા. સો. જ્ઞાનમણી.	૧૨૫		

વાર્તાલહરી.

પરીબ પક્ષ સુખી કુટુંબ. સો. વીરમતી.	૧૨૬	ન્યોમેસિની. સો. બબી બહેન.	૧૩૭
ચંદિત હૃદય. સો. પ્રીતિદા.	૧૪૧	દુગસીનો વિવાદ સંપાદક-બહેન હેમકુંવર.	૧૪૩
સાસર. સંપાદક-બહેન ૨-	૧૪૫	જંગલદરીનું આખ્યાન. સં-સ્વ. સો. કપિલબા.	૧૪૭

રમણિમળિસાલા.

નાગબાઈ ને રાહમંદસિક. બહેન નિર્મળા. ૧૪૬ અભય કુમારી. બહેન ૨- ૧૫૧
સતી જયમતી. સૌ મણિબાઈ રહેતા. ૧૫૫ સતી સયુક્તા સૌ વિનય દેવી ૧૫૬
સતી સુલોચના. સૌ બહેન બુ- ૧૬૨

વિદ્યાકલા.

સાત કુલનો રમાલ. સૌ બહેન A- ૧૬૫ ઉનની ટોપી સૌ મનોરમ ૧૬૬
સુવાવડ માટે પાક સૌ કૃષ્ણાગૌરી રાવળ ૧૬૭ એક પત્ર. બહેન મીઠી બાઈ ૧૬૮

વિવિધવિહાર.

શ્રીરત્નસુ સૌ વિદ્યાગૌરી (બી એ) ૧૬૮ શ્રી કેલવળી સૌ શારદાગૌરી મહેતા.(બી એ) ૧૭૩
શ્રીકેવલળી સૌ. માણેકબાઈ કવિ ૧૭૫ શ્રી કેલવળી સૌ બહેન સુદર ૧૭૬
શ્રીઓ માટે લાયમેરી. સૌ પ્રમિલા ૧૮૦ શ્રી-પ્રવાસ સૌ શારદાગૌરી મહેતા (બી એ) ૧૮૩
આખું જગત્ શું સોધી રહ્યું છે ? સમયતરંગ.

-બહેન અનસૂયા. ૧૮૬ એ મિ બસુના બિલ વિરૂદ્ધ શ્રીઓની અરજ, ૧૮૨

જાન્યુઆરી-૧૯૧૨

દયગુજન.

૧૯૩

ર્તમાનરમ.

જાગીત સૌ. હરિસુખગૌરી ૧૬૪ રાજ્યારોહણના પ્રસંગે સૌ જમનાબહેનસમ્રાટ ૧૬૫
માપણા રાજ્યકર્તાનું ચરિત્ર સૌ મનોરમા ૨૮૦

સુખિલની વિરૂદ્ધતા -સૌ જમનાબહેનસમ્રાટ ૧૬૫ જસુખિલની તરફેણમાં -સૌ વિદ્યાગૌરી(બી એ) ૨૧૩
વૈવિધ્યવિહાર.

માપણી ઉત્તરિના અતરણી સૌ કાન્તિદાગૌરી ૨૧૬ વિધવા સૌ બીબી બહેન. ૨૨૩
પદવ્યવસ્થા.

(સુન્દરી સુખોદનો પૃષ્ઠ ૨૨૪ પછી એક પાન મૂકીને)

લેખકોને તથા આહકોને વિનંતિ-ખાસ લાયકા બલામણુ છે

મણેલી મદદ માટે આભાર-સુન્દરી સુખોદનો ખાસ અક તૈયાર થવામાં

લવાજમની પહેલ-આ પહેલ બાબત 'આહકોને વિનંતિ'માં કરેલી સાતમી સૂચના જોવી.

આ અક માધે બે લાયકા હેન્ડબ્રિલ-

કુષકાળ કુન્ડ માટે સુજાતી બહેનો અને બન્ધુઓને પ્રાર્થના.

ટોડ રાજસ્થાનનું ભાષાન્તર: બસુભાઈ કે દારભારી, સુબાઈ

શ્રીઓએ લાયકા લાયક પુસ્તકોનું ક્રિસ્ટ: મદાદેવ રામચન્દ્ર નગરુપે, અમદાવાદ.

કોરોનેશનપ્રસંગે એાઈ કિમતે 'મળતી ચોપડીઓ' જીવનલાલ અમરશી, અમદાવાદ.

સુન્દરી સુખોદનો વધારો.

1-2. Prayers and Benedictions for the Sovereigns

જ્ઞાન સુગન્ધ

નામાદાર રાહેનશાહબાનુ અને હિન્દી શ્રીઓ.

ખાસ અકમાં આવેલાં ચિત્રો

(પૃષ્ઠા ઉપર) નામાદાર રાહેનશાહ તથા રાહેનશાહબાનુ

૧. આપણા રાજ્યકર્તા માટે પ્રાર્થના કરતી સુન્દરી સુન્દરી

૨. નામદાર પાંચમા જ્યોર્જ રાહેનસાદ.
૩. નામદાર માતૃશ્રી મેરી રાહેનસાદબાનુ.
૪. નામદાર સ્વ. ભગવતી વિટ્ટોરિયા મહારાણી.
- ૫-૬. નામદાર સ્વ સાતમા એડવર્ડ રાહેનસાદ તથા બાદશાહી કુટુંબ. (નામદાર રાહેનસાદ તથા રાહેનસાદબાનુ ઉમાં છે; નામદાર રાજ્યમાતા ભગવતી એલેક્ઝાન્ડ્રા મહારાણી બેમાં છે.—અને હુવરાજ મહારાજ તથા બીબી રાજ્ય બાલકો ઉમાં છે.)
- ૮-૯. નામદાર વડોદરાનાં મહારાણી સાહેબ તથા રાજકુમારી.
૧૦. સુરત અને અમદાવાદનાં વનિતા વિશ્રામની બાનુઓ.
૧૧. સૌ. વિદ્યાગૌરી (બી. એ.) તથા શ્રી. સારદગૌરી (બી. એ.)
સ્વ. સૌ. સુમતી બહેન. (એક પ્રતિભાશાળી બાનુ-મંથકાર.)
સૌ. જમનાબહેન સકલ. (મુંબઈ, સુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળનાં પ્રમુખ.)

સ્ત્રી-ઉપયોગી ઉત્તમ વસ્તુઓ.

આપણી જરૂરિયાતનાં સાધનો પરાં પાડવી ચીજોની ખાસ માહેતી.

(આ વસ્તુઓ મંગાવતાં, સુંદરી સુગ્રાધમથી તે વિશે વાંચવાનું જણાવશે.)

(પૃષ્ઠ ઉપર:—)

તાજ મટાડી, વાળ વધારતું સુગન્ધી તેલ:—દામિનીયા પદ્મમંદી કું. મુંબાઈ.
બાલકોને નિદ્રાગી, બલવાન કરતી એકજ દવા:—ડૉ. ટી. ડોંગરે, મુંબાઈ.
મિલકત બચાવતી, આગ ચોરને હાંધેવતી અખંડ ત્રિજ્વેરી:—દરીયંદ મંજારામ, મુંબાઈ

(પૃષ્ઠ ૬૭ સામે-ખાસ વધારાનાં પાનાં ૬-૭-૮:—)

સુંદરીસુગ્રાધ-સચિત્ર !—(દરેક વાંચનારે ખાસ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય.)
સ્ત્રીસાહિત્યવાંચનમાળા:—સ્ત્રીઓએ વાંચવા લાયક ત્રિમાસિક સચિત્ર મન્યમાળા.

(પૃષ્ઠ ૧૬૨ પછી:—)

સ્ત્રીદર્શના ચમત્કારિક દક્ષાજવાળી દસઓ:—દાક્તર કાળીદાસ મોતીરામ, રાજકોટ.
૩. ૧૫) નું સુંદર ધડિયાલ કુત ૩. ૮) માં !—મેસર્સ. કે. સી. જ્વહર, મુંબાઈ.
બગડેલા લોહીને સુધારનાર ઉત્તમ દવા:—ડાક્ટર. ગોતમરાવ કેશવ, મુંબાઈ.
સારાં અને સરતાં ચિત્રો—છબીઓ છાપનાર પ્રેસ:—લક્ષ્મીઆર્ટ પ્રિન્ટિંગવર્ક્સ, મુંબાઈ.
સુગ્રાધક નોવેલો અને અનેક છીમતી પુસ્તકો:—વસનજી પરમાન્દ ચાહેવાળા, મુંબાઈ.
રસીલાં નોવેલો, દક્ષિણાસનાં મનોરંજક પુસ્તકો:—મેસર્સ પી. ડી. પંડીત અને કું. મુંબાઈ.
ઉપયોગી અને દિલપસંદ પુસ્તકો:—પ્રિન્ટિંગ:વર્ક્સ એન્ડ બુક્સ એજન્ટરી, અમદાવાદ.
સ્ત્રી દર્શાવર અજબ અસર કરતી દવાઓ:—ડાક્ટર લાલચન્દ્ર વિ. રાવકર, મુંબાઈ.
સીંધામાં મનોહર મોટી છબીઓ: ખાસ લાભ !—એનલાઈન ફોટો કંપની, મુંબાઈ.

(પૃષ્ઠ ૨૨૪ પછી:—)

ગીતામાળા ભાગ ૧ લો—ઉત્તમગીત ગરબાનો સંગ્રહ:—શંકરરાય સ્વમીરાય, અમદાવાદ.
સંસાર શાગાટે ?—અદ્ભુત રસમય બોધક નવલકથા:—ડાહ્યાભાઈ ઉત્તમરામ ભટ્ટ, મુંબાઈ.

આહેર 'ખચર મેળવી આપનાર સાહસિક એજન્ટો -મેસર્સ સુનીલાલ એક્સપેક્ટરનીકું, મુંબાઈ.
 ' સ્ત્રી ઉપયોગી, ઉત્તમ, રસીનાં પુસ્તકો, નવલકથાઓ -ગોમીન્દ્રનાર દિવેટિયા, મેન્ટાક્રુઝ.
 ઉચી જાતની ધડિયાળ, ક્ષ અને શરીરસુધારક દવા ઇનામ !-મેસર્સ. જ્ઞેનાડિયા બ્રધર્સ, મુંબાઈ.
 પડત કિંમતે મળતા, સ્ત્રીઓ માટે ઉત્તમ પુસ્તકો -'સુન્દરી સુખોધ મંદિર,' અમદાવાદ.
 ગ્રાહકોને ખામ યોગી કિંમતે મળના ઉપયોગી પુસ્તકો -સુન્દરી સુખોધ મંદિર, અમદાવાદ.
 અમૃતાંગન અનેક દર્દો દૂર કરવાનો એક ચોક્કસ ઈલાજ !-અમૃતાંગન ડિપો, મુંબાઈ.
 અચૂક અસર કરતી દવાઓ; ફાયદો ન થાય તો પૈસા પાડા!-જે. એન શેફના, મુંબાઈ.
 શિક્ષક વગર, જાતેજ ઇંગ્લેન્ડ શીખવાની ગેલેરી ચોપડીઓ !-જૂનાવનનરતુ નામ ઉમેરવું
 ન્હાની જળી પરથી મ્હોટી; ફોટો પરથી જ્યોત્ક જનાવનનર-ધનશ્યાલ ઝંદર, મુંબાઈ.

* Latent Light Culture (Study of Mental Sciences) Tennevelly
 Hindustan Review, (Premier Indian Monthly)—Allahabad.

સ્વદેશ એવોકે માટે જોનારપાના આંદ !-હિન્દુ નિરાશ્રિત ફન્ડ, નડિયાદ

અટ્ટીમો ઉપયામો અમરનામ અને પરમાર્થ !-હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડિયાદ.

દોટ્ટી બિગાડ અને શક્તિ માટે ઉત્તમ દવા -જસમાઈન ઈન્ડિયા એજન્સી, મુંબાઈ.

અનૈમિક ઇમીઓ પાડનાર-જગજીહ્વર ભેદવાર સ્ટુડીયો -જે. એસ. તારાપોરવાળા, મુંબાઈ.

સુન્દરી સુખોધ વાંચનારને ખામ વિનંતિ.

સુન્દરી સુખોધ-સચિત્ર !

સુન્દરી સુખોધના ગ્રાહકોથી એટો અઝાવણું નહિજ હોય કે, સુન્દરી સુખોધ આજ
 આઠ વર્ષથી લંદમની એવા ધય શક્તિ કરતુ આ યુ છે. આ માસિક
 મચિત્ર ખામ અંક. પ્રથમ ફક્ત ચોતીસ પાનાનુ પ્રકટ કરવામા આવતુ હતું; અને કેટ-
 લાક વખતથી લેના બત્રીસ પૃષ્ઠ દર મારે આપવામા આવે છે. ગયા
 વર્ષમા સ્ત્રીલેખનો ખાસ અંક બમણો મ્હોટો કરામા આવ્યો હતો અને આ અંકે ૧૦૦
 પાનાનો હોવા ઉપરાંત લેમા પદર જગીઓ જગવાની પણ વ્યવસ્થા થઈ શકી છે.

સુન્દરી સુખોધની આ સઘળી પ્રિયતિ લેના ગ્રાહક મડગના સદ્ગુણ વિના તો અશ
 કપજ થઈ જાય, એ સ્વાભાવિક છે પરંતુ સુન્દરી સુખોધની ઉપયો-
 ગીતાનું; પોતાના ગિતા હજ બજેબર લેના વાચકોમાં સમજાઈ નથી, એમ કહ્યા વિના
 કુટુંબનું અને સાચુ નથી સુન્દરી સુખોધ એના પ્રકારનુ પત્ર છે, સ્ત્રીઓ-માનકો
 • દેશનું કલ્યાણ. અને કુટુંબી જીવોને તે એટલુ બહુ ઉપયોગી છે કે, ગૂઝરાતી બોલતી
 પ્રજાના દરેક ઘરમાં તે ખાસ જુલુ બેઠકે, અને તેમ યશે સારેજ
 આપણી સ્ત્રીઓની-આપણા કુટુંબોની સુધારણા અને ઉન્નતિ સુસાધ્ય યશે પોતાનાં કુટુંબની
 સ્ત્રીઓનુ હિત સ્થાનાર અને પોતાનુ તથા દેશનુ કલ્યાણ ઇચ્છનાર દરેક માણસે સુન્દરી
 સુખોધ વાચનુ જોઈએ, એ ખામ જરૂરુ છે.

મુન્દરી મુખોધ પત્રને આથી જેમ અને તેમ લોકપ્રિય કરવા, ચાલુ અંકથી તહેને સચિત્ર કરવાનો વિચાર કર્યો છે. સચિત્ર કરવામાં ખર્ચ થયું વધી-છે અને મુન્દરી મુખોધ- બીજી પથુ ફેટલીક અગત્યે આવી પડે, એ સંભવિત છે. પરંતુ હવેથી સચિત્ર ! અમારા આહોકોના લાલ અર્થે તે સર્વ સહન કરી, આ માસિકને સચિત્ર કરવાની હિંમત અમે કરીએ છીએ. આ કામમાં વાચક મંડળની સહાય હશે-તોજ અમે ફતેહ પામી શકીશું, એ સત્ય અમારી દૃષ્ટિ ખદાર નથી. અને તેથી અજમાયશ તરીકે, હાતમાં મુન્દરી મુખોધના ચાલુ વર્ષના અંત (એટલે ઓગસ્ટ મહિના) સુધીજ પત્રને સચિત્ર બનાવવાની વ્યવસ્થા અમે કરીશી છે. જો મુન્દરી મુખોધના આહોકો આ યોજનાને પૂર્ણ ઉત્સાહથી ટેકા આપશે તોજ તે આવતા વર્ષમાં ચાલુ રાખી શકશે; કારણકે પત્રનું લવાજમ વધારવા અમે માગતા નથી.

આથી ખાસ વિનંતિ કરવાની કે, દરેક આહોકે જેટલા અને તેટલા નવા આહોકો આ પત્ર માટે વધારવા પ્રયત્ન કરવો. બહુ ન અને તો પથુ ઓગમાં આ દરેક આહોકે ઓછા- છા બે આહક તો અવશ્ય વધારવાનો દરેક આહોકે નિશ્ચયજ કરવો. માં ઓછા બે આહોકે તેઓ જોઇ શકતા હશે કે મુન્દરી મુખોધના પ્રકાશક તરફથી અને તો જરૂર વધારવાજ ત્યાં સુધી આહોકોને વધુ વધુ લાભ મળતા જાય છે. અને અમે અહિં જોઇએ, જણાવવા રજા લઇએ છીએ કે હજી પૂણુ પથુ વધારે લાભ આપવાનો અમારો સંકલ્પ છે. પરંતુ રવાલાનિક રીતે આહોકો અને વાચકોના પથુ તેજ પ્રમાણે ધર્મ છે કે પત્રનો ફેલાવો જેમ અને તેમ વધારે મંડળમાં કરવો. અમારા આહોકોને વિનંતિ છે કે તેમણે પોતાનાં સંજ્ઞાની અને મિત્ર મંડળમાં મુન્દરી મુખોધ ને દાખલ કરવું અને અમારા વાચકોને વિનંતિ છે કે તેમણે આહક બનવું તથા બીજાઓને આહક મંડળમાં દાખલ થવા સમજાવવા. આહોકોની સંખ્યા વધવાથીજ આ પત્રને લાભ છે એ નિર્વિવાદ છે; અને તેથી આહોકોને પોતાને પથુ લાભજ છે એ તેમણે જૂલવું જોઈવું નથી.

ફક્ત સવા રૂપિયામાં મુન્દરી મુખોધ (ટપાલ ખર્ચ બાદ કરતાં એક રૂપિયામાંજ)—
 (૧) એક સારું, મોટું બેટનું પુસ્તક આપે છે,—(૨) આવા મોટા, સચિત્ર ખાસ અંક આપે છે,—(૩) મોટાં બત્રીસ પાનાંનું માસિક એક રૂપિયામાં પત્ર આપે છે,—(૪) તેમાં ચિત્રો દર માસે આપે છે,—(૫) અને આહ-
 આહોકોને અનેક કોને ઉત્તમ સ્પર્ધાઓની પુસ્તકો, બીજી કોઇ રીતે ઓછે મૂલ્યે ન મળી શકે એવાં, ખાસ ઓછી કિંમતે આપે છે ! અને આહક વધશે તો, આથી પથુ વધુ લાભ આપવા પ્રકાશકનો વિચાર છે. તે વિચાર અમલમાં મૂકી શકશે કે કેમ, તેનો નિર્ણય આહોકો અને વાચકોના પોતાના ઉપરજ રહે છે.

મુન્દરી મુખોધ પોતાના દરેક વાંચનારને તેહનો ધર્મ પાળવા આગ્રહ કરે છે; અને પોતાના પ્રત્યેની તેહની મુખ્ય ફરજ જેમ અને તેમ આહોકોની વધારે સંખ્યામાં તેહનો ફેલાવો કરવો એજ છે, એમ માને છે. જેમ આહોકોની સંખ્યા

વધશે, તેમ તોમને મળતા લાલ પલ્લુ વધશે; એટલે જાણે ફાયદો દરેક વાંચનારને પોતાનેજ છે, એમ કહેવા હરકત નથી. આથી સ્વાર્થ અને પરમાર્થ સાથે સધાય છે. સ્ત્રી કેલવણીની વૃદ્ધિ વિના દેશની ઉન્નતિ નથીજ.

સ્ત્રીઓ માટેજ રચાયલાં ઉપયોગી પુસ્તકોની ગ્રંથાવલી

સુંદરી સુબોધના ગ્રાહકોને ઓછી કિંમતે: ખાસ લાભ !

સ્ત્રી-સાહિત્ય વાંચનમાળા.

(સારા કાગળ, ઉત્તમ છપાઈ, સુંદર છબીઓ, સુબોધક વિષયો.)

રોયલ સોળ પેજ, દળદાર અઢીસો પાનાંનું પુસ્તક, સચિત્ર. !

દર ત્રણ મહિને નિયમિત રીતે પહાર પડશે.

લવાજમ વર્તે આગઉથીજ ફક્ત દોઢ રૂપિયો (ટપાલ ખર્ચ સહિત.)

સુંદરી સુબોધના ગ્રાહકો જે પ્રયત્નોજ લવાજમ ભરી દઈ, આ ગ્રંથમાળા ગ્રાહક થશે તેમની પામીથી ખાસ ધૂર તરિકે ફક્ત એક રૂપિયો લેવામાં આવશે.

પ્રકાશક: સુંદરી સુબોધ મંડળ, અમદાવાદ-તરફથી

રામમોહનરાય જસવંતરાય, તન્ત્રી-સુંદરી સુબોધ.

સ્ત્રી-સાહિત્ય વાંચનમાળાના પહેલા અંકે ત્રીસે પુષ્પમાળા નામનું પુસ્તક માર માસની આખરે લગભગમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે; જેમાં સુબોધક, અને ઉત્કર્ષક વાર્તાઓ, નિમંદ્યા, કવિતાઓ, ગીત-ગરબીઓ, વિવાહકાન્દેશ અને ધર્મ નીતિના વિષયે સતી-સાધ્વી સજારીઓનાં જીવન ચરિત્રા, સામાજિક લખાણો તથા મનોરંજક ઉતારા-વગેરે ગ્રંથમત રાશી જ્ઞાન આપના અનેક વિષયો અને લેખનો સંગ્રહ કરવામાં આવશે.

સ્ત્રીઓ માટે આપણી ગૃહસ્ત્રી લાખામાં ખાસ પુસ્તકો રચાવવાની યોજાઈ જઈ લાંબા વખતથી સમ્મત છે; અને સુંદરી સુબોધમાં તેમજ અન્ય સ્થળે સ્ત્રી-વાંચન અંગે સ્ત્રી-સાહિત્ય વિશે ચાલેલી ગભીર ચર્ચા, જેમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષોએ એક સરખી ઉંચકટથી લાગ લીધી છે, તેથી પણ આવી વાંચનમાળા પ્રકટ કરવાની આવશ્યકતા સો ખીન થઈ છે. એટલે વિશેષ વિવેચનની જરૂર રહેતી નથી.

આથી અમે આશા રાખી શકીએ છીએ કે આ સ્ત્રી-સાહિત્ય વાંચનમાળાની શોધના, જેમાં ધણીજ ઓછી કિંમતે સુંદરી સુબોધના ગ્રાહકોને સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો પુર પાડવાનું મહાન ધર્મકર્મ હાથમાં લેવામાં આવ્યું છે, તેને સધળા ગ્રાહકો તથા વાચકો એક સરખા ઉમંગ, પ્રીતિ તથા ઉદારતાથી સહાય કરવાનું શરૂ કરશે. સુંદરી સુબોધના દરેક વાંચનારે સ્ત્રીઓ માટેજ રચાયેલી આ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો વાંચવાં કે દેશોદય અને પોતાનાં સ્ત્રી-કુટુંબની સુધારણા તથા ઉન્નતિ માટે ખાસ જરૂરનું છે. પણ વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો.

સુંદરી સુબોધ મન્દિર, અમદાવાદ.

નેક નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુના દિલ્હીમાં કોરોનેશન
દરબાર ના મંગલ પ્રસંગે.

પ્રભુપ્રાર્થના કરતી ગુર્જર સુંદરી.

હિન્દના શહેનશાહ ધામ્યું હવે.

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જયેશ મહારાજ.

હિન્દના શહેનશાહબાનુ ઘણું જીવે !

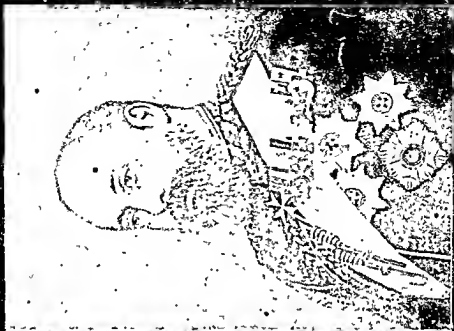

નામદાર માતૃશ્રી મહારાણી મેઝાં એલેક્ઝાન્ડ્રાબાનુ.

હિન્દનાં પેલાં સહેનશાહ બાનુ.

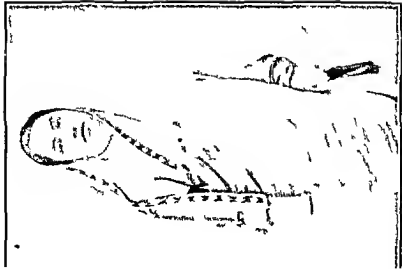

નામદાર માતૃશ્રી લગવતી વિક્ટોરિયા મહારાણી.

શ્રીમતી દાદિના ગજ સાહેબ

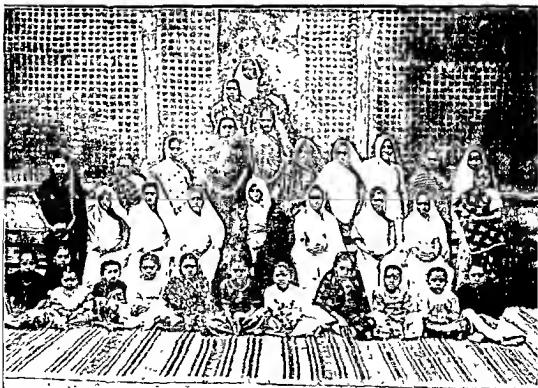
માતૃશ્રી વિમલાબાઈ સાહેબ

વનિતા વિશ્રામની સચારીઓ—મુરત.

વનિતા વિશ્રામની સચારીઓ—અમદાવાદ.

મા વિદ્યાગાત્રી તથા શ્રી ૧૧૦ ગાત્રી

અગત્ય માં સુમતી મહેન

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવચ્ચં ગોબ્રધનશાધના રાખ્દોમાં દહીએ તો,—“સ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, બોધાયક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે જળવતી, સૈમદીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણુ-મળજન્યનમાંથી તેઓ યુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે યુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુદુમ્બની ગૂ. છાઓ અને દલેયોમાંથી છુટી એ કુદુમ્બનાં ખરાં ઠલ્યાણુ દરવા સક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુદુમ્બના બાજક વર્ગને પોષણ અને સક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની ઠલ્યાણુ વાંસનાઓ તૃપ્ત કરે;”

પત્ની થઈ પતિતું જીવને ઉત્તર કરે, પતિતપાવન સેવાભગિની બની દુઃખતિમિરમાં દૂષતાં નંદુનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે હિન્દુમૈયાનાં સંતાનોના વિકાસ; અને પ્રગતિની હાથક યાય, તથા પ્રભવસહ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યનાં તેજસ્વી, ઉલ્લાસમયી કિરણો પહોં સ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે.” સ્ત્રી વિના ગૃહ નથી, ગૃહ વિના જીવન નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી..... સ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અસાધ્ય છે.”

[અંક ૪ થી] ઇ.સ. ૧૯૨૧, ડિસેમ્બર: કાર્તિક-માર્ગશીર, વિ.સં: ૧૯૬૮. [અંક ૪ થી]

ઉદયગુંજન:

મહારો પ્રિયતમ:

પ્રભુની તુપા એજ સઘળી જિંદગીનો હેતુ છે, એ હૃમ્મેશાં મહારા સ્મરણમાં રહ્યાં કરો. મહારો વહાલો પ્રીતમ સકળ વિધેમાં એકજ છે: કદિ કદિ ને કોઇ (જિંદગીની) ખારીમાંથી ડાકિયું કરે છે, કદિ કદિ તે કોઇ (જિંદગીનું) દાર ઠોકે છે. પ્રીતમજીને કંઈ ખોટ નથી, છતાં હું તહેની સેવા કરી શકું; માટે તે મોનવીની જરૂરિયાતો ધારણ કરે છે. તહેને કદિ ભૂખ લાગતી નથી, છતાં હું આપી શકું માટે તે માગતો આવે છે. ખારણાં ઉઘાડી હું તહેનું (જિગરમાં) સ્થાપન કરું; માટે તે મહારે ઘેર આવે છે. મહને આરામ મળે, એટલાજ માટે તે થાક સહે છે. હું અર્પણું કરી શકું; માટે તે યાયક બનીને આવે છે. વહાલા ! જો મહારા પ્રીતમ ! મહારું સર્વસ્વ તહારુંજ છે: અરે ! હું સઘળી પણ તહારી જ છું. હે પ્રલો ! મહારા ‘હું-પણા’ નો પૂણું રીતે નાશ કર; અને જો વહાલા પ્રીતમ ! મહારા સ્વરૂપમાં તુંજ પ્રત્યક્ષ થા.

—સ્વૈ સેવાભગિની ‘નિવેદિતા.’

ધર્મધ્વજા:

આચાર્યજી—યુત્રા! પ્રભુની પ્રીત મેળવવા, પરમાર્થનાં સત્ય કામ ધર્મ રીતે બને છે. તનથી, મનથી, ધનથી ને વચનથી, ત્હારો ઉદ્દેશ ધર્મની ધ્વજ દરકાવવાનો છે. તો એ કાર્ય પણ ઉપર કહેલ રીતે થશે. જો ત્હાણું તન ચાલી શકે, તો એક પ્રભુના મંદિરમાં, વશી ત્યાં રહી કર સેવા ભાગવતોની; પ્રભુ જનનાં કષ્ટો દૂર કરવા તોડય ત્હાણું તન. તેમ ન બને તો મનની શક્તિને ઉપયોગમાં લે; સ્વગૃહે બેસી, પ્રભુ વિપરીક વિષયો લખી, સમગ્ર પ્રજામાં તે વેહેંચી, વિતાપમાં તપતાં માનવોને કાર. યદિ શક્તિ મનની ન હોય, તો ધન વાપર પરમાર્થમાં, પ્રભુની પ્રજાને ઉપયોગી થા, જન્મનું સાક્ષ્ય તે થકી કર. અને કદાપિ ત્રણેમાં નિર્બળ હો તો થા ઉપદેશક ને વ્યાખ્યાનો આપી, વચનથી પરમાર્થનાં કામ કરી-પ્રભુ પ્રેમ ત્હેની દયાથી પ્રાપ્ત કર; પરંતુ મૂળ ઉદ્દેશ ઉન્નતિનો, મૂળ ભાર જગત સ્વામી ઉપર; કર્મ તે ત્હેનેજ રાજ રાજવા, નહિ કે ત્હેના બળથી ઉદ્ધરવા, સમજ્યો બેટા!

મધુકર—સ્વામીજી !. ધરોળર સમજ્યો, પરંતુ જગાનો જૂદો છે; હાલ સર્વે સર્વે પ્રજા એકત્ર થવા ઇચ્છે છે, ત્યાં હું શું કરીશ ?

આચાર્યજી—વધુ ઉપયોગી બનીશ. પ્રભુને વચમાં રાખે તો સમગ્ર પ્રજા એકજ છે: ને એ ભાન કરાવી, પ્રભુને મધ્યગિન્દુ ગણવા ઉપદેશ દેજો. મુખ્ય બાબત, જગતસ્વામી જ મધ્યગિન્દુ, એ લક્ષમાં રાખવાનું.

મધુકર—પરંતુ હાલ સહુ સુધારો ચાહે છે.

આચાર્યજી—તો ત્હારો તો નિત્ય સુધારાનો ઉપદેશ છે, સુધારીને ઉદ્ધારવા તે ઉદ્દેશ છે.

મધુકર—પરંતુ હાલ તો સ્ત્રી પુરૂષ સહુ સમાન છે.

આચાર્યજી—તો આપણા સંપ્રદાયમાં ક્યાં કોઇને અપમાન છે ? સુખ્યાચાર્યનું વર્તન શું છે ? જગતમાં જન્મી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, ચોતાનો ઉદ્ધાર કરવા સહુને હક છે. ઉપનિષદો-શ્રુતિઓ-ચોતે શું કહે છે ? ગાર્ગીને મૈત્રેયી કોણ ને શું હતી ? બેટા ! દીર્ઘદષ્ટી કરી નીરજો. જેટલું છે તેટલું પુરા ધ્યાનથી તપાસો, ને સત્યાર્થને વળગી સીધે માર્ગે, શાસ્ત્રના જ્ઞાનમાં પણ ચ્હડો. વાંચી, વિચારી, અર્થ કરો તો સહુ સમજશે.

મધુકર—ત્યારે ઉપદેશ દઈ ઉપાય ચો બતાવવો ?

• આચાર્યજી—અપત્તિ, શરણાગતિ:

તમેવ શરણં ગच्छ सर्वभावेन भारत !

પ્રભુના આશ્રિત, સાચા સ્વામીના સ્નેહીના સ્નેહી, નાથના પ્રેરિત કાર્યમાં નિમગ્ન, રાખેલ સ્થિતિમાં રાચવું, અને નિર્મિત કર્મમાં ત્હેને કાળે જ મચવું, એ અતિમ ઉપાય.

સર્વ ધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ ।

અહં ત્વાં સર્વ પાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચ ॥*

ને એ.ઉપદેશ દ્વારાજ ધર્મધ્વજ કરકાવજો, બેટા !

સ્વ. સૌ. સુમતીબહેન કૃત 'મધુરી.

કાવ્યકુંજ.

કુમળું પુષ્પ.

(લલિત)—મધુર બાગમાં પુષ્પની કળી, નીરખતાં હશે શાન્તિ બહુ થઈ;
 દિન દિને ખીલી શોભશે સદા, પરમ આશાએ રાખતી અહા !
 સુખન માળીએ પરમ સ્નેહથી, જતન કર્યું કંઈ આત્મ ભોગથી;
 દિવસ રાત મેં હાથ ટેરી, હૃદય આંખીને સાવતી કળી.
 કળી પુટી અને પાંદડી દોડી, મધુરતા ખીલી, ગંધ શી મીઠી ?
 કુસુમ કોમળું ખેલી શાલવું, હૃદય સર્વમાં હવે રેલવું.
 બની અસ્વસ્થ હું એક રાત્રિએ, પુલ નિહાળતી બાગને વિચે;
 શુલવું તે હવું પવન ફેરમાં, શોભવું હવું ચન્દ્ર તેજમાં.
 નજીક જઈ ધરું હાથ પુષ્પમાં, સરખ ત્યાં દિહા ડાંખ મારતાં !
 કુમળું ફૂલકું શું મરી જશે ? હૃદય માહફ બાળી નાંખશે !
 રંગાન આખી મેં આંસુ ગાળિયાં, નિંદર તો મૂક, અંખી વેદનાં !
 જીવનઅમિ સુશી સાંપ તો ગયો, મધુર-ફૂલનો નાચરે થયો !
 સરસ રૂપને ગંધ હા ! ગયાં, મૃદુકુસુમનાં સુખમાં વહાં !
 ખરી-પડ્યું નીચે, કોઈ ના લહે, પગ તળે જતાં ચિત્ત નાંદહે !
 ભૂલી બધાં જતાં, ક્યમ હું વીસરું ? બહુજ હેતથી ને છોરીયું;
 કુસુમ કોમળાં અન્ય દેખતી, સુખથી જીવજો, એમ માગતી.
 સેન્ટાકુંડ. સૌ. પ્રમિલા.

* “ લેનેજ શરણે ના તું, સર્વ ભાવેથી, ભારત ! ”

“ સર્વ ધર્મો પરિત્યાગી લે મહારં ચર્ચુ એક તું; ”

હું લેને સર્વ પાપોથી મુક્તીશજ, શોભ મા. ” હા. ૬. કવિ-સમગ્રગીતા.

ત્રિભુવનનો ખાગ.

(ગચ્છ)—ત્રિભુવન સૃષ્ટિ ના ખાગે,
 દિસે નાનાં, વળી ગોટાં,
 ફોળે ફોળે પ્રજાવેલાં,
 યથા છે પુષ્પ ના ગોટાં,
 જગતભાળી રજેવાળી,
 લતાઓને લગાવે તે,
 ચતુર માળી બધું ખેડે,
 વિશે હુમ્મ મ ખીસેલાં,
 કદિ કાપી કળી વીઝે,
 ચતુર એ માળી વનમાળી,
 કરે સરવે, નથી દરનો,
 નિમિત્ત સદુ કાર્યમાં કાઢી,
 વિષુ! આ વિચિત્રા માળી! રહે તું આરુ સલાળી;
 કળી કાપી તું ના લે તો,
 સુબોધી તેની સદુ બીરો,
 પુરા પાકાં યથા દે ને,
 છુંદાવા તે ન દેતો તું,
 જગત પ્રલવાડીના માળી!
 જગતખાગે તું વેપારી,
 બધું તારું, નથી મારું,
 યથાં વેલી અને વૃક્ષો;
 સુવામાં કંઈ, અને વૃદ્ધો.
 બાકુ ભારે મૂલ્યેલાં;
 કળી કા, ખીસનાં ગોટાં.
 કરે કૃત્રીય સંભાળી ?
 દસારીને રજાવે છે !
 બધું વેડે, નિવડે ને;
 અને લેવીણી બીરેલાં.
 કદિ મળેથી ઉખેડે;
 ખરી તારીજ બલીદારી.
 શિરે તું આળ ના ધરતો;
 અરે ! તું નાંખતો વાલી.
 તારું આરુ સલાળી;
 બગાડીશ ના ખીસેલાં ને.
 જગત ખાગે ન દેશાગે;
 પડ્યાં પુષ્પો વિચી વેજે.
 તદારી વાચું રક્ષા હું;
 સદા લે વેલી સંભાળી.
 ખરીદી તારી છે ન્યારી;
 હરિ સુખ રખ ને ચાર.

ભાવનગર

સૌ. હરિસુખજોશી.

ઋષિનો આશ્રમ: (ગુરુકુલ.)

દાદર—સુન્દર સરિતા વહી રહે,
 નવ પવન વૃક્ષો ધણાં,
 વૃક્ષ ધટા છે ત્યાં ઘણી,
 મનહર રચના તો તે અતિ,
 હુમ્મ ભર્યા તરુ ગોલતાં,
 નાજુક વેલી ડાલતી,
 વિવિધ ભતનાં પંખીડાં,
 પુષ્પે પુષ્પે ધૂમતાં,
 મનહર નિમળ નીર;
 શોભે તેને તીર.
 ભેટાં મન હરખાય;
 પ્હાડ તળે સોહાય.
 વિવિધ રંગ, રસ ગન્ધ;
 શોભે રમ્ય પ્રગન્ધ.
 બાલે બોલ રસાળ;
 અમર કરે શૃંગર.
 સવારના શુભ પહેારમાં,
 શોભે સરિતા નીર;

(ચોપાઇ) — સુંદર જુદા ધડાની માંય, મદી ખનાવી વસવું ત્યાંય;
સખી ! આનંદ મળે નહિં પાર, વસતાં મનહર વનમોઝાર.
કુદરતી લીલા નિરંખે જ્યેમ, હર્ષ વધે સહુ મનમાં તેમ;
દિસે પરમ સુખવું એ ધામ, શહેર મહેલ વિના એ ધામ.
સુખકર આશ્રમ શુરનો રહેલ, વિદ્યાર્થી ન્યાં શિષ્યા હોય;
રહીને સરખી સખીઓ માંય, લેવી વિદ્યા સધળી ત્યાંય.

(હરિગાત) — ઋષિઓ તણા ન્યાં આશ્રમે, પ્રિય ! શાન્તિમાં રહેવાય છે,
મુનિ શુણ તણાં ફળ પુષ્પથી, નિજ આત્મ ન્યાં પોષાય છે;
શુભ યોધ સરિતાવું મુઘા સમ, જળ સખી ! પીવાય છે,
તે જિવિત છે નહિ ધન્ય, જેવું પુણ્ય પામે જાય છે.

મદ, ક્રોધ ને નહિં લોભ જેને, હૃદયથી ત્યાગજ કર્યો,
તજ મોહ, મત્સર, શાન્તિનો, ન્યાં રસનિધિ ઉરમાં ભર્યો;
કલ્યાણ ચક્રી સરપૂર ન્યાં, વન આશ્રમે સોદાય છે,
એ રચળ વિષે વસવા સદા મન માદરૂં બહુ જાય છે.

(ગોહર) — શહેર કરતાં તો ઘણું, રમણીય લાગે વન,
ત્યાં વસવા ઊજમાળ છે, આ સખી ! માટે મન,
શુદ્ધ ભાવથી વન વંચી, જપીએ પ્રભુનો જાપ,
તો ભવ બન્ધન છૂટીએ, કપાય પાપ અમાપ.
સહાય કર અમને પ્રભુ, તું છે દીન દયાળ;
તુજ કૃપાએ સુગમ સહુ, કરીએ મંગળ માળ.
રહેવા મન દરખાય છે, હે હરિ કૃપાનિધાન !
કરવા વિદ્યાશ્યાસને, ધરવા તારું ધ્યાન.
ધરવું તારું ધ્યાન ને, રમવું તારી સાથ;
નિશાદન સરજી રાખજે, પ્રભુજી ! મહીને હાય.

રામદોષ.

ખડેન નિર્મળા.

હૃદયના ઉદગાર.

(મન્દાકિન્તા) — જોયું મેં તો હૃદય સહુનું, હાથ લાગે કઠોર,
જોયું મેં તો હૃદય સહુનું, ના દયા છે લગીર;
જોઈ આવું મુજ મન બને, જૂતિ ઉદાસ ચક્રિવા,
ધાર્યું મેં તો ને ઈશના ને ગાવા.

આ સંસારે વિમલ સનિ ની વ્યક્તિઓ ક્યાં વસે છે ?
 આ સંસારે શુદ્ધ હૃદયના સાધુઓ ક્યાં રહે છે ?
 સાવિત્રી શા સુશીલ શુભની સાધ્વીઓ ક્યાં રહે છે ?
 જેનાં હું જઈ પદક્રમજમાં ચિત્ત મૂકું, હરે તે.

હા તેનાં તે અમીઝરણુ શા શબ્દ મીઠા હું આપું,
 હોત્તે શાન્તી સકલ હૃદયે એમ હું નિત્ય બાપું;
 રે ! રે ! માડી ! મમ ભાગિની તું ! સ્નેહમાંકે વિરાજે,
 તે સાધ્વીની ચરણરજમાં બહેતી ! તું નિત્ય નંદાઈ.

સાધ્વીઓનાં સરસ હૃદયો જોઈ હું શાન્તી પામું,
 આનંદથી અતિશય, અદા ! દેહને આત્મ નામું;
 ચાલે બહેતી ! સદુ ગૃહ વિરો દિવ્યતાશીલ દેવી,
 અસ્તુ ! અસ્તુ ! મમ હિરની છે વાંચના નમ્ર એટી !

અ. સૌ. કપીલા.

પ્રેમયોગિની. ✓

(ગાથ) — અરે યોગી, અરે યોગી ! હું ન્તો છું પ્રેમની યોગી;
 અરે યોગી, હૃદય જોગી ! હું તો છું સ્નેહની યોગી.
 કહું કેને અરે મ્હારી કરમની આ કુખી કદાણી ?
 વધું શું ને યશે શું તે, ન જાણે કોઈ આવારી !

કુખી સંસાર મ્હારો આ, કુખી સંન્યાસ મ્હારો આ;
 નહીં સુખ ક્યાંઈ હું દેખું, ન સંસારે ! ન સંન્યામે !
 ઉપાસક પ્રેમની હું તો, સદા રહું પ્રેમમાં રાજ;
 હૃદયકું પ્રેમને મ્હાતું, છતાં રહું છું સદા પ્યારી !

તજ છે પ્રેમિણી ન્યારે, હૃદય રહતું સદા ત્યારે;
 નહીં ખપ નાથ મ્હારો ને, ફરૂં ધારી જીવન શાને ?
 નહિં ધારૂં ! નહિં ધારૂં ! કુખી આ દેહ નહિ ધારૂં;
 અરે શાને ! અરે શાને ! ફરૂં ધારી જીવન શાને.

જીગરથી આહું હું જોને, વધુ મુજથી ગાણું તેજો,
 તજ ત્યારે હવે શાને, રહું સંસાર વેરાને ?
 હવે સંન્યાસ આ ધામો, ધરી કઈની ન્યહાં અંગે,

ભલે ! રણમાં, વસી વનમાં, ઈવન મહારં બધું ગાળું; .
ગણી ખોટો સદા ખોટો ! સદલ સંસાર ને જૂઠો .
અરે યોગી ! વિયોગી હું, સદા છું પ્રેમની યોગી;
નહિં યોગી ! સદા યોગી, સદા સંન્યાસિની હુંતો !

સૌ. કાન્ત

નવા વર્ષની પ્રાર્થના. ✓

સુખ સૌભાગ્ય વધેા ધણું, નવા વર્ષની માંવ;
સંપતિ શુભ સંતતિ, દેખે હે જગરાવ !
નવું બેસતું વર્ષ બેનડી ! કાઠ તમારા પૂરો રેછ,
જહુપતિ જનક, મધુપતિ માધવ, પુત્ર આપશે શરેરેછ.
આશા તમારી અવનવી, પૂરશે મધુ તે પ્રીતથી,
મન માનતાં સુખ ભોગ દે, લાંકર ભરશે વિતતથી;
શહેર શહેર લતાવેલ તમ, વસતી વાડી પુલોરેછ. —નવું.
પતિ છે પ્રભુ, પ્રભુ છે પતિ; મન ભાવના બધાં વ્યાપતી;
પૂજે, ભજે, સેવા કરે, જે નારી જપ એ જાપતી,
મ્હેર કરે છે મુકુંદ માધવ, ઉગે સુખ અંદરો રેછ. —નવું.
આજે દીડી છે આજે તે, કરો દાન ધર્મની કામના,
કાણે દીડી છે કાલ, તે છે “ કાળ ” કવચિદ તમામના;
મણિ-મોહન મન-મંદિર મળતાં, અહંભાવ ધમેક ચૂરેરેછ. —નવું.

સૌ. મણિભાઈ મેહેતા.

પ્રભાત.

(સુગ્રહા)—રાત્રિ વીતી હવે સૂર્ય ઉદય યશે અરણ્ય ઉગતાંજ સુખ શાંતિ મળશે,
ઉઠ્ઠો હીંદનાં આર્ય બાલો હવે, વખત વીત્યો, સદા ઈવન ગળશે.
નાતને જાત છે કોણ છે તમતણી, તે તણો જાણ વિચાર કરીએ,
માત જે આપડી કેમ તે વિસરીએ, કેમ મતિલીલુ-ગુણહીન બનીએ ?
સત્ય ઉપદેશને નિત્ય હૃદયે ધરો, બાંધવો જનને જાત આપો,
પ્રાર્થના એટલી ધરાપદમાં ધરો, ટાળી દુર્લ્લેહ મુબદ્દિ રચાવો.
બાળકો તમ છીએ અખજ, આ પ્રિય પિતા ! દાન, સુદયા અને ત્યાગ બ
માનુષ્ય તણી એવ કરીએ સદા, હિન્દસંતાનને પ્રમુખ રક્ષો !

સૌ. નવોત્તરિર્થ

- મા ! છર્તા સરસાં ચાંપીને અમ બાળને આશિર્ગો લે,
બાદ વિષે દ્વ શક્તિ ને દેશા વિષે તુજ ભક્તિ દે;
વિદ્યા, કળા, સુખ, સંપત્તિ, ને જ્ઞાન, નીતિ દે સદા,
આ બન્ધ બુદ્ધિ ! પ્રેમ અર્પાં દુઃખ દાગી દે બધાં.

તું રેડને સૌ ઉરમાં, જગ ઉદરે જે અકૃપતા,
ઉદ્ધાગ, શ્રદ્ધા, ખંત દિમ્ભતને ઉમંગ રૂપી સુધા;
મા ! અન્ય છે નહિં, એક તારે સદૃષ્ટ પડેલા આશરે,
રે રે દયાબ્ધિ ! દિવ્ય પ્રેમા ! દાંકતો હૃદયે તું લે.

વિજ્ઞાનવાણી-પુણ્યશાળી-જે નિહાળી અખંડ દે !
કુન્દન ભરેલી રમ્ય બુદ્ધિ ! સંપ શાન્તિ અર્પો લે;
જેવાં હૃદયે એવાં અમે રે ! તોય તારાં બાળકાં,
છોડે કછોડે થાય, પણ યાશે કદી મા પારકાં ?

તું માર કે ઉદ્ધાર, પ્રેમા ! સર્વ અર્પ્યું છે તને,
ઉત્સર્ગમાં ઉછેરીને મ્હોટાં કરેલાં બાળકે;
આ માત મ્હારી ! ચક્ષુ મ્હારી ! પ્રાણ મારી હૃન્દમા .
તું બળને, ઝટ જગવજે તુજ સંતતિમાં ધીરતા.

Mrs Nirbnay.

મિત્રિસા, નિર્ભય.

શોકત્રસ્ત પ્રિયા. ✓

મ્હારું સુકામલ દીવ, કોના માટ ઇંશે ના ધડ્યું,
મ્હારું હવે આ દીવ યદને સખત કોથી ના ડગ્યું;
મ્હારું હવે આ મન નકી સંસારમાં રચ્યું નથી,
વિલાસ જે વૈભવ ભયો આનંદ તે ગમતાં નથી.
વૈરાગ્ય ને પ્રીતી ઉભય એ સંગ સાથે ના રહે,
શા રીત ફોડેને એક ગ્યાને બે કટારી માથ તે ?
વૈરાગ્યથી મન મેળવ્યું, યૃગારથી મળશે નહિં,
મ્હારે હવે એ વિષય કેરા કીચમાં રમ્યું નથી.

હુએ હવે યદ સખત, ને બન્યું દીવ મ્હારું સખત છે,
મારી હવે મળશે નહિં, દિવો ત્હમે જે દંડા છે;
મ્હાતી નથી, મ્હાશે નહિં, છે નહિં સ્પષ્ટ કંઈ ભોગની,
દરકાર નથી કોની, બનુ'છું, હું હવે બસ ભોગણી !
હું એકલી જગમાં ફરું, પ્રીને પ્રભુ શું બેકલી;

ચિંતા હવે કરશે નહિ, મુજંદર પ્રભા છે ટેકની;
દુઃખી થયેલાં, તાત ! એવાં ચિત્તમાં વૈરાગ્યનો,
પ્રિયતમ ! તપે છે તાપ, જે કરશે નહિ કંઈ દુઃખિયો.

મુજ હૃદયમાં ખિલતાં રૂડાં કંઈ પ્રેમનાં શુચિં પુલકાં,
આશા તણી ભરી છાંય હું આવી હતી લલ્લ બેઠવા;
બહાસા ! યજ્ઞને ફર જે ઉર બાણ માર્યા શબ્દનાં,
આ જીવનમાં તે ધા મહને રૂઝે નહિ તેવાં હતાં.
નૈરાશ્યના નિશ્વાસ ફરી વાત યાદે આવતાં,
નયનો યજ્ઞ અશ્રુ સરે, ધ્રુજ ઉર લાગે ફાટવા;
પ્રિય ! આપને નહિં યાદ, પણ મુજને બધીયે યાદ છે,
અન્યાયી શું છો ન્યાય, મહારો હયા પદમાં ન્યાય છે.

મહારી હવે શક્તિ કદી ચંચળ યવાની છે નહિં,
આ જગતનાં કે સુખ માંહિ સુખ મહારે છે નહિં;
દુનિયાંતણા વિશ્વાસ વેગવ મન મહારે રોંપ છે,
સુખી, સુખી રહો, પ્રિય ! સદા, મુજંધ્યાન પ્રમુગ્ધ પાસ છે.
વેળુ ભર્યાં સમ શુષ્ક હૃદયે પ્રેમનાં અરણ્યાં નથી;
શાન્તિ, અને ભક્તિતણા વૈરાગ્યના પાઠો પડી,
સેવા નિરંતર ઇચ્છની ઉરમાં ફરી સ્થાપન રહી,
ત્યાગી હવે ચિન્તા બધી આ લોક ને પરલોકની.

મમ હૃદયરૂપી પાંજરું તે પ્રેમ પંખી વિણ છે,
શાણા કશું સમજી લીધો, શોધો બધું તે વ્યર્થ છે;
હું પ્રેમચેલી નાર તેને દિન આજા યજ્ઞ ગયા,
આજે હવે પાસાં બધીયે આપના ઉધા પડ્યા !
વેળુ બધી, વેળુ હવે, આ ઉરમાં વેળુ ભરી !
તમ સ્નેહનાં બહુ મેઘ વરસે, તોપ તે પશ્યે નહિં;
હુતો બની છું શુષ્ક ને મન, તન, બધુંયે શુષ્ક છે,
સદુ ' રમણ પૂજે વિશ્વમાં, એ વિશ્વ મહારે તુરંત છે.

શ્રંગાર કે સૌંદર્ય, રસ, પ્રીતી, હૃદયે છે નહિં,
વૈરાગ્ય વાધો ઉરમાં ને સ્નેહ જ્યોતિ ઇચ્છની;
મહારે હવે સંસારમાં શું સ્નેહથી છે શોધવું ?
ચિંતામણી આ દેહથી ચિંતામણી હું મેળવું.

શું ? શું ? દશે સંસારને, યાથી દશે સૌ માનવી ?
યાને કળા વિધાન ! હોં આ અક્ષય શ્રુતિને રચી !

સા માટ માથે જન્મ ને, સા માટ પડતું જીવન ?
 લોકે પ્રપંચ ભરેલ જીવન ! માત માથે ગાળતું !
 સા માટ બુદ્ધન લોકનું જન્મ્યા પછીથી સાંપડે ?
 સા માટ મુખ દુઃખ માનવાં ?-હસવું અને રેણું પડે ?
 મિથ્યા બધી સંસાર આ પરપંચનો દરબાર છે,
 મિથ્યા બધી ઘટમાળ ને મનુ પરમ મુરખરાજ છે !

મનુષ્યો તણી જગત્પર ઉભી દું દિનારે જોઉં છું,
 દુખી ગર્વા, કે દુખનાં, દુખી જશે; દું રોડિં છું;
 દુખ્યાં ઘણાં, દુખે ઘણાં, દુખી જશે આ દુનીયાં;
 તોપણ અરેરે ? રંક જીવો 'દુઃખલ' નહિ ત્યાગતાં
 મારે હવે તે રંક જીવોની કરી પરવા નથી,
 નિર્મોલ્ય ઉરનાં માનવી નિર્મળ બધાં દિગ્ધે અદિ;
 નિંદા ગણું ના લોકની, જે લોક બોલે ફેક તે,
 મ્હારે મને તો મૂર્ખ લોકો સર્વ પશુની તુલ્ય છે !

જે સ્નેહનાં તંતુ બધાં સ્નેહિ સર્ગમાં વેરીયાં,
 તે સ્નેહ રજજી સર્વને મ્હેં તોડીયારે, તોડીયાં;
 સ્વાત્ત સમગ્ર મ્હેં સાંકળી જે સ્નેહની શુધી હવે,
 છુટે નહિ, છુટે નહિ છે ઇશથી બાંધી હવે.
 મત્સ્ય બ્રહ્મિના લોકની પ્રીતિ નકામી લાગતી,
 દું શુષ્ક યઈ તેથી કહો, પણ શુષ્ક સૃષ્ટિ ભાસતી;
 મ્હારા હૃદયનો પ્રેમ જે શૃંગાર રસને રેલતો,
 વિરમ્યો હવે, રૂપામી દયાળુ શ્રીહરીનાં ચરણશો.

આ વિશ્વના વિલાસમાં વિવસી રહો જગદીશ તો,
 આ વિશ્વનાં સૌન્દર્યમાં દું ન્યાળતી પરમેશજ્ઞે;
 એ વિષ્ણુ મુખ સૌંદર્ય શું ? વૈભવ અને સત્તા કરી ?
 હાવે મ્હને સૌ પાપ પુંજોની જરા પરવા નથી !
 નશ્વર બધું આ જગતને, આ જગતની પ્રીતિ કરી,
 છે કષ્ટમય, મહા કવેશદાષ મોહ મમતાથી ભરી;
 બધાં દુઃખ મુખના ઉભરા ફણુ ફણુ રહિને આવતા,
 મદમત મનનાં માનવીને સર્વદા તે ભાવતા.

ગતી નથી, રોગો નહિ, રોગ સમુદંધ છે નહિ,
 હું ઉચ્ચગતીને પામવાને મલ રૂડા આદર;
 હસતી નથી, હસશે નહિ; હસવા સમુદંધ છે નહિ;
 છે ઇશાંજ્યોતિ હૃદયમાં; પ્રજ્વળતા જીવનમાં પાયર.

અમર અમારો આત્મ ને અમર અમારાં નામ હો, !
અમર અમારી લાવના, અમર અમારાં કામ રહો;
અમર અમારો પ્રેમ ને અમર ભૂમિશું ધ્યાનુ છે,
અમર અમારી ભક્તિ, ને પ્રભુતણું અમર અમ ગાન છે !

શબ્દ શબ્દ આકાશમાં, પડ્યા પૃથ્વી મહાિય;
તેજ તેજ અળી ગયાં, રહ્યું રમરહ્યાં માંય.

—શ્રી, “ જ્ઞાનમણી ”

માતાજીને કહેતારી.

લેખક: સ્વ. સા. કપિલભા.

(મોહનજીએ મોક્ષશું મોચાણું:—જે રાગ)

સ્થસ્થિ શ્રી મનખસપુર ગામ, બ્યાં છે બંદુચર માતનો હામ;
નમી નમીને કરું પ્રણામ, બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.
રાજ રાજેશ્વરી હો આપ, તમ આગે સૌ ટંગશે સંતાપ;
આગે મંડપ સકળ સોહાય, બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.

સાથે લાવજો ગણપતિ દેવ, જેની દેવતા સદૃ કરે સેવ;
વળી વસિષ્ઠ ને વામદેવ, બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.
ઉમા સહિત તે, શંકરરાય, લીડમંજન પ્રત્યુ કહેવાય;
લાગું સંકુ દેવને હું પાય; બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.

અંઆ સાથે તે કાળિકા માત, નવ દુર્ગા છે ત્હેમની સાથ;
અન્નપૂર્ણા ને ચંડિકા માત, બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.
વેંકુઠપતિ આવે કમળાતી સંગે, બ્રહ્મા લાવે બ્રહ્માણી ઉમંગે;
ઋષિ મુનિવર વિધવિધ રંગે, બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.

મૈયા ! મ્હેર કરી તમે આવો, ચોસઃ જોગણી સંગાથે લાવો;
તેનિસકોડ દેવતાને કાવો, બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.
ચંદ્ર સાથે શેઠિણીને લાવો, ઈન્દ્રાણી સાથે ઇન્દ્ર સોહાવો;
માતા સરસ્વતીને તેડાવો, બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.

મારું વંદન સદસજ વાર, માની લેજો માશ ! નિરધાર;
આવો નોધારાનાં આધાર, બંદુચર ! આવો ઘેર શુભ પ્રસંગે.
માને આવીને મહેરજ કાધી, દાસ નિમને બદ આશીષ દાધી;
મીરી કરજા દટી પોંતે કાધી, બંદુચર આવ્યાં ઘેર શુભ પ્રસંગે.

માતા ! જાણું ન તમ સતકાર, મંડપ થાપ તે જયજયકાર;
દાસ તમને નમે વારંવાર, જાન્યર આખ્યાં ઘેર શુભ પ્રસંગે.

આઠ વાર.

(રાગ—લાલના મદિનાને)

સજની, સોમવારે શાખી શીશા મન લહોને ખહેન;	ચતુરાં ચિતે ધરોને વેણ.
સજની, સ્વામીમિવા ભાવ ધરીને આદરો, હો ખહેન.	ચતુરાં.
સજની, મંગળવારે માન ધણું નવ રાખીએ, હો ખહેન,—	ચતુરાં.
સજની, અમૃતરૂપી વેણ મુખેથી ભાખીએ, હો ખહેન—	ચતુરાં.
સજની, છુધે છુદિ બટ કદી નવ કીચએ, હો ખહેન—	ચતુરાં.
સજની, સ્વદેશ પ્રેમે અંતરમાં ધણું રીઝીએ, હો ખહેન—	ચતુરાં.
સજની, શુક્રએ ધરેણાં પહેરો સાનનાં, હો ખહેન,—	ચતુરાં.
સજની, મોનાં રૂપાં સર્વે સ્વામી નામનાં, હો ખહેન—	ચતુરાં.
સજની, શુકરવારે સસુ સસરો જોડી, હો ખહેન—	ચતુરાં.
સજની, માત પિતાની વૃત્ત્ય ગણો બદ્ધ હેતથી, હો ખહેન—	ચતુરાં.
સજની, શનીવારે ત્સાંકળ બાંધો રોડની. હો ખહેન,—	ચતુરાં.
સજની, દેરાણી જોડાણી નણુંદથી નેહની, હો ખહેન—	ચતુરાં.
સજની, મુરજવારે સતી ધર્મ સંભાળીએ, હો ખહેન—	ચતુરાં.
સજની, પ્રેમ ધરીને શુભ શિયળને પાળીએ, હો ખહેન—	ચતુરાં.

કુચ્છ બાજ.

સૌ સાકર ખહેન વિઠ્ઠલજીભાષ

સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય.

(હરિગીત)—આ જગતમાં જન્મી, સખી ! શુભ વર્તનથી ચાલશે,
તો જીવનમાં, શાણી સખી ! સુખ સંપત્તિથી મહાવશે;
નિજ નાથને ગણી દેવ તેની રોડથી સેવા કરો,
તન ધન જીવન મન પ્રીતિથી સ્વામી તણે ચરણે ધરો.

ધર કામ શીખી હોંસથી, આજગ્ય નિદ્રા પરહરો,
ને ભરત શીવજી ભણી, સાણી ! કરકસર ધરમાં કરો,
શુભ પાકસાત્ર ભણી, ખહેની ! સુધકતા પણ શીખજો,
નિજ કુટુંબીને બાવ વર્ગોતુ હરે કિત રાખજો.

લાખોપતિ કદી આપ હો, તોપણ દયા દિલ રાખશે,
લક્ષ્મી તંણા મદને તજ કુખી તણી વહારે ધસો;

પતિની આરતી *

જય જય પૈત્ર હરિદેવા, હરસુત હરિદેવા;
 શુદ્ધ હૃદયથી કરીએ, (૨) નીર્મળ તુષ્ટ સેવા.—જયદેવ, જયદેવ,
 કાન્ત, ચંદ્રની પ્રભા, દેવેન્દ્ર ચંદ્ર પ્રભા; (૨) હરિ—
 વિનવે છે કર્જેડી, (૨) સુખ દીપ્ત અલભા—જયદેવ, જયદેવ,
 શરણે સ્વામી રાખી, ગવરી ગુણ કાન્તા; (૨) હરિ—
 હૃદય સંગાથે ગૂંપી, (૨) આપી સુખ શાન્તા.—જયદેવ, જયદેવ.
 વદન પ્રભા લગ્નવાયે: હરસુત હરિ જોઈ: (૨) હરિ—
 નીશદીન મનડું મારું, (૨) સદા રહું મોહી.—જયદેવ, જયદેવ.
 હૃદયગુણો હરિ તારા, નીરખી હું ગાંડી, (૨) હરિ—
 રહું સદાએ શરણે, (૨) અન્ય સ્થળ છાંડી.—જયદેવ, જયદેવ.
 સુરતા સ્વામી તારી, ઘટ જીતર પામી, (૨) હરિ—
 ખક્ષક જોગ્યે નહીં મળશે, (૨) કહું વાણી ખારી.—જયદેવ, જયદેવ.
 (બાદશ.) —શૈ: ગવરી.

“ પુત્રના વિયોગથી માતાના શોકોદ્ગાર. ”

(એકવચ્ચ : સદેશો કહેને સ્વામને—એ લય.)

જન્મ અપ જેવો માતાપુત્રનો પ્રેમ છે,
 હૃદય બાળીને આશો શું આ વાર લે,
 અંતરની અભિલાષા જોડી અડવળે;
 પુત્ર વિના પિયું સુનો સંસાર લે.
 વિસાડું નહિ વિસરતો ખાર તાંહરો,
 જન્મ જે મળેલું પત્તાસામાં નીરજે;
 પરભવડું લેલું લેખ વીરાં! સચરો,
 તુજ વિયોગે તણાઈ તનડું હીરજે.
 કાંડીત્રા કુંળી કુમળી કરમાય ખાગમાં,
 તુજ વિયોગે સુંદર સર સૂકાયજે;

* ‘ પતિની આરતી ’ જેમ એક બાજિની તરફથી મળી છે, તેમ ‘ પત્નીની આરતી ’ પણ કોઈ બાંધુ મોકલી આપશે તો ત્હેને આ પદમાં ખાસ સત્કારપાત્ર ગણવામાં આવશે. અમને આશા છે કે તેમ કરવાને આવરક અંતરનો કમંગ અને પત્ની તરફનો પ્રેમ પત્નીતત્વાળા કોઈ બાંધુતામાં તો ઢરોજ.—ત.ત્રી.

વિવિધ વિષય સૌ હાથ ધરીને, શક્તિઅનુસાર આજ કહેવા.	—આવો૦
આલસ્ય નિદ્રા આજ ત્યજીને સમયનુસાર સજ્જ રહેવા.	—આવો૦
અન્ય જ્ઞાનમાં ઉચ્ચ ગણાઇ, નામ નાગરને યોગ્ય રહેવા.	—આવો૦
વિદ્યા પ્રસારી સદ્ગુણ સ્થાપી, ઐશ્વર્ય આશ્રયણ આજ ધરવા.	—આવો૦
પતિવ્રતો સૌ પ્રીતિથી પાળી, નીતિને પથે પગ ભરવા,	—આવો૦
ગાન ધરો કરી નામાંકિત નરનાં, શ્રેષ્ઠ સતીના શુભ ગાવા.	—આવો૦
યોગ્ય મુધારો આજે આટોપી, ગાંડી રૂઢીનધન તોડવા.	—આવો૦
વિદ્યા સત્વર સૌ આગળ વધારી, સ્ત્રીની સમયનું જ્ઞાન થાવા.	—આવો૦
ઉત્તમ સાધવા સાથે સંધાઇ, મળી સગે આગળ પડવા.	—આવો૦
બહેલાં મળવાને વિસર્જન લઇએ, લઇ વચનોને વિચરવા.	—આવો૦

સૌ. મંજરી.

ગરબો.

(કન્યા વિંકય, બાળજીવન નિષેધક નારાયણપ્રસાદમાંથી.)

ચાલો સાહેલી ! ચાલો શિવાલય દેશન કરવા;
વ્રત ઉત્તરીયે, સેવા કરીયે, ભવભય દરવા.

અમરજી કરું સખી ! નીલ દીન ઇશનું,

શિવજી શયણગાર સજ્જવો રે લોલ;

પ્રિતે રીઝાવો પતિને રે લોલ.

વિષય વિષને હઠાવજો ! (૨)

યાશે રહાય ઉમિયા પતિ રે લોલ.

સાસુ સસરાની મેવા કરવી,

જુહું જરી નહિં બેસવું રે લોલ;

પદ્મિનિ નારાજ કરવો,

એકાન્ત રથજે નહિં બેસવું રે લોલ;

સદ્ગુણી સ્વામા સદા, દે સ્વામીને સુખ

મોક્ષગતી તેની યશે, નવ પામે કદી દુઃખ;

કરો ઝાઝર તણો જીવનગરને —

યાશે રહાય ઉમિયા પતિ રે લોલ.

પતિની આરતી *

જય હવ પૈત્ર હરિદેવા, હરસુત હરિદેવા;
 શુદ્ધ હૃદયથી કરીએ, (૨) નીર્મળ તુએ. —જયદેવ, જયદે
 કાન્ત, ચંદ્રની પ્રભા, દેવેન્દ્ર ચંદ્ર પ્રભા; (૨) હરિ—
 વિનવે છે કરત્તેડી, (૨) સુખ દીપ્ત અવભા—જયદેવ, જયદેવ,
 શરણે સ્વામી રાખી, ગવરી શુભ કન્ટા; (૨) હરિ—
 હૃદય સંગાથે રૂપી, (૨) આપી સુખ શાન્તા. —જયદેવ, જયદેવ.
 વદન પ્રભા લગવાયે: હરસુત હરિ જોઈ; (૨) હરિ—
 નીશદીન મનહુ મારે, (૨) સદા રહ્યું મોહી. —જયદેવ, જયદેવ.
 હૃદયગુણો હરિ તારા, નીરખી હું ગાંડી, (૨) હરિ—
 રહું સદાએ શરણે, (૨) અન્ય સ્થળ છાંડી. —જયદેવ, જયદેવ.
 સુરતા સ્વામી તારી, ઘટ બીતર પામી, (૨) હરિ—
 ખમ્મક ખોળે નહીં મળશે, (૨) કહું વાણી ખારી. —જયદેવ, જયદેવ.
 (ભાદરવ.) —સૌ. ગવરી.

“ પુત્રના વિયોગથી માતાના શોકોદ્ગાર. ”

(આધરણ : સરોજ દહેને રચામને—એ લય.)

જખ આપ જેવો માતાપુત્રનો પ્રેમ છે,
 હૃદય બાળીને ચાલ્યો શું આ વાર ને,
 અંતરની અસિધાના બાંડી અડવળે;
 પુત્ર વિના પિયું મુને સંસાર ને.
 વિદ્યા નહિ વિસ્તરતો પ્યાર તાહરો,
 જેમ જે મળેલું પતાસામાં નીરમે;
 પરબનું લેલું લેઈ વીરાં! સંચરો,
 તુમ વિયોગે તણાવું તંનું હીરમે.
 કોડીકા દંડી કુમળી કરમાય આગમાં,
 તુમ વિયોગે સુંદર સર સુકાયમે;

* “ પતિની આરતી ” જેમ એક ભગિની તરફથી મળી છે, તેમ “ પત્નીની ” આરતી પણ કોઈ બંધુ મોકલી આપશે તો હૃદયે આ પત્રમાં ખાસ સહારપાત્ર મનુષ્યમાં આવશે. અમને આશા છે કે તેમ કરવાને આવરણ અંતરને કમન અને પત્ની તરફનો પ્રેમ પત્નીમતવાળા કોઈ બંધુનામાં તો દરોજ. —ત.ની.

કાકીના કીર મેના રડતાં આંગણે,
કંપે કાયા આતસ વાયુ વાયજી.

કૈસરીવાણ ! કાળજી કળકળતું કરી,
આશ્વેા જેમ અપમા આકાશે જાય જો,
અશક્તિનાં અરવડીયાં અંગે આવતાં,
દુઃખ દરિયાનાં અતિ મોઝાં અથડાયજી.

રંગુન.

સૌ, વી—પંડયા.

દુઃખી માતાનો પોકાર.

(બે સદ્ગુણી પુત્રિઓના વિયોગમાં)

(લલિત.)

અરર ઇશ ! તેં કાર્પ શો કર્યો ?	દરખ માહરોં તેં બધો દયો;
યુગલ પુત્રીને તેં દરી લીધી,	વીખૂટી મુજને તે ચકી કીધી.
બદ્ધ માતને લાડગી હતી,	અરર તેહની શી યદ ગતી;
સખત ગેબી તેં માર મારિઓ,	નહિ કદી પ્રભુ સ્વપ્ને ધારિઓ.
હૃદય વેદના સાલતી મને,	અરર દુઃખ આ આવીયું મને;
અરર હાથ રે આવી શી ધડી,	તુરત તૂટીરે મીઠી બેચડી.
રસિક પુત્રીઓ ! ક્યાં જતી રહી ?	નહોં ગમે મને એકલી પડી;
પ્રિય ભગિની ને પુત્રી ક્યાં વસો ?	હૃદયથી નહીં રે જરા ખસો.
યુગલ પ્રાણને ક્યાં જઈ મળું,	તમ-વિયોગથી ઉરમાં બળું;
જતન મેં તમારું કર્યું ધણું,	વ્યર્થે માહરું તે બધું ગયું !
તમ વિના મને ગોઠવું નથી,	કરમની કથા-શું કહું કથી;
કરમ કહાણી તો મુજને યદ,	પ્રિય-શી પુત્રીઓરે જતી રહી.
અરર કાળજી મ્હારં તો બળે,	તમ વિયોગથી દેહ આ ગળે;
વદન પ્યારં તો કેમ વિસરે,	હૃદયમાં રમે તે મને ખરે.
તમ વિના મને સહુ સુઠું યયું,	સરવ મુખરે મ્હારં તો ગયું;
પતિ પીતાં અને રમેહી સાથરે,	દવળની સુકી વ્હાલી માત.

સ્વરગમાં જઈ માસીને મળી,
ધર સંતુ હવે બેઠીરિયયુ,
શુશિલ શાણી આ પુત્રી માહરી,
કમ કરી હવે દીવસ-તો જશે,
નહિ નહિ ઘટે આંતુ ઝેનરી,
અખૂટ-સંતિ તે રાખી છે ઘણી,
શુભ શુ આચરે બેઠી હું મુખે,
અરર કુખને બાળી શુ ગમ,
રતિ તું બેઠેરે આં શુ રે કીધું,
ત્રીશુલી બાળકી લાંબી હતી,
અખૂટ સંપત્તિ તે જાણીવીઓ,
તુમને જોઈને મને વાળતી,
હુમન ! શુભ શુ તું ગાઉં રે,
વચન મ્હારે તે નાં ઉપાધી,
યુગલ પુત્રીને બેઠેન શાણીરે,
પતિવ્રતા તણે નિર્ધન પાળતાં,

સદ્યજો બધી સાં શુશીલરે,
પ્રિય પતિ વિશે મન પ્રાયુરે,
શુશીલ કંથ તો બેઠેને મંલ્યા,
તમ પતિ તણું મુખ જોઈ રે,
વચન પાળતાં રે પતિ તણું,
ગરીબ બાળુ તો કાળજી બળે,
રહતી હું સદા દીન રાત રે,
લધુ વયે ખરે સૌ જતી રહી,
અતિ ઘણું મને તેજ સાગરુ,
તરત સંપત્તિ સૌ જતાં રહ્યાં,
ત્રીશુલી પુત્રી તું મ્હાની છે રે,
લક હું બેસતી બેઠે બેઠી,
હુખી હું માત રે રાઉં છું ધણી,
પ્રિય હું વીર તો હુખમાં બળ્યા,

ચરણ હયનું તો સ્વીકારી,
સ્વર્ગમાં સદા શાન્તિ શાન્તિ રે,
દીન દયાળુ રે ! શાન્તિ આપજો,
હુખી હું માત રે એજ માયું છું,

પિડિત માત હું જાઉં છું બળી;
હુખ પ્રાપ્ત મને જાપ ના, સહુ.
તમ વિના બની હાથ બાવરી;
મન મુજબ છે મ્હારું શુ યશે ?
કમ વીસારી તે તારી માતરે;
ધીરજ વાળી તું ગદી બેઠી.
સદ્યજો કરી આવી આંકુબે,
યશ રૂપી કીધો ચાલેલો સહી.
પ્રભુનું ધામ તે નીચું લીધું;
હુમન, મ્હારી તું ક્યાં રહી જતી ?
જગત લોકને તે પતિવ્રતાઓ;
શુશીલ પુત્રી તું પતિતપાવતી.
તુજ વીના હું તો બંધ મુજાઉં રે;
હાથ રાખીયું હેત તે ધણું.
પતિની પ્રીતની નીત્ય પાસોરે,
શિયળ સાંડીઓ અંગ ધોરતા.

તમ તણું શુભ ગાઉં શુ મુખે;
કમ તણે દીધું સંપત્તિ તે.
પુરવ જન્મનાં પાપ તો નાંખ્યા;
હાથ માહરે કાંઈતું ખરે.
હાથ રાખીયું હેત તો ધણું.
તમ વિના જરી મુખ નાં મળે.
બહુ મુજાપ છે તારી માત રે;
મુખ જરા તમે બોલ્યું નહિ.
તમ વિના બહુ સંતુ લાગતું.
અરર કારમો હુખે શાં પડ્યો.
તુમને જોઈને પાતી ઘણી રે;
કમ નસીમથી આકલી પડી.
દેહના ધણી તમે નિરદે તણું.
નીમળાં તમે સંપત્તિ ધામ્યો.

સ્વરગ ધામ તો રે નીંદાળી;
સ્વર્ગ રહો શાન્તિ શાન્તિ રે.
વીનતી માહરી હર ધારને;
હુખી હું માત રે એજ માયું છું,

૨.

(સુશીલ પુત્રી વિશે તેના પતિનો પ્રેમ અને તેની દુઃખી થયેલી માતાના

‘હૃદયમાંથી નીકળતા ઉગારો.’)

(દીધાં હોડી પીળા માલ--એ રાગ)

સુભાગિ બહેન ચામ્પી રે,
 શરો તારા શું ગાઈ રે,
 પતિને પ્રાણથી વ્હાલી,
 પતિની પ્રીત તોડીને,
 સુગલ પુત્રી ગધં ચાલી,
 જાતને ભેટ ભગિની રે,
 મળી મારી તુને વ્હાલી,
 પિતાને સાસતું બારી,
 પતિના આંખની કીડી,
 ન આવું રે ઘટે એ બહેન,
 પતિ પ્રેમે ઉલ્લાસી રે,
 મૃદુ બારી મુખગી રે,
 પતિનો પ્રાણ બહેની તું,
 મૃદુ વાણી સદા તારી,
 ધીમી વાણી સદા બાળે,
 પ્રતિ પ્રેમે મગન ચાલી,
 મને તે લાગતું પાડું,
 અરે ખોળે સુવાડીને,
 હોઠમાં છે ગુણ કાઠે,
 પુષ્પ કોડિ તમારા રે,
 હુંટાવી ચાવીઓ કાળ,
 અરે એ કાળ નિર્દય તું,
 દયા નહીં દીવ તું ધારે,
 લૂટી લીધી પુણ મારી,
 પડ્યું આ કારમું કુખ,
 મનુષ્ય કોપ શો ટીવા,
 લીધાં જે રત્ન લૂટી રે,
 ફરી બહેનો નથી મળવું,
 પડ્યા ધા તે ન રૂઝાતા,
 કરમની છે ગતિ ન્યારી,
 સુદી જોડી તમારી રે,

ધણી તું શણ ખાંધુરિ;
 તું વિના હું મુઝાઈ રે.
 દુઃખી હું માન નીહાળી;
 પ્રભુ શુ પ્રીત જોડી છે.
 સ્વરગની વાટ શું જાલી,
 લીધી સ્થોરે ત્રીશુણિ.
 હતી જે પ્રાણથી પ્યારી;
 ગઈ તું લાડકી ભાગી.
 ટવળતી માતને મુઝી;
 પડે નહીં તું વિના કંઈ રહેન.
 કીધાં તેને ઉઘાસી રે;
 પતિ રનેહે ઉમગીરે.
 વિવેકી ને સુભાગી તું;
 મને લાગે ધણી પ્યારી.
 પતિને તે મીઠી લાગે;
 મધુરાં ગીત તું ગાતી.
 સદાતું બહેન વિસાધું,
 ધણું લાડે સડાવીને.
 ભગિનીઓ સદા જોડે;
 ગયાં જે રત્ન મારાં રે.
 પડી ગઈ પેટમાં કાળ;
 દયા નહીં દીવ આણે તું.
 પડ્યા પર પાંડુ શું માટે;
 કીધી મુને તે બીચારી.
 નથી જોવું હવે મુખ;
 હરખ મ્હારો હરી લીધા.
 મને લીધી વિખૂટી રે;
 સદા મારે રહ્યું રડવું.
 લખ્યા શા લેખ વિધાતા;
 પડ્યું આ કુખ મને બારી.
 ગઈ હોજો અમારી રે;

નડ્યાં પુર્વે તથાં પાપો,
વસતે ખેલવા આશી,
સ્વરગની હેળી મેવા રે,
શીયળની સાડી પહેરીને,
દીપાવી માતની કુખ,
પ્રભુ શરણે તમે રાખો,
યુગલ પુત્રી પ્રભુ મારી,
ચરણે તું પસ આપિરે,
ભગિનીઓ બધી મારી,
તને સોંપ્યાં યુગલ બાળ,
રહો આત્મા સદા સુખી,
વિનંતી ઐજ મારી રે,
સ્વરગમાં શાન્તિ શાન્તિ રે,
નખીને ઐજ માથું રે,
સ્વરગમાં શાન્તિ આપોરે,

પ્રભુ શાન્તિ તને આપો.
પ્રભુને ધામ તું આશી;
તજ તે માત રેવારે.
સ્વરગમાં જ્ઞેન આશીરે;
ગઈ લેવા સ્વરગ સુખ.
સદા શાન્તિ તમે આપો;
સદાની થઈ રહી તારી.
હુઃખી માને રડાવરે;
રડે છે જ્ઞેન આ તારી,
પ્રભુ લેજે તું સંભાળ;
હુઃખું છું માત હું હુઃખી.
સ્વીકરો મિત્રધારી રે;
સદા રહેજે સુશાન્તિ રે.
કરું ના ઈશ ત્રાથું રે;
તમારે શરણે રાખોરે.

સૌ. હવે જાહે.

વર્ધા વર્ણન.

રસમય જગત કીધું પલકમાં રે લોલ,
કરી શાન્તજતા ચોપાસે રે;

બની વિજાસી રંગ રાગમાં રે લોલ,
નિચે સરું અમ્મ ઉરથી રે લોલ,

તમોર નીસરણી થાય રે.
મીઠું જીલું કદી હું ઉચ્ચરું રે લોલ,

કદી કરતી અટ્ટહાસ્ય રે.
નાથું તરે તંજો પાંદરે લોલ,

ઉડું આલિંગી અનિદ રે.
મુજ પ્રભાવ બહુ પ્રજાળ છે રે લોલ,
છુપા મધુરે મદારે નામ રે.

—જની વિજાસ

—જની વિજાસ

—જની વિજાસ

—જની વિજાસ

સૌ. બધી જ્ઞેન

ગૃહધર્મ.

સંહન શીલતા.

જગતમાં પરમાત્માએ મનુષ્યને સર્વ શુભોની બક્ષીસ કરી છે તેમાં સહનશીલતા પણ એ ઉત્તમ ગુણ છે. સહનશીલતા એટલે સાધારણ શબ્દમાં કહીએ તો રહેવું, ને યાવ તે સહન કરવું. આ ગુણ દરેક સ્ત્રી તથા પુરુષમાં હોય છે કાંઈમાં તે પ્રધાનપણે હોય તો કાંઈમાં ઘોરો પણ હોય છે પણ જેમ કેળવણીમાં બધા વિષય આપણે અભ્યાસથી, વધારીએ છીએ તેમ આમાં પણ વધારો થઈ શકે છે માટે આપણે દરેક જણે આ ઉત્તમ ગુણ જેમ બને તેમ વધારવા યત્નવાન થવું જોઈએ. પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓને આ ગુણની ધણીજ જરૂર છે કેમકે સ્ત્રીઓને શારીરિક તેમજ માનસિક દુઃખો તથા પરાધીનપણું વધારે જોવા તથા અનુભવવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે આપણે એક પુત્રીને લઈએ તો તે જનમશે ત્યાંથી તે વૃદ્ધ થશે ત્યાં સુધી બીજાનીજ મનોવૃત્તિને તાણે રહેશે. માટે સહનશીલતાના ગુણમાં ઉત્તમ પ્રકારે વધારો કરવો જોઈએ. આપણા ઉપર પીપતી કે દુઃખ કાંઈ વખતે આવશે તેના નિશ્ચય માણસથી યાવ તેમ નથી. તે વાત ધૈર્યનાજ હાથમાં છે તો આપણે તે વખતે આપણા ઉપર આવે તે પહેલેજ પોતાને માટે દરેક જાતની સહનશીલતા મેળવીશું તોજ આપણે તે પ્રસંગે ધીરજરૂપી હાલથી આપણી રક્ષા મેળવી શકીશું. શરીરને, કસરતાદીકથી, બૂખ તરસ વેઠવાના વ્રતાદીકથી, તેમજ તાવ વગેરે વ્યાધી પુત્ર મિત્રાદીકના વિયોગ, આદી વ્યાધી તથા દુષ્કાળ આદીક દેવ કાળની ઉપાધી આવી પડે ત્યારે દરેક રીતે સહન કરવા તૈયારજ હઈએ એમ યત્ન કરવો. ધણી કાચર સ્ત્રી પુરુષો દુઃખ કે વ્યાધી આવતાંજ ગભરાઈ જાય છે કાંઈ કાંઈ તો આવા પ્રસંગે આત્મહત્યા પણ કરી બેસે છે. તેનું કારણ માત્ર તેનામાં સહનશીલતાનો ગુણ કંતિ હોતો નથી, કંતિ ઓછો હોય છે કે દુઃખને અગતતા કે કાંઈમાં તેને સુગ્રવું નથી, જ્યાં આ લોકમાં અપકીર્તિ તથા પરલોકમાં અસહજતા પામે છે. પણ બહેનો જોઈએ આ ઉત્તમ ગુણનું સેવન કર્યું હોય કે ધૈર્ય બક્ષીસથી તેનામાં સ્વાભાવીક હોય તે કે પૂર્ણ માની હોય, તે કદી કાંઈ પ્રકારથી મુઝાવું નથી. તે પોતાના શરીર તથા મન એવાં કેળવે છે કે ગમે તેવા પ્રસંગમાં પણ દુઃખ સહન કરી તેમાંથી મુક્ત થવાનો માર્ગ શોધી કઢાડે છે ને પોતાના આત્માને આનંદમાં રાખે છે સંપત્તિમાં કે વિપત્તિમાં સામાન્ય રહે છે કાંઈ કદુ વાક્ય કે હાંપીમાં કે કોષમાં તેને કહે છે ત્યારે તેને દુઃખ તો બીજાં જીવુંજ લાગે છે પણ સહનશીલ મનુષ્ય તેને બહાર જણાવા દેતાં નથી. તેમ તે નાક્યને પોતાના મનમાં પેસવા અવકાશ આપતાં નથી. જો કાંઈ અપ્રિય વાક્ય કે વાણી આપણે સાંભળીએ તો સ્વભાવીક રીતે મનને દુઃખ થયજ. પણ તેને સહન કરવાનો આપણે અભ્યાસ રાખવો જોઈએ. આપણા પ્રાચીન રૂપી મુનીઓ પણ પોતાના મનને આ ઉત્તમ ગુણથી કેળવી ધૈર્યને પણ પોતાને વચ કરી લેતા. જે માણસમાં સહનતા હોય તેને સર્વ કાંઈ માન આપે છે વળી તેની પ્રસંસા પણ યાવ છે ઉદ્યોગ વેપારમાં પણ તેનો આ ગુણ મ.

દંડનીસ ભાઈ તથા મીત્ર જેવો કામ કરે છે. જે સ્ત્રી પણ આ ઉત્તમ શુભથી વિશુદ્ધિત હોય તે સાસરા . પીયરમાં માન પામે છે. પોતાના બાળકોને શુભવાન બનાવે છે કુટુંબજનન વેડે છે ને પતિને પણ આનંદ આપી. તેના કાર્યભારમાં મદદ કરે છે. વિપત્તી વખતે નમ્ર-તાથી સહન કરી ધીરજ તથા ઉત્સાહ ધારણ કરે છે, આવી સુશિક્ષા આગળ તથા હાલ પણ ધણીંદરો પણ કારણ પ્રસંગે ચાલતા-જમાનાને માન આપી મારી. પ્રીય બેનો સમક્ષ બોલવાની રમ લેતાં કહું છું કે પ્રસંગ એવો બારીક છે કે બધાને રવતંતતા બેઠાં છે. સ્ત્રીઓ પણ તેજ વિચાર રાખે, બાળાઓ પણ તેજ વિચારમાં-ઉછરે તેથી આ ઉત્તમ- શુભ ધણે-લાગે નહિ એવો ભય છે ! તેણે એક શબ્દ કહ્યો તો જે ચાર કલા. તેણે તેમ કહ્યું તો આપણે આમ કહ્યું ! આપણે ક્યાં તેનાં તાબેદાર છીએ વિગેરે વિચાર ધણા. મનોમાં રચ્યા કરે છે; પણ મારી નમ્ર-વિનંતી છે કે પરમાત્માએ આપણે સ્ત્રી જનનીને સેવા-ધર્મ. પ્રસંગો ને તે ધર્મની અગત્ય સંહનતા મૂકી આપણે ઉપ યથુ તેનું અનિષ્ટ ફળ પણ સહન કરવું પડશે. નહિ સહન કરીશું તો પણ કરવું પડશે. બીજાને તાબે નહિ રહીયે તો પતિને કે માતૃપીતાને તાબે રહેવું પડશે. ધરસંસાર ચલાવવો પડશે પટેલપકારમાં પણ કોઈ વખત કંઈ તો કોઈ વખત કંઈ પણ સહન કરવું પડશે માટે જેમ બને તેમ આ ઉત્તમ શુભની કદર કરી સુત માતાઓએ પુત્રીઓમાં વિશેષ આજ્ઞાવાળ વ્યવહાર યથુ બેઠાં છે. જુવો કે આપડે શુભકંદરીની કુટુંબ જનન ને તેની સહનતા વિશે વાંચીએ છીએ અને તેજ પ્રસંગમાં બાળા કુમુદનામાં માતા કરતાં તે શુભ બોલે છે. હેવાથી આત્મમંદસા વિચારના પ્રસંગ બતાવે છે. પણ તે જ્યારે યોગી જનો તથા સાધ્વીઓ પાસેથી આ ઉત્તમ શુભને જાણે છે. તો પછી પાછો પ્રીયજન-તથા વિકટ પ્રસંગ છતાં દ્રઢતાનો ત્યાગ કરતી મથી ને તેની આવી ઉત્તમ સહનશીલતા બેઠાં સરસ્વતીચંદ્રના મનો વિચાર ઉત્તમ-શુભ મહે. છે. માત્ર એક નવલકથા છે. પણ આપણી આર્યબાળાઓ સીતા દમયંતિ દ્રાપદી તારામતી વગેરે એ કેવા દુઃખ સહન કર્યાં છે તે રાજકન્યાઓ હતી કદી. એક મેલ ચાલવાનો કે દુઃખ જોવાનો પ્રસંગ નહોતો પણ જ્યારે પોતાના પતિઓને વિપત્તિમાં જોવાં કે તરતજ પોતે પણ તે દુઃખમાં ભાગ લેવા તથા સહન કરવા તૈયાર થઈ ગઈ. કાલ રામને રાજ મળશે તે મંત્રણ પ્રસંગના ચણુવાર ગોરવનો પણ રામની સાથે તેણે ત્યાગ કર્યો. સભામાં વલ્લભા પેહેરતી વખતે પોતાના પતિની મદદ માગતાં રામે પણ સર્વ દુઃખ સહન કરી આનંદ-યુક્ત મુખથી સીતાને સ્ત્રીધાન કરાવ્યું પણ એક વાક્ય કે કિન્નીત કોષ. કોષ પર કર્યો નહિ. રામ રાવણ હોને દરી ગયો ત્યાં પણ ધણા વિકરાળ રાક્ષસોની ને રાવણની દુષ્ટ વાણીના શ્રેષ્ઠ વચ્ચે સહનતાથી રહી. અને યુદ્ધ પૂર્વે યથા પછી જોણે પોતાનાં આત્માને રામભક્ષ્ય ગણ્યો હતો તે રામની સમક્ષ જ્યારે આવી ત્યાંને વાનર તથા રાક્ષસની સ્થલા વચ્ચે રામે કહું વાક્યથી અગ્ની પ્રવેશની આજ્ઞા કરી પોતાથી વિમુખ રહેવા કહ્યું ત્યારે તો સીતાની સહનતાની સહાન કસોટી થઈ તો પણ રામચંદ્રના વચનને માન આપતી સીતા લક્ષ્મણ બંધુને વિનંતી કરવા લાગી કે આ કાળોબોને આજ્ઞા આપો કે કાષ્ટ મેળવી અગ્ની પ્રવીશ કરે. આ વખતે લક્ષ્મણે રામ પ્રતિ એક કોષયુક્ત દશીપાત કર્યો. ને સીતા જે સહાય આપવા તૈયાર થઈ ગયા. બીજા પ્રસંગ જુવો તો ગર્ભાવસ્થામાં રામે ત્યાગ કર્યો તો પણ પોતે સમય વિચારી ફરીના કંદમૂળ ઉપર ધીરજ રાખી. બાળા કુમારોને ઉત્તમ કેળવણી આપતાં ગાયન વિદ્યામાં રામનાજ શુભ-શીખ-

વ્યા. ખીજું નળગળ જ્યારે સર્વસ્વ હાથાં ત્યારે દમ્યતિને ના કહેવા છતાં પણ પતિ સાથે ઘોર વનમાં પગે ચાલતી ગઈ. સાત દિવસ સુધી અન્ન પાણી પણ ન મળ્યું ને પતિ મધ્ય રાત્રીમાં નિદ્રાવશ વચ્ચેના એક દટકા ઉપર છોડી ગયા. ઘોર વનમાં મૂકી વનનાં અનેક દુઃખ ભૂખ સહન કરતી પોતાની માશીને ત્યાં પણ ખરી વાન ન કહી દારી રીતે ગુમ રહી સેવા કરી. ચોરી આદી આળ ચડવામાં પણ બાકી નહિ ને જ્યારે તેની ખરી વાત જાહેરમાં આવી ત્યારે તેની સહનતા જોઈ માશી તથા તેના સંબંધીને પોતાથીજ પોતા ઉપર ધીકાર આવ્યો પણ તેણે ધણીજ ધીરજથી પોતાના પતિ નામની શોધ કરીને સુખી થઈ. તારામતિએ પણ માત્ર પોતાના પતિના સ્વપની રક્ષા કરવા માથા ઉપર ઈશુ લઈ પતિ સાથે પોતાના દેહને દારીરૂપમાં વેચ્યો ધન્ય છે ! તે રાજકન્યાઓને કે જંગલે પોતાના દેહ પણ પતિ વાસ્તે ગુલામગીરીમાં આપ્યા. હાલ જુવો તો આપણી બાળાઓ પતિનું દાસત્વ સ્વીકારવામાં પણ નિયું ગણે છે, તે સતિઓ પોતે પતિની ખરી સહચરિણી રહી દેહથી ખીજનું કામ કરીને આત્મા પતિમાંજ રાખતી હતી ને પતિ માતપીતા કે પુત્રાદિકના કલ્યાણ માટે પણ પોતાના પ્રાણ આપતી હતી. જુવો કે પાંડવોના રક્ષણ માટે કુરાવળ્યમાં માતા કુંતાજીએ પણ કેવું દુઃખ વેઠ્યું. ? પાંડુ રાજ મૃગયામાં વનમાં મૂક્યું પામતાં પોતાનાં સપત્નિ માદ્રીએ સહગમન કર્યું ત્યારે તેના તથા પોતાના બાળ પુત્રો સાથે રાજ્યમાં આવતાં અનેક અનાદર સહન કર્યાં. પાંચે પુત્રોને સમાનતાથી ઉછેરવા લાગ્યા. ઝેરના લાડુ, લાક્ષાગૃહમાં અગ્નિ પ્રવેશ, વન વન પ્રવેશ, બીજાન માટે બટકવું વિગેરે પુત્રો સાથે પણ દુઃખ વેઠતાં રહ્યાં. રાજસૂયર્થે પંચી જ્યારે ઘટમાં પાંડવો હાથાં અને જલમાતા વનનો પરીશ્રમ વેઠવાને અશક્ત થયાં હતાં ત્યારે ત્રિદુરજના વાક્યને માન આપી દુઃખી થઈ તેજ દુઃખનો વચ્ચે રાજ્યમાં રહ્યાં છતાં પણ યુદ્ધ પ્રસંગે ઉત્સાહી ખર્નવા સદેશો કહાવ્યો.

પાંડવોમાં પણ માતાનો આ ઉત્તમ ગુણ વિશેષ હતો જેથી અનેક કષ્ટમાં પણ સ્થીર રહ્યા. કુંતાજીએ ધૈર્ય તથા સહનતાથી ચાન્ત રહી પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણદેવનો ઉપકાર માનતાં વિનંતી કરી કે હે પ્રભુ ! મને વારંવાર વિપત્તિ આવવાથી સાથે લાગ્યું કે તમે અમારા સહાયક બની દરશન આપો છો પણ સુખમાં તમે વેળા હોજો તે તમારો વિયોગ મારાથી સહન નથી થતો. આજ આપણે તો સર્વ પ્રકારનું સુખ હોય ધન પુત્ર ને પતિ પણ અતુલુ કુળ હોય ને જો એક શબ્દ પતિ તરફથી પુત્ર સંબંધી તરફથી સાંભળવો પડે તો કે ચાર દિવસ આવક બાકી વેઠવી પડે તો મહાન દુઃખ આવી પડ્યું હોય એમ લાગે. પુત્ર પતિ કે જેના આશ્રયમાં હોય તેને ત્યાં એક તપેલી ઉંચી મૂકવી પડે તો કહીયે કે ગુલામગીરી કરીને છુટી ગયાં-વિગેરે-પોતાનો દેહ તો પતિ સાથે શું વેચે ? પણ એક પાછ કે પોતાનો એક કલાક મારી જેનો પતિ સાથે મદદમાં આપતાં કચવાશે. ના જહેનો આપણે સહનતા સાથે ઉદાર થવું જોઈએ. આપણા પતિ, પુત્ર, બધું, મિત્રને, આપણે તન, મન તથા ધનની રક્ષા કરવી જોઈએ. જુવો કે તે આપણે સાથે કેટલું વેઠે છે પાંચ વરસથી વિદ્યા અભ્યાસ. 1 શ્રમ લઈ દ્રવ્ય કમાવા સાથે દેશ પરદેશનું ગમન અનેક શરીર તથા મનના દુઃખો વેઠી ત્યારે વારને શ્રમ લે છે નોકર રસોઇઓ પણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તમને આપે છે. વચ્ચે આ અશકાર પણ સંપત્તિ પ્રમાણે કરે છે તો તમને માત્ર તેમને વારને તેમની સાથે સુખ જીવન સંકલન કરવું ને એક પાપો પછી તથા, આ, પણ નોકર કરી આપણે તે શું આ

પણે શરમાવું ન જોઈએ ? સર્વે આપણે તો તેમના સુખ દુઃખમાં ભાગ લઈ સહન કરવું જોઈએ. પુરોષોએ પણ પોતાની સ્ત્રી રાતદિવસ પોતાના ઘરમાં શું દુઃખ વેઠે છે તથા કેટલું સહન કરે છે તે વિચારી તેમાં વ્યાજબી સહાય કરવી જોઈએ. સહનશીલ દંપતિનાં ઘર સતોષ તથા શાંતિથી દીપી નિકળે છે ને તેવાં થવા ઉદ્દેશ્યવાન થવું એ આપણી દુરજ છે. ધન્ય છે એ સહનશીલવાને. કદી રામ તરફ, રાજ્ય તરફ, ભરત કે કૈકેયી તરફ સીતાએ કદું વાક્ય કહ્યું નથી. લક્ષ્મણ જેવા સહનશીલ બંધુ ને સીતા સમાન પત્નિથીજ રામચંદ્રજી પણ સહનશીલતા શિખ્યા હશે કેમકે સીતા સમાન પત્નિનો ત્યાગ કરી પ્રજાગ્નના સુખને સારૂ હજારો વર્ષ ઉગ્ર બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું, દેહને કષ્ટ આપ્યું પણ પ્રજાનો અનાદર અને સીતાનો આદર કરી રાક્ષસ નહિ. ધન્ય છે; જેવા પોતે સહન કરે છે તેવા બીજાને શિક્ષણ લેવા યોગ્ય થાય છે, દમયંતી, તારામતી, દ્રૌપદી તથા ધણી વીરવાળાઓનાં આપણે વરણન કરીએ તો ધણોજ વિસ્તાર થાય પણ આપણે માત્ર એટલુંજ વિચારવાનું છે કે રાજકન્યાઓ, રાણીઓ, થોડી સુકુમાર હશે ? તેમને તે આલવા વિગેરેની ક્યારે ટેવ હશે ? પણ નહિ, માતૃપીતા તરફથી તેમને તેવીજ ઉત્તમ ટેવ પડેલી હોવી જોઈએ. દરેક સમયને વારતે તૈયાર શરીર પણ કસેલાં, બૂખ વિગેરે સહન કરવાની ઉત્તમ ટેવ તથા પોતાના મન પણ કાયર નહિજ, પતિ વિગેરેની સેવા પણ પોતાનેજ કરવાની, બાળકોનું શિક્ષણ પણ એમના તરફથીજ મળે, તે વીરવાળાઓ પોતાના પુત્રોને રણચર બનાવતી, પુત્રોએને વીરોગના બનાવતી ને પ્રસંગને અનુસરીને વાકેયતાનું પણ બાંધતી કે વખતે કામ આવે. મારો આપણી બહેનોપ્રત્યે એજ વિનંતી છે કે આપણી પુત્રીઓને સહનતા શિખવો, રહેજ થાય કે આવારણ કરવા માટે, ઊંદરું જરા પડે કે કાંચલા કુંગલા ને ખોટા લાઠ કરવા માટે. આથી ઊંદરમાં કાયરપણ આવે છે, ચરીરનું નકામું વરણન કરવાની ટેવ પડે છે, કાંઈના બોલ માંખવાની કે પોતાની ખરી રીતી શું છે તે બાંધવાનું જ્ઞાન રહેતું નથી, પ્રસંગે કાયરપણ વિગેરે દુર્ગુણ આવે છે. ધણીવાર કહેવામાં આવે છે કે માતૃપીતાના શુભ ઊંદરમાં આવે છે તે પ્રમાણે આ પણ શુભ માતૃપીતાનો આવે તે માટે આપણાથી બને તેટલા યત્નથી આપણી પુત્રીઓને સહનશીલ બનાવવી. શારીરિક દસરત પણ આપવી, મન ક્ષમાવાન ને સહનશીલ બનાવવું, તાપમાં ઝરવાની, ટાક વેઠવાની, ગરીબાઈ, તથા શ્રીમંતાઈમાં નિરબીમાન રહેવાની ટેવ પાડવી.

આથી તેમનામાં સહન કરવાનું ધૈર્ય આવશે. આપણામાં ધણી સ્ત્રીઓ પોતાના દુઃખ જોતા તેના મોં આગળ રૂંધે છે, પોતાના ઉપર સીતાના પીટ્યા કહે છે પણ એમ નથી સમજતાં કે તેના સોમો ભાગ પણ આપણે સહન નથી કરતાં. આપણું દુઃખ બીજા દાગનાર નથી પણ માત્ર હાંસીજ કરશે માટે દુઃખ કે વિપત્તીના સમયમાં મોન રાખી સહન કરવું ને પુણું વિચાર કરી જેનાથી આપણે કાંઈ પણ મદદ મળે એમ હોય તેની પાસે માત્ર જરા કહેવું ને સર્વ સાક્ષી પરમાત્મા આપણે દરેક પ્રસંગે સહાય કરશે જ એમ દ્રઢ વિચાર રાખવો જેમ આપણે સહન કરતા શીખીશું તેમજ હજાર આપણને સર્વ રીતે સહાય કરશે જ. આપણે સહનશીલતાથી જ ધર્મ જ્ઞાનને કીર્તી પણ મેળવીશું. સદા રક્ષમણી બેનનો પ્રવક્ષ દાખલો છે—જ્યારે પોતાની બાળક પુત્રીનો દુઃખદ પ્રસંગ બન્યો ત્યારે ઉત્તમ સહનશીલતા બતાવી, પોતાની કુટુંબ જાળ, નમાયા બાળકોની સંભાળ, પતિ તથા જદ પીતાની સેવા ને દુઃખી પુત્રીના મનનું સાંવન કરવા સારૂ, જનસમુદાયની નિંદા તથા શત્રુની સહન કરતાં વ્યવહાર તથા પરમાર્થમાં, રહી પોતાની પુત્રીને સમાર્થમાં શરૂ થયાં છે ને ઉત્તમ આશ્રમ

ખોડી સર્પને ઉપદ્રુત થયા છે, આ બધા પ્રસંગે આપણે વિચારવાના છે. સર્વે જાણીએ પ્રભુની શુભ પ્રાર્થના સાથે સહનરીક્ષતા તરફ મનોવૃત્તિ વાગવી જોઈએ.

કૃપાખંડેન.

કર્તવ્ય.*

પ્રિય ખંડેના !

કર્તવ્યની વ્યાખ્યા પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક ડૉ. રેમાન્ડસ આવી રીતે આપે છે. કર્તવ્ય એ એક જાતનું કૃત્ય છે, નૈતિક વ્યાપારમાં આપણી સાખ સાચી રાખવાને અને નૈતિક દેવાગામાંથી જાચવાને એ કૃત્ય અદા કરવું જરૂરનું છે. જે ક્યાં વિના છુટકો નથી, જે ક્યાંથી આપણે કાંઈ વધારે કરતા નથી પણ જે ન કરીએ તો અપકિર્તિ થાય, ખેડું કહેવાય, તેને કર્તવ્ય કહીએ છીએ. જે કાંઈ આપણે કરવું જ જોઈએ તે આપણું કર્તવ્ય.

સદજ વિચાર કરીશું તો જાણીએ કે છેક બાપ્તિસ્મમાંથી ગાંડીને તે વૃદ્ધાવસ્થા સુધી, મરણ સુધી, કાંઈ નહિં ને કાંઈ કર્તવ્યો કરવાનાજ હોય છે. બાપ્તિસ્મમાં માત્ર પીનાનું આપ્તા પાલન અને સદૃશ્ય મદલ કરવાનું અને વિદ્યાભ્યાસ એ મુખ્ય કર્તવ્ય હોય છે. યુવાવસ્થામાં લગ્ન પછી કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર ઘણું વિશાળ થાય છે. પતિ, સાસુ, નણંદ, દીકર, અને એ શીવાય ખીન્ન સંબંધીઓ પ્રતિ આપણાં અનેક કર્તવ્યો હોય છે. અને એ કર્તવ્યો આપણે લુદી લુદી રીતે ગમવવાના હોય છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં સંસારમાંથી નિવૃત્ત થઈ યુવાવસ્થામાં મળેલા અનુભવોનો લાભ ઉછરતી યુવાન પ્રજાને આપવાનો અને એવાં ખીન્ન સમયપરતે યશ્ન કર્તવ્યો કરવાનો હોય છે.

જગતનો વ્યવહાર કર્તવ્યશુદ્ધિ પરજ આધાર રાખે છે. જે આપણામાં કર્તવ્યશુદ્ધિ ન હોય તો જગત દુઃખનું સ્થાન થઈ રહે. સુખ અને શાંતિ શોધ્યાં પણ મળે નહિં. સદુપોતપોતાનો સ્વાર્થ સાધી, કોઈ કોઈની પરવા પણ ન કરે, બળવાન લોકો દ્વારા જાળ અને નિર્જાળ ખીચારા કચરાઈ જાય અને કોઈ પણ જાતની વ્યવસ્થા રહેજ નહિં. તેથીજ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે જગતનો સર્વ વ્યવહાર કર્તવ્ય પરજ રાખ્યો છે.

પાંડવ કૌરવનું યુદ્ધ કર્તવ્યને અંગેજ હતું એમ આ પછાને મહાભારત વાંચ્યાથી જાણાય છે. યુદ્ધ વખતે પરપર વિરોધી કર્તવ્યને લીધે કર્તવ્યશુદ્ધિથી ભ્રમીત થએલા શું કરવું અને શું ન કરવું તેનો નિર્ણય કરવાને અશક્ત અર્જુનને શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ આપેલા શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાનો મહાન યોધ ખરેખર ધણોજ મનન કરવા યોગ્ય છે. એજ યોધ થી ક્ષણભર ભ્રમીત થએલા અર્જુનને પોતાની ખરી સ્થિતી સમજાઈ, અને પોતાના ક્ષાત્રધર્મનું ભાન થતાં કર્તવ્યપરાયણ થઈ યુદ્ધમાં જોડાયા.

યોગવાસિષ્ઠ રામાયણ વાંચ્યાથી યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરતા રામચંદ્રના ત્રીવ વૈરાગ્યનું ભાન થાય છે. આવો ત્રીવ વૈરાગ્ય છતાં શ્રી વસિષ્ઠ ગુરુએ આપેલા ઉત્તમ યોધથી પોતાનું શું કર્તવ્ય છે તે રામચંદ્રજીને ખરેખર સમજાયું હતું અને તેથીજ તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં જોડાયા. ને આપણે જાણીએ છીએ કે એમણે પોતાના કર્તવ્યો ધણીજ દ્રઢતાથી જાળવ્યાં છે. કર્તવ્ય શુદ્ધિને અનુસરીનેજ રાજ્યાભિષેક તથા વનવાસ ગયા. રામચંદ્રજીના વનમાં જતી વખતે માતા દેશલ્યાજીએ પોતાના પતિના અવિચાર યુક્ત વચનથી; પુત્રને સહન કરવાં

* તા. ૧-૬-૧૧ ને દિને અમદાવાદના પત્રિકાવિશ્રામમાં આપેલું કૃપાખાન.

પડનારા કબોટી ક્ષયુવાર અતિશોકના વેગને વચ્ચે ઘડી દશરથ રાખને અનેક અપોગ્ન વચન કહી માતૃપ્રેમથી પ્રેરાએલાં, રામચંદ્રજી સાથે વનમાં જવાની ઇચ્છા કરી તે વખતે શ્રીરામ-ચંદ્રજી પત્નીધર્મનું ભાન કરાવી એમનું શું કર્તવ્ય હતું તે સમજાવી એમને કર્તવ્ય નિષ્ઠ કીધાં હતાં. આવાં આવાં અનેક દ્રશ્યો આપણા શાસ્ત્રમાંથી મળી આવે છે. આપણા આર્વાચનમાં કર્તવ્યનિષ્ઠ ધનેશ્વર બળીરાજ, ભક્તરાજ પ્રદલ્લાદ, સત્યવાદી હરોશ્વર, બંધુનિષ્ઠ લક્ષ્મણ, પીતાપરાયણ સિંધ, ઇલાદી મહાન પુરુષો યથા ગણા છે તેમજ સ્ત્રીઓમાં પતિપરાયણ સતી સીતા, દમયંતી, તારા, સાતીત્રી, સુકન્યા કપાદિથી આપણી ભરત ભૂમિ અલંકૃત હતી. વળી પશ્ચિમમાં પણ મહાન યોદ્ધા નેત્રસન, અમેરીકાનો ઉદારક વો-સીંગ્ટન, કેદીઓનો મિત્ર જૈન હાવર્ડ, આખા યુરોપને ધુળવનાર નેપોલીયન બોનાપાર્ટ, ઇટાલીનો દેશભક્ત ગેરીઆલ્ડી, ગુલામોનો મિત્ર વીલખરફોર્સ, સ્ત્રીઓમાં ફ્રાન્સની દેવી જૉન આર્ક, ફોરેન્સ નાઇટીંગેલ, મેરી કારપેન્ટર, ઇત્યાદિ, અનેક કર્તવ્યનિષ્ઠ સ્ત્રી પુરુષો યથા ગણા છે.

ત્રીજા કર્તવ્યભૂદિ એ ઉચ્ચ પ્રકારના ચારિત્ર્યનું મૂખ્ય લક્ષણ છે. એનાથી ધણા સદ-શુભને પોષણ મળે છે. નિષ્કામચિત્તિથી કરાતા કર્તવ્યોમાં નીરાશાને પ્રસંગે પણ એ શુદ્ધિ અથળ રહે છે. અહીં કર્તવ્યભૂદિથી ધૈર્ય અને ઉત્સાહ વૃદ્ધિ છે. અને ઉત્તમ સદનશીલતા, નેત્રમાના શુભે પણ ધણા ખીલે છે.

આપણે આપણાં સંસારનાં કર્તવ્યની ભાવનાનેજ મૂખ્ય ગણવી જોઈએ. જો આપણે કર્તવ્યની ભાવનાને અવલખીનેજ આપણું કર્તવ્ય કરીએ તો એક ઉત્તમમાતા, પ્રેમાળ પત્ની, સ્નેહાળ ભગીની, અને આત્માધારી પુત્રી ધણી સારી રીતે યથા શકીએ. આપ-ણા સંસારમાં જે સરો દેખાય છે, તે ખરેખર અરસપરસ કર્તવ્યની ભાવનાઓ વીસરી જ-વાનેજ આત્મારી છે. સાચુવદુનો અણખનાંવ, નજીક જોખઈનાઈખ્યાંશુ સંબંધ, દેરાણી જેઠા-ણીની સ્પર્ધા, એ સર્વ, કર્તવ્યના લોભથીજ આવી અધમ દશાને, પામ્યા છે. જો આપણે આ-પણા સંસાર સ્વર્ગમય કરવો હોય તો આપણા મનની કર્તવ્ય ભાવનાને દૃઢ કરવી જોઈએ. દરેક કામ કરતી વખતે એ ભાવના આપણા મન આગળ રાખી તે કામ કરવું જોઈએ. આપણે જે કાંઈ કીધું તેના બદલો મળે છે કે નથી મળતો અથવા તો કાંઈ આપણી પ્ર-સંસા કરે છે કે નિંદા કરે છે તેની સહેજ પણ દરકાર વિના ફક્ત આપણી દષ્ટિ આપણા કર્તવ્ય સામીજ રાખી નીડરતા અને દૃઢતાથી આપણું કામ કરવું.

સંસારી જીવન શરૂ થતાં એક ઉત્તમ પત્નીનું પતિપ્રત્યે કેવું વર્તન હોવું જોઈએ, અને પતિધર્મ કેવો હોવો જોઈએ તેને માટે એક નાનકડા મ્લોકમાં કહ્યું છે કે,

કાર્યેષુ માંત્રિ કરણેષુ દાસી

ભોજ્યેષુ માતા શયનેષુ રંભા ।

મનોનુકૂલા સમયાધરિત્રી

ગુણૈશ્ચમાર્ગા કુલમુદરંતી ॥

આ મ્લોકમાં કહેલા વચનોને સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. ઉત્તમ પત્નીનું પતિ પ્રત્યે કેવું વર્તન હોવું જોઈએ તે જાણી, તે પ્રમાણે ઉત્તમ પત્ની યથા પ્રવર્તવાન થવું જોઈએ. આ કર્તવ્ય સમજાવાથીજ અને એ પ્રમાણે વર્તવા દૃઢ નિશ્ચય કરવાથીજ સતી સીતા, રાણક-

દેવી, પદ્મિની, જસમા, દમયંતી દ્વાદી સ્ત્રીઓએ કર્તવ્યને અંગે વેદમાં મહાન કષ્ટો અને ઉવેરો કીધેલું આત્મસમર્પણ એ સર્વ આપણને એમની તીવ્ર કર્તવ્યનિષ્ઠાનું ભાન કરાવે છે.

હવે એક માતા તરીકે બાળકોપ્રતી આપણાં શું શું કર્તવ્યો છે તે બરાબર વિચાર-પૂર્વક સમગ્ર રાખવું જોઈએ. અને તે દરેકને માટે અમુક નિશ્ચય કરી રાખવો જોઈએ. પછી દરેક કર્તવ્ય કરતી વખતે એ નિશ્ચય—એ ભાવના દ્રષ્ટિ આગળ રાખવી. કર્તવ્યને અંગે હેતુપૂર્વક કરાતાં કામો ધર્મજ્ઞ સારાં અને સંપૂર્ણ થાય છે. એમાં કાંઈ વખને કાંઈ પણ બુદ્ધ થતી નથી. પણ એટલું તો ખરું કે આપણે આપણાં કર્તવ્યનો અમુક દ્રઢ નિશ્ચય કીધો અને તે કદાચ આપણી સમાજની—આપણી રૂઢીની બહાર હોય ને તે કરીએ તો તેમાં આપણી નીદા થવાનો ધણો ભય હોય છે. દ્રઢતા અને ધૈર્યતાથી આપણે માટે લોકો શું જાણે છે તથા શું ધારે છે તેના વિચારવિના આપણે આપણું કામ મુંઝા મુંઝાં કરવું. માતા પીતાનું કામ દરેક રીતે પોતાના ઓકરને કેળવીને ચૂખી કરવાનું છે અને તેમાં જો તેઓ પજાત રહે છે તો તે ઈશ્વરના ગ્રહેગાર છે. જો દરેક માતપીતાએ પોતાના કર્તવ્યો યથાર્થીત સમજીને ક્યાં હોત તો આજે આપણા હિંદુઓમાં દેખાતા કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, વૃદ્ધસગ્ન, બાળસગ્ન, એક પર બીજી સ્ત્રી, ઇલાદી અનેક દુષ્ટ અને હાનીકારક રીતો જોવામાં આવે. પણ હુંદેવે કેટલાંક મા બીંપોની કર્તવ્ય શુદ્ધિના લોપથી તેઓ ફક્ત પોતપોતાના સ્વાર્થ સાધવા તરફ જ દોરાય છે, અને પોતાના સંતાનોના ભવિષ્યના મુખ્ય પોતાને હાથેજ સત્યાનાથ વાળે છે. માતા કર્તવ્ય પરાયણ હોય તો આવા અનેક દુષ્ટ રીવાજોને અંત આવે, સંસાર જે દમણાં દુઃખરૂપ દેખાય છે તે મુખરૂપ થાય, માતાની કર્તવ્યપરાયણતાથી ઓકરોએ પણ, કર્તવ્યપરાયણ થતાં શીખે છે. જ્યારે વડીલો બાળકોપ્રતિ અને બાળ-કો વડીલોપ્રતિ પોતપોતાનું યથામ્મીત કર્તવ્ય બાળવશે ત્યારેજ આપણા સંસારમાં કલેશનો નાશ થઈ મુખ્ય અને શાંતિનું સામાન્ય પ્રમરશે.

આતો કુટુંબપ્રતિનું કર્તવ્ય શું છે તે સમજવું પણ બીજું જનસમાજપ્રતિ આપણું કર્તવ્ય શું છે તે પણ જાણવું જરૂર છે. સદુચી પહેલું તો આપણું સ્ત્રીઓનું જીવન સ્વાર્થ નહિ પણ પરમાર્થને માટે જ છે. આપણે મન વાણી અને કર્મથી જનસમાજને ઉપયોગી થવું જોઈએ. પગેપકાર અને સ્વાર્થે એ આપણી સ્ત્રીઓના મુદ્રા લેખ હોવો જોઈએ. જનસમાજપ્રત્યે આપણાં અનેક કર્તવ્યો હોય છે. તેમાંથી આપણે આપણી રથીતિને અનુસાર જેટલાં કર્તવ્યો થાય એટલાં કરવાં જોઈએ.

દયાની દેવી મીસ ફ્લોરેન્સ નાઇટિંગેલથી કાંઈ ભાગ્યે જ અનુભવું હશે. એમની દયા-મય વૃત્તિ અને પરાંપકારમય જીવન આપણને આશ્ચર્ય પમાડે છે. એમનું જીવન ચરિત્ર વાંચ્યાથી એમને માટે આપણા હૃદયમાં પૂજ્યશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવા વિના રહેતી નથી. એમની તીવ્ર દયામય વૃત્તિ અને પરાંપકારે અનેક કષ્ટો વેગી સેંકડો મનુષ્યોને મૃત્યુના મુખમાંથી ઉગારી તેમના બરા અંતરના આશીર્વાદ મેળવ્યા છે. પોતાના જનસમાજ પ્રતિના કર્તવ્ય આગળ એમણે પૈસા અને માન તુચ્છ ગણ્યાં છે. જ્યાં સૂધી એમનું જીવન હતું ત્યાં સૂધી એમણે પોતાનું કર્તવ્ય સંપૂર્ણ બજાવ્યું છે. આ કર્તવ્યનિદ્ર સન્નારી થોડાજ માસ થયાં સ્વર્ગ-વાસી થયાં છે તોપણ એમનું નામ કાર્ય ચિરમરણીય રહેશે.

વળી આપણા આર્થાવર્તમાં બગાડાના મહાન પરાંપકારી દેવી અધોરકામીની પણ દયા-મય વૃત્તિ અને પરાંપકારમય જીવન માટે પ્રખ્યાત છે. જનસમાજ પ્રત્યે એમની કર્તવ્ય

નિષ્ઠતા અદ્વલુત હતી. જનસમાજ પ્રત્યેના અનન્ય પ્રેમે એમને આધ્યાત્મિક શક્તિ આપી. અજ્ઞાની વર્ણની નિંદા અને તિરસ્કાર ન ગણતાં સંસારી અને હાકરાંઓની ઉપાધીથી આગ્રહા-
દીત સ્ત્રીઓ પણ કેવાં મહાન કાર્યો કરી શકે છે તે એમણે બતાવી આપ્યું છે. કર્તવ્ય શુ-
દ્ધિથી ભેદભાવને તોડી સમાન ભાવ સર્વત્ર દર્શાવ્યો છે. આવા ઉચ્ચ વર્તનનો યોગ્ય મુદ્દો
ન કરતાં પોતાના નિત્યઆચારમાં મૂઢી દરેક વાતે સીદ કરી આપ્યું છે કે કોઈપણ કામ
કરવા ધારીએ તો તેને માટે કંઈપણ અશક્ય નથી. એમના પરોપકારમય જીવનમાં એમને
એમના પતિ પ્રકાશચંદ્રની થયેલી સહાયતા હતી. એમણે એમની ઉચ્ચ વૃત્તિ અને સેવામય
જીવનને પ્રોત્સાહ આપી પોતાના હૃદયની ઉદારતા બતાવી આપી હતી. એમને લીધેજ દેવી
અધોરક્ષામીની આવાં પરોપકારી અને મહાન કામો કરી શક્યાં હતાં. દેવી અધોરક્ષામીનીનું
જીવન વિસર્જન પામ્યું છે પણ એમની કર્તવ્યનિષ્ઠતા, સમાન ભાવ, અને સ્વાર્થહીન, એ
તો ખરેખર ચિરસ્થાયીજ રહેશે.

બહેનો, આપણે પણ આપણાં સંકુચીત કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર વિદ્યાળ બનાવવું નેહ્યે.
કર્તવ્યની વ્યાખ્યા માત્ર કુટુંબીમાર્ગ સમાપ્ત ન કરતાં જનસમાજ પ્રતિ આપણા હૃદયની ઉદા-
રતા બતાવવી નેહ્યે—આપણાં કર્તવ્યો આગળ રૂઢી અને લોક નિંદા તુરંત ગણી આપણી
સંસારી જીવનથી બળવાતાં કાર્યો આપણે ધૈર્ય પ્રિયર્થ કરવાં નેહ્યે. જેવડે એજ
પ્રાર્થના છે કે આપણી કર્તવ્ય પરાણુતામાં દ્રઢ રહેવા અને જન સમાજની સેવા કરવા
આપણા હૃદયમાં મહાન પ્રભુ બળ આપે.

સૌ. કાન્તિદાગૌરી. ઈ. હોરા.

સુવર્ણમાળા.

૧—દરેક સ્ત્રી, પછી ગમે તે તેટલી ફળવાણેલી હોય પણ તેણે યાદ રાખવું કે પોતાના
પતીનો પ્યાર તે એક અમૂલ્ય જ્વાહીર છે તે મેળવવાને દરેક રીતે યત્ન કરવો, તે સાચવી
રાખવાને પણ યોગ્ય યત્ન યત્ન કરવો; જે મરણ પછી પણ એ પ્યારથી જ્વાહીરનો વારસો
આપણા બાળકને મળે.

૨—દરેક રંક યા રાય, વિદ્વાન કે સામાન્ય, પણ સદગુણી શુદ્ધિથીના જીવનની શ્રેષ્ઠતા માત્ર
તેણે મેળવેલા પતીપ્યારથી જ છે. પતી એજ જેનું જીવન છે. પતી એજ જેનાં પ્રાણનોએ
પ્રાણ છે તેને પછી કદીએ પતીનો દરજ્જો કે તેના પૈસા કે વૈશવ સત્તા કે વિદ્વાતાનો વિચાર
આવતો નથી અને હું કહીશ કે તેજ સ્ત્રી સાચી સતી છે.

૩—પોતાની જીવનવેલ પતીનાં જીવન શ્વશુરો સંકેતથી તેના કરતાં અધીક ઉત્તમ
તે શું હોઈ શકે ? વિશ્વસપૂર્ણ પતીપ્રેમ આગળ જે તુરંત ગણી તરે છે તેને જ ધન્ય
છે. પતીપ્રેમની કીમત તેવે સમયે જ થાય છે.

૪—સ્ત્રીતા, સાધિત્રી, દમયંતી, ને અનુરુપા, એ સર્વ આર્યાવર્ણનાં સ્ત્રીરત્નોએ પોતાના
પતીવ્રત માટે પ્રાણ આપ્યા છે. શીયળ માટે ધણાં દુઃસહ દુઃખો સહન કર્યાં છે. તે મહાન
સતીઓએ રાજ્ય મહારાજાનાં વૈભવ ત્યાગ કરીને જંગલમાં મગજ કરીને મૂલીમાં સુખ
ફળવી પતીથી આનંદ ભોગવ્યો છે.

૫—જગતમાં અક્ષય કીર્તિસ્થંભ હોય છે જ રાખ્યાં છે, કરમાય નહિ તેવા અક્ષય કી-
ર્તિ કુમ્ભોની મળ્યા તેમના કંઠે જ હતી—તેમને યદ્ય ગયે ધણાં વર્ષો વહી ગયાં છે. પણ

મેળાવેલો હોય તો હાજર. બાળક ઘેર મેઘ મરે ને વર આંટાખાયા કરે. નાટકમાં તો તૈયાર ! આ કુટુંબો પણ મુધારથીજ જોઈએ વાંચવું લખવું તે જોઈ અવશ્યવતું છે પણ તેની પણ ઉપયોગીતાને નિયમ ઉપર આધાર રાખે છે. ધરની આવક-વેગ્યતાનો સિયર નહિ વાંચે પણ વિચારવાની શક્તિ નહિ, અપક્વમાં આશુતાની શક્તિ નહિ, બાળકની સંભાળ નહિ. પતીની આજ્ઞા કે પ્રેમની દરકાર નહિ એ વાન કેઈ પણ રીતે સ્ત્રીપણને શોભતી નથી માટે તેના મુધારાના ખોટા રોગને હું ધિક્કારી કાઢું છું.

૧૮—પરણ્યા પછી દરેક સ્ત્રીની પ્રથમ ફરજ તો એજ છે કે તેણે તેનાં પતીનો પ્રેમ દરેક રીતે સંપાદન કરવો જોઈએ. તેના કુદરતે આજખી લેવું જોઈએ આત્માથી એકતા સાધવી જોઈએ, તેને દરેક રીતે મુખ સતોષ ને આનંદ આપવો જોઈએ. તેમને અખૂટ પ્રેમ આપીને પ્રેમનાં બદલામાં પ્રેમ મેળવી લેવો જોઈએ ને સંસારને સ્વર્ગ કરવો જોઈએ.

૧૯—દરેક બાળકને માટે તેની માતા જવાબદાર છે. તેની શારીરિક માનસિક, નૈતિક ને આધ્યાત્મિક દરેક ઉત્તરિને માટે તેની માતા જવાબદાર છે. બાળકની જીવિબળ, વિદ્યા ને સદ્વર્તન એ સર્વ માતાનાં ઉપરજ આધાર રાખે છે, માટે લવિબળમાં સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાને માટે માતાએ દરેક રીતે નિયમીત ને સદ્વર્તનવાળાં યત્ન જોઈએ, માતાનાં ચારિત્રની ઉત્તમ યાત્રા અધ્યક્ષ હોય એ બાળકનાં મગજમાં પડે છે તે કાળે કરીને એ જીસાતી નથી કરણ કે તેને સર્વે ધાવણમાંજ ધાવે છે. માટે પોતાનાં બાળકને કુદૃશ ધત્યાદી સંરક્ષણ અર્થે વધારે ને વધારે સખનીતી યુક્ત સદ્વર્તનવાળા યત્ન જોઈએ. ને બાળપણથીજ પુત્ર પુત્રીઓને ધર્મનીતીનું શિક્ષણ જો શૃદ્ધારા દીધું હોય તો પત્નીથી શાળામાં વાંધા આવે નહિ, ને શાળા પ્રજા સંપાદન કરી શકાય ને આધુનિક જીવણી ને ધર્મ નીતિ રહીત ગણાય છે તે પણ ગણાય નહિ. પણ તે સર્વ ફરજોને માટે માતાજી જવાબદાર છે. જીવણીએલી સુઘ માતા બાળકનું ભાગ્ય નથી ધડી શકતી પણ ચારિત્ર તો ધડીજ શકે છે. ધણી પુત્રો, ધણી લક્ષ્મી, કે ધણે વંશવ વિદ્યા તે ભાગ્ય ને આધારે છે પણ સદ્વર્તનમય ચારિત્રતો ફક્ત માતાને આધારે છે. માતા બાળકનો પહેલો શુર છે.

૨૦—દરેક ડાહી સ્ત્રીએ પોતાના શૃદ્ધમંદીરમાં આવક ને વ્યયનો હીસાબ રાખવો ધટે છે ને જો કે કંજુસાર્ધ નહિ પણ કસર તો કરવીજ જોઈએ નાનવરા, વરંધાડા, મરણ, જન્મ, ને લક્ષ્મીનાં ખરચોમાં, યુવણુછતી પેઠે કરજ કરીને યુવેશમાં, શ્રોમનો તોમજ ગરીમ સરખાં ઉતરે ! આ રીવાજો સામે પણ ટકર જીલવાતી છે. અને તેમાં એ સ્ત્રીઓએજ પોતાનું મન દટ કરી ને મજાનું રાખવાનું છે. વળી બીજી બાજુએ વિદ્યાવતી યોગીશનાં માત્ર, જાપાની સાડીઓ ને સીટ્ટા ને બીજી અનેક શોખમોજની આંખને આંજે તેવી સ્ત્રીને માટે પણ પ્રથમ આંખો એજ મન મજાનું રાખવાનું છે. એ બંને બાજુએ યનાં ખોટા ખર્ચનો ખચાવ કરવો ખાસ જરૂરનો છે. પોતે તેમજ શૃદ્ધકુટુંબને ખાસ ઉપયોગ વગરની શોખની કાંઈ પણ સ્ત્રીજ નહિ ખરીદવી. આહાર, વિહાર ને પોશાકમાં નિયમીતપણું, સાદાઈને સ્વચ્છતા રાખવી. સ્વદેશનાં શ્રેષ્ઠ અર્થે અન્યમોહમાં ન પડતાં બહુ ઝીણું કે જાણુપણુ સ્વદેશીજ લેવું ને સર્વમાં કસર કરવી કંજુસાર્ધ નહિ. સામાન્ય વર્ગ ને આ વાન ખાસ શીખવાતી છે અને તે સ્ત્રીઓ થી સહેલાઈથી અમલમાં આણી શકાય તેમ છે.

સૌ “જ્ઞાનમણિ.”

વાર્તાલહરી.

ગરીબ પણ સુખી કુટુંબ.

અમદાવાદમાં ગીરજાશંકર કરીને એક નાગર આજીવું રહેતો હતો. તેની પત્નીનું નામ દુર્ગાબાઈ હતું. એને જે સંતાન હતાં, એમાં એક પુત્ર ને એક પુત્રી હતી. પુત્રનું નામ રંગનીકાન્ત અને પુત્રીનું નામ મનોરમા હતું. ગીરજાશંકર તેના બાપને એકનો એક છોકરો હતો. ગીરજાશંકરને તથાત્રીની નોકરી હતી; તેમાંથી તેને દર રૂપિયા પગાર મળતો હતો. રંગનીકાન્ત કાલેજમાં જતો હતો, અને છોકરાંઓને ભણાવવા જતો હતો; તેમાંથી તે પાંચ રૂપિયા લાવતો હતો. દુર્ગાબાઈનું કુટુંબ ગરીબ સ્થિતિનું હતું તેથી પણ દળણું દળી પોતાના ઘરની અંદરની પડતી સુરક્ષાઓ જલદી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરતી હતી. થોડાં ઘણાં વરસો આ પ્રમાણે પસાર થયા પછી ગીરજાશંકરની મા ગુજરી ગયાં. તેમના ગુજરી ગયા પછી મરણની ક્રિયા કર્યા વગર આસે તેમ નહોતું. પૈસા સંબંધી તાણ હતી, તેથી ગીરજાશંકર મુચ્ચતો હતો. છેવટે દુર્ગાબાઈની મોહનમાળા ઘરેણે ચુકવાનું હતું, અને તેના ઉપર પૈસા લાડી પોતાની માની ક્રિયા કરવાને ફતેહમંદ થયો. ગીરજાશંકરે પોતાની માની પાછળ ન્યાતજમાડી અને તેની અંદર તેને સારો જસ મળ્યો. ન્યાત વાળાએ સારાં વખાણુ કર્યાં.

હવે ગીરજાશંકર તંથા દુર્ગાબાઈએ ઘણી દરકસર કરી રૂપિયા એકઠા કરવા માંડ્યા. ગીરજાશંકરે જે શેઠીયાને ત્યાંથી રૂપિયા લીધા હતા, તે શેઠીયાએ તેની સ્થિતિ ઉપર દયા આપી, ને ગીરજાશંકરને દરરોજ પોતાને ત્યાં જમવા માટે આમંત્રણુ હતું.

આ રીતે તેમના દિવસો પસાર થયા લાગ્યા. થોડા દિવસ પછી દુર્ગાબાઈએ બીજા પુત્રને જન્મ આપ્યો; તે વખતે રંગનીકાન્તના લગન થયેલાં હતાં. નિર્મળા સાસરે આવતી હતી થઇ હતી. રંગનીકાન્તની ઉંમર વીસ વરસની અને મનોરમાની બાર વરસની હતી. નામ પ્રમાણે મનોરમાના શુભ નહોતાં, તેના મીઠાજ ઘણેજ મીઠીઓને કડક હતા. માંમાં પે લાડ-ઘેલી બનાવેલી તેના આ કળ મળ્યાં. નિર્મળામાં નામ તેવા શુભ હતાં. નિર્મળાના પિતાને ત્યાં પુષ્કળ પૈસો હતો, અને લાઇ બ્લેન બેજ હતો. તેના બાઈનું નામ સુખંત હતું. બાઈ તથા બેનને વિદ્યાનું જ્ઞાન સાદું હતું તેની સાથે સંગીત પ્રણુ સાદું આવડતું હતું.

નિર્મળા સાસરે આવી ત્યારે સરસ્વતીએ શીખામણુ સારી આપી હતી તે પ્રમાણે બાઈ પુત્રી સાસરે ગતી હતી.

સરસ્વતી—ભદારી વ્હાલી દીકરી! તારા પિતાનું કુલ સજ્જવાવીય નહિ. પીયરમાં તારા માતપિતાની આજ્ઞા પાળી છે તેથી સાસરમાં પાળજે, તારા સાસુ સસરાને માત પિતા સમાન ગણજે, તારી નણુંદ તથા દીવરપરે ભાઈ બેન સમાન. હેન રાખજે. વ્હાલી દીકરી! તારા પતિની આજ્ઞા ઉઘાપીય નહિ. તારા પતિના સુતાં પછી હમેશાં મુજે તારા પતિના ઉઘ્યા પહેલાં ઉઠજે, પતિના જમ્યા પછી જમજે, પ્રેમથી વર્તજે, કંઈ તારો વાંક આવે તો માશી માગજે, મેકાંઈ દિવસ ગુન્દામાં આવીય નહિ, હમેશાં શાન્તપણથી વર્તજે. નિર્મળા સાસરે આવીને રહેવા લાગી. તેના આજ્ઞા પછી સસરાના પગારમાં રૂપિયા પાંચને વધારે થયો. વહુના ને નાના પુત્રનાં પગારો વખાણુનું નામ રમણરાય રાખ્યું હતું. મનોરમાના વિધાહની તૈયારી કરવા માંડી તે વખતે રંગનીકાન્ત એક એક બીની પરીક્ષા આપીને આપ્યો હતો. મનોરમાનાં લગન વૈશ્યામ મલીનામાં રાખ્યા હતા. દિવસો ઉપર દિવસો

આપ્યા, અને લગનનો દિવસ નજીક આવી પહોંચ્યો. ધરની કૃપાથી નિર્વિધને લગન પૂરાં થયાં. બધાંના મનમાં આનંદ થઈ રહ્યો. મનોરમાના લગન સાધારણ માણસને ત્યાં થતાં હતાં. તે માણસ દોરીસા હતા તેથી તેને લુગડાં ધરેલાં સારાં કરવામાં આવ્યાં હતાં રમણલાલ તે વખતે મોટો થયો હતો; તેના પછી વિવાહ કરવામાં આવ્યો હતો. થોડા વરસો વળ્યાં. મોહનમાળાના રૂપીયા આપીને ધરમાં આણી. મનોરમા સાસરે જતી હતી, સાસરે આવે કે તરત વાઘજીની માફક બાળીની સાથે બાજતી હતી.

મનોરમા—આ, બાળીએ આમ કહ્યું ને રમણે આમ કહ્યું! લડ્યા વગરનો તેનો દિવસ ક્યારે જતો નહિ.

નિર્મળા શાન્ત સ્વભાવની માની શીખામણ માનીને તે ત્રમાણે વર્તવા લાગી. નિર્મળા સાસુ પહેલાં ઉઠતી અને સાસુ બોલતી. સર્વે કામ તેમના હિંદુ પહેલાં પરવારી લેતી.

સાસુ સસરા પતિ વીગેરે માટે દાતણ પાણી તૈયાર રાખતી. પોતે રસોઈના કામ ધણીજ પ્રવીણ હતી, નિર્મળા બધી તૈયારી કરી રાખે એટલે દુર્ગાખાદ્ય ન્હાણ રસોઈ કરી પોતે પતિનો આરોગ વાળી ઝાડી સ્વચ્છ રાખે. સાસુના સર્વ કામ પરવાયા બાદ પોતાના બહાલી વીણા અગર દારમોનિયમ વગાડતી અને ધરનાં સર્વેને આનંદ આપતી. નિર્મળા વગાડતી હોય તેવામાં જો મનોરમા સાસરેથી આવે તો તેનાથી આ દેખી ના ખમાય! મનોરમા શું? આ! તું બેઠી હોય ને બાળી વગાડે તે સાહે ના કહેવાય! જરા કહે તો ખરી આટલું જાણી ગઈ છે. એના બાપને ત્યાં વગાડે, આપણે ત્યાં શું વગાડે? પોતેકાને સાડીએ પહેરે ફરે છે એ સાહે દેખાય છે?

દુર્ગા—છે ફરતી, તને શું યાચ છે. મને ગમે છે મહારા મોં આગળ ફરે છે તે. મને આનંદ લાગે છે, વગાડે છે તે જોઈને હું પ્રસન્ન થઈ છું. તને ના આવડે તો શીખવવાની ના નહિ કહે. નિર્મળા, મનોરમાને દરેજ બળ્યે ધડી શીખવજો. એના જેવો જગ શુણુ તો લે! એના હાથ પગ ધાઈને પી તો એના જેવી અમ્મલ આવે. નિર્મળા નથી હોતી તો મને ગમતું નથી એ મહારી હસતી પુતળી છે. હવે એ જશે તો મહારા દિવસ ખુટશે નહિ. મહારી જોડે સાનની ચોપડીએ કાણુ વાંચી સંભળાવશે? તું તો આવે ત્યાંથી સલાવડ કરતી આવજ. જરા એના અસર તો લે! મહારા આવા દંડે સાસરેય કે સાથે બનતું નથી. હે પ્રભુ! સદાયે મહારા દીકરા વહુઓની જોડે સુખી રાખજો. મનોરમા બાળી સાથે લડવાનું શરૂ કર્યું, અને ફાલુ નહિ ત્યારે રીસાઈને સાસરે જતી રહી, ત્યાં પંદર દિવસ સુધી આવી નહિ.

નિર્મળાને સીમંત હતું. સીમંત કરીને પીયર વળાવવાની હતી અને રમણની વહુ નાની હતી દુર્ગાખાદ્ય એકલાં શું કરે? તે કારણને લીધે મનોરમાને સાસરે તેડવા મોકલ્યું. પોતે આવી નહિ, અને ત્યારે બહુ સમજાવી ત્યારે આવી. ગીરજાશંકર પચીસ રૂપિયા લાવ હતા અને રંગનીકાન્ત મુંબાઈ વકિલાત કરવા જવાને હતો. હવે આ ધર જરા ગૃહસ્થી આવ્યું હતું. રમણ પછી મેટ્રીક પાસ થઈ મુંબાઈ જવાને હતો, નિર્મળા ગઈ, બહુ કામ દુર્ગાખાદ્યને માથે પડ્યું. જો મહીના ગયા પછી નિર્મળાએ સુકુમાર પુત્રને જન્મ આપ્યો તેનું ના અંદ્રવદન રાખ્યું હતું. ધરમાં તો આનંદ આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો.

ગીરજાશંકર દાદા થયા, થોડા દિવસ પછી દુર્ગા નિર્મળાને જોવા, તેમ પુત્ર રમાડ ગઈ. મનોરમાને ધર સોંપી ગઈ. જો દિવસ તો શાન્ત સ્વભાવથી રહી, પણ ત્રી

દિવસે તે રમણુ જોડે લડી સાસરે જતી રહી ! રમણુતો આધને કામિજમાં ગયો, સાંજે આવીને પોતાની રૂમમાં કપડાં બદલી ચેપર વાંચવા બેઠો, વાંચતાં વાંચતાં વિચારમાં પડ્યો તો ટેબલ પર નજર જતાં કવર દીઠું. જોયું તો અક્ષર નવાજ દીઠાં. નક્કિ કોઈ સ્ત્રીના અક્ષર છે. ફાડી જોયો તો રસીકનો કાગળ વાંચી ને વિચારમત્તમાં પડી ગયો. પણ બહારથી હુમ પડી તોયે ખખર ન પડી. પ્રયોધ ઉપર આવીને બારીમાંથી જોયું તો ભાઈ કથા વિચારમાં છે. જોઈએ ક્યારે જુએ છે. થોડીવાર પછી અંદર જઈને પૂછ્યું ભાઈ શા વિચારમાં છો !

રમણુ—આરના આવ્યા છો ?

પ્રયોધ—પાંચ મીનીટ થઈ શા વિચારમાં છો.

રમણુ—ફરવા જવાનું.

પ્રયોધ—આ કાગળ કોનો રસીકનો ?

રમણુ—હા, ચાલો હું કપડાં પહેડું ને આપણે જઈએ. વાળ આળી કપડાં પહેરીને બન્ને મિત્રો બહાર ગયા.

ગીરજાશંકર—બહારથી ફરીને આવતા હતા તેમને મળ્યા.

રમણુ—ફરીને આવીએ છીએ.

ગીરજાશંકર—બહેલાં આવજો, બેન ઘેર જવાની ઉતાવળ કરશે.

રમણુ—સારું ! બન્ને મિત્રો વાર્તાવિનોદ કરતા ચાલ્યા.

રમણુ—ભાઈ, ભાઈનો કાગળ આવ્યો છે. શાન્તી સારો છે ?

પ્રયોધ—કાગળ આવે આવ્યો છે. શાન્તી ખુશીમાં છે, બન્ને મિત્રો બાગમાં જોડી

વાતો કરતાં સાયંકાળ થતાં ઘર તરફ પાછા ફર્યાં.

રમણુ પોતાની રૂમમાં જઈને કપડાં બદલી વાંચવા બેઠો, ચેપરમાં ગામણે આવીને કહ્યું ભાઈ, બાપાજી બોલાવે છે.

રમણુ—જા આવું છું.

ગીરજાશંકર—આજ જમવા આવો.

રમણુ—મહારી તપ્તિયત સારી નથી જમવું નથી.

ગીરજાશંકર—ત્યારે શું કરો છો.

રમણુ—વાંચું છું.

ગીરજાશંકર—સાંજે જાઓ.

રમણુ ઉપર આવી વાંચવા બેઠો, વાંચતાં વાંચતાં ઉંઘ આવી ને આ રીતે રાત્રી પસાર થઈ ગઈ.

બીજો દિવસે સવારે દુર્ગાબાઈ આવી પોહોચ્યાં.

ગીરજાશંકર—નિર્મળા ને ચંદ્રવદનની શી ખબર છે ? બન્ને સારા છે ?

દુર્ગા—હા. દુર્ગા થોડીવાર આરામ લઈને પોતાના કામમાં યુંચાઈ, પછી આસરે બે એક મહીને નિર્મળા ચંદ્રવદનને લઈને સાસરે આવી. થોડા દિવસો અહીં રુજીયાં. દુર્ગાએ નિર્મળાને મુંબાઈ મોકલવાનો વિચાર કર્યો. નિર્મળાએ પોતે રજનીકાન્તને નીચે પ્રમાણે કાગળ લખ્યો હતો.

બહાસા રજનીકાન્ત.

આપનો આનંદલાયક પત્ર મળ્યો છે તે વાંચી અત્યંત ખુશાલી ઉપજે છે. અહીં સર્વ ખુશીમાં છીએ ત્યાં તમે ખુશીમાં હસો. બા, બાપાજી, બેન વગેરે ખુશીમાં છે, અમે

રાત્રીવારે મંત્રે મેંવમા નિકળી રવિવારે આવીશું માટે રવિવારે સવારે રોશનપર આવવા બ્રુવનો નહિ. લી. આપની નિર્મળા

નિકળવાને દિવસે વિંચાઈ હતી ગાડીની રાતરો પસાર થઈ ગઈ અને સવારે ટ્રાંકેડ ના રોશનપર ટ્રેન ઉભી રહી, નિર્મળા પોટરને લુમ પાડી સામાન લેવાગલી બહાર આવી, ત્યારે રજનીકાન્ત ઉતાવળો ઉતાવળો અદર જનો હતો. નિર્મળા અને રજનીકાન્ત આડની ગાડીમાં ફરી બંને ગીરગમ તરફ વળ્યાં ત્યાં જઈ સામાન ઉતારી માળા ઉપર જઈ રામાને સામાન લાવવા કહ્યું સામાન આવી પોટરને રામાને મ્હાનો દુકમ થયો બંને જલ્દી એકમેકની ખબર પુછતાં મ્હા પુરી ફરી થોડી વાગ આરામ લઈને પોતાના કામમાં ગુલાઈ રજનીકાન્ત આશીર્વામાં ગયો. પછી નિર્મળા થઈ સાફ ફરી પોતાના પ્રિય પ્રલ તથા તુમશીને પાળી ખાવા ગઈ થોડી વાર પછી બાળકને રમાડી વાચવા બેઠી પાચ વાગતાં રજનીકાન્ત વગ આપ્યો.

રમણુ—નિર્મળા, શા કામમાં ગુલાયા છે ?

નિર્મળા—કંઈ નહિ કીકાને બહાર મોડવવાના કપડાં પહેવાય છે

નિર્મળા—રામો જળનો લોટો, દુવાય લાવ્યો ?

રમણુ—હા.

નિર્મળા—ઉડી પોતાના પ્રિય પતિના કપડાં વેવાને ગઈ, પતિને પ્રેમ પુર્વક જળનો ખાદો હાથમાં આપ્યો—

રમણુ—નિર્મળા, ફરતા જવાની મ્હારી રૂઝા થઈ છે

નિર્મળા—આવો હું તો તૈયાર છું બંને કપડાં પહેરવા કામમાં ગયાં. નિર્મળા વાળ હોળીને રામા પામેથી માથામાં બેસે તેવી શૈલી મગાવી—અબોડાંની સરખી બાધી, ગુ લાખી સાડી પહેરી, પોવકા પહેરી તૈયાર થઈ—કાલે ઉઘમાં આવવાથી રામાને સોપી બંને પતિ પત્નિ બહાર ગયા ઝોપાડીપર આવી બાક પગ બેઠી દરીવાની તાજી દવામાં એ દંપતિ આનંદથી વાતો કરતા સાવકાં થતા ધર તરફ પાછા ફર્યા. ધર આવી પોતાના બહાલા બાળકને સુંબન કરીને નિર્મળા કપડાં બદલી રસોડાના કામમાં પડી ગંગા તૈયાર થઈ બોજન કરી બંને દંપતિ આનંદમાં વાર્તાવિનોદ કરતા અમાશીમાં બેઠા મોડી રાત થતા તેઓ નિદ્રા દેવીને આધીન થયા—

પ્રિય વાંચનાર એવી રીતે આનંદમાં થોડા વરસો પસાર થયાં નિર્મળાએ સુકુમાર પુત્રિને જન્મ આપ્યો થોડા મહીના વડી ગયા જન્મુઆરીની સવારે પાંચમીએ અમદાવાદથી એક કાગળ આવ્યો તે રામાએ રજનીકાન્તના હાથમાં સુક્યો

રજનીકાન્તે વાચીને નિર્મળા કહ્યું કે પિતાજીને કાગળ આવ્યો છે કે ચિ લાઇ રમણુના લગ્ન માહા મહીનામાં રાખ્યાં છે બાએ લખ્યું કે એક મહીનાની રમ્મ લઈ વહેલાં આવવને બંને પતિ પત્ની વિચાર કરવા બેઠા એકિસ જન્મ આપ્યા પછી બધું નક્કી કરીશું રજનીકાન્ત એકિસમાં ગયા સાંજ થતા ઘેર આવ્યા બોજન બાદ પરવારીને બંને દંપતી પોતાની નાની બહાલી વાડીમાં વાર્તાવિનોદ તથા જવાને વિચાર નક્કી કર્યા બેઠા લુધરાં જવાતું રાખ્યું લુધ વાંચે રાતે મેલમાં જઈશું રામાને સાથે લેવો પડશે, પ્રમીલા ને કીકા બંને બાળક નાના છે નોકર વગર નહિ ચાલે હજી આઠ દિવસની વાર છે, પછી કાગળ લખીશું પણ આજે તે કાગળ લખીને ખબર આપીએ કે અમે કુદવાને તા. એકમીએ નિદ્રા શુવારે પદરમીએ આવીશું.

આઠ દિવસ તો જતાં વાર ના લાગી. જવાનો દીવસ નજીક આવ્યો. લગનપર જવાનું તેથી કપડાં લેતા જવાનો વિચાર રાખ્યો. કપડાં લીધાં પોતાના છોકરા ને મનોરમાના સાહે પણુ ઘોડા લીધા અને ઘોડાં અછોડા અંગડીઓ ને પ્રેમીકાના સાહે દ્રાહ શીવડાવવા આપ્યાં અને તેને માટે છુટ્ટીઓ વિગેરે લીધું. મનોરમાના ભાણા સાર પણુ થોડું ધણું લીધું. મનોરમાને માટે પણુ અછોડા લીધા. ભાષ-કમાવા માંડ્યા પછી યેનને કશું લીધું નોહાતું તેથી ઘડી-મેગા ધસદેકા કરી નાંખ્યો. ઘેર આવીને આંકડો કર્યો તો પાંચસે રૂપીયા થયા.

નિર્મળા—સેતી વખતે તો જણાઈ નહિ પણુ ખર્ચ તો બહુ થઇ ગયું.

રજનીકાન્ત—હશે ચાર વરસ થયાં આજે આટલો ખર્ચ કર્યો છે ફરી ફરી કંઈ થવાનું છે ? ધરમાં લગન બધા પહેરે તમે તથા યેન ના પહેરો તો ત્હમારા મનમાં જરાએ આશું આવે. હવે ખર્ચનો વિચાર ના કરવો. ખીજે દીવસે રજનીકાન્ત આરીસમાં જઈને કેસ કોંપી કહ્યું કે કેસ આવે તો ત્યાં મોકલવે કહીને રજ લઈને ઘેર આવ્યો. સાંમન બાંધવાની તૈયારી કરવા માંડી, ગાડી આવી ને રેશન પર ગયા, ટિફ્ટ કરાવી ગાડીમાં થોડા ટ્રેન ઉપડી ને અમદાવાદ તરફ આપવા લાગી. ગાડીની રાત તો પ્રસાર થઇ ગઇ. સવાર થયું અમદાવાદનું રેશન આવ્યું તો રમણુ તેડવા આવ્યો હતો. ચંદ્રપદન ગાડીમાંથી ઉતરી કાકાની આંગળીએ બાજીને ઉભો રહ્યો. પ્રેમીકા ને નિર્મળા ઉતર્યા પછી રામાએ સામાન ઉતારવા માંડ્યો. ગાડી કરી રાયપુર તરફ લેવડાવી ઘર તરફ આવ્યા તો દુર્ગા ત્યાં ગીરજશંકર રાહ બેઠ રહ્યા હતા. ગાડી આવી ઉભી તો દુર્ગા બહાર આવીને પુત્રને તેડવા આવી નિર્મળા પ્રેમીકા રજનીકાન્ત વિગેરે બધાં ઉતર્યા એક એકની ખખર અંતર પુછાઈને ધરમાં ગયાં. કીકા ને પ્રેમીકાને ગીરજશંકરે હાથમાં લીધાં ને આશિષ આપીઃ લગનની તૈયારી કરવામાં એક માસ વિતી ગયો. લગનના દીવસતો ચારજ બાકી રહ્યા. રસીકને જમવા તેડવામાં આવી ને જમણુવાર કરીને સગાં જમાડ્યાં તે દીવસ પ્રસાર થઇ ગયો. બધું પરવારીને નણુંદ મોગજ વાતો કરવા થોડાં, ત્યારે નિર્મળા, મનોરમાને અછોડા તથા બે સાડીઓ અને ભાણાના લુંગઝાં આપ્યાં. પુત્ર આવ્યા પછી મનોરમા ગાડી ચઇ હતી, સ્વભાવ જરા શાન્ત થયો હતો. સાસરામાં મોટા નાનામાં જે કાંઇ ગણ્યા તે એજ હતી.

નિર્મળા—દીવરની રૂમમાં જઈને રમણુભાઈ આવેતો હરખ નહી મતો હોય ખર ?

રમણુ—હા ત્હમારા લગન થયા ત્યારે તમને માતો હતો ?

એવામાં મનોરમા આવી.

મનોરમા—દીવર બેઠાં ફી ત્રાતો ઝડે. એ હું આવું કે નહિ ?

નિર્મળા—આવો રમણુભાઈ પાસે. ઉગળી માગીએ છીએ.

મનોરમા—હા, શેના છોડીએ. લેઈશું.

રમણુ—ભાભી ઉગળી તો શું, પણ પ્રયોધ આપણી વાડીમાં મિત્રાવડો કરવાનો છે અને ત્હમારી પાસે સારા સારા ગીત ગવરાવીશું.

પ્રયોધ આવ્યો. દીવર મોગજ શું કરે છે, દીવરને શું સમજવો છે ?

નિર્મળા—શું સમજવે એતો આપણે બધાની લાલની વાત છે. આપણે ત્યાં મિત્રાવડો છે તે વાતો કરીએ છીએ. પ્રેમીકાનો ઘોટો સંભળાવાથી નિર્મળા ગઇ. પ્રયોધને રમણુ-બેઠાં બેઠાં ગમનની એક એક વાતો કરતા હતાં.

રમણુ—કાલે તમે બેઠાં આવવે માંડવો બાંધવાનો છે તેમાં ત્હમારું કામ છે.

પ્રજોધ—અત્યારથી તમને શી કર, બાપા નહિ કહે ?

રમણુ—કહેશે તો ખરા, પણ મ્હારે કહેવું જોઈએ. બન્ને મિત્રો છુટા પડ્યા. લગનનો દીવસ પાંચે આવ્યો માંડ્યો બાંધવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. સવાર થઈ માઢા સુદી ત્રીજને દીવસે અમદાવાદમાં ગીરજાનંદના ઘર આગળ ધણી ધમાત્ર હતી આજ બપોરથી ઘર આગળનો રસ્તો સાફ થતો હતો પોળના ચોકામાં વાવટાં ઉડી રહ્યા હતા કીટસન ઢાઢટના દીવા લટકી રહ્યા હતા પોળથી ઘર મુઠી પાણી છંટકી બન્ને બાલુ મુગધી પુષ્પોના કુંડાં ગોઠવી દેવામાં આવ્યાં હતાં. એક બાલુ સ્ત્રીઓ માટે ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી, બીજી બાલુએ પુરુષ વર્ગ માટે ગોઠવણ થઈ હતી. આ સર્વ પુશાલીનું કામ પ્રજોધ ને રજનીકાંતે માથે લીધું હતું દેવેને પોતપોતાના કામ માંથી દેવામાં આવ્યા હતાં, અને લગનનો દીવસ આવી પોહો. આ પ્રેમી યુગ જોડાયું તે સમયે પ્રસંગે સર્વે સગાં સંબંધી ભેગાં થયા હતાં. ગીરજાનંદને આ છેલ્લું દાવ્યું હતું, અને દવે સ્ત્રીની સારી હતી. રજનીકાંત કમાનો હતો બહુ ઉમંગ હતો એટલે ખર્ચ કરવાની હીમત રાખી હતી. મનોરમા રજનીકાંત પરણ્યાં ત્યારે ગરીબ સ્ત્રીતી હતી. રજનીકાંત સાથે કમાતો હતો, તેણે આ લગનનો જોડો માથે લીધો હતો.

પ્રસાસંકર અને મુશીકાને પણ છેલ્લું દાવ્યું હતું. ચાર જણાએ આ પ્રેમી યુગ જોડાને અંતર ઉમંગથી આશીર્વાદ આપ્યા હતાં. લગ્ન પુરાં થયાં—રમણુની સુચનાથી ગીરજાનંદે મેલાવડો કર્યો, સ્ત્રીપુરુષો ભેગો કર્યો. સર્વે સગાં સંબંધી મિત્રો ભેગાં થયા મેલાવડો ગીરજાનંદની વાડીમાં રાખ્યો હતો આમંત્રણ પત્રિકાઓ લખાઈ. મેલાવડાની ગોઠવણ કરવામાં આવી. કાન્ટી કહે કે આત્રો આપણે તો સર્વે કરતાં વહેત્રાં જવું જોઈએ આપણે કસા કામમાં ના લાગીએ તો દીક નહિ. નિર્મળા બેન તથા મનોરમાને માથે પડે.

પ્રજોધ—કાન્ટા કપડાં પહેરી તૈયાર થાઓ. રમણુને આપવાની છુટા તૈયાર કરીને કુંડાં પહેડાં છું, કાન્ટા તૈયાર થઈને શાન્તીને બાઈને આપી કહ્યું એને મોડો લાવજો. કાન્ટાએ સાડી પહેરી આછોડો ધરીયાળ લટકાવી ગજરાં બાંધીને તૈયાર થઈ. બન્ને જણાં વખતસર આવી પહોંચ્યાં.

નિર્મળા—આત્રો બેન કહીને સામી તેડવા ગઈ. શાન્તી ક્યાં ગયો. ઘેર છે ઘેરથી પછી આવશે ને ?

કુસુમ કાંત સુપ્રભા આવ્યાં.

નિર્મળા—આત્રો બેન, કાકતર સાહેબ ક્યાં છે ?

સુપ્રભા આવ્યાં ને નરેક લાઇ જોડે ઉપર ગયાં. સુમતિ બેન મનોરમાબેનની પાસે ગયા છે. પ્રિયકાંત અને નિશ્કમ સર્વે સ્ત્રીપુરુષો ભેગાં થયાં ને વાડીમાં ગોઠવણ થઈ હતી ત્યાં ગયાં. રસીક, નિર્મળા પાછળ રહ્યા હતા. નિર્મળા ને રસીક આવ્યાં ત્યારે પ્રજોધ ગાયન વલકારતો હતો. આમ પ્રેમીકા, શાન્તી, ચંદ્રવદન, કાન્ટા સારાં સારાં કપડાં પહેરીનાના બાળકો ડામદોડ કરી આવ્યાં આપનાં હતાં, કાલુ કાલુ જોખીને હસાવતાં હતાં, પ્રજોધના ગાઇ થયા પછી સ્ત્રીઓ ગાવાની સુચના આપી તે સુચના મનોરમાએ ઉપાડી લીધી. બધાંને ભેગાં કરીને ગરબા ગાવા શરૂ કર્યો રમણુ વાળુ વગાડવા જોહો. સર્વે સાંભળવા જોહાં મનોરમા બેન નિર્મળાએ ગાવાનું શરૂ કર્યું તેમનો ગગ એક સરખો હતો અને નિચે પ્રમાણે ગરબો ઉપાડ્યો. સર્વેએ ઝીસવા માંડ્યો—

(સારં સારે સુરત શહેર. મુંબાઈ અલગેલી— એ રાગ.)
 આજે આંગણુ ઉજળાય, લાભી આવે છે;
 શીળી જગની નૌતમ હાંપ. સાથે લાવે છે.
 મન્દ મન્દ હસતી, મુખ નવ વહતી લતા લગી લગી જાયરે,
 મીઠી ભાભીના અંતર ઉમળકા દેખી નયન શરમાય,
 ભાભી આવે છે. આજે—
 નિર્મળ સરીતડી ભાભી અમોલી વહરે સાત્વિક ગાનરે,
 સાગર સમોવડ બ્રાતા રસીલો ઝીલી દેશે નદી તાન;
 ભાભી આવે છે. આજે—
 વ્હાલી ભાભીની સોડેથી સરસે, સરલાં સુંદર પ્રલરે,
 નિત નિત ખીલતાં વિધ વિધ ઝુલતાં તેજવશે વીર ફૂલ;
 ભાભી આવે છે. આજે—
 માડી જાયાની દેવી ભાભલડી, વીર જયમ વેડુંદનાયરે;
 મંગળ દેયાં હીર અમળાં ગુલાતાં, જળકતો પુણ્ય પ્રકાશ;
 ભાભી આવે છે. આજે—
 અનુપમ નેડીયું પાશે પ્રમુતા યાશે જગત રળિયાતરે,
 કુમ કુમ આંહલો મોંધી ભાભીનો અદ્ય રહે જગતાત;
 ભાભી આવે છે. આજે—

(વસન્તવિનોદી.)

જેા એક પછી એક ગરબીઓ ગાયા પછી સર્વેના મન પ્રસન્ન થયા. મિત્રવર્ગે રમણને મુખારકબાદી આપી રજનીકાન્તે લગન ખાતે અછોડો ધડીયાળ આપી પ્રભોધે રમણને પ્રેરન્દ આપી. નિર્મળાએ રસીકને પ્રેરન્દ આપી. વાર્તાવિનોદમાં થોડો સમય ગયો એટલામાં દુધના પ્યાલા આવ્યા. પાન સોપારી લઈને સર્વે મિત્રો છુટાં પડ્યાં. થોડા દીવસ આનંદમાં પસાર થઈ ગયા. રજનીકાન્ત, નિર્મળા, રસીકરમણ મુંબાઈગયા, એમ કરતાં ધણાંવરસો પ્રસાર થયા. અમદાવાદમાં પ્લેગ શરૂ થયો ગીરજાસંકરના ઘર આગળ કેસ થયો નિકળવાના વિચારમાં હતાં. દુર્ગાને પ્લેગ થયો. છોકરાં વડુઓને તાર મુઝી તેમજ તાર મળતાં મુંબાઈ છોડી આવ્યાં. ખીજ મકાનમાં રહ્યા દુર્ગાને આરામ ન થયો, રસીકને રસિમંત હોવાથી પીયર ગઈ. થોડા સમય પછી પુત્રને જન્મ આવ્યો. પ્રભોધનું જનોઈ દઈને જવાનો વિચાર રાખ્યો. જનોઈ દઈ નાત કરી. મુંબાઈ જવાના વિચાર કર્યો એટલામાં દુર્ગાને શરીરને ફરી ઉચ્ચેા આધા. શરીર નખળું હતું, તેમાં મહેનત કરવામાં આવી તેથી શરીર અશક્ત થઈ ગયું. બંગલે-લઈ ગયા, સાડું થવા આવ્યું. ગીરજાસંકર ઘડપણને લીધે ધસાઈ ગયા હતા. દુર્ગાને આરામ થવા આવ્યો હતો પણ હૃદયની નખજાળને લીધે ગુજરી ગઈ, તેના મરણના ચાર દીવસ થયા નહિ એટલામાં ગીરજાસંકરને તાવ આવ્યો, ને મરણ પામ્યા. તેમની ઉત્તર ક્રિયા કરી, બન્ને ભાઈ મુંબાઈ ગયા. રમણ રસીક જુદાં રહ્યાં. થોડા સમય બાદ નિર્મળાએ પુત્રને જન્મે આવ્યો તે જ દીવસ રહીને ગુજરી ગયો. નિર્મળાનું શરીર નખળું પડી ગયું. તેમાં સુવાંડમાં નિર્મળાને સખ્ત તાવ આવવા માંડ્યો, ડાકતરે આશા છોડી દીધી.

રજનીકાન્તના મનમાં ધણી ચીન્તા થવા માંડી, હવે નિર્મળા નહિ બચે; અમદાવાદ

તાર મુકવામાં આવ્યો મુમંત, વિદુલાને તાર મુક્યો મનોરમાને પણ તેડાવી, દુઃખનાં વાદળાં એક સામંટાં નિર્મળ આકાશમાં પથરાઇ ગયાં. “હે જગત્તાત ! મ્હારી નિર્મળાને આરામ કરે હું ત્હમારે શરણે છું. હે દયાળુ પ્રભુ ! હું ત્હને બાળક છું.” રજનીકાન્ત હીમત હારી ગયો. જેના પર સર્વે આશા રાખી હતી તે તેનું પ્રિય રત્ન જતું રહેતું હતું. જેના વડે તેનું જીવન હતું તે નષ્ટ થતું હતું. રજનીકાન્ત નિર્મળાની પથારી પામેથી ખસતો નહિ નિર્મળાના માથાપ શુન્દરી ગયાં હતાં. ભાઇ જે મુમંત તે આવ્યો નહોતો. એટલામાં સવારની દેન આવી. મુમંત, વિદુલા, મનોરમા આવી પહોંચ્યા. રજનીકાન્ત હીમત હારી ગયો હતો. તેને મુમંત હીમત આપતો હતો. નિર્મળાને દુઃખથી ઘેરાયેલી જોઇને તેનું હૃદય ચીરાઇ જતું. તેનાથી બની શકે તેટલો ઊપાય કર્યા પણ જરા આરામ થયો નહિ તાવ સખત આવતો હતો તે ખસતો નહિ.

નિર્મળાએ પોતે પણ આશા મુકી દીધી હતી.

નિર્મળા—વ્હાલા ત્હમારા હૃદયની ચીંતા દુર કરો, ધૈર્ય રાખો—મને શાન્તી આપો. તમે છેક આવા થશો તો પછી આ નાના બાળકની શી દશા ! ચંદ્રવદનનીને પ્રમીલાની શી વયે થશે !—હિમત ના હારો—ધનિર સાફ કરશે ધનિરધ્મજા આગળ મનુષ્ય શકિત દેવળ નિર્માય છે જો મ્હારી જીવનદારી હુંકી હશે તો...એટલું કહેતાંમાં યાક ચડી ગયો.

રજનીકાન્ત—તમે વધુ બોલશો નહિ.

નિર્મળા—મ્હારાથી વધારે જીવી શકશે નહિ, ચંદ્રવદન, પ્રમીલા આમ આવો. બે બાળકો આવ્યાં, પ્રેમથી સુખનંદરીને આશીર્વાદ આપી કહ્યું.—માગ વ્હાલાં બાળકો મુખી રહો ! ત્હમારી વ્હાલી મા સદાને માટે પ્રભુના દરબારમાં જાય છે, સંભારીને રક્ષો નહિ. મ્હારા વ્હાલા બાળકો આ મ્હારી છેલ્લી પળ છે, આ ત્હમારી માતાની છેલ્લી વિનંતિ યાદ રાખજો, એટલું કહેતાં આંખોમાં આસુની ધારા ચાલી.

રજનીકાન્ત—તમને યાક લાગશે, યાક ખાચે પછી બોલજો.

નિર્મળા—હવે તો સદાને માટે બોક્તી બધ થવાની છું પણ મ્હારા બે બાળકને બે બોલ કહેવા માગુ છું ત્હમારી મરજી ટોચ તો બોલું : મ્હારા વ્હાલા બાળકો ત્હમારી વ્હાલી મા પ્રભુના દરબારમાં જાય તો ભાઇ બેનની સલાહ રાખજો ત્હમારી બતી માતા આવે તો પણ હિંચે સ્વરે બોલશે નહિ, સંપીને રહેજો. ત્હમારી નવીન માતા દુઃખ દે તોપણ ત્હમારી વ્હાલી માતાને સંભારીને રક્ષો નહિ !—હું પ્રભુના દરબારમાંથી આશીર્વાદ આપની રહીશ.

ત્હમારા પિતાને કદી પણ હેરાન કરશો નહિ, સદા સંપીને રહેજો હે દીનાનાથ મ્હારા બાળક ત્યા પતિને મુખી રાખજો. ખુબ જે દુઃખ નાંખે તે માથાપર એમ કહી બને બાળકોને હાય ફેરવી પછી થોડીવાર શાન્તીથી પડી રહી

નિર્મળા—વ્હાલા ત્હમે સુખે મરજીજો. મ્હારા પાછળ શોક ગમરણ કરશે નહિ હું મ્હારા બે બાળકને ત્હમારી સલાહમાં મુકું છું. તમે બનેને લાજીવજો, સારી કેળવણી આપજો. પ્રમીલાને સારે ડેકાણે મરજીવજો, એમ કહી મોઢાર આંસુથી રડવા લાગી.

રજનીકાન્તે એના મનને શાન્તી આપી કહ્યું તમે જરા ચીન્તા ના કરો તમને મદી જશે તમે તે વાતની શીકર ના રાખશો. છતાં રહો તે સર્વે જગ્યા બોલી ઉઠ્યાં આંસુ લોહી નાંખ્યાં, બધાંની આંખમાં આંસુની ધારા ચાલી.

પ્રમીલા—વ્હાલી બેન, ત્હમે કેમ રડાજો ? પ્રભુ ! મ્હારી વ્હાલી બેનને સાફ કર હવે

મટાડી દે. પ્રભુ ! તમને સારું કરે જોત.

નિર્મળા—તમને છોડીને હું જતી રહીશ.

પ્રમીલા—જ્ઞાતી જોત ક્યાં જશે અમને એકલાં મુકીને ? જોત તમને આ નાના બાળક પર દયા નથી આવતી, કે મા વગરનો કરીને આવ્યાં જ્યાં છે ?—એમ કહીને મોટી જીમ પાડીને રડવા લાગી. બૂધા ઘર રડ્યા.

રજનીકાન્ત—અરે પ્રભુ ! આ બાળકને નીરાધાર કરી નાંખે છે તેમનો સંસાર મા વગરનો કરી નાંખે છે ! પ્રભુ તને ગમે તે ખરું.

અંદ્રવદન—મોટા ભાઈ, જ્ઞાતી જોત નમાયા કરી અમને ત્હમારી સંભાળમાં મુકીને પ્રભુના દરબારમાં આરામ લેશે. તમે અમારી સંભાળ લેશો પણ માતાના કોડ કોણ પુરા પાડશે ? પ્રભુને આશરે મુકીને ચાલી જાય છે.

નિર્મળા—પ્રિય પ્રાણુ ! પ્રમીલા નમાયા બાળકની સંભાળ રાખજો—રક્તજાતો ના મુકશે. મહારા જ્ઞાતી નાથ ! જ્ઞાતી બાળકો સદાને માટે મૂકી જઈ છે ; એમ કહી બાકી પછી રડી પડી કે કરી ત્હમારી જ્ઞાતી જોત નહિ મળે.—“ મહારા જ્ઞાતી બાળકો લેણું કરે ત્હમારા પિતા અને બહુ વહાલ રાખશે પણ નવ માત તણી જોત લાંબશે. મહારા નમાયા બે બાળ !

વિદુલા—જોત જરા શીકર દરશે નહિ ત્હમારા બાળકો નમાયા નથી, તેની માતા હું છું. પહેલાં આ છોકરા પછી (વિદુલાને છોકરો) રજનીકાન્ત. તમે શીકર ના કરો ! પ્રભુનું નામ લો.

નિર્મળાને બહુ થાક લાગ્યો—તેની સાથે તેના અંતર આત્મા પ્રભુના દરબારમાં આવ્યો ગયો. ઘરમાં તો રડારોળ થઈ ગઈને નિર્મળાના. મૃત સરીરને અગ્નિદાહ કરવામાં આવ્યો ને એક દિવસ તો જતો રહ્યો.

પ્રમીલા—ભાઈ, જોત વગર તો ગમતું નથી. મને તો હિંમ આવતી નથી.

અંદ્રવદન—હા. જોત ! આપણી જોતને પ્રભુને નહિ રાખવી ગમતી હોય તેમાં તેના દરબારમાં તેડાવી લીધી પ્રમીલા નિર્મળાને સંભારીને વખતો વખત રડતી. મનારમા વિગેરે અમદાવાદ પાછા ગયા. દુઃખના દિવસો પુરા થયા. પ્રમીલા પરણ્યા જ્યારે યજ્ઞને પ્રમીલાને અંદ્રવદનને પરણારીને મુંબાઈમાં બંગલો બંધાવી ને બાળકો સહીત આનંદમાં દિવસો ગુજારતો.

અમદાવાદ.

અ. સૌ. વીરમતી.

વ્યોમેશિની:

તરલા. તરલા. અનિલકુમારે દેવગૃહમાંથી જીમ પાડી.

તરલા આવીને સન્મુખ-ઉભી, અને પુછ્યું. જી, શી આત્મા છે ? આજે વ્યોમેશિની કેમ ઉઠી નથી. પ્રકૃતી સ્વસ્થ છે કે નહિ તેની સત્વર ખબર લેવા. નિત્ય પ્રાતઃકાળે મારા સ્નાન કર્યા પહેલાં જ્યાં પુષ્પ દેવગૃહમાં લાવી મુકતી અને આજે આમ કેમ !

તરલા ચીંતાતુર મુખે વ્યોમેશિનીના શયનગૃહમાં દોડી બારણું હાક્યું. અંદરથી અવાજ આવ્યો કોણ ?—હું છું. બારણું ઉઘાડ. આજે કેમ ઉઠી નથી. દાર ઉઘડ્યું. તરલા અંદર દાખલ થઈ. ને વ્યોમેશિનીના પલંગ પર બેઠી. જોત પ્રકૃતી તો ઠીક છે ને—હા બાં રાત્રે

કાળીદાસ્તુ કાચ વાચતા ખાર વાગી ગયા હતા તે પછી એક ચીજ અધુર હતુ તે પૂરું કર્યું એને સુવાને વધારે વિનય થયો ખીલુ કાંઈ નહિ-દીક, હવે છે :

અનિનકુમાર કુપમ્બાના ધનાઢ્ય નાગરી હતા, તેમજ વિદ્વાન પણ ખટુ હતા પોતાની અધી વય પ્રવાસમા જ કાંટેથી હોનાથાં બુદ્ધિબળ અતુન હતુ વ્યોમેશીની પિતાની લાડકી કન્યા એકજ હતી. ખીલું કાંઈ સતાન નહતુ અનિનકુમારે તેને ઉચ્ચ પ્રમાણુ વીક્ષણ આપી, તેનું અતઃકરણ સદ્ગુણરૂપી અમૃત સીંચી પુર્ણ કર્યું હતું આવી સુદર રૂપ વાડીનો યોગ્ય બોક્તા હતુ સુધી કોઈ મન્યો ન્હેતો. પોતાની રત્નરૂપ પુત્રીને બાન્ધાવરથાનો ત્યાગ કરી યૌવનના રમ્યગૃહમા પ્રવેશતી જોઇ માતા પિતા તેના લગ્નને માટે વધારે અધીર થયાં પોતાને લાયક પતિ નથી મળતો જાણી વ્યોમેશીની પણ પ્રતિદિવસ ચીતામય રહેવા લાગી

આખરે વ્યોમેશીનીનુ વચન થયુ તેના પતિ રમાકાન્તે સુખમની કોનજમા અભ્યાસ કરી ખી એ પસાર કરી હતી અને પોતાનો અભ્યાસ વધારવાને વિનાયત જવાનો હતો, તેલામા લગ્ન થનાથી એક માસ વિલપ થયો રમામન્ત ને વ્યોમેશીનીનો પ્રેમ દેવી હતો રમામન્ત તેને એક દેવી તુલ્ય ગણુનો. પોતાને આરી સદ્ગુણ સખન્ન પતિ પ્રાપ્ત થવાથી રાત્ર દિવસ અશુનો અનહદ ઉપકાર માનતો. પોતાને હુરે લાગે પ્રનામે જવાનુ હતુ તેથી દૈવતીને જુદા પડવાનો દુષ્ટ પ્રસંગ સમીપ આવતો હતો નહુ ચાર માસ આનંદમા વ્યતીત કરીને જવાનો દિવસ નક્કી થયો. કપડાં વિગેરે જોઇતો સામાન સમૃદ્ધ કરીને, સમાસબધીને મળના માટે તે ક્યકત્તે આ યો. અનિનકુમારે તેનો સત્કાર કરીને જલદી પાછા વગવાની વિનંતી કરી તેનો પ્રવાસ પૂર્ણ રીતે સફળ થાય એવી હથ્થર સ્તુતિ કરી. સસરા તથા સાસુને રનેહપુર્વક મળીને રમાકાન્ત પોતાને ગ્રામ નદીયા આપ્યો રાત્રિવારે જવાનો હતો શુક્રવારની રાત્ર દૈવતી રાખનગૃહમા મળ્યાં જન્ને હૃદયશોકથી પુર્ણ હતાં વિરહનો પ્રથમજ અનુભવ હતો પ્રેમની શુ ર કળી પુટતાં જ વિરહના દુષ્ટ પ્રહારથી તુડી પડેલી લતા સમાન દોમળ વ્યોમેશીની શોક બાર ન અહન થનાથી પનગપર સુતી સુતી અશ્રુપાત કરતી હતી. રમાકાન્ત તેનુ સાન્ત્વન કરતો બોલ્યો આ શુ ! હતુ તો હુ સમીપ છુ મારા ગયા પછી રોજ આમજ કરશે કે ! તારા જેવી ધૈર્યનો ત્યાગ કરે તો પછી યઈ રહુ વ્યોમેશીનીએ કહ્યુ, આણુ જાણુતા હતા ત્યારે લગ્ન શુ કરવા કર્યા ? ત્યા જઈ આપ્યા પછી કર્યા હોત તો ધણુજ સારું આ અનુભવ કરવાનો વખત આવત જ નહિ રમાકાન્ત હસ્યો ન્હારી ! હુ બધા સાથે જણી પણ પ્રેમસા અનો તો હતુ પ્રથમ પાઠ છે લગ્ન ન થયાં હોતતો એટલી વ્યાખ્યા અધુરી રહેત હુ એક વર્ષમા પાઠો આવીશ તેમ્લો સમય તુ પિતાને ત્યાં રહી તારો અભ્યાસ વધારજે, અને સુખ શાંતિના સમાચાર મને લખજે આવી અને વાર્તાવાપનો મીઠુ સ્વાદ લેતા લેતાં રજની પસાર કરી નાખી રાત્રિવારનુ પ્રભાત થયુ માતા પિતા તથા અન્ય સખધી વર્ગના આશીર વચન તથા પ્રીયતમા વ્યોમેશીનીની હૃદય હૃદયની અશ્રુધારા જોતો જોતો રમાકાન્ત વિદાય થયો

રમામન્તને ગયાને બે માસ સપૂર્ણ થયા છે હથ્થરની ગહનગતીનો પાર કોઇ જાણી શખુ નથી નકો રાય અને લાયનો રક એક ષગમા બનાવે છે તેના માતા પિતા પૈસે સુખી હતા. વિધાતા બધા દિવસ સુખમય જન્મા દેતી નથી. કાળયક આવી પહોચતા એક દિવસ રાત્રે રમાકાન્તના ગૃહમા અગ્નિદેવનો આવિતો કોષ થયો અને તેનુ સધણુ રાય-ચીલુ તથા ધર વિગેરે ખડુ ભરિમખૂત યઈગણુ વિધાતા એટલુ કરીને સ્વસ્થ ન રહી

તેના જુદા માતા પિતા પણ નિઃશય હાલતમાં અનિદ્રિત રહેતા થયાં. આખા ગામમાં ત્રાસ વર્તાઈ ગયો. કોઈ વ્યવસ્થા કરનાર હતું નહિ તેથી એક લાકા પાંડોડીએ એક તોર કલકતે અનિદ્રકુમારને અને બીજો વિલાપત રમાકાન્તને મુક્યો. સોળ સત્તર દિવસ બિન્યા પછી રમા-કાન્ત આવી પહોંચ્યો, પોતાના ગૃહની આવી દુર્દશા જોઈ તેના નેત્રમાંથી આંસુ ઝખીત થયાં. અંત વખતે પણ માતા પિતાનું સુખ જોવાને ન મળ્યું. અનિદ્રકુમારે તેનું આશ્વાસન કરીને, માતા પિતાની ઉત્તરદીવા કરવાનું સચ્ચું. રમાકાન્તે દયામણે મુખે કહ્યું-મારી પાસે એક પાંખ નથી, હું શું કરું. અનિદ્રકુમારે કહ્યું તમારે દ્રવ્ય સંબંધી કંઈ ચીંતા રાખવી નહિ. માટે તે તમારું જ છે. તેથી કંઈ પણ સંક્રાંત્ય રાખ્યા વિના લોકરૂઢી પ્રમાણે જે ધટીત હોય તે કરો.

રાત્રીનો અંધકાર ધીમે ધીમે દુર થયો હતો. અરજી પોતાના રથ જોડ્યો હતો. નિર્મળ સરીતા મંદ મંદ જોતી હતી. પ્રાતઃકાળના ઝાંખા પ્રકાશથી સરીતાનું નીર રૂપેરી દેખાતું હતું. કીનારા પરના જંગલમાં પક્ષીઓ ભગવાન આદીત્યનું આગમન થતું જાણી સુંદર સ્વરથી તેને સત્કાર કરતા હતા. એટલામાં પાસે ઝુંપડીમાંથી વિલાના જેવા મધુર સ્વરથી આણું વન સ્તબ્ધ થઈ ગયું. ઘોડીવારે ઝુંપડીનું આણું ઉઘાડી એક પુરૂષ જહાર આવી એક વૃક્ષનીચે ચીંતાતુર વદને બેઠો. ત્યાર પછી રહેજ વારમાં ખીસેલા શુભાષ જોવી કામળ અને સુંદર સ્ત્રી જહાર આવી ને આમ તેમ જેવા લાગી. આખરે તેના ચપળ મૃગનયને પેલા પુરૂષને શોધી કાઢ્યો. દોડતી દોડતી તેની પાસે જઈને બેઠી, અને કહ્યું: કાન્ત, આજે તારાથી શો અપરાધ થયો, કે તમે સૂર્યોદય થતાં જ ધરમાંથી અહીં આવીને બેઠા અને કમળ જેવું કામળ સુખ શોધના તાપથી તપેલું દેખાય છે તેનું શું કારણ છે, તે મને કહો. રમાકાન્ત હસ્યો: પ્રીયે, તારે જાણીને શું કામ છે. તારા તરફથી મને કંઈ પણ ચિંતાનું કારણ મળ્યું જ નથી. તું મારો અપરાધ કર. એ વાત તદન અસંભવિત છે. ઉલટો મેં તારે અપરાધ કર્યો છે. સુખની આશાએ તું મારી સાથે જોડાઈ. ગર્ભધીમંતની બાળકી તારાથી આ રંક અવરથામાં કેમ રહેવાય છે તેનો વિચાર કરનાં મારું મન મળું અસ્વીકાર થાય છે. દીવ્ય લુવનમાં વસનારી, સુંદર વસ્ત્રાભુષણ ધારણ કરનારી એવી તું, તેના શરીર પર આજે રંક માણસને શોભે એવાં વસ્ત્ર જોઈ મારું હૃદય ચીરાઈ જાય છે. મારી. સર્વ આશા નષ્ટ થઈ. વિલાપત જઈ સાદો પગાર મળે એવું શીઠાણુ લઈને હીંદુસ્તાન આવવાનો વિચાર કર્યો હતો. મારી એક પણ ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ નહિ. હમ્મર હમ્મર! રમાકાન્તે નિશ્વાસ મુક્યો. બ્યોમેશીની તેને પ્રભુય વચ-નથી રીઝવતા બોલી, નાથ, તમે આવા સમજી થઈને આવું બોલો છો તે ઘટતું નથી. જેનું સુખ ઝુંપડીમાં સમાણું છે તેનું રાત્ર્ય મહેલમાં નથી. જે પ્રીતિ વચન ઝુંપડીમાં બોલાય છે તેના દશાંશ પણ મહેલમાં દેખાતો નથી. મારા મનમાં જરા પણ ખેદ થયો નથી. તમારી પ્રેમ છાયામાં મને સંપૂર્ણ સુખ છે. વિપત્તિ માણસના હૃદયની કમોડી છે. માટે એવા વિચારનો પ્રવેશ થવા દેશો જ નહિ. ઉઠો, ધરમાં ચાલો. ઝુંપડીમાંથી નિર્દોષ બાળકના રૂદનનો સ્વર આ-વતાં જ બ્યોમેશીની દોડી ગઈ અને ગૃહકાર્યમાં ભળી. રમાકાન્તને ઝુંપડીમાં આવે બે વર્ષ થઈ ગયા હતા. ઇશ્વરે વર્ષ દિવસથી એક દુષ્કમળ બાળકની બચીશ કરી હતી તેનું સુંદર વદન નીહાળતા રમાકાન્તાનાં સર્વ દુઃખનો વિલપ થતો હતો. સાધવી બ્યોમેશીનીના સુધક ગૃહસ્થાશ્રમ જોઈ સર્વને આનંદ થતો હતો, દુઃખી રમાકાન્ત સુશીલ પત્નીના સદવાસથી જ

કિંચિત્ આનંદ ભોગવતો હતો. હજુ સુધી તે કંઈ પણ નોકરીએ રહ્યો નહોતો. આખરે અનિલકુમારની સહાયતાથી રગપુરમાં ૩ (૬૦) ની નોકરી મળી. રમાકાન્તનો દિવસ ફર્યો. યુવકી સુન્દરી ગૃહવાસી થયો. વ્યોમેશીનીના જીવનપ્રવાહમાં સંપત્તિનું મોજુ આનંદ વ્યોમેશીનીનું મન હમેશાં પ્રવૃત્તિત રહેતું, તેનો સ્વભાવ સતોષી હતો. સ્વામીને સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી રહેતી પુસ્તક વાચવાનો અભ્યાસ વધારે હોનાથી પરિનિદા કરવાની તેને ટેવ નહોતી. રક માણસને દેખી તેનું હૃદય દ્રવી જતું. સર્વ તેની સ્તુતિ કરતા. રમાકાન્તનો એક મિત્ર હતો તેનું હૃદય કષ્ટથી પુર્ણ હતું. વાણી મીઠી, પણ આખમાં વિષ હતું. વ્યોમેશીનીનું અપ્રીત સૌંદર્ય જોઈ તેની આખ અજાઈ ગઈ હતી. રમાકાન્તને કંઈ ખબર નહોતી. દુભાંગે રમાકાન્તને બે દિવસ બદાર ગામ જવાનું થયું. પોતાના મિત્રને ધરતી દેખરેખ રાખવાનું કહી તે ગયો. આ અવસરનો લાભ લેવા તે દુષ્ટ યુકથો નહિ. રમાકાન્ત ગયો તેને બીજો દિવસે રાત્રે તે રમાકાન્તને ઘેર આવ્યો. નવ વાગ્યા હતા. વ્યોમેશીની પોતાના બાળકને સુવાડતી હતી. એકદમ ક્વચિત્ પતિના મિત્રનો ધરમા પ્રવેશ જોઈ તે ચમકી અને પુછ્યું, અત્યારે ક્યાંથી? દુષ્ટે કહ્યું મારે તમારી સાથે ખાનગી વાત કરવી છે. એમ કહી પોતાની દુષ્ટ ધારણા કહી તેના વચન સાંભળતા જ વ્યોમેશીનીના નેત્રમાથી અંમિત્ર ઝર્યો. તો પણ ક્રોધ સમાવીને બોલી, લાંબા જરા વિચાર કરીને બોલો. હું તો સતી છું. કોટી પ્રયત્ને હું તારે વશ થવાની નથી માટે તારે ઘેર આવ્યો જા, નહિ તો મારા પતિ પ્રાતઃકાળે આવવાના છે. તે તને શિક્ષ કરશે. માટે ચાલો જા, નહિ તો આ ક્ષણેજ તારો પ્રાણ લઈશ. પહેલા બગાળી સ્ત્રીઓ હમેશા પોતાના અજોડામાં છરી રાખતી ધણી કહ્યું છતાં દુષ્ટે ન માન્યું, અને અનાચાર કરવા તત્પર થયો. ત્યારે, વ્યોમેશીનીએ શસ્ત્રપ્રહાર કર્યો અને છુમ પાડી તેની છુમ સાંભળી ધરના તથા પાડોશના મનુષ્યો દોડી આવ્યા. તેટલામાં દુષ્ટે વ્યોમેશીનીના હાથમાથી ખજર ઝુટવીને વ્યોમેશીનીને ધા કર્યો. બધાના આવી પહોંચવાથી તે પાછળથી નાશી ગયો. વ્યોમેશીની મૃત્યુપ્રાપ્ત થઈ ગઈ હતી. કામળ શરીર રક્તના પ્રવાહથી બીજાઈ ગયું હતું. તેની આવી દુર્દશા જોઈ સર્વ ભયભીત થયા અને તેને ઉપચારો કરવામાં ગેફાયા રાતના ત્રણ વાગે વ્યોમેશીનીને લાન આવ્યું. પણ ગંગાપર જખમ બહુ ઉઠે. હોવાથી તેનું જીવન ટકે એવું લાગતું નહોતું. સર્વ રમાકાન્તની રાહ જોવા લાગ્યા. પ્રાતઃકાળ થયો. સાત વાગે રમાકાન્ત ઘેર આવ્યો. દરબાજામાં ગેસતાર તેને ખબર થઈ, એકદમ અપ્રત્યક્ષ રીતે. તે માળ ઉપર વ્યોમેશીનીની પાસે ગયો. તેની સ્ત્રીતી જોઈ તેનું હૃદય બેદાઈ ગયું. ગળગળો થઈ બોલ્યો વ્હાલી, આ શું! બે દિવસમાં એકદમ આ શું થઈ ગયું. ક્ષીણ રંગે વ્યોમેશીની બોલી-કાન્ત, પુર્વ જન્મનો રૈરી પોતાનું વેર ગાળી ગયો. એમ કહી રાતનો બધો બનાવ રમાકાન્તને કહ્યો. રમાકાન્તની આખમાથી આસુ પડવા લાગ્યું, દુખી હૃદયે તે બોલ્યો. હે ઇશ્વર! શું મારા લાગ્યો સુખની કેળાવ નથી? મારા હૃદયનું અમુક રત્ન કે જેના ઉપર મારું આખું જીવન ટકી રહ્યું છે, જેની વાણી મારા હૃદયનું અમૃત છે, અને જેનું હાસ્ય મારા જીવનનો પ્રકાશ છે. તેને પણ તું લઈ લેવા માગે છે? પ્રીયતમ તું મારી સાથે જાલ, આટલી ટુંક જીવગીમા શું તું મારાથી રીસાઈ જઈશ? દુખનો સાથી થઈ, સુખ વેળાએ મને રજાગતો કરીશ તારાવડે માટે. રિપતી સમય પણ મને સુખમય લાગે હોતો હે ઇશ્વર, મેં તારું શું બગાડ્યું છે. વ્યોમેશીની મદ હાલ્યો. બોલી વ્હાના શું કરના એવું કરે છે.

હું પરમ ભાગ્યશાળી છું. મારા જીવનની આશા છેજ નહિ. સ્ત્રીઓને સૌભાગ્યવંતી મરવાનું પરમ ભાગ્ય ગણાય છે. તમારા અંકમાં સુતા સુતા મારો દેહ વિલય થશે તો જ મારા જીવનનું સાર્થક ગણાશે. ક્ષણભંજર દેહનો કંઈ ભરોસો નથી. આખરે તો નાશવંતજ છે. તેનો બ્યર્થ શોક કરવો નહિ. મારા બાળકની મને ચિંતા નથી કારણ મને તમારો સંપૂર્ણ ભરોસો છે. તમારા સ્નેહ રાત્રિમાં મેં અતુલ સુખ માણ્યું છે જગતમાં વિશેષ સુખ બીજું કંઈ નથી. મારી પાછળ શોક કરશો નહિ. સ્મરણ દાખલ આ મુદ્રીકા જીવન પર્યંત આપની આંગળીએ પેરી રાખજો. બહાલા, મારી સાથે એકવાર હસીને બોલો. હું ધન્યરના ધામમાં જઈશું તેમાં ખેદ કરવો ઘટતો નથી. હવે આપણે પ્રભુના દરબારમાં મળીશું ત્યાંથી આપણને કોઈ વિખટા કરનાર નથી. આટલું બોલતાં બ્યોમેશીનીના કંઠ રૂંધાઈ ગયો. સ્વામીના સામું સ્નેહ પુર્ણ નેત્રથી જોઈને તેના અંકમાં માથું મુકી તેના શુદ્ધ આત્મા પરમાત્માના તેજમાં ભળી ગયો. જગતમાં સર્વ નાશવંત છે, માત્ર કીર્તિ અમર છે.

સૌ બબીજહેન.

શંકિત હૃદય.

અમદાવાદની ગુજરાત કૉલેજના પાછલા ભાગનાં નાના બેઠા ઘાટના બંગલામાં પ્રેફેસર દીનકરલાલ પોતાની પત્ની કંચન સાથે રહેતા હતા. બંને જણા મુશિક્ષિત અને માયાળુ હતા. દીનકરલાલની ઉંમર તે વખતે ત્રીસ વર્ષની અને કંચનનો ઉંમર બારીસ વર્ષની હતી, અને સંતતિમાં એક પુત્રી રોઠ વર્ષની હતી, જે હમણાં જ મૃત્યુ પામી હતી.

* * * * *

બપોરનો વખત હોવાથી કંચન એકલી હતી અને પોતાની માતૃશ્રીને પત્ર લખવા માટે તેણે કાગળ લેવાને માટે પતિનું ટેબલ ઉઘાડ્યું અને કાગળ બોળતાં પતિના જ હસ્તાક્ષરનો પત્ર હાથમાં આવતાંજ કંચને તે વાંચવાને લીધા અને તે વાંચતા તે ધણી આશ્ચર્ય પામી તે પત્ર નીચે પ્રમાણે હતો.

અમદાવાદ. તા. ૧૨-૨-૧૯૦૮.

પ્રિય કમળા,

તારો ખુશી ભરેલો પત્ર ત્યા તરિા મુંદર ફેરો મને પહોંચ્યો છે, એવીજ રીતે હમેશાં પત્ર લખતી રહેજે; જેથી હું ધણેજ ખુશી થઈશ. તારો આનંદી સ્વભાવ મને હમેશાં માદ આવે છે. ધન્યર તને સુખી રાખે એમ હું તે પરમ કૃપાળું પાસે માંથું છું. હાલ એજ.

લી. દીનકરના આચીવાંદ,

એક વખત બે વખત વાંચતા વધારે ને વધારે હૃદય શકિત થયું અને આખરે એમ લાગ્યું કે મારા પતિ મારા સિવાય બીજી સ્ત્રી પર પ્રેમ રાખે છે અને તેને લખેલો પત્ર આ મારા વાંચવામાં આવ્યો છે. અતિશય શોકાતુર મને પત્ર પાઠો મુક્યો અને દિલગીરીથી નિશ્વાસ ધર્મને કાઢ ઉપર મુક રહી. આખરે ચાર વાગે હમેશ પતિના આવવાના સમયે પાન સોપારી તૈયાર કરીને ટેબલ પર મુક્યું, ડુવાલ લાવીને બારી ઉપર મુક્યો અને મોં ધોવાનું પાણી પાણીધારા ઉપર મુકીને કંચન સઘડી સળગાવી આ મુકવા લાગી; આ મુકીને હમેશની

માફક ખારણામાં વાટ જોવા ઉભી નહીં પણ દુઃખી દીકરી રસોડામાં જ પાથરેલી સાદરી ઉપર સુષ્ક રહી. દીનકર સવા ચાર વાગે ઘરમાં આવ્યો તો તેણે ખારણા અગળ પોતાની પ્રેમાળ પત્નીને દીડી નહીં, તેમજ આગળા ઝોરડામાં પણ નજરે પડી નહિં, તેથી ક્યાં હશે અને કેમ જણાતી નથી એમ વિચારીને તે કપડાં ઉતારી વગરજ રસોડામાં ગયો. ત્યાં જતાં કંચન રસોડામાં સુતેલી જણાઇ તેને જોતાંજ પ્રેમાળ અવાજે પુછ્યું.

મંજુલ, શું શરીરે સુખ નથી કે સુષ્ક રહી છે? પતિને પ્રેમાળ અવાજ સાંભળી ચક્રીત હૃદયની પણ પનિધેત્રી કંચને ઉડીને કહ્યું, ના, કંઈજ નહીં અમથીજ જરા સુસ્તીને લાધે સૂતી છું. પત્નીનું નિરાગી વદન ને સીધા જવાબ સાંભળીને દીનકર આગળા ઝોરડામાં ગયો, પણ મનમાં એમ લાગ્યું કે મંજુલ કાંઈ પણ ઉદાસ છે. આખરે એમ લાગ્યું કે મૃત પુત્રી સાંભરી આવ્યાથીજ ઉદાસ હશે. તેણે કપડાં કાઢ્યા કે કંચન ચા લઈને આવી પતિ પત્નીએ સાથે બેસી ચા પીધી અને કંચન પાન સોષારી આપી ખાઈને પાણી રસોડામાં ગઈ.

પણ મંજુલ, તું જાણ છે ક્યાં? જરા રોજના પ્રમાણમાં બેઠીને વાત તો કર. એટલામાં તું ક્યાં ચાલી? તું ના કહે છે પણ તારૂં મોં તો મને શોકાતુરજ લાગે છે. તને શું કાંઈ અણગમો લાગે છે. અથવા તને શું થયું છે, તું મને કહેતો ખરી! મારી મંજુલ, મારાથી શું કાંઈ જાણું છે. દીનકરે તેને જતાં અટકાવીને પુછ્યું.

હમેશા માફક ઉત્સાહી જવાબ નેતાં કંચન ધીમેથી બોલી-કાંઈ નથી, અણગમો શેનો ને, શોકાતુર પણ શેના! એવો સ્થેજ અમથુ, હુતો રાંધવાની તૈયારી કરવા જઈશું.

રસોડામાં જઈને ધીમે ધીમે તૈયારી કરી. રાંધીને હમેશના હસમુખા અને વાતચીત કરનારા પતિ પત્ની આજ મુગા મુગા જાણી ગયા. જાણીને રોજની માફક દીનકર પાન ખાઈને પત્નીનો હાથ પકડીને ટાંબુદીમાં જવા લાગ્યો એટલે કંચને કહ્યું, ના આજે મારાથી અગાથીમાં નહીં આવ્યા. માફ માથું દુઝે છે તેથી હું સુષ્ક જવાની છું.

દીનકરે જાણેવો હાથ ઉડાડી દીધા અને પત્ની સાથું બેઠીને કહ્યું હું નથી કહેતો કે તું કાંઈ પણ દીલગીરીમાં છે. જતાં મને કહેતી નથી. હશે, તારૂં માથું દુઃખતું હોયતો તું સુષ્ક જા, હું માફ લખવાતું છે તે લખીને હમણાંજ આવું છું એટલું બોલીને તે તરતજ આગળા ઝોરડામાં ગયો, અને કંચન દુઃખ દીકરી પથારીમાં પડીને પોતાના પતિના પ્રેમ પોતાના ઉપરથી ઉતરેલો ધારીને આંસુ સારવા લાગી. રડતાં રડતાં મુની હતી ત્યાં ધીમે પગલે દીનકર આવ્યો અને પત્નીને રડતી દીડી ને કહ્યું શું છે, મારી મધુરી તું કેમ રડે છે. આજ સાંજની તું દુખીત છે. મને નહીં કહે ત્યારે તું કેને કહેશે વાર? જરા કહેતો સમજ પણ પડે. તને દરદ થતુ હોય તો કાકટરને બોલતાંજ અથવા બીજું કાંઈ હોયતો તેના જે ઉપાય હોયતો તે કરીએ; પણ કહે નહીં ત્યારે શું કરે! મંજુલ, તને આવી દડીલી હું ધારતો નહોતો.

પતિને બોલતા સાંભળીને તે વધારે રડતી કંચન બોલી: હા, તમે દરદનો ઉપાય કરશો પણ ઉતરેલા પ્રેમને તમે ક્યાંથી લાવશો? તમારો પ્રેમ પેહેલા જેવો મારા ઉપર છેજ નહીં.

તારા ઉપર પ્રેમ નથી એ તું શું જાણે છે મંજુલ! તેવું તને લાગ છે. તારે વારતે હું મારો પ્રાણ આપું, તેને તું પ્રેમ વિનાનો કહે છે એ કેવો જાણ! દીનકરે તેને સવાલ ક્યો.

હા, તમારો પ્રેમ જો મારા ઉપર હોય તો તમે બીજી સ્ત્રી ઉપર પણ ન લખો, તમારા ટેવલમાં 'આજે કમળા નામની સ્ત્રી'. ઉપરનો પત્ર લેતો તે કાંઈ તમારા મારા

ઉપરના પ્રેમની નિશાની તો નહીંજ હોય. હું કાંઈ તમને દોષ નથી દેતી, પણ મારા નસીબનેજ દોષ દષ્ટ. નહીંતો તમે આવા પ્રેમી થઈ જાવ નહીં. કંચન રડતાંજ બોલી દીનકર જે પેહેલો જવાન સાંભળીને જરા ગુસ્સે થયો હોય તે બીજો જવાન સાંભળીને હસવા લાગ્યો અને બોલ્યો જરા મને પુછ્યું હોય કે કમળા કાણ છે તો તારા મનને આટલું ના લાગત. કમળા તો મારા મિત્ર પ્રાણુલાલની આઠ વર્ષની છોકરી છે અને તેનો પત્ર તથા ફોટો આવ્યાં છે. તે પત્ર પણ આ રહ્યો અને ફોટો પણ આ રહ્યો. એમ કહીને તેણે તે પત્ર ને ફોટો પોતાની સ્ત્રીના હાથમાં મુક્યાં. કંચન રડતી જાની રહીને પત્ર તથા ફોટો જોવા લાગી. જમીમાં એક સરલ હૃદયની પ્રવૃલ કમળા જેવા મોં વાળી સુંદર બાલીકાને જોઈને પોતાની યુવરી ગયલી પુત્રીને સંભારીને પતિના ખભા ઉપર માથું મુકીને શરમના ત્યા શોકના આંસુ સારવા લાગી. તે જોઈને દીનકર હસીને બોલ્યો હશે એમાં તું શરમાતી નહીં. એ તો તમારા સ્ત્રીઓના પ્રેમી હૃદય પણ હમેશા શંકીત થયેલાં રહેવાનાંજ. એ વાંક વિધાતાનો છે, તમારો વાંક નથી. મારી મધુર મંજુમ હવે તમે એવી શંકા ન લાવશો અને જો કદાચ શંકા આવે તો મનમાં ન રાખનાં મને પુછજે કે મનમાં મુગ્ધાઈને રડવું પડે નહીં. કંચન શરમથી પતિની વિશાળ છાતી ઉપર માથું મુકીને બોલી, હવે મને વધારે ના શરમાવશો. હું કાંઈ પણ દિવસ એવો જોઈ મ તમારા જેવા પવિત્રને પ્રેમી પતિ પર લાવીશ નહીં અને લાવો તેટલા માટે મને માફ કરશો. હું આ પાંચ કલાકમાં તમારો પ્રેમ ઉતરી ગયેલો ધારીને જેટલી કુખી થઈ તેટલી હું મારી આટલી ઉમરમાં કદી કુખી થઈ નથી—હશે, એમાં તારે માફ માંગવાનું શું હવે? તને તો હમેશાં મારી તરફથી મારીજ છે. મારી મધુરી, હવે તું સુધ જ કે તારા મનને આરામ થાય.

સૌ કીર્તિદા.

લોક ગીત.

(આવાં લોકગીતો જેમાં કથાનું તત્વ છે તેનો કવિતા કરતાં વાર્તાવિભાગમાં વધારે સારી રીતે સમાવેશ થઈ શકે તેમ છે, એવી એક જોડેનની સૂચના આ સ્ત્રીલેખના અંકમાં માન આપવું એ ધર્મ ગણીએ છીએ.—તન્ત્રી.)

૧. તુળશીનો વિવાહ.

સાત સાત સૈયરો પાણિડાં આંતાં,

વચલી સૈયર મેણાં બોલી રે મા;

પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

આટલી સૈયરમાં તુળશી તમે કુંવારાં,

એમ સૈયર મેણાં બોલી રે મા,

પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

ઘેર આવીને તુળશી સોડ તાણી સુતાં;

તુળશીને તુળશીની માતાજી પૂછે;

કેહો દીકરા તુળશી કાણે તમને કુબાં;

કાણે દીધી તમને માળ રે મા,
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.
 નથીરે માતાજી અમને કાષ્ઠ્યે રે દુખ્યાં;
 નથીરે દીધી કાષ્ઠ્યે માળ રે મા.
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

સાત સાત સૈયરો પાણિડાં આંતાં,
 વચલી સૈયર મેણાં બોલી રે મા;
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.
 આટલી સૈયરમાં તુળશી તમે કુંવારા,
 એમ સૈયર મેણાં બોલી રે મા;
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

તુળશીને તુળશીનો દાદોજી પૂછે,
 કહો દોકરા તુળશી સુરજ વર પરણાવું.
 માંદલીયા વરનાં માગાં રે મા;
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

સુરજ વર દાદા તેજ ધણેરું,
 માંદલીયા વર ખાડો રે મા;
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

તુળશીને તુળશીનો વિરોજી પૂછે,
 કહો બેન તુળશી શંકર વર પરણાવું;
 હનમાનીયા વરના માગાં રે મા;
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

શંકર વર વિરા જટાધારી;
 હનમાનીયા વરની હાક ધણેરી;
 પાણિયાં આંતાં હરિ ચરણે.

તુળશી ને તુળશીની માતાજી પૂછે,
 કહો દોકરા તુળશી ગણેશ વર પરણાવું,
 ઠંકિરીયા વરનાં માગાં રે મા;
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

ગણેશ વર માતા કાંદિ ધણેરી,
 ઠંકિરોજી વર મન ગમતો મા;
 પાણિડાં આંતાં હરિ ચરણે.

તુળશી ઠંકિર વરને વરીઆં રે, ઠંકિર વર તો રૂડા રે.
 તેને માથે મૂળદ ઢળીઆરે, ઠંકિર વર તો રૂડા રે.
 તેણું મુખડું પૂતમ ચંદ રે, ઠંકિર વરતો રૂડા રે.
 મા ઠંકિર વર મન ગમતો રે, ઠંકિર વર તો રૂડા રે.

૨. સાસરું.

- હિંચા હિંચારે વાંકાનેરના ગઢ્યારે, વાંકાનેરના ગઢ્યારે,
ગઢ્યી હિંચાગઢના કાંગરા. ૧.
- નથુંદ ભોળાધરે પાણીની દારરે, પાણીની દારરે,
ભોળાધર અંગદટ (૧) પાતળી. ૨.
- ખેલાં મેલાં રે મચ્છુની (૨) પાળ રે, મચ્છુની પાળ રે;
છટાણી વળગાડી આંખા ડાળખી. ૩.
- પથી (૩) પૂછે રે નગરીની (૪) વાટ રે (૫), નગરીની વાટ રે,
ભોળાધર વીરને ઝાળખ્યો. ૪.
- બાર બાર વરસે રે વીર આણે આંખા રે, વીર આણે (૬) આંખા રે,
કંઈર દિશાએ બેની તારા ચોરડા. ૫.
- ચોરડા છેજરે બવળી બગરે રે, બવળી બગરે (૭) રે,
ફળી (૮) વચ્ચે લીલો લીંબડો. ૬.
- વીરના દોલીયા રે દાખ્યા લીંબડ હેઠ રે (૯), દાખ્યા લીંબડ હેઠ રે,
પાસે દાખ્યો રે બહેનના રેડીયો. ૭.
- બહેની કરો રે સુખ દુઃખની વાતો રે, સુખ દુઃખની વાતો રે,
ઘેર જાણું ને માડી પૂછશે. (૧૦) ૮.
- હૈંદુ કાંટ રે મનડું મુંઝાય રે, મનડું મુંઝાય રે,
આંખડીયે આંખુ ઝરે. ૯.
- (૧૧) સસરાં મહારો રે મુળીનું ડુલ રે, મુળીનું ડુલ રે (૧૨)
સાસુતો મંજુઝર નાગણી. ૧૦.
- જેઠ મહારો રે અશાડીનો મેધરે, (૧૩) અશાડીનો મેધ રે, ૧૧.

(૧) શરીર પાતળી, ફાંગી (૨) મચ્છુ માંમની નદી છે અને તેના 'કિનારા' પર વાંકાનેર નામનું શહેર વસેલું છે. (૩) મુસાફર, આ જગ્યાએ ભોળાધરનો ભાઈ (૪) વાંકાનેર (૫) રસ્તો (૬) મુઝાખ્યાને બેચાર માસે કે તેથી વધારે મુદતે પીધર કે સાસરેથી તેડું આવે છે, તેને કાઠિયાવાડમાં "આણું" કહેવામાં આવે છે (૭) ગુજરાતી ભાષામાં આ શબ્દ કેટલીક જગ્યાએ વપરાયતો જાણાય છે એના અર્થે બેવડી બગર અથવા તો મોટી બગર જેવો નીકળી શકે. (૮) ડેલી અને ચોસરી વચ્ચે રહેતી જગ્યા.

૧. (૯) નીચે (૧૦) આઠમી કડીમાં ભાઈ બહેનને પૂછે છે (૧૧) દસથી સાંજ કડીમાં બહેનનો પ્રત્યુત્તર છે. હિન્દુ સંસારમાંના અસુરપક્ષનો મુખ્ય વડુવાડનો અનુભવ ખરેખર હૃદય-બેદક છે (૧૨) મુળી પરતું ડુલ ને નાગણીનું ઝેર જગમળદેર છે (૧૩) અશાડીનો મેધ, અશાડમાસના મેધની માફક જેના ચહેરા પર દંભેશ અવર્ણ્યિય ગુરૂનો પથરાઈ ગયેલો હાંધ છે એવો.

(૧૪) દેરાણી વાદળ વીજળી. ૧૧.

દેર દ્વારો રે તલવારની ધાર રે, તલવારની ધાર રે,

(૧૫) દેરાણી મુગસમ દુઃખણી. ૧૨.

નણુંદો દ્વારો રે કટકનો ઘોડો રે, (૧૬) કટકનો ઘોડો રે,

અડમાં કટક પાછાં વાળતી. ૧૩.

ખાવો ખાવેરે બાર વરસનો બાળદેરે, બાર વરસનો બાળદેરે,

તેર દિવસે માથે (૧૭) તેલ જડે. ૧૪.

દહાડે કરવાં રે દળણીને પાણીરે, દળણીને પાણીરે

રાતે કાંતવો વીરા રેડીયો. ૧૫.

(૧૮) પરણ્યો દ્વારો રે નથી જોયું મુખરે, નથી જોયું મુખરે,

બાર બાર વરસના અંગોલક. ૧૬.

બહેનને નવણેરે આમુડાની ધારે, આમુડાની ધારે,

જરે આમુડે સાગર ઝલી વળ્યા.

-જરે બહેનીને દુઃખે કુંગર ડોલીયા. ૧૭.

બાર બાર વરસેરે આણી પાછાં વળીયરે, આણી પાછાં વળીયરે

(૧૯) વીરાની વાટ ખૂટે નહિ. ૧૮.

આવ્યાં આવ્યારે મચ્છુમાં પુરે મચ્છુમાં પુરે,

(૨૦) ઝીસો માતા દુઃખી દોકરી ! ૧૯.

બહેન ૨-.

(૧૪) વાદળ વીજળી-જેમ આકાશની વીજળી વખતો વખત ઝબક ઝબક થાય છે તેમ વખતો વખત થોડું થોડું બોલી લડાઇ સળગાવે જાય. (૧૫) દેરાણીને પોતાના સરખીજ વણવે છે (૧૬) 'કટકનો ઘોડો' વણી કચ્છાણી, તોડાની.

(૧૭) માથું ઓળવા માટે તેર દિવસે તેલ મળે (૧૮) સોળમી કડીમાં તે મુગધાળાના દુઃખની પરિસીમા થાય છે. હિન્દુબાળાઓ પતિની માત્ર દિમ્ભતપ્રભાને આધારે સર્વ સંકટો સહન કરવાની શક્તિ મેળવે છે. ગમે તેવા મહાન દુઃખમાં પણ તે મોટા દીક્ષાસારૂપ નીવડે છે 'પરંતુ જ્યારે તેમાં 'પણુ મિરાસલ' હોય છે ત્યારે તેમાં 'સંકટની ખીત' રહેલી નથી. (૧૯) બાર વરસે તેડવા આવેલો બાઇ બહેનને ન મોકલવાથી તેડવા વિનાજ પાછો ફરે છે. બહેનનું દુઃખ જાણ્યા પછી હિન્દુ સાંસારિક બંધનને લીધેજ પાછાં ફરતાં બાઇના રસ્તો લાંબો થઈ પડે એ સ્વાભાવિક ચિત્ર દોરાવણું છે (૨૦) હિન્દુ અંબળા ! ડીનેા બોગ થઇ પડેલી મુગ્ધ કુલીન બાળા ! બીજું શું કરી શકે ? અશ્રુઓથી સમુદ્રનાં જળ ઝલકાવવાં અને તેથી ત્રિશેષ આગળ વધીને વાવ કુવા પૂરવા-અપમૃત્યુને વચ થવું !

* આ સ્ત્રીગીત હિન્દુસંસારમાં વહવાઈતી રિયતિયું આગેહુબ ચિત્ર ખડું કરે છે. ભાષા સાદી છતાં લાગણીથી ભરેલી ભાવ પ્રદર્શિત કરનારી છે. જેમ તેનો રાગ હેઠકાવળો છે, તેમ ધણોજ મોઢો છે. અજળાણી રજનીમાં અસિક્ષિત સ્ત્રીઓના કંઠથી ગવાતાં પણ કષ્ટ-પ્રિય થઇ પડે છે, અને અમુક અમુક કડીયોતો અવણુ કરનારનાં હૃદય વડોતી અશ્રુબિન્દુઓ

૩. ગંગાલહરીનું આખ્યાન.

સંપાદક—સ્વ. સૌ. કપિલભા.

ગરબો.

શ્રી શંકરસુત થાવે સ્થાપ કે નમન નિશ્ચે કરું રે લોલ,
ગંગાજના ગુણ ગાવાને ઉચિત આદરું રે લોલ;
શ્રી કાશી પુરવાશી વિગ્ર વિવેકી એક હતો રે લોલ,
ભણ્યો ખટશાસ્ત્ર ન વેદપુરાણ સુગાની દીસતો રે લોલ.

પ્રકાશે સૂરજ સરખું તેજ, નહિં આણું કાણું રે લોલ,
બ્રાહ્મણ જગન્નાથ મહારાજ કહું કૃત તે તણું રે લોલ;
નિત્યે નાહું ગંગાજળ માંભ કે ઉઠી રાતનો રે લોલ,
કાશીપુરનો છે રાજન યવનની જાતનો રે લોલ.

તેને પેરે પુત્રી એક ભણી ડાહી થઈ રે લોલ,
યૌવનમાં આવેલી બાળ પિતા પાસે મઠિ રે લોલ;
પિતાને પુત્રી પ્રીછે વાત, વરં વર વાંકડો રે લોલ,
બ્રાહ્મણ જગન્નાથ વરવાનો મુજને આંકડો રે લોલ.

પિતા કહે પુત્રી સાંભળ વંત અને નહિં એ કરી રે લોલ,
એ છે બ્રાહ્મણ, હું છું રાજ, નથી એ બ્યાજખી રે લોલ;
ત્યારે હઠ લીધી એ વાત કે પુત્રીએ સહીરે લોલ,
ને પરણતો હેને પરણું, કાં પરણું નહિં રે લોલ.

વિચારી તેજ્યા બ્રાહ્મણ કે સમજની કણું રે લોલ,
પ્રીતે પરજો મુજ પુત્રીને, હું રાજ બહુ રે લોલ;
ના પાડી, આડી દેખાડી બ્રાહ્મણ જાતની રે લોલ,
પરાજો પરણ્યાઓ પુરપતિએ રીતે નાતની રે લોલ.

પ્રસર્યો પુરમાં હાહાકાર, વર્યો વર વાંકડો રે લોલ,
નાતે નિરધાર્યું નિશ્ચે કે છેરે કહાડ્યો રે લોલ;
નાને કાડ્યો નાતની ખહાર, તે જાણું મહીપતિ રે લોલ,
તરત તેડાવી તેની નાન, ચુગરી વીનતિરે લોલ.

વિધિએ વાત લખી તે યાજ, રાખો નાતમાં રે લોલ,
નાતે ના પાડી જે એ છે બ્રાહ્મણ જાતમાં રે લોલ;

રાજ ગૌ કરીને ઉપેક્ષા લમ દડે કરી રે લોન
દોષ નિવારણ દીધું નાતે ગુપ્ત યાજ્ઞો ફરી રે લોન

પગથિયા બાપન નીચે વેહે છે ગંગાજી નદી રે લોન
તે ગંગા બે આવે ઉપર તમ પર કૃપા કરી રે લોન
તો તો ગુપ્ત યાજ્ઞ મહારાજ! અગર યાજ્ઞ નહિ રે લોન
સર્વિ તો રાજ કલ્યાણ, કે એ મેહેલુ સદી રે લોન

પછી આરબી સ્તુતિ ગંગાની ચિત ચરણે ધરી રે લોન
દે ગંગે! દે ગંગે! એમ કહે છે ફરી ફરી રે લોન
અધમ-ઉદ્ધવજી જીનનદાર! કે દુખની દોડની રે લોન
અધમ અપનાધી હુ અળગો થા સુખ મોદની રે લોન

કરી કસ્તૂરીકિંગ લેપન તુજમા નાથ રે રે લોન
તે કસ્તૂરી વાળાં મૃગના સ્વર્ગે જાય છે રે લોન
કરતા ફી! તે મુર લોકે દેવ મની મરી રે લોન,
કર માયા મુજ ઉપર ગંગે! બે મા તુ ખરી રે લોન

જ્યમ જ્યમ સ્તુતિ કીધી મહારાજે જળ વધતુ ગધુરે લોન
પગથિયા બાપન ચરીને પાણી સર્વિ પામે ગધુ રે લોન
અદ્ભુત ચમત્કાર ચિત ચોખો પુરના લોકને રે લોન
કરી પાવન નસાડ્યા ગંગે નૃપના લોકને રે લોન

નાતે માતરિયો નિજ વેર જમાડો નાતમા રે લોન
ગંગા જયકરણી કાશીની આલણુ જાતમા રે લોન
ગંગાલહરી ગરબો ગારો જે જન તે તણુ રે લોન
પાતક નાસે સ્વર્ગે જારો સુખ યારો ધણુ રે લોન

ગંગાલહરી ગાઇ આજ કૃતારથ હુ યજ્ઞે રે લોન,
ચિત યારો અતિ નિરમળ ગંગા મહિમા ગુ મુ રે લોન
સવત ચતુરવચરે આવણુ ગાસમાં રે લોન
ને અજવાળી ફડી ગર્જન લોભ ઉત્તાસમા રે લોન

* જગન્નાથ પડિતના જીવન ચરિત્રમા આ હેવાન જુદી રીતે જણા થો છે વ્યાદ્યાદત્તને પ્રસન્ન કરી તેની પાસે પડિતજી, લક્ષ્મીનાથની ચવન કયાની સાથે લક્ષ્મીનાથ માગણી કરી, તેને પરણે છે બીજી વાત આ મ્યાનમા જણાવ્યા પ્રમાણે છે (આ ગરમામા લોલ' નહિ જોલે તોપણ ગાઇ સમશે) અર્થ અને રાગ સાચવવા આ જૂના ગીતમા રહેજ ફરફાર કરવો પડ્યો છે છેલ્લી દુકમાથી તે ત્યાની તારીખ નીકળે છે સો. કૃપીલગવરી.

રમણીમણિમાલા.

નાગખાંધ ને રાહમંડળિકં.

૧—આખ ! આખ ! આપણે ત્યાં આજે આપણા પવિત્ર મહારાજધિરાજ પધારે છે એવા ખબર ફૂટ લાગ્યો છે. માટે તેમનો યથાયોગ્ય આદરસત્કાર અને સેવાઅરદાસ કરવાની આપણે તૈયારી કરીએ, એમ પુત્રીતુલ્ય પુત્રવધૂએ પોતાની સાસુ નાગખાંધ ચારણીયાણીને ઉતાવળે ઉતાવળે આનંદભેર ખબર આપી. સૌરાષ્ટ્રના મહારાજ રામંડળિક પડે પોતાને ત્યાં પધારવાના છે, એ પોતાનું સદ્ભાગ્ય માની નાગખાંધએ તેનો સત્કાર કરવાની સધળી તૈયારી કરી. પોતાને ત્યાં આજે સોનાનો સુરજ ઉગ્યો ગણી પોતાના સ્વજનકુટુંબને એકઠું કર્યું. ચારણનાં બૈરાગ્યોએ ગીતો ગાવાં માંડ્યાં—

“ સુરજ ઉગ્યોરે કેવડીયાની ફડશે કે,

રાગજી ભડે આવે ર ”

ઈલાદિ.

આ પ્રમાણે નાગખાંધને ત્યાં આનંદ મંજળનાં ગીતો સહિત ઉત્સવ થઈ રહ્યો છે; તેવામાં નવ સોરઠના ધણી નોંધણના પુત્ર રામંડળિકે મોણીયા ગામમાં પ્રવેશ કર્યો.

૨—ચુડા સમા રજપુતોનું સૌરાષ્ટ્રમાં રાજ હતું અને તેઓ રા-(રાહ) ને નામે ઓળખાતા હતા. તે વાત તો ગુજરાતનો ઇતિહાસ લણી ગયેલા સર્વેને સુવિદિતજ દશે. અણહિલપુર પાટણના મહારાજધિરાજ મુળરાજ સોલંકીની સામે યનારા જુનાગઢના રામહરીઆ કે ગૃહરિપુને તેમજ નૃપચક્રચૂડમણિ લોકપ્રિય ગુર્જરેશ્વર મહારાજધિરાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહની સામે યનારા, રાણકદેવીના પ્રિયપતિ રાજેંગારને ગુજરાતના ઇતિહાસના અભ્યાસકે સારી રીતે જાણે છે તેથી વિસ્તારના લયથી અહીં ટુંકામાં એટલું જ જણાવવાનું કે એ વંશમાં જુનાગઢની ગાદીપર હેલામાં હેલો જે સ્વતંત્ર રાજ થઈ ગયો તે રાજ રામંડળિક આજે જુનાગઢથી વીશંમૈષલ દૂર ગિરનારજીની પવિત્ર ડાયામાં આવેલા મોણીયા ગામમાં નાગખાંધ ચારણને ત્યાં આવે છે.

૩—રામંડળિકને નાગખાંધએ ડેલીના ઉમરા પાસે આવી સોના ફપાના પુષ્પોથી વધાવ્યા. તેને કળસ્યો કર્યો, કંકુનો ચાંદ્રો કરી અક્ષત રૂપે મોતી ચડ્યાં. પોતાના મુખ્ય ગૃહની ઓસરીમાં રાગજી માટે ગાદી તકીયાની જે બેઠક કરી હતી ત્યાં સુધી ડેલીએથી મધરાશીનું યાન આપું પાયરી દીધું હતું તે પર રાગજીને ચત્રાવીને જોગ માયા જેવી નાગખાંધ તેને તે ઓસરી તરફ લઇ ચાલી. રાજ પણ અતિ પ્રસન્ન મનથી ઉતાવળે ઉતાવળે ચાલી આગળ વધ્યા ને પોતાને માટે તૈયાર રાખેલા સિંહાસન ઉપર આવીને બેઠા. ચારણ દેવીએ મ્હોટ મ્હોટા વીજણા વડે તેને પવન ઢોળવા લાગી.

૪—મંડળિકે ચાંદ્રો કરવાની ઇચ્છા દર્શાવવાથી કે તે વખતની રીત રસમમુજબ, નાગખાંધના દોકરાની વડુ, રામંડળિકને ચાંદ્રો કરવા હાથમાં કંકાવડી અને અક્ષત લાખને આવી. પૂર્વાભિ-મુખે બેઠેલા રાગને ચાંદ્રો કરવા જતાં રાજ ઉત્તર તરફ મોંદું કરીને બેઠા. એટલે પુત્રવધૂ તે દિશામાં તેને ચાંદ્રો કરવા ગઇ, પરંતુ ત્યાંથી પછુ ફરીને રામંડળિક પશ્ચિમ તરફ મોંદું કરીને બેઠા. વડુ બિચારી તે તરફ વળી તેને ચાંદ્રો કરવા ગઇ, પછુ અફસોસ ! સત હનર-વાર અફસોસ ! કે રાગજી પુત્રવધૂ તરફ કુદટિ કરી અને દક્ષિણ દિશા તરફ ફરીને બેઠા. વડુ તરતજ સાસુ તરફ પાછી ફરી અને બોલી કે આખ ! રાગનો ફરતો છે. નાગખાંધ બોલી કે

મુંદરી મુખોધ.

વડુ ! હ તેનું મન સમજી ગયું છું “ રાજ કરતો નથી પણ તેનો દિવસ કરતો છે ” સખેદ લખ્યું પડે છે કે પોતાની પુત્રી સમાન ગૈયતની સ્ત્રીઓ ઉપર જ્યારે પિતા સમાન રાજની કુદૃષ્ટિ થાય ત્યારે તો તેનો દિવસ કરતો-મોડો જ આ યો સમજ્યું

૫—ચારણીયાણી ગૈયી કહેવાય છે અને તેમા પણ નાગયાદની પવિત્રતાએ તેના કુળને એટલું બધું ઉજવળ બનાવ્યું હતું કે તે કાળે તે પ્રદેશમા નાગયાદ જંગમા તુલ્ય ગણાતી હતી. નાગયાદને રાજના આના કુટ ધરાઈની પ્રથમથી ખચર નહોતી તેણેતો પરિવ્રતાથી માની લીડ હતું કે કુળગુરુ જેવા ગણાતા ચારણને ત્યા મહેરમાનીની નિગાની તરીકે રાજગુની આ પદ રામણી થતી હતી રામજીગક પણ મૂળે ધણો પરિવ્ર રાજ હતો કાનડીઆ રાખી ઠેક ગગાઈથી તે પોતાને માટે ગગાજળ દરેગજ મગાસતો હતો તેના એક મિત્ર વીજને રક્તપિત્તનો રોગ હતો તે તેના સ્પર્શથીજ મરી ગયો હતો છતાં જ્યારે માણસની મતિ ભ્રષ્ટ થાય છે ત્યારે “કંઈ બાકી રહેતું નથી સારાસારનો વિચાર કરના પણ તે વખતે તેનું બેભુ કામ કરતું નથી. જંગમાયા જેવી નાગયાદની પુનરધૂના રૂપના વખાણુ બદમાસ હલુરીઆએ કરવાથી તેના કાનમાં ઝેર ગ્રાસ્યુ ને તેને નજરે જોવા તથા પાછળથી પોતાની સાથે જુનાગઢ ઉપાડી લાવવાને માટે તે ઘોણીરે આ યો હતો

૬—રાજની કુદૃષ્ટિથી એ વખતે નાગયાદને તથા તેના સ્વર્ગન કુટબીઓને કવેશ્વર ક્રોધ વ્યાપી રહ્યો. સૌરાષ્ટ્રના લોકો આજે પણ પોતાના રાજનું માન જાળવવામા ધણો આનંદ માને છે તો પછી હાનની સ્વાર્થપૂરાયણતા વાળી સ્વતંત્ર હવાથી દૂર રહેલા તે વખતના જુના માણસો રાજનું માન જાળવે તેમા નવાઈ નથી તેથી રાજને ત્યા ને ત્યા તેઓએ પુરો કરી ન નાખ્યો ને જીવતો ને જીવતો ઘેર જવા દીધો જેથી વોહીનું એક મિત્રુ તો ન પડ્યું, પણ ક્રોધવેશમા જંગમાયા નાગયાદએ કહ્યું કે—

ગગાજળ ગરેશા પડ તાંડ દુનુ પરિવ્ર
વીજને રગત ગયા પણ મને તો વાગા મડિગ

અને શાપ આપ્યો કે—

ગ જુનાડી પોળ દામો ડડ દેખીય નહિ
રતન પડે ગેગ તેદી મુ સહારીશ મડિગ
જશે રાની રીત રાપણ રેશે નહિ
લમતો માળીશ લીખ તેદી મુ સહારીશ મડિગ
જૂ યો રાજ લીંત નાગાદને નચે નહિ
મદિર ઠેકાણે મસીત મુ સહારીશ મડિગ
નહિ રાગે નિશાન નકી બહુ કરશે નહિ
ઉમદશે અસરાણુ તેદી મુ સહારીશ મડિગ !

૭—સતીના આ શાપનું પરીણામ એ આવ્યું કે મહામદ જંગડાએ રામડિગકને હરાવી મુસલમાન કર્યો અમલવાદમાં તેની કબર આજે પણ કદોઈ જોગમા હોવાનું મારા પરમપૂજ્ય ગુરુ મને કહેતા હતા

“ ભૂટ થયું તેના રતમુખ વિનિપાતજ નિર્મેલો

અભયકુમારી.

ગ્રીષ્મરતુની રણિયામણી સાંજ હતી. ચિતોડના ગગનચુંબી મહાલયોનાં શ્વેતશિખરો પ્રત્યેક દષ્ટિતું આકર્ષણ કરતાં હતાં. નીચે આવી રહેલો મનહર ખગીચો શેલામાં વૃદ્ધિ કરતો હતો. યુવાનોનાં મન્દ નિર્મળ જળકણોથી જમીન અને વનસ્પતિ તાજી બનતી હતી. વૃક્ષોની કુંજેમાં અસંખ્ય પક્ષીઓના મીઠા મંજુલ કલરવના પડધા પડતા હતા. જમીનપર મુગધમય પુષ્પો પથરાયાં હતાં. ઝાડપર સુંદર ફળો લટકી રહ્યાં હતાં. દૂરથી દેખાતી ઉંચી નીચી ટેક-રીયોનો ઢોળાવ, ને ઝાડપાનની સુંદર લીલાશ શેલાની ન્યુનતા પૂર્ણ કરતાં હતાં. કેાંઈ પશુ ભાખામાં સંપૂર્ણ વર્ણવી ન શકાય એવી સર્વજ પથરાયતી કુદરતી સૌંદર્યના અતંકરણને આહ્વાદ આપતી હતી. શાંતી પ્રસરાવતી હતી.

આ સમયે એક ઉંચા શુરજ પર મુગ્ધ વયની રજપુત કુમારી, ત્યાંથી ધણે દૂરનાં મેદાનમાં કે જ્યાં ચિતોડના મહારાજ અને દિલ્હીના મુલતાન અલાઉદ્દીનના લશ્કર વચ્ચે રણજંગ રોપાયો હતો, તે તરફ અનિમિષ દષ્ટીએ નિહાળી રહી હતી. “બેટા અભય!” એક પ્રાંઠ વયની સુંદરીએ ઉમેલી બાળાના ખભા પર હાથ મૂકતાં પ્રશ્ન કર્યો “શું કરે છે?” “માથા આ રહી.” બાળાએ અમકીને પોતાની મનોવૃત્તિ ધૂપાવવા માન કરતાં સાવચેત થતાં પ્રત્યુત્તર આપ્યો. માતાની દષ્ટી પણ સ્વાભાવિક રીતે જ લાડાઈના મેદાન તરફ ખેંચાવા લાગી. બંને મોન થયાં. “માતા!” ધડી પકડી પુત્રીએ શાંતિના ભંગ કર્યો “શ્રદ્ધારા પિતાજી શું કરતા હશે?” “હું ધારું છું કે અત્યારે વિઠ્ઠાતીમાં હશે.” અને બંને ભાઈઓ?” “તે પણ વિઠ્ઠાતિમાં ત્યારા પિતા પાસેજ હશે” અને બીજા બધા સરદારો?” શરમાળી અભયે પ્રશ્ન કર્યો. માતાનાં સ્ત્રીહૃદયને મુગ્ધબાળાની મનોવૃત્તિ સમજી જતાં વાર લાગી નહિ. તે પુત્રીની પીડપર સ્નેહથી હાથ ફેરવતી બોલી “બેટા! સર્વ સરદારો પણ અત્યારે વિઠ્ઠાતિમાં જ બેસા હશે, આનંદ કરતા હશે. પ્રાચીન શુરવીરોનાં યશોગાન ચાલી રહ્યાં હશે, અને પોતાનાં વિશ્વુટાં પડેલાં વ્હાલાંઓનું મીઠું સ્મરણ કરતા હશે.” અભયકુમારીના પારદર્શક ચહેરા પર લજ્જાની લાલી ચડી આવી. એટલામાં યુદ્ધના મેદાનમાંથી સ્વાર આવ્યો. ને ખુશ ખખર આપ્યા કે “યુવાન સરદાર વિજયકુમારનાં સાહસિક પરાક્રમથી મહારાજને વિજય થયો છે, અને ત્રીજે દહાડે પ્રભાતમાં પોતાનાં સંન્યને સરદારો સહિત મહારાજ શહેરમાં આવી પહોંચશે.”

અભયકુમારી ચિતોડના મહારાજની કુમારી હતી. તેનો વિવાહ બહાદુર યુવાન સરદાર વિજયકુમાર સાથે થયો હતો, પરંતુ અણધાર્યાં યુદ્ધ પ્રસંગેને લઈને ઘુરતમાં લગ્ન મુલતવી રહ્યાં હતાં. અને રણસંગ્રામ પૂર્ણ થયે લગ્ન યવાનું નક્કી થયું હતું.

૨.

જેતજેતામાં બે દિવસ પસાર થઈ ગયા. અભય પ્રેમ અને લજ્જાનુકૂળ હૃદયથી તેના અવિવાહીત પતિની આતુરતાથી રાહ જોતી હતી. મુગ્ધવય અને સૌંદર્યની સઘળી ખુબીયો તેના શરીરપર ફેલાઈ રહી હતી. વિજયકુમારને પ્રિય હતાં તેવાં પુષ્પોના હાર ને તોરા પોતાના પ્રથમ મિલને વિજયી પતિને આપવા માટે અત્યંત આતુર વાપરી બનાવતી હતી. અને તે

અવિધ્યના સમયને કલ્પનાથી કલ્પી આનંદી લક્ષ્મીથી લગતી હતી. દાસે દાસો આગમનના માર્ગ પર આતુરતાથી દ્રવીપાત કરતી હતી.

એવામાં જ તે આશાનતી મુઝાને એકાએક ખમર મળ્યા કે એ સગદારના દગાફટ કાઢી અચાનક વિગ્નયકુમાર કપાઈ ગયો. જો પુ પોની તે અતિ હોસવી માળા ખનાવતી હતી, તે પુ પો તેના હાથમાં જ રહી ગયા અને મૃદુ પેલીની માફક તે ચૈતન્ય વિનાની પૃથ્વી પર પડી ગઈ. જાગે સમયે ધણુ ઉપચારોએ શુદ્ધિમાં આવી તેના ઉચ્ચ નિશ્વાસો આસ પાસના પવનની લહેરોને ઉ મામય ને કપાવમાન કરવા લાગ્યા તે શોધાદગાર કાઢતી યોતી ઉઠી—“ મ્હારી લાંબા વખતની આગમનો આમ એમએ નાશ કેમો ભય કર છે ? અસલ્ય થઈ પડે છે ! અરે ! આ સ્થિતિ હું સહન નહિ કરી શકું ત્યાં રું પ્રિય વિગ્નય હું તમને ફરીને જોવા નહિજ પામું ? જેને હું અતિગ્રય પ્રિય હતી, અને જેને હું અતિ મમતાવાળી કાંગણ અને અતવાળી મહેનતથી શોધું છું તે મ્હારી પ્રિયમુર્તિને ક્યાંય નહિ મેટું ? જે બાનુઓથી અનેક બળીટ શત્રુઓને જેર કર્યા છે, એવા વિગ્નયી ભૂજપાશમાં હું નહિજ પડું ?” તે ફરીથી મુર્છાગત થઈ પડી.

પણ આમ કેમ બન્યું ? રજપુતને મુસનમાનો નવ્યે સનાહ થઈ હતી અને આજે એકત્ર ન્યાફત હતી સર્વ આનંદમાં નિશ્ચિત હતા દગલયાજ અનાઉદિન ! તેના દગાનું અનુમાન પણ એકવચની રજપુત વીરોને આવી ન શક્યુ એમએક બ્યુગન કુકાઈને મળી ગયેલી સૂચના અનુસાર મુસનમાની લશ્કર રજપુતોને ઘાસની માફક કાપવા લાગ્યું—રજપુતો શૂરા હતા જેઓ બ્યા હતા ત્યાં ધૂટાછવાયા પોનાની અડીનો ઉપરોગ કરના લાગ્યા હા ! વિગ્નય કુમાર ! શૂરા યુવાન ! એકી સાથે બન્ને હાથે તરવાર ફેંવના લાગ્યો અને પણ આ શું ? ત્રીસ ઉપરાત દુરમનોથી વિગ્નય થરાયો એકી સાથે સામટા પ્રહાર પડના લાગ્યા છતાં પણ ! ધન્ય ! ! અભયના પ્રેમપાત્ર ! ! નામ દિપા યુ ! ! અર્ધ ઉપરાત દુરમનો ના આટતા કર્યા ! પણ અરે આ શું ? વિગ્નય એકાએક કપાઈ બચ છે ! ! અગાધુયા ધૂપાઈ રહેતા દુરમનના ઘાથી ધવાઈ નીચે પડે છે ! છેલ્લાના મિહની માફક તેનો જાતી મિત્ર કેસરી ત્યાં આવી પહોંચ્યો તનવાર વડે આસપાસ નુમતા દુરમનો સાફ કર્યા અને વિગ્નયને જાણણીમાં લાવ્યો પણ તેની છેલ્લીજ દાસો હતી ગણુનીનીજ પળો હતી અગ્ન્ય કરે એવી ગુરનીરતા દાખર નાર કેસરીસી હતા નયનોમાથી આશુ ટપકવા લાગ્યા તે અપ્રકૃદ દરેતા યોતી ઉઠ્યો—અરે મ્હારા પ્રિય મિત્ર ! ત્હારા વિરોગના શોકથી મરી જતી અશુભ્રસાહથી પીગળી જતી દીનગીરીથી પીડાતી અને ત્હારા અવસાનના ખમરથી ખીનતી યુવાનીમાજ કરમાઈ જતી ત્હારી પ્રેમાળ આશાવતી મુઝા અભયને ત્હારા મૃત્યુ વિશે હું શો ઉત્તર આપીશ ?” અભયના નામોઆયે કુમારમાં ચૈતન્ય રેલ્યુ તે ધણુજ લીધું સ્વરે તૃટ્ સાદે બોલ્યો—મિત્ર કેસરી ! મ્હારી પ્રિય અભયને સદેશો આપજો કે ત્હાને પવિત્રપ્રેમ વધાવે પ્રમાણુમાં મેળવવાના પ્રસંગ પહેનાજ—આપણે દપતિના રસ્તાપર જોડાનાર હતા એસામાજ આજે હું આ પો જાઉં છું તેને માટે ઉદાર દિનથી હામા મરજો ! વધાવે કંઈ કહેવાનું નથી મળ્યું કે જગતમાં હરકોઈ મનુષ્ય કરતા વધાવે સારી રીતે અમે અન્યોઅન્યના હૃદય પારખી શક્યા છીએ યુવાન કુમારના પ્રાણ પચત્વ પાળી ગયા.

દગાથી ઉપર પ્રમાણે રજપુતોના પરાજય થયો કેસરીને બોનાનીને મૃત્યુ સંધ્યાપરથી મહારાજાએ પાછળની અસ્થાની સૂચના આપી સાતે અર્ચરથ યથા ચિનોનની સુ દરીયોને

અગ્નિદેવને અપહ્નું કરી કેસરીયાં કરવાના દૃઢ સંકલ્પ પર આવી ગાંઠ્યા રજપુતવીરો ચિતોડ તરફ પાછા ફર્યા.

૪.

ચિતોડગઢના મળ્યુત દુર્ગના મહાલયના યોગાનમાં પવિત્ર અગ્નિ પ્રકટાવવામાં આવ્યો હતો. તે અગ્નિની આસપાસ બાળા, કિશોરી, મુગ્ધા, યુવતી અને પ્રૌઢાદિ ભિન્નભિન્ન વયની રજપુત રમેશ્વીરો એકઠી થયેલી હતી. સર્વત્ર લાલિત્ય, લાલાણ્ય, અને સૌંદર્યની મનોહરતા પથરાયેલી જણાતી હતી. સમગ્રું શાંત હતું. પંદર હજાર ઉપરનાં મનુષ્યોમાં ગંભીર મૌન પથરાયેલું હતું. જૈન પુરોહિત કે જે તેના હાથે વિદ્વતા અનુભવ ને સદ્ગુણને લીધે એકી વખતેજ પુન્યભાવ ને પ્રસંસા ઉત્પન્ન કરતો હતો, તેના શુદ્ધ મંત્રાવ્યારના સ્વરો સ્પષ્ટ સંભળાતા હતા.

પરાજય થવાથી રજપુત રીવાજ અનુસાર શુરા રણવીરો કેસરીયા રંગના વાળા ને કેસરીયાં મંડીલથી વિભુષિત થઈ કેસરીયાં કરવાને સજ્જ થયા હતા, અને ૧૩૦૦૦ રજપુત સુન્દરીઓ અગ્નિદેવને શરણુ જવાને તત્પર થઈ હતી.

જે યોગાનમાં પવિત્ર અગ્નિ પ્રકટાવવામાં આવ્યો હતો તેની નજીકમાંજ વિસ્તૃત મેદાનમાં મોટી વિરાળ ચિતા ખડકવામાં આવી હતી; કે જે તેની વિરાળતાને લીધે એક ધમારત જેવી જણાતી હતી. દરેક રમેશ્વીરે અગ્નિ પુજન કરવાનું હતું અને પછી તે અગ્નિ વડે ચિતા પ્રકટાવવાની હતી.

પ્રથમ મહારાણી અને પછી અનુક્રમે બંને કુમારોની પત્નિઓએ પુજન કર્યું. હવે અભયને આવવાનું હતું. ત્વરાથી આગળ આવવાને બદલે અભય પોતાને સ્થાને સ્થીર રહી. પુરોહિતે યાદી આપી. અભય સ્થાનેથી ખસી નહિ. ભોગ્નધ્યે સાદ દીધા. નાશુંદ નિરૂત્તર ને સ્થીર રહી. “અભય” માતાએ આશ્વર્યથી અભય તરફ જોયું. અભય મૌનજ રહી. સર્વ અજળ થયાં. શું અભય અગ્નિથી ડરે છે ? મૃત્યુથી નાંસે છે ? શા માટે તે અગ્નિ પુજનમાં વિલંબ કરે છે ? કાંઈ સમજી શક્યું નહિ. માતાએ પુનઃગંભીર સ્વરે આજ્ઞાની દબે કહ્યું “બેટા અભય ! આગળ આવ.” અભયકુમારી માતાના મોં આગળ ધુંટણ મંડીએ પડી પણ આગળ વધી નહિ. રાજ્યકન્યાઅભય મૃત્યુથી ધૂળે ? શુરવીર મહારાજની કન્યા, પીરાંગનાની કુળે જન્મેલી બાળા ! મૃત્યુથી ભય પામે ! મહારાણીના મિત્રજ ગયો. તેનું આપું અંગ કોથથી ધુળવા લાગ્યું, મેહેરો લાલ થયો અને ગુસ્સાથી કપિત સ્વરે લિપણુ અવાજે તે બોલી—“અભય ! તું મહારી !!” અભયે હાથ જોડ્યા અને અતિ નમ્ર સ્વરે બોલી “ક્ષમા કરો માતા ! હું તમારી પુત્રી ! મૃત્યુને હાથથી બેટનારી તમારીજ કન્યા છું પણ” — “ત્યારે” ? એટલાજ કોથથી મહારાણીએ પ્રશ્ન કર્યો. અભયે જવાબ દીધો. “માતા હું વૈર લગ્નશ અને પછીજ મરણને શરણુ થઈશ. “વૈર ?” માતાએ કંઈક કંઈક પડતાં કહ્યું “શી રીતે ?” તે દગાબોર મહમદના રક્તથી ભસી ચોપાવીરા. જુસ્સાથી રાજકન્યાએ ઉત્તર દીધો, અને તેની દૃષ્ટિમાં દ્રવતાનાં કીરણુ ઝળમ્યાં.

૫.

જાવણીમાંથી સરદાર મહમદનું અચાનક હરણુ થયું. એક આત્મક ઘોડેસ્વાર પવન વગે તેને ઉપાડીને આણે ગયો.

“હુદ દગાખોર ! ચેત ! લડવાને સજ્જ થા ” લલિત સૌદર્યવાન બાળા તરફ આશ્ચર્યથી હમદ બેઠે રહો તે બોલ્યો—“કંઈ વીરાગના સાથે લડવાનું સુભાગ્ય મહમદને પ્રાપ્ત થયું છે ?” મહારી આગબાણુ માગે છે ? ત્યારા દગાને બોમ ચંપ પડનાર સરદાર નિશ્ચયકુમારની હુ મવિવાહિત પત્નિ છુ લડવાને તૈયાર થા વાતોમાં વખત ના ગુમાવ ’ મહમદે બેધુ કે ડયા વિના ઘટકોજ નથી વીરબાળા ને વીરયોદ્ધાનું દસુદ શર થયું

* * * * *

“ત્યારા હજ દેવને યાદ કર ” છાતીપર ઘુટણુ રાખી ખુદી કટાર તેની છાતીને અડકા તા રાજકન્યાએ પોકાર કર્યો. પણ આ કોણ ? અભયની સમવયની, યુવતી કોણ ! “ખારા મહમદ આ શુ ?” ત્વરાથી નજીક આવતી તરફથી આ ચિત્ર જોતાજ બેશુદ્ધ યદ્દ નીચે ટુટી ડી. પ્રિય આયેષા ! !” મૃત્યુના મુખમા સપડાયના મહમદે કહ્યું “ મહેને કામા કર હુ જઈ ” “અભય આ દેખાનારી અજ્ઞાન યદ્દ મહમદ પાસેથી જાણ્યું કે તે મહમદની નવવિવાહિતા પત્નિ છે

આયેષા તરફ જોતા, તેની સ્થિતિ નિહાળતા, મહમદના મૃત્યુ પછી આયેષાના જીવનને માતાના અનુભવ પરથી વિચાર કરતા, ઉદાર હૃદયની રજપુત બાળાનો હાથ નરમ પડી ગયેલો મહમદને ઓડી દીધા, અને જીવન ભારી અશ્વપર સ્વાર થતાં તે બોલી—દગાખોર ! મહારી પત્નિની ખાતર આજે તને જીવતદાન આપુ છું તારા આજના જીવતદાન માટે કંઈ પણ લાગણી થાય તો હવેથી દેખા હટકાથી ત્યારા શુરાતનને કલકીત કરતો નહિ ” પવનની ઓડી દેહેરથી આયેષા ધીમે ધીમે શુદ્ધીમાં આવી હતી તે તરફ જોતા તે બોલી—“બહેન ! મૃતીનો પતિપ્રેમ સ્ત્રી હૃદય સમજી શકે છે, પતિવિરોધનું દુઃખ સ્ત્રી હૃદય જાણી શકે છે, અને પતિ પાછળ ભયકર કષ્ટમય જીવન પણ સ્ત્રી હૃદય સમજી શકે છે તે સર્વ નથી સમજી શકતા આવા નિષ્કુર હૃદયના પુરૂષોજ ! ” મહમદ તરફ તિરસ્કારથી હાથ લખાવતી તે આગળ બોલી—જે અનુપમ રત્ન ત્યારા દગાથી નાશ પામ્યું છે, જે આશ્ચર્ય ત બે જીરે ત્યારા ગાથી ચીરાઈ ગયા છે—નજ થયાં છે, તેમનાંજ એક ઉદાર હૃદયની ઉદારતાથી આજે તુ મર્યો છે એ યાદ કરવા અને તે પરથી ત્યારા હૃદયને પ્રતિફલ શરમ અને દોષ પમાડવા હું મહમદ તુ લાણુ આપુંજ બોલવ ” થોડા શબ્દોમા પણ આ હપકા એવો તો પ્રયત્ન ને નીકળ્યું હતો કે તેણે મહમદના હૃદયને શોક ને શરમથી પીગળાવી નાખ્યું અભયના શબ્દો સાથે મહમદના મોંના રંગ બદલાતો ગયો તેની મુખમુદ્રા દોષ પામી તે દોષ મટાડવાને માટે તે આપુ જોવા ગયો તો તેની દ્રષ્ટી ત્યાગેવાની નજર સાથે મળી આયેષા મૌન હતી, છતાં તેનાં નયનને રેતેહ મિશ્રિત હપકા જણાઈ આવતો હતો

પવિત્ર અગ્નિથી ચિત્તા સળગાવવામા આવી હતી આતુર દ્રષ્ટીએ અભયની રાહ જોવાતી હતી તેજ કાણે અભય આવી પહોંચી અને માતાના ચરણમા નમી પડી ’ બેટા કામ પુર્ણ થયું ? ” માતાએ રેતેહથી પ્રશ્ન કર્યો અભયે જવાબ દીધો, માતા એક અજ્ઞા—મહમદની નવવિવાહિતા પત્નિની ખાતર પડાયલા સપૂર્ણ રીતે કળગામા આવેલા દુસ્મનને જીવતદાન આપ્યું ” “ધન્ય મહારાં રત્ન ” પુત્રીના ઉદાર હૃદયથી સંતોષ પામીને માતાએ અતિ પ્રેમથી સુખન કર્યું મહારાણી ચિત્તા પર ચડ્યા અને તેને પગલેજ વગર વિશ્વે નિર્ભયતાથી અભય અને તેમની

પાછળ ૧૩૦૦૦ (તેર હજાર) રજપુત સુન્દરીઓ ચિતાપર નિયમિત રથાને ગોઠવાઈ ગઈ. સર્વત્ર આંખીયું ને દીલગીરી સુચક મૌન પથરાઈ ગયું.

કાષ્ઠમાં અગ્નિ ચળકવા લાગ્યો, અને ધૂમાડાના ગોટેગોટા આકાશ તરફ ચાલવા લાગ્યા ! કેસરીઆને માટે સજ્જ થયેલા વરિષ્ઠ પોતાનાં દુથીયાર વ્યવળાં પકડ્યાં તેઓની મુખસુદ્રા પર છવાઈ રહેતી વીરતાએ નરમ પડીને શોકનું રૂપ પકડ્યું. અને શોકાતુર ચહેરે તથા મનદ પગલે તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

નિરકુશ અગ્નિએ પોતાનું સ્વાભાવિક રૂપ પ્રકાશ્યું. ચિતા લડલડાટ બળવા લાગી. અરે ! લેખીની આગળ જ્વાલતી અટકી પડે છે !! શા માટે આ હૃદયદ્રાવક ચિત્ર ચિતરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો ? સૌંદર્યની સાથે વિરત્વ નાશ પામ્યું અને તે સર્વથી વધારે કિમતી અનેક ઉમદા હૃદયો નષ્ટ થયાં.

માતૃભૂમિની વીર પુત્રીઓ ! તમારી કીર્તિનાં યશોગ્ગાન હજીએ ભારત સંતાનો ગાય છે. દુનિયાંની જંગલ અને સંકટોથી તમે મુક્ત થયાં છો, અને અત્યંત કીર્તિમાન રસ્તે ચઢીને પરમ દયાળુ પરમાત્માના ચરણમાં પહોંચ્યાં છો. યાવત્પંદ્રદિવાકરૌ-તમારી અમર કીર્તિ જળવાઈ રહે! અને તમારા આત્માને શાંતિ મળે.

ખંડન ૨—

સતી જયમતી.

મેવાડ મારવાડ, અને ગુજરાતનાં કેટલાં સ્થળોનાં ઇતિહાસ જોતાં આપણને તેમાંથી સતી, સાધ્વી અને પતિવ્રતા સન્નરીઓનાં જીવન ચરિત્રા મળી આવે છે. આપણા પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનની એ સાધ્વી નારીઓનાં ચરિત્રા ઉપરથી સ્ત્રીઓને ધણું શીખવાનું મળે છે. જે દેશમાં પરાપૂર્વથી જે રીત રિવાજો ચાલ્યા આવે છે તે દેશમાં તેવાજ રીત રિવાજ પ્રમાણે નર, નારી અને બાળકો વર્તે છે. છતાં પણ તેવા ઇતિહાસો આપણા દેશમાં બહોળી રીતે ફેલાતા નથી. અને સ્ત્રીઓમાં, જોઈએ તેવી રીતે વંચાતા નથી. તેથી તેમના મન ઉપર જોઈએ તેવી છાપ પડતી નથી, જીવન ચરિત્રા, એ એક પ્રકારનાં નિર્જીવ પૂતળાં જવાં છે. અને સજીવ મનુષ્યો વાંચે તો તે પોતાના અનુભવથી તેને સજીવ કરી દે છે. જ્યાં સુધી માણસને તેણું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે નિર્જીવજ હોય છે. માટે તેવા નિર્જીવ ઇતિહાસો વાંચી તેમાંના દ્રશ્યો ધ્યાનમાં લેવાથી અજ્ઞાન-મનુષ્યો સજ્જાન અને સજીવ થઈ શકે છે. આજે હું મારી વાચક બહેનો સમક્ષ એક એવું દ્રશ્યંત મુકું છું, જે વાંચી તેઓ પતિભક્તિની હદ ક્યાં સુધી હોય છે તે સારી પેઠે જાણી શકશે.

આસામનો ઇતિહાસ વાંચવાથી જણાઈ આવે છે કે ત્યાં એક ઉચ્ચનારી ચરિત્ર, આદર્શ પતિવ્રતાનો જન્મ થયો હતો. અને તેણે પોતાની પતિભક્તિનો પ્રકાશ પાડી અનેક નારીઓને શીખામણ આપી છે. શિવસાગર જિલ્લાની, પ્રાતરમરણીયા રાણી જયમતીએ, સત્તરમી સદીમાં, સદ્વિધ્યુતા અને પતિવ્રતા ધર્મનું ઉત્તમ દ્રશ્યંત દેખાડી અમરધાસે ગમન કર્યું હતું. તે વાર્તા જગતના ઇતિહાસમાં અવલંબનીય છે. જયમતીનું અપૂર્વ વૃત્તાંત, ભૂતકાળની સીતા,

સાવિત્રી, હમયન્તિ વગેરે સતીઓનો પતિપ્રેમ આપણા હૃદયમાં જન્યૂત કરી આપે છે અને આસામના પશુ એક પ્રાચીન ગૌરવના રૂબ દિવસની છાયા હૃદયમાં ચિતરી આપે છે

૯ સ ૧૬૬૩માં રાજા ચક્રધ્વજસિંહ આરોહનના રાજસિંહાસન ઉપર બેઠા તેમણે સાત વરસ સુધી રાજ કરી સારી ખ્યાતી મેળવી, ૯ સ ૧૬૭૦માં મરણ પામ્યા ત્યાર પછીના દેટલાક દિવસો, આસામ ગભરવે માટે, ભયકર રીતે વર્ત્યા છે તેજસ્વી, બુદ્ધિમાન અને બળવાન રાજાની ગૌરવાન્ગરીમાં, ગભરુ કામ એવુજ યોગાગાનાળુ ચાયે છે પ્રધાન મેનાપતિ વગેરે સૌ પોતપોતાની મનુષ્ય પ્રમાણે વર્તે છે અને છેડે રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા થાય છે ગજ ચક્રધ્વજના મરણ પછી તેનો ભાઈ ઉદ્યાદિત્ય ૧૬૭૦માં ગાદીએ બેઠો ફક્ત બે વર્ષ ગજ કર્યા પછી દિવાનોએ તેને વિષ પાછ મારી નાખ્યો ત્યાર પછી ૯ સ. ૧૬૭૨ થી ૧૬૭૬ સુધીના પાંચ વર્ષમાં જુદા જુદા પાંચ રાજાઓ આરોહનની ગાદીપર બેઠા એમાંના ત્રણને દિવાનોએજ મારી નાખ્યા, એક રાજાએ આત્મધાન કર્યો, અને એક રાજા મૈત્ર ગવાને લીધે મરણ પામ્યો ખરી રીતે તે રાજાઓ જ્યારે એક જતના પુતળાજ જેવાજ હતા, એ પુતળાઓ અને રાજાના દિવાન મેનાપતિ વગેરે અમલદારો વચ્ચે એક જતની રમતજ થતી! ૯ સ ૧૬૭૬ માં પર્વતીઆ વરના ચૂદેકા રાજાના મરણ પછી દિવાન વગેરેએ ચામન્ડરીઆ ગજવંશના ચૂનિક્ષા નામના રાજાને આરોહનની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. ચૂનિક્ષા, એ ન્દાની ઉમ્મરનો અને નમળા શરીરનો માણસ હતો. તેથીજ તેને સૌ ‘સરા રાજા’ કહેતા આસામી ભાષામાં ‘સરા’ નો અર્થ ‘બાળક’ એવો થાય છે ઉમ્મર વધારે નહિ હોના છતાં પણ બાળક રાજા બુદ્ધિમાન હતો તેણે દેશની અને રાજાની આગલી પાળવી રીતજાત તથા દતિદાસ જાણી લીધા તે ઉપરથી તેણે ચોક્કસ નક્કુ ૩ તેની ઇછા પશુ ભયમાં છે દિવાન વગેરે અમલદારો કોઈ પણ દિવસે તેનો જીવ લઇને બીજા કોઈ રાજાને ગાદી ઉપર બેસાડશે, બાળક રાજાએ આવા અનેક વિચારો કર્યા પછી ખાતગી હત્યારાઓની માફક તે રાજ્યમાં અને આસપાસ જેટલા રાજકુમારો હતા તેમને ગાદી ન ખાવવાનો અને શરીરનો કોઈ એક ભાગ કાપી ન ખાવવાનો વિચાર કર્યો. તેમજ તે પ્રમાણે કામપણુ રાષ્ટ્ર દરાવી દીધું જુના જુના રાજકુમારોના શરીરના ભાગો—હાથ, પગ, નાક, કાન વગેરે કપાડી નાખ્યા—કોઈ રાજકુમાર મારી નાખી આ લોકમાંથી ૫૦ લોકમાં પશુ મોકલાવી દીધા! દુર્મળ શરીરના રાજાઓ સ્વાભાવિક રીતેજ બીકણુ કાયર અને અત્યાચારી હોય છે લગ ગજ પોતેજ દુર્મળ હોના તેથીજ આ પ્રમાણે કાયરના જેવું અને દુષ્ટ કામ કરવાની શરૂઆત કરી તેમ કરીને પોતે નિરતે રાજ ભાગવવાનો વિચાર કર્યો હતો.

તુગ ખુગીઆ વરનો, ગોર રાજાનો પૂત્ર, ગદાપણિ નામનો એક રાજકુમાર હતો તેનું દેવ કાંતિ જેવું તેજસ્વી શરીર, હાથનું અસ્પર્શરણુ બળ, હૃદયનું અદ્ભુત સાહસ અને પ્રતાપ જાણી વરા રાજાને ધણી બ્દીક લાગી ગદાપણિ એટલે તો બળવાન હતો કે એક વખત એક ગાંડા હાથીને ન્યાયે કોઈ પકડી રાખ્યું નહિ ત્યાં તેણે તેનું પુછકુ દાંતવતી પકડીને અટકાવી રાખ્યો હતો. મે ચાર માણસ વડે, આવા બળવાન પુરુષસિંહના શરીરનો કોઈ ભાગ કાપી નાખવાનું અસંભવીત જણાવતી, લગ રાજાએ તેનો જીવ લેવાની મોગી ગોઠવણુ કરી આ સમાચાર ગદાપણિના કાને પહોંચ્યા તેનું હૃદય સાહસિક અને શરીર બળવાન હતો તેથી તે જરા પણ બ્દીધી નહિ પણ ગદાપણિની પત્નિ રાણી જયમતીએ પતિને ગભરુમાંથી

નહાસી, સંતાપ જવાની સલાહ આપી. ગમેતેમ પણ પત્નીનું ક્રોધગ હૃદય હતું. તેણે ધણી કાલાવાલા ક્યાં. પણ ગદાપાણિએ તે સલાહ માની નહિ. તેણે કહ્યું કે: “હું મરણથી બીજી નથી. ત્હને તથા બાળકોને, એકલાં છોડીને હું કદી પણ નહાસી જાશ નહિ.” જ્યમતીએ કહેણ શબ્દે કહ્યું કે: “નાથ! આપનું વીરહદય મૃત્યુની બપથી કપતું નથી. આપ મૃત્યુને તુલ્ય ગણો છો તે હું સારીપેટે જાણું છું. પરંતુ વિચારી જુઓ કે આપને પકડીને મારી નાંખશે તો પછી અમારી શી વહેશે યશે? આપનો જીવન દીપક ઓગળવાઈ જશે તો આ દાસી એક ક્ષણ પણ જીવશે નહિં. ત્યારપછી આપણાં આ બે વહાલાં બાળકોનું શું થશે? તેથી મારી એજ વિનવતી છું કે આપ, આ પાપી રાજ્ય છોડીને થોડા દહાડા ગુપ્ત રહો. થોડા દહાડા પછી, પરમેશ્વરની કૃપાવડે, સારા દિવસ આવશે અને બાગ્યચક્ર બદલાઈ જશે ત્યારે પાછા આપત્ને. આપણી જીવંતી અમૃત્ય છે, તેથી તેનું રક્ષણ કરવાની ખરેખરી જરૂર છે.” એટલું કહેતાં કહેતાં સ્ત્રીએ પતિના બે પગ આગળ માથું મુક્યું. નેત્રમંદ્રી પાણીની ધારાઓ આવી. ગદાપાણિએ પણ કેટલોક વિચાર કર્યો અને પતિના કહેણ શબ્દોને માન આપી, ગુપ્તવેશે નાગા પર્વતમાં સંતાપ ગયો. હરા રાત્રને આ ખબર થતાંજ તેણે ગદાપાણિને પકડી લાવવા, મ્હોટા લસકર સાથે સેનાપતિને મોકલ્યો. પણ નિર્ણય થયો. લસકર બધું પાછું આવ્યું. તેમણે ગદાપાણિના સમાચાર કહ્યા. દુર્બળ શરીરના કાયર રાજા ધણી બજારોએ વખતે કાંઈ એક દહાડો પણ તે તેનો યત્ન થઈ પડશે જાણીને તેની શોધખોળ કરવા તૈયાર થયો. તેણે ગદાપાણિની પતિ પાસે દૂત મોકલી ગદાપાણિના સમાચાર પૂછ્યા. પણ જ્યમતીએ પતિના કાંઈ સમાચાર આપ્યા નહિ. તેણે દુર્તને કહ્યું કે: “મારા પતિના કાંઈ સમાચાર હું કદી પણ આપી શકીશ નહિં.” દુતને મોટેથી આ વાત સાંભળનાંજ હરા રાજા ક્રોધે બજારો. તેણે જ્યમતીને બ્રૂંધી પકડી લાવવાનો દુક્રમ કર્યો. આદ્ય મળતાંજ સિપાઈઓ જ્યમતીને પકડી લાવ્યા. બાળકે રાત્રએ જ્યમતીને કહ્યું કે: “તારો સ્વામી ક્યાં સંતાયો છે તે સત્તર કહે. ને નહિં કહેશે તો નેતરની સોટીઓના માર વડે આમડી ફાડી જશે, અને ત્હારો પ્રાણ જશે.” જ્યમતી પણ પીરાંબના હતી તેણે ધીર્ય રાખી અહંકાર બતાવતાં કહ્યું કે: “મારો પતિ ક્યાં છે તે વાત હું કદી પણ કહીશ નહિં, તે મેં દુતને મોટેજ કહી દીધું છે. શા માટે બીજી વખત પૂછો છો? એજ મ્હારો અટલ, અચ્છ નિશ્ચય છે. ત્હારે જોઈએ તો શરીરના કટકટકા કરી નાંખ! ત્હારે જોઈએ તો નેતરવડે આમડી ફાડી નાંખ! ત્હારી મરણમાં આવે તેમ કર, શરીરને તું ગમેતેમ કરશે પણ મન એતો માંડેજ છે. મનને કોઈપણ પકડાય એવું નથી. આ કાણુભંજર શરીર અમર રહેવાનું નથી. તે હું સારીપેટે જાણું છું. તેતો એક દિવસ નાથ પામવાનુંજ છે. જલ્દે આજે પ્રાણ જાય પણ મારા પતિનો પતો બતાવીશ નહિં.” બાળકરાત્રએ હિત, અહિતનો કાંઈપણ વિચાર કર્યા વગર સિપાઈઓને દુક્રમ કર્યો કે: જ્યમતીને લઈ જાઓ, એકદમ એના પ્રાણ લેતા નહિ. નેતરના માર વડે શરીરની આમડી ફાડી નાંખો. બહુ દુઃખ આપેલ જ્યાંમુખી એના પતિનો પતો ના દેખાડે ત્યાંમુખી ગામીજ કરેલ ખુબ દુઃખ આપીને પણ ગદાપાણિનો પતો મેળવેલ.

દુષ્ટ, નિષાંજ અને કાયર રાજાએ, બધાંને પોતાના જેવા બીકણુ સમજીનેજ જ્યમતીને માર મારવાની આદ્ય કરી. તેણે વિચાર્યું હતું કે: “નેતરના મારવડે દુઃખી થશે તેથી જ્યમતી તેના પતિને પતો બતાવશે.” પણ દિન ઉપર દિન જવા લાગ્યા. જ્યમતીને નેતરનો

માર પડ્યા લાગ્યો. તેના ચરીરની ચામડીમાંથી લોહીની ધારાઓ પુટવા લાગી. આ લોહીનો ત્યાં આગળ એક ન્હાની નદી વહેવા લાગી. દુષ્ટ સિપાઈઓને વ્તરાપણુ દયા ના આવી. તેમ છતાં પણ જ્યમનીએ તેનો પતો બનાવ્યો નહિ. જાગત રાગના આવા અત્યાચારથી ગામના બાળક, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પુરૂષ સર્વ ત્રાસ ત્રાસ પોકારવા લાગ્યાં. સર્વનાં આંખોમાંથી આંસ નિકળવા લાગ્યાં. દેશમાં એવો ક્રોધ બળવાન પુરૂષ નહોતો કે તે બાપડી જ્યમનીને ઊપરે. રાગના અમસનરો પણ માંદો માંદોના કનેયથી દુર્બળ થઈ પડ્યા હતા. તેથી ક્રોધએ રાગને અત્યાચાર અટકાવ્યો નહિ.

જ્યમની ઉપર જે અત્યાચાર થયો હતો તે નાગ પર્વત, ઉપર ગેરુડા ગદાપાણિને કાને ગયો. તે સ્થીર રહી ચક્રો નહિ. પતિન ઉપર આવો ત્રાસ થાય તે ક્યો પતિ સહન કરી શકે? ગદાપાણિ, પર્વતમાંથી ગુપ્ત વેગે નિકળી પાપી બાળ રાગના રાત્ર્યમાં આવી પહોંચ્યો. જ્યમનીને આવીને ગદાપાણિએ કહ્યું કે:—“અરે રાજકુમારી! શા માટે નકામું આટલું બધું દુઃખ ભોગવે છે? તારા પતિનું ઠેકાણું બતાવી દઇને સુખી થા.” આ વખતે જ્યમની આંખો મીચીને કચ્છરનું અને પતિના ચરણનું ધ્યાન ધરી રહી હતી. એક તરફથી એક પછી એક નેતરના સપાટા પડતા હતા. ચરીરની ચામડી ફાટી ગઈ હતી. લોહી રધું નહોતું. હવે માંસ ઉપર સોડીઓ વાગતી હતી. તે બિચારી દોમળ સ્ત્રી હતી. તેનાથી સહન થવું નહોતું. તે વખતે તેણે ગદાપાણિના શબ્દો સાંભળ્યાં. ક્રોધ ઓગળી લે એ બ્હી. કથી ગદાપાણિ આશ્ચર્ય ગણે હતો. વળી પાછો એક વખત ગદાપાણિ જ્યમની પાસે આવ્યો. તેણે કહ્યું કે:—“અરે દેવી! પતિની ખબર આપી દઇને સામાટે સુખ થતી નથી. નકામું દુઃખ ભોગવવાથી શું ફળ છે?” આ વખતે જ્યમનીએ ગદાપાણિને દોહો અને ઓગળ્યો. તેને ઓગળખનાં બધી મિત્તાતુર થઈ. “જેને માટે આટલું બધું કષ્ટ વેક્યું છે, આટલું બધું અપમાન સહન કર્યું છે, તેની છંદગીને માટે મારી છંદગી અર્પણ કરી છે, તેજ જે હમણાં પકડાઈ જશે તો સર્વ ધૂળધાણી થઈ જશે.” આ વિચાર ન્યાય જ્યમનીના પ્રાણ કચ્છી ઉઠ્યો. બેહદ માર પડ્યા છતાં પણ જે ગભરાઈ નહોતી, લાગો—દુઃખ થવા છતાં પણ જેણે સાંત મૂર્તિ ધારણ કરી હતી. અને તેવી રિયનિમાં પણ લોકમાંથી પરં ધ્યાન ધર્યું હતું તેને આ વખતે અધિરાઈ ઉત્પન્ન થઈ. તેનો બધો ઉદ્દેશ નકામો કાયર અને અભણી કહ્યું કે: મારા પતિનું ઠેકાણું હું કંઈ પણ બતાવીશ નહિ. તમે શા માટે જેવું અને દુષ્ટ કા છો? જન્મો અહિંથી ઝટ ચાલ્યા જન્મો. સતી સ્ત્રીઓ પતિને માટે બધું કયો હતો.

ના કંચાણને માટે પતિએ પોતાના પ્રાણ સુદ્ધા આપવા જોઈએ એજ તુંગ ખુગીઆ હિંતિ ગ્રેમ!” આ શબ્દો બોલતાં બોલતાં જ્યમનીએ ગદાપાણિના રહાણ તેનું દેવ કાંતિ જેતુ તેજસ્માંખના ઇસાગમાંજ ત્યાંથી જતા રહેવા કહ્યું. ગદાપાણિ પતિના પ્રતાપ જાણી ક્ષણ રાગને બધી બહીર તે તગતજ ચાલ્યો ગયો. જ્યમની ઉપર નેતરના મારને એક ગાંઠ હાથીને ન્યારે ક્રોધ પકડી શ

ટકાવી રાખ્યો હતો. એ ચાર માણસ વડે લશ રાગએ જ્યમની ઉપર ૧૪-૧૫ દિવસ કાપી નાંખવાનું અસંભવન જણાવાથી, લ દીધું એક નેતર વાગતાં ચરીર ચરચરી જાય છે, આ સમાચાર ગદાપાણિના કાને પહોંચ્યા. હાં માણસ કેવું થઈ જાય? સાધવી, પતિવ્રતા જ્ય- તે જરા પણ બ્હીધા નહિ. પણ ગદાપાણિ પણ તે ડગી નહિ. તે બ્હીધી નહિ. ૨૧-૨૨

સ સુધી અતિશય દુઃખ સહન કર્યા પછી છેવટે તે પતિવ્રતા રમણી. આ જગત્, છોડી
ઈ ગઈ. જગત્માં અતુલ સદનશક્તિ, અને પતિવ્રતપણું જાતાવી, પોતાની કીર્તિના
મર સ્તંભ રાખી, જગત્ની સ્ત્રીઓને માટે શીખામણુ મૂકી, જયમતી સતીઓના અમર-
મમાં ગણ. ન્યાં સીતા, ન્યાં સાવત્રી, ન્યાં જયમતી જેવી અનેક મહાસતીઓ હતી. ત્યાં
શી ગઈ. આ દાણુભંશુર પૃથ્વી ઉપર માત્ર તેની કીર્તિ અચલ, અમર રહી ગઈ.

સાધવી પતિ. જયમતીના સ્વર્ગે જવાના સમાચાર ગદાપાણિને કાને પહોંચ્યા. તેણે જરા
હીલ કર્યા વગર લરા રાગના દુષ્ટકર્મનું ફળ આપવાને નિશ્ચય કર્યો. પર્વતમાંથી રાત્ર્યમાં
ઓ. અને સેનાપતિ તથા મ્હોરું લસકર લાઈને લરા-રાગ ઉપર ચઢાઈ કરી. તેને પદ્મપદ
અને પોતે તેજ સિંહાસન ઉપર બેઠા. લરા-રાગનો વધ કરીને તેના પાપનો બદલો આપ્યો.
ગદાપાણિ, ગદાધરસિંહનું નામ ધારણ કરી રાજ ચલાવતો હતો. ઈ. સ. ૧૬૮૧ થી
૬૫ સુધીના ૧૪ વર્ષ સુધી સારી પેઠે પ્રજાપાલન કરી રાજ ચલાવ્યા પછી ગદાધરસિંહે
ઈ ગમન કર્યું. ઈ. સ. ૧૬૯૫ માં તેના મ્હોરો પુત્ર લાઈ ગાદી ઉપર બેઠો. એજ લાઈ
આસામનો પ્રસિદ્ધ રાજ રૂદ્રસિંહ હતો. તેણે પોતાની માતાની કીર્તિનું હમેશાં સ્મૃતિ
મયા માટે, જે સ્થળે જયમતીને બાંધીને મારી હતી તેજ સ્થળે એક મ્હોરું તળાવ ખોદા.
અને તેનું નામ “જયસાગર” પાડ્યું. અને તેના સ્થાપુ જયદાસ નામનું એક મંદિર
દિર બંધાવી માનુસકિત જાતાવી આપી હતી. શિવસાગર જલ્લામાં, જયસાગરનાં સ્વચ્છ
જ, વાયુ આવતાં, નાચતાં નાચતાં, જયમતીની કીર્તિ કથા, રૂદ્રસિંહની માનુસકિત અને
આમનું એક અપૂર્વ ગૌરવ બતાવી આપે છે.*

સૌ. મણિબાઈ મહેતા.

સુભાષ

સતી સંયુક્તા.

આજથી સાતસો વરસની ઉપર થોડી મુદત પૂર્વે યેષ મયેશ્વર મુસલમાન સરદાર મહ.
ગીજનીના પછી બીજા મુસલમાન સરદાર મહમદ ઘોરીએ ભારતવર્ષ ઉપર ચઢાઈ કરી
પી. આ મ્હડાઈનું કારણ રાજ જયચંદ્રની મુર્ખતા હતી—કે જેનું ફળ એ આજ્યુ કે ભારત
ઈ એકદમ મુસલમાનોના હાથમાં આણ્યું ગયું. રાજ પૃથ્વિરાજ અને મહમદ ઘોરીની
ગ્રાઈ અઘાપિપર્થત પ્રસિદ્ધ છે. જયચંદ્રે ધણેજ ખરાબ કામ કર્યું હતું એમાં બીલકુલ
શય નહોતો. આ આજતમાં મૂળ કારણરૂપ તેની પુત્રી સંયુક્તા હતી.

જયચંદ્ર કનોજનો રાજ હતો. તેને એક સંયુક્તા નામની સ્વરૂપવાન કન્યા હતી. તે
શીજ શુભવતી અને વિદ્યાકળામાં નિપુણ હતી. એનાં રૂપ અને શુભાનુવાદ સાંભળી ધણે
ના રાગઓ પણ તેની સાથે વિવાહ કરવાની મનોવાંચના રાખતા હતા. જયચંદ્રે એક
જસુક્ત કર્યો, અને તે બહાનાથી સ્વયંવર રચ્યો. તથા દૂર દેશનાં સર્વ રાજાઓ સ્વયંવરમાં
ક્રાંદા યથા. પરંતુ ફક્ત પૃથ્વિરાજે આ સભા મંડપમાં ભાગ લીધો નહીં—દાજરી આપી નહીં.
થી જયચંદ્ર તેના ઉપર ધણેજ ગુસ્સે થયો. અને તેને નીચો—હલકો પાડવાને તેણે તેની
તિ બનાવરાવી સભામંડપના દાર નજીક દારપાલની જગ્યાએ રાખી.

* દિંદો ઉપરથી.

સ્વયંવરનો આરંભ થયો. એટલે જયચંદ્રની આધ્યાત્મી સુંદરી સંયુક્તા પુરો શ્રંગાર સજ્જ મંડપમાં પધારી. આ તરફ સભા મંડપમાં પધારેલા સર્વ રાજાઓ તહેને ધારીધારીને જોવા માગ્યા. આ સુંદરીએ પણ એક વખત ચારે તરફ દષ્ટિપાત ફેંક્યો, અને પછી એક તરફ આગળ વધી. ફરતી ફરતી જ્યાં પૃથ્વિરાજની મૂર્તિ રાખી હતી ત્યાં આવી પહોંચી અને તે થોડી પળ ઉભી રહી. અને મહારાજ પૃથ્વિરાજની મૂર્તિને ઝાળખી વરમાળા તે મૂર્તિના ગળામાં હાંમેર પહેરાવી. એના પ્રેમ સાચો હતો. વળી પૃથ્વીરાજનો પણ તેના તરફ સ્નેહ હતો. આથી સતી સંયુક્તાએ પોતાના પ્રેમ નીલાચ્ચે અને પિતાના વરનો વિચાર કરીને પણ તેણે સતીત્વ છોડવાનું કશુંલ કહ્યું નહીં. આ બનાવ જોઈ આખી સભામાં હાહાકાર વરતાઈ રહ્યો. રાજા જયચંદ્રને ક્રોધ ટેકાણે રહી શક્યો નહીં. ક્રોધના કારણથી તેની શુદ્ધિ ભટ ગઈ. તેણે પોતાના પ્રધાનને સંયુક્તાને કેદ કરી સભા મંડપમાંથી લઈ જવાની આજ્ઞા કરી. રે ! ક્રોધથી શું શું હાનિ નથી થતી ? સારા ઝોટાને તે વખતે વિચાર રહેતો નથી. પિતાએ પોતાની પુત્રીને કેદ કરી દીધી. ક્રોધનું આ પહેલું વિષ ફળ ફળ્યું. પૃથ્વિરાજે જ્યારે સર્વ સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે તેના ક્રોધની આગ સળગી ઉઠી. તેણે તરતજ એક મોટી સેના લઈને કોનાજની તરફ દૃષ્ટ કરવા માંડી. જયચંદ્ર પણ મુકાબલો કરવાને રણભૂમિ ઉપર આવ્યો. બન્ને તરફથી તુમુલ મુદ્ધ થયું. અત્યંત રણવીર સીપાઈઓ કંઈકને રણભૂમિ ઉપર હમેશને માટે સુવાડી દઈ, પોતે પણ હેમની સાથે સત્તા પૃથ્વીરાજ સંયુક્તાને લઈ એકદમ દિલ્લી તરફ આવ્યો ગયો. લડાઈમાં તે જીત્યો હતો. દિલ્લી જઈ તેણે સંયુક્તા સાથે મોટી ધામધૂમથી સખ કર્યા.

આ લડાઈથી જયચંદ્રને એટલી બધી બીક પેસી ગઈ હતી તે ફરીથી લડાઈ કરવાની તે દિવસે કરી શક્યો નહીં. પરંતુ તેના હૃદયમાં જે ક્રોધની આગ સળગી રહી હતી તેણે પછીથી અત્યંત ખરાબ પરિણામ આપ્યું !

લગભગ આ વખતે જ મહમદ ઘોરીએ ચડાઈ કરી. આ દુષ્ટ મુસલમાન સરદાર ધણોજ અત્યાચારી હતો. તેણે સેંકડો મંદિરોનો, મૂર્તિઓનો, નાશ કરાવ્યો. આખાં ગામોનાં ગામો બાળી ભસ્મિભૂત કરી નાંખ્યાં. વળી સ્ત્રીઓને દારીઓ કરી લઈ ગયો અને હેમના સતી-ત્વને નષ્ટ કર્યું. દિલ્હીના પૃથ્વિરાજ સાચો રજપુત અને ધર્મવીર હતો. એણે સર્વ રાજાઓને (જયચંદ્ર સિવાય) મુસલમાનો સામે યુદ્ધ કરવાને આમંત્રણ કર્યું. સર્વ રાજાઓ ધણી ખુશીથી પૃથ્વિરાજની સરદારી નીચે રહીને મુસલમાની લશ્કર સામે યુદ્ધ કરવાને આવ્યા. તિરાવતીના મેદાનમાં હિંદુ અને મુસલમાનો વચ્ચે લાષ્ટકર યુદ્ધ થયું. હજારો મુસલમાન જ મીનદોસ્ત થઈ ગયા. મહમદ ઘોરી છવ જણાવી નહાણી ગયો. અને ક્ષત્રિઓએ વિજયનો ડોકો વગાડ્યો. પૃથ્વિરાજનું નામ દેશેદેશમાં ફેલાઈ ગયું.

દુષ્ટ જયચંદ્ર પોતાના દુસ્મનનાં યશોગાન સાંભળી શક્યો નહીં ! તેથી તે તેના નાશનો ઉપાય શોધવા લાગ્યો. જ્યારે તેને કંઈ ન સૂઝ્યું ત્યારે તેણે એક મોટો નીચ વિચાર અમલમાં મૂક્યો. તે પોતેજ પોતાના દેશનો—સ્વભૂમિનો—પ્રિયમાતાનો દુસ્મન થઈ ગયો. તેણે આરત ઉપર ફરી ચડાઈ કરવાને માટે મહમદ ઘોરીની પાસે દૂત મોકલ્યો. અને તે સાથે કહાવી મોકલ્યું કે—હું આપને સહાયતા કરવાને સર્વ રીતે તૈયાર છું. મહેં અહીંના નેટલાક રાજાઓને પૃથ્વિરાજ વિરુદ્ધ ઉત્કેરી મુક્યા છે અને હવે તેની સાથે રણસંગ્રામમાં કાંઈ રહેશે

નહીં. આ અવસર સારો છે. માટે આપ અત્રે સત્વર પધારો. કોધનું આ બીજું ત્રીય દુષ્ટ ! આ વખતે મહમદ ધોરીને અવર્ણનીય આનંદ થયો. તે જયચંદ્રના જણાવ્યા મુજબ લ્હડવા જવાની તૈયારી સત્વર કરવા લાગ્યો. તરતજ તે એક મોટી સેના લઈ દીલી નજીક ચાલી નીકળ્યો. જયચંદ્ર પણ ધણેજ ઉત્સુક થઈ ગયો. તે પણ પોતાની સેના સહિત યમુના કિનારે મુસલમાન સેનાની વાટ જોઈ રહ્યો હતો.

મુસલમાનોની સેના આવી પહોંચી. સાંજનો સમય થયો, હજી લ્હડાઈ શરૂ થઈ નથી. જયચંદ્ર પોતાના તંત્રીમાં બેઠો બેઠો કંઈ વિચાર કર્યા કરે છે. એટલામાં એક સિપાઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો:—“મહારાજ ! શત્રુની સેનાના એક નવ જવાન રીપાહી આપનાં દર્શન કરવા માટે બહાર પાસે ઉભો છે. શું આજ્ઞા આપો છો ?” જયચંદ્રે પૂછ્યું:—“તેને શું જોઈએ છીએ ?” ઉત્તરમાં સૈનિક કહ્યું કે:—“તે શત્રુની સેનાનો દૂત છે. કંઈ સંદેશો લાવ્યો છે. આ કારણથી તેને હું મહારાજના તંત્રી સુધી લાવ્યો છું.” રાત્રીએ તેને અંદર આવવા દેવાની આજ્ઞા આપી. એક તરણ સૈનિક તંત્રીમાં પ્રવેશ કર્યો. અને આવીને મહારાજના ચરણો પાસે પડ્યો. જયચંદ્રે ચકિત થઈ જાયું તો માત્રમ પડ્યું કે તે સૈનિક નહીં પરંતુ કૈનિકના વેળામાં સંયુક્તા છે. તેણે કહ્યું:—“પૂજ્ય પિતાથી ! હું આપણા દેશને માટે ધર્મ યુદ્ધ કરવાને જાઉં છું. આથી આપનો આશીર્વાદ લેવા આવી છું. માતા પિતાના આશીર્વાદ, સિવાય કાંઈ સફળ થતું નથી.” જયચંદ્ર એક મૂર્તિની સાફક, પાંચ મિનિટ સુધી કંઈ પણ જાણ્યા વિના વિચાર કરતો બેસી રહ્યો. કંઈક વિચાર કરી તે બોલ્યો:—“સંયુક્તા ! આ સર્વનું કારણ તું જ છે. અહીંથી ચાલી જા. હવે વખત વીતી ગયો છે.” સંયુક્તાએ ફરીથી કરારતાં કહ્યું:—“પિતાથી ! રહેજ આપણા દેશ તરફ તો જુઓ. સ્ત્રીઓની નજર દેરા કે જોઈતું સતીત્વ નષ્ટ કરવાને માટે આ વિદેશી આવ્યા છે. વળી આપણા દેવસ્થળો, મંદિરો વિગેરેનું તેઓ ખંડન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. શું આપણા દેશની દુર્દશા યતી લદમારાથી જોઈ શકો છો—જોઈ જમી શકો છો ! શું લદમારા પત્થર જેવા ઉદયમાં આપણા દેશને માટે—આપણી માતાને માટે ચત્કિચિત્ત માત્ર પ્રેમ નથી ?”

તેણે બીચારીએ જયચંદ્રને ઘણું સમજાવ્યું પણ તેણે ધ્યાનમાં લીધું નહીં. રાજપુત્રીએ ફરીથી ઉભી રહી વિનિત ભાવે કહ્યું:—“શું મહારી પ્રાર્થના નિષ્ફળ જશે ? શું મેં લઈ હું અહીંથી નિરાશ થઈને જઈશ ?” જયચંદ્રે તેની એક પ્રાર્થના પણ સાંભળી નહીં. છેવટ આ વીર બાહા સિંહ સમાન ગર્જના કરી બોલી:—“પિતાથી ! આપ અમારાં પૂર્વજોનું અપમાન કરતાં પહેલાં આ આંખની પુત્રીનાં વંધ દેરા. ધિક્કાર છે, હનરવાર ધિક્કાર છે, કે આપ મુસલમાનોના હાથે આપણા દેશને હુંડાવ્યો છો !”

દુષ્ટ જયચંદ્ર પુત્રીના આ ભર્મપ્રદાર સહન કરી શક્યો નહીં. તેણે અચેતી હવે ચાલ્યા જવાનું ઉચિત ધાર્યું. તે ઉડ્યો અને તંત્રીમાંથી બહાર નીકળી કેટલાક સિપાઈઓને આજ્ઞા કરી કે સૈનિક (સંયુક્તા) ને પાછી તેને સ્થાને પહોંચાડી દે. આમ કરી તે ઘોડેસ્વાર થઈ મુસલમાનોની ડાહણીમાં ચાલ્યો ગયો. સંયુક્તા પિતાની રાફ જોઈ પા કલાક પછી નિરાશ થઈ, સુપચાપ પોતાના પતિના મુકામ તરફ ચાલી ગઈ.

* * * * *

પૃથ્વિરાજ જાણતો હતો કે આ વખતે યુદ્ધમાં વિજય મળત્યાર નથી. છતાં પણ તે

પોતાની હીમત હારી ગયો નહીં. રજુસંભ્રમમાં જતાં પતિ પત્નિના મેળાપ થયો. વિદાય થતી વખતે મહારાજને મહારાણીને કહ્યું:—“ પ્રિયે ! નિશ્ચિંત રહે. ન્યાંસુધી મહારામાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી હું રણધી વિમુખ નહીં થાઉં. હું મહારા દેશને માટે—મહારી બારતખૂમિ માટે, મહારા પ્રાણનું બળિદાન આપીશ. અને મને વિશ્વાસ છે કે મહારો પ્રેમમય સૈનિક (સંયુક્તા) પણ તેમજ કરશે. હું આપણા દેશના ગૌરવની રક્ષા કરીશ. ”

મહારાણીએ ઉત્તર આપ્યો:—“ પ્રાણેશ્વર હું પણ દિલ્લી જઈશ. જો હું ત્યાં ન જઈતો અસહાય અબળાઓ પોતાની રક્ષા કરી શકશે નહીં. પરંતુ આપ ખાત્રી રાખજો કે જો મહારા પિતા દિલ્લી પહોંચશે તો તે એકપણ સ્ત્રીને જીવતી જીતી શકશે નહીં. ”

કેટલાક દિવસ સુધી બન્ને રોનાઓ યુદ્ધ કર્યાં સિવાય પડી રહી. આ દિવસોમાં સંયુક્તાએ દક્ષ જળ અને રોટલી ઉપર નિર્વાહ ચલાવ્યો. શહેરની સર્વ સ્ત્રીઓને માટે તે એક આદર્શ-દેવ, યજ્ઞ ગર્ભ.

બધી સ્ત્રીઓ પોતાના જીવ કરતાં પણ તહેને વધારે મ્હાતી હતી. રાણી અથવા ગરીબ સ્ત્રીઓ જે હતી તે સર્વે રાત્રિદિવસ જીવવાને માટે ધમરને પ્રાર્થના કરતી હતી. દેવી દેવતાઓની હુમેશાં પૂજા કર્યાં કરતી હતી. છેવટે ન્યારે લ્હાઈ યજ્ઞ ત્યારે જયચંદ્રના અજેકાવવાથી ધણી રાજા પૃથ્વીરાજને સહાય કરવા માટે આવ્યા નહીં. જે ભરકર હતું તે અત્યંત વીરતાથી લ્હાઈ. પરંતુ દેશદ્રોહી જયચંદ્રની ઘોરીશાહને મોટી સહાય હતી. યવાકાળ હોય તહેને મીઠા કોણુ કરી શકે ?

યુદ્ધનું કળ એ આવ્યું કે સુસક્ષ્મનાએ હિંદુસેનાનું સર્વ નાશ કર્યું અને તેઓ જીવ્યંદ્રની નીચ મનોકામના પૂરી યજ્ઞ. સંયુક્તાએ ન્યાં સુધી યુદ્ધ ચાલ્યું ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓની બરાબર રક્ષા કરી. છેવટે સંયુક્તા સાથે ધણી સ્ત્રીઓ સતી યજ્ઞ ! અને પોતાના ધર્મની—પોતાના સતીત્વની રક્ષા કરી.

જયચંદ્ર પોતે ખુશમિગજમાં હતો. તહેને પોતાને ખબર નહોતી કે આજો દેશ નષ્ટ થયો તો હું કેવી રીતે બચી શકીશ. ને બીજાને વારસે કુવો ખોદે છે તે પોતેજ તેમાં પડે છે ! જયચંદ્રની લલ્લની ધમ્મ પૂરી ન યજ્ઞ. બીજી વખતે મહમદ ઘોરીએ કનોજ ઉપર મ્હાઈ કરી જેમાં જયચંદ્ર તહેના હાથે માર્યો ગયો.

“ વિજયદેવી ”

સતી સુલોચના.

(રાગ ગિરિધારીના.)

નાગકન્યા રે, સુલોચના સુપ્રસિદ્ધ, જેનો સ્વામી છે ઈન્દ્રજીત; .

૩૫ ગુણમરિ, ઉપમા તહેની ન ચાવ, સતીઓમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય.

(સ્વલ) બેઠી હેમહિન્દોલે બાળી રે, પતિરમરણુ લલ્લમાં ધારી રે,
સખી કરતી સેવા સારી રે,—

બહુ પ્રીતે રે, સુલોચનાની ત્યાંહિં, એવે કર પડ્યો આંગણુમાંહિં.

• ઈન્દ્રજીતનોરે, નીહાળી એ હસ્ત, યજ્ઞ બાહુળ સખી સમસ્ત;
સતી પામિરે રોની સર્વે આવી, બાહુ ! આજ ખૂટયું તમ ભાવિ !

(શ્રુત) પતિ મરણ સુણી યુવરાણી રે, પામી મૂર્ચ્છા કામલ, શાણી રે,
કરે સાવધ સખી ગજરાણી રે,—

યદ્ય નત્રત રે, રૂદન કરતિ અપાર, “ત્યજ્યા આત્મા ક્યમ લગ્યાર ?

ઈન્દ્ર સહિતજ રે, જીવો તહમે મુરસાય, એવા બળવન્તા પ્રિયનાથ !”

સુણી આકન્દ રે, રાયાં પુરજન સર્વ, ગજો દેવાંગનાનો ગર્વ ;

(શ્રુત) સતી કર પ્રત્યે બોલી વચન રે, “જે હોઠિ પતિવતા પાવન રે,
સમગ્રવો વ્યથિત મુજ મન રે,—

શાથી મૃત્યુ રે, પામ્યા પ્રિય વીરકંથ ! આત્મો કર ઉડી આકાશપથ ?

એવું કહીને રે, ખડિયો કલમ ને પત્ર, મૂખમાં લાવી પાસે જ્યાં હસ્ત :

સતી સ્પર્શે રે, પામ્યો એતન કર ત્યાહિ, મઠી કલમ લખ્યું પત્ર માહિ :

(શ્રુત) જે રણમાં બન્યું યુદ્ધાન્તરે, બાળી મનની સહુ બ્રાન્તરે,
કરીયું જે કાળ કૃતાન્ત રે,—

પ્રિય રાણીરિ, બળિયો છે સૌમિત્ર, વળી તપસ્વી, પુણ્યપવિત્ર.

તે લક્ષ્મણે રે, છેલ્લું તુજ પતિશીપ, લઈ ગયા જૂઠિં જુગદીસ ;

ને રણમાં રે, જીવનહીન મુજ તન, પૃથ્વીપર થયું પતન ;

(શ્રુત) હસ્ત ઉડીને આહિં આત્મો રે, સમાચાર અશુભ આ લાગ્યો રે,
પણ મરણ પ્રસંગ સુહાસો રે,—

ક્યાં મિત્રજ રે, મહેં પ્રભુ શ્રી જુગદીસ, મૂઠી કૃપણતા અધ્યું શીપ.

એવી હસ્તે રે, વણીવી સધળી વાત, વાંચી પત્ની કરે અશ્રુપાત ;

બણો સખીએ રે, દીધાં ધર્મ-સુગ્રાધ, જે યકી ટળે શોક-વિરાધ ;

(શ્રુત) પછી સતીએ સ્વામીકર લીધારે, હેને હૃદય પડે વાસ દીધો રે,
સંકલ્પજ મનમાં કીધો રે,—

પોતે ચાલીરે, કરવાને સહગમન ; પતિશીપ લેવા દદમન.

સખી સાથે રે, આવી તે સિન્ધુ કિનાર, સુલેણ ગિરિવર મોઝાર :

પાયે લાગીરે, સ્તુતિ કરે દીન વાણ, જ્યાં શ્રીરામ બેઠા નિરવાણ :

(શ્રુત) સુણી વચન ને વડન નિહાળી રે, “માગ્ય માગ્ય ! પરમ કન્યાણી રે !”
આપી આશીષ સારંગપાણી રે,—

“વદો બાગરિ, શાથી આત્મા આહિં, દુરમનના દળની માહિં ?”

સતી બોલી રે, “આત્મો પતિનો હસ્ત, લખી વાત બનેલી સમસ્ત :

હું અપાયક રે, આવી વાચન-કાજ, સ્વામીવું શીર લેવા આજે ;”

(શ્રુત) એવું કહીને તે યુવરાણી રે, બૂજ પત્ર દેખાડ્યો શાણી રે,
સલા વિરમય સવળી પામી રે,—

મૃત કરી રે, પત્ર લખ્યો ન મનાય, એતો કલ્પિત વાત જણાય.

કપી વદીવા રે “સત્ય હમેએ માનું, મૃત શિર જે હસતું લાગું :

સંપૂર્ણ રે, તવ આવે વિશ્વાસ, તુજ પતિમુખ થાયે હાસ્ય; ”

(શ્રુવ) શિર આપ્યું પછી રઘુનાથ રે, આંધું સતીએ દેખા સાથ રે,
કરે ઝદન અપાર અનાથ રે,—

ગીર પાત્રવરે, પાંચરીને શિવ મૂકી, નાગકન્યા કરે બહુ સ્તુતિ.

“ ઉરવ’ગભરે, રાખજે દાસીની લાજ, પ્રાણુજીવન પ્રમુ, મહારાજ
રિપુ જાણે રે, મહા જાણિયો તમ હાથ, તણુ જીવન કુળવે નાથ !

(શ્રુવ) પ્રિય નયન, વદન મૃદુ કાન્ત રે, કરે જીવન વ્યથા મુજ શાન્ત રે,
પણુ આરિ ઉર દીમે કૃતાન્ત રે,—

નવ માને રે, તે કર-શિવ સામર્થ્ય, ને મુજ વ્રત થાયે વ્યર્થ.

સહુ વચ્ચે રે, હાસ્ય કરો પ્રમુ ! આજ, પ્રકટો પ્રમુતા મહારાજ !

સભાજનને રે, ખાત્રી કરાવો આપ, દિવ્ય પ્રેમની, અતુલ, અમાપ.

(શ્રુવ) સ્નેહ પ્રકટ કરો પ્રિય સ્વામરિ, કિંકરી વિનવે શિર નામરિ,
મુજ વ્રતમાં પડી શી ખામરિ,—

તમ રાણિ, જનદષ્ટિય ન પડતી, યાયક રિપુદળમાં બનતી !

શી રામજી રે, અદ્ભુત વિક્રમી પીર, લક્ષ્મણ પણુ છે રણધીર;

કપીસેના રે, મહાજનસિન્ધુ કરાજ, એકલા પ્રિય ! ત્યાં બરી કાજ;

(શ્રુવ) નહિં તાતને ક્યમ તેજ-ચારે, પિતાજી મુજ ને હત આત્મા રે,
દુસ્મન તો કાણુ નર કાત્યા રે,—

પ્રમુ ! બૂધ્યા, શેષનારાયણ સામે, ન જીતે કાણે વિશ્વમાંહે. ”

સતી વાણિ, સાંભળીને ઈન્દ્રજીત કરાં લોચન ઉઘડ્યાં તરિત;

નિરખીને રે, સુલોચના તણી સામે, મુખે હાસ્ય નિરંકુશ જામે.

(શ્રુવ) સતી મુખની સુણતાં વાણી રે, હસ્યુ મસ્તક પ્રીતિ આણી રે,
સસા સહુ વિસ્મય પામી રે,—

“ જીગજીવન રે, કૃપા કરી મહારાજ ! ચાથી શીવ હસ્યું કહો આજ ? ”

રઘુવરને રે, પછે સુગ્રીવરાજ, ઉત્સુક છે સકળ સમાજ;

વદ્યા રામજી રે, “ સતી ને બોલી વાત, કાલુક લેમાં સાક્ષાત !

(શ્રુવ) શેષજી યાત સ્થાય લેમારી રે, મરણની ન આવન વારી રે,
એવાં વચન વદી સુકુમારી રે,

મસ્તકને રે, હાસ્ય આન્યું તે વાર: શેષનો લક્ષ્મણુ અવતાર !

તો સ્થાયજી, ક્યાંથી પિતા તુજ યાત, જેણે વિપરિત કાણું આજ ! ”

સુલોચના, પામી ઉર પરિતાપ, સમજાવી લેને પ્રભુ આપ.

(શ્રુવ) સ્તુતિ કાંધી શ્રીરામની ભારી રે, શીવ લખને સતી પાંચી ચાલીરિ,
સ્વામીનું રાજ રણુથી લાવી રે,

ચિતા ગેહવી રે, ચંદન કાંટની સારી, સાગરતટ કરી તૈયારી.

સુસૌચના રે, કીધું સિન્ધુમાં સ્નાન, જીવે દેવ મ્હડી વિમાન;
પતિરાખને રે, પધરાવી ચિતાની માંભ, કયો શાસ્ત્ર વિધિ-સહુ ત્યાં.

(મુવ) પ્રદક્ષિણા પતિની કીધી રે, સુરસૌક્યી યધ-પુષ્પવૃદ્ધિ રે,
સહગમન કરી છતી સૃષ્ટિ રે,—

સતી નારી રે, સદ્ગતિ યધ સત્ય ત્હારી, જગમાં તું શ્રેષ્ઠ ગચ્છાઈ.

સુસૌચનારે, કીધું અમરકુળ પાવન, ધન્ય પતિવ્રતા ત્હને ધન્ય !

સૌ, બહેન સુ—

વિદ્યાકલા.

સાત પુલનો રૂમાલ.

સાત પુલનો રૂમાલ ગુથવો હોય ત્યારે પ્રથમ સાત સાંકળી લેવી. છેલ્લી સાંકળીમાં આંટા વગર દાણો લેવો. ગોળ કુંડાણુ કરવું. તેમાં આંટા વાળી 'છ' ચામડી લેવી. એક ચામડીના આંકમાં આંટા વાળી આઠ આઠ ચામડી લેવી. એવી રીતે તે આખી હાર પુરી કરવી. પ્રથમ બે સાંકળી લેવી. પાછળ આંટા વગર નાંખવી. એવી રીતે આખી હાર પુરી કરવી. બધે સાંકળીના આંકમાં દશ દશ આંટા વાળી ચામડી લેવી. આખી હાર પુરી કરવી.

પાછી બધે સાંકળી લેવી, પ્રથમની માફક પાછળ નાંખીને તેમાં બાર બાર ચામડી લેવી ને આખી હાર પુરી કરવી.

ત્રીજી વાર. ત્રણ ત્રણ સાંકળી લઈને પાછળ નાંખવી; તેમાં ચૌદ ચૌદ ચામડી આંટા વાળી લેવી.

ચોથી વાર પણ પ્રથમની માફક સાંકળી લેવી ને પાછળ નાંખી તેમાં સોળ સોળ ચામડી લેવી. હાર પુરી કરવી એટલે શુભાખતું પુલ પુરું થશે.

પ્રથમ પાંચ સાંકળી તે શુભાખના પુલ પર આંટા વગર લેવી.

એવી રીતે પાંચ પાંચ સાંકળીના ત્રીસ કુંડાળાં કરવાં.

બીજીવાર પણ પાંચ સાંકળી લઈ આંટા વગર સાંકળીમાં લેવું ને એવી ચાર હાર કરવી. પાંચમી હાર સાત સાત સાંકળીની કરવી.

તેમાં આંટા વગર ચામડી લેવી. ત્રણ સાંકળીમાં ચામડી લઈને ચોથી સાંકળીમાં એક વાર લઈને એક સાંકળી લેવી.

ચોથી સાંકળી આંટા વગર નાંખવી.

બાજીની ત્રણ સાંકળી આંટા વગરની ચામડી લેવી. એવી રીતે છ હાર કરવી.

પ્રથમ ત્રણ સાંકળી લેવી. પાછળ આંટા વગર નાંખવી. બીજી વાર ત્રણ સાંકળી લેવી.

જે છ હાર કરી છે તેને વાળીને કાંગેરા ઉપર રાખી અપડી વાળીને આંટા વગર સોરો ખોસવો એવી રીતે દરેક કાંગરામાં કરીને હાર પુરી કરવી.

પ્રથમ અગીયાર સાંકળી લેવી.

પાંચ સાંકળી મુખી 'છ' સાંકળીમાં આંટા વગર સોરો નાંખવે.

બીજી પાંચ સાંકળી લેવી તે પણ એજ સાંકળીમાં નાખવી.
ત્રીજી વાર પાંચ સાંકળી લેવી એ પણ એમ લેવી.
ચોથી વાર પણ પાંચ સાંકળી લેવી અને જે પાંચ સાંકળી કાંગરા પર છે તેમાં આંટા
વગર લેવી.

પ્રથમ અગીયાર સાંકળી લેવી.

પ્રથમની માફક પુલ કરીને બીજા કાંગરામાં આંટા વગર લેવી.

ત્રણ કાંગરામાં એકવડી સાંકળીનાં પુંગર કરીને પાંચમાં કાંગરામાં બેવડી સાંકળીના પુંગર લેવું.

એવી રીતે આખી દાર પુરી કરીને પાંચ દાર કરવી.

પ્રથમ સાત સાંકળી લેવી.

પુગરમાં આંટા વગર નાખવી, ફરતી દાર કરીને.

અંકેક સાંકળીમાં આંટા વાળી યામલી લખને દાર પુરી કરવી.

સાત સાત સાંકળી ને ચાર ચાર યામલી મુકી ફરતી દાર કરવી.

એવી બીજી દાર કરવી.

બીજા છ પુલ કરીને જ્યાં બેવડી પુગર આવ્યાં હોય ત્યાં બરોજર મળતીને સોથાવતી
સાથી દેવા મુરજ મુખીના પુલનો રૂમાલ પુરો થશે.

ખેડેન V—

ઉનની ટોપી.

(જે ત્રણ વર્ષનું બાલક ખેડેરી શકે તેવી—)

ટોપીમાં નેહતા સામાન હાથી દાંતના સોફા-૪; દીરમજ અથવા હીંકણીઆ રંગનું
ઉન-પડીકા ત્રણ.

ગુથવાની રીત.

૯૦ ટાંકા મડિલ.

૧ લી દાર—ત્રણ સાદા-જે બખીઆના; એવી રીતે દાર પૂરી કરે. આમને આમ
પીસ્તાળીસ દાર કરે.

હવે તાળવા (માથાના અંદર) ના ભાગ સાર ટાંકાના ત્રણ ભાગ કરવા.

૪૬ મી દાર—ત્રણ સાદા-જે બખીઆના; એવી રીતે ત્રીસ ટાંકા ગુથે. હવે ત્રીજે
સોષાને લ્યે. તેના પર ત્રીસ ટાંકા એજ પ્રમાણે ગુથે. બાકીના ત્રીસ ટાંકા ગુથ્યા વગર
રહેવા દઈ ગુથણુ ફેરવે.

વચસા સોથા પરના ત્રીસ ટાંકા ચોથા સોથાવતી ગુથે. પણ દારને છેડેના છેડેના
ટાંકા બાલુપરના સોથાના એક ટાંકા સાથે (બખીઆનો ગુથવાનો હોય તો બખીઆનો—ને સાદો
હોય તો સાદો) બેગો ગુથે. એવી રીતે દરેક દારનો છેડેના ટાંકા બાલુપરના સોથાના ટાંકા
સાથે બેગો ગુથે; જ્યો (ટોપીના) તાલકા માટે ૬૦ દારો બનશે. પછીથી વચસા સોથાના
ત્રીસ ટાંકા બધે કરે.

હવે ટોપીના પાછલા ભાગ સાર ૧૫૦ ટાંકા મડિલ.

ત્રણ સાદા, જે બખીઆના; એવી રીતે પીસ્તાળીસ દાર કરે. પછી બધા ટાંકા બધે
કરે. હવે તે ટોપીના બન્ને છટા ભાગને બરોજર કરી શીવી લ્યે.

ટોપીના આગલા ભાગ સાથે ઝાલર. (ગુથવાની રીત.)

૯૦ ટાંકા માંડો.

૧ લી હાર—સાંદી ગુથો.

૨ છ હાર—એક આટો, એક સાદો, એક આટો, એક સાદો; એવી રીતે આખી હાર પૂરી કરો.

૩ છ હાર—અખીઆની ગુથો.

૪ થી હાર—એક આટો, એક સાદો; એક આટો, એક સાદો; એવી રીતે આખી હાર પૂરી કરો.

૫ મી હાર—અખીઆની ગુથો.

૬ હી હાર—સાદો ગુથો; ને ટાંકા બધે કરો.

આ ઝાંલરને ટોપીના આગલા ભાગની ચોથી હાર સાથે ટાંકે ટાંકો શીવી લ્યો. ટોપીના પાછલા ભાગ સાથે ૧૫૦ ટાંકા માંડી ઉપર પ્રમાણે ઝાલર ગુથો અને તેને ટોપીને પાછલે ભાગે ફરતી શીવી લ્યો. અંકોડી વતી સાંકળી અગર વળ વાળો દોરો. બનાવી ટોપીના વચલા શીવેલા ભાગ આગળ પરાવો, ને તેને બે તરફ ફરતાં બનાવી શીવી લ્યો.

સા. મનોરમા.

સુવાવડમાં સ્ત્રીને ખાવાલાયક પાક.

સુંક ૬૪ તોલા લઈને તેના બારીક કટકા કરવા. પછી બકરીનું દુધ (બકરીનું ન મળે તો ગાયનું દુધ) ૨૫૬ તોલા લેઈને તેમાં સાંકે તોલા સુંક નાખીને ધીમા તાપ ઉપર માવો થતાં સુધી પકાવવી, પછી કાઢીને સુંકવીને તેનું બારીક ચૂર્ણ કરવું. ત્યારપછી તેમાં ધી નાખીને ફરી દૂધમાં પકાવીને માવો થયા પછી, તેમાં ધ્યાવળી ૧ તોલા, તજ ૧ તોલા, તેમાંકપત્ર ૧ તોલા, નાગકથાર ૧, વંચલોચન ૧, વાવડાંગ ૧, ધાણા ૧, છર ૧, શાંદેછર ૧, વંરીઆળી ૧, અક્કલગરો ૧, સુંક ૪ તોલા, લવિંગ ૧, સંતાવરી ૨, કાળીમુસળી ૧, ભરીઆં ૨, પીપળા ૨, કૌવચબીજ ૧, પીપળીમૂળ ૧, ચવક ૧, ચિવક ૧, બવફળ ૧, બવંત્રી ૧, શિંગોડાં ૧, દેવદાર ૧, નિશાતર ૧, ગોખર ૧, ત્રીફળા (દરમાંબેહેડાં અને આંબળાં) ૩ તોલા, આવળના ગુદર ચણે બતનો વગેરે, સોદેલાળો ૧, કાળોવાળો ૧, આસન ૧, ચંદન ૧, કૃષ્ણગર ૧, સળી ૧, ચણી-કપાંકા ૧, તલવણી ૧, દરાબ ૧, અખરોટ ૧, ચારોળી ૧, અજબોદ ૧, બદામ ૧, કાપર ૧, અને વાંસકપુર ૧, એ પ્રમાણે તોલાવાર બધુંસા લાવીને તેને બારીક કપડાણાં કરવું અને સર્વ ચૂર્ણ એકત્રી કરીને રાખવું. પછી તેમાં બડી સાદર છગણી (૩૮૪ તોલા) લેઈને તેની ચાર તારી ચાસણી કરીને તેમાં તે ચૂર્ણો નાખી દલાવીને એક ધી સગાડેલી સ્વચ્છ કથડામાં તે પાક રેડવો પછી તેનાં ચંકતાં કાપી કાઢી એક ડબડામાં ભરી મૂક્યાં ને દરરોજ સહેવારે એક ચંકનું (ચાંદનું) ખાવું અને ઉપર પાંચર ગરમ કરેલું દુધ પીવું. આ પાકને પ્રસૂત સ્ત્રીને ખવો હિતકારક છે. એથી શક્તિ આવતીને શરીર તંદુરસ્ત થાય છે. આ પાકને સરોતમાં “સોભામ્બ સુકપાક” કરીને કહે છે.

શુભલાલ.

મિસિસ કલ્યાણીબી સિંઘલાલ ગાંધી.

એક પત્ર.

મહાશય,

વિ. વિ. સાથ લખવાનું કે, એક આગવા “ સુન્દરી સુખોદય ”ના અંકમાં ૨૧. ૨૨ મુદ્રાલ રતીલાલ કુએ “ વિદ્યાકળામાં ” “ વનરપતિની દ્વારો ” ના મથાળા હેઠળ તુળશીના શુભ દોષ વિષે લખ્યું છે. તેમાં તેઓ લખે છે જે તુલશીના પાંદડાંનો રસ અને તેની માંજરો સાપનું એર ઉતારવાના કામમાં આવે છે. તેઓ સાહેબે એ પ્રમાણે તેના શુભ વિષે લખ્યું છે પણ તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તેની કંઈ પણ રીત બનાવી નથી. જો વાપરવાની રીતની ખબર ન હોય તો પછી તેના શુભ જાણવાનું શું ફળ ? માટે હું આશા રાખું છું કે તેઓ સાહેબ એની વાપરવાની રીત જાણવાની તરફી લેશે, કે જેથી ઘણાં મનુષ્યોને ફાયદો થશે. એજ વિનંતી

કલકત્તા.

મીઠીઆઈ નારાયણદાસ.

વિવિધ વિહાર.

સ્રીઓને કેવી રીતે શિક્ષણ આપવું ?

આજ કાલ ન્યાં ન્યાં જોશે ત્યાં કેળવણી, કેળવણી એ પોકાર સર્વત્ર પડી રહ્યો છે. વિશેષ કરીને આપણો દેશ જે કાંઈક પછાત છે તેમાં એ દોષ વધારે સંભળાય છે અને તેમાં પણ સ્રી વર્ગ વિશેષતર પાછળ હોવાથી તેમને સબધે કેળવણીનું સાધન વાપરવાની ચોતરફથી ભલામણ થાય છે. અમાન જનસમૂહ (Masses)માં કેળવણીનો ફેલાવો કરે, અતઃ સ્રીઓમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રસારે, આમ સર્વે દેશ દિતેશ્વરોનું કહેવું છે.

આ પોકાર ઉપરથી એટલું તો નિશ્ચયપૂર્વક સિદ્ધ થાય છે કે આપણા દેશમાં કેળવણીનો પ્રચાર ઘણોજ ઓછો છે. સૈન્સના રીપોર્ટો તપાસતાં માત્રમ પડે છે કે દેશનો મોટો ભાગ કેળવણીથી તદ્દન રહિત છે. તે સાથે દુનીઆના બીજા મુધરેલા દેશો કરતાં, સાંસારિક ઉદ્યોગિક અને રાજકીય વિષયોમાં અતિશય પછાત છે. એ સર્વ વિષયોમાં દેશની અવનતિ છે. તે દેશની પ્રત્યેક વ્યક્તિઓની તે તે વિષયની અવનતિનો સમૂહ છે. અને એ વ્યક્તિઓની અવનતિ તે તેમાંના અજ્ઞાનનું પરિણામ છે. એટલે કેળવણીનો અભાવ અને અજ્ઞાનનો પ્રચાર એ કારણે કરીને દેશ આજ જેમજે હોય તે અધોગતિ પામ્યો છે. જગતના ઇતિહાસમાં કાંઈ પણ દેશ ચઢતા જ્ઞાન અને ચઢિઆતી માનસિક શક્તિ વિના ઉન્નતિ પામ્યો નથી સાંસારિક ઉદ્યોગિક અને રાજકીય ઉત્કર્ષ માટેના સર્વ પ્રયાસોના મૂળ રૂપ અને આધારભૂત કેળવણી છે. મનુષ્યનું મન શિક્ષણ પામે નહિ ત્યાં સુધી કાંઈ પણ દિશામાં, જે આગળ વધી શકે એ બનવું મનના નિયમોથી વિરુદ્ધ છે. એ રીતે ક્રેસેસો, કોન્ફરન્સો એ સર્વને અજો-દેશોદ્ધારના સર્વ પ્રયત્નોને સંબધે કેળવણી એ અત્યંત ઉપયોગની બાબત છે દેશના કેળવા-એલા પુરુષો એ સર્વ સંસ્થાઓમાં કેળવણીનાંજ ફલ છે. એક દેશના, જન તરીકેજ, નહિ પણ અન્ય સર્વ વ્યવહારમાં મનુષ્ય મનુષ્ય તરીકે તેને માટે યોગ્યએલી ઉચ્ચ ફરજો બજાવવા માટે કેળવણી વહેજ યોગ્ય થાય છે. માટે કેળવણી એ સર્વ પ્રસ્થામાં મહાનમાં મહાન પ્રશ્ન

છે. ખીજા સર્વ પ્રત્નોનો નિર્ણય એ એક પ્રશ્ન કરશે. મનુષ્યોને યોગ્ય શિક્ષણ આપે એટલે તેનાં ફલ યોગ્ય મળ્યા વિના રહેશેજ નહિ.

એ રીતે કેળવણીની સર્વસામાન્ય ઉપયોગિતા દર્શાવ્યા પછી મનુષ્ય જાતિનો અડધા ભાગ સ્ત્રીઓ તેમને સંબંધે કેળવણીનો વિચાર કરીએ. પુરુષોને હાલની પદ્ધતિથી કેળવણી આપવાનો સમારંભ અંગ્રેજી રાજના યર પડ્યા સાથે થયો છે અને તે કેળવણીનાં પરિણામ જોવાનો સમય પણ આવી પહોંચ્યો છે. આજનો પ્રશ્ન સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવા સંબંધે છે. એક પ્રજા તરફ આપણે સુધરેલી દુનીઆની ખીજી પ્રજાઓ કરતાં પાછળ પડી ગયાં છીએ. માટે બનતી ત્વરાથી એ છેલ્લું ભાગણું એ સર્વની ફરજ છે. અત્તાન વિંટાળ વળવાને લીધે આપણામાંની કર્તવ્યબુદ્ધિ નહ યઇ છે. પુરુષોમાં જેટલા ભાગમાં કેળવણીનો પ્રચાર થયો છે તેટલામાં કર્તવ્ય બુદ્ધિનો વિકાસ થયેલો નજરે પડે છે. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને ઘટ્ટું શિક્ષણ મળે તો તેમને પણ તેમનાં કર્તવ્ય સૂત્રે, એટલુંજ નહિ પણ તેમની સહાયતાથી પુરુષવર્ગ પણ સમજ થાય એ રીતે સ્ત્રીઓના શિક્ષણથી બેવડો લાભ છે.

મનુષ્યની સર્વ પ્રકારની ઉત્પત્તિ મનુષ્યનું મન કેળવાયાથીજ યઇ શકે છે. માટે કેળવણી સિવાય ઉત્કર્ષનું ખીલું કોઇ સાધન નથી. સ્ત્રીઓને પણ ઉત્કર્ષ કરવો હોય અને તેના પરિણામે પ્રજાના ઉત્કર્ષનો લાભ લેવો હોય તો તેમને યોગ્ય કેળવણી આપવી જોઈએ, એ વાતની કોઇથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. તેમજ પુરુષવર્ગે કેળવણીનાં આદર્શ સુદૃઢ પ્રાપ્ત કર્યા પછી કોઇ પુરુષ તે વાતની ના પાડતા હોય તો ખેંદની વાત છે. પુરુષોને કેળવે પણ સ્ત્રીઓને તેની જરૂર નથી એમ સ્પષ્ટ કહેવાની હિંમત હવે કોઇની ચાતે તેમ નથી. ત્યારે સ્ત્રીશિક્ષણ એ અતિ આવશ્યક છે એમ સ્વીકાર્યા પછી, મુખ્ય પ્રશ્ન એ રહે છે કે સ્ત્રીઓને માટે શિક્ષણની કેવી પદ્ધતિ જોઈએ?

આ લેખનો એ મુખ્ય હેતુ છે. એ નિર્ણય કરવો અતિ વિકટ છે. કેળવણીનું કાર્ય કરનારાઓને હાથે એ પ્રશ્નનું યથાવટિત વિવેચન ચરોજ. એ વિષય ઉપર મારા મનમાં આવતી કાંઇક સૂચનાઓ માત્ર કરવાનો ઉદ્દેશ છે. કેળવણીની પદ્ધતિના વિષયનું ખાસ અધ્યયન જેમણે કર્યું હોય અથવા એ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો હોય તેઓ વધારે સમજ રીતે પોતાના વિચાર રજુ કરી શકશે. એમાં વિશેષ માહિતી ન હતાં એ બાબત લેખ લખવાનું મુખ્ય કારણ એજ કે દેશોન્મતિના સર્વ પ્રત્નોનો એ આધારભૂત-મૂળભૂત છે. એ પ્રજાના નિર્ણયને અનુસરીનેજ ખીજા સર્વ પ્રત્નોની ચર્ચા યઇ શકશે. મતલબ કે ખીજા પ્રત્નોના નિર્ણયમાં સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ અમુક વક્ષણ લેવડાવશે. મનુષ્યની સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં તેનું શિક્ષણ આધાર રૂપે રહેલું છે કેમકે તેના મનના બધારણમાં કેળવણી એ બહુ અગત્યનો અને ઉપયોગી ભાગ છે.

સ્ત્રીઓને કેવી રીતે શિક્ષણ આપવું? મારી અદ્ય મતિ પ્રમાણે સ્ત્રી તથા પુરુષોના માનસિક બધારણમાં એવો ફેર નથી કે તે બંનેને માટે તદ્દન જુદા શિક્ષણની જરૂર હોય. સ્ત્રીઓમાં ભાગ્યશીલ બળવાન હોય છે, ઝલુતા હોય છે, તથાપિ બુદ્ધિશક્તિ (Intellect) અને ઇચ્છાશક્તિ (Will-Power) સ્ત્રીઓમાં પુરુષ કરતાં કોઇ રીતે ઉતરતાં નથી. કેળવણીનો મુખ્ય હેતુ બુદ્ધિને ખીલવવાનો હોય છે તથા તેને પરિણામે ઇચ્છાશક્તિ દૃઢતા પામી નીતિનું બળ સંવર્ધન પામે છે, એ કેળવણીના મુખ્ય (Primary) હેતુ તરફ જોતાં બંનેમાં

કે સ્ત્રી તથા પુરુષ બંને એકજ પ્રકારની માનસિક કેળવણી લેવાને સરખાએલા છે. તેમનામાં કેળવણીના મુખ્ય માનસિક સાધન સ્ત્રી નથી. તેમ બંને હેતુ પણ શુદ્ધિની ખીલવણી અને નીતિનું સંવર્ધન એમ એકજ પ્રકારનો છે. એટલું ખરું છે શુદ્ધિની ખિન્નવણી અને નીતિનું સંવર્ધન એ વાપરવાનાં કર્તવ્યક્ષેત્ર જગત્તા વ્યવહારમાં તેમને માટે જુદાં પડી જાય છે. વ્યવહારમાં સ્ત્રી પુરુષના કર્તવ્યનો પ્રદેશ જુદો છે. તેમ છતાં પુરુષને શિક્ષણ અપાય છે તે તેમનાં ખાસ કર્તવ્યને માટે જ અપાય છે એમ નથી, કે એ શિક્ષણપ્રકાર સ્ત્રીઓને અનુકૂળ પડવામાં વાધો આવે. સામાન્ય માનસિક ઉન્નતિ થાય એ જાતનું શિક્ષણ પુરુષને મળે છે માટે તેમાં એવું કંઈ નથી કે સ્ત્રીઓની માનસિક ઉન્નતિ માટે તે અયોગ્ય હોય. જો એમ માનતા હોય કે, એડીવારડોક દયાં આપ્યું, અમેરિકાનાં યુનાઇટેડસ્ટેટ્સનો પ્રેસીડન્ટ કોણ છે, રોમના રાજ્યમાં પશ્ચીનાં કારણ શાં થયાં, યુરોપમાં રાજસત્તાનું સમતોલન શાં રીતે રહે છે, ત્રિકોણની બે બાજુઓ ત્રીજી કરતાં હમેશાં મોટી હોય; એવી બાબતો સ્ત્રીઓને જાણીને શું કરવી છે, તેમને રસોઈમાં કે ગૃહવ્યવસ્થામાં કે છોકરાં સંભાળવામાં એ શા ઉપયોગમાં આવે તેમ છે, તેમના અભિપ્રાય અમને સંમત નથી. જગત્તા વ્યવહારમાં, કુટુંબના વ્યવહારમાં અથવા ઉદ્યોગના વ્યવસાયમાં એ સર્વ પુરુષને પણ શા કામમાં આવે છે, એમ સામે પ્રશ્ન પૂછી શકાય. કોઈને તથા સ્ત્રીઓમાં શીખેલી ધણી બાબતોની જાણી નિગતો પુરુષને પણ દરરોજના ઉપયોગમાં નથી આવતી તેમ જોઈતીક યોગી જરૂરી તમામ યાદ પણ નથી રહેતી. પરંતુ એ સર્વ શીખ્યાથી મનને જે વલણ મળે છે, માનસિક શક્તિઓ વિકાસ પામે છે અને ભાવનાઓ તથા આદર્શ ઉચ્ચ થાય છે એજ મુખ્ય લાભ છે, અને એ લાભમાંથી સ્ત્રીઓને ખાસ કરવાનું કંઈજ કારણ નથી. જે પુરુષને મળતા શિક્ષણના પરિણામ પરથી એ નિશ્ચય થતો હોય કે હાલની પદ્ધતિ અને વિષયો યોગ્ય છે તો સ્ત્રીઓને માટે પણ તે પદ્ધતિ અને વિષયો યોગ્ય હોવા જ જોઈએ. એ પદ્ધતિ ને વિષયો જેનાં જે કર્તવ્ય હોય તેને માટે સામાન્ય રીતે મનને કેળવે છે; અમુક કર્તવ્યના પ્રદેશને વિશેષ અનુકૂલ છે એમ નથી, એવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે. તેથી કર્તવ્યક્ષેત્રની ભિન્નતા હોવા છતાં સ્ત્રીપુરુષને માટે એકજ પ્રકારનું શિક્ષણ ચાલી શકે તેમ છે.

એવો સામાન્ય હકીકત કહી, પણ આપણા દેશમાં તેનો વ્યવહારમાં સાક્ષાત્કાર કેમ કરવો એ વધારે વિકટ પ્રશ્ન છે. જે શિક્ષણ પુરુષને અપાય છે તે સ્ત્રીઓને આ દેશસ્થિતિ જેતાં આપણું લગભગ અસંભવિત જેવું લાગે છે. પુરુષો વીસ પચીસ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરી શકે છે ત્યારે કન્યાઓ મુશ્કેલીથી બાર કે ચૌદ વર્ષ સુધી સાધારણ રીતે અભ્યાસ ચલાવી શકે છે. તો જેટલું શિક્ષણ પુરુષને પચીસ વર્ષ સુધીમાં મળે તેટલું કન્યાઓને ચૌદ વર્ષમાં મળવાનો સંભવ રહેતોજ નથી. જાળલગ્ન એ આપણા દેશની સામાન્ય સ્થિતિ છે, અને તેને લીધે કન્યાઓને યોગ્ય શિક્ષણ મેળવવામાં મોટું વિધ્ન આવી નડે છે. માટે માનસિક વિકાસ કે કર્તવ્ય ભિન્નતાના કારણને લીધે તો નહિ, પણ આપણી અનિષ્ટ સામાજિક સ્થિતિને લીધે આપણી સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવા માટે એ સ્થિતિ બદલાતાં સુધી ખાસ વ્યવસ્થાની જરૂર રહે છે. તેથી એ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે મૂળ સત્ય સાધન વાપરી શકવાનો અવકાશ ન હોવાથી નિષ્કર્ષક અર્થક કાળ માટેજ જુદી પદ્ધતિનો વિચાર કરવાનો છે.

આર, ચૌદ કે પંદર વર્ષ સુધી. શાળાઓમાં કન્યાઓ શિક્ષણ લે છે. તેમને તેટલા વખતમાં સ્વભાષા અને ખીજા સામાન્ય વિષયો ઉપરાંત થોડી ઘણી ખીજા ભાષા શીખવાનો વખત મળે છે. તેમને આગળ કોલેજમાં અભ્યાસ કરવાનો કે અગ્રેજી ઉંચા ધોરણોમાં વ્યાસના વિષયોનો અભ્યાસ કરવાનો પ્રસંગ મળવાનો નથી માટે માનુભાષાના અભ્યાસ સાથેજ તેટલી ઉમરના છોકરાઓ માટે હોય છે તેના કરતાં વધારે ઇતિહાસ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, ઉચ્ચ શિષ્ટ લેખ-કથાનાં લખાણો તથા કાંઈક અર્થશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો અને સ્વચ્છતાના સાર્વજનિક આરોગ્યતાના વિષયો: એ તેમના અભ્યાસક્રમમાં દાખલ કરવું જરૂરું છે. એ સર્વ બાબનો સ્વભાષામાં શીખવવી કે થોડે અમે શીખી શકાય આરથી પંદર વર્ષના છોકરા કરતાં છોકરીની સમગ્રજી ઘણી વધારે પરિપક્વ હોવાથી એ વિષયો શીખતાં તેને મુશ્કેલી લાગશે નહિ. છોકરાઓ કરતાં કન્યાઓનાં ધોરણોનો ક્રમ તેમને થોડા વખતમાં શીખવાનું તેથી ભારે કરવાની જરૂર છે. રીતસરની કળવણીમાં તે આપણી કન્યાઓને એટલેથીજ સતોષ માનવો પડશે.

તે પછી નિશાળ છોડ્યા પછી, ગૃહકાર્યમાંથી પરવારી યુરસદના વખતમાં ગૃહશિક્ષણના વર્ગ કઢાડવાથી લાલ થવાનો સંભવ છે. એ વર્ગમાં શિક્ષક સામાન્ય વિષયોપર પુસ્તકો વાંચી સંભળાવવાં એનો મુખ્ય હેતુ. એ હોવો જોઈએ કે અભ્યાસ તરફ મનને વાળી વાંચનની અભિરુચિ ઉત્પન્ન કરવી. શાળાના પાઠની પેઠે નહિ પણ ઉચ્ચ જ્ઞાન મેળવવાના હેતુથી ઉત્તમ પુસ્તકો વંચાવ તો મન સારા કામમાં રોકાય. અકવાડીઆમાં ત્રણ ચાર કે પાંચ કલાકના શિક્ષણથી કાંઈ અમુક વિષયનો પરિપૂર્ણ (Systematic) અભ્યાસ ન થઈ શકે તથાપિ શાળાનું શિક્ષણ છોડ્યા પછી પણ અભ્યાસક વૃત્તિથી વાંચન તરફ અભિરુચિ કરાવી સ્વશિક્ષણના માર્ગમાં સ્ત્રીઓને ટ્રેની શકાય એવા હેતુથી ગૃહશિક્ષણના વર્ગોનો ક્રમ રાખવો જોઈએ. એ દ્વારે ઉપરોક્ત સ્વશિક્ષણનો માર્ગ આગળ જતાં અતિ ઉપયોગી થવાનો સંભવ છે. તેમાં શું શીખવવા તરફ લક્ષ આપવું એ વિચાર કરવામાં મનને ફળવવાનો હેતુ, -શુદ્ધિનો વિકાસ અને નીતિનો ઉચ્ચ આદર્શ મેળવવાનો હેતુ, -સતત સ્મરણમાં રાખવો. સામાન્ય જ્ઞાન સંપાદન કરી મહાન વિષયો ઉપરનાં બને તેટલાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવો. યુરોપીઅન સ્ત્રીઓમાં અનેક એવી જોવામાં આવે છે કે તેઓએ કોલેજની ઉંચી કળવણી લીધેલી ન હોવા છતાં સ્વ-અભ્યાસ અને સ્વશિક્ષણથી એમણે પ્રોતાનો અભ્યાસ અને જ્ઞાન સર્વ વિષયોમાં એટલાં વધારેલાં હોય છે કે તે જોઈ આપણને સ્પર્ધાકાર્ય થાય છે. કોલેજનો અભ્યાસ કરી રહેલાં સ્ત્રીપુરુષોને પણ સ્વશિક્ષણનો ક્રમ તો જીવનના અંત સુધી જરૂરી રાખવાનો છેજ. નિશાળનું શિક્ષણ મેળવી ઉંચી કળવણી મેળવવાનાં સહેજ સાધન ધરમાં પ્રાપ્ત કરી શકાય તો ગંભીર વિષયોનો અભ્યાસ કરી શકાય.

એ રીતે ગૃહશિક્ષણના વર્ગ કઢાડવા ઉપરાંત આપણાં બૈરાં કોઈ કોઈ વાર એકાં મળી પરસ્પર વાતચિતમાં પોતાના અભિપ્રાય ચાલુ ઉપયોગી વિષયોપર ચર્ચે અને વધારે અભ્યાસીઓ પાસે કાંઈ જાણવા જેવું અઢણ કરતાં રહે તો એ માર્ગે પણ શિક્ષણ પમાય. તે સાથે સ્ત્રીઓના સમાજને ભરવાની અગત્ય છે કે જ્યાં છૂટકી સર્વ પોતપોતાના અભિપ્રાય નિઃશંકપણે કાંઈ પણ ટીકાની ખીક વગર પ્રદર્શિત કરી શકે.

પરંતુ એ સર્વ માર્ગ કરતાં, આપણી હાલની સાંસારિક સ્થિતિ લક્ષમાં લેતાં આપણી સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવાનું મહાન કાર્ય તેમના પતિઓને સિર છે. શાળામાં કાંઈક શીખીને

આવી પડેલી ફરજ છે. આ કર્તવ્ય બળવવાને થોડા થવા માટે સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવું ?

ગૃહકાર્યનું શિક્ષણ કન્યાઓને આપવું જોઈએ કે નહિ એ માટે ઘણી ચર્ચા વારંવાર થાય છે. પરંતુ એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવવાની જરૂર નથી. પૂર્વમાં કે પશ્ચિમમાં—રાજની રાણી હોય, કે મરઢીમાં રહેનારી સામાન્ય સ્ત્રી હોય, ગમે તે રીતિમાં ગૃહિણી તરીકે ગૃહ-કાર્ય તેમજ કુટુંબની દેખરેખ સ્ત્રીઓને કરવાની હોય છેજ. સ્ત્રીશિક્ષકો, અને સ્ત્રી દાક્તરોનો આમાં સમાવેશ થતો નથી પરંતુ જનસમુદાય તેમને તો ખણી જોઈનેજ છુટ આપે છે—એટલે એતો અપવાદ ગણાય. વિદ્યાર્થીની અવસ્થામાં પછુ દિન્દુ બાળાઓ ગૃહનાં સાધારણ કામકાજ માંથી તદ્દન મુક્ત થઈ શકતી નથી. અને વિદ્યાભ્યાસ કરવાની છૂટ એતો મોટો અમાધારણ અધિકાર ગણાય છે. આપણી છોકરીઓને પોતાનું ઘણું કામકાજ પોતાને હાથે કરી લેવાની દેવ હોય છે, તેમજ ઘણી થોડી જરૂરીયાતો હોવા છતાં તેઓ પૂર્ણ સતોષ અને આનંદ ભોગવી શકે છે. આવાં સતોષી હવનથી આગેજ્ય, મુખ્ય અને સદ્વર્તન, સર્વનો માર્ગ સરળ થાય છે. આવાજ શુદ્ધ, સરળ, નેક, અને કસાયલાં હવનમાં વર્તમાન સમયના છુદ્ધિચતુર્થના સંસ્કાર ઉમેરીને દષ્ટિભર્પાદા વિશાળ કરવાની છે. આ પ્રમાણે નવા સંસ્કાર મેળવેલી સ્ત્રીઓ અર્વાચીન સમયમાં ઉદ્ભૂત થએલા પ્રશ્નોના નિરાકરણમાં પુરૂષને સલાહ આપશે. અને પરિણામે મધુરતા, શાંતતા, અને દિન્દુહવનની સરળતા, આ વણ સદ્ગુણ અમર થશે.

તત્ત્વ અને મન કસાયેવ. માટે જે પ્રમાણે અસહના સમયમાં કાર્યવ્યવસાય થતો હતો, તેવો પુનઃસ્થાપિત થવો જોઈએ, અને તે ઉપરાંત, છુદ્ધિને જે ઉત્કર્ષ આ જમાનામાં થયો છે તે દાખલ કરવો જોઈએ. વિજ્ઞાનનું ધારણ, બ્રહ્મજ્ઞનું જ્ઞાન, અને ઐતિહાસિક ખ્યાલ આ વણ આર્વાચીન સમયનાં વિશેષ લક્ષણ છે. અને પુરૂષની માફક સ્ત્રીઓનાં મન પણ આ સર્વને અનુસાર કેળવાવાં જોઈએ. આ સર્વ વિષયોમાંથી ઉદ્ભવતા પ્રશ્નનું ચિંતન પુરૂષની માફકજ સ્ત્રીઓએ કરવું જોઈએ. હવનની ચિદ્રિત્તામાં પુરૂષની સાથે સ્ત્રીઓ સામિક નહિ થાય તો તે ચિદ્રિત્તા અપૂર્ણ અને નિષ્ફળ થશે. જન્મે અર્ધાગ સંયુક્ત રહે તોજ મનુષ્ય જાતિનું સમસ્ત અંગ સમવાય સ્ત્રી અને પુરૂષ જન્મેની શક્તિ એકજ માર્ગમાં ખીલવવી જોઈએ.

વિદ્યાર્થીની અવસ્થાનો આવીન સમયમાં જે આદર્શ હતો તે દાખલ કર્યા શિવાય છુદ્ધિની કેળવણી અશક્ય છે. જે પ્રમાણે છોકરાઓ બ્રહ્મચર્ય પાળતા તેજ પ્રમાણે કન્યાઓએ પણ વિદ્યાભ્યાસ કરતાં સૂધી બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઈએ. વિદ્યાર્થીહવન માટે એ આદર્શ અતિ ઉત્તમ છે. બેશક હવનની વયમાં આ કારણને લીધે વધારો કરવો પડશે પરંતુ તેને લીધે ગૃહકાર્યમાં કંઈ સ્પર્શન નહિ થાય. અશિક્ષિત સ્ત્રીઓ ઉત્તમ ગૃહિણી થઈ શકે છે તો સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓ વૃધારે સારી રીતે પોતાની ફરજ બજાવી શકશે આ પદ્ધતિ પ્રમાણે સાસરામાં પુખ્ત વયની વધુ સાસુ સમક્ષ પ્રવેશ કરશે, અને બેશક વધારે સત્તાની આશા રાખશે. ઘણા નવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવશે, એ તો સત્ય છે. પરંતુ સદ્વર્તન થશે, અને થોડા કેળવણી એજ નીતિનું મુખ્ય બળ છે એમ ગણના થશે, ત્યારેજ આ સર્વ પ્રશ્નનું નિરાકરણ થશે.

શ્રીઓને કેવી કેળવણી મળવી જોઈએ ?

૧. કેળવણીનું સ્વરૂપ અને કેળવણીનો મહિમા.

કુદરતી રચનામાં સુધારા અને સગવડનો વધારો કરવો તેનું નામ કેળવણી. કુદરતી કૃતિમાં હીરા એક સામાન્ય પથ્થરના કટકા જેવાજ દેખાય છે, પણ તેને પોલીશ કરી ધસીધુસીને કેળવવાથી તે ચંકચંકિત અમૂલ્ય આભૂષણ બની જાય છે. સોનું, રૂપું, લોહું આદિ ધાતુઓ પણ કુદરતી રીતે માટી અને પથ્થરમાં મળેલી ધુળ જેવીજ હોય છે; પણ તેને શોધી સુધારી કેળવી લેવાથી અતિ કિંમતી અને ઉપયોગી પદાર્થો બને છે. ધાન્ય અને કપાસ આદિ પદાર્થો પણ કુદરતી રીતે ઘણું થોડું કામ સારી રીતે છે, પણ એ સર્વેને બરાબર કેળવી સુધારવામાં આવે ત્યારે ભોજન વસ્ત્ર વગેરે છંદગીને બહુજ વરદના પદાર્થો થાય છે. કુદરતી રીતે માંસ પણ જન-મતાં મુઠું લંગડું અને પરુ જેવું હોય છે, પણ પાછળથી કમે-કમે અવલોકન, અનુભવ અને માતા-પિતાના શિક્ષણરૂપે કેળવણી, હાલતાં, ચાલતાં, બોલતાં, ખાતાં—સર્વ પ્રકારનાં કાર્યો કરતાં શીખે છે. બાળકની નમ્રાવસ્થા એ કુદરતી બનાવટ છે, પરંતુ વસ્ત્રાભૂષણ પહેરવાં, લજ્જા અને સમયતા જાળવવી એ કેળવણીનું પરિણામ છે.

આમ-તપાસતાં કેળવણીનો અર્થ ઘણો વિશાળ સમજાય છે. નિશાળમાં એકઠાંથી આરંભી, યુનિવર્સિટીની મોટી પરીક્ષાઓ પસાર કરવી, એટલા દૂકા અર્થમાંજ કેળવણી નથી સમાઈ રહેલી. ત્યારે કેળવણીના ઉપસા અર્થથી એટલું તો સિદ્ધ થયું કે જેના પ્રતોષ મનુષ્ય સુખી, સમ્ય અને સદાચારી થઈ સુધરી શકે તેજ કેળવણી ગુજરાતી અંગ્રેજી બોધાઓ શિખરી કે નિશાળ અથવા પાઠશાળામાં જઈ પુસ્તકોદ્ધારા લુદાલુદા વિષયોનું જ્ઞાન લેવું એ પણ કેળવણીનું એક અંગ ખરું, પરંતુ તેટલામાંજ કેળવણીનું બધું સ્વરૂપ સમાઈ રહેતું નથી. કેળવણીમાં ઘણી બાબતોનો સમાવેશ થાય છે—અવલોકન અને અનુકરણથી મળતું જ્ઞાન, સંસાર-અવહારના અનુભવથી ઉપજતી સમજરાહિત, નિશાળ વગેરેમાં અપાત્ર બહુતર, સલામાં થતાં વ્યાખ્યાનો, સ્નેહીજનોની હિતકરક શિખામણો, પુસ્તકો અને શાસ્ત્રોનું વાંચન, શ્રવણ અને મનન, મુખપ્રાપ્તિની છત્રાથી સારાં કામોમાં પ્રવૃત્તિ—એવા અનેક પ્રકારના અનુભવ અને યત્નો કે જેથી મનુષ્ય સારા નિવડી આગળ વધી શકે છે; તે સર્વનો સમાવેશ કેળવણીની ભાવનામાં થઈ શકે છે. આવા વિશાળ અર્થ ગૌરવવાળી કેળવણીની સૌ કોઈને અગત્ય હોય એ સ્વાભાવિક છે. તેમાં પણ સમર્થ વસ્તુને સિદ્ધ કરનારી સંગીન કેળવણીની સીમાતિને તો બહુ જરૂર છે, કેમકે સમગ્ર પ્રજા વર્ગની ઉન્નતિનો આધાર શાસ્ત્રો તેમજ સર્વ દેશના વિદ્વાનોના મત પ્રમાણે શ્રીઓની સુશિક્ષિત (સુધર્મી-કેળવણીથી) સ્થિતિ ઉપરજ છે. શ્રીમગવદ્ ગીતાંશમાં કહ્યું છે કે “ જોડી કેળવણીથી અથવા અધર્મથી કુલીન શ્રીઓ શીટી થાય છે અને દોષિત શ્રીઓથી પ્રજા પણ નિર્માલ્ય અને દિનંદીન નીપજે છે. વળી નેપોલિયને વગેરે નામીયા વિચારકોના પણ એક અભિપ્રાય છે. ‘આમ એકાદ એ નહિ, પણ સર્વ સ્થળે, સર્વ ધર્મ અને સર્વ પ્રજાઓમાં દેશની સ્થિતિનો આધાર શ્રીની સારી સ્થિતિ અને સારી કેળવણી ઉપરજ બસાવ્યો છે, અને એ વિચારને પુષ્ટિ આપનારાં દાર્મણિક પણ ઇતિહાસમાં ઠંઠકોએ મળી આવે છે.

ત્યારે સીમા, સાવિત્રી, અનસ્લા અને અકુષ્ઠતા જેવી સતીઓ; દ્રૌપદી, કુંતી, દર્શન, યતી, તારોમતી અને રાજેમતી જેવી કુશળ-ધર્મશીલ કુશળનાઓ, તેમજ ગાર્ગી, મૈત્રેય

અને લીલાવતી જેવી વિદુષી રમણીઓ આ હિંદુસ્તાનને દીપાવતી, ત્યારે આપણે સર્વ પ્રજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ગણાઈ પહેલો નંબર ભોગવતાં. આજે એવી ઉત્તમ કેળવણી અને તેને પરિણામે પ્રાપ્ત થતી સારી સ્થિતિના અભાવે આપણે દુઃખના કુંગર તળે દબાઈ ડાળી માણીને પહેલે નંબરે જઈ પૂંચ્યા છીએ. ક્રાન્સની ઉચ્ચકાયકલત્તુ કારણ પણ એજ પ્રમાણે સ્ત્રીકેળવણી નિવડી હતી. અગ્રેજ પ્રજા જે માન, ગર્વ, બળ, તેજ અને મોટાઈ ભોગવે છે તેમજ જે ખરી મોટાઈનું અભિમાન ધરાવે છે, તે બધું તેને આપતી ઉચ્ચ સ્ત્રીકેળવણીનાજ રૂડા પ્રતાપને આભારી છે.

૨. આધુનિક સ્ત્રીકેળવણી.

આપણી સ્ત્રીઓમાં સૂરજ મોટા કે પૃથ્વી મોટી, તે પણ ચૂંકડે એકાદ બિચારી ભાગ્યે જ જીતી હશે. પૃથ્વી ગોળ છે કે ચોખંડી? તારા અને નક્ષત્રો નાનકડા દીવા જેવાં છે કે પૃથ્વી જેવા મોટા મહા છે? તેના પણ તેને ખ્યાલ નહિ હોય. તે બિચારીઓ પોલિસ, સિપાઈ કે ઈર્ટિનું નામ પડતાં ચર ચરી ડરી મરશે! ત્યારે અગ્રેજ સ્ત્રીઓ વ્યવહારકુશળ, અક્ષલ, હૃદયશીલ, ધીરજ અને સમજણમાં પુરુષવર્ગને પણ સદાય કરે એવી હોય છે. આવાં ઉચ્ચ જ્ઞાન અને ઉચ્ચ કેળવણીના યોગે ઇંગ્લીશ પ્રજા પૃથ્વીમાં મુખ્ય પદવી લઈ ચૂકી છે. આ પ્રમાણે સર્વ પ્રજાને ઇતિહાસ જોતાં સ્પષ્ટ જણાશે કે, દરેક પ્રજાની સ્થિતિના આધાર તેની સ્ત્રીજ્ઞતાના સુધારા અને કેળવણી ઉપરજ મુખ્યત્વે કરીને છે. વળી જમીનજ ને ખારી, પથ્થરવાળી અને વેધ્યા જેવી હોય તો તેમાં સારાં, મોટાં અને ઉત્તમ રૂળ દેનારાં વૃક્ષો અથવા અનાજ ક્યાંથી પાકે? એજ પ્રમાણે જે વર્ગની, જે સમાજની અથવા જે દેશની સ્ત્રીઓ વગર કેળવણીથી, બીર અને અસમ્ય હોય તેમની સંતતિ સારી ક્યાંથી નિપજે? મતલબ કે પ્રત્યેક પ્રજાના ઉદયના આધાર તેના સ્ત્રીવર્ગ ઉપરજ છે.

આવા વિચારોથી આજ થોડાં વર્ષ થયાં સદ્ભાગ્યે આપણા હિંદુભાઈઓમાં સ્ત્રીકેળવણીને માટે કંઈક ભાવ જાગ્રત થયો હોય એમ જણાય છે, અને તે કેળવણી આપવાના ઉત્સાહમાં સ્થળે સ્થળે કન્યાશાળાઓ અને સ્ત્રીશિક્ષણ પાઠશાળાઓ સ્થાપન થયેલી દૃષ્ટિએ પડે છે. ઠંક ઠંકણે નાની મોટી બાળાઓ હાથમાં પાનાં પુરતક અને ખડીઆ પાટી લઈ ઠણક-ઠણક કરતી જણવા જતી જેવામાં આવે છે. કેળવણીની આવી શરૂઆતને લગભગ પચ્ચીસ વર્ષ વિતી ગયાં છે. પણ હજીસુધી સ્ત્રીકેળવણીનાં પરિણામે સતોપકારક સુધારો થવાની અને સારાં રૂળ મળવાની આશા તો પૂરી થઈ નથી.

૩. કુંદરતનું અનુકરણ-સ્ત્રીઓને શું શિખવવું જોઈએ?

વિચાર કરતાં જણાય છે કે જે કામને માટે જે સજાતું હોય, તે કામને માટે લાયક થાય એજ તેને શિખવવું જોઈએ. પ્રત્યેક મનુષ્યને એવી કેળવણી આપવી જોઈએ કે જેના પ્રતાપે પોતાના ઉપર આવી પડેલા બોલે તે ઉપાડી શકે અને પોતાની ફરજ જાનવી પોતાનાં અને પરાયાં સુખનો રસ્તો શોધી શકે. સ્વારીના ઘોડાને ગાડીમાં ધસડવાની જરૂર નથી, તેમજ ગાડીમાં બેઠવાના ઘોડાને સ્વાર થઈ ફેરવવાથી કામ ન સરે. કંઠોધને હાંડલાં ધડવાની અને કુંભારને મીઠાઈ બનાવવાની કેળવણી આપવામાં આવે તો ખાંડ ઘીનાં હાંડલાં કાંઈ ચૂંવે ન ચડે, તેમજ માટીના લાડુ કાંઈ મોંઢમાં ન ચવાય, માટે જેનું જે કામ હોય તેજ તેને શિખવવું જોઈએ સ્ત્રીઓને અંદુક તાકતાં અથવા તલવારના દાવખેલ શીખવવા કરતાં, પતિસેવા અને પકવાનક્રિયા પણ શિખવાની વધારે

જરૂર છે; એક ઉપર એક ગોઠવેલાં પાટીઆં જેવી શબ્દોની 'હારમાળા' ગોખાવવા કરતાં તેમના હાથમાં પતિગુણુગાનની મોંઘી માળા પકડાવવી નેહએ. પોપટની પેઠે પાંક 'પંકાવવાં' કરતાં મીઠાં અને નમ્ર વચનથી 'કુટુંબ' અને ઘરમાં શાંતિ ફેલાવવાનું શિક્ષણ દેવું નેહએ. વકીલ-બારિસ્ટર બનાવવા કરતાં કુટુંબના ઘરખટલામાં સંપત્તિ કેસ-જીતવાની વકીલાત શિખવવી નેહએ, તેમજ આડાંબવળાં નામાં કામાં અને હિસાબ કીતાબ શિખવવા કરતાં, સાદો ઘરખર્ચનો હિસાબ અને આવક કરતાં ખર્ચ જોણું રાખવાની ગણતરી શિખવવી નેહએ. 'ધન કંભાવાને' હુત્તરકળા શિખવવા કરતાં સતેષ અને સશુરીના ધનથી મન શાંત રાખતાં શિખવવું નેહએ. વળી ખટપટ કે છળ પ્રપંચમાં કાબેલ દરવાને બદલે પતિની પ્રીતિ મેળવી, નિલાંબી રાખવાના કાવાદાવા અને સુકિત પ્રયુક્તિમાં તેને પાવરધી કરવી નેહએ. કહેવાનું તાત્પર્ય કે, સ્ત્રી-જ્યોતું-શિક્ષણ પણ-તેમણે બળવવાની ફરજે કથી? તેમજ ઘરસંસારમાં સ્ત્રીનું શું સ્થાન છે? એ-આપ બહેનો સારીરીતે સમજી શકો છો છતાં પણ તેના કંઈક ખ્યાલ આપવાની રજા લઉં છું.

કાર્યેષુ મંત્રી કરણેષુ દાસી, મોજ્યેષુ માતા શયનેષુ રંભાં;

ધર્માનુકૂલા ક્ષમયા ધરિત્રી, ગુણૈશ્વ માર્યા કુલમુદ્રન્તિ.

સંસારના કામકાજમાં સ્ત્રી એ સ્વામિરાજ્યનો મંત્રી છે. તેથીજ કહ્યું છે કે, કાર્યેષુ મંત્રી માટે પતિને કામકાજમાં મદદ કરી સારી સલાહ અને સહાયતા વડે ઉપયોગી થવું અને તે પોતાનાં મંત્રીપદને દિપાવે એવી કેળવણી મળવી નેહએ. ગૃહગૃહ્યની આવકગનવકનો હિસાબ રાખે, ભવિષ્ય માટે થોડું પણ બચાવવાની કાળજી ધરાવે, સાંપડેલી રિયતિમાં સાદાઈ, સહુકાઈ અને સતેષથી વર્તે, પોતે આનંદમાં રહી સદૈવ સંબંધીઓને પણ સુખી અને ખુશી રાખવા યત્ન કરે, એવી સાત્વિક કેળવણીની મોટી જરૂર છે. જોડી બૂલો ઉત્પન્ન થવાનાં કારણ પણ શોધીને અંટકાવવાં નેહએ. જોડી વાસનાઓ, શૃંગારિક તેમજ વિપથભાવથી ઉભરાતાં નાટક ચેટક આદિ વાર્તાઓનાં પુસ્તકોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ તેમાં કહેવાતાં સુધરેલાંઓની સો-બતમાં વધારે આવવાથી અને નાટક ચેટકના આળા ચંસકા નેવાથી એવી વાસનાંઓને ઉત્તેજન મળે છે. તેને અંટકાવવાને સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થાય એવા સાત્વિક જ્ઞાનનો પુરતો વાંચનાં આપી ધર્મનીતિ અને સંગીત જ્ઞાનનો લાભ આપાવવો નેહએ.

ત્યારપછી બીજું તત્ત્વ કરણેષુ દાસી, એટલે પતિ અને પૂજ્યજનોની સેવામાં દાસીની પેઠે ઉમંગથી લાગ લેવાની કેળવણી આપવી નેહએ. દાસીમાં જેટલી દીનતા, નિશલિમાન અને સેવા માટે તત્પરતા હોય છે તેટલીજ વડીલની સેવા કરવાને સ્ત્રીઓમાં હોવી નેહએ. સતી સાવિત્રી એક મોટા રાજાની પુત્રી હોવા છતાં ગરીબ પતિની સાથે લાકડાં વિણવા જતી અને શ્રમિત થયલા સ્વામિના ચરણતળાંસતી, લલિતા પોતાના અંધપતિને રક્તપિત થયો ત્યારે ખાંધે બેસાડી ફરતી; સતી સીના જનકતનયા હોવા છતાં વનનાં સંકટ સોસતી પતિ સાથે વનવાસ સંચરી, અને દીનતા નમ્રતાની સ્વયંભૂતિરૂપ તે સતી બધા કષ્ટનાં કારણરૂપ કળ્યાણી સાસુ કૈકેયીને પોતે વનવાસ સીધાવતી વખતે ભાવથી હસ્તે મોટે પગે પડી. વળી કૈકેયીને પુત્રવધુ ઉપર દિકરી કરતાં પણ અધિક પ્રેમ હોય, જેનું પ્રમાણ એટલા ઉપરથીજ મંગી આવે છે કે જ્યારે સીતાજીએ ચરણે પડી સ્વામિ સાથે જવાની સાસુની રજા માંગી ત્યારે આસુથી જલકાતી આંખે કૈાશ્યાએ કહ્યું કે, મારા રામનું પ્રેમપાત્ર તું મને રામથી પણ

અધિક પ્રિય છે. આજે તે સ્થાને સામુદ્દત્ત સ્નેહનું ચિત્ર જોવા જશોતો હિંદર—બિલાડી જેવો બનાવ નજરે પડશે, અને તેનાં એક પક્ષને વાંક નહીં પરંતુ બન્ને બાજુમાં તાણાતાણુ હોય છે; એક હાથે તાળી પકે જ નહીં. સુમતિવિલાસ જેવા છેલ્લે પાટીએ જઈ જોડેલા પતિને ઠેકાણે લાવવા પણ લીલાવતી સમર્થ થઈ હતી, ત્યારે સાસુ—નણુંદત્ત મન મનાવતું અને સતોષમાં સંસારને તારી લેવો એ કાષ્ટ સુત્ર અને ખરી રીતે કળવાયલી બહેનને કંઈ અસંભવિત કાર્ય નથી. નમ્રતા અને દીનભાવ દુનીઆને નમાવે છે. કહ્યું છે કે:—“નમ્યા તે સૈને ગમ્યા.” કૃળ આવે ત્યારે આંખો નીચે નમે છે, અને કૃળહીણુ એરડો ઉચ્ચોજ વધતો જાય છે ! માટે કામસેવામાં દાસીભાવ રાખવા જોડેલી નમ્રતાની, સમ્પત્તાની અને વિનયની કેળવણી-આપવી જોઈએ.

મોજ્યેસુ માતા—મોજન વેળાએ જેમ માતા બાળકને લાવથી જમાડે છે તેમ આખા કુટુંબને જમાડી સતોષ આપવાની તેમજ આખા કુટુંબને જમાડી સતોષ પામવાની સ્ત્રીની ફરજ છે. પરંતુ એ ફરજ મનની ઉદારતા અને કામની આવકત હોય તોજ પૂરી કરી શકાય છે. ચૂલામાં કાકડી મૂકતાં ન શિખી હોય તે જમાડીને સતોષ શું આપે ?

શાયનેસુ રંમા—દિવસનાં કામકાજની જંગમ અને દુનીઆની-હોયવરાળથી થાંકેલા પતિને રાત્રિ સમયે મીઠા વાર્તાપ્રાપ્તી સુખી કરવાની અને રીઝાવવાની પણ સ્ત્રીગતિની મુખ્ય ફરજ છે; તેને ઠેકાણે કેટલીક મૂર્ખ સ્ત્રીઓ પાંચ મિનિટ વખત મળ્યો કે આજે તો કશુંઆ, કંકાસ, ફિતુર અને અકળામણની તૈયારીઓ થાય છે. “તમારી...માએ તો આમ કહ્યું. ને તમારો બહેને તો તેમ કહ્યું ! ક્ષણભેદે આવાં લુગડાં દાગીના કરાવ્યા ને મારે નશીએ તો-આવો લિખારી સંસાર ક્યાંથી કર્મે ચોંટ્યો ?” આવાં ને આવાં કટુ શબ્દોનાં ગ્રાપટાથી જ્યારે પતિ બિચારો કંટાળે ત્યારે માર્યાં ફટી, રડી, કટખી, દબાવીને પણ કશુલાતો લેવાની તળવીજ કરે છે. પતિનું ગળું હોય કે ન હોય, તેનાથી બની શકે તેમ હોય કે ન હોય, પતિ કરજે ઉપાડે કે ગમેતેમ કરે, તેની એ મૂર્ખ ધણીયાણીને શી પરવા ? આવાં લોભ લાલસા છોડાવી પતિને અવકાશને વખતે સતેષ આપવાની ખાસ ફરજ સમજવી જોઈએ.

ધર્મોન્નુલ્લા—ધર્મને અનુકૂળ રીતે વર્તવાનું પણ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય નહોતું. નથી; હાલની ધર્મશિથિલતા જોઈને પણ ખરેખર આપણને એ દે થાય છે. ધર્મ છે ત્યાં બધાં સુખ અને ઉદ્ધત્તું મૂળ છે. પ્રાણુ જતાં પણ ધર્મ ઉપર પ્રમ ન આવવો જોઈએ. શ્રીકૃષ્ણભગવાને પણ કહ્યું છે કે,—સ્વધર્મમાં રહીને મોત થાય તે સાડું અને પરધર્મનાં સ્વર્ગનું સુખ પણ ભયંકર છે. આગળના વખતમાં ધર્મને માટે સતી સ્ત્રીઓએ પ્રાણુ તળ્યા, આનંદપૂર્વક ચિતામાં શયન કર્યું અને સંસાર સુખને તિલાંજલિ આપી દસતે મોંએ સંન્યાસ સ્વીકાર્યો છે.

દમયાધરિત્રી—કામાને ધારણ કરી, પારકા અપકાર ભૂલીજઈ દુઃખ દેનારું પણ બહુ પાછું એવો મહત્ત્વાવજ સ્ત્રીદુષ્ટની કામગીરીને શોભે છે. સતોષવનના બળવામાં અનેક પુરુષોને હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓએ જીવને જોખમે ઉગાર્યા છે. અસહાય માણસો ઉપર દયા કરવામાં આપણી આર્થદેવીઓ પાછી હડી નથી. ગુસ્સાને અથવા ક્રોધવશ થવાથી લોહી ઉકળવા કે-છે, સારા વિચારો નાશ પામે છે, શરીર રોગી થાય છે અને મન પણ બગડી જાય છે. હું સ્થૂંને સ્થૂં રાખવાથી આનંદનો અંશ પણ રહેતો નથી. અને આનંદ એજ હીનો આધાર હોવાથી “શોકિયસ શાહજાદી રોગીયસ બની એવું નજરે પડે છે. માટે ક્ષા

નમ્રતા સાથની કેળવણી ખાસ પ્રેમપૂર્વક લેવી જોઈએ. વળી ગુણેશ્વ માય્યાં કુલ મુદ્દરન્તિ-
આવા શુભંથી આબૂધિત થયથી બહેન, કુળનો પણ ઉદ્ધાર કરે છે. ઉન્નતિનો આધાર ઉપર
જણાવ્યા પ્રમાણે સ્ત્રી જાતિ ઉપરજ છે અને ભાવિ પ્રજા એ સ્ત્રી-સંતાનાંજ ફળ હોવાથી
સારી માદી દશાનો આધાર સ્ત્રીઓની કેળવણી ઉપરજ રહે છે. મહાન કરિ શેકસૂપિયર એક
મોટા અંચકર્તા યથ ગયો છે તેની માતાને જાણ ઉપર ધણી પ્રીતિ હતી ને તેથીજ તે કવિ
શિરોમણી તથા કુશળ નાટકકાર તરિકે પંકાયો છે. મહાન નવલકથા લખનાર રોકટની માતા
વાર્તાની બહુ શોખીન હતી. કવિ વર્ડસ્વર્થની મા ગીત ગાઇ પેટ ભરતી. અમર બોદશાહની
માતા મોટી આસ્તિક, માયાળુ ને નમ્ર હતી. તેમજ શિવાજી મહારાજની માતા છઠ્ઠાવાઈ પણ
પરમ ધાર્મિક અને દેશભુરાગી હતી. આ પ્રમાણે જે જે મહાન પુરુષો થયા છે તેમનાં મહાન
શુભો તેમને પોતાની માતા તરફથી ધણે ભાગે મળેલા હતા. માટે સ્ત્રીઓના સારા આચાર
વિચાર એ ભવિષ્યની પ્રજાનું મૂળ ખંધારણ છે, જેથી તેમની કેળવણી ધણી શુદ્ધ ને સંગીન
જોઈએ. એક હાથે તાળી પડતી નથી. માટે પ્રથમ જમણું ઉભય અંગ, પુરુષ-પ્રકૃતિ બન્ને
એક યથ યત્ન કરશે તો સુધારણા રૂપી સૃષ્ટિ સુંદર જગતની પેઠે ખીલી નીકળશે.

રાજકાંટ.

સૌ, માણેકબાઈ કવિ.

“ સ્ત્રીકેળવણી. ”

કેટલાક લોક પોતાની છોડીઓને લણાવવાની ના કહે છે તેનું કારણ એમ ખતાવે છે
કે, પૈસા પેદા કરવા સારું લણવું જોઈએ, લણાવવાથી બીજા કાંઈ ફાયદો નથી. બાપડીઓને
રળવા જવું નથી, માટે તેમને લણવાની કાંઈ જરૂર નથી. આ તરફના કેવળ જુદી છે. રળ-
વાની જ્ઞાત એક કારે મૂળને જોઈશું, જે લણવાથી બીજા કશું ફાયદો જણાશે. જે સુદ્ધિ
એટલે મનની શક્તિઓ પરમેશ્વરે સ્ત્રી પુરુષને આપી છે, તે લણવાથી ખુણે છે અને સુધરે
છે. તેથી તેઓ વધારે ઉપયોગી થાય છે; વળી-લણવું હોય, તે પોતે જાતે વધારે સુખી થઈ,
મારકાને વધારે સુખી કરી શકે છે.

કેટલીક મૂર્ખ અલણ બાઈડીઓ કરતાં લણેલી બાઈડીઓ ધરતું કામ વધારે સાફ
કરે છે; ધરમાં બધું સાફસફ ને ચોખ્ખું રાખે છે. પોતે પુણ્ય રહેતી નથી. મૂર્ખ બાઈડીની
પેઠે તેઓ પોતાના વખત લોકની કુચલી, કરવામાં, ગાળો દેવામાં, લડવામાં કે ઉધવામાં કાદતી
નથી; ધરતું કામકાજ કરી રહ્યા પછી સિવવામાં, ભરવામાં, ચુંથવામાં, ને સારાં પુસ્તકો વિગેરે
વાંચવામાં કાઢે છે.

અલણ બૈરીઓ ધણી વહેમી હોય છે. તેઓ પોતાના ધણી પાસે નકામા પૈસા ખરચાવે
છે. પોતાનો ધણી કાંઈ કરવાનો હોય, ને તેની મનઘન જરાખર સમજાય નહિ, તો તેને પણ
તે કરવા દેતી નથી. ધણી વધારે સારા રોજગાર પર પરગામ કે પરદેશ જતો હોય, તો પણ
તેને ત્યાં ન જવા દે. આ સઘળું મુખાંધને ક્ષીધ કરે છે. નજીવી વાતમાં રિસાય અને કહ્યો
કરે. માની સ્ત્રીને જે જ્ઞાત હલકી ને મનમાં ન લાવવા જોગ જણાય, તે મૂર્ખાને મોટી પકાડ
જેવડી લાગે.

પણ જો સ્ત્રીઓ લણેલી હોય, તો આવી મૂર્ખ રહેવાનો સંભવ જોઈએ રહે, તેઓ
જ્યની નાની ને બેવકુશીની વાતોને લેખવે નહિ, ને સૌ સાથે દળીચળીને યાચે. પોતાના

વરજેડે જ્ઞાનની ડાહીડાહી વાતો કે અડચણની વેળાએ ભરથાગને સયાહ આપે, ને તેના દુઃખથી પોતે દુઃખી થાય અને વળી દેશનો ઉદય વિદ્યાની વૃદ્ધિથી જ થાય છે, કારણ કે વિદ્યા એજ વીર્ય છે. (Knowledge is power.) સાક્ષરતા એ શક્તિ છે અને સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ સાધવાનો એક ધરોત્ત ફળદાયક માર્ગ શ્રીકૃષ્ણજીની પ્રધાર કરવાનો છે. તે સ્ત્રી-કૃષ્ણજીનો ચોટો ધણો પ્રારંભ સર્વત્ર થયો છે, પણ તે બસ નથી હાથ શિક્ષણનો લાભ માત્ર કાચી વયની કન્યાઓ લે છે તેથી વધારે વયની કન્યાઓને બહોળી કૃષ્ણજી આપવાનો આ મુદ્દાનો આશય છે આપણે ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ આપણી સ્ત્રીઓને ગુજરાતી ભાષા દ્વારા આપવું જોઈએ ને તેવું આપવાને સ્ત્રીઓ સાથે ઉચ્ચ શાળાઓ (Hig Schools) સ્થાપવી જોઈએ.

પહેલાં લોકો કહેતા હતા કે, “ છોડીઓને ભણાવવાનો ચાલ નથી ” પણ હવે તેમને ભણાવવાના ફાયદા તેઓ સમજવા લાગ્યા છે જાત્રી સ્ત્રીઓને વેપાર, મેજમાર, કે નોકરી કરીને કમાણું નથી એ ખરું, પણ ભણેથી તેઓ પોતાના છોકરાનું વધારે સાચું કરી શકશે, ને પોતા જિવનને કહેલું છે કે,

“ નેપોલિયન કહે દેશને, કરા આમાદાન,
સરસ રીત છે એજ કે, દયો માતાને જ્ઞાન ”

જેની વહુ સારી કૃષ્ણાવધી હોય છે, તે ધણું કરીને મુખી થાય છે, એવી બાઈ પોતાનાં છોકરાંની સારી સંભાળ લઈ શકે છે, તેમ કુમળાં મનમા નીનિ તથા પરમેશ્વર સબધી સારા સારા વિચાર ઉતારી શકે છે, ને બાળપણથી તેમને સાચું જોવાના ત્રિગોળની સારી ટેવ પાડે છે. તે પોતાના ઘરનો હિસાબ રાખે છે, વિચારીને ધણીના મન પ્રમાણે ખર્ચ કરાવે છે, વહુ વાડોને પોતે દુઃખ દેતી નથી, ને બીજા કાઠને ટેવા દેતી નથી, પોતાના છોકરાને જોઈ સમજાવી તેની વહુ જોડે લડાવતી નથી, પણ તે જોડું વચ્ચે બહુ પ્રીતિ થાય તેવું કરે છે મોટા બાઈડીઓને મૂર્ખ રાખવી, એ બેવકૂફી તથા યુના ભણેલું કામ છે છોડીઓને ખામુખા ભણાવવી જોઈએ, બેરા સાથે હેન માયાથી ચાલવું જોઈએ.

ભરતખંડમા અસન વિદ્યા ધણી હતી, તેવું એક કારણ, એ હતું કે, તે વેળા સ્ત્રીઓ ભણતી તેથી પોતાનાં છોકરાંને અભ્યાસ કરાવવા પર ધણી મહેનત લેતી. સારાં સારાં લુગડાં ધણેણાં પહેરાવવાં, કે જમવા તેડી જવા, કે વહેવા વહેવાં પરણાવવાં, એના પર જોઈલું તેઓ લક્ષ આપતી, તેના કરતા છોકરાંને ભણાવવા પર તથા પોતાનો અભ્યાસ કરવા પર તેઓ વધારે ધ્યાન આપતી.

(મુબાઈ)

સૌ. બહેન સુંદર

સ્ત્રીઓ માટે લાયબ્રેરી.

સુન્દરીસુબોધ, વસન્ત, વગેરે પત્રોમા સ્ત્રીઓને વાચવા લાયક કથા પુસ્તકો છે, તેની નકલ તથા યાદીઓ આવી છે. ભરથ, સુરત અને અમદાવાદમા સ્ત્રીઓને માટે લાયબ્રેરી (પુસ્તકાલય) સ્થપાઈ છે. અમદાવાદમા વડનગરા નાગર મૃદરથ એંગ્લોસિક્ષણનમા મળતી સ્ત્રી-સમાજમાં એવી એક લાયબ્રેરી કરવા મ્હે પત્ર લખ્યો હતો અને મુન્નાબાઈમા અમારા ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની પણ એક લાયબ્રેરી છે આમ સ્ત્રીઓને કૃષ્ણજી આપવા ને

તેમની ઉન્નતિ કરવા ચારે બાજુ પ્રયાસ થાય છે તે વખતે સ્ત્રીઓને માટે લાયબેરી-એક સારી-લાયબેરીની જરૂર, એમાં કાંઈ ના કહેશે નહિ.

નિશાળમાં ભણતી છોકરીઓ માટે, સામાન્ય સ્થિતિની ઘરકામથી પરવારી એસનારી સ્ત્રીઓ માટે, તેમજ વિદ્યા-પૈસાદાર અને પાર્ટીઓમાં ફરનાર કુટુંબોની સ્ત્રીઓ માટે આનન્દ આપે, જ્ઞાનમાં વધારો કરે, હૃદયગીમાં ઉપયોગી થઈ પડે, બુદ્ધિને ખિલાવે-તથા સન્માર્ગે ચલાવે, એવાં મૃદામૃદા પ્રકારનાં પુસ્તકોની હવે ખાસ જરૂરિયાત સમજાય છે.

સ્ત્રીઓને વાંચવાની શી જરૂર છે ? એમને ઘરકામ ધણું છે, વાંચવાથી હીરડીરીંધા વગેરે રોગો થાય છે, માટે એમને ચોપડીઓ વાંચવા આપવી નહિં; એવું કહેનાર, હૃદયપંથુ ધણા નીકળશે. પરંતુ હવે જો ગેરસમજ ધીમેધીમે ઝાઝી થવા માંડી છે, વાંચવાથી પુરુષને લાભ થતો હોય તો આપણને પણ થવો જોઈએ. કારીગર લોકોની સ્ત્રીઓને પુસ્તકો વાંચવાની જોટલી જરૂર છે તેટલીજ પૈસાદાર, મોટાર-ગાડીમાં ફરનાર બાલુઓને પણ તેમ કરવાની આપ-સ્થક્તા છે. વિદ્યા અને વિજ્ઞાનના પ્રગતિસત્તાકરણમાં શક્તિ અને લાયકાત (જે ધીમેધીમે હરકોઈ માણસથી મેળવી શકાય છે તે) માં તફાવત હોય છે પરંતુ જરૂરિયાત વિશે તો કદિ ભેદ છેજ નહિં. જેમ હવા અને અજવાળાની સર્વને એકસરખી જરૂર છે તેમજ જ્ઞાનનું પણ સમજવું. કાંઈને પોતાની જાત સુધારવા-કાંઈને બુદ્ધિ સુધારવા-કાંઈને દેશનું કામ કરવા-કાંઈને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવા-કાંઈને ગરીબોને મદદ કરવામાં-કાંઈને સાહિત્ય સેવા કરવા-એમ દરેકને પુસ્તકોનીતો જરૂર પડવાનીજ. સુંદરીસુખોધમાં એમ વસંત વગેરેમાં જે માદીઓ આવી છે, તેમાં ધણુંખડું પતિસેવા-ગૃહવ્યવસ્થા-માંદાની માવજત-આદરકાને ઉછેરવા વગેરેનાજ વિષયોની માદી છે. એકાદ જે સ્થળે સામાન્ય જ્ઞાન કે દેશસેવાની સુચના છે. આ વિષયો કામના છે ખરા, પણ આ ચિત્રણ બીજા ધણા વિષયો છે. સાયન્સ (વિજ્ઞાન) ની શોધો માટે કંઈ જ્ઞાન લેવાની જરૂર નથી ? સુખાધમાં રહેનારી ધણી બહેનો! સીનેમેટોગ્રાફ વીજળી-ટેલીફોન-ગ્રેમેફોન-એરોપ્લેન-સ્ટીમર-ગેસનાદીવા-મોટોર-વીગેરે વિશે કાંઈજ જાણતી નથી. મહાશ્વ-ધૂમકેતુ-ચન્દ્ર-સૂર્ય ભરતી-આટ વગેરેની આપણી કેટલી બહેનોને માહિતી હશે ?

હાલમાં ટર્ફ અને ઈટાલી વચ્ચે લડાઈ ચાલે છે, ચીનમાં બળવો થયો છે; પોર્ટુગાલમાં રામને પદબ્રહ્મ કર્યો છે. આપણા મહારાજાને મહારાણી હિંદુસ્થાન આવે છે. આ આજી પતિહાસના વિષયો આપણે જાણવાની જરૂર નથી ? ઈટાલી ક્યાં આવ્યું ? ટર્ફમાં કાણુ રાજ છે ? પોર્ટુગાલે શું છે, તે આપણને જાણવાનો હક યા જરૂર નથી ?

ચોપડીઓ વાંચતાં—ભવજૂતિ—કાળીદાસ—પ્રેમોનંદ—દ્વારામ—શેક્સપીયર—એડીસન વગેરેનાં નામ આવે છે. એ કાણુ હતા, તે જાણવાની જરૂર નથી ? યુરોપમાં સ્ત્રીઓ કેવાં જીવન ગાળે છે ? આફ્રિકા—અમેરીકાની સ્ત્રીઓની શી સ્થિતિ છે ? ચીન અને જાપાનમાં સ્ત્રીઓની શી પદવી છે ? ટર્ફને રૂશિયામાં ગૃહસંચારના શા રીવાજ છે, તે પુરુષો પુસ્તક મા-રફત જાણે ને આપણને જાણવા. જરા ઇચ્છા ન થાય ? સીનેમેટોગ્રાફમાં દેખાવો જોવા લઈ જાય ને એમાં આવતા દેખાવો નાના બાલકની માફક સમજ્યા વીના જોઈએ, પછી આપણને શું અસર થાય ! બાળકોને કેળવવાની બીજા સુધેલા દેશોમાં શી રીત છે ? ત્યાં કન્યાશાળા કેવી છે ? બાલકોની સુવિધા મજબૂત ને તંદુરસ્ત શી રીત થાય છે ? તે જાણવાની કાંઈને

જરૂર હોય તો આપણને છે. કારણ આપણને પોતાને કેળવણી મળી નહોતી, આપણને જ્ઞાન આપ્યું નહોતી, પછી આપણે બાળકો સારાં કેળવાયલાં બનાવી ન શકીએ; છતાં આપણી જવાબદારી તેથી કાંઈ જોડી થતી નથી. બીજા દેશોમાં સમપદ્ધતિ કેવી છે, એથી લોકો સંતુષ્ટ છે કે કેમ, આપણા દેશની જુની અને નવી સમપદ્ધતિમાં ફરકાર થયો છે કે કેમ? સ્ત્રીઓ કુંવારી રહી શકે કે કેમ, તેને માટે દુનીયાના જુદા જુદા લોકોના શા વિચાર છે, તેપણ આપણને જાણવાની જરૂર છે. બીજા દેશના ગરીબ મહેનતુ લોકો શી રીતે કમાય છે, સ્ત્રીઓને કમાવવાની જરૂર છે કે કેમ, હોય તો એમને માટે એમની સ્થિતિ જોઈ, ક્યા ક્યા સંધ્યા છે તે જાણવાની આપણને મુખ્ય જરૂર છે.

આપણા દેશમાં એવી માન્યતા છે કે સ્ત્રીઓની આગળ 'ગાયત્રી' વેદ ન લખાય. હવે આ બાધ શામાટે રાખવામાં આવ્યો હશે તેનો ખુલાસો કરી સ્ત્રીઓને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ શા માટે કરવા દેવામાં ન આવે તે સમજાવું નથી. માટે શાસ્ત્ર અભ્યાસ તે કરનારી સ્ત્રીઓના જીવનવૃત્તાંતો તેમજ સ્ત્રીઓને ગૃહસંસારની સાથે ધર્મનું જ્ઞાન થાય એવાં સાદાં સમગ્રાય એવાં પુસ્તકો પણ થયાં જોઈએ.

આ અને આવા ઘણા વિષયોનું જ્ઞાન આપણને મળવું જોઈએ અને તેને માટે એક એવી લાયબ્રેરી જોઈએ કે આ વિષયને લગતાં પુસ્તકો ત્યાં મળી શકે. આવી લાયબ્રેરી થશે ત્યારે જ અમર પડશે કે કંઈ જાતનાં પુસ્તકો ગુજરાતીમાં નથી.

આપણે ત્યાં સાધારણ વાર્તા કે નવલકથા, બાળ કેલવણી, પતિસેવા, ગૃહવ્યવસ્થાનાં પુસ્તકો છે પરંતુ તે શિવાય મન અને શુદ્ધિ ખાતે એવાં ન બાલકોને ઉપયોગી પુસ્તકો નથી. આ ઉપરાંત મોટા ઊંમરની સ્ત્રીઓ જેમના મને મુઆઇમાં અનુભવ થયો છે તેવી સ્ત્રીઓમાં કેટલીકને ઇંગ્લેન્ડ જાણવાનો શોખ હોય છે કેટલીકને ગુજરાતી જાણવાનો શોખ હોય છે. ને કેટલીકને સંસ્કૃત જાણવાનો ઉમંગ હોય છે. તો મોટા ઊંમરની સ્ત્રીઓ માટે બાલકોની જોપડીઓથી જુદીજ તરેહની જોપડીઓ થવી જોઈએ. મા બા. આ. પા. એ પાંચ સાત વર્ષના બાલકને જાણવામાં આનંદ પડે પણ પચીસ કે ત્રીસ વર્ષની સ્ત્રીને એવી શરૂઆત કરતાં કંટાળો આવેગ. એમજ ઇંગ્લેન્ડ ને સંસ્કૃતનું. આટલા માટે મોટા ઊંમરની સ્ત્રીઓ માટે અભ્યાસ સહેલાઈથી શરૂ કરી શકે એવાં પુસ્તકો લખાવાં જોઈએ.

ઘણા કેળવાયલા પતિ પોતાની સ્ત્રીઓ ગુજરાતી જાણેલી હોય છે છતાં તેમનામાં અસંતુષ્ટ હોય છે. તેઓ તેમની વાતો સમજી શકતી નથી ને એથી તેમને કદાચ કંટાળો આવે. એથી એમને સમગ્રાય એવાં-સરળ 'અને સાદાં પુસ્તકો મળી શકતાં હોય તો એ ત્યાર વર્ષે એજ સ્ત્રીઓ પતિનો વાતો, પતિની સાથે પતિના મિત્રોની વાતો સમજી શકે અને ઘરમાં તેમજ બહાર આનંદ સુખ ફેલાય.

વર્તમાન પત્ર તેમજ માસિકો માટે પણ એજ કહેવાનું છે. સ્ત્રીઓ માટે સુંદરીસુમોધ એક જ 'એવું' માસિક છે કે જેમાં સ્ત્રીઓને માટે અમુકજ વિષય એમ નથી એટલાજ માટે એ પત્ર વધારે પ્રિય થઈ પડ્યું છે.

સ્ત્રીઓ પુરૂષની મિત્ર છે તો તેમને તેમના સુખ દુઃખમાં ભાગ આપવો જોઈએ અને એ ભાગ વાંચવા લખવામાં—તથા દેશના ને ન્યાત જાતના કામમાં પણ આપવો જોઈએ.

આટલા માટે સ્ત્રીઓને તો અમુકજ કામ છે એમ ન માનતાં યોગ્ય કૃત્યવણી લઇ એમને પશુ જગતનાં ખીજ કામોમાં યથાશક્તિ ભાગ આપવાની જરૂર છે.

ન્યારે નિશાળમાં કન્યા-તરીકેની અને ઘેર-પુત્રી કે-પણ તરીકે કૃત્યવવાની આપણી ફરજ છે, એમ સીક્ષક મા આપ કે પતિ સમજશે. ત્યારે સારી સ્થિતિ થશે. આ કરવાને સ્થળે સ્થળે લાયકેરીમાં માત્ર ન્યાં ત્યાં પુસ્તકો ભેગાં કરવા કરતાં ઉપર કહ્યું એ પ્રમાણે સારાં ઉપયોગી વિષય સંબંધીનાં માસિકો, વર્તમાન પત્રો અને પુસ્તકો રાખવાં. ન્યાં સુધી શુદ્ધતામાં આવ્યાં પુસ્તકો ન મળી શકે ત્યાં સુધી ઈંગ્લિશ પુસ્તકો રાખવાં અને સાહિત્ય સભા, શુદ્ધતા વર્નાકયુક્ત સોસાયટી જેવી સભા તરફથી એવાંજ પુસ્તકો લખાવવા-છપાવવાની તજવીજ થવી જોઇએ. આ લાયકેરીમાં સ્થાનિક અને જહાર ગામની સ્ત્રીઓને, મેન્બર થવાનો હક આપવો ને ડીપોઝીટ તરીકે અમુક રકમ લઇ ન્યાં મંગાવે ત્યાં એ ચોપડીઓ એમના ખર્ચે મોકલી આપવી. નિશાળોમાં કન્યાશાળામાં તેમજ સ્ત્રીઓની સભામાં આવ્યાં પુસ્તકોનું વાંચન કરાવવું જેથી પુસ્તકોનો ઉપયોગ થાય. સ્ત્રીઓની સભામાં આવ્યાં પુસ્તક પુસ્તકોનું વાંચન ગોળવાતું બની શકે એમ હું ધારતી નથી. તો પછી પુરૂષો માફકની લાયકેરીઓ બહુ લાભ કતો નથી. ઘર કામ, બાલકો સંભાળવાં વગેરે કામ ઉપરાંત, વખત કાઢી સામાન્ય સ્થિતિની સ્ત્રીઓને લાયકેરીમાં જવાનો વખત મળવાનો નહિ.

એટલા માટે આવી લાયકેરી સ્થપાવામાં મુંઢરીમુંઢાઈની વાંચક ખેડેનો મદદ કરશે એવી આશા છે. સ્ત્રીઉપયોગીની સાથે બાલકને માટે રચાયેલી નાની ચોપડીઓ જેમાંનાં વાર્તાઓથી જ્ઞાન ને આનંદ બે મળે તેવી ચોપડીઓની ખાસ જરૂર છે. ને એવી ઈંગ્લિશમાં ઘણી ચોપડીઓ છે પણ શુદ્ધતાની થવાની જરૂર છે. ને તેની પણ યાદી થવી જોઇએ.

સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકોની યાદી મુંઢરીમુંઢાઈમાં આપી ગઇ છે. તેમાં જહાર મંત પ્રમાણે ઉપર જણાવેલાં વિષયોનાં સમાવેશ થવાની જરૂર છે. તો એવાં પુસ્તકોની યાદી કરી જહાર પાઠવાની અને એવી એક મુખ્ય લાયકેરી સ્થાપવાની જરૂર મને લાગે છે.

આ સંબંધી મ્હારું કહેવું અયોગ્ય હોય એવવા એમાં સુધારો વધારો કરવા જેવું હોય તો વાચક ખેડેનોને તેમ કરવા વિનંતી છે. હાલતો એટલુંજ કહી અટકીશ.

સેન્ટાક્રુઝ

સૌ પ્રમિલા:

સ્ત્રી-પ્રયાસ.

ધીમતી સૌ. સરકારેવીતું નામ હિન્દુસ્થાનમાં સુવિદિત છે. સ્ત્રી જાતિની ઉન્નતિ માટે એમના પ્રયાસ સતત ચાલુ હોય છે. કુમારિકા હતાં ત્યારે પોતાની જાનનીઓના એવ માટે નાના પ્રકારના પ્રયાસ કરતાં, તેમજ લગ્ન થયા પછી પણ આ કર્તાવ્યપરાયણ સ્ત્રીનો ઉત્સાહ સિધ્ધિ નથી પડ્યો. આવાં સ્ત્રીઓને આપણા દેશમાં વધારે પાકશે ત્યારેજ આપણી ઉન્નતિ થશે. પરંતુ એક ગતના પ્રકાશથીજ કાંઈક ઉદ્યમી ચિન્હ માણમ પડવા લાગ્યાં છે.

ગયા વર્ષમાં ડીસેમ્બર મહિનામાં અલ્હાબાદ ખાતે નૅશનલ કોન્ગ્રેસ, સોશીઅલ કોન્ફરન્સ વિગેરે પરિષદો મળી હતી. તે પ્રસંગે મહિલા પરિષદ પણ મળી હતી. આ ઉપરાંત લાહોરમાં સ્થપાયેલા સ્વાસ્થ્યસેનામંડળ તરફથી એક બીજી પરિષદ ગોલાપતી એવી ચૂંટા

યઇ હતી. મુખર્ષ, અલ્હાબાદ, દલ્હાવી મોટાં શહેરોમાં લોકોનો અભિપ્રાય આ બાબત માટે પૂછવવામાં આવ્યો હતો. પણ કાંઈ ન કળી શકાય એવાં દારણોને લીધે પુરૂષ મત આ બીજી પરિપદ્ધતી વિરુદ્ધ થયો તે છતાં અનેક સંકટો સામે ટક્કર ઝીંતે માત્ર સ્ત્રીઓના પ્રયાસથીજ—આ દ્વિતીય પરિપદ્ધ મળી હતી. સર્વ કાર્યની વ્યવસ્થ સ્ત્રીઓએજ કરી હતી. સ્ત્રી-સ્વયંસેવકો સ્વવારથી કામ કરવા મંડી જતાં હતાં. માત્ર પોરના જમવા માટે થોડી ધડી નવરાસ કઢાડનાં, બાકી આખો વખત કામ કરતાં; છેવટ ને પ્રયાસ સફળ થયો અને જાજરાનાં યોગમ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે પરિપદ્ધ મળી. હિન્દુ સ્ત્રીઓની આ પરિપદ્ધમાં નીચે પ્રમાણે ફરાવો પસાર થયા હતા.

૧. ભારતસ્ત્રીમહામંડળની આ સમાજનો અભિપ્રાય થાય છે કે ભારતખંડનાં સર્વ મોટાં શહેરોમાં આ મંડળની શાખા સ્થાપવી અને તેના કુલ અખતિઆર મૂળ સંસ્થાને હસ્તક રાખવો. તેનું મુખ્ય સ્થળ લાહોર રાખવું.

૨. આ સમાજનો સર્વાનુમતે અભિપ્રાય થાય છે કે પડદાના રિવાજ તથા બાળકઅની રીતને લીધે સાળામાં શિક્ષણ લેતી કન્યાઓનું પ્રમાણ ઓછું થોડું છે, તેથી પરિણીત સ્ત્રીઓ માટે જુદાં જુદાં સ્થળોમાં મહામંડળ તરફથી ગૃહશિક્ષણનું મિશન સ્થાપવું.

૩. લિંગ લિંગ સ્થળે મહામંડળની સાહિત્ય કમિટીઓ સ્થાપવી. અને તે દ્વારા આપણા દેશની ભાષાઓનો પ્રચાર કરવો, જેથી અર્વાચીન વિચાર, જ્ઞાન અને શિક્ષણ—વિશેષ કરીને હિન્દુ જાતિની ઉત્પત્તિનો સાધન તરીકે—નો વિસ્તાર થઇ શકે; અને સરળ અને સમજ શકાય એવી ભાષામાં થાય તો થોડું વાંચતાં લખતાં આવડતું હોય એવી દરેક સ્ત્રીને લાભ થાય.

૪. ગરીબ સ્થિતિની સ્ત્રીઓને અનેક આપદા વેઠવી પડે છે તો તેમના લાભને માટે સ્થળે સ્થળે દુકાનો કઢાડવી, તથા બીજી સરળતા કરી આપવી. તેથી તેઓ પોતાના અને પોતાનાં કુટુંબના કલ્યાણને માટે કાંઈક ઉપયોગી વસ્તુઓ પેદા કરી શકે, છતાં તેમના પોતાના અંથવા કુળના અભિમાન કે માનને હાનિ પહોંચે નહિ.

૫. આપણા દેશની સ્ત્રીઓને માટે પ્રચલિત દાકતરી મદદની વ્યવસ્થામાં તપાસ કરવી—લોકો તેના કેટલો લાભ લે છે, વાસ્તવિક રીતે તેના લાભ લેવામાં ક્યાં ક્યાં પ્રતિબંધનો નડે છે, અને કેવી રીતે તેને લોકપ્રિય કરવી.

૬. હિન્દુસ્થાનની એકદ રાણી અથવા યોગમને વાર્ષિક સભામાં અધ્યક્ષ સ્થાન આપવું (તે વર્ષમાં પછી તે 'એક્સ પ્રેસીડેન્ટ' પ્રમુખ તરીકે કામ કરે) અને અન્ય નામાંકિત સભાસ્ત્રીઓને ઉપપ્રમુખનું સ્થાન આપવું—ઈત્યાદિ. આ સર્વ કાર્યનો કુલઅખતિઆર આ મંડળના ઉત્સાહી સ્થાપનાર શ્રી. સૌ. સરલા દેવીને આપવો.

આ પરિપદ્ધ મળી ત્યાર પછી તરતજ અલ્હાબાદમાં ભારતસ્ત્રીમહામંડળની શાખા સ્થાપવામાં આવી હતી. ત્યાર પછી શ્રી. સૌ. સરલા દેવી કલકત્તે ગયાં અને અનેક સ્થળે ફરી ફરી પ્રવાસ કરીને ત્યાં પણ એક શાખા સ્થાપી.

ભારતસ્ત્રીમહામંડળનું મુખ્ય મથક લાહોર છે. અને અત્યાર સુધીમાં યુનાઈટેડ પ્રોવીન્સમાં તથા પંજાબમાં શાખાઓ સ્થપાઈ છે; અને અન્ય સ્થળે શાખાઓ સ્થાપવા માટે અરજીઓ આવવા માંડી છે. એજ બતાવી આપે છે કે સ્ત્રીજીવનના હિતને માટે સર્વજન જાગ્રતી થવા માંડી છે.

મદ્રાસ, નાગપુર, અને મુંબઈમાં પણ એવી શાખાઓ સ્થાપવાની ધારણા છે.

ભારતભ્રમણના ઉદ્દેશ એ છે કે, ભારતખંડની દરેક કોમની; દરેક પંથની, દરેક વર્ણની અને જાતિની સ્ત્રીઓને હિન્દુ ભગિનીઓના નૈતિક અને વ્યાવહારિક શ્રેયના સામાન્ય હિતના પ્રશ્નના નિરાકરણ માટે એકત્ર કરવાની યોજના કરવી; અને એ યોજના દ્વારા અસ્પર્શ સહાયતાથી અને એકસંપથી વર્તીને સ્વજાતિનું કલ્યાણ સાધીને મનુષ્યજાતિના ઉત્કર્ષ કરવો.

આ હેતુ સફળ થવા માટે નીચે પ્રમાણે માર્ગ ગ્રહણ કરવા:—

(૧) હિન્દુ જીવન સ્થિતિને અનુકૂળ સ્ત્રીઓ માટે ગૃહશિક્ષણની યોજના કરવી.

(૨) સ્ત્રીજાતિના ઉત્કર્ષ માટે જે સાહિત્ય, વિજ્ઞાન અને વિચાર આવશ્યક હોય તેનો પ્રચાર કરવા માટે દેશની ભાષાઓનો પ્રસાર કરવો.

(૩) કુલને લાંછન ન લાગે એવી રીતે ઉપજીવિકા સંપાદન કરવાનો સરળતા કંઈ આપવી.

(૪) સ્ત્રીશક્તિ મદદ લેવાની સમજૂતી આપવી.

(૫) સમિતિની મદદ માટે ફન્ડ એકઠું કરવું.

(૬) દેશના સર્વ ભાગમાં મુખ્ય સમિતિની શાખાઓ સ્થાપવી.

(૭) મહામંડળની જે જે સંસ્થાઓ હોય તે તેમાં જોડી દેવી.

(૮) દેશના સર્વ ભાગમાં સ્ત્રીઓની સંસ્થા, સ્ત્રીઓનાં કાર્ય, અને સ્ત્રીઓની ઉત્તિ સંબંધી માહિતી આપવા માટે 'બુરોઝ' (સલાહ મળે એવી આદિશો-જગાઓ) સ્થાપવાં.

(૯) મંડળના સલાહકાર તથા અન્ય સ્ત્રીઓની સલાહ સર્વસ્થળે પ્રસંગોપાત યોજાવવી.

(૧૦) ઉપર જે ઉદ્દેશ દર્શાવ્યા તે પાર પાડવા માટે બનતો પ્રયાસ કરવો.

ગમે તે કોમની, ગમે તે વર્ણની, ગમે તે પંથની, અને ગમે તે દેશની સ્ત્રી, જેને મહામંડળના ઉદ્દેશ સાથે સહાનુભાવ હોય, અને તેને સહાય કરવાની ઇચ્છા હોય તે, મેમ્બર થઈ શકે. દરવર્ષે એક રૂપિયા વર્ગણીનો રાખ્યો છે.

હાલમાં મંડળમાં ૫૦૦ સલાહકારોનાં નામ દાખલ થયાં છે. કંલકતાની, અંદાજાંદની અને લાહોરની શાખાએ ઉત્તમ રીતે કામ કરવા માંડ્યું છે.

જનાના શુભેને માટે સ્ત્રી શિક્ષકો રાખવામાં આવ્યા છે. તેમને જવા આવવો માટે ગાડીઓનો ખર્ચાગર કરવામાં આવ્યો છે.

જનાનાશાળાને માટે ચાર માર્ગ સંચયવામાં આવ્યા છે.

(૧) ઘરેઘરે શિક્ષકો મોકલવા. (૨) જુદા જુદા મહેલમાં વર્ગ ઉઘાડવા. (૩) અભ્યાસક્રમ એક રીતનો નિશ્ચિત કરી સર્વસ્થળે તેની પરીક્ષા લેવી, અને વધે અન્ય મહામંડળ તરફથી ઇનામ વહેંચવાં. (૪) જનાના સ્ત્રીઓએ 'વિદ્યાદાન નત' ગ્રંથ લખવું. જે જે વિદ્યામાં નિપુણતા હોય તે તે વિષય શીખવવાનો સર્વેએ ચલ કરવો.

સ્થાનિક કાર્ય માટે દરેક સ્થળે વ્યવસ્થાપક કમિટી કરવી.

કોરોનેશન વખતે મહામંડળની સર્વ શાખામાં સંમીલન કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને આનન્દોત્સાહ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો.

જનાના શિક્ષક બનાવવા ઉપરાંત સ્ત્રીઓએ તૈયાર કરેલી વસ્તુઓના વેચાણ માટે સાધન કરી આપ્યાં છે;—નારી નિર્વાહ લંડન નામની યોજના કરી છે. સાહિત્યને અંગે પણ પ્રયાસ થાય છે.

ઉપરના વિવેચન ઉપરથી માણુમ પડશે કે ભારતસ્ત્રીમહામંડળે જે કાર્ય માથે લીધું છે તે કાંઈ નહતું સુતું નથી.

દેશની ભગિનીઓનાં અંતઃકરણમાં પ્રકાશનાં કિરણોનો પ્રવેશ કરાવવો, તેમના જીવનમાં અને ગૃહમાં રસિકતાનો પ્રવેશ કરાવવો એ જ આ મંડળનો હેતુ છે.

હિંદુ વર્ગની હિન્દુ સ્ત્રીઓને કાંઈ કામકાજ ન હોવાને લીધે આગસમાં, તેમનું જીવન સમાપ્ત થાય છે, તો આ સ્ત્રીમંડળે તેમની સમક્ષ કાર્ય ક્ષેત્ર ઉત્તું કર્યું છે. વૃદ્ધ વિધવાઓમાં, કુચલીમાં અને પરનિન્દા કરવામાં વખત માળીને જીવન વ્યર્થ ગાળવું તેના કરતાં આ પ્રમાણે તેમની દષ્ટિમર્યાદાનો વિસ્તાર કરી આપ્યો છે, અને એ રીતે ઉન્નત અભિજ્ઞાપણ સંજ્ઞા કરવાને સાધન કરી આપ્યું છે.

સેવાસદન, વનિતાવિદ્યામ જેવાં સ્થળો આ પ્રકારનું કાંઈક અંશે કાર્ય કરે છે. પરંતુ સમસ્ત દેશની સ્ત્રીઓનાં હૃદય એક કરીને, ભગિનીભાવની જાગૃતિ કરવાનો પણ આ મહામંડળનો હિત છે.

"All are but parts of one stupendous whole,
Whose body nature is and God the soul."

પ્રકૃતિ જેનો દેહ છે, અને પૂરમેશ્વર જેનો આત્મા છે, એવા એક મહાન તત્વનાં સર્વે ભિન્ન ભિન્ન અંગ છે,

અન્ય સર્વ સ્થળ પૂરતાં હિન્દુસ્થાનમાં સ્ત્રીનું દિન તે પુરપતું દિત છે. અને જો મનુષ્ય પ્રપત્ન હશે તો ઇશ્વરી સાદાપ્ય તો આપોઆપ આવશેજ, એ પ્રકારથી જો કાર્ય થશે તો ક્ષેત્ર ધવાની એ નિશ્ચય છે. પુરુષોની મદદ અને ઇશ્વર ઇચ્છા અનુકૂલ તો આ પ્રયાસ સંજ્ઞા થવા સર્વતઃ સંભવ છે.

આ મંડળની શાખા ગુજરાતમાં—અમદાવાદમાં સ્થાપવા માટે પ્રયાસ થાય તો લાભ થશે એટલીજ સૂચના છે. .

વડોદરા

સૌ. શારદા મહેતા.

આપું જગત્ શું શોધી રહું છે?

(૬મું જ પરથી.)

૧. જીવનને હું કયી રીતે ઉચ્ચદશા અને કર્તવ્ય પરાયણતાએ પહોંચાડું? કયી રીતે મારી આત્મશક્તિની ખરી ગૃહણ શક્તિ જાણું? હું કેવી રીતે કાયમ અને સત્ય પ્રભુના પાશુ? હું કેવી રીતે આ જીવનને લગપૂર સુખ, નિરૂત્ત, આનંદ અને સતોષથી પરિપૂર્ણ કરું કે જે નીરંતર વૃદ્ધિ પામ્યાજ કરે—જેની આત્મી એવી જ્યોતી ઉત્પન્ન કરે કે તેનું તેજ કદી ઘટે નહીં, તેનાથી નીરંતર આત્માનંદ પમાય અને તેનો કદી પણ કંટોળો આવે નહીં.

૨. ખીજ કોઈ પણ પ્રશ્નો નથી કે જે આનાથી વધારે વાર પુછાયા છે. અનેક મનુષ્યોએ આ પ્રશ્નો પુછ્યાં તેમનાં જીવન પૂરાં કર્યાં છે, હરકોઈ મનુષ્ય આજે તેજ પ્રશ્ન ઉઠાવે છે. લાખોએ ગતકાળમાં પૂછ્યા છે. લાખો આજે પુછે છે. દરેક પ્રજા અને હવે પછીના લાખો તેજ સવાલો પુછશે. દુનીઆના દરેક ભાગના લાખો મનુષ્યો આ પ્રશ્નો ઉત્ત

તિવ્ર ઇચ્છાથી અને આતુરતાથી શોધે છે. તેમને માટે અને ભરીપૂરી પ્રગતિને માટે એક સત્ય અને સફળ ઉત્તર છે ? પ્રીય વાચકો, તમને એનો ઉત્તર શોધવામાં રસ પડે છે ? તે ઉત્તર માટે આતુર છો ? આ પુસ્તક તેના નામ ઉપરથી તમે વાંચવાને હાથમાં લીધું છે અને આટલે મુધી વાંચ્યું છે. તેજ સુચવે છે કે તમે પણ આ અસંખ્ય માણસોમાંના એક છો.

૩. ધર્માન્કાળથી જે મહાન સવાલ પૂછતો આવ્યો છે તેનેજ બીજા રૂપમાં પુછીએ કે 'ઇંગ્લીશ' પરમ સુખ શું ? આનો સત્ય અને સંતોષકારક જવાબ મેળવવા માટે અસંખ્ય મનુષ્યો પોતાની બધી મીલકત ખુશીથી આપે તેમ છે. જે આપણે આપણી વચ્ચેજ તેનો ખરો અને સંતોષકારક જવાબ શોધી કહાડીશું તો આટલો દુઃખ વખત પણ જે આપણે. સાથે ગાળ્યો છે તેને 'ઇંગ્લીશ' અમુલ્ય સમય તરીકે લેખી રાખીશું. મારા ધારવા પ્રમાણે આનો જવાબ મળે તેમ છે. કંદાય આપણી શોધ વધારે નીચીવાળી નીવડશે. તમારી ઇચ્છા હોય તો દરેક ડગલે મારી સાથે તકરાર અને દલીલ કરો. પણ મને છેવટે કહેવુંજ પડશે કે તે જવાબ સાચો અને સંતોષકારક છે કે નહીં.

૪. આ એક મહાન અને સરસ ઉદ્દેશ છે. જે તેને દૈ નીચીથી મદદ કરવામાં આવે, તેને 'ઇંગ્લીશ' મધ્યમીનું અને મુખ્ય ઉદ્દેશ તરીકે ગણવામાં આવે અને તેની આસપાસના સર્વ હેતુઓ પોતાની મેળે થોડી રીતે યોગ્ય તો આ જીવન સફલ થાય, પરમ સુખી બને. જેટલો તે ઉદ્દેશ દૈતાથી મહે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તે મનુષ્ય પ્રેમ અને આશીર્વાદમિળવી શકે. વળી તે ઉદ્દેશ સર્વ મનુષ્યો મહી શકે તો જે દુનીઆમાં આપણે રહીએ છીએ તેના એક રાતમાં અંતમય જેવો ફેરફાર થઈ જાય, જેવા ફેરફારની રાહ દુનીઆમાં ધર્મા વખતથી જુએ છે. અસંખ્ય માણસો જેઓ દુઃખ અને નિરાશામાં ડૂબી ગયેલાં છે, તેઓને તેનાથી જીવન-આશા અને સંતોષ મળે. હાલ જે કહેવન સાચી ફરી છે કે "મનુષ્યનું મનુષ્ય પ્રયેનું અમાનુષીક વર્તન લાખો મનુષ્યોને શોકાત્ર બનાવે છે-". તે ફરીથી નહીં કહેવાય. સ્ત્રીઓ રાત અને દીવસ પોતાના આનંદનીજ શોધમાં માંગ કહાડે છે. તેમના જીવનમાં, એટલાં બધાં સાચાં અને અતૃપ્તિમ આનંદ, સુખ, અને સંતોષ નો ઝગ વહે-કે જે પહેલાં તુચ્છ અને ઓછા આનંદને સત્ય માનતી હતી તે આનંદ આની પ્રાપ્તિથી કીકા લાગે. સાચો આનંદ શેમાં સમાવેલો છે તેનું ત્યારે ખરું જાન થશે. દરમિયાન ધાતુ અને કુંદન, કાચમણી અને અમુલ્ય મણીની સરખામણી જેટલેજ ફેર તે વખતના માની લીધેલા આનંદ અને આ ઉદ્દેશ મમત્યા પછી આવેલા અદ્યપ આનંદ વચ્ચે લાગશે. વળી તેજ સ્ત્રી જેણે પહેલાં પોતાના ગર્વથી કવચીતજ પોતાનું આંગણ સાફ કરનારી સ્ત્રી સામે નજર કરી હશે જે દેખીતી ગરીબ હોવા છતાં જે તેનું ખરું જીવન જણાવતો તેજ કદાચ પોતાની ઉચ્ચ અને તેથીજ આ જગતને ઉપયોગી જીવન ગણતી. લાગશે વળી તેજ ગરીબ સ્ત્રી પ્રભુ-પોતાની પુત્રી હોવાથી તેને પોતાની બ્લેન તરીકે ગણશે. અને તેથી તેનું ગર્વહીન, ગરીબ જીવન તેની દીનતામાં પણ સુંદર-સુખી અને મધુર જનશે. તેનાથી (ઉદ્દેશથી) જ દેશમાં રાજા ખટપટીઆ પુરો (politicians) જેઓ પોતાના ફાવડને માટે સાર્વજનિક દીત બગાડનાર છે તેઓને બદલે રાજનીતી પુરો (statesmen) પેદા થશે. વળી મહાન અને અપ્રત્યક્ષ ગમને સામાજિક વીચારનો વીચાર જે હાલ આપણી સમક્ષ છે તેનું નિરાકરણ થશે. દુઃખમાં દરેક પુરૂષ પુરૂષોમાં પ્રધાન થશે અને દરેક સ્ત્રી સ્ત્રીઓમાં રાણીસમાન બનશે.

જૂલી ગયો છે, જેણે પોતાનું જીવન દુનીઆના સેકડા, હર્જને અને લાખો મનુષ્યો સાથે બેળવી દીધું છે, તે જીવનનોજ તે તે એક ભાગ થયો છે, -તેથી તેણે પોતાની એક નાની જાતને હર્જને લાખો ગણી મોટી બનાવી છે. આને લીધે તેનું જીવન હંમેશા ઉચ્ચ સ્થિતિ પામ્યા કરશે દીવસે દીવસે ઉત્તમતા અને ઉચ્ચતાને પામી એક દીનસ મહાન અને ઉચ્ચ દશાને પામેલા ભાગ્યશાળી જીવનોમાંનો તે એક બનશે, અને ભરપૂર સુખ શાંતિ અને સતોષ વાળું અદ્ભુત જીવન અનુભવશે. કે જેની સરખામણી આગળ આપણાં મૃતિમ સુખ અને જીવન ખરેખર તુરંત લાગે છે! તે મનુષ્યનું નામ અને અમરણ તેના મરણ પછી પણ મનુષ્યજાતીએ આકાશમાં કીર્તિરૂપી તાગની માફક અમર ગરી ઝળખ્યાં કરશે.

૧૨. આ મહાન ઉદ્દેશના આન્તરૂપીદાંતને જે બીજા સંજોગમાં મુકીએ તો, મુખ્યોપાર્જન એ આપણી પ્રવૃત્તિનો મુખ્ય અને પ્રત્યક્ષ વીણવ ટોચો ન જોઈએ જે સુખ મળવાનુંજ હોય તો પ્રેમ, મેવા અને સુખ આપણે બીજાને આપીએ તેથી મળતું જોઈએ તેના શિવાય સત્ય સુખની પ્રાપ્તિના સંભવ નથી વળી તેનીજ રીતે સાચી પ્રત્યુત્તા પામવાનો પણ આપણી પ્રવૃત્તિનો મુખ્ય હેતુ હોયો ન જોઈએ સુખ, પ્રત્યુત્તા વીગેરે સહજ હંમેશા પરોક્ષ રીતેજ મળે છે દુનીઆમાં એકે એવો દાખરો દાખલો નથી જોયો કે તેને ગોધરા જવાથી તે પ્રાપ્ત થયું છે અને તેથીજ અસુક મનુષ્યોને અનુકૂળ થવાને આ કુદરતનો મહાન ઇશ્વરી નીયમ ફરવાનો નથી તે નીયમને યોગ્યતા તમારે જાન તંત્રી સાથે અનુસરતું (Harmony-માં) રાખો એટલે તમને જરૂર તેના જુલો મળશે અને તેની વીરૂદ્ધ આનો તોપણ તરતજ તેની શીક્ષા ખમવી પડશે કાણકે તેને અનુસરતા આપણાં વર્તન કે તેની વીરૂદ્ધતાં આપણાં વર્તનથી આ મહાન ધારો બદલાવાનો નથી

૧૩. જે સ્ત્રીઓના તેમજ પુરુષોના નામને 'આજે આપણે માન આપીએ છીએ, તેઓની દરેકની જીવનની આ ઉદ્દેશનેજ અનુસરતી હતી જે તમારી ઇચ્છા હોયતો, દુનીઆના ઇતીહાસમાંથી જગતમાં જે જે ખરેખરા મહોદય થયા છે તેમની એટલે હાથ જે જે તેના હયાત છે તેમની તથા જે જે મરી ગયા કહેવાય છે છતાં જેઓનું અમરણ મનુષ્ય હૃદયમાં તાજું છે તેઓના સર્વના નામની યાદી કરે તેઓનું ચરીત્ર જોશે તો જણાશે કે તેઓની દરેકે દરેક જીવનની પ્રત્યક્ષ રીતે કે પ્રોક્ષ રીતે પરમેશ્વરમાં ગયાઈ છે કે નહીં. કોઈપણ માણસ કીર્તિ, આઘાતાની, સુખ, કે માન પ્રયત્નપણે પોતાના ક્ષયન માટે ઇચ્છે, તો તેને ખરેખર સાચું અને કીમતી જોઈએ તેટલું બીનકુન મળતું નથી કદાચ તાત્કાલીક મળતું લાગે, છતાં મહાન ઇશ્વરી નીયમ તેની પ્રાપ્તિની દૃઢ દરી દે છે અને તેથી જોઈએ કે મોડા, જાણ કરીને જોયોજ, તે પ્રાપ્તિના અત આપે છે !

૧૪ મનુષ્ય જાતીના સંભાવના વલણને નીયમમાં રાખનાર જે મહાન અને સર્વવ્યાપક કુદરતી કાયદો છે તે એમ દર્શાવતો માણસ પડે છે કે જે મનુષ્ય સ્વાર્થી હોય, પોતાનાજ વિશે વીચાર કરનારો હોય, પોતાનાજ ઉપયોગમાં જીવન ગાળનારો હોય, વળી માન, પદવિદ્યને આકાંક્ષી હોય, તે પોતાના મનની ચિત્તિથીજ સુચવે છે કે આ સર્વ મેળવવા માટે તે અતીશય નાયાયક છે અને મનુષ્ય જાતી તેવાઓને તે બધું અર્પણ નાખુમ છે જે મનુષ્ય પોતાની જાતને તેમજ ઉપર કહેલા માન મરતવાને અને સુખને પ્રવૃત્તિનો મુખ્ય વીણવ નહીં કરતા પોતાની દ્રષ્ટી સન્મુખ આ ઉદ્દેશને રાખી બીજાને સહાય કરવામાં, સુખી કરવામાંજ પોતાનું જીવન ગાળે

તો તેથી તે મુચ્ચ છે કે તેઓ સર્વે મેળવવાને માટે યોગ્ય છે. જગત અને અંતર-
અવસ્થા સહજમાં તેને તે અર્પણ કરે છે. આ મહાન કુદરતી કાયદાને યોગ્યતાથી ધણા-
ઓને લાભ થશે. મનુષ્ય જાતીએ હમેશાં અંતરથી વીરપુરુષોની પ્રશંસા કરી છે અને તેથી
તે સેવા-સીદ્ધાંતને પણ આવા દાખલાથી મજબૂતીથી મળે છે. તમે જુઓ. કોઇપણ વીર રત્ન
સ્વાર્થ સાધવાથીજ યશ્ન શક્યો છે ? હમેશાં પારકા માટે દાંષ્ટ કર્યું હશે તેથી મ્હોટો, યશ્ન શક્યો
હશે. વળી જુઓ, મહાત્માઓના આચારવિચાર આપણી નજરે પડે છે તેઓનું સ્મરણ
પણ આપણને તેઓનાં કેટલાં આભારી બનાવે છે ? વળી તેઓએ પોતાનું જીવન પોતાના
દેશની તેમજ દેશી બંધુઓની સેવામાં ગાળ્યું છે. પોતાના બંધુઓને દરેક પ્રકારે મદદ
કરવામાં ગાળ્યું છે. અને તેથીજ તેઓ જગતમાં મોટા કહેવાયા છે. દેશમાં ઉભાં કદેલાં બાવડાંઓ
કોઇ સ્વાર્થપરાયણ જીવન ગાળનારાઓ કદી જોવામાં આવ્યા છે ?

૧૫ પરાપકારી મનુષ્યોનાં સ્મરણાર્થે તેમના બાવડાંઓ ઉભાં કરેલાં મેં ઘણાં જોયાં
છે. પણ હજી સુધી એકે કૃપણ મનુષ્યનું જોયું નથી. ઘણાં ઉદાર વૃત્તિવાળાના અને ઉમદા
હૃદયવાળા મનુષ્યોના જોયા છે. પણ એકે જોવાનું નથી જોયું કે જેનું આખું જીવન
ગમે તેવી હાલતી ખટપટથી પૈસા નીચોતીને કદાવવામાં અને જે પોતાના હાથમાં આવ્યું તે
સુખ લોભવૃત્તિથી પચાતી પાડવવામાં ગળાયું છે. મેં રાજનીતીત પુરુષોનાં બાવડાંઓ જોયાં
છે પણ રાજ ખટપટીઓના એકે પણ જોયાં નથી. ઘણાં ખરેખરાં વક્તાઓનાં જોયા છે.
પણ ખાસી બડબડાટ કરનારાઓ (Demagogue)ના એકે જોયાં નથી. શુરવીર પુરુષોનાં
અને અગ્રેસરોનાં જોયાં છે. પણ જે પોતાના દેશ માટે જીંદગી આપતા હતાં છે, અને દેશ-
સેવા માટે વખત આવે પ્રાણને દેશ કરતાં અધીક ગણ્યો છે તેના એકે જોવામાં આવ્યા
આવ્યા નથી ! નીચવથી સમજાવે કે જે જે મહાન પુરુષો યશ્ન ગયા છે. જેમના સ્મરણો મનુ-
ષ્ય જાતીના હૃદયમાં હજી સુધી તાજાં છે. જેઓની કીર્તી, પ્રશંસા જગતમાં ફેલાઈ રહેલી છે.
તેઓને આ સઘળું મેળવવાની યોગ્યતા એટલી બધી હતી, એટલા મોટા મનના હતા કે
પર-સેવામાં, મનુષ્ય જાતીના સાચા સેવક યવામાં, પોતાની નાનકડી જીંદગી તેઓએ વીસારી હતી.
જે સત્ય અને મહાન કુદરતી કાયદો છે કે “ આપણું જીવનને પર-સેવામાં પરાવચાથી-ગાળવાથી
આપણે આપણું જીવન સુખ અનુભવી શકીએ છીએ, ” તે કાયદાને તેઓ અનુસર્યા હતા. તેઓએ
માનની નહીં પણ પર-સેવાની આકાંક્ષા રાખી હતી. અને તેથી જુઓ કેટલા અજાણથી ભરેલા
સુંદર ફેરફાર યશ્ન ગયો. પરાપકાર તેના બંદો લાખો મળ્યા એકાએક અને અજુકીયા આવે
છે. તેથીજ રીતે પર-સેવાથી તેઓ માન, અતીશય માન મેળવી શક્યા છે.

૧૬. દુનીઆના જે પુત્રો અને પુત્રીઓ મ્હોટા કહેવાયા છે, જેઓ મનુષ્ય જાતીની પ્ર-
શંસા અને માનને પાત્ર થયેલાં છે, તેઓ શેનાથી આ બધું મેળવી શક્યા, તે જોવાને માટે
તેમના જીવનની તપાસ કરીએ અને એક પવિત્ર દાખલો તપાસીએ.

૧૭. મને અમેરીકાના એક મહાન પુરુષનું સ્મરણ આવે છે કે જેના જન્મ દિવસ મારી
અટકળ પ્રમોજે રાષ્ટ્રીય તહેવાર તરીકે પગાયો. જે એટલો તો મહાન યશ્ન ગયો છે કે તેની
પ્રશંસા અને કીર્તીનું લાખો મનુષ્યો ગાન કરે છે. જેના નામ અને સ્મરણને આ સમયના
લાખો મનુષ્યો અને હવે પછી યવાના લાખો માન અને આશીર્વાદ આપે છે અને આપશે.
તે સાધુ પુરુષને આપણે સર્વે યોગ્યતાએ છે. આપણે સર્વમાન્ય સર્વગ્રીય લીકન છે.
તે સાધી આ પદને પ્રાપ્ત થયો ? તેનું એક વાક્યજ આપણા સવાલનો જવાબ આપશે. એક

વખત રેવન્સ એ કુગલાસની સાથે વાદવિવાદમાં કુગલાસે કહ્યું હતું કે “શુનામગીરી આપણી હદમાં રાખવી કે નહીં તેને માટે ગમે તે પ્રકારનો મત મળે તેની મને દરકાર નથી, કારણ કે તેની સાથે મને કાંઈ સંબંધ નથી.” ત્યારે લીકને પોતાના ઉમદા વીચારોથી અને લાગણીથી ભરપૂર હૃદયથી જવાબ આપ્યો કે “મારો મીત્ર જજ કુગલાસ પારકાના દુ ખનો બેપરના અને મંદુ હૃદયનો જાણી હું ધરો. દીનગીર થયો છું.” શુ મનુષ્યે પોતાની જાનનાજ વિચારે કરવા ૨-૫૧ વાર પછી તેને સ્થાન આપવું ન જોઈએ અને બીજાને માટે, તેઓના સારાને માટે હમેશા શું વિચાર કરવા ન જોઈએ? “Others first, Self last” (બીજાનું હિત પહેલું, પછી આપણું) આ વિચારનું સેવન હમેશા હૃદયથી કરવું જોઈએ બીજાના હિતના વિચારોનેજ હૃદયમાં મુખ્ય સ્થાન આપવું જોઈએ લીકને બે ચાર લાખ કાળા મનુષ્યોને, પોતાનાજ ભાઈઓ તરીકે ઓળખી તેઓની સેનામાં પોતાનું કર્તવ્ય લેખ્યું *

અનસૂયા.

સમયતરંગ.

ઓ. મી. બાસુના બિલ વિરૂદ્ધ સીઓની અરજ:

(નીચે મુજબ દરાવ નામદાર સરકારને સુબાઇની સીઓની એક સભા તરફથી ચોકલવામાં આવ્યો છે)

વડી સભાના સભાસદ ઓનરેબલ મિ. જ્યોત્સ્નાય બાસુ તરફથી અરસપરસ લેખવાળા સને ૧૮૭૨ ના “સ્પેશિયલ મેજેન્” એક્ટમાં મુદ્દાગે કરનાર જે મિન પાસ કરાવના માટે તમે નામદારની ધારાસભામાં રજુ કરવામાં આ પુ છે, તેના સંબંધમાં હિન્દુધર્મ પાળતી મુખ્યત્તમા વસ્તી તમામ હિંદુ કોમની સીઓની તા ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૧૧ ને રોજ “માધનમાગ” માં સૌ જમનામાર્ગ નગીનદાસ સક્કલના પ્રમુખપદે મળેલી જાહેરસભામાં સર્વાનુમતે થયેલો દરાવ, તમે નામદાર સરકારને જણાવવાની રજા લઈએ છીએ—

હિન્દુસ્થાનમાં વસતી દરેક કોમની પ્રજામાં અરસપરસ લેખ કરવાવાળું “મિલ” જેને “સિવિલ મેજેન્” કહેવામાં આવે છે તે અમારી હિન્દુ કોમના “ધાર્મિક બધારણો” તેમજ લેખ કરવાની ‘ધાર્મિક લઘુક્રિયાઓ’માં લગ કરનાર અને લવિષ્યમાં હિન્દુપ્રજામાં અરસપરસ કુસંપથી વિગ્રહ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તમે નામદાર સરકાર તેવું ‘મિલ’ પાસ નહિ કરવાને અમારી કોમ અને ધર્મના રક્ષણને માટે જરૂર જોશે એવો અમેને તમે સર્વ જાતની પ્રજાના ધર્મનું રક્ષણકર્તા-નામદાર સરકારનો સંપૂર્ણ અરસો છે—

સને ૧૮૭૨ ના “સ્પેશિયલ મેજેન્” એક્ટમાં જે “એકરાર” (સોગદ) રાખનામાં આ થો છે તે કાઢી નહિ નાખવાની જરૂર ધારણો-કારણ કે તેવા અર્થસૂચક “એકરાર” થી અમારી ઘણી કોમની પ્રજામાં આવા અનર્થકારક “સિવિલ મેજેન્” દાખલ થયા પામ્યા નથી-જેને અમે ઇચ્છતા પછી નથી, એવા “સિવિલ મેજેન્” માટે રજુ થયેલા બિલને નાપસદ કરીએ છીએ

બિલથી પ્રજામાં મતભેદ પડ્યો છે-તેનું યોગ્ય રીતેજ સમાધાન કરશે, એ સર્વધર્મ રક્ષણકર્તા તમે નામદાર દયાળુ સરકારનો અમેને સંપૂર્ણ અરસોજ છે

* Ralph Waldo Trine's 'What All the World's a-seeking'—
એ નામના (અમેરિકન અન્યકારના) પુસ્તકમાંથી

ચાર અમલકારીક ઇલાજ.

અખલા જીવન.

શ્રીઓને ઘણીજ ઉપયોગી અમૃત સમાન દવા તંદુરસ્તીને વધારનાર
શરીરને મેળવતું બનાવનાર દવા: (૬૪) ગોળીની ડબી એકનો-રૂપીયા બે.

હિસ્ટીરીયા ખોલસ.

હિસ્ટીરીયા (તોણું વગેરે) નો અંકસીર ઇલાજ—૪૮) ગોળીની ડબી
કનો-રૂપીયા બે.

ખાલામૃત.

ફીકો ચંદેરો, એતીસાર, ઝીણું તાવ, ઉધરસ, જીવાઈ ગયેલ શરીર,
રાખ લોહી અને ભરાઈ જતું વગેરે બચ્ચાંના તમામ રોગ મટાડી આ
સ્વપતીની બતાવેલ ખાલદવા બચ્ચાંને રૂઢ પુષ્ટ બતાવે છે. બચ્ચાંઓની તંદુ-
સ્તી વધારવા માટે આ દવા અંકસીર છે. (૬૪) ગોળીની ડબી એકનો-રૂપીયા એક.

ક્ષય રીપુ.

છેક છેલ્લા સ્ટેજ પર નહીં પહોંચેલ એવાં ક્ષયનાં દરદીઓને એ જીવ
જી રોગમાંથી બચવાને માટે દેશી વેદકશાસ્ત્ર શુદ્ધ કરી શકે છે તે બાંધવાની
મેદ હોય તેવાં ક્ષયનાં દરદીઓએ આ દવા વાપરવા ખાસ લેલામણ છે. આ
શરૂ કરી કે તુરત ઉધરસ, ખાંસી અને હાંફણને દૂર કરો. ઝીણું
તે અટકાવી બેચેની દૂર કરે છે અને શરીરમાં નવો લુસ્સો તથા અજબ
ક્ષિત આપે છે. (૬૦) ગોળીની ડબી એકનો-રૂપીયા પંદર.

તમામ દવાઓનું પોસ્ટ ખર્ચ લુહ.

ડાક્ટર કાલીદાસ મોતીરામ—રાજકોટ-કાઠીયાવાડ.

આ જાહેર ખર્ચ લખનાં મુન્દરી મુખોદમાંથી તે વાંચાવું જણાવવા કૃપા કરશે.

સુક્ષ્મી આર્ટ પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ.

પ્રોસેસ એન્ડ્રેવર્સ, બ્લોક,

આર્ટ પ્રીન્ટર-એન્ડ પબ્લીશર

સાહે અને સરતું.

સુંદર ચિત્રકામ; મનોહર છબીઓ ઉત્તમ રીતે છાપનાર.

દવા, સાબુ, વિગેરેની દરેક સાઈઝની

કાગળની બોક્સો બનાવનાર

રંગ બેરંગિત લેબલ છાપનાર.

લખો:-

મેનેજર:

સાંકળીસ્ટ્રીટ બાયબલા. મુંબઈ.

३५। नंदो भूयस्व तरे लभतां मुन्दरी मुष्णिधमांथी ते वाग्धानुं नक्षोपवा इषा इरयो।

દી. પ્ર. અંબાલાલ સાકરલાલ કૃત.

ઇંગ્રેજ ગુજરાતી ડીક્ષનેરી.

બહોળા મુધારા વધારા સાથેની બીજી
આવૃત્તિ. સરકારે શાળા લાઇબ્રેરીઓના
વિપયોગ માટે પસંદ કરેલી ડીક્ષનેરી આ
એકજ છે. કીમત પાંચ રૂ. પણ નામ-
દાર ચહેનશાહ બહાદુરની પધરામળીના
ખાસ પ્રસંગના સ્મારક માટે.

માત્ર ત્રણ રૂપીઆ.

કવીશ્વર પ્રેમાનંદ કૃત.

રોષદર્શિકા સત્યમામા રચાન.

નાટક-પ્રાચીન કાવ્યમાળાનો ૨૬મો
અંક. બીજી આવૃત્તિ.
કીમત મૂળ દોઢ રૂપીઆ, હવે બાર આના.

દલપત સત્તશહી.

નાના મોટા, સ્ત્રીપુરુષ, સર્વેને વિપયોગી
કવી દલપતરામ કૃત દર્શનિક સાતમો દો-
હરા. બીજી આવૃત્તિ કીમત ચાર આના.

વિકૃત બુદ્ધિનો વિવાહ.

હાસ્ય રસપ્રધાન બે ઘડી મનને મોઝ
કરાવનાર ત્રણ અંકી ગદ્ય નાટક.

કીમત સાત આના.

મહાકાળીની મુર્તિ

અને તેના ભોગ.

વીસ ચિત્રો સાંધેલી આ મનોવેધક
અદ્ભુત નવલકથા. પૂરી કર્યા વગર હાથ

માંથી મુકવાતું જ મન ચતુર્નખી. ત્રીજી
આવૃત્તિ. સોનેરી પુઠું કીમત અઢી
રૂપીઆ.

સુરજમહાલની શેઠાણી.

લોકપ્રિય નવલકથાકાર મેરી કોરે-
લીની નવલકથા વિપરીત લખનાર જરબાતુ
મે. કોઠાવાળા. કીમત દોઢ રૂપીઆ.

ચુમીની મોઠાણ.

એક તદ્દન નિર્દોષ અને ચાતુક આપ-
નારી પારસી વાર્તા. લેખક:- ફેસ્ટમજી
હોરમસજી મીસ્ત્રી. કીમત દોઢ રૂપીઆ.

બચપણનો બહાર.

દરેક કુટુંબમાં ખાસ રાખવા લાયક
બાળકોળવણીના સંબંધમાં મામાપોને
આમૃત્ય સલાહ આપનાર.

કીમત દોઢ રૂપીઆ.

વીર વિજય.

વીર પુરોણી વીરતાભરી પાંચ મોટી
વાર્તા; ૭ સુંદર ચિત્રો સહ.

કીમત એક રૂપીઆ.

ગુજરાતી શબ્દકોશ.

આ કોશમાં નર્મ કોશમાંના શબ્દો
વિપરીત હળવે શબ્દોનો સંગ્રહ કરવામાં
આવ્યો છે. શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ તથા
આધાર માટે લખાણોના અવતરણો
આપ્યા છે. મોટા કદનાં હળવે ઉપર પાનાં.
છતાં કીમત માત્ર છ રૂપીઆ.

પ્રિન્ટિંગ વર્ક એન્ડ બુક્સ એજન્સી.
સિવિલ ઇરપીતાંજ પાસે, અમદાવાદ.

આ જાહેર ખર્ચ વિષે લખતાં સુન્દરી સુખોદમાંથી તે વાચ્યાર્થ જણાવવા કૃપા કરશે.

અજબ લાલ !!

૧. સુસાદર-પેટી-સહુ પેગ મનહર અને સાથે રાંખી મુમાઈની કરવા લાયક એક ઉત્તમ નમુનો છે. તેમાં તમામ જાતનાં દરદોની દવા માટે ૧૨ થી ૩૦ સુધીની એક ડ્રામ મી શીશીઓ પ્રત્યેક અથવા ગોળીઓ બુદ્ધી વગર રાખનાર્માં આવે છે. કિંમત નીચે પ્રમાણે

એક ડ્રામની ૩૦ શીશીઓની પેટીની કિંમત રૂ. ૮-૦-૦	} પોસ્ટેજ પેર્સિંગ જુદું
એક ડ્રામની ૧૮ " " " રૂ. ૬-૦-૦	
એક ડ્રામની ૧૨ " " " રૂ. ૪-૦-૦	

(૨) ડોક્ટર લાલચંદ્ર રાયકર દ્વારા હોમીઓપેથીક ટોનીક પીલ્સ—સામાન્ય અશક્તિ, પાંડુરોગ, લાંબી મુદતના સખ્ત હકીકા તાલને લીધે આવેલી બેહદ નમવાઇ, અને કોષપણ દ્વારા લોહીના વિશેષ જ્વાથી થતી અશક્તિને માટે રામનાથ ઉપાય છે. ૧૪૦ ગોળીની એક શીશીની કીમત રૂ. ૧-૦-૦, ટપાલ ખર્ચ જુદું.

ડોક્ટર, ડી. એન. ગ્રાંત જેઓ અમેરિકામાં હોમીઓપેથીક ટોનીકસ અને ક્યુઅર્ટ્ઝ મળતું હિંચુ હોમીઓપેથીક જ્ઞાન સંપાદન કરીને આવેલા છે, તેમની બનાવટના ધણાંજ ઉત્તમ અને અસરકારક “હોમીઓપેથીક ક્યુઅર્ટ્ઝ” અમારે ત્યાંથી મળે છે.

(૧) ફીમેઇલ ક્યુર—આ એક વિચિત્ર ઔષધ છે. જે શાન્ત, ગરીમ અને પોચા સ્વભાવની સ્ત્રીઓને લગતાં લગભગ તમામ રોગોને મટાડી શકે છે. આશરે ૧૨ દિવસ ચાલે તેટલી ગોળીઓની શીશીની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦ ટપાલ ખર્ચ જુદું.

(૨) હીસ્ટેરીઆ—શીટ (હુમસા) વખતે થતા કુખ તથા ખેચતાણને દુર કર્યા ઉપરાંત હીસ્ટેરીઆનો મુળ વ્યાધિ જેને ઔષધોપચાર કરનારી ધણી ખરી રાખાઓ અસાધ્ય કરાવે છે તેનાપર આ દરો રામનાથ અસર કરે છે. આશરે ૧૨ દિવસ ચાલે તેટલી ગોળીઓની કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ જુદું.

(૩) હ્યુકોરિઆ નં. ૧ (પ્રદર)—ઉપજી પ્રદેશમાં વસનારી સ્ત્રીઓને સામાન્ય અશક્તિ અને ગર્ભસ્થાનની નમજાંબને લીધે થતા પ્રદરને આ ઉપચાર તદ્દન શાન્ત કરે છે. આશરે ૧૨ દિવસ ચાલે તેટલી ગોળીઓની શીશીનો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ જુદું.

(૪) હ્યુકોરિઆ નં. ૨ (પ્રદર)—ગર્ભસ્થાનના કોષપણ ગેગને લઇને પુષ્કળ અને શક્તિધાતક સાવ જતો હોય એવા પ્રકારના પ્રદર માટે આ ઔષધ તાલુગી પમાડે તેવું કામ કરે છે. આશરે ૧૨ દિવસ ચાલે તેટલી ગોળીઓની ૧ શીશીની કીં ૩૦ ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ જુદું.

(૫) યુટેરાઇન ટોનીક—ગર્ભસ્થાનની અશક્તિને લઇને પેદા થતાં ધણાં વ્યાધિઓમાં આ દવાએ શકિત તરીકે ધણુંજ માન મેળવેલું છે. અને તેના એકજ વખત ઉપયોગ કરી જોવા એ જરૂરું છે. આશરે ૧૨ દિવસ ચાલે તેટલી ગોળીઓની શીશીની કીંમત રૂ. ૧-૪-૦ ટપાલ ખર્ચ જુદું.

ડૉ. લાલચંદ્ર વિ. રાયકર એલ, એમ, એમ એન્ડ એસ. ધ મનહર હોમીઓપેથીક મેડિકલ હોલ અને ડિસ્પેન્સરી.

નં. ૨૭૬ (રતનબિહારી) પિન્સેસ સ્ટ્રીટ, કાલબાદેવી પોષ્ટ, મુંબઈ.

આ જાહેર ખબર વિષે લખતા સુન્દરી મુખ્યધર્મથી તે વાંચાતું જણાવવા કૃપા કરજો.

તમે નરીબદાર છો ખરા ? ? ?

આ પત્રના વાંચકો પૈસાનુ પાણી કરી ઘણીવાર નગીમ અજમાની ચૂંપાઈશે પણ આજે હમે તેમને વગર 'અરચની' નરી પુકતી બતાવીએ છીએ એ યોગના મુજબ એ પત્રના જે કાંઈ સ્ત્રી વાચક, તા ૨૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૨ પહેલાં પોતાની કે પોતાના કાંઈ બાનુમિતની જમી હમે પામે તૈયાર કરાવજે તે સરવેના નામ જોડા કરી તેમાંથી ત્રણ (૩) નબર દાદી જે નામ આવશે તે બાનુની ૨૪ ઇંચ પહોળી અને ૩૦ ઇંચ લાંબી છબી કરુ પણ અરચ લીધા, વગર હમે પાડી આપીશુ.

સરત—એજ કે તે દરેક વાચકે સુંદરીમુખોધ પત્રનુ નામ કાગળમાં લખી જણાવુ નોંધજો

જાગ્યશાળી—સન્નારીઓ.

જનહી કરો તમારે માટે આ અમુલ્ય પ્રસંગ છે જે જીવનમાં એકજ વાર મળે છે યાદ રાખજો કે હમાઝ કામ જેમ રાજ માહારાજ અને જાહેર પ્રજામાં વખણાય છે તેમ હમારા લાવ આપી દુનીયામાં સરતા છે

નાના ફોટા ઉપરથી મોટી છબી બનાવનાનાં હમારા લાવ

Permanent Bromide Enlargements

૧૬ ઇંચ પહોળી અને ૨૧ ઇંચ લાંબીના રૂ ૫) અને રૂ ૧૦

૨૦ " " ૨૪ " " રૂ ૧૪)

૨૪ " " ૩૦ " " રૂ ૨૦)

૩૦ " " ૪૦ " " રૂ ૩૫)

૩૬ " " ૫૦ " " રૂ ૪૫)

૪૦ " " ૫૦ " " રૂ ૫૦)

ઉપલુ માપ છબીઓનુ સમગ્રુ જીજ્ઞાસીની માફક મોટા પુઠા આપી દુનિયાને હમે ઉતરવા બેઠા નથી

સર લાનચદ્ર કીજી નાઈટ લખે છે કે X X X + માન પૂર્વક જણાવું છું કે મારા ફોટોગ્રાફ ઉપરથી તમે બનાવેલી મોટી છબી સારી રીતે બનેલી મારી આ બેદુન આકૃતિ છે અને હુ તેથી ખુશી થયો છુ

આરડરનાં પૂરાં નાણાં અગાઉથી લેવામાં આવે છે.

એનલારને ફોટ કંપની.

કાલબાદેવી રોડ કાન્તામિલ્લીગ સુરર કુંગ ના ઉપર, મુબાઇ.

આ જાહેર ખબર વિર લખતા સુંદરી મુખોધમાંથી તે વાચાનુ જણાવતા કૃપા કરશી,

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવય ગોચર્યનભાઈના શબ્દોમા કહીએ તો, “સ્રીયો પડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુબબળવનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુબબળની ખૂબ ઈચ્છાઓ અને કંનેષોમાથી છુટી એ કુટુબબળના ખરા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુબબળના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે,” સાધ્વી પત્ની યઈ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે, પતિતપાવન સેવાશ્રિની બની દુઃખતિમિરમા રૂબતા માનુંદના આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે માતૃભક્ત યુતી તરીકે હિન્દમેથાના સતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવત્સવ જનનિ રૂપે સ્વદેશમા ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી, ઉત્સાહમયી કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે “ સ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી અને પ્રભ વિના રાગ્ય નથી સ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે ”

વર્ષ ૯ મું.] ઈ.સ.૧૯૧૨, જાન્યુઆરી કાર્તિક-માર્ગશીર, વિ.સં.૧૯૬૮. [અંક ૫ મા.

ઉદયગુંજન.

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ મહારાજે લિન્હરપૂલ શહેરની નૌકાશાળાના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ લાપણ આપતાં કહ્યું હતું કે:- “વીસ વર્ષના મહારા દરિયાના અનુભવ ઉપરથી ત્હમને ત્રણ સૂચનાઓ કરવા માગું છું; તે ઉપર ખરોખર લક્ષ આપશો તો ભવિષ્યમાં ત્હમારી જિંદગી વિજયવાન થયા વિના રહેશે નહિં. તે ત્રણ સૂચનાઓ— પ્રમાણિકપણું, આજ્ઞાંકિતપણું અને ઉત્સાહીપણું છે. પ્રમાણિકતાથી ત્હમારા હાથ નીચેનાં માણસોનો ત્હમારા ઉપર વિશ્વાસ રહેશે; આજ્ઞાંકિતપણાથી ત્હમારા ઉપરિઓનો ભરોંસો ત્હમે મેળવી શકશો; અને ઉત્સાહથી ત્હમે ત્હમારી સઘળી ફરજો ખરોખર બજાવી શકશો. ”

વર્તમાનરંગ.

રાજગીત. *

૧.

(મહાલે પધારો મહારાજ !—એ રાગ)

ભંડે પધાર્યા મહારાજ ! હિન્દુસ્થાન ભલે પધાર્યા;
હિન્દ તણાં મહાભાગ્ય ! રાજ રાણી ભલે પધાર્યા.

થાળ ભર્યો છે મોતીએ, સુવર્ણ અરી હાથ,
રત્નહાર આરોપીને, હર્યે વધાવજો પૃથ્વીનાથ. —હિન્દુસ્થાન.

ભાગ્યવન્ત ભૂમિપતિ, હિન્દ તણા શિરતાજ,
હર્યે લો ઓવારણા, વિનવી વિનવીને જગરાજ. —હિન્દુસ્થાન.

દુગ્ધેડ તાજ શિરે ધરી, દિલ્હી પધાર્યા રાય,
ખેલુ પગલુ હિન્દમાં, તાજપોષિએ રાયનું થાય. —હિન્દુસ્થાન.

જ્યોર્જ પાંચમા વીર નૃપ, નિર્ભય નર નરેશ,
દિલ્હીતખ્ત દિપાવવા, આવ્યાં રાય રાણી પોતે એક. —હિન્દુસ્થાન.

અચળ રાજ્ય આ હિન્દમાં, ભોગવજો ભૂપાળ,
મેરિ રાણી ને જ્યોર્જ શ્રી, આનન્દમાં ગાળજો કાળ. —હિન્દુસ્થાન.

રશે રાજ્યાધિશને, આવ્યા હિન્દુસ્થાન,
હરિ કૃપા શિર ઉતરો, પામજો સુખ સન્માન. —હિન્દુસ્થાન.

૨.

(પુનેમ ચાંદની ખીલી—એ રાગ)

મુંદર દિવસ આ શુભ રજિયામણો રે, ભલે પધાર્યા શ્રી રાણી ને રાય,
તાજપોષિએ શ્રી હિન્દુસ્થાનમાં રે.

સહુ ઉચ્ચારો મુખેથી આશીર્વ એ રે, રાણી રાય તાણું અખંડ આયુધ્ય,
તાજપોષિએ શ્રી હિન્દુસ્થાનમાં રે.

જેવી ચન્દ્રકળા વધી, થાય ઉજળી રાત;
વંશ વૃદ્ધિ તેવી હજો, અવિચળ રહેજો તાજ.

હજો ચઢતી કળો ધ્રુવના સમી રે, યશ કીર્તિ હજો અચળ રાજન ! —તાજ

* આ રાજગીતને મિ તાલિયારખાન નરકી અદેર કરેલા ઇનામને યોગ્ય જે રાજગીતો ગણવામા આવ્યાં છે તેમાંના ખેલવા વર્ગમા મૂકી ખયાસ રૂપિયાનું ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે.

દીર્ઘાયુષને લોગવો, ચક્રવર્તી મહારાજ !

હુન્નર ને ઉદ્યોગ સૌ, નવીન રહો આખાદ.

રાય રાણી દીર્ઘાયુષે યશ વધારજો રે, સહુ દેવો ગાય આકાશે આશીષ. —તાજ.

લલાટ યશનો આંદકો, શુભ શુભનાજ શુકન,

કુસુમમાળ કીર્તિ તણી, શીયળ ભૂષણ અનન્ત.

કળા, ઉદ્યોગને લક્ષ્મી રહી વાસો કરી રે, જેમ કુમેરી લાડારે ઈશ સહાય. —તાજ.

પવિત્ર રાજ કુટુંબનાં, પગલાં હિન્દુસ્થાન,

હૃદયે હિન્દ વધાવજો, ગાથ સુન્દર ગાન.

જેમ ચોક્ષી રહ્યું તારાથી આકાશે રે, હરિસુખ તેવું શોભે હિન્દુસ્થાન. —તાજ.

—સૌ. હરિસુખ ગૌરી.

દિલ્હી રાજ્યારોહણના મંગલ પ્રસંગે:

ભરતખંડના અને બ્રિટિશ સદતનતના શાહનશાહ નર્થાઈ પાંચમા

અને શાહનશાહબાનુ મેરીને હિંદી બાનુઓનાં આશીર્વાચન.

રાજમાતા આલોક્યાંણને સંદેશો.

હે બાદશાહ ! તારું રાજ્ય અને તાજ અવિચળ દીપો !

(સુંદરી મુગ્ધાધ માટે ખાસ)

(લખનાર:—સૌ. જમનાબાઈ નર્ગીનદાર સક્કઈ—મુંબઈ.)

હે મહાન્ કૃપાળુ બાદશાહ ! આખી ભરતખંડની પ્રજા તારા પવિત્ર દશેન વડે ઘણીજ કૃતાર્થ થયેલી છે. જો હાતમ-દિલના શુરવીર શાહનશાહ ! તારા શિર ઉપર સત્ય અને ધર્મના પ્રકાશ વડે, અગઝગ અંજકતું બ્રિટિશ શાહાનશાહતતું, તાજ, મહાન, મહારાણી નામદાર શાહનશાહબાનું ! મેરી સાથે અવિચળ તપો ! જો પરોપકારી દયાળુ મહાન શુરવીર બાદશાહ, તારા હાગરનો ખુલ્લું અવાજ, ધરતીના તમામ ભાગોમાં વિજયની ગર્જનાઓ વડે

ગાલ રહો ! હે ઇશ્વરાંશ સાર્વભૌમ મુલતાન ! જળ, બુદ્ધિ, આયુધ્ય, દિવ્ય શક્તિ અને રિદ્ધિસિદ્ધિથી, ભાગ્યવંત મહુમ માતૃશ્રી વિક્ટોરિયાની અવિચળ કીર્તિના પ્રકાશમાં સદાસર્વદા નિર્ભયપણે, રાજ્ય ને તાજને ખલકની પ્રજાનાં મુખ અર્થે, નિષ્કંટકપણે દિપાવી, વિજયકીર્તિ પ્રાપ્ત કરવા અમર્થ થા ! ઓ ગહાદુર હાકેમ ! સૂર્ય, ચંદ્ર, ચંદ્ર, તારા, નક્ષત્ર વગેરે મહા જળવાન દિવ્ય શક્તિ સ્વરૂપો, તારા દેહનું, આત્માનું, સદ્વિચારોનું, તારા તાજ, તખ્ત અને રાજ્યનું સંરક્ષણ કરી, અહોરાત્ર મુખસંતોષ અને શાંતિની વૃદ્ધિ કરે !

રાજા ! રાજા ! હે રાજા ! પ્રજાના જનમાલ અને ધનસંપત્તિનું રક્ષણ કરનારા હે પૃથ્વીપતિ ! આ ભારતીની ધરા ઉપર તારું “ જ્યોર્જ ” નામ, અચળ અને અમર રહો ! ! મુંદર સુવાસિત કુસુમ કળીઓ અને લીલી લીલીછમ વેલીઓની વૃદ્ધિવાળા, મનહર સાંસારિક જગીયામાં, પુત્રપુત્રીઓ અને દયાળુ પત્ની નામદાર મહારાણી શાહનશાહજાનું મેરીના આનંદી સહવાસમાં અહોનિશ કદ્યોલ વડે સકળ પૃથ્વીનું રાજ્ય લોગવવા ભાગ્યવંત જાનો ! ગુરવીર સ્વતંત્ર ગુરા જ્યોર્જ ! તારી પધરામણીથી આ ભરતખંડના નિર્મળ ગગનમાં, સૂર્યનો પ્રકાશ સુવર્ણ રૂપે પ્રસરી, આ ભારતવર્ષની દોટીળાંધ પ્રજાનાં હૃદય, હૃદયવેશમાં ગરકાવ કરી રહેલ છે ! હે મુંદર ધર્મિય રાજા ! સર્વ દેવતાઓ આકાશમાં દુન્દુભિત ધ્વનિ વડે પુષ્પવૃદ્ધિ કરી, અંગિ, વાયુ, યમ, વરુણ, કુબેર, ઈન્દ્ર અને સાક્ષાત્ પરમકૃપાળુ ઇશ્વર, તારું રક્ષણ કરવાને સદૈવ તત્પર રહેલા છે—

માનવંત મહુમ પિતા શાહનશાહ સમ્રાટ ઍડવર્ડના પગલે ચાલનાર ઓ શાહનશાહ પંચમ જ્યોર્જ ! તારી પ્રજાભક્તિની વંશાવળી, બ્રિટિશ શાહનશાહતાના દરેક ભાગની પ્રજાના જગરમાં સદાકાળ કોતરાઈ રહે તેમ છે— હિંદી પ્રજાને “ મહારા લોકો-મહારી પ્રજા, ” જેવા મગરૂરી ઉપજાવે તેવા તારા શબ્દો અમારા જગરમાં, તું નામદાર શાહનશાહ પ્રત્યેના ક્ષિતભાવમાં અત્યંત વૃદ્ધિ કરનારા થઈ પડ્યા છે. દયાળુ જગરના ઓ શાહન બાદશાહ ! તારી ઉદારતાની ખુબીઓના ચળકાટે આજે ભારતવર્ષની જા હેરત પામી, તું નામદારનાં યશોગાન દરેક રથજે શહેર, ગામ, ગામડાં, હેલ, ઘર કે એક સાધારણ ગરીબની સુંપડીમાં પણ આનંદથી ગવાઇ રહ્યાં :—હિંદી પ્રજાના હકોનું સંરક્ષણ કરી, પોતાની રૈયતને મનગમતાં મુખી નાવવા સુધારા વધારા કરવાની પ્રત્યક્ષ જતાવેલી રાજ્યનીતિની કાળજી—હે શ્રી શાહનશાહ ! શુ અમે ભારતખંડી પ્રજાના હૃદયમાં કોતરાઈ ગઈ છે—

હે સાર્વભૌમ તાજધારક મહાન શાહનશાહ ! આજે દિલ્હીનું પાયતખ્ત 'તુ' રત્નમણિના ગિરાજવાથી 'ઝળઝળાટ કરતું' ચોલી રહ્યું છે ! તારા રક્ષણને માટે તેત્રીશ કોટી (હિંદીવાન) દેવતાઓ મહાન કૃપાળુ જગતકર્તાને સ્તુતિ કરતા એક પગે ખડા રહેલા છે. હે દયાના સાગર કૃપાળુ શાહનશાહ ! રૈયતના જાગરની માંગણીઓનો સ્વીકાર કરી, તેમના સુખ અર્થે જે જે બક્ષિસો સ્વતંત્ર વિચારે અર્પણ કરી છે, અને ભવિષ્યના સુખની આશાઓ માટે, પ્રસંગોપાતની માંગણીઓ સ્વીકારવાનો કીધેલો આભાસ-આ ભરતખંડના ઐતિહાસિક બનાવોનાં પૃષ્ઠોમાં સુવર્ણના હરફથી લખાશે, કે મહુમ દયાળુ માનવંત મહાન મહારાણી આખા જગતની માતા વિક્ટોરિયાનો પોત્ર અને દરેક શાહનશાહત માટે સુલેહ, સંપ અને સંધિનો કર્તા " પેગમ્બર " સ્વરૂપ નામદાર મહુમ શાહનશાહ સમ્રાટ એડવર્ડનો બહાલો પાટવી કુંવર—બ્રિટિશ તખ્ત અને તાજ ધારક શાહનશાહ પંચમ જ્યોર્જ, બ્રિટિશ સક્તનતનો એક ખરો રાજ્યકર્તા રાજવીર, ઇંદિરાંશ છે—દરેક પ્રજા ઇંદિર તુલ્ય માનથી પૂજે છે; અને ખરા જાગરથી પૂજશે.

“ હે જ્યોર્જ મહારાજ ! રાજમાતાને આટલો અમારો સંદેશો કહેજે :
ઓ ભાગ્યવંત ભૂપતિ ! તમે અમુદય રત્નને જન્મ આપનારં પદપ-
કારી, દયાળુ માનવંત “ રાજમાતા ” નામદાર મહારાણી આલેક્ઝાંદ્રાને અમે
હિંદી જાનુઓનો સંદેશો પહોંચાડી આભારી કરશો.

હે દયાળુ માનવંત રાજમાતા, તમારા રાજરત્નમણિ બહાલો વીરલા પુત્રની રાજ્ય-
નાતિનો કીર્તિએ, તમે માનુષ્યીની કુખને અને આખી બ્રિટિશ શાહનશાહતને સાર્વ-
ભૌમ તરિકે ભરતખંડના દિલ્હીના પાયતખ્તમાં—“ મયૂરાસન ” ઉપર ગિરાજ જ્યવિજ્યની
ગર્જનાથી ગતવી સુકી છે.

હે દયાની મૂર્તિ રાજમાતા આલેક્ઝાંદ્રા ! આવા ભદ્રશાળી નરમણી વીરલા રત્ન
જ્યોર્જની માતાનું પદ ધરનાર, અમારી માનવંત રાજમાતા તને ધન્ય છે ! ધન્ય છે !
આખી સક્તનત એકે અવાજે તારા માનવંત પુત્રની—કીર્તિ, આયુષ્ય, રાજ્ય, તાજ
અને કુદરતી વૃદ્ધિને માટે અહોનિશ જગત્રિયતાને પ્રાર્થના કર્યો કરે છે” : અસ્તુ !

* * * * *

“ સાર્વભૌમ મહાન મહારાણી શાહનશાહજાનું મેરીને
‘ હિંદી જાનુઓનું ’ અભિનંદન. ”

અમારાં માનવંતાં મહાન મહારાણી અખંડ સૈભાગ્યવંતાં નામદાર
શાહનશાહજાનું મેરીની પદરામણીથી હિંદી જાનુઓનાં હૃદય ઘણાં
હૃદિત અને આનંદી બન્યાં છે. બહાલો શાહનશાહજાનું ! અમે ‘ હિંદી

શ્રીઓ • અમારા શુદ્ધ અંતઃકરણના ઉદ્દેશ્યથી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરિયે
છિયે, કે સૂર્ય ચંદ્રના અવિચળ પ્રકાશની માફક તમે નામદાર સાર્વ-
લૌભ મહારાણી અખંડ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરોઃ અમારાં પરોપકારી, સદ્ગુણી
શાહનશાહબાનુનો પરિવાર મુખઆનંદમાં વૃદ્ધિ પામે ! ! તેમના જીવનમાં
ઉત્પન્ન થતી સર્વ શુભ મુશરોફ ઇશ્વર સફળ કરે ! બાળબચ્ચાંઓ પ્રત્યે અ-
નન્ત વહાલ જતાવી હૃદયમાં હર્ષ પામનાર ઓ શાહનશાહબાનુ ! તેવો ત-
મારો જીવનનો રનેહ, ઇશ્વર કાયમ ટકાવી રાખે ! ધન્ય છે ! ધન્ય ! ઓ
નામદાર શાહનશાહબાનુ મેરી, તમને ધન્ય છે ! સાર્વલૌભ બ્રિટિશ શાહનશા-
હતની મહાન મહારાણી છતાં—અને એક શબ્દના અવાજમાં લાખો અમીર ઉ-
મરાવો મેવામાં તત્પર છતાં—ઓ ભાગ્યવંત બાદશાહ બ્યૉર્જની રાણી ! તારા-
માં લેશપણ અભિમાન, અહંકાર, મગરૂરી કે ગર્વનો અંશ દીસતો નથી !
ગરિબ, નિર્ધન, ભૂખથી કે દર્દના દુઃખથી હિરાન થતાં લોકોને દિલાસો આપી
તેઓનાં દુઃખ અને દર્દને શાંતિ આપનાર—ઓ મહાન મહારાણી ! ધન્ય છે,
ધન્ય છે તારા પ્રેમાળ અને દયાળુ જીવનને ! દવાખાનાઓમાં જતો જઈ, દર્દિ-
ઓની સંભાળ લઈ, તેઓનાં મુખના સાધનો પૂરા પાડનાર ઓ મહાન દેવી,
તું ખરેખરી એક દેવી જ છે ! આહા ! પ્રાતઃકાળમાં ગમે તેવાં અગત્ય-
ના કામો હોવા છતાં પણ પ્રભુલક્ષિતો સમય નહિ ચૂકનાર, ઓ ધર્મિષ્ઠ ભ-
ક્તિમાન બાનુ ! “ જોદા—પેગમ્બર—ઇશ્વર, તારૂં, તારા વહાલા સાર્વલૌભ
પ્રાણપતિનું—તારા કુટુંબ પરિવારનું અને રમતગમતથી તને હમેશાં આનંદ
પમાડનાર તારાં વહાલાં બાહુડાંઓનું સદાસર્વદા રક્ષણ કરે ! રક્ષણ કરે !
હલશે દાસદાસીઓ હુકમ થતાં હાજર થનાર, જોઈએ તેવી ઉપયોગી
ચીજો તુરત મળી શકે તે છતાં પણ તમે દયાળુ દેવી, તમારા પોતાના હાથે
ભરત, શુદ્ધ અને સીવણની કરેલી વસ્તુઓ ગરીબ અને દુઃખી દર્દિઓને
દાન કરી ખુશી થનાર, ઓ માનવંત બાનુ ઘણું જીવો, ઘણું જીવો ! એક
માતા તરિકે પુત્રપુત્રીઓનું જતે જતન કરી પોતાના ધર્મ, રીતિનીતિ, શિક્ષણ
અને રાજ્યકર્તાનું જતે જ્ઞાન આપી, પ્રજાને ઉછેરનાર ઓ બખ્તાવર શા-
હનશાહબાનુ સુખી રહો ! સુખી રહો !—આહા ! અસંખ્ય કોટી ધન સંપ-
ત્તિની માલિક અને તે લોગવવાને લાયક છતાં, મોજશોખ અને વિલાસ
ખાતર “ ફેન્સી ” જરૂરેરાતના દાગીના અને “ ફેશનેબલ ” વસ્ત્રાભ-
વણની હાલ પ્રચાર પામેલી પ્રજાલિકાથી દૂર રહી, બ્રિટિશ સદ્ગતવતની શા-
હનશાહબાનુ છતાં, સાદું જીવન લોગવનાર ઓ બહાદુર બ્યૉર્જનાં પત્નિ,
ધન્ય છે તમારી આવી કૃતિને ! ઉઘટે અમો ભરતખંડની બાનુઓ અમારાં
પરદુઃખમંજન, બ્રિટિશ તખ્ત અને તાજ ધારક ચક્રવર્તી શાહનશાહ બ્યૉર્જ-

જ્ઞ પાંચમા અને દયાળુ માનવંત મહાન મહારાણી શાહનશાહબાવુ. મેરીનું રાજ્ય, તપત, તાજ અને આયુષ્ય. પૃથ્વીના પર ઉપર દીર્ઘકાળ પર્યંત સુખ સંતોષ અને આનંદમાં, પ્રજાના વિજય ધ્વનિ વચ્ચે, ઢી રહો એવી નિરંતર સર્વશક્તિમાન પ્રભુને પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

“માનવંત પધરામણીથી પ્રજાના હકોનું સંરક્ષણ અને લવિધ્યની આશાઓનાં વૃદ્ધિસૂચક ચિન્હ.”

કેટલીક સુદત અગાઉ સત્તાધિકારીઓએ સ્વતંત્ર સત્તાથી-પ્રજા અવાજની દરકાર કર્યા શિવાય કરેલા અવનવા ફેરફારોથી, આ દેશની પ્રજામાં અસપ-રસની એક્યતામાં જે બંહેમ અને શંકાના ઉપદ્રવની શરૂઆત થવા લાગી હતી, તે હિંદીવાનોની વફાદારી અને પોતાના તાજ તરફથી ચૂસ્ત લક્ષિત લાવના પ્રત્યક્ષ ઉદ્ગારોથી, નામદાર દયાળુ શાહનશાહ બર્થોજ્ઞ પાંચમાએ, પોતાની આ ભરતખંડની પધરામણી દરમિયાન એક રાજ્યકર્તાની ફરજ તરિકે, પ્રજા અવાજને માન આપી, સ્વતંત્ર રીતે પ્રજાની સુખ શાંતિમાં જે વૃદ્ધિ કીધી, છે, તેને માટે હિંદી ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠોમાં, તે નામદારની ઉત્તમ રાજ્યનીતિ અને દયાળુ લાગણીના પવિત્ર હરફો-દેશ પરદેશના રાજાઓ અને પ્રજાને માટે ઉદાહરણ રૂપે કોતરાઈ રહેશે. પ્રજાના આવા શાંતિસૂચક ચિન્હ માટે, કરોડો પ્રજા જનોના શુભ ઉદ્ગારોની વચ્ચે આવનાર કોઈ એકાદ વિદ્વત સંતોષી આવા કામને અઘટિત લેખી મર્યાદા વિરૂદ્ધ વર્તન ચલાવવા પોતાની બુદ્ધિનો ગેરઉ-પયોગ કરવા આવા શુભ પ્રસંગે તત્પર થાય, એ લવિધ્યમાં પોતાને જા-નિકારક છે એમ સમજવું પડશે-એક દેશનો રાજા એ ઈશ્વરનો અંશ છે-તેનો હુકમ-કાયદો એ ઈશ્વરનું જ ફરમાન છે. તેથી-રાજા પ્રજાના સુખે સુખી ગણાય છે અને પ્રજાના દુઃખે દુઃખીજ ગણાય તેમ છે. પ્રજાને પુત્રવત્ પાળી પોતાના દેશની પ્રજા માટે સુખના સાધનોની યોજના ધરી, નિરંતર પ્રજાનું જ રક્ષણ કરવાની અહોરાત્ર ચિંતા કરનાર રાજા-લવિધ્યમાં નિર્ભયપણે આ ભૂતળ વિશે પોતાના સત્ય અને ધર્મ વડે અવિચળ પ્રકાશી રહે છે.

ઓ ભારતી દેવી ! અમારા જીવનમાં નિવાસ કીધેલા અમારાં પરદુઃખ-લંબન રાજરાણીને સહાય થા ! અમે પ્રજાના સુખ અર્થે તેમની રિક્તિ સિદ્ધિ અને સમૃદ્ધિના લંકારો ભરપુર રાખી સર્વદા તેમનું રક્ષણ કરવાને ખડે પગે તત્પર રહો ! છેવટે ઓ મહાન શક્તિ સ્વરૂપ જગજ્યાસ સ્વાગરરાજ ! આ દેવાંશી જ્ઞેહાને પોતાની પ્રિય ભૂમિમાં સુખરૂપ નિવાસ કરાવી અમે તે મહાન રાજરાણીને સુખી પેગામ સંભળાવે !

હે.મહાન બાદશાહ ! ઉવટની અમારી નમ્ર પ્રાર્થના સાંભળા:—કદાચ કુદર-
તથી કે કોઇ એવા પ્રસંગથી સુખદુઃખની સ્થિતિ આવી પડશે તો તે આપણે
સાધેજ સહન કરીશું—અને તારી વિપત્તિઓ અમારે શિરધારણ કરવાને
અમો સદા સર્વદા તત્પરજ રહીશું. અમારી વફાદારી તેમજ લક્ષ્મીલાવની ઉમિ-
ઓ, પ્રિય શાહનશાહત પ્રત્યે લેશપણ કમી થનાર નથી તે નંથીજ અને
અમને તેમ રહેવાનું પ્રભુભાગ આપો: એજ શાંતિ, ધિરજ, મુલેહ અને એકચતાનું
કર્તવ્યસૂત્ર (Motto) ધારણ કરનાર હિંદીવાનોની ખાત્ર અરજ છે:—શાંતિ: !

નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુ.

(એક દૂદી જીવન નોંધ.)

આપણા માનવતા શહેનશાહ પાંચમા જર્જી તથા શહેનશાહબાનુ મેરીની હિંદુ-
સ્થાનમાં પધરામણીના શુભપ્રસંગે અને મિરજાથી અનિદાસીક પૃઠ્ઠામાં પ્રસિદ્ધિ પામેલી
હારનીમિત્રી રાજ્યધાની દિરિદમાં હેમના રાજ્યરોડણના મંગળ પ્રસંગે આપણા પરમાત્મ
અને પૂજ્ય રાજ્યકર્તાનું દૂંક જીવન જતાંત જીજ્ઞવાની દરેકની સ્વામિક રીતે ઇચ્છા
યામ, એ ખુલ્લું છે.

નામદાર શહેનશાહ જર્જીના પાંચમા, તે મરદુમ શહેનશાહ એડવર્ડ સાતમા જેમણે
પોતાનાં માતૃશ્રી લગવતી મહારાણી વિક્ટોરિઆનાં અનુપમ પગલે ચાલી, પ્રગતી પ્રીતી
સંપાદન કરી, મહારાજ્યની સુખસાંતિ અને પ્રજાઓની પ્રગતિ સાથે વસરરીપણે રાજ્ય કર્યું
અને જે “એડવર્ડ ધિ પીન્નમેકર” (સુવેદના પિતા, એડવર્ડ મહારાજ) ના ઉપ-
નામથી દુનિયાના ઇતિહાસમાં પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે, હેમના બીજા પુત્ર યામ છે.

ના. શહેનશાહ જર્જીના જન્મ સને ૧૮૬૫ ના જુન માસની ત્રીજી તારીખે લંડન
શહેરમાં માર્કેબરો રાજમહેલમાં થયો હતો. પાટલી પુત્રના જન્મોત્સવપ્રસંગના જેટલો ઠાઠ
માઠ અને દમામ હેમના જન્મ દિવસે થયો નહોતો. છતાં હેમનાં દાદી મહારાણી શ્રી વિક્ટોરિઆએ
ધણાજ ઉમંગથી તે ઉત્સવ પ્રસંગમાં ભાગ લીધો હતો.

થોડા દિવસ પછી આ મહારાજકુંભારને નામ આપવાની કીધા વિન્ડર મહેલમાં કર-
તામાં કરવામાં આવી; અને હેમનું નામ પ્રિન્સ જર્જીના રાખવામાં આવ્યું. મહારાજકુંભાર
જર્જીના જન્મ વખતે હેમના વડીલ ગાદીવારસભાઈ પ્રિન્સ આર્ચબે શેફ્ટરનું વય ફક્ત
૩૬ વર્ષનું હતું; આથી કરીને જન્મેભાઈઓ અરસપરસ પ્રેમમાં અને એક બીજાના સમા-
ર્થમાં મોટા થતા ગયા. જન્મેભાઈઓની પ્રકૃતિમાં રહેજ તફાવત હતો છતાં, જન્મે ગમ્મન
અને ટોતુકપ્રિય હતા; અને પિતા માતા, શુક્ર તથા અન્ય સહિયની આજ્ઞાપાળવામાં હંમેશાં
તપર રહેતા હેમને નવું નવું જીજ્ઞવાનો તથા શીખવાનો ધણો શોખ હતો. તેઓ લંડન-
માંથીએને ઘણા પ્રિય યર્થ પડ્યા હતા અને જ્યારે તેઓ પોતાનાં માતૃશ્રી સાથે બહાર ફરવા

નીકળતા હતા ત્યારે લોકોનાં ટોળાં દુરે દુરે (જય-જય) ના પોકારો કરી હેમને વધાવી લેતાં હતાં.

જનને કુમારોના શિક્ષણ સંબંધી હેમના પિતા મહાન શહેનશાહ એડવર્ડ તથા મહારાણી રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રા ધણી દાખલ રાખતાં હતાં. રાજકુમારોને જાજે એવી રીત-ભાત ધણીજન્સન સાથે હેમને શીખવવામાં આવી હતી. અયોગ્ય લાઠ જે ધણી વખતે રજવાડામાં અને રાજકુટુંબોમાં જોવામાં આવે છે તેવાં લાઠ હેમને કદી કરવામાં આવનાં નહિં.

હેમના શિક્ષક તરીકે રેવરેન્ડ જોન પીટર ડાલ્ટન નામના એક વિદ્વાન ધર્મગુરૂને નીમવામાં આવ્યા હતા, છતાં હેમના શિક્ષણ કાર્યમાં મહારાણી થી એલેક્ઝાન્ડ્રા ધણી ઉમંગથી ભાગ લેતાં હતાં અને હેમને શીખવવામાં જે પુરતકો આવે તેની પ્રસંગી મહારાણી એલેક્ઝાન્ડ્રા પોતેજ કરતાં. કુમારોને ખાસ કરીને સાદાઈ શીખવવામાં આવતી અને સાદા પોશાકમાં રહેવાનું, સામાન્ય વર્ગના લોકો સાથે હળી મળી, દયા, પ્રેમ અને ઉદાર વૃત્તિથી ચાલવાનું હેમને શીખવવામાં આવ્યું હતું. હેમના શિક્ષકને હેમનાં માતૃશ્રી તરફથી ખાસ આજ્ઞા કરવામાં આવી હતી કે, હેમના કોઈ પણ અયોગ્ય વર્તન માટે, હેમને રાજકુમાર તરીકે નહિ ગણતાં, યોગ્ય શિક્ષા કરવી. મહારાજકુમારોની બાર તેર વર્ષની ઉંમર થયા પછી હેમને કીયા કીયા ઉપયોગી શિક્ષણની શાખાઓના અભ્યાસ-અનુભવ તરફ પ્રેરવા, તે વિશે ગંભીર વિચાર કરવામાં આવ્યો અને રાજકુમાર જોયર્ગની ઇચ્છાનુસાર હેમને નૌ-વિદ્યા (દરિયાઈ સફરો તથા સંગ્રામેનું શાસ્ત્ર) શીખવવાનું, અને યુવરાજ પ્રિન્સ આલ્બર્ટ વિલિયમને જમીનના હસ્તકરની કેળવણીનું જ્ઞાન આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. પરંતુ જનનેની ગાદી પ્રીતીને લીધે હેમને ધૂટાં પાડવાનું હીક નહિં લાગવાથી, પાછળથી જનનેને નૌવિદ્યા શીખવવાનું નક્કી થયું. આ રીતે જનને ભાઈઓને એક બીજાની સોખમતાં રહી વધારે ઉત્સુકતાથી શીખી શકે એવી રીતે અને એક બીજાની પરસ્પર હાથ ધેરે એ હેતુથી હેમને “લિટ્ટેરેનિયા” નામની આગળોટ ઉપર હેમના શરૂ રેવરેન્ડ મિ. ડાલ્ટનની સાથે મુકવામાં આવ્યા.

આ વખતે હેમના વહાણના વડા કેપ્ટનને ખાસ ફરમાન હતું કે, બીજા ઉમેદવારોની પેઠેજ આગળોટ ઉપરના સર્વ કામ કાજમાં તેમને દોરવા અને મિલકૂલ રાજકુમારો માફક હેમને ગણવા નહિ.

આવા શિક્ષણમાં તેઓને જે અઢી વરસ રાખવામાં આવ્યા. તે અરસામાં તેઓ એક સાધારણ ખલાસી તરીકે રહેતા હતા અને પોતાનાં કપડાં વિગેરે જાતે સાંધતા હતા.

હેમના આવા સાદા, નિરાશિમાની વર્તનથી આગળોટ ઉપરના દરેક માણસને તેઓ ધણુજ પ્રિય થઈ પડ્યા હતા. હેમણે પોતાના શિક્ષણમાં પણ ધણુજ સાફ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું.

સને ૧૮૭૯ માં હેમને “એસાન્ટે” ની લડાઈની આગળોટ ઉપર વધારે શિક્ષણ માટે મુકવામાં આવ્યા. આ આગળોટના પ્રવાસમાં હેમણે સાફ જ્ઞાન તથા વિવિધ અનુભવ સંપાદન કર્યાં. પ્રવાસ ૧૮૮૦ માં પુરો થયો.

મહારાજકુમારોનું આગમોટ ઉપરનું વર્તન ધણુંજ દશાન્ત રૂપ હતું. તેઓ એક મોટા રાજકુમારમાં ઉછર્યા હતા, છતાં ધણુંજ નિરુચિમાની, માયાળુ, વિવેકી, અને એટલા બધા કર્તવ્યપરાયણ હતા કે જે જે કામ નાનિયત્રને કરતાં ધણું કષ્ટ વેદવાનાં હોય છે તે સઘળાં તેઓ ધણીજ ખુશીથી કરતા હતા.

તેમણે પોતાની પેલી મુસાફરીમાં જિયાટર, મિનેટી, પાસેમાં, મેડીરા તથા કેનેરી એટા, બાર્ગેસ, ઝેનેડા, ત્રીનીદાદ, એન્ટ હિન્ડ-એન્ટ અને બ્રેમેકા વિગેરે રચેલો જ્યાં હતાં. તેઓ જે જે દેશોમાં જતા, ત્યાંની જાણવા લાયક સઘળી હકીકત ધણી ધ્યાનપૂર્વક તપાસતા અને સર્વની પ્રીતે સંપાદન કરતા હતા.

સને ૧૮૮૪ માં બ્રિટિશ મહારાજ્યના યુવરાજ તરીકે પ્રિન્સ આલ્બર્ટ વિહફ્ટરને પોતાના ભવિષ્યના દરજ્જાને લાયકનાં કામો ગીખવા સારું ન્હાના બાઇથી ઘટા પડ્યું પડ્યું.

રાજકુમાર જ્યોર્જને ઓનિયની રોયલ નેવલ કોલેજ (નૌવિદ્યા શીખવવાની પાઠશાળા) માં દાખલ કરવામાં આવ્યા. અહીં તેમના શિક્ષાગ્રહ લેફ્ટેનન્ટ પર્સર્સિન સ્કોટ હતા. ટુંક મુદતમાં પોતાની કાર્યદક્ષતાને લીધે રાજકુમાર જ્યોર્જ સર્જન્સ-લેફ્ટેનન્ટ થઈ સને ૧૮૮૫ માં લેફ્ટેનન્ટ થયા. તે પછી તેમણે ધણી આગમોટા ઉપર કામ કર્યું. આ વખતે તેમણે બમ્બેના કાર્પ સાફ અને તેમના નૌવિદ્યામાં સંપાદન કરેલા જ્ઞાન સારું ધણી યશ મેળવ્યો.

આવી રીતે પ્રિન્સ જ્યોર્જ પોતાનું જીવન ગાળતા હતા, તેટલામાં તેમના વડીલ બાઈ યુવરાજ આલ્બર્ટ વિહફ્ટરનું અકાળ મરણ થયું અને તેમને તથા સમગ્ર રાજકુટુંબને દુઃખનો સખ્ત ઘટકો પડ્યો.

એકાએક આવો શોકજનક બનાવ બનવાથી પ્રિન્સ જ્યોર્જને યુવરજપદ ધારણ કરવું પડ્યું, અને “ક્યુક બોફ યોર્ક” ની પદવી પાર્લામેન્ટ તરફ તેઓથીને આપવામાં આવી. આથી તેઓને ઇંગ્લેન્ડ આવી રહેવું પડ્યું અને દેવ ઇંગ્લેન્ડ પોતાની બાળપણની ઉમેદ સાધારણ નાવિક તરીકે જીવન ગાળવાની હતી તે છોડી દેવી પડી.

સને ૧૮૮૩ માં, મહારાજકુમાર પ્રિન્સ જ્યોર્જનાં લગ્ન રાજકુમારી વિક્ટોરિયા મેરી બોફ ટેકની સાથે થયાં, જે હાલ આપણાં માયાળુ અને દીક્ષણ નામદાર શહેન શાહબાનુ તરીકે આપણા ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે.

મહારાણી શ્રી મેરીના જન્મ સને ૧૮૬૭ ના મે માસની ૨૬ મી તારીખે થયો હતો. તેમની કેળવણી માટે ન્હાનપણથીજ તેમનાં માતૃપિતા તરફથી ખાસ દેખરેખ રાખવામાં આવી હતી. તેઓને જન્મથીજ એક મહારાણીને જાજે તેવા ધણા ગુણો જેવા કે સુશીલતા, માયાળુપણ, વિનય, વિવેક, સાદાઈ, દયા, અને કામા, એ ઇશ્વરી બક્ષિત તરીકે મળેલા છે, કે જેના લાભ લેવાને આપણે અને આણું બ્રિટિશ મહારાજ્ય લાગણી થયાં છીએ. સોગ વર્ષની ઉંમરમાં તેમણે સઘળું શિક્ષણ મેળવી લીધું હતું. સને ૧૮૮૧ ના ડીસેમ્બર માસમાં તેઓ બ્યારે ફ્રાન્સમાં હતાં ત્યારે તેમનું લગ્ન યુવરાજ આલ્બર્ટ વિહફ્ટર સાથે થવાનું હતું પરંતુ તે રાજકુમારના રવગાસથી બંધ રહ્યું. આ વખતે તેમના મનની સ્થિતિ ધણી શોકજનક થઈ પડી હતી, કારણકે તેમનું હૃદય ધણું રોહાસ ને કુટુંબચક્ષ્ણ છે.

આપણા લોકપ્રિય સાક્ષરચિન્તનરસિંહરાવ દિવેટિયાકૃત 'હૃદયપીથા' નામના કાવ્યસંગ્રહમાં આવેલા "વિહુદર અને મે" એ કાવ્યમાં આપણાં મહારાણીની સ્વજનપ્રીતિ તથા સ્વર્ગસ્થ યુવરાજના મંદવાડમાં તહેમણે કાઢેલી તહેમની હિમ્મતભરી સારવાર બહુ સારી રીતે દર્શાવાઈ છે. આ સમયનાં વર્તમાનપત્રો પણ તેઓશ્રીને માર્ગે ધણીજ લાગણી અને સન્માનરૂપે જણાવે છે. તહેમના અનુકરણીય ચારિત્ર્યમાંના આવા અનેક બનાવોએ તહેમને રવ. મહારાણી મા. વિદ્યોત્તરાનાં તથા સમગ્ર રાજકુટુંબનાં પ્રીતિપાત્ર બનાવ્યાં હતાં.

સને ૧૮૯૩ ના મે માસમાં રાજકુમાર જ્યોત્ પ્રિન્સેસ (રાજકુમારી) મેમાં હાથની માગણી કરી. (મેરીટું દૂકું નામ " મે " થી તેઓશ્રી ઝાળખાતાં) રવ. માં મહારાણી વિદ્યોત્તરા તથા રાજકુમારનાં માતા પિતાએ પોતાની સંમતિ દર્શાવી અને જી. લાઇ મહિનાની ૬ દી તારિખે તહેમનાં લગ્ન પૂર્ણ દમામથી થયાં.

તહેમના નિવાસ માટે " ચૉર્ક કોટેજ " (નામનું) મકાન નક્કી કરવામાં આવ્યું અને ત્યાં તેઓ આનંદમાં દિવસ ગાળવા લાગ્યાં.

નામદાર મહારાણી જેવાં સ્વરૂપવાન છે તેવાંજ શુભવાન છે. શિષ્ય વિદ્યામાં તેઓ ધણું કુશળ છે. તેઓ ધણું ધૈર્યવાન, શાન્ત સ્વભાવનાં, વિચારવન્ત અને માયાળુ છે. ખોટાં આડંબર તહેમને બીજકુલ ગમતો નથી. કર્તવ્ય કરવામાં તેઓ ધણું દક્ષ છે અને તહેમને સાહિત્યનો ધણો શોખ છે. પોતાનાં છોકરાંની કળવણી ઉપર તેઓ જાતેજ દેખરેખ રાખે છે અને તહેમને સદ્ગુણી બનાવવા ધણા ઉત્સાહથી પ્રયત્ન કરે છે. પોતાનાં ઉમરાવોની બાતુઓની, છોકરાંને દાસીઓ તથા આપાઓને સ્વાધીન કરી દઈ, પોતે હરે માયાં કરવાની દોષ બરેલી પદ્ધતિને તેઓ વારંવાર ધિચારી દઢાડે છે અને તેઓશ્રીની જાતી વર્તણૂકની પણ અમીર વર્ગની શિશિયારીઓર અને કુટુંબહિત તરફ બેપરવા બીઓ ઉપર ધણી સજા અસર થઈ છે. જેટલું 'મહારાણી તરીકે તેઓશ્રી પોતાનું' ધર્મવર્તન રાખે છે તેટલીજ માતા તરીકે પણ પોતાનાં સંતાન તરફનું કર્તવ્યપાલન બરોબર કરવાની અગત્ય તેઓ સમજે છે અને લોકોને સમજાવે છે. તેઓશ્રીના વર્તન ઉપરથી ખાત્રી થાય છે કે, સારી માતાજી સારી મહારાણી થઈ શકે. તહેમના પૂજ્ય ચરિત્રમાંથી મળતો આ બોધ કંઈ ઓછા મહત્વનો નથી.

સને ૧૮૯૪ માં નામદાર મહારાણીને એક યુગ રત્ન સાંપડ્યો, જે હાલ આપણા માનવતા " પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ " (યુવરાજ) છે.

સને ૧૯૦૧ માં મહારાણી વિદ્યોત્તરાના સ્વર્ગવાસથી મરહુમ નામદાર મહારાજ એડવર્ડ ગાદી ઉપર આવ્યા. આથી નામદાર જ્યોત્ પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની માનવંતી પદવી ઉપર આવ્યા; અને " માર્ક્વેસ " મહેલમાં તહેમના નિવાસ થઈ ગયો. તેજ સાક્ષના માર્યા માત્રમાં તહેમનાં પત્ની યુવરાજી મેરી સાથે તેઓ શહેનશાહ એડવર્ડના ફરમાન મુજબ એસ્ટ્રેલિયામાં નવી પાર્કમોન્ટ થઈ કરવા ગયા, જ્યાં આ રાજકુમારે ત્યાંના લોકોની પછી પ્રીતી મેળવી. તેઓ ન્યુઝીલેન્ડ, ટાસ્માનીયા, અને કેનેડા થઈ પાછા ઇંગ્લેન્ડ આવ્યા.

ત્યાર પછી ૧૯૦૫ ના નવેમ્બર માસમાં તેઓ પ્રિન્સેસ (યુવરાણી) સાથે હિન્દુસ્થાનની મુસાફરીએ આવ્યા. તહેમને તે વખતે જે મહાન આદર સત્કાર થયેલો તે દરેક જણના રમરણમાં હજી તાજેજ છે.

મુંદરાઈની સમારીઓએ યુવરાણી મેરીને “ પડદા પાર્ટી ” કરી માન પત્ર આપ્યું હતું, જે સમયે આર્થ આનુઓએ હેમને અંતઃકરણમાં ઉભરાતા પ્રેમના આવેશથી વધાવી લીધાં હતાં. આ વખતે આપ્પા હિન્દુસ્તાનમાં ફરી તેઓએ જનસમૂહની રિધતિ જલજ્વળે ધણે પ્રયાસ કર્યો હતો. સર શ્રીરાજશાહ મહેતા અને અમૃતાળ્યાર પત્રિકાના અધિપતિ આશુ મોતીલાલ ઘોષ જેવા લોકપ્રીય હિન્દી વીરનંદાની સાથે વાતચીત કરી, હિન્દુસ્તાનના લોકોની લાગણી પૂર્ણ રીતે જાણી લીધી હતી. ઇંગ્લેન્ડ પાછા ફરતાં પોતાના પ્રયાસો અનુભવ ઇંગ્લેન્ડના લોકો સમક્ષ મુક્તાં હિન્દુસ્તાન માટે નીચેના ઉદ્ગારો હેમણે કહાડેલા, તે કદી પશુ વિસરી જવાય એવા નથી. નામદાર યુવરાજ જ્યોર્જ મહારાજે કહ્યું હતું કે,—

“ સહનશીલતા, નિષ્પાલસપલ્લ, રાજ્યભક્તિ અને કર્તવ્ય પરાયણતા, જે હિન્દુસ્તાનના લોકોનાં મુખ્ય લક્ષણો છે, તેનો મને અનુભવ મળ્યો છે. આપણા રાજ્યના શુદ્ધ ન્યાય અને નીતિ ઉપર હેમને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. મેં જે જે લેખુ છે અને સાંભળ્યું છે, તે ઉપરથી કહ્યા વિના આજતું નથી કે, હવે પણ વધારે દિલસોજી બતાવવામાં આવે, તો હિન્દુસ્તાનમાં રાજ્ય કરવાનું કામ વધારે રહેલું થઈ શકે. હું કહેવાની હિંમત ધરું છું કે, આવી દિલસોજીનો હિન્દી પ્રજા તરફથી સ્વાભાવિક પ્રત્યુત્તર મળ્યા વિના રહેશે નહિ.”

મહારાજ જ્યોર્જનું પોતાનું શરીર ધણું કસાપલું છે. ફીફ્ટ, ટુટબોલ, ટેનીસ વિગેરે રમતમાં તેઓથી ધણું પ્રવિણ છે. શિકારનો હેમને ખુબ શોખ છે, અને હેમણે એક આહોરા શિકારી તરીકે નામના મેળવી છે. યુવરાજ તરીકે હેમના હિન્દુસ્તાનના પ્રવાસમાં જમપુર તથા નેપાલમાં હેમણે કરેલા શિકારનો અહેવાલ મુપ્રસિદ્ધ છે. પોતાનાં છોકરાને પોતાના જેવાં અંગકસરતમાં કુશળ તથા કામેલ બનાવવા તેઓ ધણું ઉત્સુક છે; અને બાલ કેળવણીના મહત્વના વિષયમાં નામદાર મહારાણીજીની હેમને સંપૂર્ણ સહાય છે.

ઇ. સ. ૧૯૧૦ ના મે માસની ૬મી તારીખે મહારાજ એડવર્ડના સ્વર્ગવાસથી શાહેનશાહ જ્યોર્જ ઐટધીટન અને આર્ચર્ડેન્ડના રાજા અને બ્રીટીશ સરચાનેતા તથા ભારત-વર્ષનાં મહારાજાધિરાજ-શહેનશાહ તરીકે ગાદીએ બિરાજ્યા. હેમને ઇંગ્લેન્ડના રાજ્યાભિષેક ઇ. સ. ૧૯૧૧ ના જુન માસની ૨૨ મી તારીખે થયો હતો, તે કાંદની જાણ બહાર નથી. શહેનશાહ જ્યોર્જે હિન્દુસ્તાનની વફાદાર પ્રજાને જુલો નહિં જવા વચન આપેલું, તે અનુસાર હેમણે મહારાણી મેરી સાથે આપણા દેશમાં રાજ્યારોહણ માટે પધારી આપણને ધણું ઉપકૃત કરેલાં છે. હેમના રાજ્યાભિષેકની કીર્તિ હિન્દુસ્તાનના પ્રાચીન પાયતપ્ત દીક્ષી શહેરમાં તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બરે સુખ, શાન્તિથી અને અનેક શુભ આશીર્વાદ સાથે યથ ગૃહ છે. આવો શુભ-અંગત પ્રમંગ હિન્દની તવારિખમાં અને બ્રીટીશ હેનશાહતના ઇતિહાસમાં પ્રથમજ છે.

આપણા ના. શહેનશાહ તથા શહેનશાહમાનુને પાંચ પુત્ર અને એક પુત્રી સંતાનમાં છે. હેમના વડા પુત્રનું નામ એડવર્ડ આલ્ફર્ટ છે, જે આપણા ‘ પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ ’-યુવરાજ છે. ના. શહેનશાહ જ્યોર્જ અને ના. શહેનશાહમાનુ મેરી હેમના પરીવારમાં સુખ, શાન્તિ અને સંપત્તિમાં, દિર્ઘાયુ ભોગવે એ અમારી અંતઃકરણથી પ્રજ્ઞ પાસે રાખ્યા છે. અમર.

સો. મનોરમા.

ઑનરેબલ મિ. ભૂપેન્દ્રનાથ બસુએ વડી ધારાસભામાં
રજુ કીધેલું હિંદુ લગ્ન સંબંધી બિલ.

૧.

ત્રેની વિરુદ્ધમાં:-મુંબાઈમાં વસતી હિંદુ કોમની સ્ત્રીઓની બહેર
સ્થાનેથી એક માનવન્ત સન્નારીએ સભામાં પ્રમુખ આપેલું લાપણું.

જહેનો ! કોઈપણ દેશમાં જ્યારે એક મોટી દિલ્લ્યાલ જન્મવા પામે, ત્યારે તેને
માટે ધણી ચર્ચાઓ થાય છે. દેટલીક વખતે ચર્ચાઓનું સ્વરૂપ વધી જાય છે અને તેથી
નહિં ઇચ્છવા જોગ પરિણામ જોવાનો વખત આવે છે. આજે આપણે જે એકઠાં થયાં
છીએ તે, આપણા દેશમાં અગાદિની એક દિલ્લ્યાલને પ્રવી જન્મ આપવાની કોશિષનો, ખરા-
ખર વિચાર કરી યોગ્ય ખુલાસો કરવાનો છે. હવે આ જન્મ પામેલી દિલ્લ્યાલ શું છે
તે મારા ધારવા પ્રમાણે ધણી જહેનો જલ્જલી જ હશે. તોપણ આ પ્રસંગે તે દિલ્લ્યાલના
સંબંધમાં દેટલોક ખુલાસો કરવા યોગ્ય ધારું છું:-

જહેનો ! આપણે જે દેશમાં વસીએ છીએ તે હિંદુસ્થાન દેશ છે અને તેમાં
જૂઠી જૂઠી જાતની સંખ્યાબંધ કોમોનો નિવાસ થઈ રહેલો છે. તેમાં પણ ધણી
ખરી પ્રજાના આચાર વિચાર અને ધાર્મિક બંધારણોમાં મોટો તફાવત સમાયેલો
દેખાય છે. હાલ તુરંત આજે આપણે એકજ બાબત હાથ ધરીશું અને તે આપણા હિંદુસં-
સારને હાલ ધણીજ ચર્ચારૂપ થઈ પડી છે. આ બાબત શું છે, અને આપણા હિંદુ જન-
સમાજમાં આટલી બધી ચર્ચાપાત્ર કેમ થઈ પડી છે તે પ્રથમ આપણે જાણીશું.

હિંદુસ્થાનમાં (આપણા દેશમાં) આજથી આશીસ વર્ષ ઈપર એટલે કે સને ૧૮૭૦
માં એકે "અહોસમાજ" કરીને પંચ હશે તેણે તે વખતે નામદાર સરકારને એવી અરજ
કરી હતી કે અમે તાલિના બંધારણ મુજબ નહિ, પણ સ્વતંત્ર રીતે લામ કરવા ઇચ્છીએ
છીએ. આવો સુધારો કરનારો ખરડો તે વખતના અધિકારી દાખલ કીધો હતો. આશરે બે
વર્ષ પછી તેવા લંગો કાયદેસરનાં કરવા લાગ્યાં. આ કાયદાથી ગમે તે કોઈપણ કોમનાં સ્ત્રી-
પુરૂષો અરસપરસ લામ કરે, તે કાયદામુજબ દરાવવામાં આવ્યાં. પણ આ કાયદામાં એક
એવી બાબત સમાયેલી છે કે જે કોઈપણ જોડું પોતાની મરજી પ્રમાણે એટલે કે એક હિંદુ
સ્ત્રી મુશ્કેલમાન સાથે અથવા એક હિંદુ-મુસલમાન, ચાહવી, ખ્રિસ્ત વગેરે કોઈ પણ કોમની,
સ્ત્રી સાથે લામ કરવા તૈયાર થાય તો તેઓને તેવાં લામ કાયદેસર સરકારમાં રજીસ્ટર કરાવવી
વખતે એક એવો "એકરાર કરવો પડે છે કે "અમે હિંદુ વગેરે કોઈ પણ ધર્મમાં નથી."

આવાં લામ કરનાર જોડાં જો એવો એકરાર કરે કે અમે હિંદુ વગેરે કોઈપણ ધર્મ-

માં નથી. તોજ તેઓનાં લગ્ન સરકારમાં રજીસ્ટર દરી દાખોસર મળુવામાં આવે છે. હવે આવા કોઇ પણ ધર્મ, કોમ બધારણ કે ક્રિયાકર્મ વગર લગ્ન થનારા ધારાને પસાર કરવાને આજે આશીશ વર્ષ થઇ ગયાં છે. આવા કાયદાને “રેપ્રેસિયલ-મેરેજ એક્ટ” કહેવામાં આવે છે. દેશમાં વસતી કોઇ પણ કોમના સ્ત્રીપુરુષો મરજી મૂક્યા ગમે તે કોમની અંદર અરસપરસ લગ્ન કરે તેને “સિવિલ મેરેજ” કહેવામાં આવે છે.

સને ૧૮૭૦ માં “બ્રહ્મોસમાજ” પંથવાળાની અરજ ઉપરથી તેવા “રેપ્રેસિયલ મેરેજ” નો કાયદો સને ૧૮૭૨ માં દિલમાં વસતી ધણી પ્રજાના મતભેદ વચ્ચે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. પણ તે પસાર થયેલા ધારામાં તેવા “સિવિલ મેરેજ” કરવા નીકળનારને એવો “એકરાર” કરવો પડે છે, કે અમો હિંદુ વગેરે કોઇ પણ ધર્મમાં નથી, તેથી મજકુર સને ૧૮૭૨ માં પસાર થયેલા ખરડામાંથી તેવો કરવામાં આવતો “એકરાર” કદાચ નાંખવાને હિંદી ધારાસભાના સભાસદ મૉન્ટેગ્યુ મી. બૂપેન્દ્રનાથ બચુ તરફથી તે મજકુર ધારામાં સુધારો કરનાર એક મિત્ર પસાર કરાવવા માટે વડી ધારાસભામાં રજુ કરવામાં આવ્યું છે. બચરથી આવેલો સુધારો કરનાર મિત્ર વડી ધારાસભામાં રજુ કરવામાં આવ્યું છે ત્યારથી હું ધારું છું તેમ આપણા દેશમાં વસતી જૂદી જૂદી સંખ્યાબધે કોમો વચ્ચે હરીફાઇથી મજબૂત મતભેદ ઉભો થયેલો જણાય છે અને તે મતભેદ થવાનું કારણ સને ૧૮૭૨ માં હિંદુસ્થાનમાં “રેપ્રેસિયલ મેરેજ એક્ટ” નો પસાર થયો છે તેના સંબંધમાં છે.

ધારામાં સુધારો કરનાર મિત્ર રજુ કરનાર યો. મી. બૂપેન્દ્રનાથ બચુની દલીલ એવી છે કે સને ૧૮૭૨ માં પાસ થયેલા રેપ્રેસિયલ મેરેજ એક્ટમાં અરસપરસ કોઇ પણ કોમમાં રાજપુત્રીથી લગ્ન કરનાર જોડાને સરકારમાં તેવાં લગ્ન રજીસ્ટર કરાવતી વખતે—“અમો હિંદુ વગેરે કોઇ પણ ધર્મ ને માનનારા નથી” એવો નો “એકરાર” કરવો પડે છે તે સિવિલ મેરેજ કરવા નીકળનારને મોટી મુશ્કેલીમાં મૂકનાર હોવાથી તેવો કરાવવામાં આવતો “એકરાર” (મેગન) કદાચ નાંખવો.

આવેલો કરવામાં આવતો “એકરાર” કદાચ નાંખવાનું કારણ રજુ કરી જણાવવામાં આવે છે કે “સિવિલ મેરેજ” કરવા નીકળનાર જોડા પ્રથમ કોઇ પણ ધર્મ કે કોમને માનનારાં હતાં ને વખતે અંતઃકરણથી એમ કહેતું પડે કે અમો કોઇ પણ ધર્મ કે કોમને માનનારાં નથી તે ઉલટું છે.

બહેનો ! આટલું જાણ્યા બાદ હવે સને ૧૮૮૨ ના “રેપ્રેસિયલ મેરેજ એક્ટમાં”—અમો હિંદુ વગેરે કોઇ પણ ધર્મમાં નથી એવી “એકરાર” વાળી નો કલમ સમાયેલી છે તે સદંતર કદાચ નાંખવાને યો. મી. બચુ તરફથી નો સુધારાનું મિત્ર રજુ કરવામાં આવ્યું છે, તેના ઉપર આપણુ હિંદુસ્ત્રીવર્ગના યોગ્ય વિચારો રજુ કરવા તે આપણી ખાસ ફરજ છે.

બહેનો ! હિંદુસ્થાનની પ્રજા પોતાના આચારવિચાર, વિવેક, રીતિ નીતિ અને પોતાના પવિત્ર ધર્મની અસ્થિતિ જોટલી મગફર છે, તેટલી અન્ય દેશોની પ્રજાના સંબંધમાં સમજવું

તે ધણું દૂર છે. પ્રથમ તો આવા આચારવિચાર અને ધાર્મિક બાબતોમાં ઉચ્ચ સ્થિતિ ભોગવતા હિંદુસ્થાન દેશમાં આવા “સિવિલ મેરેજ એક્ટની” પ્રિન્સિપલ જરૂર જ જણાતી નથી. જે દેશોમાં આવા “સિવિલ મેરેજ એક્ટ” પસાર થયેલા છે તે દેશની પ્રજા કેવાં અને દેટલાં સુખોના અનુભવ લે છે, તે આ હિંદુસ્થાનની પ્રજાની નજરબહારની વાત નથી. જે વખતે સને ૧૮૭૨ માં આ “સ્પેશિયલ મેરેજ એક્ટ” પસાર થયો તે પ્રકત એક બહોસમાજ-પંથવાળાની અરજ ઉપરથી દેટલાંક લાગતાં વળગતાંની નજર નીચે જ પસાર થવા પામ્યો હતો, અને તે વખતે મ્હોટો મતભેદ પડ્યો હતો. પણ તે કાયદામાં એવો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે જેથી કરીને તે પસાર થયેલો કાયદો અત્યાર સુધી પ્રકત એક નામનો જ પડી રહેવા પામ્યો હતો. કદાચ કોઈ તેનો લાભ લેતું હશે તો એક ધણો જ નજીવો અને જુગ જામ જ હશે એમ ધારવાનું કારણ મળે છે, કારણ કે “સિવિલ મેરેજ એક્ટ” માં એક એવો ગંભીર અને અર્થસૂચક અંકુશ મૂકવામાં આવ્યો છે કે જેથી કરીને તેમાં “સિવિલ મેરેજ” કરવા નીકળી પડનારાઓને માથે કોમ, ધર્મ, લોકભાજ વગેરેની મ્હોટી મૂકેલીઓ અને જોખમદારીઓ આવી પડે છે. કલમમાં આવા ગંભીર અને અર્થસૂચક અંકુશના સમાવેશથી આપણને સમજવાનું કારણ મળે છે કે હિંદી પ્રજામાં “સિવિલ મેરેજ” શરૂ કરવામાં આ એક પ્રતિબંધરૂપનો સમાવેશ છે. પ્રતિબંધ માટે અંકુશ એવો છે કે આ સિવિલ લગ્ન કરવા તૈયાર થઈ જનારાઓને રજીસ્ટર કરાવતી વખતે કોમ, ધર્મ, લોકભાજ વગેરેની વિરૂદ્ધ એવા સોગંદ લેવા પડે છે કે અમો હિંદુ વગેરે કોઈપણ ધર્મમાં નથી. હિંદી પ્રજાને માટે પાસ થયેલા “સિવિલ મેરેજ એક્ટ” મૂજબ તે વખતે આવો ગંભીર અને આત્મઘાતક “એકરાર” કરવો પડે છે. કોઈપણ ધર્મનાં સ્ત્રી કે પુરૂષને આવાં લગ્ન કરતી વખતે પોતાની કોમ અને પોતાના ધર્મનો ત્યાગ કરનારાં હિંદી એવું કહેવાની ફરજ પડે છે. જે હિંદુસ્થાનની પ્રજા કોમનેજ, ધર્મનેજ પોતાનું જીવન ગણે છે—જે હિંદુસ્થાનની પ્રજા પોતાના ધાર્મિક તત્વોવાળાં બંધારણોને ઉત્તમ ગણે છે,—જે હિંદુસ્થાનની પ્રજા પોતાના આચારવિચાર અને રીતિનીતિને સ્નેહકેડો વર્ષો થયાં સાચવનારી થઈ પડી છે, અને જે હિંદુસ્થાનની પ્રજા પોતાની કોમ સિવાય પરકોમ સાથે લગ્ન કરવાને ધિક્કાર ભરેલું સમજે છે—તે શું ! એક હિંદુ સ્ત્રી, પોતાની કોમ છોડી મુસલમાન, પારસી, યાહુદી, ખ્રિસ્તી કે કોઈ એવી બળતી જ કોમ સાથે લગ્ન કરવાને પોતાની જાત અને ધર્મને કંઈક લગાડવા તૈયાર થશે ખરી કે ? હિંદુ સ્ત્રી તો શું પણ એક મુસલમાન કે પારસી કોમની સ્ત્રી પણ આવી કૃત્ય કરવાને પગલું ભરશે ખરી કે ? હાલમાં “સિવિલ મેરેજ” કરતી વખતે જે “એકરાર” કરાવવામાં આવે છે તેથી જ હિંદી પ્રજામાં તેવાં લગ્નો સંખ્યાબંધ થતાં અટકી પડ્યાં છે. તેવો “એકરાર” કરવાની ફરજ પડતી હોવાથી તેવા લગ્નને માટે લાઝમ કે દિંમન થઈ શકતી નથી. હવે દેહા મૂજબ કોઈ પણ કોમમાં લગ્ન થવાની તરફેણ કરનારાઓની દબોલ એવી છે, કે આવાં લગ્ન કરનારાઓ કોઈ પણ કોમ કે ધર્મને માનનારા છતાં તે વખતે કહેવું પડે કે “હું કોઈ પણ કોમ કે ધર્મને માનનારો નથી.” એ કહેવું તે અતઃકરણ્યથી વિરૂદ્ધ છે—પણ તેના સંબંધમાં આપણે કહેવું પડશે કે, આવે વખતે કોઈ હિંદુ, મુસલમાન કે પારસી પોતાના આચાર વિચાર, કોમ કે ધર્મને ત્યજી જાહેર રીતે વિરૂદ્ધાયણ્યથી પરકોમ

સાથે લગ્ન કરે, તેઓને કદાચ કોમ કે ધર્મના માનવા? હિંદુ છતાં મુસલમાન સાથે લગ્ન કરે—મુસલમાન છતાં—ખ્રિસ્તી, યાહુદી સાથે લગ્ન કરે, તો—તેઓના જે પોતાની કોમ કે ધર્મ જ સંપ્રદાય ન કરે તો પછી તેઓને કોઈ પણ કોમ કે ધર્મના કહેવડાવવાનો હક જ ક્યાં રહ્યો? એક વાત સાંભળો!—“એક મરોવરના કિનારા ઉપર મુંઢર મોરોનું એક ટાણું બેસું હતું; તેમાં એક કાગડો—પોતાના શરીર ઉપર મોરોનાં પીંછાં ખેંચી હું પણ એક મોર છું એવી ભાવનામાં બિચારો ત્યાં ગયો, પણ જોડું વર્તનરૂપ કરી તે દેખાવ. કરવાવાળા કાગડાની ઉપરનાં પીંછાં પીંખી નાખી મોરોએ પોતામાં બેસવા માટે ધકકો મારી કાઢ્યો, ત્યાંથી તે કાગડો પોતાનાં ટાણાંમાં દાખલ થવા ગયો પણ કાગડાના ટાણાંએ તેને અંદર નહિ લેતાં ધિક્કારથી બહાર કઢાડ્યો: હવે તે બિચારાને ન રાજો મોર. કે પોતાના કાગડા!—એવી તેની દશા થઈ.” આ ઉપરથી આપણને ધણું શીખવાનું અને સમજવાનું આ પ્રસંગે મળી આવે તેમ છે. આ રજુ થયેલા મિલ્લત સંબંધમાં તરફેણ કરનારાઓ એવી દમ્નીય રજુ કરે છે, કે આવાં અરસપરસ લગ્ન કરનારાઓ લગ્ન કરતી વખતે કોઈ પણ ધર્મ કે કોમને માનનારા છતાં કહેવું પડે છે કે અમો હિન્દુ વગેરે કોઈ પણ ધર્મમાં નથી—એ ધર્મ અને આંતરકરજીથી વિરુદ્ધ અને જોડું છે:—માટે સને ૧૮૭૨ના સિવિલ મેરેજ એક્ટમાંથી એ સંદર્ભ દાઢી નાંખવું. આ પ્રસંગે, જણાવવાની જરૂર પડે છે કે, મજદુર ધાગમાંથી આ શબ્દો કઢાડી નાંખવા, એ હિંદી પ્રજાના ભવિષ્યમાં હંમેશને માટે આવો એક સિવિલ મેરેજ એક્ટ પસાર થવા બરોબર સમજાય તેમ છે. પ્રથમથી જ આવો સિવિલ મેરેજ એક્ટ હિંદી પ્રજાને માટે પસાર કરાવવો તેમાં જ આપણા દેશમાં મ્હોટો મતમેદ સાક્ષી રહ્યો હતો અને આવો છે.—કારણ કે જૂઠાં જૂઠાં મનમતાંતરો, સંખ્યાબંધ ધાર્મિક તત્ત્વો અને કોમનાં બંધારણોવાળી પ્રજામાં સિવિલ મેરેજ એક્ટથી ભવિષ્યમાં, ધણા અનર્થો, વાંધાઓ અને કવેશકુસંપ વધવાનાં કારણો સમાયેલાં હોવાથી હિંદી પ્રજાને મ્હોટો ભાગ, આ “રોશિયલ મેરેજ એક્ટ” થી તદ્દન વિરુદ્ધ જ છે. આવા “સિવિલ મેરેજ” થી પ્રજાવર્ગમાં કેવાં કેવાં કુસંપ્રદેશ અને અનર્થનાં કારણો સમાયેલાં છે, તેના આચાર-સૂઝીમાં ધણા દાખલાઓ આપવામાં આયા છે. તે આપણે સારી રીતે સમજી શકીએ છિયે અને તેને માટે અગ્રે વધારે દર્શાવવાની જરૂર જોતી નથી. તો નામદાર દયાળુ ‘સરકાર’ કે જે પોતાની પ્રજા વર્ગના ભવિષ્યના સુખદુઃખના સવારોમાં ‘શુદ્ધિપૂર્વક’ વિચાર કરી પ્રજાનું લાજું કરવાની ઇચ્છાએ ઉત્તમ અને સુખદાયક ધારાઓની બાંધણીઓ બાંધનાર છે—તેવી દયાળુ અને માનવંત સરકારને અમો હિંદુધર્મ પાળતી તમામ કોમની હિંદુસ્ત્રીઓ નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરી જણાવીએ છિયે કે, શ્રી. મી. બુપેન્દ્રનાથ બાસુ તરફથી સને ૧૮૭૨ ના અરસપરસ લગ્નવાળા—“રોશિયલ મેરેજ એક્ટ” માં સુધારો કરનાર જે મિત્ર પસાર કરાવવાને માટે રજુ કરવામાં આવ્યું છે, તેમાં અમો હિંદુસ્ત્રીઓના ધણા ગેરલાભ અને અનર્થો સમાવશા હોવાથી તે મિત્ર તરફ અમો અમારી સખ્ત નાપસંદગી દર્શાવીએ છિયે:—

મિત્રની તરફેણ કરનારાઓની દલીલો એક જોનાં બોળવનારી ગણીએ તો જોડું મ્હોવાશે નહિ. ધર્મની કિચાઓને એક વૃદ્ધિ અને વહેમનું રૂપ આપવું, તે કોઈ કઢાવણના બેચારો રજુ કીધા છે, એમ કહી શકાય તેમ નથી. ધર્મ સમજવા વગરની કરવામાં આવતી

ક્રિયાઓને-એક રૂઢિ કે વહેમ તરિકે ગણી કાઢવાની છુદ્ધિ-પ્રગતી નાસ્તિક સ્થિતિમાં વધારાનું ચિન્હ સમજાય તેમ છે:-યોગ્ય ઉમર, અભ્યાસ અને જ્ઞાન વગરના માણસ પાસે એવી ધાર્મિક રહસ્યની કરવામાં આવતી ક્રિયાઓ કદાચ માણસ ન સમજે અને ઉપયોગ ન કરે, તો તેથી એવા વિચારો ધારણ કરી ન લેવા જોઈએ કે સમજ્યા વગરની ક્રિયાઓ તે નકામી છે:-દરેક કામનાં ધાર્મિક બંધારણો જ પોતાને અને દેશની પ્રગતિ નીતિને રસ્તે ચડાવવામાં ઉત્તમ સાધનના, મદદગાર રસ્તાઓ છે:-ધર્મ એ જ દેશ અને પ્રગતિ માટે નીતિએ ચડવાનું ઉત્તમ પગથીયું છે. ધર્મ આચારવિચાર અને રીતિનીતિઓને વેગળી મૂકી તેને એક રૂઢિ અને વહેમી ગણી કાઢવામાં અને પોતાના પૂજ્ય મહાત્માઓના સદ્વિચારોથી પ્રગતિ ઉત્તમ રસ્તે ચડાવવા માટે રેચાયેલાં પવિત્ર ગ્રંથો-“કનુભા” ઉડા ઉતરી નહિ તપાસવાની ખેતરકારીએ આપણી પવિત્ર અને ઉચ્ચ શાખામાં, સાંકેતકાગમાં અરસપરસ કેવાં કેવાં અને કેટલાં કુસંપકરેણો ઉપદ્રવ થયો છે? તેનો શું આપણને અનુભવ નથી-તો પછી એક બાબતમાં મોટો મતભેદ ઉભો કરી મમત કરવામાં એમ જ સમજવું કે તેમાં નુકસાન આપણને તેમજ આપણા લાભોને જ છે; બીજા કોઈને નથી:-

આંતરેખસ મી. જુપેન્દ્રનાથ બાસુ પ્રગતના રક્ષક છે, હિંદી ધારા સલાના એક માનવંત સભ્ય છે-હિંદી પ્રગતના માનનીય છે. આપણા હકમાં તેમજ સુખમાં લાભ જોનાર હિંદી વીરલા નર આ. મી. જુપેન્દ્રનાથને જોડેલા ઉપકાર આપણે માનીએ તેટલાં જોઈએ છે. આ વીરલા નરને માટે આપણે એક મોટું માન મેળવીએ છીએ. દિલ્હીમાં જોઈ કે આ વખતે તેમના વિચાર પ્રગતમાં મતભેદ ઉભો કરીએ છે. તેઓના તરફથી સને ૧૮૭૨ના “રેપ્રિસેન્ટેશન ઓફ ઇન્ડિયા”માં મુદ્રિત કરાવવા માટે વડી ધારાસભામાં એક બિલ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. આ બિલથી હિંદી પ્રગતની કામમાં ચર્ચા ચાલી રહી છે. પણ વિરજ અને શાંતિમાં કાંઈ સારું જ પરિણામ છે એમ આપણે જોઈ શકીએ.

કહેવામાં આવે છે કે આગળ વધતાં જમનામાં આપણા ધર્મ અને આચાર-વિચારોમાં પશ્ચિમની પ્રગતના સંસર્ગથી આપણે મુદ્ધારામાં આગળ વધવું જોઈએ:-પણ જણાવવું પડશે કે તે પ્રગતના સંસર્ગથી તેનું શું શું અનુકરણ કરવું તે નહિ શીખનાં, જે નહિ શીખવાનું શીખવાને ઉતરી પડવું, તે શું જોઈએ છે? આપણા એક સાધારણ વાક્ય ઉપરથી પણ કેટલાં બોધ આપણને મળી શકે તેમ છે. કહે છે કે વેપાર હુજર ઉદ્યોગ અને કલા શીખવાને, “દેશ છોડજો, પણ દેશનો વેશ છોડવાની લાઠીમાં ફસાતો નહિ.” આ વાક્ય ધર્મ અને નીતિને જોઈ બોધ કરનાર છે? પણ સમજીને પ્યાનમાં લેવાનું ક્યાં છે?

“સિવિલ સેરવિસની પ્રગતમાં ધણા અનર્થો ઉભા થવાનો ભય.”

“સિવિલ સેરવિસ” જોડેલ દેશમાં વસતી કોઈ પણ કારના સીપુરમાં, ગમે તે આચાર-વિચાર ધરાવતી કામ સાથે અરસપરસ લગ્ન કરી શકે:-એક હિંદુ પુરુષ, મુસલમાન, પારસી, યાદુદી કે ખ્રિસ્તી, સીસાથે લગ્ન કરી પોતાનો સંસાર ચલાવે; એક હિંદુ સ્ત્રી, મુસલમાન કે ખ્રિસ્તી વગેરે કામના પુરુષ સાથે લગ્ન કરી પત્નિ તરિકે રહે:-એવી જાતનાં લગ્ન, પોતાની ધાર્મિક ક્રિયા વગર-ગમે તે કામના પુરુષ ને ગમે તે કામની સ્ત્રી સાથે મરજી મુજબ લગ્ન કરવાની છૂટા થય-ત્યારે સરકારમાં જઈ નામ રજીસ્ટર કરાવે, એટલે તે લગ્ન કાયદેસર થયાં એમ ગણાય છે. આનાં લગ્ન થતા પછી કદાચ સીપુરમાં અચૂકનાવ થયો, તો એક બીજાની મરજી-સલાહ-ચૂરાણ કરાવી-પુરુષ બીજી સ્ત્રી અને તે

સ્ત્રી બીજાં પુરુષની સાથે ફરીવાર લગ્ન કરવાને તેવાર મર્ષ જાય. કદાચ તેમાં પણ જો પ્રેમનું ફળ ખરાબર ન લાગ્યું તો પછી વારંવાર સ્ત્રીને પુરુષ અને પુરુષને સ્ત્રીઓ કરવાની કુટેવજ પડી જશે.

આવા ધૂટાછેડા બોલાવવા ના હકવાળા “ સિવિલ મેરેજ ” બિલથી દિંદી પ્રજાનો, કાંઈજ ઉત્કર્ષ નથી, પણ દરેક કોમની સૌસાઈદિના ધર્મિક રહમ્યોથી બંધારણો છિન્ન-ભિન્ન થઈ, લવિષ્યની પ્રજામાં અનેક જાતની અરસપરસ કોમમાં વિલેપથી, અનર્થો ઉભા થવાનો મ્હેરો લય સમજાય. દિંદમાં એક “ નેશન ” કરવાને આ પ્રયાસ જો હાથ ધરવામાં આવે તો હોય અથવા તો પશ્ચિમના દેશોની શૈલિની કલ્પિતો અનુકરણ કરવાના લોભથી, પ્રજા વર્ગના લગ્નમાં સુધારો કરવાની દિગ્મત થતી હોય-તો એવા એવા પ્રયાસો કરવાની પૂર્વે, -દિંદુ સંસાર સુધારકો કે જેઓ પ્રજા વર્ગના ખરેખરા શુભેચ્છી અને પોતાનું આપું જીવન પ્રજા મુખ્ય અર્થેજ આપનારા આપણા વડિલા આગવી અપણી માગણી જરૂર સ્વીકારવાની કૃપા કરજો:-

અગાઉ દિંદુ રજપુતો અને મોગલ પાદશાહીના વખતમાં અરસપરસ દિંદુ મુસલમાનમાં કન્યાઓ આપવાનો રિવાજ હતો-પણ આ દલીલ ઘણી દુકી અધુરી અને માન્ય નહિ થઈ શકે તેથી દેખાય છે. અને વિચાર કરતાં તે એક બીજાને અપમાન કરતાં પણ ગણી શકાય. કારણ તો એવું છે કે તેવા મોગલ પાદશાહીના વખતમાં ધારતી, લય, નિર્મળતા-કે એક મ્હેરો હોદો મળવાની આશા અને રાત્ર્ય કે જાગીર અથવા તો મ્હેરો નોકરી મેળવવાની લાક્ષણ્ય-સૌભાગ્ય એવી કન્યાઓ આપવાની ફરજ પડતી અથવા તો ફરજ પાડવામાં આવતી હતી.-તો એવા લગ્નથી એમ કરાવવું કે દિંદુ મુસલમાન વચ્ચે લગ્નનો રિવાજ હતો. હવે ઇતિહાસ જોઈએ:

શરદીર, -મહાદુર, પતિવ્રતા અને સતી દિંદુ સ્ત્રીઓ અને રજપૂતશ્રીઓએ પરકોમના પુરુષો સાથે પોતાના લગ્નની માગણીથી ચતી અંતરજી ચિતામાં પોતાની મેજે બળી મરી-પોતાના દેશ, ધર્મ અને કોમના સંરક્ષણ માટે ગ્રાણ્ય સમર્પેલા છે-ઉચ્ચ દિંદુ વર્ણોત્તમમાં ગણાતી કોમમાં, અત્યાર સુધી એવા અરસપરસ કેમી જાહેર લગ્નના રિવાજના દાખલાઓ દરિયણ મળી શકે તેમ નથી પણ દલીલોમાં દાખલ કરવાને ગમે તેવા અર્થો ઉદાહરી દાખલારૂપ રજૂ કરવા, -જો બીજાને બોળવવાની નિશાની ગણાય તેમ છે. અમો સ્ત્રી-એ ખાસ અરજ કરવાની દિગ્મત કરીશું કે-આચાર વિચાર રીતિનીનિ અને આપણી ધાર્મિક ક્રિયા વિરુદ્ધ-આવા “ સિવિલ મેરેજ ” દાખલ કરાવવાના પ્રયાસમાં નહિ ઉતરતાં-હાલમાં આપણી દિંદુ કોમમાં જે અસંખ્ય વ્યક્તિઓ દરની ધરાવે છે અને હજી પણ એકમાંથી અનેક વ્યક્તિઓ ઉભી થવા માંડી છે, તેને જ એકત્ર કરવાનો પ્રયાસ તમો આદરો અને તેમાં અમો સ્ત્રીઓ તમોને ખરી રીતે મદદરતાં થઈ પડીશું. છુવો કે-આજણ, કાનિય, રસ અને શર કોમમાં-એકજ વર્ણ અને કોમ છતાં અંદર અંદર કેટલા પ્રાંતો પડ્યા છે ? પોતાનું જે ખર્ચ સુધારવાનું છે તે સુધારવાની દરકાર નહિ કરતાં-દિંદી પ્રજાને એક “ નેશન ” (જાત) અથવા તો-દિંદુપણનો દાવો કરનારાઓની સખ્યા વધારવામાં દાખલ કરવાના અખરાઓ ચકાવવામાં ભૂલી નહિ જવું, કે આવા અખતરાઓથી દેશની પ્રજા કેવી રીતિમાં મૂકારી ? શું હાલની સ્ત્રીઓને પોતાના દેશ, ધર્મ, કુરુચ્ચ તેમજ કોમના સંરક્ષણનું શુભાન રાખવાનું નહિ ગમતું હોય ! નહિ નહિ ! દિંદી હવામાં ઉછરેલી સ્ત્રીઓ પોતાનું ગૌરવ ન સારવવું તે પોતાના કોમજ અને દયાળુ અંતઃકરણમાં સમજી શકે તેમ છે. દિંદુ સ્ત્રીઓ પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાથી થયેલા લગ્નના પતિ સાથે જીવતાં સુધી જોડાયેલી જ રહેવાને પોતાનો ધર્મ છે એમ સમજે છે-જગન પછી કદિ પોતાની ગિયતિ નજાની થઈ ગઈ હોય

તો પણ એક ખરા આકીન અને જીવંતી પોતાના પતિને આહે છે:-નમણી અને દુઃખી રિધતિમાં પોતાના પતિને ત્યજી દઈ-ખીજી રૂપવંત કે પૈસાવાળા સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થતી નથી. નળરાયની રાણી દમયંતિ જેનીએ-જેટલાં કષ્ટો ભોગવ્યાં છે તેટલાં, હાલની કંઈ સ્ત્રીએ ભોગવ્યાં છે ? સત્યવાદિ રાજા હરિશ્ચંદ્રની રાણી તારામતિના દુઃખનું વર્ણન સાંભળી કંઈ દિંદી સ્ત્રીની આંખમાંથી આંસુની ધારા આસતી નહિ હોય ?-પવિત્ર પૂજ્ય મહાત્મા શ્રીરામનાં પત્નિ સીતાનાં દારણ્ય દુઃખોનાં વર્ણન સાંભળી કેવું પણ સ્ત્રી એવી નહિ હોય કે તેના હૃદયમાં કંપારી ધૂટયા શિવાય રહે ! શરી રજપૂતાણીઓ-સંયુક્તા, વિમળા, પદ્મિની, વગેરે પવિત્ર સ્ત્રીઓએ, ધર્મ અને સ્ત્રીની પવિત્રતાને કલક લાગવાના આરિક પ્રસંગોએ, શું પોતાના પ્રાણ નથી ગુનાવ્યા ?—આ બધું શું ધર્મને માટે નથી ? હાલની સ્ત્રીઓ તેવી સ્ત્રીઓના ઇતિહાસ-વાંચી-સાંભળી, દયા, ધર્મ, નમ્રતા, ધિરજ, હિંમત, સંતોષ અને વિવેક ભરી મર્યાદાઓના વર્ણન માટે લાવનાવાળી છે. પરંતુ સ્ત્રીઓને લાયક લઘુતરની મોટી જોડ છે. ધર્મનું સ્વરૂપ જ સ્ત્રીઓ છે અને તે દેવીરૂપે સર્વ પોતપોતાના ધર્મનું ધર્મનું રક્ષણ કરવાને તૈયાર જ રહે છે.-ધર્મને તેને ખાસ ધર્મના રક્ષણ માટે જ નિર્પણવી હોય તેમ તેલજ્વાળાની માલમ પડે છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષને પમાડનાર ક્રૂર સ્ત્રીઓ જ છે:-અને તે દરેક શાસ્ત્રોમાં પ્રમાણસિદ્ધ છે. પ્રમળે ઉત્પન્ન કરનાર સ્ત્રી વગર, દેશની ઉત્પત્તિ અને ઉન્નતિ કદિપણ નથી-પ્રમળે સૌર્ય, બળ, જંતિ અને ધર્મનું જ્ઞાન આપવાને ધર્મને પ્રથમથી જ તેના દયાળુ અંતઃકરણમાં પ્રેરણાશક્તિ મોકલી છે. પણ દિશ્વગીર જીવંત કે પ્રમળના વર્તનથી દેશ અને કાળમાં ચતા ફેરફારોએ સ્ત્રીઓનું ગૌરવ અને શુભાન ક્ષીણ થવાનાં ચિન્હો દિસવા લાગ્યાં છે-પ્રમળનું વર્તન હાલની અપાતી ડેળવણીથી થયું ઉદ્ધત અને ધણીક આખતમાં નહિ ઇન્દ્રિયા ભેગ થઈ પડ્યું છે-દેશને લગતી પ્રમળકીય ડેળવણીનાં સાધનો નાશુક થવાથી પોતાના ખરા સ્વરૂપને જાળવવામાં આણુ ભ્રમભૂલામણી ગફલત કરનાર થઈ પડી છે:-

આ. મી. બાસુએ રણુ કીધેલા બિલ્લથી-પુરૂષ જેમ જે ત્રણ ચાર સ્ત્રીઓ પરણી શકે છે તેમ હાલની દિંદી સ્ત્રીઓને પણ પોતે જે ત્રણ ચાર વખત પરણી શકે એવો હક મળનાર છે:-એટલે કે એકને છોડી-બીજાને પરણે અને બીજાને છોડી ત્રીજાને પરણે, એવા હકો ! જેટલાક સુધારેલા બિલ્લને પુષ્ટિ આપવા નિકળી પડ્યા છે-પણ તેઓને અરજથી પૂછીશું કે આ આખતમાં પોતાની સ્ત્રીઓનો મત આવા હકો મેળવવામાં દેવો છે-તે જનુ-જીવંતી દરકાર કરવામાં આવી છે ? દિંદુ સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મની ધાર ઉપર સાલનાર હોવાથી આવા હકને તુન્નજકારી કાટવામાં શું કદિ પણ પાછળ હસનાર થશે કે ? દિંદુ સ્ત્રીઓ-પુરૂષ જે હકો ભોગવે છે-તે હકો મેળવવાને કદિપણ પ્રયત્ન કરનાર નથી:-દિંદુ સ્ત્રીઓ પોતાની ખરી માન્ય કરવાલાયક આચારવિચારની રીતિનીતિઓ તેમજ મહાન બુદ્ધિશાળી મહાત્માઓએ રહસ્યમાં સમજાવેલી ઉત્તમ ધાર્મિક દિશાઓને જ પોતાનું ખરું જીવન સમજે છે-તેનાથી વિરુદ્ધ થવાની કદિપણ આશા રાખતી નથી:-કહે છે કે દિંદુ સ્ત્રીઓ મુસલમાન સાથે કે પારસી સાથે લગ્ન કરે. નેમાં-ધર્મ કે કોમને જરાપણ અડચણ કત્તાં નથી. એક દિંદુ સ્ત્રી મુસલમાનને પરણી દિંદુ મંદિરોમાં દેવદર્યન કરવાને જઈ શકશે ખરી કે ? અને તેવી સ્ત્રીને પોતાની કોમમાં નાતજાતના હકો ભોગવવા દેવાને દિંદુ વ્યક્તિ કશુંક દરશે ખરી કે ? એક બાગતઃ એક મુસલમાન સાથે એક દિંદુ સ્ત્રીના હાલના પસાર કરાવવા ધારેલા ધારા મૂળ્ય લગ્ન થયાં-પતિ મુસલમાન છે અને પત્નિ દિંદુ છે:-તેને પેટે પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ-તે પ્રમળે દિંદુ કહેવી કે મુસલમાન કહેવી ? આવી પરધર્મ અને પરકોમ સાથેના

લગ્નવાળી પ્રજાને “ વર્ણસંહર-અગ્રેજીમાં દાક્કારટ ” ગણવામાં આવે છે.—અમક નજીની સખ્યા ગણતરી-કોઇપણ ધર્મને નહિ માનનારી એવી નારિતક “ બ્રાહ્મસમાજ ” પથવાળી વ્યક્તિને ખાનર સને ૧૮૭૨ માં ફક્ત તેને જ માટે “ સિવિલ મેરેજ એક્ટ ” દાખલ કરવામાં આવ્યો.—હવે જો. મી જૂપેન્દ્રનાથ બાસુએ એક યુક્તિ લગાવી આખી દિન્દી કોમ ઉપર “ સિવિલ મેરેજ એક્ટ ” પસાર કરાવવાને એક સુચારાતું મિત્ર રણુ દ્વારુ છે—આવા મિત્રથી દિન્દી પ્રજાને માથે બનિપ્તમા ધણું સંકટો દિલા થયો—ધટાઉપાના દાખલાઓ કેવુ ગંભીર પરિણામ લેશે ?—“ સિવિલ મેરેજ ” એક્ટ જ્યાં પસાર થયેલા છે—ત્યાં મિત્રાની સ્ત્રીઓને ટ્રાઈમાં ન્યાય માગવાને હાજરોની સખ્યામાં હાજર થવું પડે છે. વારંવાર રખડતી રિથનિમા કે બદલાયેલાં પોતાનું છત્રન ભોગવવું પડે છે.—આવા ધૂણાઉડાના દાખલાઓ—કાંઈ ઉચ્ચ કોમમા દક્ષિત ધરાવતા નથી—કદાચ તેની વર્ણમા બનતા હશે—તો તે આપણા વર્ણપ્રમતી બાધણીમાં ગણેલી પ્રજા થકે કોમમા જ હશે—જે દેશોમાં આવા “ સિવિલ મેરેજ ” એક્ટ પસાર થયા છે તે દેશની મને અને કેવા મનમેઃ વચ્ચે પસાર થયા હશે ? એક દેશમાં એકમો વર્ણની દિવસ્યાય પછી અમલમા મુકવામાં આવ્યો હતો—પણ આપણા લોકોએ એક ચપડી વગાડતાંની સાથે જ આવા દેશ અને પ્રજાને માથે ગંભીર ભ્રમ મારીરૂપ “ સિવિલ મેરેજ ” એક્ટ પસાર કરાવવાની કિમ્મત કરી એ દિન્દુપ્રજાને માટે એક ભ્રમમયરેણુ પગલુ ગણી શકાય તેમ છે—આ મિત્ર બદલ પ્રજામાં મનમેઃ પડશે તો નામદાર સરકાર તરફથી મિત્ર પસાર થવાની મિનકુમ વડી જણાતી નથી. છેવટે મહારી દિન્દુ બહેનોએ પોતાની કરજ બગીચી ગોટ્ટી સખ્યામા જે હાજરી આપી છે તેને માટે ધણો ધન્યવાદ થતે છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કહે છે કે—

“ આખા બ્રહ્માંડનો આધાર સત્ય અને ધર્મ ઉપર જ છે. ”

હવે આ સબધમાં મહાત્મ જોવાનું સમાપ્ત કરી અને એકી થયેલી મહારી દિન્દુ બહેનોને એક ખુલાસીની ખબર આપતા મને ધણો જ અનન્દ થય છે આ ખુલાસીની ખબર તે આપણા ક્રિષ્ટિય સંનનના રાજ્યાધિપતિ ઇંગ્લાન્ડમા ક્રિષ્ટિય તાજ ધારણ કરી તખ્ત ઉપર બેસનાર નેકવત નામદાર શહેનશાહ બોર્જો પાંચમા અને તેમના મનવંત મહારાણી શહેનશાહબાનુ મેરી આપણા દેશમા થોડા રોજ પછી પધારનાર છે—આ મહાન ઉત્સવના પ્રસંગથી દિન્દીપ્રજાના હૃદય ધણા આનંદી, હર્ષિત અને પ્રયુક્તિ બન્યાં છે.—આ પ્રસંગે મહાન કૃપાળુ ઇશ્વરને આપણે દિન્દુ સ્ત્રીઓ પ્રાર્થના કરી ઇચ્છીએ છીએ કે ક્રિષ્ટિય શહેનશાહતના નૈય અને તાજધારક નામદાર શહેનશાહ બોર્જો પાંચમા પોતાના પત્નિ નામદાર શહેનશાહબાનુ મેરી સહિત—જગતની પ્રજામા દીર્ઘાયુષ્ય વડે પોતાના રાજ્ય અને તાજને અવિચળ દિપાવે.

આ પ્રસંગે કૃપાવત નામદાર દયાળુ સરકારને અમે દિન્દુધર્મ પાળતી—મુબર્કમાં રસતી તમામ કોમની દિન્દુસ્ત્રીઓ નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરવાની રજ લાઠીએ છીએ કે, નામદાર જો મી જૂપેન્દ્રનાથ બાસુ તરફથી દિન્દી કોમમા અરસપરસ લગ્નવાળા સને ૧૮૭૨ ના કાયદામા ફેરફાર કરનાર જે બીન રણુ કરવામાં આવ્યું છે—ને અમારી જાન, ધર્મ અને લગ્નક્રિયાઓના સરકારથી તદ્દન વિરુદ્ધ હોવાથી—આજની ગોટ્ટી સભા સમક્ષ મજકુર મિત્ર પ્રત્યે સખ્ત વિરુદ્ધ મત દર્શાવીએ છીએ—અને તમે નામદાર સરકારને આ મિત્ર પાસ નહિ કરવાને અરજ કરીએ છીએ.

સો. જમનાબાઈ નગીનદાસ સફળ.

અસુખિલની તરફેણમાં:—એક વિદુષી સન્નારીનો અભિપ્રાય.

આને મી. અમુના મિલમાં શું છે તે તથા તેની અસર સંબંધી પુરતું વિવેચન આ પત્રમાં આપી ગયું છે* એટલે તે વિશે કંઈ કહેવા જેવું રહેતું નથી. તથાપિ નવેબર માસમાં મુ'બાઇમાં સ્ત્રીઓની બહેર સભા ભરાઇ હતી તે વખતે એ મિલ વિરુદ્ધ જે આક્ષેપ કરવામાં આવ્યા છે તે સંબંધમાં કોઈક વિવેચન થયું ઉચિત છે. અમુના મિલ વિરુદ્ધ આ પહેલાં ધણીએ પોતાના મનનાં ઉભરા કાઢ્યા છે અને એ મિલની તરફેણ કરનાર સામે બોલવામાં કંઈ બાધી રાખી નથી. પરંતુ એ પક્ષવાળાઓએ એટલેથી ન અટકતાં તેમની દોરાચીલી દોરાય તેવી અમળાઓને પોતાના વિચારને પ્રદર્શિત કરવાના એક વધારાનાં હથીઆર તરીકે વાવરીએ પક્ષવાળા તરફના પ્રહારમાં ઉમેરો કર્યો છે. એ પક્ષવાળા પ્રમુખને વિભાગ એવા પ્રહાર સદન કરતો આવ્યો છે અને જેમની તરફ એ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યા છે તેમણે અગાઉ તેવા આક્ષેપોની દરકાર રાખીને પોતાના પ્રયાસ બંધ પાડ્યા હોત તો મુ'બાઇમાં સ્ત્રી-અધક્ષ નીચે સ્ત્રીઓની બહેર સભા ભરાવાનો સમય આવત કે નહિ તે સંશય ભરેલું છે.

સાંસારિક બાબતોમાં લોકો પોતાનું દિલ ન સમજે તો તેમનું દુર્ભાગ્ય છે. સરકારને તેમાં કંઈ નુકસાન થવાનું નથી. તે છતાં અંતિમ રાજ્યમાં ધણી લોકહિતના કાવધ પસાર થયા છે અને તે દરેક વખત અત્યંત જનસમૂહ તરફથી આવીજ વિરુદ્ધતા, દર્શાવવામાં આવી હતી.

કોઇ પંથુ બાબત ઉપર પોતાને મન જમતો અભિપ્રાય ધરાવવો એ જુદી વાત છે, પણ તે સત્ય છે એમ માની ખીમને મનાવતા પહેલાં પુરતો વિચાર કરવો જોઈએ, વળી મોટી બહેર સભા ભરી તેમાં પોતાના મનનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સામા પક્ષ માટે ગમે તેવી અસત્ય વાતો કહેતી તે અણુજાગતું છે. કોઇ સભાના અધ્યક્ષસ્થાનેથી વચનો કહેવામાં ધણી જનાબદારી રહેલી છે. અને જ્યાં આતમકેડળ આ દેશની હાલની સ્ત્રીઓનું હોય ત્યાં જવાબદારી વિશેષ છે. તેમની માફીથી આજી હોય ત્યાં મત બાંધવામાં તેઓ બૂલ ખાય એવું કાંઈ પણ કહેવું ન જોઈએ.

ઉપર કહી તે સભામાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે બ્રાહ્મ ધર્મ તે કોઇ પણ ધર્મ નહીં ગાનનાદો નાસ્તિક પંથ છે. ઇશ્વરને શુદ્ધ સ્વરૂપે પૂજવો એનું નામ નાસ્તિકતા હોય. તો બ્રાહ્મ ધર્મવાળા નાસ્તિક છે એમ કહેવાય. આવા અયોગ્ય, અમત્ય અને અન્યને ખોટા માર્ગે દોરનાર વિચાર માટે શું કહેવું ? બ્રાહ્મ ધર્મવાળાઓ ઇશ્વરને માનનાર કોઇ ધર્મના અનુયાયીઓ—હિંદુસ્તાન અથવા બહારનાને નાસ્તિક કહેવાની ધૃષ્ટતા કરતા નથી. ઇશ્વરને માનનારાને નાસ્તિક કહેવાથી તે નાસ્તિક હરતા નથી. પરંતુ સ્વમતને પુષ્ટિ આપવામાં કેવાં અત્યંતવિક વચન કહેવાય છે તથા અર્થનો અનર્થ થાય છે તેનું આ દર્શાવ છે.

વળી, આ મિલ પસાર થતાં પુરુષ જેમ એક બે ત્રણ ચાર સ્ત્રીઓ પરણે છે તેમ

જુલો—મુન્દરી મુખાપના નવેબર ૧૯૧૧ ના અંકમાં મિ. D. નો લેખ.

શ્રીઓને જે ત્રણ પતિઓ કરવાની છૂટ મળશે એમ એ સભામાં શ્રીઓને સમજાવવામાં આવ્યું છે. તો એમ પૂછીશું કે 'સિવિલ મેરેજ એક્ટ' આજે ચાલીસ વર્ષથી પસાર થયેલો છે તેમાં તે લગ્નનો લાભ લેનાર કેટલી સ્ત્રીઓએ જે ત્રણ પતિ ક્યાં ? એ લગ્નથી ક્યાં છૂટ મળે છે એમ કહેવું વારતવિક નથી. એ લગ્ન એક પત્ની અને એક પતિની વ્યવસ્થા માટેજ છે એવું તે કાયદામાંજ દરમાવેલું છે. એ લગ્ન કરનાર છુટા છેડાનો લાભ લઈ શકે છે એ ખરું છે, પણ એ સભામાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ એક પતિ છેડાને ખીળને પરણવા માટે તે સ્ત્રીની મરજી થાય એટલું બસ નથી. લગ્નની ગાંઠ મત્ર કાઢી રદ કરી શકે છે અને અત્યંત સમગ્ર કારણ સિવાય લગ્નનો પવિત્ર સંબંધ ખીનકુત્ર સમવાય તેમ નથી એવું કાયદેસર પુરાવાથી સાબીત થતા સિવાય-છેડા છુટકો કાઢીને મળે નથી. પુરુષો એકની દપાતીમાં જે કે ત્રણ ચાર સ્ત્રીઓ પરણે છે તેજ સુધારાવાળા વખોડે છે અને અયોગ્ય ગણે છે, તો સ્ત્રીઓ એક જે કે ત્રણ પતિ કરે તે છુટ છે એમ કાઢ કહે જ નહીં. આશ્ચર્યનાર થાય અથવા પ્રેમનું ફળ ન મળે તો આ મિત્રથી સ્ત્રી પુરુષ જે ચાર વખત લગ્ન કરી શકશે એ જ્વળ જોડું છે. નજાગી અને દુઃખી સ્થિતિમાં પતિને તથા રૂપવંત કે પેદાવાળા સાથે લગ્ન કરવાની છુટ આ બિલથી મળવાની જ નથી તે છતાં મળશે એમ કહેવું એ સત્ય નથી; ઉત્તરું આપણી જનસભામાં કેટલીક સ્ત્રી ગણાતી શાંતિઓમાં પુરુષોને પૈસા ખુટે કે કાંઈ પણ નજી તકરાર થાય કે એક સ્ત્રી છતાં ખીજી ગમે તેટલી સ્ત્રીઓ પરણી શકે છે તે પ્રમાણે આ બિલ મુજબ લગ્ન કરનાર કદાપિ કરી શકશે નહીં. નજાગની ધણી શોધ ક્યાં પછી તે જગ્યા ત્યારે દમવંતીએ ફરી સ્વયંવર ક્યાં હતો તેવો સ્વયંવર કરવાની છુટ આ બિલથી મળવાની નથી, તે બધી જણું ન જોઈએ. 'સિવિલ મેરેજ એક્ટ' ન્યાં છે ત્યાં હજારો દુઃખી સ્ત્રીઓને કાર્ટમાં ન્યાય મારવા જણું પડે છે અને રખડતી રખડતી સ્થિતિમાં બંદ્યાસમાં જીવન ગાળવું પડે છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. ન્યાં 'સિવિલ મેરેજ' છે ત્યાંની-ને સંબંધી અણુમાહિતી આ દર્શાવે છે. વળી જો 'સિવિલ મેરેજ' થી એક જે કે ત્રણ એક એક પછી એક પતિ થાય છે એમ કહેવું સત્ય હોય તો આવી દુઃખી સ્ત્રીઓ રજાગવા રખડવાને બદલે ખીજા પતિ કેમ ન કરે ? આ જે વાતો પરસ્પર વિરુદ્ધ છે અને બંનેમાં સત્ય નથી. ન્યાં કાયદાની મદદ વગર માત્ર પુરુષોના ફાટા પ્રમાણે અનેક સ્ત્રીઓ કરવાનો ચાલ છે, ત્યાં છોડેલી સ્ત્રીઓને કેવું દયા આણવા યોગ્ય જીવન હોય છે તે આપણી ભગિનીઓથી અજાણ્યું નથી.

આપણી હિંદુ કોમોમાં જે અસંખ્ય વ્યક્તિઓ દરની ધરાવે છે અને હજી પણ એકની જે અનેક વ્યક્તિઓ ઉભી થવા માંડી છે તેને એકત્ર કરવાનો પ્રયાસ આદરવાની ના આ સભામાં કરવામાં આવી છે તે ધણી યોગ્ય છે અને તેમાં સ્ત્રીઓની સહા- અને ટેકા મળવાની પૂર્ણ આશા બતાવવામાં આવી છે. તો આપણી બ્રહ્મણ, ક્ષત્રી, રાજાતિઓને એક કરવા માટે તેમજ બ્રાહ્મણોની જુદી જુદી રાતિઓ તથા પેટા શા- મા, વૈશ્ય વગેરેની રાતિઓ અને પેટા રાતિઓને એક કરવા માટે, તેમનામાં ભોજન હાર અને કન્યા વ્યવહાર ચરૂ કરવો જોઈએ. તે માટેજ 'સિવિલ મેરેજ' માં ઉત્તરો આલે તેમ નથી. એક રાતિની પેટા રાતિઓમાં લગ્ન પણ ખરી રીતે જોતાં કાયદે- નથી. તે માટે 'સિવિલ મેરેજ' ના કાયદાની જરૂર પડવાની. હિંદુઓની કોમો માંહો

મહિ લગ્ન સંબંધ માટે એ કાયદાને ઉપયોગ કરે એ એ, રજુ કરનારનો મુખ્ય હેતુ છે; પણ એ કાયદો માત્ર પરકોમ સાથે લગ્ન વ્યવહાર માટેજ નથી. તે છતાં હિંદુઓની જાતિઓ તથા પેટા જાતિઓના લગ્ન વ્યવહાર આ બિલથી કાયદેસર ગણ્યો એ સત્ય. કોઈ ઠેકાણે દર્શાવ્યું નથી. પરકોમ સાથે લગ્ન કરવાની અને તે કરીને છુટાછેડા લેવાની જાણે આ કાયદાથી ફરજ પડતી હોય એમ ખતાવવામાં આવ્યું છે. ઇચ્છા હોય તેને છૂટ આપનાર કાયદો કોઈને કોઈ પ્રકારની ફરજ પાડતો જ નથી. એ કાયદો યવાથી મોટા મોટા અનર્થ યશે અને હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, સર્વ એક બીજામાં લગ્ન કરવા દોડી જશે અને ધર્મ નારા પામશે એવું સ્વરૂપ ખતાવાય છે, તે ગેરસમજ દૂર થવી જરૂરી છે. એમાં જુદી જુદી કેમોનાં લગ્ન સારાં કે ખોટાં તે વિચારવાનું કામ તે લગ્ન કરનારનું છે. તોપણ એટલું કહી શકાય કે હુનીઆની સર્વ પ્રગતિઓ પરસ્પર લગ્ન વ્યવહારમાં એવી લખંકરતા જોતી નથી. આપણાં ઋણિઓ પણ ઘાહ્ય, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શૂદ્ર જાતિઓમાં લગ્ન વ્યવહારની છૂટ સ્મૃતિઓમાં લખી ગયા છે. એક જાતિએ બીજી જાતિમાં લગ્ન કરવામાં પાપ સમજવાનું કંઈ કારણ નથી. જેને ન ગમે તે તેવું લગ્ન ન કરે તેથી તેવું લગ્ન કરનારને હલકાં ગણવાં એ યોગ્ય નથી. જેમની ખુશી હોય તેમને જાતિ બહાર અથવા કોમ બહાર લગ્ન કરવામાં કાયદો વિધરૂપ ન થાય એટલો જ 'સિવિલ મેરેજ એક્ટ' નો ઉદ્દેશ છે. એવું લગ્ન કરનાર હિંદુ હોય અને પોતાની જાતિ બહાર હિંદુ સાથે લગ્ન કરે તો પણ તેને હિંદુ નથી એમ કહેવું પડે, તેમજ પરકોમ સાથે લગ્ન કરનારને પણ પોતે સર્વ રીતે હિંદુ ધર્મ માનનાર હોય તો પણ હિંદુ નથી એવો એકરાર કરવો પડે છે, તે એકરાર કરવાનું કાઠી નાખ્યું જરૂરનું છે એટલેજ આ બિલનો હેતુ છે.

હિંદુ ધર્મ એ નિસર્થી વિશેષ બ્રહ્મચર્યાનો સંભવ નથી. આ બિલ કાયદા તરીકે પસાર થાય કે ન થાય તો પણ જેમને અન્ય કોમ સાથે લગ્ન વ્યવહાર કરવો હશે તે અટકવાનાં નથી અને ધર્મ બ્રહ્મચર્યાનો હશે તો તે વિના પણ યશે તેવાં લગ્ન કરનારને જાતિઓ પોતાની બહાર મુકી શકશે એટલે તેમનાથી ધર્મને કાંઈ અડચણ આવે તેવું નથી. હિંદુ ન હોવાના એકરારના કહેવાતા ગંભીર અંકુશથી ખાસ એવાં લગ્ન કરતાં અટકે છે, એ માન્યતા બદલાય નથી.

જે ધર્મમાં આસુર લગ્ન, ગંધર્વ લગ્ન જેવા વિવાહના પ્રકાર શાસ્ત્રાનુસાર ગણ્યા છે તે ધર્મવાળા ક્રિયા વગરનાં લગ્નની વિરુદ્ધ કાંઈ કહી શકે તેમ નથી. આપણાં શાસ્ત્રોમાં તેવાં લગ્નને ગેરકાયદેસર ગણ્યાં નથી. તે ઉપરાંત મી. બ્રમ્સના કાયદા મુજબ લગ્ન કરનાર લગ્ન નોંધાવવા સાથે, બીજા જે ગમે તે વિધિ સંસ્કાર કરવા ઇચ્છતાં હોય તો, તેમ કરવામાં કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ નથી.

જે સત્ય એક પ્રાણને અનેક પ્રવાસ અને અનુભવ પછી પ્રાપ્ત થયું હોય, તે અન્ય પ્રાણને અનુકૂળ હોય તો અદ્ય સમયમાં ગ્રહણ કરવામાં વાંધો જેવું કંઈ નથી. તેટલી જ ઠાકરો ખાઈ સારા ખોટા અનુભવ મેળવ્યા પછી તે ઘણાં કરવું એવાં જરૂર નથી. પશ્ચિમ મતું અધર્મિન અનુકરણ ન કરવું એ સત્ય છે, પરંતુ એ ધર્મિન અધર્મિનો નિર્ણય કરવો એ મુખ્ય વાત છે. દરેક વ્યક્તિ પોતાને ન રચી જાતને અપોગ્ય અનુકરણ લેએ છે. કાળના બેહુને અટકાવવા કોઈ સમર્થ નથી. માટે એ મહાન વેગને નોકવાનો પ્રયત્ન અર્થ છે.

અતિ ત્રણ વાતો ઉપર ફરી ધ્યાન એવીશું. (૧) મી. બચુનું મિત્ર મંજુર ન થાય, તોપણ હાંસ ' સિવિલ મેરેજનો ' કાયદો એવો છે કે હરેકઈ સ્ત્રી પુરુષ. લગ્ન નોંધાવી પરણી શકે છે; સિવિલ મેરેજ ફરી શકે છે. લગ્ન નોંધાવતી વખત તેમને કહેવું પડે છે કે 'દિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી કોરે કાંઈ ધર્મ અમે પાળતાં નથી. આપો એકરાર કર્યો પછી ફરી એ ધર્મ પાળવાનો કાંઈ પ્રતિજ્ઞ નથી. (૨) હાલ પણ કાયદો એવો છે કે બીજા ધર્મમાં જવાથી જ્ઞાતિ બહાર જાય તેનો વારસાનો હક જાય નહીં. એમાં લગ્ન હાલ પણ થઈ શકે છે તથા વારસાના હકમાં પણ નુકસાન પહોંચવું નથી એટલે તેવું લગ્ન કરનાર ને મિત્ર પસાર ન થવાથી ખાસ નુકસાન નથી. (૩) સિવિલ મેરેજનો હાલનો કાયદો તેમજ ધર્મ બદલાના વારસાનો હક કાયમ રહેવાનો હાલનો કાયદો. એ બંને કાયદા ધર્મા 'વર્ણથી અમત્રમાં છે; પણ છુટાછેડાના દાખલા સિવિલ મેરેજથી પરણેલાંમાં બન્યા નથી અને પરધર્મીઓને વારસો મળ્યાથી દિંદુ સમાજની વ્યવસ્થા અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગઈ નથી.

સૈ. વિદ્યા રમણભાઈ નીલકંઠ.

વિવિધ વિહાર.

આપણી ઉન્નતિના અંતરાયો.

મુશ ખહેનો,

આપણે ધણા વખતથી એકઠાં મળી જુદાં જુદાં વિષયો વિષે અરસપરસ આપણા વીચારો જણાવીએ છીએ. આપણી ઉન્નતિ શી રીતે થઈ શકે તેને માટે આપણે અનેક વિષયો ચર્ચાએ છીએ, તે છતાં તપાસીશું તો આપણને દિલગીરી સાથે જણાશે કે હજી સુધી આપણે ત્યાં છીએ ત્યાંનાં ત્યાંજ છીએ. અને જે કદાચ આગળ વધતાં હોઈશું તો ધર્મજી ધીમેથી વધતાં હોઈશું એમ લાગે છે. આપણે આગળ વધવું, પાછળ રહેવું, અગર તો જ્યાં છીએ ત્યાંનાં ત્યાંજ રહેવું, એ સર્વનો આધાર આપણા પ્રયત્ન ઉપરજ છે, જે આપણે આપણા વિચાર પ્રમાણે વર્તન રાખીએ તો નિઃસંશય આપણે જલદીથી આગળ વધી શકીએ. પણ દિલગીરીની વાત માત્ર એટલીજ છે કે આપણે આપણા વિચારો વર્તનમાં અફવાને માટે કંતો બેઠરકાર રહીએ છીએ અથવા તો લોકોની ટીકાના ભયથી ડરીએ છીએ. આપણા આ દુર્ગુણને લીધેજ આપણા પર " આરંભ શરૂ અને બોલવે પૂરા!" ત્રણ આક્ષેપો મુકાય છે. એ આક્ષેપો નિષ્પક્ષપાતપણે જોઈશું તો અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. આપણી દરેક ખહેનો જે વિષયો વિષે પોતાના વિચારો દર્શાવે છે તે વીચારો ધણા ખરા તો હજી ઉત્તમ હોય છે, છતાં દિલગીરી સાથે કહેવું પડે છે કે પોતાના વિચારો વર્તનમાં ક્યારે ઘણીજ થોડી ખહેનો હશે. ઉપદેશ આપવો રહેશે છે પણ તે પ્રમાણે વર્તન કરવું જુજ કંઈ હોય છે, જે આપણે આપણા વિચારો વર્તનમાં ન મુકીએ તો આપણે માથે રાકા છોકરાને જતી કરવા જેવો આરોપ આવે અને આપણા વિચારો, —આપણો ઉપદેશ મેં એવો સારો હોય તો પણ આપણા વર્તનને અલાયે તે ફળીસૂત થતો નથી.

સંસારસુધારકો આજે કેટલાંકો વર્ષથી વિધવાવિવાહનો ઉપદેશ કરે છે, વિધવા-
વિવાહ કરેલાં ન કરેલાં એ પ્રશ્ન જુદો છે. તોપણ એ લોકોને જ્યારે એવો પ્રસંગ આવે છે
ત્યારે લોકોની નીંદાથી કે ગમે તે કારણથી ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તી રાખી શકતા નથી તેને લી-
ધાં હંજી સૂધી એ લોકોનો આટલો બધો ઉપદેશ છતાં જોઈએ એવું એમની મહેનતનું
ફળ મળ્યું નથી. વિધવાવિવાહના અગ્રેષ્ઠ જરૂરી સંનારોનાં પહેલાં પત્ની મરણ પામ્યાં
ત્યારે સર્વને એમ હતું કે એમનું પુનર્લેખ થશે, પણ લોકોની અમળખી વચ્ચે જ્યારે
એમણે એક વિધવા ને પસંદ ન કરતાં કુંવારી કન્યા સ્થાયે લગ્ન કર્યું, ત્યારે બધાને લાગ્યું
કે આં લોકોનો ઉપદેશ પારકા હોકારને જતી કરવા જેવો છે. તેથીજ સુધારાવાળાનો આ-
ટલો આટલો ઉપદેશ છતાં વિધવા વિવાહ તો ધણાજ થોડા થાય છે.

આપણી ઉન્નતીને પ્રથમ અંતરાય અજ્ઞાન છે. હમણાના જમાનામાં ધૂણી, ખરી
શ્રીઓને વાંચતા લખતા આવડે છે, તોપણ ધણાંખરાંને કોઈ પણ પ્રકારના વાંચનનો
શોખ હોય એમ દેખાતું નથી. ધરકામથી પરવારી પોળમાં અગર દાખને ત્યાં જઈ ‘મારી
તારી’ કરી પારકી નીંદા કરવામાંજ વખત વહી જાય છે! કોઈ પણ ચોપડીના અગર
ન્યુસપેપરના વાંચનના અભાવે દાક્ષતા દોડતા જમાનામાં બનતા નવા નવા બનાવો, નવી
નવી શોધો, વિગેરે કંઈ પણ જાણમાં આવતું નથી. ન્યુસપેપર દ્વારા આપણે કેટલીએ
નવી નવી વાતો જાણીએ છીએ, પણ તેઓને તેની દરકાર નથી. જીવન ચરિત્રો વાંચ્યાથી
શ્રી પુસ્ત્રોનાં ઉત્તમ જીવન કેવાં હતાં તેનું આપણને આગેદુજ દર્શન થાય છે, અને એવું
ઉત્તમ જીવન ગાળવાને આપણી વૃત્તિઓ ઉત્તેજિત થાય છે. એ સર્વની તેઓને કંઈજ પણ
દરકાર અથવા તો ખમર હોતી નથી. દરજીના દિરેરા જીવે ત્યાં સૂંચી શીવે એ કહેવત અનુ-
સાર અજાનને લીધે જિંદગીમાં નિત્ય કામ એવુંજે છંધરના ધરતું તેહું આવે ત્યાં સૂંચી આસ્વાજ
કરે છે! એમાં કંઈ પણ દેરકાર થતોજ નથી. કેટલાંએકની સ્થિતિ આવી છે. ત્યારે કેટલાંએક વાંચે
છે, જાણે છે, છતાં પણ એમ મન વાળે છે કે “એણે તો એમ કીધું, પણ આપણથી
કંઈ એમ થવાનું હતું?” અને કેટલાં એક બેદરકાર રહે છે. જો ખરું કહીએ તો એ
સર્વની જીવનાઓ પોતાના ગૃહ સંસારમાંજ સમાપ્ત થાય છે.

બીજો અંતરાય બહેમ છે. આપણી સમાજમાં શોએ નવાણું શીઓ બહેમી હંશે.
બહેમ એ આપણો કદો રાહ છે. બહેમથી કેટલું નુકસાન થાય છે એ જો આપણી બહેમી બહેનો
જાણતી હોય તો કેવું સારું? પણ બહેમથી આંધળાં, બની છતી આંખે કુવામાં પડ્યા જો-
વી સ્ત્રીતી હોય, ત્યાં એ જાનજ સંભવતું નથી. કોઈ માંડુ પડે તો બહેમ, દોલેરા થાય તો
બહેમ, કહેશે કે એતો માતાનું યયું. દરેક મંદચાડ વંખતે બહેમ તો આગળ હોયજ. રોગીને
દવા કરવા કરતાં બાધા આપણીએ રાખી દેવને લાંચ આપવા તરફ ધણાં મન આકર્ષાય
છે. જાણે દેવને ત્યાં આપણે આપવાની વસ્તુની ઘોટ પડી હોય તેથી આપણી વસ્તુ લેવાની
લાલચે આપણાં સંબંધીઓને સારાં કરે! વળી બળીઆ પધારે જોડેલે તો યજ્ઞ સુક્યું. બધાં
બહેમ કરતાં બળીઆ, અજગડા, ચોરી એમાં તો બહુજ બહેમ હોય છે. કોઈને “આવો, જા-
ઓ, બેસો, ઉઠો,” કંઈજ કહેવાય નહિ! તેમજ માંધું ન હોવાય કે હોકારના આપથી હળ-
મત ન કરાવાય, કન્યાદી ધણીએ ઝીણા ઝીણા રીવાજો હોય છે કે જિની મને તો પુરી

ખખર પણ નથી. હરતાં હરતાં બળીઆ કાકા બળીઆ કાકા, ક્યાં કરવું કે જેથી બળીઆ બાપજી પ્રસન્ન થઈ ઓકરાંને ચાંતી આવે. ઓકરું ગમે એવું તાવે તરફડવું હોય કે ઉધરમે મોઢા ન મળવું હોય પણ બળીઆ કાકાની બાધા આપણીઓ વિના ખીન્ન ઉપચાર ચતા નથી. દાકતરનું તો નામ દેવાય જ શેવું. જાણે દાકતરને અને બળીઆ કાકાને જન્મોજન્મનું વેર ન હોય ! દાકતરનું નામ દેતાંજ બળીઆ કાકાને કુણું પડે અને ભોગ ભૂંગે જો બળીઆ કાકા સારૂ દાકતરની પધરામણી કરી તો તો પછી યમજ સુક્યું. બળીઆ કાકા કોઈ ભરાઈ ઓકરાનોજ ભક્ષ કરી જાય. બળીઆ કાકાનો ત્રાસ બહુજ જખરો છે. જેવો બળીઆ કાકાનો ત્રાસ છે તેનાથી ચાર ચંદા ચડેનો બહેમી સ્ત્રીઓનો ત્રાસ હશે પણ એાછો તો હશેજ નહિ. આ રોગમાં ગમે તે ચાય પણ સ્ત્રીઆરાજ આગળ દાંધ દાંધ પણ કરી શકતા નથી. આવા બહેમમાં ઓકરાંની રથીતી ખરેખરી દયાજનક હોય છે. બળીઆની અસહ્ય વેદના હોય, તેની ગરમી હોય, તાવ ધણે અને તેની ગરમી તેથી ઓકરું ખીચારું બહાવરું બની જાય છે. આ સમયે ઠંડા ઉપચારની જરૂર હોય છે. પણ બળીઆ બાપજીના બહેમ આગળ ખાવાને બરફ મળે નહિં તો માથે ધસવાને તો હોયજ ક્યાંથી. કદાચ તાવ મળજે ચડી જઈ મરણ નીપજે પણ વજીરદયા બહેમી અને અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ દવા કે બરફ કંઈજ વાપરતાં નથી. આ બહેમ શેકલી સ્ત્રી જાતીમાંજ છે એમ નથી. કેટલાક પુરૂષોમાં પણ એ બહેમ જોવામાં આવે છે. બળીઆ બાપજીના કામમાં તેઓ પણ હાથ નાખતાં ખંચાય છે. કેટલાક પુરૂષો એવા હોય છે કે જાણે છે કે આ બધા બહેમ છે, એમ સમજી નમાની. દાકતરને દેખડાવે છે. પણ દવા પાવી કેના હાથમાં ! સ્ત્રીઓનાજ હાથમાં કેની ! એટલે દવાનું એક પણ ટીપું પેટમાં જાયજ શાનું, જાય જ નહિ ! આવાં અનેક બહેમી સ્ત્રીઓના સ્ત્રીઆ રાજ આગળ ખીચારા એક પુરૂષનું શું મળું. એટલે એતો ખીચારા “મૌન્યં સર્વાર્થ સાધક” એ વાક્યનેજ વરા ચવામાં ડહાપણ માને છે, ધખર ઉપર ભરોસો રાખી મુગે મોઢે પરિણામની રાહ જોતા બેસી રહે છે. અરેરે, અજ્ઞાન અને બહેમી સ્ત્રીઓના દુષ્ટ બહેમને લીધે કેટલાંઓ ઓકરાં આવા દુષ્ટ રોગના ભોગ થઈ પડ્યા હશે. અને જ્યાં સુધી એ બહેમ રહેશે ત્યાં સુધી ભવિષ્યમાં પણ કેટલાંએ ખીચારાં, ભોગ થઈ પડશે. આ બહેમ અમૂક ન્યાતર્માંજ છે એમ નથી. નગર, ગ્રામણ, ક્ષત્રી, વીગેરે કેળવાયલી અને ઉચ્ચ વર્ણની ગણાતી ન્યાતોમાં પણ છે એ ધણજ શોચનીય છે. આપણા લોકોના બહેમથી નો તોખા છે. હીરડીરીઆ થાય તો કહેશે કે કંઈ વળગ્યું છે, ધણે તો કહેશે કે માતા આપ્તાં , એવા એવા અનેક બહેમોને લીધે દેગી અને ધૂતારા લોકો ધણજ ક્ષત્રી જાય છે. જે લોકો મડી તોડે પણ દમડી ન ઊડે એવા કંલુસ હોય છે તેવાઓ પણ ધૂતારાને હાથે ધૂતાય છે.

હવે ત્રીજો અંતરાય આપણી રીતો છે. અમૂક ન્યાતની અમૂક રીતની જુદી જુદી રીતો અથવા તો રીવાજો હોય છે. તેમાં કંઈ પણ ફેરફાર થાય જ નહિ. આપણામાં હીનું બંધન એટલું તો મજબુત છે કે કાઈ જો તેનું ઉલ્લંઘન કરે તો તેને ફક્ત તોપને જો ઉરાડવાનાજ બાકી રાખે છે. કેટલાંએ રીવાજો તો આપણામાં એટલા બધા હસવા જેવા અને નિર્માલ્ય છે કે અકલ્પવંત માણસ તેને વજન આપી શકેજ નહિ. અને કેટલાક રીવાજ પેવા તો ખરાજ હોય છે કે તેને લીધેઆપણે તથા આપણાં બાળકોને ધણજ વેકવું પડે છે.

હવે પ્રથમ લગ્નની રીત તપાસીએ.

દેટલીક ન્યાતમાં તો વરકન્યા ખીચારાં ઝોળીમાંથી ઝડપાઈ લગ્નનો દહાણ લે છે ત્યારે વળી દેટલાંચેકમાં જરા સુધારો થતાં પાંચ સાત વરસનો અંતર વધી મોટો થવા પામે છે. માત્ર અપવાદરૂપે નાગર, ક્ષત્રી, કાશ્યપ, આવકોમાં કન્યા મોટી થવા પામે છે. નહિં તો ખીચારીનો કન્યા કાળ પાંચ સાત વર્ષમાંજ સમાપ્ત થાય છે. બાળ લગ્નમાં સુધારો થતો જાય છે પણ તે યજ્ઞોજ ધીમેથી થાય છે.

લગ્ન થવામાં પશુ ન્યાતની રૂઢીઓ જુદી જુદી હોય છે. દેટલેક ઢેકણે કુળ જોવાનો રીવાજ હોય છે તો દેટમેક ઢેકણે કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, પ્રત્યાદી હોય છે. આ સર્વ રીવાજ ધણીજ હાનીકારક છે. કુળની મોટાણામાં સામા પૈસા આપીને દેટલીએક ન્યાતમાં કન્યાના માળાપો એક ઓકરાં ઠેઘોવાળી શોક્યના ઉપર આપતાં વિચાર ન કરે તો પછી ઓકરાં ન હોય ને આપે તો તેમાં નવાઈ શું ! દેટલીક ધરપ વર સાથે પડે છે તો દેટલીકને ત્રાસ-જનક કળેડામાં સમરપુ પડે છે. આવી ન્યાતોમાં કોઈકજ એવી લાગ્યથાળી કન્યા હશે કે જેને દરેક રીતે જેવું જોઈએ તેવું સરખે સરખું મળ્યું હોય. કુળ જોવાનો જોમનામાં રીવાજ હોય છે તેમની ન્યાતમાં કુળવાન વર ન્હાનો પાંચ વરસનો હોય કે છટ્ટો સાઠ વરસનો હોય તોપણ તેને મંડોતાં વાર લાગતી નથી. તેનામાં બીજા શુણોની યોગ્યતા હોય કે ન હોય તે જોવાતું નથી. કુળમાંજ સર્વ યોગ્યતાનો સમાવેશ થતો હોય એમ લાગે છે. નીચાં કુળના લણેલા, પૈસાવાળા કે બીજા અનેક રીતે યોગ્યતાવાળા થયા જુવાન પુરૂષો હોય એવાઓની પામે અમૂલ્ય મણાતું કુળ ન હોવાથી તેઓને પૈસા ખરચતાંએ કન્યા મળવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે. દેટલાંચેક તો ખીચારાં જન્મજર વાંદાજ રહે છે. આવી હાનીકારક રૂઢીને વળગી રહેવું એ ખરેખર ચોખ્ખી મૂખાંદજ કહેવાય. ગમે એવા અવશ્ય હોય અને કુળ હોય તો ચલાવી લેવાય અને ગમે એવા શુણ હોય ને કુળ ન હોય તો ચલાવી ન લેવાય એ કેવું હા-સ્થજનક છે ? આમાં થણું ખડું સીઓજ આવે આવે છે. ઘણાખરો દુરામદ એમનોજ હોય છે. દેટલાંક સમજી માળાપો આ રીવાજને ખરા અંતરથી ધિકારે છે તે છતાં તેઓએ રીવાજ ઉપરાંત વર્તી શક્તા નથી. જો તેઓ એ રીવાજ તોડે તો સમાજમાં તેઓની નીંદા થાય અને કુળની કીમત ઘટી જાય છે, તોપણ સમજી માળાપોએ પોતાના ઓકરાંના સુખને માટે પોતાંની ગમે એવી નીંદા કે આજરૂની દરકાર રાખવી જોઈતી નથી. રૂઢીખન. જેને આજરૂ ગણે છે એવી આજરૂ જો સાઈ કામ કરવા માટે ઝોછી થતી હોય તો તેને માટે લોક નિંદા સહન કરવા તૈયાર થઈજ રહેવું જોઈએ. આજે નિંદા કરનારાં ચાલે તેને પગલે ચાલતાં અચકાતાં નથી. કોઈની પણ પહેલ કહાડ્યા વિના કોઈપણ પ્રકારનો આપણા સંસારમાં સુધારો થવો અશક્ય છે.

વળી કન્યાવિક્રય અને વરવિક્રય પણ બહુજ ખરાબ છે, એનાથી જેશુમાર કળેડાં બન-
ધાય છે, ત્યાં પૈસાથી વરકન્યાની કીમત લગ્નના બજારમાં અંકાય ત્યાં જે વધારે લાવ આપે તે માલ ઉપાડે એવો આ રીવાજ છે. કન્યાવિક્રયથી મસાણુકાંઈ પહોંચેલા શુદ્ધને કન્યા આપી માળાપો તવગર થવાની આશા રાખે છે ત્યારે વરવિક્રયવાળા કન્યાના માળાપોને બીજાની બનાવવાની વાતો કરે છે. આ બંને રીવાજ ધણીજ ખરાબ અને ધીંકાર પાત્ર છે. તોપણ એટલું તો ન્યાયને ખાતર કહેવું જોઈએ કે કન્યાવિક્રય જેટલી વરવિક્રયથી હાની થતી નથી. કારણ કે કન્યાવિક્રયમાં કમનસીબ કન્યાને ધરપ ડોસા સાથે પરજુવાની શરૂ પડે છે તેવી

રીતે વરવિક્રમમાં વરને ધરડી ડોસી સાથે પરણવાની ફરજ પડતી નથી. એટલે કન્યા કરતાં વર બાળ્યશાળી છે. આથી જો માત્ર નુકસાન ઘણીએ તો એટલું જ છે કે ગરીબ માતાપત્ની છોકરી હમણાના જમાનામાં દુધ પીતી તો નહિં થાય પણ કુંવારી તો રહેજ, આથી તેઓ બનિષ્યમાં પુરુષોની સાથે દ્રવ્ય કમાવવાની હરીફાઈમાં ઉતરવું પડશે એટલું જ માત્ર નુ-
કસાન છે.

કન્યાવિક્રમના નાસદાયક કન્નેડાથી તો ઇશ્વર તોળા, મને તો એજ નવાઈ લાગે છે કે માતાપિ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર છોકરીના સુખનું સલાતાશ વાળતાં રહેજ પણ સંકોચ-
તાં નથી. આવી રીતે કન્યાના સુખને નાશ કરવાનો એવાં રાક્ષસી માતાપત્ને હજી શું છે! છોકરી જ્યારે વિધવા થાય છે ત્યારે તેના દુઃખથી દુઃખી બની દુઃખીયાં થાય છે. જ્યારે ફક્ત હુદ્દાપ્રેસાની ખાતર પોતાની કન્યાને ધરડા ધણી સાથે પરણાવી છોડે ધણીએ રંગપો આપી પોતાના તુરંજ સ્વાર્થની ખાતર વેદીપર કન્યાના સુખનું બગીચાન આપનાં તેઓના વજ્ર હલ-
કમાં દયાનું એક બીંદુ પણ હોતું નથી.

બહેનો, કન્યાવિક્રમનો રીવાજ કેવો નાસજનક છે તે જો વિચારે તેજ જાણે. શું આમાં કંઈજ સુધારો થાય એમ નથી ? જે ન્યાયોમાં કન્યાવિક્રમ યેનો હોય તે ન્યાતમાં સ્ત્રીઓએ મજબુત પોષક ઉદ્યોગો જોઈએ. દ્રવ્યથી પોતાની છોકરીઓનું યતું વેચાણ બંધ પાડવું જોઈએ. આ સવાલ પુરુષોના હિતનો નહિં પણ સ્ત્રીઓના હિતનો છે, તેથી એમાં જો સર્વ સ્ત્રીઓ સંમત કરે તો આ રીવાજ સહજ બંધ પડે. જે કન્યાની માતા પોતાની દ્રવ્યતામાં અ-
હમ રહે તો કેાઈની પણ મગદુર નથી કે તેની મરજી ઉપરાંત કંઈ પણ કરી શકે ! આ કામ સ્વાર્થનું નહિં પણ પરમાર્થનું છે. જે આ રીવાજ બંધ કરશે ને કન્નેડાથી બંધાતી કે-
લીએ કન્યાના અંતરના આશિર્વાદ મેળવશે, ને જો આશિર્વાદ આગળ કન્યા વેચનાં ઉપ-
જતી કીમત તુરંજ લાગશે.

હવે રોવા કુટવા વિષે જે બોલ બોલવા માંડ્યું, રોવા કુટવાનો રીવાજ સ્ત્રીઓની નિર્જનતાનો ખરખર નમુનો છે. એક તરફથી જે સ્ત્રી લાજ ન કહાડતી હોય તે સ્ત્રી નીદાય છે, અને બીજી તરફથી રસ્તા વચ્ચે અનેક પુરુષોએ હોય, જ્યાં લોકોની આવજ આવજ હોય એવા રસ્તા વચ્ચે હેડા કહાડી નાંખી મરનારની પાછળ કુટતાં તેઓની લાજ કે મલાજે ભગ યતાં નથી. આ સ્થિતિ શું શરમ ભરેલી નથી ? જે વહુવારોએ વડીલોને મોહાડું બતાવતાં લાજ આડે આવે તેજ વહુવારોએ શરીરના બીજા અવયવો વડીલો અને બીજા પુરુષોને બતાવતાં લાજ નથી આવતી એ કેવી આશ્ચર્યની વાત છે ? રડવું એ કુદરતી છે, આપણું પોતાનું માણસ જ્યારે તે રડવું તો આવેજ. જેનું હૃદય પાપાણુ જેવું કઠણ હોય તેનેજ રોવું ત આવે. પણ કુટવું એ તો કૃત્રીમ છે. આપણા રાષ્ટ્રમાં પણ કોઈ જગોએ કુટવાની સંમતી આ-
પી હોય એમ મારા જાણ્યામાં નથી. કુટવાના દિમાપતીઓ કહે છે કે ધરમાંથી કંઈ કુતરે બીલાડું ગયું છે, અગર તો લાકડું ભાંગ્યું છે, કે મુઘાં મુઘાં બેસી રહીએ, માણસ જેવું મા-
ણસ જાય ને કુટવા વિના ચાલેજ કેમ ! શું આ દલીલ તકલેદી નથી ? હજી કુટવાનું બંધ કર્યાંથી કંઈ લાગણી ઓછી થવાની નથી. આપણું માણસ જ્યારથી જાય છે ત્યારથી આ-
પણું અંતઃકરણ તોન્ડ્યાંજ કરે છે, પારકાને એકઠો કરી ધગડ ધગડ કર્યાંથી કંઈ વધારે

આજી નથી. કુટવાથી મળેલું, માણસ પાછું આવતું નથી. તેમજ ન કુટવાથી કંઈ લાગણીમાં ફેર પડતો નથી. ઉત્કટ આ રીવાજથી દરેક બેરો આવે-પ્રસંગે એકલાં થઈ મારી તારી કરી ફેટલાંઆના ધર:ભંગાવે, છે અને મંડાવે છે. આવો શરસ દરેક ન્યાનમાં ચાલે: આતો ખરેખર મરનારની મરકરી કરવા જેવુંજ છે. કેમકે ત્યાં શોક બતાવવા અને દિવસો દેવા આવે ત્યાં આવા દેખાવ ચાલે તે મંડકરી નહિં તો બીજું શું કહેવાય ? દેવા કુટવાનો રીવાજ કંદાડી નાંખવો કે રહેવા દેવા, એની સંપૂર્ણ સત્તા ખરેખરી સ્ત્રીઓનાજ હાથમાં છે. જો બધા ધારે તો એ રીવાજ તદ્દનજ બંધ ચાલે, પણ ધારવુંજ દેલું છે. . . .

હવે નદીએ ન્હાવા જતા તરફ તેણી દેવદર્શનના મંદિરો તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ. કોઈપણ સાંઈ ટોકણ, પર્વ, અથવા મોઢપણ પવિત્ર દિવસ હોય તે દિવસે નદીએ ન્હાવા જવાનું બંદુજ પુન્ય મનાય છે. એ પુન્ય લેવા આપણાં બેરોઆ નદીએ ન્હાવા જાય છે, ને ત્યાં તે મુતી થી સિપિત ચાલે છે, તે તો જે તમરે જોનાર હોય તેજ જાણે. પર્વને દિવસે હમ્મરો લોક નદીએ ન્હાવા જાય છે. ત્રણ દરવાજાથી તે ઠંઠ નદી સુધી એટલી તો બીડ થાય છે કે થાળી નાંખી હોય તો અદર ઝીલાઈ જાય, જમીનપર પડ્યા પામે નહિં. આટલી બીડા બીડમાં પુરોના ધક્કામુઠી ખાતાં નદીએ જઈ ન્હાવાનું મહાન પુન્ય આપણાં બેરોઆ મેળવે છે, નદી ઉપર ન્હાતાં અસંખ્ય બેરોઆનો દેખાવ એવો તો ધીકારપાત્ર હોય છે કે સ્ત્રીઓને માટે ધીકાર આવ્યા વિના રહે નહિં. બહેને, મહારા આ સખત શબ્દો માટે તમારી હાંમાં માંગે છે. પેલું મારી તમરે જોએતો દેખાવ છે, એટલેકું નીચકપણે કહે છે કે ફેટલીક સ્ત્રીઓ તો શકેતે અણીઆજ પેટરીને ન્હાય, એળી કે લુગડું પત્તાળવાની તરદી લેતાં નથી. ફેટલીએક લુગડું પુરોનાને ન્હાય છે તો પશુ લુગડું બીડું ચનાં ચરીરના દરેક દરેક અવયવ હમ્મરો પુરોનાની આંખે પડે એ શું ચરમની વાત નથી ? શું આમાં મજાજો આગળ આવતો નથી ? જો રત્ની પુરોના ન્હાવાના આરા લુદા હોય તો એક લુદા વાત છે, પણ આ તો રત્ની પુરોના, જોગા જ ન્હાવાનું હોય ત્યાં ન્હાવા જવું એ ઘણું નિર્જનતા ભરેલું છે. ફેટલાએ જીવાનીઆ પુરોના સ્ત્રીઓની મંડકરી કરે છે ગમે ત્યાં પાણી ઉરાડે છે. આવે રથજો આખરોના બચાવ કરવો એ ધણુંજ દષ્ટ હોય છે. જતાં પણ પુન્ય મેળવતાં આખરની હાનીનો વિચાર નથી આવતો એ નવાઈ જેવું છે. પરમકૃપાળુ ઇશ્વરની કૃપાથી દયાળુ અંગેજ સરકારના રાજમાં ધેરમેણી ન્હાવાને અને પીવાને નદીનું સ્તરજ પાણી મળે છે તો ત્યાં જો આખર ચના શું કરવા જવું જોઈએ ? દેવ દર્શનનો રીવાજ પણ આવોજ છે, વૈષ્ણવોના મંદીરમાં દર્શન વખતની બીડાબીડ, બીડ યોગી કરવાને લેવાઈના પડતા સડસડ સપાટા ખાવા પડે તો પણ દર્શનનો લોભ આપણાં બેરોથી મુકાતો નથી. આપણે જો ઇશ્વરપર ભાવ હોય તો ઇશ્વર સર્વઆપક છે એમ જાણી ધરમાં બેઠાં એક માળા વધારે ફેરવ્યાથી અથવા તો પુખ વધારે કપાંથી સરખુંજ પુન્ય મળશે. અને આપણી આખરને કંઈપણ હાની પહોંચશે નહિ.

આવા આવા આપણી ઉત્તરિને આડે આવતા રીવાજો તો અસંખ્ય છે કે જેનો કહેતાં પાર આવે એમ નથી. આતો મૂખ્ય મૂખ્ય રીવાજનું કથું પણ જો બધાનું મહુન કરવા બેસીએ તો મોટી ચોપડી લખાય. આપણે જાણીએ છીએ કે અમુક અમુક રીવાજો ખોટા છે. જ્યાં શું તેને માટે બેદરકારી નાખી ચલાવી લેવું એ આપણું જોણ છે ? શું આપણી ફેરોમાં સુધારાને રચનાજ નથી ? સેકડો વરસથી આપણાં ધરડાંઆ અને આપણે

રીતે વરવિક્રમમાં વરને ઘરડી ડોસી સાથે ખરણવાની ફરજ પડતી નથી. એટલો દન્યા કરતાં વર બાળ્યશાળી છે. આથી જો માત્ર નુકસાન ગણીએ તો એટલું જ છે કે ગરીબ માથાપની છોકરી હમણાના જમાનામાં દુધ પીતી તો નહિં થાય પણ કુંવારી તો રહેજ, આથી તેણી બવિધ્યમાં પુરોણી સાથે દ્રવ્ય કમાવવાની હરીફાઈમાં ઉતરવું પડશે એટલું જ માત્ર નુ-
કસાન છે.

દન્યાવિક્રમના ત્રાસદાયક કન્નેકાથી તો ધ્રુવર તોળા, મને તો એજ નવાઈ લાગે છે કે માથાપ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર છોકરીના સુખનું સંભાળનાર વાળતાં રહેજ પણ સંકાય-
તાં નથી. આની રીતે દન્યાના સુખનો નાશ કરવાનો એવાં રાક્ષસી માથાપને હજી શું છે? છોકરી જ્યારે વિધવા થાય છે ત્યારે તેના દુઃખથી દુઃખી બની દુઃખીયાં થાય છે. જ્યારે કદા ક્ષુદ્ર પૈસાની ખાતર પોતાની દન્યાને ધરડા ધણી સાથે ખરણાવી છતે ધણીએ રંડપો આપી પોતાના તુરંજ સ્વાર્થની ખાતર વેદીપર દન્યાના સુખનું જગીદાન આપનાં તેણીના વજ્ર હ્રદ-
યમાં ઘાતું એક બીંદુ પણ હોતું નથી.

ખુદેનો, દન્યાવિક્રમનો રીવાજ કેવો ત્રાસજનક છે તે જો વિચારે તેજ જાણે. શું આમાં કંઈજ સુધારો થાય એમ નથી? જે ન્યાયોમાં દન્યાવિક્રમ થતો હોય તે ન્યાતમાં સ્ત્રીઓએ મજબૂત પોઠાઉ ઉઠાવવો જોઈએ. દ્રવ્યથી પોતાની છોકરીઓનું થતું વેચાણ બંધ પાડવું જોઈએ. આ સલાહ પુરોણા કિતનો નહિં પણ સ્ત્રીઓના કિતનો છે, તેથી એમાં જો સર્વ સ્ત્રીઓ સંમત કરે તો આ રીવાજ સહજ બંધ પડે. જો દન્યાની માતા પોતાની દ્રવ્યમાં અ-
ડગ રહે તો કોઈની પણ મગદુર નથી કે તેની મરજી ઉપરાંત કંઈ પણ કરી શકે! આ દામ સ્વાર્થનું નહિં પણ પરમાર્થનું છે. જો આ રીવાજ બંધ કરશે ને કન્નેકાથી બંધાતી કેટ-
લીએ દન્યાના અંતરના આશિર્વાદ મેળવશે, ને જો આશિર્વાદ આગળ દન્યા વેચનાં ઉપ-
જતી કામત તુરંજ લાગશે.

હવે રોવા કુટવા વિષે જો જોડ જોડવા માંડ્યું, રોવા કુટવાનો રીવાજ સ્ત્રીઓની નિર્જનતાનો ખરેખર નમુનો છે. એક તરફથી જે સ્ત્રી લાજ ન કહાડતી હોય તે સ્ત્રી નીંદાય છે, અને બીજી તરફથી રસ્તા વચ્ચે અનેક પુરોણા હોય, જ્યાં લોકોની આવજ આવજ હોય એવા રસ્તા વચ્ચે હડા કહાડી નાંખી મરનારની પાછળ કુટતાં તેઓની લાજ કે મલાજે ભંગ થતાં નથી. આ સ્થિતિ શું સરમ ભરેલી નથી? જે વલુવારોએ વડીલોને મોહકું બતાવતાં લાજ બાંહે આવે તેજ વલુવારોએ સરીરના બીજા અવયવો વડીલો અને બીજા પુરોણે બતાવતાં ત્રાજ નથી આવતી એ કેવી આશ્ચર્યની વાત છે? રડવું એ કુદરતી છે, આપણું પોતાનું માણસ જય તે રડવું તો આવેજ. જેનું હૃદય થાપાણુ જેવું કંઈ હોય તેનેજ રોવું ન આવે. પણ કુટવું એ તો કૃત્રીમ છે. આપણા શાસ્ત્રોમાં પણ કોઈ જગોએ કુટવાની સંમતી આ-
પી હોય એમ મારા જાણ્યામાં નથી. કુટવાના દ્વિમાયતીઓ કહે છે કે ઘરમાંથી કંઈ કુતરં બીલાડું ગયું છે, અગર તો લાડકું લાગ્યું છે, કે મુર્ગા મુર્ગા બેઠી રહીએ, માણસ જેવું મા-
ણસ જય ને કુટવા વિના ચાલેજ કેમ! શું આ દલીલ તકલેદી નથી? ઉજ. કુટવાનું બંધ કર્યાથી કંઈ લાગણી બાકી થવાની નથી. આપણું માણસ જ્યારથી જય છે ત્યારથી આ-
પણું અંતઃકરણ તોન્ડર્યાજ કરે છે, પારકાને એકાં કરી ધગડ ધગડ કર્યાથી કંઈ વધારે

નામદાર પ્રિન્ટિંગ સરકારે તેમજ નામદાર ગાયકવાડ સરકારે ધનામ

માટે મંજૂર કરેલી.

ગીતમાળા ભાગ ૧ લો.

(આવૃત્તિ ૨-જી.)

જેમાં આધુનિક વિદ્યાન લેખકો તથા કવિઓની ઇશ્વરમરણ, ગૃહધર્મ, નીતિ, સદ્ધિ સૌન્દર્ય, દેશભક્તિ ઇ. વિવિધ ઉપરની ઉચ્ચ પ્રતિભા કાવ્યમય, સુન્દર અને રસિક રાગોવાળી સગલગ ૮૦ ગરબીઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. હિન્દુ વર્ગના ગરબા મંડળોમાં આ પુસ્તકમાંની ગરબીઓ ખાસ પસંદ કરવામાં આવે છે. ૧ લી આવૃત્તિ થોડાંક સમયમાં ખપી ગયા પછી ઘણે ઘણે દેશભૂમિ-નામદાર ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતા તરફથી ખર્ચ વખતે વખત થતી ભાગણીને લીધે તેની આપીછ. આવૃત્તિ કઢાડવાની જરૂર જણાઇ છે. મુલ્ય ૭ આના.

સંયુક્ત કુટુંબની સંસ્થા એક નિબંધ.

રચનાર—શંકરરાય અમૃતરાય (પાન્યં, બંધુસંભાળ.) મુલ્ય રૂ. ૦-૨-૦

અને પુસ્તકો મળવાનું ટેકાણું—શંકરરાય અમૃતરાય

રાયપુર—વાઘેશ્વરી પોળ, અમદાવાદ.

સંસાર શા. માટે ! ?

લેખક—હાહાભાઈ ઉત્તમરામ ભટ્ટ—અમદાવાદ.

સ્ત્રી, પુરુષ, બાળ, યુવાને, જુદા, હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ક્રિશ્ચિયન, આદિ તમામ વર્ણના હાથમાં મૂકવા હાયક, એક મનહર નવલકથા છે. જ્ઞાન, જ્ઞાન અને જ્ઞાનમાર્ગનું તેમાં રસપૂર્ણ ચેત્રીમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. એકનાર હાથમાં લીધા પછી તે હોડણું ગમતું નથી. આવા ઉત્તમ પુસ્તક ગુજરાત ભાષામાં ઘણાં જ થોડાં છે. પુસ્તક મળવાનું ટેકાણું—

મુંદરી સુબોધ મંદિર—અમદાવાદ.

મુ. રૂ. ૧-૦-૦

સ્ત્રી ઉપયોગી, ઉત્તમ, રસીલાં પુસ્તકો.

ઉપાકાન્ત (નવલકથા) પાકું પૂકું રૂ. ૧-૦-૦ કોયુ પૂકું રૂ. ૨-૦-૦

Selections from English Poets... ૦-૧૨-૦

ટેલીફોન (નિબંધ) ૦-૧-૦

જીવનકલા } ઉપયોગી સમિત્રની મરજ સારે એવાં પુસ્તકો,

રાજમાર્ગનો મુસાફર } મુન્દરી સુબોધ મંદિર, (દરેકના) ૦-૦-૪-૦

(દપાલ ખર્ચ—દરેક પુસ્તકનું જુદું.) મળવાનું ટેકાણું—

ભોજીન્દરાવ રતનલાલ દિવરિયા. (બી. એ.) સેન્ટ્રાલ, સુબોધ.

ઉપમાં ધૈર્ય શિવાય બીજું આનંદનું સ્થાનજ નથી. તે પોતાનું જીવન ધૈર્યમયજ ગણે છે. ધન્ય છે એવી યોગીનીને. દુર્ભાગ્યે શરીરના સ્વામીને વિયોગ થયો તો જગતના સ્વામીને સુયોગ કરવો. પતિ પ્રભુ એકજ માનીને તેની પ્રતીમાનું પુજન કરીને તેનુંજ ધ્યાન રાખવું. ભાવીયોગે શરીરથી તેનો વિયોગ થયો પણ તેથી કરીને અંતઃકરણમાં તેનું સ્મરણ ઘટવાને બદલે વધવું જોઈએ. પોતાના શ્વસુરગૃહમાં વસીલની છાયામાં રહેવું. પિયેરમાં રહેવું નહિ. શ્વસુર પદમાં કાંઈ નજ હોય અને પોતાની સ્થિતિ નિર્ધન હોય તોજ પિયેર વાસ કરવો. નહિતો પ્રાણાન્તે પણ પિયેર રહેવું નહિ. તેમજ વિધવાએ એકલાં પણ રહેવું નહિ. પોતાનાં સાસુ આદી વસીલની આજ્ઞાનું હમેશાં પાલન કરવું. તેનીજ સેવા કરવી. ગમે તેવો ક્રોધ કરે પણ તે સૌ સહન કરવું. -તેની પુત્રી સમાન બનીને તેની સેવા દેવાવવી. એ ઉત્તમ કૃત્રવધુનું કર્તવ્ય છે. ગૃહકાર્ય કરીને બાળીને દુર્ગમ કાળ ધૈર્યની લક્ષીમાં ગાળવો. અરકારો ધર્મ સંબંધી પુરસ્કા વાંચવા. નવલક્ષ્યા વાંચવી નહિ. પુર્વે અગણીત પાપ કર્યાં હોય ત્યારે વિધવાપણાને દોષ પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી વિધવાએ તે દોષની નિવૃત્તિ અર્થે કેવળ પ્રભુપરાયણ સ્થિત રાખી મનવાણી અને કર્મથી શુદ્ધ રહેવું, કે પુનઃ એવા દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય નહિ. વિધવાનો ધર્મ પુર્ણ સમજીને તે પ્રમાણે સઘળાં આચરણ રાખવાં. વસ્ત્ર કાળાં અથવા શ્વેત ધારણ કરવાં. દેશ બરાબર ગોઠવીને ઓળવા નહિ પણ માત્ર દુર્ગંધ ન મારે માટે સાફ રાખીને અનીયમીન ગોઠવવા.

ભરમ ધારણ કરવી. તાંબુળ ભરૂં કરવો નહિ. કોઈપણ જાનનું આશુપણ શરીરપર રાખવું નહિ. માત્ર હાથે રક્ષા અથવા એક સુવર્ણ વસ્ત્ર રાખવું. ઉત્તમ બોજન કે સુંદર વસ્ત્રાશુપણની લાલસા રાખવી નહિ. પરપુરૂષ જ્ઞાથે હારમ વિનોદ કરવો નહિ. ગીત રામ ગાવાં નહિ. આટલી બાલ્ય વ્યવસ્થા દેહી; પણ મુખ્ય અંતઃકરણની સ્વચ્છતા હોવી જોઈએ. અંતઃકરણ મંથીન વાસનાથી ભરેલું હોય તો બહારનો વૈરાગ્ય શા કામનો ? દેટલીક એવી દાંબીક વિધવાઓ પણ દેહીગોચર થાય છે ! માટે તે પણ ન થવું જોઈએ. પૂર્વે કેવી સતી સ્ત્રીઓ થઈ ગઈ છે. પોતાના સ્વામીના મરણ પછી એક દાણ પછી જીવિત ધારણ કરી શકતી નહોતી. એવી પૂજ્ય ભારતમહિલાઓ પોતાના ચરીત્રનું અનુકરણ આપણને સૂચવવાને પોતાની દીની અમર મુકી ગઈ છે. હાલની સ્ત્રીઓને કાણ સંભારશે ? અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ કુમારી અથવા વિધવા હોય તોપણ તે લોકો પોતાનું જીવન હીંદુ સ્ત્રી કરતાં ઘણીજ સારી રીતે ગાળે છે. દેટલીક નર્મ (માંદાની માવજત કરનાર) થાય છે. દેટલીક નન (સ્ત્રી-સાધુ) પણ થાય છે. આવી રીતે તેઓ પરોપકારમાં પોતાનો વખત ચુગ્ગરે છે. તેઓનું પોણું કરવાનું કોઈને માથે પડતું નથી. હીંદુ સ્ત્રીઓને માટે એવા-સ્થળ બહુ થોડાજ છે, અને તેનો પણ લાભ જોઈએ તેટલો કોઈ લેતું નથી. નિર્ધન વિધવા પુત્રવતી હોય તેને પોતાનું ચુગ્ગરન કેવી રીતે ચલાવવું તેની સમજ પડતી નથી અને તેની સ્થિતિ બહુ દયાગ્રનક થાય છે. માટે આશા છે કે હીંદુના પરોપકારી અને વિચારવંત પુત્રો આ બાબત પર વધારે લક્ષ આપી ગરીબ અને નીરાધાર સ્ત્રીઓનો આશીર્વાદ મેળવશે.

સેલ ? ?

ઇનામ ? ?

સેલ ? ?

પ્રીતસામાં, રાખવા લાંબક અસહી.

રોશકોપ સીસ્ટમ વોચ.

આ ધડીઆલ ઉચી કવોલીટીની મજબૂત પેચની ડાંક કલાકો ચાલીની કાંટા ફેરવાને ઉપર ઢેરી છે. માથા ઉપર ચાલી છે, અંદર મોટા ઉપર કાયદું ઢાંકણ, લીવર, સીસમેડ, પીનવના મજબૂત કાંટા, ચીનાઈ રાખવાળી, મેટલ કેસ, એકદમ મજબૂતમાં મજબૂત આ ધડીયાલ છે. આજ દીન મુકી અમો ક-૬), ૭ માં વેચતા હતા. પરંતુ હાલ થોડા વખતને માટે અરથી દીમતે એટલે ૩.૧૪) વજુમાં આપવામાં આવે છે માટે જલદી મંગાવી લેશો. ખપી: જવાથી આવો ઉમદો માત્ર અરથી દીમતે મુકવો ખુદ મુશ્કેલ છે.

ઇનામ—અરથી દીમત સાથે ઇનામ પજુ આપવામાં આવે છે. અમારી ખનાવેલી ફરેતુરી મિશ્રિત સેન સેનની ૧૮૦૦) દીકડીઓ મફત આપીશું.

કરેતુરી મિશ્રિત સ્વદેશી સેન ? ! સેન ? ?

આ સેન અજમ ગીજ છે. ખાંસી, દમ, શ્વેત, ધણાંજ સારાં કરે છે. કંઠનો અચાજ મધુર ને સ્વાદ કરે છે. લોહીને સ્વાદ કરીને રક્તિ વધારે છે. અને મોડું બધું રાખે છે. પાનમાં ખાવાથી જલુ ટેસ્ટ આપે છે. દાંતને મજબૂત ખનાવે છે. આંખને ધણું તેજ આપે છે. ગાત્ર ઉપર લાગી આવે છે. બાદી તથા ખજ હજારી દૂર કરે છે. વધારે તારીફ કરના માગતા નથી. ઘણા ઉચા સર્ટીફિકેટ મળ્યાં છે. એક વખત મંગાવી ખાતરી કરો.

— દીમત ૧૮૦૦) રોકડાના પડીકાનો. રૂ. ૧) ૪૦૦૦ દીકડીઓના પેકેટના રૂ. ૨) ૩-૬ ની સેન લેવાથી ૧૨૦૦૦) દીકડીઓ સાથે ઉપર લખેલી રોશકોપ ધડીયાળ મફત મળે છે, એક વખત મંગાવી ખાતરી કરો.

પત્તો—જનોડીઆ બ્રધર્સ—કાલખાદેવી રોડ.

મુખાઈ નં. ૩.

લેખકોને વિનંતિ.

૧. મુન્દરી મુખોધ માં પ્રકટ થયેલા લેખકના નામવાળા લખાણને માટે હેના લખનાર અને નામ વિનાની લેખને માટે તન્ત્રી જવાબદાર છે. સેક્ટરીની સહી વિનાનાં અથવા સલાસદોનાં કોઈપણ લખાણને માટે બંધુસમાજ જવાબદાર નથી.

૨. લેખ ચોખ્ખા આપે; કાગળની એક જ બાજુ ઉપર લખવો તથા લખાણ સાથે પ્રકટ કરવાની પોતાની સંજ્ઞા (તખલુસ) હોય તો તે સાથે પોતાનું નામ કામ, અમારી ખાતરી માહિતી માટે, મોકલવા ખાસ વિનંતિ છે.

૩. પ્રકટ થવાને આવેલા લેખ મુન્દરી મુખોધમાં અનુકૂળતા પ્રમાણે લેવામાં આવે છે; મળેલાં લખાણ પૈકી આ પત્રમાં ન લઈ શકાય એવાં જે સાથે ટપાલની ટિકિટો બીડવામાં આવી હોય તો પાછાં મોકલવા બનશે ત્યાં સુધી ગોઠવણ કરવામાં આવશે. પરંતુ કોઈપણ કારણથી ગેરવહ્ય પડેલાં લખાણને માટે, તેમજ તે પ્રકટ થવામાં અગર પાછાં મળવામાં થતા વિલંબને માટે તન્ત્રી જવાબદાર નથી. લેખકો પોતાના લખાણની નકલ જોઈને મોકલે એમ ખાસ સૂચના છે.

આહકોને વિનંતિ.

૪. મુન્દરી મુખોધનો શ્રીલેખ વાળો ફોટોગ્રાફનો સચિત્ર ખાસ અંક પ્રકટ કરતાં થયેલા લેખને માટે કામ માહિતી છીએ. ઘણા આહકોના પ્રતો આ અંક બહાર પડતાં થયેલી વારને લીધે અમોને મળ્યા છે; હેના જવાબ આપવાનું તો હૈમની મદદથી સંપાદન લીધે અશક્ય બન્યું હતું તથાપિ મુન્દરી મુખોધ તરફની આહક મદદાયોની અતિશય પ્રીતિ તેથી સંખીત થાય છે.

૫. મુન્દરી મુખોધ માસિકના ખાસ અંકને વાંચી જણાશે કે હેમાં પંદર છબીઓ તથા ૧૦૦ પૃષ્ઠ આવેલાં છે; અને છતાં શ્રીલેખ એટલા વધી પડ્યા હતા કે રિસેઅર તથા જનપુઆરીના અંક એકત્ર કરવાની ફરજ પડી હતી. ૧૨૭ પાનાં તદ્દન શ્રીલેખનાં હોવા છતાં, થોડાં લખાણ રહી ગયાં છે જે બનતી અનુકૂળતાએ હવે પછીના અંકોમાં લેવામાં આવશે.

૬. ફેબ્રુઆરીનો અંક તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી સુધીમાં અને માર્ચનો અંક તા. ૧૦ મી માર્ચ સુધીમાં (અને બનશે તો-તે ફેબ્રુઆરી) પ્રકટ કરવામાં આવશે; માટે આહક બહેનો અને બંધુઓએ તાકીદપૂર્વક લખવા ફેલાં પેટની સુદત રાહ જોવી એમ વિનંતિ છે.

૭. આ ખાસ અંકમાં આવેલી આહકોનાં લવાજમની પહોંચ વાંચી જઈ કોઈ પણ આહકે તા. ૧૦ મી જનપુઆરી ૧૯૧૨ સુધીમાં લવાજમ ભરી દીધું હોય તેની પહોંચ ને આવી હોય અથવા નામમાં અગર રકમ વગેરેમાં કોઈ ફેરફાર હોય તો સુધારાવાળાં કરવા દરેક આહક મદદાયને ખાસ વિનંતિ છે.

૮. શ્રી-આહકોએ “સાભાઅવતી, બહેન, અથવા ગંગાઅવતી,”—(જે સ્થિતિમાં પોતે હોય તે) લખવા મહેરબાની કરવી; તેમ ન થવાથી મુન્દરી મુખોધમાં ખાસમાં થતી નામની બૂમોને માટેનો હોય હૈમનો પોતાને જ મનાશે.

૯. આહકોએ મનિઓર્ડર મારફત પૈસા મોકલતાં, કુપનમાં પોતાનું નામ કામ તથા રકમ, અને આહક હોય તો તે અથવા શા માટે પૈસા મોકલ્યા છે તે જણાવવું ખાસ જરૂર છે.

તન્ત્રી-મુન્દરી મુખોધ,

અમૃતાંજન

(રજીસ્ટર.)

અમૃતાંજન એ દેશી દવામાંથી દિ'કુતાંનમાં
તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. તેનો ઉપયોગ માત્ર સં-
રીરમાં જ્યાં દુખાવો હોય ત્યાં લગાડવામાં જ કર-
વાનો છે. એમ કરવાથી દરદ જલદીથી મટી જશે.
માથાનો દુખાવો, માથાનું ઝાન, મગજનો સર્વ જાતનો
દુખાવો, લગ્ન, છાતીમાં ઠડીનો વિકાર, સધિવા,
કાગનો દુખાવો એ સર્વ રોગ ઉપર આ ઔષધનો
લેપ એ પડવાથી તરત આરામ થશે.

કિંમત માત્ર આઠ આના. ટા. ખ. જી. હુ.

શ્રીયુત દીનાનાથ બી. નાયક દાંડકર એલ. એમ. એન્ડ. એસ. અને
જે. પી.—મુંબઈ—આમ વાયુના રોગ ઉપર અસરકારક દવાઓમાં અમૃતાંજન
એક છે એમ દરેવામાં દંકત નથી.

પીટર રોડિંગ્સ, એલ. એમ. એન્ડ. એસ.—ધણી જાતના દંદો ઉપર
એ અમૃતાંજનનો ઉપયોગ કરી જોયો; જેવા કે સંધિવા, સાંધાનો દુખાવો, ઉધરસ,
શર્મ, કરમોડ દત્તાદિ, તે અત્યંત શુભકારી અને તુરંત આરામ આપે છે.

શ્રીયુત દેશાઈ નરોત્તમ. હાઇકોર્ટ વકીલ મુંબઈ—મરતકે શાળા અગર
જાન શર્મા ઉપર તમારા અમૃતાંજનનો ઉપયોગ કરી જોયો; અને તે બહુ જ ઉપ-
યોગી છે એવો મને અનુભવ મળ્યો છે.

દુથ પાઉડર

કિંમત માત્ર એ આના.

દાંદરની દવા

મુખી ખ. જી. દાંદર વિગેરે આમલીનાં દંદો આ મધમથી સોરોં થાય છે.

કિંમત માત્ર છ આના.

કાલુઃ—હું 'ઓફીસ અમૃતાંજન' ડીપો.

નં. ૧૦૬ નવી પોસ્ટ ઓફિસ સામે—મુંબઈ,

અખ્યાત દવા વેચનારાઓને તાથી પણ ઉપરની દવાઓ મળી શકશે

અમર અમર વિગેરે લખતાં મન્દેથી મળેલાં માંથી તે વાંચનારું જણાવવા કૃપા કરશે.

અમુલ્ય અવસર !! કવચીત મળતી તક !!

(કૃષ્ણદેવ ન થાય તો પૈસા પાછા)

દરજોનો દુરમન

ગમે તેવી લુની હોય, કાળી કે લાલ
હોય, શરીરના કાષ્ઠપથુ લાગમાં લાગેલી
હોય. અને અનેક ઉપાયો કર્યા છતાં દરજ

દાંદર નહિ મરી હોય તો છેવટે હમારી

આ દવા અજમાવી જોવી: નંબર ૧-૨

ની દવા લાગતી નથી: નંબર ૨ની દવા

જરા લાગે છે ખરી પણ લુગડા બળ

ડતાં નથી. કારણ કે તે લગાડ્યા પછી

શરીર ઉપર જરા પણ દેખાતી નથી. નં.

૧ની દવા ૧નો રૂ. ૦૮ ડાઝનના રૂ. ૩)

એક ડાઝન મંગાવનારને ટેન્શન પર શખ

વાતું ટાઇમપીસ બેટ બે ડાઝન મંગાવ

નારને ખીસ્સાનું રૂબે રૂબુલેટર વાચ બેટ

તરીકે આપવામાં આવશે: નં. ૨ ની

શીશીનો રૂ. ૦૧, ડાઝનના રૂ. ૬) ૬ શીશી

મંગાવનારને ટાઇમપીસ બેટ. ૧૨ શીશી

મંગાવનારને ખીરસાનું રૂબે વાચ બેટ

નં. ૨ની શીશીનો રૂ. ૦-૬-૦ ડાઝનના

રૂ. ૪૧ ૧૨ શીશી મંગાવનારને એકામ

સાથેનું ટાઇમપીસ બેટ.

શીર ફરની દવા.

ગમે તે કારણથી ગમે તેવું જોરમાં

માથુ ફુગ્ગલું હોય છતાં માત્ર પાંચ મી-

નીટમાંજ દુઃખાવો દુર કરે છે. સલેબમ,

જાતી તથા સાંધાના દુઃખાવા ઉપર એના

જેની બીજી અકસીર દવા નથી. કીમત

રૂ. ૦૧ ડાઝનના રૂ. ૬) એક ડાઝન શીશી

મંગાવનારને તારીખ તથા એકામ સા-

થેનું ટાઇમપીસ બેટ. ૧૮ શીશી મંગા-

વેરેક મીઝનું પોરેજન અલગ સમજવું. શરનાનું નોંધી રાખજો.

જે. એન. શેઠના કાલબાદેવી રોડ સુબાઈ નં. ૨.

વનરને કાંડે બાંધવાનું લોહી વાચ. પટા

સાથે. બે ડાઝન શીશી લેનારને હારમોની-

યમ ટાઇમપીસ યાને મધુર અવાજમાં

ગાતું ટાઇમપીસ બેટ.

સારસાપરીલા.

લોહી મુધારી શક્તિ આપવી માટે

સારસાપરીલા જેવી બીજી કાષ્ઠ દવા નથી.

આમીનાં દરદો લોહીના બગાડથીજ થાય

છે. સધીવાથી સીધાએ કાંસાંજ બળ્ય તાર

સારસાપરીલા જેવી ઉત્તમ બીજી કાષ્ઠ

દવા નથી. નજાણામાં અને અજાણમાં

સારસાપરીલા એક પ્રાંધેમક ઉપાય છે.

કીમત માત્ર રૂ. ૧) તથા શીશીનો રૂ. ૪.

દાંતનું સુગંધી મંજન.

સંકડો દંતમંજન આપે જેવાં હશે.

પરંતુ જ્યારે તમે દરેકમાં નીરાશ થાવ

ત્યારે હમારું દાંતનું મંજન એકવાર જરૂર

અજમાવી જોજો. દાંતનું કલતર લોહી,

પર નીકળવું, હાલવું, અવલુ કુલવું વિ-

ગેરે તમામ દાંતના રોગ જડમળથી જળ

મોતી દુર્ગંધ દૂર થાય છે. નંબર ૧ની

શીશી રૂ. ૦૧) ૧૨ શીશી લેનારને બર્મા

ટાઇમપીસ બેટ. ૧૮ શીશી લેનારને બી.

ટાઇમપીસ બેટ. ૨૪ શીશી લેનારને એકા

મ તથા તારીખ સાથેનું ટાઇમપીસ બેટ.

નં. ૨ની શીશીનો રૂ. ૦૧) ૬ શીશી લે-

નારને જરૂર ટાઇમપીસ બેટ. ૧૨ શીશી

લેનારને એકામ તથા તારીખ સાથેનું

ટાઇમપીસ બેટ.

THE LATENT LIGHT CULTURE. TINNIVELLY.

(Established 1905.)

For the promotion of the Study and Practise of Mental Sciences and Finer Forces.

T. R. Sanjivi, M. A., Ph. D., Litt. D., S. V. Raghavachari, B. A.,
PRESIDENT. MANAGER.

Undertake to teach by CORRESPONDENCE,—

HYPNOTISM, PERSONAL MAGNETISM, MESMERISM, OCCULT-
THERAPEUTICS, MIND READING, TELEPATHY, WILL-
POWER, CLAIRVOYANCE, MAGNETIC HEALING, &c.,

Apply for prospects and Testimonials of successful students.

ડો. નીજરાવ અંકલાલ પેયપુર
 રા. ગોરધનદાસ ખીમજી રવળ
 ડો. છોટાભાઈ શાભારામ મુંબાઈ
 રા. વલ્લભદાસ મોરારજી મુંબાઈ
 રા. નારસંકર દરીમજી
 મે. કાજી મુનીશ્ચીન નુરુદીન ઇલાહ
 રા. અંદુલાલ ભોગીલાલ ખેડ
 રા. હમ્મણસંકર વિ. ઉપાધ્યાય જેવલસર
 અ. સા. કમળાગૌરી અમદાવાદ
 રા. વલ્લભાઈ બાળાખીલાસ
 અ. સા. વિરમનિ નરવરજાસ
 સા. દિરાજદેવી ભોગીલાલ
 રા. દેશર આણંદજી વિ. નય પાંડી મુંબાઈ
 સા. જમનાબહેન નગીનદાસ સજ્જ મુંબાઈ
 રા. જીતેશી ગીરજાસંકર દરીયંકર અમદાવાદ
 મીસીસ ઇન્દિરા ખીમનાડીયા નડીયાદ
 રા. કાન્તીલાલ અમુલખરાય અમદાવાદ
 રા. દુર્ગેશ્વર કેવળદાસ બાલેશ
 સા. યુ. કન્યાશાળા જાંજી
 રા. પટેલ લક્ષ્મીભાઈ મધુરદાસ પાટણ
 રા. કેશુરદાસ દુર્લભદાસ મુંબાઈ
 રા. કેશવલાલ પોપટલાલ ભાવનગર
 શ્રી જ્ઞાનશક્તિ ઉમેશજી મહામંદર દીવજંદર
 રા. દરીદાસ રામદાસ જ્ઞેજી પાંડવી
 સા. યુ. કન્યાશાળા દેણુપ
 સા. દરીમુખગૌરી વામનરામ ભાવનગર
 રા. ધીરજલાલ જીવીલાલ સુરત
 રા. દેવનરાય વસનરાય મુંબાઈ
 સા. યુ. શાળા નં. ૧ લાડેશ
 રા. ગોરીસંકર નાનજી શુક્ર સાવજા
 રા. દરીલાલ એમ. રાવજી કાપડા
 જ્ઞેન મંય મોતીલાલ અમદાવાદ
 શ્રી શાંતિ જ્ઞેન સમાર્ના સેક્ટરી અમદાવાદ
 મોદ યુવક લાલજેરીના સેક્ટરી નડીયાદ
 સા. યુ. કન્યાશાળા નં. ૬ પાટણ
 રા. દાકેરપ્રસાદ નારજીપ્રસાદ અમદાવાદ
 રા. ભોગીલાલ રજીજીલાલ અમદાવાદ
 રા. પટેલ કલ્યાણજી પુત્ર જાંજી
 રા. પ્રાણીલાલ કીરપોશામ અમદાવાદ

ડો. જી. જી. મોતી મુંબાઈ
 રા. અમરસીંહ ગોલામખાં હુંભારીયા
 રા. વિમળાદેવી લક્ષ્મદાસ કનકતા
 મે. મલેક ઉમરાવ નાનજીખીયા દામરા
 રા. ગોરધનદાસ લક્ષ્મીભાઈ માદીગેર
 રા. ત્રીકમદાસ જી. પરીખ મુંબાઈ
 રા. કાલાભાઈ રામચંદ મલોસવા
 ભાદરજી નેતીવ જનરલ જાલજેરી ભાદરજી
 સા. જ્ઞેન રસીલા લક્ષ્મી ભાવનગર
 રા. કૃષ્ણરામ લક્ષ્મીરામ પાટણ
 રા. છોટાભાઈ ધારશી મહુવા
 રા. ગુલાબરાય દરિયાલ પાલીતાણા
 મીસી દીરજી વિશ્રામ કરાંચી
 રા. કેશવલાલ રતનજી મુંબાઈ
 રા. હાલકાદાસ વસનજી મુંબાઈ
 રા. જ્ઞેન માણેકચંદ જાંજી
 રા. રામજામ સુનીલાલ પાટણ
 રા. ચંદ્રમુખ જ્ઞેન દેશાઈ અમરેલી
 જ્ઞેન સાંકળીયાઈ નરસીંહદાસ આદીકોટ
 રા. દામોદર લીલાધર પુરોહીત મુંબાઈ
 રા. લક્ષ્મીસંકર આભારામ સિદ્ધપુર
 મીસીસ જી. કે ઉપાધ્યાય ધોરાજી
 હીન્દુ કન્યાશાળાનાં સેક્ટેરી રાજકોટ
 યુસફઅલી અ. બાકરભાઈ મુંબાઈ
 જ્ઞેન નાથી જ્ઞેન લગ્નજાંકર કપડવંજ
 રા. ભાઈલાલ વાધજીલાલ નડીયાદ
 સા. યુ. કન્યાશાળા (ગામનું) નામ જાણુ નથી
 લોડે રા. લાલજેરી અંલાત
 સા. યુ. કન્યાશાળા ચરામ
 મીસીસ ધીરજલાલ ચીમનજામ ગોધરા
 શિવજીભી ભાઈલાલ વાલોડ
 રા. પૂજાનંદ મહાનંદ મુંબાઈ
 રા. પ્રભાસંકર જયરાંકર પાકક
 મકરપુરા સરકયુ લેડીંગ લાલજેરી વડોદરા
 રા. કેશનરાય દયાજી સિદ્ધપુર
 રા. ચીમનજામ મણિલાલ કાનપુર
 રા. લાલાજી દરિયાલ જ્ઞેનજી ભાવનગર

દદયમેદક અવાળે દૂર કરવા હિંદીવાનો મદદ કરો !

દુષ્કાળ ફંડ.

બહેનો અને બંધુઓ !

ગુજરાત, કાઠિયાવાડ મુખ્ય ધંધાકા વગેરે દેશોમાં વરસાદની તંગીથી ભરપૂર દુષ્કાળ પથરાઈ રહ્યો છે. આપણા દેશ-બંધુઓ અને ગામ ભેંસ આદી દોર પ્રાણીઓ અન્નપાણી અને ધાત્ર આરાતી તંગીએ ધણીજ દાડમારી ભોગવે છે-કેટલાંક ગામોમાં ખાનદાની કુટુંબો નખળી રિથિતિએ પોતાનું અને પોતાની પ્રજાનું પોષણ કરવાને લાચાર બની ગયા છે-કેટલીક જગ્યાએ અન્નપાણી વગર જીવમરો વેડી મરણવચ થવા લાગ્યા છે-કેટલાંક દુષ્કાળ પિડિત લોકો જીવનને ખાતર ઝાડના પાત્રા અને ધાત્રને પાત્રો આવર્તા રસ્તાઓમાં રખડતા રજખતા બેઠાન થતાં માલમ પડે છે:-“ આવા દુષ્કાળના ભરપૂર સંકટોથી અસંખ્ય મનુષ્યો અને દોર પ્રાણીઓનો નાશ થયેલો આપણા સાંજીવનમાં છે ”-“ દુષ્કાળ એ કુદરતના કોપનો બનાવ છે. ” બહેનો અને બંધુઓ ! દયા કરો ! દયા કરો ! દેશમાં દુષ્કાળ પિડિત આપણા બંધિવો અને દોર પ્રાણીઓ કે જેની ઉપર આપણા દેશની તમામ પ્રજાને આધાર છે-તેઓનું રક્ષણ કરવાને “ ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી ”-પોતાના ખાવાના ફૂલકામાંથી પેતિ એક દિવસનો વૈભવ ઓછો ભોગવી-પોતાની યથારક્તિએ મદદ કરવા તમારા દયાળુ હૃદયમાં દયા કરો ! દયા કરો !! બહેનો અને બંધુઓ ! આશા છે કે દયાળુ દિલે કાંઈપણ રકમ ભરી આ દુષ્કાળ ફંડમાં નીચેને સરનામે મોકલવા મહેરબાની કરશો:-

ફંડ એકઠું થશે તે પિ બોખે સેન્ટ્રલ, ફેમીન રીલીફ ફંડ કમિટીને સ્વાધીન કરવામાં આવશે.
શુભેચ્છક.

સૈ. જમનાબાઈ નગીનદાસ સંકર્ષ.

વાલકેશ્વર-આણંદગા. નં. ૬૧

મુખ્ય.

મદદની રકમ-રૂપીઆ.

“ દુષ્કાળ ફંડ. ”

નાણા મોકલનારનું નામ

ગામ તથા ઠેકાણું

એક પ્રાર્થના:

આ દુષ્કાળ ફંડમાં તન, મન, અને ધનથી મદદ કરવી એ સધળાં ગુજરાતી બહેનો અને બંધુઓનો પરમ ધર્મ છે. આપણાં નિત્ય ખર્ચમાંથી બચાવેલી બહુ રકમ પણ એકાદ બહેન અંગર બંધુનું હૃદય દૂર કરી શકશે; આપણે કરેલા એકાદ ન્દાનકરો સ્વાર્થત્યાગ પણ આપણાં લગ્નાર બાઈ બહેનની છંદગી અથવા આપણાં હિન્દની આશા સમાન ભૂખે મરતાં દોરને ઉચારી શકશે. બની શકે તેટલી સહાય અને વધુ ન બને તો તમે તહેવી નછવી રકમ પણ આ ધર્મધર્મમાં આપવા સુન્દરીસુખોપનાં ઝાલાં વાંચનાર ભૂલશે નહિ જ એમ આશા અને ખાતરી છે.

તંત્રી, સુન્દરી સુખોપ.

મહાન ઐતિહાસીક મહાભારતે અંથ.

કર્નલ ટૉડ કુત રાજસ્થાન.

(બે મહોટા પુસ્તકમાં.)

પૃષ્ઠ સંખ્યા-રૉયલ ૮ પેજ ૧૧૦૦ પૃષ્ઠ.

ભાષાન્તર કર્તા-ભગુભાઈ ફતેહચંદ કારભારી,

અધિપતિ-જૈન. ઈ.-

દુહો.

કર્નલ ટૉડ કુલીન વિષુ, ક્ષત્રિય યશ ક્ષય થાત;
કાર્જસ સમ સાધન વિના, ન ઉદ્ધરત ગૂજરાત.

There is not a petty state in Rajasthan that has not had its Thermopylae and scarcely a city that has not produced its Leonidas. But the mantle of ages has shrouded from view what the magic pen of the historian might have consecrated to endless admiration-Tod.

રાજસ્થાનમાં એક પણ ન્દાનામાં ન્દાતું રાજ્ય નથી કે જ્યાં 'થરમોપીલી' જેવું યુદ્ધ થયું ન હોય. ભાગ્યેજ એવું એક પણ શહેર હશે કે, જ્યાં 'લીઓનીડાસ' જેવો યરવીર જન્મે નહિ પામ્યો હોય. તેમના આરિત્રો, તેમનો ઇતિહાસ કે જે સારા ઇતિહાસકર્તાની બહુધે બિનિથી ચિતરાઈને-લખાઈને, નિરંતર અપૂર્વ પ્રશંસાને પાત્ર થઈ શકત, તે કાળના અભેદ અધારામાં વીંટળાઈ રહ્યો છે.

આજ લગી બહાર પડેલા ઐતિહાસીક નવલકથાઓનાં જે કોઈ પ્લોટ (વસ્તુ-સંકલના) તપાસવાની તસ્દી લે તો તેને જણાયે કે તેમાં સુખ્ય ભાગ કર્નલ ટૉડના રાજસ્થાનનો છે. યુરોપમાં જેમ ગ્રીસ દેશ લોહીની નીકો માટે વીરરસના સંજ્ઞામાં વખણાય છે તેમ આપણા દેશમાં વીરત્વના સંજ્ઞામાં રજપૂતાણા છે, અને અત્યાર સુધીમાં ચિત્તવેધક અથ-રજપૂતાણા માટે કોઈએ લખ્યો હોય તો તે લખનાર મહાન કર્નલ ટૉડેજ છે. આ અથ એટલો તો લોકપ્રિય છે કે તે જ્યારે પ્રથમ સન ૧૮૨૬ ની

સાલમાં છપાયે ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં તેની કાંઈ નહીં તો જુદી જુદી અગ્રેજી ભાષામાં ૩૦-૪૦ આવૃત્તિ થઈ છે; વળી આજ અંથનાં ગંગાળી ભાષામાં ૩ ગૃહ સ્થોત્રો, અને હિંદીમાં પણ ૩ ગૃહસ્થોત્રો ભાષાન્તર કર્યા છે. શુન્નરાત્રી ભાષાન્તરની આજ કેટલાંક વર્ષ થયાં જરૂરીઆત હતી અને અગાઉ શુન્નરાત્ર વર્નાક્યુલર સોસાયટી તર્ફથી તે કરાવવા તજવીજ થઈ હતી, તેમજ નામદાર કચ્છના રાવ તર્ફથી તેનું ભાષાન્તર કરવા મહુમ મળીધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ, મહુમ સાક્ષર ગોવર્ધનરામભાઈ તથા સાક્ષર શ્રી છગનલાલ હરીલાલ પંડ્યાને વખતો વખત સોંપવામાં આવેલું પણ અત્યાર સુધી કોઈ ભાષાન્તર તૈયાર નહિ હોવાથી મેં ઘણા પ્રયાસથી આજ કેટલાક વર્ષે આ ભાષાન્તર તૈયાર કર્યું છે, અને તે ૧૯૧૨ ના જન્યુઆરી માસની ૧લી તારીખે બહાર પડશે.

આ અંથ કેટલો રસિક છે તેના મંળધમાં એટલુંજ કહેવું બસ છે કે આ અંથના મહેલા ભાગના સારરૂપ, નામદાર કચસરેહિંદ મહારાણીની જ્યુબીલી ટાંકણે સાક્ષર શ્રી વીઠ્ઠલદાસ ધનજીભાઈએ ગેવાડની બહોજલાલી નામે એક નાનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું હતું અને તેની ત્રણ આવૃત્તિઓ થઈ છે તેજ પુરાવો બસ છે. આ અંથ માટે કાંઈ પણ વિશેષ લખવું તે માત્ર સોનાને ઢાળ ચઢાવવા જેવું છે, પણ ઇતિહાસના અંથ વાંચનારાઓને એક ઉત્તમ સ્વતંત્ર કલમથી લખાયેલા, ઇતિહાસની ગરજ આ અંથ પુરી પાડે છે. રાજપુતોના ઇતિહાસ માટે કોઈ પણ પ્રમાણિક અંથ હોય તો તે આજ છે. રાજપુતોના વારમા માટે, રાજપૂતાણાની ભૂગોળ માટે અને દુકામાં ઐતિહાસિક શોધજોળ માટે મહુમ કર્નલ ટૉડે કેવો પ્રયાસ કર્યો છે તે જો બાણુ હોય તો એક વાર આ અંથ વાંચો.

કાયદાની કોર્ટોમાં વારસાના સંબંધમાં, મહેલુલ મંળધમાં વગેરે અનેક કારણો માટે આ અંથનું પ્રમાણ આપવામાં આવે છે અને તેથી દરેક રાજન્યર્તાઓ, વકીલોએ, લાઇબ્રેરીઓએ તેમજ નિશાળના માસ્તરોએ અવશ્ય આ અંથ ખરીદવો જોઈએ.

આ અંથની મહત્વતા બતાવવા ખાતર મહુમ કર્નલ ટૉડે પોતાની ખેલી આ વૃત્તિમાં આપેલી વંશાવળીઓ તથા શીલાલેખ દાખલ કરવામાં આવ્યા છે; વળી આ નામનો કોઈ પણ મહેલો અંથ હોય, જે કોઈ પણ પ્રમાણિક ભાષાન્તર હોય તો તે માત્ર આજ છે. અને તે અસલ આવૃત્તિ ઉપરથીજ કરવામાં આવ્યું છે. નહીં કે ભાષાન્તરનું ભાષાન્તર. આ પુસ્તક ઉત્તમ ૬૦ રતલી કાગળ ઉપર સારા ટાઇપથી અને ઉત્તમ પુઠાથી બાંધવામાં આવ્યાં છે.

આ પુસ્તકની કિંમત માત્ર રૂપિયા દસ રાખવામાં આવી છે. જે મહેનત અને ખર્ચાના પ્રમાણમાં ઘણીજ ઓછી છે. તેમજ આ પુસ્તક-જે જુદા અંથમાંજ તૈયાર રવામાં આવ્યું છે.

ભગુભાઈ કૃતેહચંદ કારભારી,

અધિપતિ-જૈન.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે.

પુસ્તકાલય—અમદાવાદ.

ગુજર્તર સાહિત્યમાં એક અનુપમ દર્શન આર્પનાર સચિત્ર નવલકથા.

❧ લતા અને લલિતા. ❧

આજકાલ ઘણી નવલકથાઓ બહાર પડે છે પરંતુ બાળેજ કોઈએ ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ ના જેટલી પ્રીતિ સંપાદન કરી હશે. જે રસ સરસ્વતીચંદ્રમાં છે, તેનીજ પદ્ધતિએ લતા અને લલિતાની નવલકથા પણ રસમય બનાવવામાં આવી છે. અને તે એટલી રસિક છે કે તેનું એક પ્રકરણ વાંચ્યા પછી તેનાં બીજાં પ્રકરણો વાંચ્યા સિવાય સ્વસ્થ રહી શકાશે નહિ. આધુનિક સમયનો સંપૂર્ણ વિચાર આ નવલકથામાં આપવામાં આવ્યો છે અને છેવટે સંસારનો શુભ ભાગ દર્શાવવામાં આવ્યો છે. ફોટા જ્વાલક પ્રોસેસના ખાસ તૈયાર કરાવવામાં આવેલાં સુંદર ચિત્રો પણ તેમાં આપવામાં આવ્યાં છે. ચાલતો જમાનો નામના સુધારાનો છે; તે નામના સુધારાને આમાં લુપ્તી જવામાં આવ્યો નથી. ખરો સુધારો દર્શાવવાનો પણ તેમાં પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. કદ રોયલ ૧૬ પેજ પુષ્ટ ૨૦૦ ઉત્તમ સોનેરી બાઈન્ડીંગ કિં. રૂ. ૦-૧૨-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

જ્યોતિષજ્ઞ—(એક સુખોધક, રસીલી, મનોરંજક નવલકથા) કિં. રૂ. ૧-૮-૦.

સુધાહાસિની—સ્વદેશપ્રેમી મહાશય મહંમદ રોમેયચંદ્ર દત્ત કૃત બહુજ સુંદર ઉત્તમ નવલકથા ઉપરથી મનોહર બાપાન્તર (અ. સૌ. વિદ્યાબહેન, બી. એ; તથા અ. સૌ. ચારંગબહેન બી. એ; એઓએકરેલું.) દરેક રીતે વાંચવાલાયક છે. પાકુ સોનેરીપૂઠું કિં. રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ બે આના.

યોગિની અથવા સરસ્વતિના જીવન સુવાસ—(સોનેરી પાકું પૂઠું, છબી સાથે) બીજી આવૃત્તિ—આ ખાસ સ્ત્રી ઉપયોગી, રસીલી સુખોધક નવલકથા એટલી તો લોકપ્રિય થઈ છે કે બે આવૃત્તિમાં મળી લેની ૬૮૦૦ નકલો લગભગ ખપી જવા આવી છે! સંસારિક મહા પ્રયત્નોની ચર્ચા, સંસાર સુધારાની હિલચાલ અને સાથે ઉદારક, જુના વિચારના માણસોના અભિપ્રાયમાંથી ઉત્તમ તત્ત્વો, એ વિગેરે વિવિધ વિષયો લઈ લેને લેખક મનમોહન કુટુંબકથાની કુલગુચ્છીમાં ગૂંથે છે, જેના પરિણામે એક સુંદર, ઉત્તમ, સુખોધક ઉત્કર્ષ નવલકથા ઉત્પન્ન થાય છે. યોગિનીની ત્રીજી આવૃત્તિ થોડા વખતમાં થશે; તે થાય ત્યાં સુધી શક્ય જોશ વિચાર ન હોય તો તરતજ મંગાવી લેવી. કારણ કે હવે સિલિકમાં બહુ થોડીજ નકલો રહી છે. કિં. રૂ. ૧-૪-૦

સુંદરી સુખોધની કાંઈક—સુંદરી સુખોધ યોધા વર્ષની છઠ્ઠા વર્ષ અને આઠમા વર્ષની શામલો બાંધેતી; સુંદરી સુખોધમાં જ્ઞાન સાથે ગમ્મત ઉપજાવે એવી ટુંકી વાર્તાઓ સતી સ્ત્રીઓનાં જીવનચરિત્રો, પેદા, પાક ઇત્યાદિ વિષયોનો સમાવેશ થાય છે; દરેક શામલો પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૧-૪-૦

વાર્તાલહરી—ઉત્તમ, રસીલી સંપૂર્ણ વાર્તાઓનો સંગ્રહ; (આ વાર્તાઓમાં દરેક જાતનાં મનુષ્ય સ્વભાવ તથા લાગણીનું અવલોકન થાય છે. દરેક વાર્તા જુદા-જુદા રંગનું રત્ન છે, દરેક વાર્તા જુદા-જુદા પ્રકારની સુગંધ મનોહર ફુલ છે, દરેક વાર્તા મોટી-મોટી નવલકથાઓનું સત્ત્વ મહોડોને ઉપજાવેલું લલિત અંતર છે. આ સ્ત્રીઓ જોને સુંદર.

ગોને ખાસ વાંચવાલાયક ઉપન્યાસમાળાની સેંકડો નકલો ખપી ગઈ છે અને ત્હેના વાંચનારજ ત્હેની જાહેર ખચર ફેલાવે જાય છે. કિં. રૂ. ૧-૦-૦

મૃદુલા—દેશાનતિના મહાવિકટ પ્રશ્નોને રહેલી, સંસ્કારી ભાષામાં મમળવતી, હિન્દની દરેક કોમ અને જાતિને એક યવાની આવશ્યકતા રસીની વાણીમાં પ્રદર્શિત કરતી, અને સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ એજ દેશની ઉત્પત્તિ છે, એ પરમ સત્યનું પ્રતિષ્ઠન કરતી, મનોહર નવલકથા. કિં. રૂ. ૦-૮ ૦-૧

અલક્ષ્યજ્યોતિ—કષિંજલાના સંસ્કારી લેખકની સુંદર લેખિતીથી રચાયેલું નવલકથાનું રસીકું, મનોહર પુસ્તક રૂઢત યોગીજ નકલો ખાપી રહી છે. (ખીજીજ્યોતિ પ્રેસમાં મોકલવામાં આવી છે.) કિં. રૂ. ૧-૧-૮ ૦-૧

ઉપાકાન્ત—મૃદુલાના સંસ્કારી લેખકની રસીલી લેખિતીથી લખાયેલી ઉત્તમ, લોકોપયોગી નવલકથા. તેમાં દેશાનતિના અનેક માર્ગો બહુ સુંદર રીતે અને રસિક ભાષામાં દર્શાવાયા છે. રથજે રથજે ઉત્કર્ષક વિચાર ચિત્તને મુગ્ધ બનાવે છે. ૧-૮ ૦-૧

પ્રિયકાન્ત—આ એક બહુજ સુંદર અને આનન્દન નવલકથા છે, અને તે લોકપ્રિય યવા લાગી છે તે તદ્દન વાજબીજ છે. કારણ કે ત્હેમાં એવો તો મધુરો રસ માલમ પડે છે કે વાંચનાર ત્હેને પૂરી કર્યા વિના હાથમાંથી મૂકવા ય્હાનો નથી. પ્રેમની કટુતા તથા મીઠાઈ અને સાંસારિક-કૌટુંબીક જીંદગીનાં કલેશ તથા કલ્યાણ આ રસીની નવલકથામાં બહુ સારી રીતે પ્રત્યક્ષ થયાં છે. ખાસ વાંચવાલાયક છે. ૧-૮ ૦-૧

સંસાર શા માટે ?—એક અદ્ભૂત રસમય બોધક મનોહર નવલકથા સ્ત્રી પુરુષ બાલક દરેકના હાથમાં મૂકવાલાયક છે. નિરત્તિ અને પ્રવૃત્તિના યથાર્થ સ્વરૂપની, તેમજ નીતિધર્મના અનેક સિદ્ધાન્તોની દિવ્ય સંકલના કરી પુસ્તક અંથવામાં આવ્યું છે. જ્ઞાન, ધ્યાન અને જ્ઞાનમાર્ગનું ત્હેમાં રસપૂર્ણ શૈલીમાં પ્રતિષ્ઠાન કરવામાં આવ્યું છે એકવાર હાથમાં લીધા પછી તે છોડવું ગમતું નથી. આમાં ઉત્તમ પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં થોડાં છે. ૧-૧ ૦-૧

અ રે બિ ય ન ના ઈ ટ સ્.

એક હજાર અને એક રાતની અદ્ભૂત વાર્તાઓનો હંકાર, હુનિયાંની બધી ભાષાઓમાં તેનાં ભાષાન્તર થયાં છે.

આ પુસ્તક માટે મહાપુરુષ ગ્રેડસ્ટન પણ તેને માટે કહે છે કે—“જો કોઈ સારામાં સારાં એક સો પુસ્તકો સુઝી કહાડવાનું કહે તો તેમાં હું કદી પણ અરેબિયન નાઈટ્સને મૂક્યા વગર નહીં રહું.” કહો આથી વધારે સાફ સર્ટિફિકેટ કયું જોઈએ ?

એકવાર હાથમાં લેનાંજ તમારા મનને જીતી લેનાઈ ખરેખર જાહેર પુસ્તક, વાર્તાના રસનો મહાસાગર અને સુદ્ધિનો જાંડો અરોબધન નાછડસ છે. અદ્ભૂત ઉત્તમ વાર્તાઓ, રોચક આઠ પંજી પ્રજા ૬૦૦ જગદાર અંથ જેમાં સંપૂર્ણ મૂળ અંથનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એજ ચીકણા કાગળ સોનેરી પુઠું ૨-૦-૦, પોસ્ટેજ ૦-૬-૦, રફ કાગળ સોનેરી પુઠું ૧-૮-૦, પોસ્ટેજ ૦-૫-૦-૦.

પં દ ર લા ખ ચ ર પા ભી.

મુંબઈના એક શ્રીમંત ગૃહસ્થે પૃતામા દીકરાને આપેલો પંદરલાખ રૂપિયાનો વારસો બે વર્ષોના અરસામાં કેવી રીતે ઉઘાડી મોળે છે. પૈસાદારના પૈસાનું પોણી કર્કશ રવાર્યો

હુઆ ડંગારા વ્યસની બદ્દેલી કરનારા દોસ્તો આ જીવના બહુખેરીઆ જમાનામાં કેવી રચના રચે છે તથા પૈસાદારો પણ કેવા ખરાબ ઇંદમાં મથગુલ બની કોઇની શીખામણ કાને ન થરતાં હુદ દોસ્તોના હાથમાં રમકડાં તથા પૈસાનું પાણી કરી મ્હોતને માંગી લે છે તે વાતનો આખેહુખ ચીતાર. સોનેરી ગ્રેડીંગનું બાઇન્ડીંગ છતાં ૧-૦-૦ પૈ. ૦-૨-૦

ધેલી કુસુમ કિંવા સરસ્વતિચંદ્રનો ગૃહસ્થાશ્રમ.

ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થએલા નોવેલના પુસ્તકોમાં 'ધેલીકુસુમ'ને પહેલે નંબરે મુકવામાં આવે છે. હુંકામાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે જે તમે સ્વદેશી જુરસાને વખા-રવા ઇચ્છતા હોતો 'ધેલી કુસુમ' વાંચો ! જે દેશકલ્યાણના હિમાર વાંચવા હોય તો તો 'ધેલી કુસુમ' વાંચો ! જે દેશોત્કર્ષનો પ્રબલ પ્રવાહ બન્યો હોય તો 'ધેલી કુસુમ' વાંચો ! જે દંપતી હૃદયમાંથી દ્રવતો રસ અને ઐશ્ય વાંચવું હોય તો 'ધેલી કુસુમ' વાંચો ! જે દંપતીને દેશોદય સંબંધી વાર્તાવિનોદ બન્યો હોય તો 'ધેલી કુસુમ' વાંચો ! હુંકામાં લોક-કલ્યાણ, દેશ કલ્યાણથી છલોછત્ત બરેલું પુસ્તક વાંચવું હોય તો 'ધેલી કુસુમ' વાંચો ! હાલ સોનેરી બાઇન્ડીંગ હાલ કાગળ કિં. ૧-૮-૦, ૦-૩-૦

સતી ચરિત્ર સંગ્રહ.

આ પુસ્તકમાં એકંદર ૮૩ અભિનય સતીઓના અસરકારક વૃતાન્તો છે એટલે કે પ્રીતિસુંદરી, શુભસુંદરી, મદનસેના, મદનમંજુષા, રાજેમતી, પદ્માવતી, સુભદ્રા, સિવાદેવી, મંગળાદેવી, કુંવરબાઇ, પુષ્પાવતી, સુંગાર સુંદરી, આરમતી, સૌભાગ્યદેવી, કૃષ્ણાકુમારી, વિમળાદેવી, બોધીબાઇ, હંસાકુંવરી, સોનબા, કામલતા, સરસ્વતી, હંસાદેવી સૌરઠરાણી, નસલબાઇ, લક્ષ્મીદેવી, બકુલાદેવી, લીલાદેવી, સુખદેવી, પાર્વતી, મીનલદેવી, યશમાળાઇ, હૃદયમતી, લીરમતી, રાણકેવડી, સેજલદે, શક્તિદેવી, વનદેવી, રતનવતી, જૂપાલદેવી, નાયકા દેવી, અનુપમાદેવી, ઇન્દુનકુમારી, ઉષાવતી, શશિવતા, સંયુક્તા, પૃથ્વીદેવી, મંગળાબાઇ, કર્મદેવી, સુમતિદેવી, પદ્માવતી, સુલક્ષ્ણાદેવી, સોનબાઇ, રતનદેવી, કલ્પવતી, રૂપસુંદરી, મંજુલદેવી, કર્મદેવી, હંસાકુંવરી, સરદારબા, શીતાબાઇ, સાધ્વબાઇ, રામકુંવરબા, લાલકુંવરબા, કુંતાદેવી, સાહેબકુંવરબા, નાગબાઇ, દેવકુંવરી, સુમરીબાઇ, મુંધીબાઇ, તારાબાઇ, જવાહિરબા, મીરાંબાઇ, કર્મદેવી, કર્ણસુંદરી, કમળાવતી, દુર્ગાવતી, રૂપવતી, સોનરાણી, ચંદ્રાવતી, સોમકુંવરબા, અને દેવમતિ, આટલી સતીઓનાં સુંદર વૃતાંતો છે. પુસ્તકનું કદ રોષય ૧૨. પેજ ૫૯ ૪૮૦ નું છે. સુંદર બ્લેજ કાગળ, સુંદર છાપ, પાકા પુઠાવાળા પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ અને રૂ. કાગળ તથા સોનેરી પુઠાવાળા પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ છે, માટે એકવાર તેનો આનંદ મેળવવા સત્તર તપ્તર થાઓ ! આ પુસ્તકને મારી પોતાની જલેખનીથી પ્રથમાં લખવી તે યોગ્ય નથી તેથી આ પુસ્તક માટે વિદ્વાનો તથા વર્તમાનપત્રોના સંપાદકો અભિપ્રાયો મળેલા છે જેમાંનો માત્ર એકજ અભિપ્રાય છે "બુદ્ધિમંદાશ" જેવા જુના અને જાણીતા માસિકપત્રનો છે તે નીચે મુજબ છે:—

મતી ચરિત્ર સંગ્રહ—આ પુસ્તકનું નામ બૂલ ખવરાવનારું છે. તેનું નામ વાંચીને સદેહ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે કે આમે બળીના પુસ્તક સતીમંડળના બે ભાગો, ફેરફાર માથે ફરીથી એક ગ્રંથમાં સમઢ યદને છપાવેા હરો પરન્તુ એ ગ્રંથનંત્ર પુસ્તક છે અને એનો લેખક ઉત્તર હિન્દુસ્તાનનો વતની છે. આમા જુની અપ્પાચીકા કે દંતકથા પરથી આદર્શરૂપ મતી સ્ત્રીઓનાં જન્મવૃત્તાંત આપ્યા નથી પણ શોધખોળ કરીને જુના વહીવટા ચોપડા, રાસા, લોકગીત, લોક કથા વગેરે મેળવીને અને તવારિખ ગ્રંથો સાથે તપાસીને આ વૃત્તાંતો લખ્યા છે. લખવા તરીકે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં મીરાનામનું ચરિત્ર આપ્યું છે. તે ભક્તમાળા કે ખીજ દતકથાને આધારે લખવામાં આવ્યું નથી પરન્તુ મુનશી ફેરીપ્રસાદ અને પડિત ગૌરીચંદ્ર ઓઝાએ કરેલી શોધખોળને આધારે લખાયું છે. તે ઐતિહાસિક છે અને માનીએ છીએ કે આ પુસ્તકમાં આપેલી દકીકત સત્ય છે અને એજ વિષય પર ગયા માસના વિવિધ જ્ઞાન વિસ્તાર નામના મરાઠી માસિકમાં મી. ઇસનામપુરકરે જે લેખ લખ્યો છે તે ઉપરની દકીકતને અનુભાવન આપે છે. એટલે આમા કપિત વાતો અને લોકકથાનો સંગ્રહ નથી પણ જે ચરિત્રો આપ્યા છે તેનું નિરૂપણ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ યથુ છે:—બુદ્ધિપ્રકાશ, મે ૧૯૧૧.

રાણકદેવી.

“ એક સોરઠીઆણી સતીનું સાચું પતિવ્રત. ”

સાંપ્રતકાળમાં યએલી સતીઓની અદર પહેલું પદ મળેલી સોરઠી સતિ રાણકદેવી છે. ત્રિયગ રક્ષણમા કસોડીની પરાકાષ્ટાએ પહેલેલી સતી રાણકદેવી છે ? વજીર નિધ અને બહાદુરીથી સતીની ટકને છાપ સાચી પતિ પ્રાણ પ્રત્યે સહગમન કરી વિચરેલી શુદ્ધ સતી રાણકદેવી છે. ? વિષય ભોગ, રાજ સપતિ પુનરતન ને નિજકાયાને તૃણવત તુલ્ય ગણીને તેને બળાદાન આપી પોતાના શિયળવૃતને નિષ્કલક રાખનારી સતી રાણકદેવી છે. ? પતિરૂપ ઇશ્વરની અવિરૂદ્ધિને એક તારદ્રઢ પ્રેમ લગનીમાઅન્ય પ્રાધપણ પ્રકારને અધિક પ્રિય ન ગણનાં દેહોત્તમર્ગ કરનારી પૂર્વ સરકારી સાધરી અબળા સતિ ગણકદેવી છે ! પતિ પ્રત્યે દ્રઢ પ્રેમ રાખી તમારો ઘર સંસાર સુધારવા મુશ્કેલ રાખતા હોય તો આ સતી રાણકદેવીનું ચરિત્ર વાંચો. ઉત્તમ કાગળ પાકાં પુઠાંનું મુદ્રય ઘટાડેલી કિંમત ૦-૧૨-૦ પોસ્ટેજ ૦ ૨ ૦.

સતિ દમયન્તિ—આ પુસ્તક સ્ત્રીઓને વાસ્તવિક પવિત્રત ધર્મ શિખવનાર છે સકલ સમય ધૈર્યનું શિક્ષણ આપનાર છે. કિં. ૦-૮-૦ ૨. ખ ૦-૧-૦

ભામંનીભૂપણ—પ્રથમાલકાર (નરસિંહચાર્યકૃત)	ભાગ ૧ લો	૦-૧૨-૦	૦-૨-૦
”	દ્વિતિયાલકાર	”	ભાગ ૨ જે
”	ત્રિતિયાલકાર	”	”
”	ચતુર્થાલકાર	”	”
”	પચમાલકાર	”	”

બુદ્ધિજી સુવિચારમાળા	૧-૪-૦	૦-૨-૦
યુવતિ સૌભાગ્ય	૦-૮-૦	૦-૨-૦

સીતા શ્રીમતિ જનકકન્યા સમભાર્યા—તેમનું બાલકાળના જે
મહારાણી પદાર્થ થતા સુધી પવિત્ર ચરિત્ર. સ્ત્રીઓએ માતા, પિતા,
પતિ, સાસુ સસરા તથા કુટુંબીઓ પ્રતિ કેવી રીતે વર્તવું ? તે આ
પુસ્તક અવલોકન કરવાથી સમજશે.

૦-૮-૦ ૦-૨-૦

સંગીત ગરબાવળી

૦-૬-૦ ૦-૪-૦

કમ્ભગરબાવળી

૦-૬-૦ ૦-૨-૦

મહિલા મર્યાદા—આ પુસ્તક સ્ત્રીઓને પ્રતિષ્ઠિત સંબંધી શિખામણ
લેવાલાયક સતિ વ્રતા, સતિ રૂઢિમણી, દક્ષ યજ્ઞ, સીતા સ્વયંવર, સતિ
દમયંતી સતિ સુકન્યા અને સાત ઉપાચારો અને અનિર્ણય હરણ એકા
ચરિત્ર સ્ત્રીઓને સમજાય તેમ ગદ્યવર્ણના આપવામાં આવ્યાં છે.

૦-૧૦-૦ ૦-૨-૦

એશીઆ યુરોપની પતિવ્રતા બાનુઓ

૧-૮-૦ ૦-૨-૦

વડનગરા નાગર સ્ત્રીઓમાં ગવાતાં ગીત

૦-૮-૦ ૦-૧-૦

મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓને કેળવણી

૦-૬-૦ ૦-૧-૦

સીનીતિ ધર્મ

૦-૮-૦ ૦-૧-૦

ઐતિહાસિક નોવેલ.

પૃથિરાજ ચલુઆણુ—(ના. સરકારે ધનામે તથા લાયબેરીમાં
મંદુર કરેલું) પૃથિરાજ ચલુઆણુ રાજા શ્રવણેદ્રિ ઉપર આવતાં
મનુષ્યનું હૃદય પ્રવૃક્ષિત અને છે ગર્વનાં અંકુરો શુશ્રાવમાન થાય
છે, એ મહાન નરરત્નની વાર્તા સાંભળવા પ્રત્યક્ષ સમજી ઉત્સુક
થાય છે એ પ્રતાપી પુરુષનાં અદ્ભૂત પરાક્રમેનું વૃત્તાંત કવિ
અંકની કવિતા સહિત શુદ્ધ શુજરાતી ભાષામાં ઉત્તમ ગ્રંથ કા-
ગળ સોનેરી બાઇન્ડીંગવાળું છતાં

૧-૦-૦ ૦-૧-૦

મહાગદની મોહિની અથવા પુની અસાઉદીનનો રાજરંગ
અમૃત પૂલિન અથવા પરત્વ મેવાડ—મેવાડના મહારાજા
રણસિંહ અને દિલીના મોગલ બાદશાહ જહાંગીરના અમલની એક
મનોરંજક નવલકથા.

૦-૧૦-૦ ૦-૧-૦

શુરવિર પૃથુસિંહ પરમાર અને નિમકહલાલ સતિ મેના
ભાગ ૧-૨ સોનેરી બાઇન્ડીંગ

૧-૪-૦

છત્રપતિ સંભાષણ મહારાજ આ પુસ્તકમાં અયોગ્ય માણસના
હાથમાં રાજસૂત્રો આપવાથી થતું તુકસાન, સતિનો ત્યાગ, નોક-
રની વફાદારી, દુર્વ્યસનમાં અંધ બની કરેલા કર્મોના ઉત્તર
પશ્ચાતાપ, કરણી તેવું કૃષ્ણ વિગેરે ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે.
રોયલ ૧૨ પેજ પૃષ્ઠ રથ૦ સોનેરી બાઇન્ડીંગ વિગેરે.

૦-૧૨-૦ ૦-૨-૦

રાજપુત પ્રતિજ્ઞા—આ પુસ્તકમાં વીરગાળાએ પોતાનાં સ્વામીનું
વચન રાખવા માટે પોતાનું શીર કાપી આપ્યું તે શુદ્ધ સ્વામી
બક્તિનો એક ઉમદા દાખલો છે.

૦-૮-૦ ૦-૧-૦

સતી ચરિત્ર સંગ્રહ—આ પુસ્તકનું નામ બૂલ ખવરાવનારું છે. તેનું નામ વાંચીને સદેહ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે કે અમે બાણીના પુસ્તક સતીમંડળના બે ભાગો, ફેરફાર માથે ફેરિથી એક ગ્રંથમાં સંગ્રહ થઈને છપાયે હશે પરંતુ એ સ્વતંત્ર પુસ્તક છે અને એનો લેખક ઉત્તર હિન્દુસ્તાનનો વતની છે. આમાં જુની આખ્યાયિકા કે દંતકથા પરથી આદર્શરૂપ સતી સ્ત્રીઓનાં જન્મવૃત્તાંત આપ્યા નથી પણ શોધખોળ કરીને જુના વહીવંત્રા ચોપડા, રાસા, લોકગીત, લોક કથા વગેરે મેળવીને અને તવારિખ ગ્રંથો સાથે તપાસીને આ વૃત્તાંતો લખ્યા છે. દાખલા તરીકે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં મીરાબાઈનું ચરિત્ર આપ્યું છે. તે ભગવાન કે બીજું દંતકથાને આધારે લખવામાં આવ્યું નથી પરંતુ મુનશી દેવીપ્રસાદ અને પંડિત ગૌરીશંકર ઓઝાએ કરેલી શોધખોળને આધારે લખાયું છે. તે ઐતિહાસિક છે. અમે માનીએ છીએ કે આ પુસ્તકમાં આપેલી દહીકત સત્ય છે અને એજ વિષય પર ગયા માસના વિવિધ જ્ઞાન વિસ્તાર નામના મરાઠી માસિકમાં મી. ઇસલામપુરકરે જે લેખ લખ્યો છે તે ઉપરની દહીકતને અનુમોદન આપે છે. એટલે આમાં કલ્પિત વાતો અને લોકકથાનો સંગ્રહ નથી પણ જે ચરિત્રો આપ્યાં છે તેનું નિરૂપણ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ થયું છે—બુદ્ધિપ્રકાશ, મે ૧૯૧૧.

રાણકદેવી.

“ એક સોરઠીઆણી સતીનું સાચું પતિવ્રત. ”

સાંપ્રતકાળમાં યએલી સતીઓની અંદર પહેલું પદ મળવેલી સોરઠી સતિ રાણકદેવી છે. શિયળ રક્ષણમાં કસોટીની પરાકાષ્ટાએ પહેલેલી સતી રાણકદેવી છે ? વળ નિશ્ચયને બહાદુરીથી સતીની ટંકને છાપ સાચી પતિ પ્રાણ પ્રત્યે સહગમન કરી વિચરેલી શુદ્ધ સતી રાણકદેવી છે. ? વિષય ભોગ, રાજ સંપત્તિ પુત્રવત્ત ને નિઃશ્ચયને તૃણવત તુલ ગણીને તેને બળીદાન આપી પોતાના શિયળવ્રતને નિષ્કલંક રાખનારી સતી રાણકદેવી છે. ? પતિરૂપ મજ્જરતી અવિચ્છીન એક તારદ્રઢ પ્રેમ લગનીમાં અન્ય કોઇપણ પદાર્થને અધિક પ્રિય ન ગણનાં દેહોત્સર્ગ કરનારી પૂર્વ સંસ્કારી સાધવી અબળા સતિ રાણકદેવી છે ! પતિ પ્રત્યે દ્રઢ પ્રેમ રાખી તમારો ઘર સસાર મુંઘારવા મજ્જા રાખતા હોય તો આ સતી રાણકદેવીનું ચરિત્ર વાંચો. ઉત્તમ કાગળ પાકાં પુઠાંનું સુદૃઢ ધરાડેલી કિંમત ૦-૨૨-૦ પોસ્ટેજ ૦ ૨-૦.

સતિ હમયન્તિ—આ પુસ્તક સ્ત્રીઓને વાસ્તવિક પતિવ્રત ધર્મ શિખવનાર છે સંકટ સમય ધૈર્યનું શિક્ષણ આપનાર છે. કિં. ૦-૬-૦ ટ. ખ. ૦-૧-૦

સામેનીભૂપણ—પ્રથમાલંકાર (નરસિંહચાર્યકૃત) ભાગ ૧ લો ૦-૧૨-૦ ૦-૨-૦
 “ દ્વિતિયાલંકાર ” ભાગ ૨ નો ૧-૦-૦ ૦-૨-૦
 “ તૃતિયાલંકાર ” ભાગ ૩ નો ૧-૦-૦ ૦-૨-૦
 “ ચતુર્થાલંકાર ” ભાગ ૪ થો ૧-૦-૦ ૦-૨-૦
 “ પંચમાલંકાર ” ભાગ ૫ મો ૧-૪-૦ ૦-૩-૦

શૃદ્ધિ સુવિચારમાળા

યુવતિ સૌભાગ્ય

૧-૪-૦ ૦-૨-૦

ધાને વિશેષતઃ કસાણુ કરવાવાળો છે તો ખરેખર આ ગ્રંથના આહક બનવું તે પોતાનેજ આનંદરૂપ છે. ભગવત્પાદની અમૃતરસ ભરી અદ્વૈત વિદ્યાનો પ્રભાવ પૂર્વ પશ્ચિમમાં સુવિદિત હોવાથી પ્રશંસામય પુસ્તકેની પ્રશંસા નિષ્પ્રયોજન ધારી ઉક્ત પુસ્તકમાં સ્થિત પ્રકરણોનું આ સ્થળમાં અને દિગ્દર્શન કરાવીએ છીએ. આ ગ્રંથ વેદાન્ત જ્ઞાસુઓને અતિ ઉપયોગી સુપરરોચક ૧૬ પેજ લગભગ ત્રિશ શરમનો ઉત્તમ સોનેરી બાઇન્ડીંગ છતાં કિં. ૧-૮-૦૦ પો. ૮-૪-૦

મનુસ્મૃતિ.

માનવ જાતિના વ્યાદિપુરૂષ રાજર્ષિ મહાત્મા મનુકૃત મૂળસંહિત શુજરાતી ભાષાન્તર.

ધર્મશાસ્ત્રમાં મનુસ્મૃતિ એ સર્વમાન્ય ગ્રંથ છે. આર્યશાસ્ત્રમાં મુખ્ય શ્રુતિ અને સ્મૃતિ એ બે અંગ છે તેમાં સ્મૃતિએ આપણને દુનિયાના, કુદરતના અને ધર્મરતના કાયદા સમજાવી ખરું શું અને ખોટું શું એ બતાવી આપ્યું છે. ખરું પુછો તો આપણા હિંદુ ધર્મનો પાયોજ તેમના ઉપર છે. આપણા આચારવિચાર, ધર્મ કર્મ પરસ્પરનો સમ્બંધ આપણી રૂઝમે, અને રાજ તથા પરમાત્માના કેવા કાયદા છે ? એ સર્વ અમૂલ્ય વિષયો શીખવાનું સ્મૃતિ એ મુખ્ય સાધન છે તે કોઈમાં અદાક્તમાં પથ હિંદુના કાયદા તરીકે ગણાય છે. સોનરી ગીલ્ડનું બાઇન્ડીંગ રોચક આદ્ર પેજ ૪૬૫ ૫૯ ૨-૮-૦ ૦-૫-૦

શ્રી સત્તશતી ચંડી અર્થાત્ દુર્ગાપાઠ—સંસ્કૃત મૂળ અને શુજરાતી ભાષાન્તર સંહિત) મહામાયા જગજનની આદિશક્તિ તે શક્તિ સર્વ ભૂર્ભુવમાં વિખ્યાત છે. આ પરમપાવન ચરિત્રની મહિમા અતિ અગાધ છે. આમાં કદિનદાર્શનિક તત્ત્વ લિખિત છે. મધુકેટક્રો વધ, રક્તબીજનો વધ, શુંભનિશુંભનો વધ આમાં અતિ વિસ્તારપૂર્વક છે. દેવીસુક્ત રહસ્ય, કીલક, કવચ, અગ્રલા, અને પ્રયોગાદિ વિધિ સંહિત છે. ભાષા શુદ્ધ. સરલ સુરસં, તનમનને પ્રસન્ન કરનાર છે. આ રેશમી ગુટકા ખાસ પૂજનપાઠમાં રાખવાયોગ્ય છે. કિં. ૦-૧૦-૦ ૦-૨-૦

નીતિના પુસ્તકો.

મનુહરિ દત્તકત્રયમ્ (નીતિ શુંગાર અને વૈરાગ્ય) મહાત્મા રાજર્ષિ

ભર્તૃહરિના સંપૂર્ણ રમ્ભય અને આનંદજનક જીવનચરિત્ર સાથે

ઉત્તમ ગ્રાનસંગ્રહનો બંધાર છે.

૦-૧૨-૦ ૦-૨-૦

મનુષ્યમિત્ર—(જ. નયુરામ સર્માકૃત)

૦-૪-૦ ૦-૧-૦

અપરાધતત્ત્વ—તેને સુધારવાના ઉપાયો અપરાધિઓ વધારે નહિ

થાય તે માટે શું શું કરવું તેનું વિવેચન કરેલું છે.

૦-૮-૦ ૦-૧-૦

મોજ સુબોધ રત્નમાલા માગ ૧ જો.

૨-૦-૦ ૦-૪-૦

માગ ૨ જો.

૨-૮-૦ ૦-૪-૦

હૃદયતત્ત્વ અથવા ચરિત્ર—સદ્ગુણ કાને કહે છે સદ્ગુણીમાં શા

શા ગુણ જોઈએ તેનું વિવેચન કરેલું છે.

૦-૮-૦ ૦-૨-૦

મહાન પુરુષોની અમૂલ્ય શિખામણો—કહેવતોના આકારમાં

ગોઠવેલા બોધદાયક વાક્યો.

૦-૪-૦ ૦-૨-૦

માતાપિતાની સેવા.

૧-૦-૦ ૦-૨-૦

ગૌર્વ ધર્મનીતિ.

૦-૧-૦ ૦-૧-૦

વ્યવહાર દર્પણ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ સંબંધી મનુષ્યનું કર્તવ્ય. ૧—૦ ૦ ૦-૨-૦

શ્રીવિદુરનીતિ—(મહાત્મા શ્રીવેદવ્યાસ પ્રણીત) ૭ સહિત ગુ-

જરાતી ભાષાન્તર જેમાં વિદુરજીએ દ્રુતરાષ્ટ્રને એવા હૃદયવેદક

અસરકારક ઉપદેશ કરેલ છે કે, જેથી કળાગહગતું મન આલ્લાહ

નદિ પામે! વ્યવહારીક ધાર્મિક દ્રષ્ટાંતો દરેક માણુમને વાંચવા યોગ્ય છે. ૦—૫—૦ ૦-૧-૦

વૃદ્ધચાળાકવ્ય રાજનીતિ—મળસહિત ગુજરાતી ભાષાન્તર ૦—૪—૦ ૦-૧-૦

ચારિત્ર—(મણિલાલ નળભાઈ દિવેદીકૃત)

૧—૦—૦ ૦-૨-૦

પુરાણ પુસ્તકો.

શ્રી કૃષ્ણચરિત્ર (ગોકુલ લીલા) મથુરા લીલા, અને દ્વારકા લીલા તેના દરમિયાન ધનુ ગુજરાતી કવિતામાં ઉત્તમ રાગ રાગણી સાથે કવિરત્ન ગીરધરદાસનું રચેલ ચરિત્ર, વૈષ્ણવી સંપ્રદાય અને કથા કરનાર બ્રાહ્મણોને અતી ઉપયોગી સુપરરોચય આક પેજ ૫૯ ૩૫૦ મોનેરી બાઈન્ડીંગ. ૧-૪-૦ ૦-૪-૦

શિવપુરાણ આ ગ્રંથમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરનું કામદેવનું દમ્પત્ત યવું, પાર્વતીનું તપ, શિવ વિવાહ, કાર્તિક સ્વામીની ઉત્પત્તિ, ત્રિપુરાસુર આખ્યાન, લિંગોત્પત્તિ, શિવજીએ અંબા કેવડાને આપેલો શ્રાપ, ગણેશ ઉત્પત્તિ, હાલ જ્યોતીર્લિંગ કથા મદિમા, ગંગાની ઉત્પત્તિ તથા કાશી મહાત્મ્ય, ગીતમ મહાત્મ્ય, રેવા મહાત્મ્ય, પતિટના ધર્મ, એ વિગેરે ઘણી બાબતો તથા આખ્યાનો તેમાં આવેલાં છે. કદનાં લગભગ ૩૦૪ પાનાં સોનેરી બાઈન્ડીંગવાળું પુસ્તક ૧-૮-૦ ૦-૪-૦

મહાભારત (કવિ રેવાચંદર કૃત) મહાભારતની કથા કરવામાં પંદાયેલા કવિ રેવાચંદરની રસિક વાણીથી કોઈ બાગ્યેજ અનુભવું દુરો. આ મંપુર્ણ ભારત જુદોને પણ વાંચવા સુગમ પડે તે માટે ખાસ મોટા અક્ષરથી (ચિવા પ્રેસમાં) છાપેયું હોવાથી જેઠું કદ મોટું એટલે ૫૯ ૫૫૦૦ હોવાથી તેના જુદા જુદા ચાર પુસ્તકો બાંધેલા છે જેથી વાંચનારને સુગમ પડે. (ચાર પુસ્તકોની દિ. ૩. ૨૦) હતી) તે ઘટાડી ૮-૦-૦ પો. ૨-૮-૦

સુચના—ઉપરનાં પુસ્તકો સિવાય વેદ, કર્મકોંડ, ધર્મ, વ્યાકરણ, કોષ, કાવ્ય, ન્યાય, અલંકાર, પુરાણ, વેદાન્ત, યોગ, ચરિત્રો, નીતિ, નિબંધો, વહલભોય સંપ્રદાય, પુષ્ટિમાર્ગીય, જેન ધર્મોનાં, જ્યોતિષ, શિક્ષ, વેદક, દુત્તર, બદ્, હાવ્ય-સજ્જન-કીર્તન કલિદાસ અને મુસાફરી નોવેલ, વાંસા, શ્રીઓપયોગી, બાળકોપયોગી. ગાયત્રી દારમોનિયમ-વાજત્રો, સંજીન નાટકો, ઘરડુ નાટકો, કાચદાનાં પુસ્તકો, ઘરડુ અને ગુજરાતી અક્ષરોના કીરસા, કીસનરીઓ, આદિ સંસ્કૃત ગુજરાતી અને હિંદી તેમજ શાળાપયોગી પુસ્તકોને મ્હોટો કથોદ્દેશ્ય સૂચીપત્ર અર્થા આનાની લિફ્ટ મોકલવાથી મોકલવામાં આવશે

સામઠાં પુસ્તકો ખરીદ કરનારા અદ્વિતીય લાયઝેરીઓ અને પરચુરણ કે-માવરના આહુકોનાં ચોરડર ઉપર ખાસ ધ્યાન આપી યોગ્ય કમીશન કાપી મુદ્રિત થયેલી પુસ્તકો રવાના કરવામાં આવે છે. એક વખત મંગાવી ખાતરી કરો.

કૃપાલિકાપિ

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુટે બુકસેલર.

ત્રણ હપવાળા—સામઠાવાઈ, .

વહેલો તે પહેલો !

દીર્ઘમૂત્રા પસ્તાશે !

નામદાર શહેનશાહ જ્યોત્ષી પાંચમાની પદ્મરામાણી
તથા દિલ્લી દરબારના સમારક નિમિત્તે
ગુર્જર વાચકોને અપૂર્વ લાભ
કેળુઆરી માસની આખર સુધીજ આ લાભ મળશે.

શત, વર્નાકુલર સોસાયટી તથા ઉદારચિત વિદ્વાન્ શુદ્ધચેતની લાગણીલગી
રતાથીજ ગુજરાતી વાચકોને નીચે પ્રમાણે લાભ આપવાની આ યોજના
કરવા અમે શક્તિમાન થયા છીએ. તેનો લાભ તેવાજ ઉદાર દીલથી
સર્વે ગુજર વાચકો લેશે એવી આશા છે.

(૧) આ જોડેની યાદીમાં જણાવેલાં પુસ્તકોમાંથી જેને જે જોઈએ તે પુસ્તક નીચે પ્ર
માણે મળશે:—

૩. ૫ થી ૭ ની અંદરનાં પુસ્તકો પોણી કિંમતે.	
૩. ૭ ની કિંમતનાં પુસ્તકો ૩. ૫ પાંચમાં.	
૩. ૧૦ ની કિંમતનાં . , ૩. ૭ માત્રમાં.	
૩. ૧૫ ની કિંમતનાં , ૩. ૧૦ દસમાં.	
૩. ૨૫ ની કિંમતનાં , ૩. ૧૫ પંદરમાં.	
૩. ૩૫ ની કિંમતનાં , ૩. ૨૦ વીશમાં.	
૩. ૪૫ ની કિંમતનાં , ૩. ૨૫ પચીસમાં.	
૩. ૬૦ સાક અને તેથી વધારેની કિંમતનાં અર્ધી કિંમતે.	

- (આ મુદત વીત્યા પછી આ પુસ્તકો આ દરથી નહિ મળે, પણ પુરી કિંમત ખર્ચવી પડશે)
(૨) કેટલાંક પુસ્તકોની નકલો આ યોજના માટે થોડી થોડીજ મળેલી હોવાથી, તે નકલો
પસે ત્યાં સુધીજ આ દરથી આપવામાં આવશે પહેલી માગણી કરનારનો પહેલો હક ગણાશે.
(૩) પુસ્તકો રેલવે પાર્સલથી કે રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથી મગાવનામના અર્થે મોકલવામાં આવશે.
(૪) માગણી સાથે ચોથા ભાગનાં નાણા અગાઉ મોકલવા આકીના નાણા માટે વેલ્યુએશન
મા આવશે ચોથા ભાગનાં નાણાં આવ્યા વગર માગણી માન્ય કરવામાં આવશે નહિ
(૫) પુસ્તકો પાછા લેવામાં આવશે નહિ
(૬) મગાવનારે પોતાનું નામ, ગામ, ઠેકાણું, પોસ્ટ, રેલવે સ્ટેશન, ખરીદવાનાં પુસ્તકોની કિંમત
, વગેરે સ્પષ્ટ લખવું.

- ૨-૦ આદશાહી દરબાર. (સચિવ, દિવસી દરબારનો હેતુલ.)
- ૦-૦ વ્યવહાર મુખ્ય.
- ૦-૦ મેધદત.
- ૦-૦ પ્રમોધ્યદ્રોહ (નાટક.)
- ૦-૦ પવિત્રમુની. (નાટક. ગિસ તાલેયારખાન.)
જીવનચરિત્ર.
- ૦-૦ ભકતમાળ.
- ૦-૦ રા. મા. રૂઝડોડલાલ છોડાલાલનું જીવનચરિત્ર.
- ૦-૦ દેશવચરિત. (ના. હે.)
- ૦-૦ સતીચરિત્ર સંગ્રહ. (મહાદેવ.)
- ૦-૦ સતી દમયંતી.
ધર્મ.
- ૦-૦ મહાભારત (કવિ રેવાઈકર દ્વારા પાતાં ૫૫૦૦ નો અન્ય ચાર ભાગમાં અધિવેશ.)
- ૦-૦ રાજયોગ (વિવેકાનંદ.)
કવિતા.
- ૦-૦ કાવ્યકુસુમાકર. (કવિ લલિતભાઈ કાન્ત કાવ્યોનો મંત્રદ.)
- ૦-૦ કાવ્યગુણિકા. (જ. અ. તાલેયારખાન.)
- ૦-૦ ચિત્તચેતાવની (સાજકવિ પીંગળશી પાતાભાઈ.)
- ૦-૦ સુગ્રોધમાળા. (..)

- ૧-૦-૦ નસીબતે વ્યાખ. (બને બામ)
- ૦-૮-૦ નારી પ્રતિષ્ઠા. (મહિમાત ન.)
- ૦-૮-૦ સંસાર રુપ સાધન.
- ૩-૮-૦ આર્થ ઔપધ. (૩૦ વીરજીત.)
વર્તી-નવલકથા.
- ૨-૮-૦ સુધાગનું શિખર-વાને સંસાર
રમાં સર (એમ. એમ. બનાજ.)
- ૧-૪-૦ પાગલી પુત્રી પ્રકાશ. (..)
- ૨-૦-૦ સીનમગર. (પુરવાદ રતનમજ.)
- ૦-૮-૦ મુદ્ધિમાંદર્થ. (સંસારિક વાત.)
- ૨-૦-૦ જગતનો કાંમો. (૩. હો. મીઝી.)
- ૨-૮-૦ તરકાઈ એક વાડળી. (..
શરૂ કામરાજ.)
- ૧-૮-૦ મિપાદ વ્યવહારી મુજબની. (..)
- ૧-૮-૦ મુખીની મરોડાણ. (૩. હો.)
- ૧-૮-૦ જમસેદની લેહમતો. (..)
- ૦-૧૨-૦ મહાગ્ની સુશાન્તા. (ભમ્બાઈ.)
- ૦-૧૨-૦ મરોજની. (દેવવાણકર.)
- ૩-૦-૦ નરવર અથવા ચંદાળ ચોકડી.
- ૨-૦-૦ અરેમિયન નામીસ.
- ૦-૧૨-૦ રમણ અને તારા.
- ૦-૧૨-૦ સતી રાણકદેવી.

પ્રિન્ટિંગવર્ક એન્ડ બુક્સ એનલિસ.

વિદ્યાલેખકો તથા અન્યપ્રકાશકો અને નિઃસ્વાર્થ મંરેયાગ્યોને છાપખાનાના કામની તથા પુસ્તકો વેચવા સાટવાની કંટાળામરેલી કલકટ એન્ડ્રી થાય, એટલું જ નહિ પણ તેમને સારી અનુકૂળતા થાય તે માટે વિદ્યાલ તથા અનુભવી ગૃહસ્થે ની છત્રછા તેજ સમતિથી-ધ્યાવાર્થના લાંબા અનુભવ પછી-નંદે પ્રમાણે કામો કરવાની અમદાવાદમાં મગ વડ કરવામાં આવી છે.

અમારી માર્ગે તે કામ કરાવવાથી કુંઠીચનના પ્રમાણમાં લાભ અને સગવડ સારી થશે; માટે એકાદ કામ અમને આપી અનુભવ લેવા મરે ગૃહસ્થેને વિનંતિ છે.

- (૧) પુસ્તકો તે ચોપાનીઓં છાપી. છાપાની બધાવી આપવાં.
- (૨) છાપાનાં પુસ્તકો, ચોપાનીઓં વગેરેનાં પ્રુફ મધરનાં.
- (૩) માસિક તથા સાપ્તહિક પત્રે ની વ્યવસ્થા. (મેનેજમેન્ટ) કરવી.
- (૪) જ્યાંજ્યાં પુસ્તકો છાપાવવાની તથા વેચવાની એજન્સી રાખવી.
- (૫) લાઇબ્રેરીઓ વગેરે માટે પુસ્તકો, ચોપાનીઓં પસંદ કરી આપવાં; અને તે સસ્તા દરથી મેળવી આપવાં.

ડે. સીવીલ ઇન્જીનિયરિંગ પાસે
શ્રી "સાવનારામજી પ્રેસ." અમદાવાદ.